

სსიპ – სოხუმის უნივერსიტეტი

სოხუმის უნივერსიტეტის
შ რ ო მ ე ბ ი

I

*ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ
მეცნიერებათა სერია*

სოხუმის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი – 2007

SOKHUMI UNIVERSITY

**SOKHUMI UNIVERSITY
PROCEEDINGS**

I

*Humanities, Social and Political Sciences
Series*

Sokhumi University Publishing House
Tbilisi – 2007

შრომების I ტომში (*ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია*) წარმოდგენილია ახლადდაარსებული სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის თანამშრომელთა სამეცნიერო გამოკვლევები ენათმეცნიერების, ლიტერატურათმცოდნეობის, ისტორიის, არქეოლოგიის, პოლიტოლოგიის, სოციოლოგიის, სამართალმცოდნეობის, პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე.

კრებული განკუთვნილია როგორც შესაბამისი დარგების სპეციალისტებისათვის და სტუდენტებისათვის, ისე ფართო მკითხველისათვის.

შრომების

მთავარი სარედაქციო საბჭო: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ჯონი აფაქიძე** (თავმჯდომარე), ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **დიანა ალანია**, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **რევაზ ხარებავა**, ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ვლადიმერ კირცხალია**, ბიოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ზურაბ ლომთათიძე**, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **მარიამ მირესაშვილი**, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ოთარ მიქიაშვილი**, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ზურაბ პაპასქირი** (თავმჯდომარის მოადგილე), ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **თეიმურაზ ჩილაჩავა**, ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ლენიდე ჯახაია**, პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ჯემალ ჯინჯინაძე**, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ზაურ ჯინჯოლავა**
მთავარი სარედაქციო საბჭოს მდივანი: ასოც. პროფ. **როინ ბერია**

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერიის

სარედაქციო კოლეგია: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ზურაბ პაპასქირი** (მთავარი რედაქტორი), ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **დიანა ალანია**, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ჯონი აფაქიძე**, დოქტორი, პროფ. **მარინე ბოკუჩავა**, დოქტორი, პროფ. **ემა კილანავა**, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **მარიამ მირესაშვილი**, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ოთარ მიქიაშვილი**, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ოლღა პეტრიაშვილი**, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ლუარა სორდია**, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **გიორგი ხუბუა**, ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ლენიდე ჯახაია**, პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ჯემალ ჯინჯინაძე**, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. **ზაურ ჯინჯოლავა**

The I volume of “PROCEEDINGS” (*Humanities, Social and Political Sciences Series*) represents the researches on the topical issues in linguistics, literary studies, history, archaeology, political sciences, social sciences, law, pedagogics and psychology. The authors are professors of the newly established Sokhumi University.

The edition is intended for the specialists, students, and general readers.

CHIEF EDITORIAL COUNCIL OF “PROCEEDINGS”:

Doctor of Historical Sciences, Prof. **John Apakidze** (Head of the Council), Doctor of Philological Sciences, Prof. **Diana Alania**, Doctor of Physico-Mathematical Sciences, Prof. **Teimuraz Chilachava**, Doctor of Philosophical Sciences, Prof. **Leonid Djakhaia**, Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. **Jemal Jinjikhadze**, Doctor of Juridical Sciences, Prof. **Zaur Jinjolava**, Doctor of Economical Sciences, Prof. **Revaz Kharebava**, Doctor of Physico-Mathematical Sciences, Prof. **Vladimer Kirtskhalia**, Doctor of Biological Sciences, Prof. **Zurab Lomtadze**, Doctor of Philological Sciences, Prof. **Mariam Miresashvili**, Doctor of Philological Sciences, Prof. **Otar Mikiashvili**, Doctor of Historical Sciences, Prof. **Zurab Papaskiri** (Deputy head of Council)

Secretary of the Chief Editorial Council: Associate Professor **Roin Beria**

EDITORIAL BOARD OF HUMANITIES, SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES SERIES

Doctor of Historical Sciences, Prof. **Zurab Papaskiri** (Editor-in-Chief), Doctor of Philological Sciences, Prof. **Diana Alania**, Doctor of Historical Sciences, Prof. **John Apakidze**, Prof. **Marine Bokuchava**, Doctor of Philosophical Sciences, Prof. **Leonid Djakhaia**, Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. **Jemal Jinjikhadze**, Doctor of Juridical Sciences, Prof. **Zaur Jinjolava**, Doctor of Juridical Sciences, Prof. **Giorgi Khubua**, Prof. **Ema Kilanova**, Doctor of Philological Sciences, Prof. **Mariam Miresashvili**, Doctor of Philological Sciences, Prof. **Otar Mikiashvili**, Doctor of Philological Sciences, Prof. **Olga Petriashvili**, Doctor of Philological Sciences, Prof. **Luara Sordia**

მ ნ ა თ მ ე ც ნ ი მ რ მ ბ ა

მერაბ ნაჭყვია

**პრეპარტულური ენის დივერგენციის
ქრონოლოგიის საკითხი და პარტულური
ენობრივი სამყარო**

ქართველებს ერთი სახელმწიფო ენა – ქართული გვაქვს. საქართველოში სალიტერატურო, ანუ სამწერლობო ენა ყოველთვის იყო ქართული. მეგრელებს, ლაზებს და სვანებს კანცელარიისთვის, ღვთისმსახურებისთვის, მწერლობისთვის, კულტურისთვის გარდა ქართულისა, სხვა ენა არ ჰქონიათ. გამონაკლისს არ იცნობს ისტორია. ამიტომაცაა, რომ ქართველოლოგიაში მოღვაწე მეცნიერებს (მათ შორის უცხოელ ქართველოლოგებსაც) თანამედროვე ქართველური ენობრივი ერთეულების გენეტურ ერთიანობასა და საერთო წარმომავლობაში ეჭვი არასოდეს შეუტანიათ. აზრთა სხვადასხვაობასა და კამათს იწვევდა პრეპარტულური ენის დივერგენციის თანამიმდევრობის პრობლემა და საერთოქართველური ენის ქრონოლოგიასთან დაკავშირებული საკითხები.

ბუნებრივია, მხედველობაში არ მიიღება რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ ჯერ ცარიზმის მოხელეთა და შემდგომ ბოლშევიკური რუსეთის რეაქციონერ პოლიტიკოსთა დაკვეთით შემუშავებული გეგმა ქართული ერის ერთიანობის საწინააღმდეგოდ, აქაოდა მეგრელები, ლაზები და სვანები ქართველები არ არიანო, რითაც სურდათ ქართველი ერის დანარჩენი ნაწილისაგან ჩამოეშორებინათ ძირძველი ქართველური ტომები მათი გარუსების მიზნით.

სამეგრელოსა და სვანეთის დაპყრობისთანავე ცარიზმი პერმანენტულად კრძალავდა იქაურ სკოლებსა და ეკლესიებში ქართული ენის გამოყენებას და ყოველმხრივ ხელს უწყობდა ადგილობრივ დიალექტებზე სწავლებისა და საქმისწარმოების შემოღებას. საინტერესოა, რომ მეგრული და სვანური ენობრივი მასალის გადმოსაცემად გამოყენებული იყო რუსული დამწერლობა. ამ აქციის ჭეშმარიტი მიზანი კარგად ჩანს პროფ. ა. გრენის მიერ მეგრული საანბანო სახელმძღვანელოსათვის წამძღვარებულ წინასიტყვაობაში: „ამ ანბანის შედგენისას მე მიზნად მქონდა, როგორმე, თუნდაც არაპირდაპირ, გა-

მომეწვია ნაციონალური ბრძოლისათვის მეგრელები, რომელნიც ითვლებიან უფრო ძლიერი ქართველი ხალხისაგან, ასეთი ბრძოლა, ჭეშმარიტად, სრულად შეუძლებელია საკუთარი ეროვნული ანბანის უქონლად, იმ ანბანისა, რომლითაც მეგრელი თავის აზრებს ისევე გამოხატავდა, როგორც მისი მტერი, ამ შემთხვევაში – ქართველი¹.

მართებულად შენიშნავდა თედო სახოკია: „ყველას მოგეხსენებათ, რომ **მეგრული ენის საკითხი** რუსების შემოსვლამდე არ არსებობდა. ეს საკითხი გაჩნდა მას აქეთ, რაც რუსებმა საქართველოში ფენი მოიკიდეს, როცა საქართველოს სხვადასხვა სამთავროები გაუქმდა და ჩვენი სამშობლოს სხვადასხვა ნაწილები გაერთიანდა, **რუსეთის მთავრობამ იგრძნო ამ გაერთიანების საშიშროება და გადაწყდა ხელოვნურად შეექმნა დაქუცმაცება ჩვენი ქვეყნისა**. 1870-იან წლებში იერიში მიტანილ იქნა სამეგრელოს სკოლებზე. აქ სამინისტრო სკოლებიდან ქართული ენა გამოდევნილი იყო, როგორც არადღეა-ენა...“² ანალოგიური მიზანი ჰქონდა რუსეთს სვანეთისა და სვანური მეტყველების მიმართაც. სვანეთის სამთავროს გაუქმებამდე დიდი ხნით ადრე, ჯერ კიდევ 1834წ., რუსმა ოფიცერმა შახოვსკიმ კავკასიის მეფისნაცვალ გ. როზენს წარუდგინა გეგმა ქართველი ერის დანარჩენი ნაწილისაგან სვანთა ჩამოცილებისა და მათი გარუსებისა³.

პრექართველური ენის დივერგენციის სქემა ისტორიულ-ჰიპოთეტურ დონეზე ერთ-ერთმა პირველმა ნიკო მარმა წარმოგვიდგინა, სადაც შვიდი ქართველური (ნ. მარის ტერმინოლოგიით-**იაფეტური**) ენაა გამოყოფილი⁴. აღნიშნული სქემა მოკლებულია მეცნიერულ არგუმენტაციას და ამდენად, მისი გაანალიზება ზედმეტად გვეჩვენება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში პოპულარობით სარგებლობს ფუძე-ენის (წინარე-ენის) გენეალოგიის ის სქემა, რომლის მიხედვითაც პრექართველური ენის დივერგენციაცია ორ ეტაპად უნდა მომხდარიყო. ფუძე-ენა ჯერ გაიყო სვანურად და ქართულ-ზანურად, მოგვიანებით კი დაიშალა ქართულ-ზანური ერთობა. ეს თვალსაზრისი სარწმუნოდ მიაჩნიათ მკვლევართა ერთ ჯგუფს.⁵ ამ სქემას, ავტორის მიხედვით, **დეეტერსის სქემას** უწოდებენ¹:

¹ ტ. ხუნდაძე. ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში (XIX ს. 80-იანი წლები). თბ., 1940, გვ. 98.

² თ. გვანცელაძე. ენისა და დიალექტიკის საკითხები ქართველოლოგიაში. თბ., 2006, გვ. 125, საზგასმა ჩვენია – მ.გ.

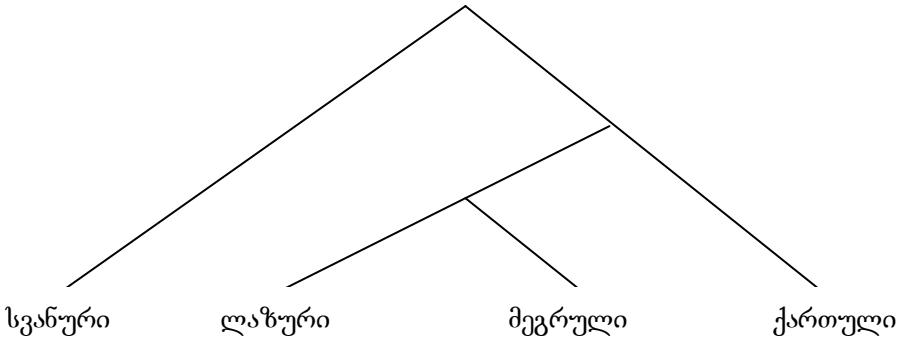
³ ა. გელოვანი. სვანეთის კულტურის ისტორიიდან. თბ., 1998, გვ. 31.

⁴ Н. Я. Марр. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарём. Петербург, 1910. გვ. 23.

⁵ К. Н. Schmidt. Studien Zur Rekonstruktion Das Laustandes Der Sudkaukasischen Grundsp-reche. Wiesbaden, 1962; Г. А. Климов. Этимологический словарь картвелских языков. М., 1964; თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი. სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, საერთო ქართველური სტრუქტურის ტიპოლოგია. თბ., 1965.

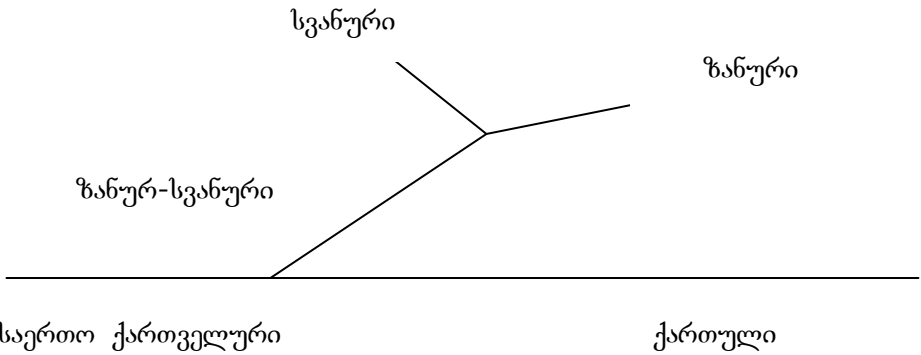
გ. ლექსერსის სქემა

საერთო ქართველური

განსხვავებული შეხედულება ჩამოაყალიბა არნ. ჩიქობავამ.² მისი აზრით, საერთოქართველურს ჯერ გამოეყო ზანურ-სვანური დიალექტური ჯგუფი, რომელიც შემდეგ დაიშალა ზანურ და სვანურ ენობრივ ერთეულებად.³

არნ. ჩიქობავას სქემა

საერთოქართველური ენის დიფერენციისა და ქართველურ ენათა ურთიერთმიმართების ახლებური, სხვათაგან განსხვავებული სქემა წარმოადგინა

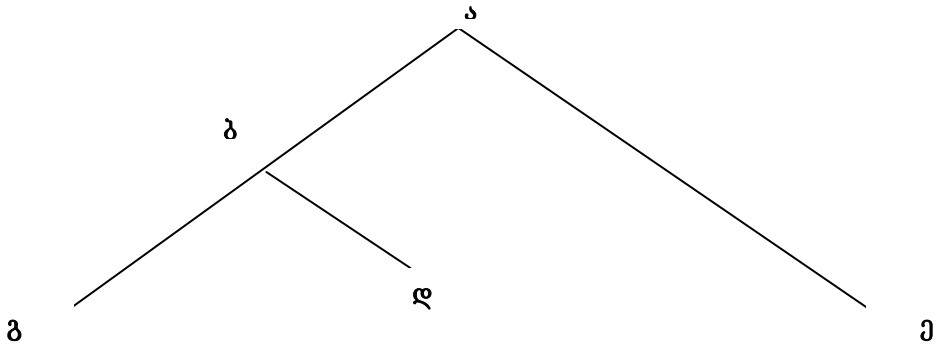
¹ G. Deeters. Das Kharthwelische Verbum. Leipzig. 1930.

² არნ. ჩიქობავა. Картвельские языки, их исторический состав и древний лингвистический облик. – *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*. ტ. II, თბ., 1948, გვ. 24.

³ არნ. ჩიქობავას სქემას იზიარებს ქ. ლომთათიძე, რომელთანაც ისტორიული ქართული საერთოქართველურის უშუალო გაგრძელებადაა მიჩნეული; სხვაობა შეიმჩნევა მხოლოდ ზანურისა და სვანურის ურთიერთმიმართებაში. კონკრეტულად, ჩიქობავასთან ზანურის პრიმატობაა აღიარებული, ლომთათიძესთან კი – სვანურისა. ქ. ლომთათიძე. ქართველურ ენათა დიფერენციაციის საკითხისათვის. – *II საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმის მასალები*. თბ., 1993, გვ. 5.

მ. ქურდიანმა¹:

მ. ქურდიანის სქემა

სადაც: ა – საერთო ქართველური ენაა; აბ – სვანურ-ზანური ენობრივი ერთობა; ბგ – სვანური; ბღ – ზანური; აე – ქართული.

რით განსხვავდება წინამდებარე სქემა ადრე არსებულთაგან?

ავტორის მტკიცებით გ. ლექტერსის სქემისაგან იგი განსხვავდება: „ა) ზანურის არა ქართულ-ზანური, არამედ სვანურ-ზანური ერთიანობისაგან გამოყოფით... ბ) მეთოდის სამკაცრით, რადგან ემყარება მხოლოდ ფონოლოგიურ იზოგლოსებს და მტკიცებისთვის არ საჭიროებს ლექსიკურ-მორფოლოგიური იზოგლოსების მოხმობას, რაც არა მარტო კორექტულია მეთოდის თვალსაზრისით, არამედ არც უტყუარია, როგორც ეს ქართველურ ენათა მორფოლოგიისა და ლექსიკის ისტორიულ-მედარებითი კვლევის თანამედროვე ეტაპმა ცხადყო... გ) მეგრულისა და ლაზურის (ჭანურის) ორ ენად მიჩნევის შესახებ“.²

საკითხის მ. ქურდიანისეული გადაწყვეტა ერთგვარად უპირისპირდება არნ. ჩიქობავას სქემას იმით, რომ სვანურ-ზანური ერთიანობის დაშლისას აღიარებულია სვანურის პირველადობა და ზანურის მერმინდელობა (შდრ.: არნ. ჩიქობავას სქემა); ხოლო კ. შმიდტისა და გ. წერეთლის თვალსაზრისთაგან წინამდებარე სქემა სხვაობს როგორც ფუძე-ენის ფონოლოგიური სისტემის ინტერპრეტაციით, ასევე, აქედან გამომდინარე, ისტორიული ქართველური ენების ურთიერთმიმართების ხასიათითაც. კ. შმიდტს საერთოქართველური ენა ზანურ-სვანურ ტიპისად გამოჰყავს, ხოლო გ. წერეთელს სვანური ტიპისად³).

¹ მ. ქურდიანი. საერთო-ქართველური ენა და მისი დიფერენციაციის თანამიმდევრობის პრობლემა. – კრ. „ქართველური მეცნიერება“. ტ. I. ქუთაისი, 1996, გვ. 253-262.

² მ. ქურდიანი. საერთო-ქართველური ენა და მისი დიფერენციაციის... გვ. 257.

³ K. H. Schmidt. Studien zur Rekonstruktion des Lautstandes der sudkaukasischen Grundsprache. Wiesbaden, 1962; გ. წერეთლის მოსაზრება იხ. წიგნში: თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი. სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში. თბ., 1965.

რაც შეეხება ფუძე-ენის დიფერენცირების თარიღს, არსებული თვალსაზრისები მოკლედ ასე შეიძლება ჩამოვყალიბოთ: საერთოქართველური ენის არსებობის დროდ მეცნიერთა ერთი ნაწილი ასახელებს ძვ. წ. II-I ათასწლეულებს, მეორე ნაწილი კი – ძვ. წ. V-IV ათასწლეულებს¹. კ. ბერგსლანდი და ჰ. ფოგტი² საერთო-ქართველური ენის ფუნქციონირებას ძვ. წ. I ათასწლეულით ათარიღებენ; ამავე პერიოდს ვარაუდობს არნ. ჩიქობავა³. მკვლევართა ნაწილი, რომელიც საერთო-ქართველურის რეალობას ძვ. წ. V-IV ათასწლეულში ვარაუდობს, ეყრდნობა ენათა დათარიღების ე.წ. გლოტოქრონოლოგიური მეთოდის შედეგებს. ამ მეთოდით მონათესავე ენათა ძირითადი ლექსიკური ფონდიდან აღებულია 100 ან 200 სიტყვა და მათი ცვლილებების კოეფიციენტის მიხედვით ადგენენ ენათა დაშლის დროს.

გლოტოქრონოლოგიური ანუ ლექსიკურ-სტატისტიკური მეთოდით საერთოქართველური ენობრივი სამყაროს დიფერენციაციის დათარიღება 100 სიტყვიანი საცდელი სიის მიხედვით პირველად მოგვცა გ. კლიმოვმა⁴. დასკვნა ასეთია: საერთოქართველურს სვანური გამოეყო ძვ. წ. II ათასწლეულის, ხოლო ზანური – I ათასწლეულის დასაწყისში. ამავე მეთოდით, 200 სიტყვიანი საცდელი სიით, თ. გამყრელიძემ და გ. მაჭავარიანმა სვანურის გამოყოფა ფუძე-ენიდან დაათარიღეს ძვ. წ. X საუკუნით, ხოლო ზანურისა – წელთაღრიცხვათა მიჯნით⁵, ე.ი. ერთი და იგივე მეთოდით მიღებულია 1000-წლოვანი ცდომილება, რაც ამ მეთოდის აშკარა ნაკლზე მიუთითებს; ამას დასახელებული ავტორებიც გრძნობდნენ. ამიტომაც მოგვიანებით დაწერილ ფუნდამენტურ შრომაში „ინდოევროპული ენები და ინდოევროპელები“ თ. გამყრელიძეს და ვ. ივანოვს საერთოქართველური ფუძე-ენის არსებობის დროდ 4000-5000 წლები აქვთ მიჩნეული; სვანურის გამოყოფა ნავარაუდევია ძვ. წ. III ათასწლეულში, ზანურისა – ძვ. წ. II ათასწლეულში.⁶

ენობრივი კონტაქტები, სესხების ფაქტები, მეზობელ ხალხთა ენებში შესული ქართველური ნასესხობანი, ე.წ. ონომასტიკური მასალა... იძლევა საფუძველს, **თანამედროვე ქართველური ენა-კილოების ჩამოყალიბების დროდ წელთაღრიცხვათა მიჯნა მივიჩნიოთ** (მითუმეტეს, ქართველთა – ლაზთა, მეგრელთა, სვანთა, კახთა, მესხთა... სახელებიც ამ დროიდან ჩნდება ისტო-

¹ ტ. ფუტკარაძე. ქართველები. თბ., 2005, გვ. 280-297.

² კ. ბერგსლანდი, ჰ. ფოგტი. გლოტოქრონოლოგიის საფუძველიანობისათვის. – *მიმომხილველი*, 6/9. თბ., 1972, გვ. 255.

³ არნ. ჩიქობავა. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი. თბ., 1979, გვ. 253.

⁴ Г. Климов. О глотохронологическом методе датировки распада праязыка. М., 1952, გვ. 119.

⁵ თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი. სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში. თბ., 1965. გვ. 17.

⁶ Т. Гамкрелидзе, В. Иванов. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Тб., 1984, I, გვ. 209.

რიულ წყაროებში), თუმცა ფუძე-ენის დიფერენცირების თარიღის ცალსახა პასუხამდე მისვლას სერიოზული კვლევა-ძიება სჭირდება.

რაც შეეხება ქართველური ჯგუფის წევრების – მეგრულის, ლაზურისა და სვანურის ურთიერთმიმართებისა და ქართველურ ენობრივ ველში მათი სტატუსის გარკვევას, ამ საკითხში როგორც ქართველ, ასევე უცხოელ ქართველოლოგთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა. კერძოდ, მეცნიერთა ერთი ნაწილი მეგრულს, ლაზურსა და სვანურს „ქართველური დიალექტების“ კონტინუუმებად მიიჩნევდა (ა. გიულდენშტედტი¹, ფ. მიულერი² (კვლევის მეორე ეტაპზე), ა. ცაგარელი, 1873 წელს გამოცემულ შრომაში³, თუმცა სხვა შრომებში დასახელებული ენობრივი ერთეულები დამოუკიდებელ ენებადაა მიჩნეული⁴, პ. ჭარაია⁵, რ. ერკერტი⁶, ნ. მარი პირველ ეტაპზე მეგრულსა და ლაზურს ერთი ენის ორ დიალექტად თვლიდა⁷, ჭანეთში მოგზაურობის შემდეგ კი აზრი შეიცვალა და ისინი ენებად გამოაცხადა...)⁸.

ლინგვისტთა მიერ „ქართველურ ენებად“ კვალიფიცირებული ქართული, მეგრული, ლაზური, სვანური და აღნიშნულ ენებზე მეტყველი ქართველების (ენით, კულტურით, წარმომავლობით) სხვადასხვა ხალხებად მიჩნევას საფუძველი ეყრება XIX ს. დასაწყისიდან, რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ, რაც აქტიურ დისკუსიაში გადაიზარდა ამავე საუკუნის 60-იან წლებში; იმპერიის მიზანი ნათელი იყო: ქართველთა ენობრივ-კულტურულ-ეთნიკური დანაწევრება. იგივე პროცესი გაგრძელდა საბჭოთა პერიოდშიც, როცა ლინგვისტიკაში ძირითადად ბატონობდა ორი თვალსაზრისი: 1. ქართველური ჯგუფი სამი ენის შემადგენლობით (ქართული, მეგრულ-ჭანური, სვანური) და 2. ქართველური ჯგუფი ოთხი ენით (ქართული, მეგრული, ლაზური, სვანური). აღნიშნული თვალსაზრისები, კერძოდ, მეგრულისა და

¹ **I. A. Guldenstadt.** Reisen durch Russland und in Caucasischen Geburgen. St.-Peterburg, Bd. II, 1879, გვ. 496-504.

² **F. Muller.** Über die sprachwissenschaftliche Stellung der Kaukasischen Sprachen. – *Orient und Occident, Insbesondere in ihren gesenscitigen Beziehungen* – Forschungen und Mittheilungen, II, Bd. Göttingen, 1864, გვ. 222.

³ **А. Цагарели.** О грамматической литературе грузинского языка. С.-Петербург, 1873, გვ. 8-9.

⁴ **А. Цагарели.** Мингрельские этюды. Второй выпуск. Опыт фонетики мингрельского языка. С.-Петербург, 1880, გვ. 11.

⁵ **პ. ჭარაია.** მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან. – წგნ.: **პ. ჭარაია.** მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. თბ., 1997, გვ. 204.

⁶ **R. Ercert.** Die Sprachen des Kaukasischen Stammes. Wien, 1895, გვ. 287.

⁷ **Н. Я. Мapp.** Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем. С.-Петербург, 1910, გვ. XXIII.

⁸ **Н. Я. Мapp.** Из поездки в турецкий Лазистан. (Впечатления и наблюдения). – «Изв., Академии наук», VI серия, т. IV, No 7. СПб., 1910, გვ. 547-570. ამის შესახებ დაწვრილ იხ. **მ. ნაჭყებია.** ქართველთა ეთნოლინგვისტური ტერმინები. თბ., 1906, გვ. 24-28.

ლაზურის დამოუკიდებელ ენებად მიჩნევა უფრო პოლიტიკური იყო, ვიდრე მეცნიერული. ამიტომაცაა, რომ გამონაკლისის გარდა, საბჭოთა პერიოდში არც ერთ ქართველ ენათმეცნიერს ცალ-ცალკე ენებად მეგრული და ჭანური არ მიუჩნევიათ; თითქმის ყველა მკვლევარი ქართველური ენობრივი სამყაროსი – ა. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, ვ. თოფურია, კარპ. დონდუა, გ. როგავა და მრავალი სხვა, მეგრულსა და ჭანურს ერთი – **კოლხური** ანუ **ზანური ენის** დიალექტებად მიიჩნევდა, რაც ბუნებრივია, ბოლომდე არ შეესაბამებოდა იმპერიის ხელისუფალთა პოზიციას.

ქართველური კონტინუუმების დამოუკიდებელ ენებად მიჩნევას, ვფიქრობთ, მეცნიერული მხარე ნაკლებად განსაზღვრავდა, მიზეზი სხვაგან, საბჭოთა იმპერიის საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკაში უფროა საძიებელი.

კომუნისტური რეჟიმის დაუფარავი სტრატეგიული მიზანი იყო დედამიწაზე საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება, ეთნოსთა და ენათა შერწყმა და მთელ მსოფლიოში ერთი (რუსული) ან ორი (რუსული და ინგლისური) ენის გაბატონება, ბრძოლა ჯანსაღი ნაციონალიზმის წინააღმდეგ, მასობრივი მიგრაციებისთვის ხელის შეწყობა, ეთნიკური სტრუქტურის რადიკალური შეცვლა, დაპყრობილ ხალხთა დახლეჩა-დანაწევრება და მათი დასუსტება, ეთნოსთა ენების უფრო მცირე ერთეულებად, „დამოუკიდებელ ენებად“ გამოცხადება და მათთვის დამწერლობათა შექმნა... მართლაც, იმპერიამ არა ერთგან მიაღწია დამოუკიდებელ ენებად გამოეცხადებინა და ანბანიც შეექმნა ისეთი ერთეულებისათვის, როგორიცაა: ჩაჩური და ინგუშური, ადიღური და ყაბარდოული, ყარაჩაული და ბალყარული, ერზია მორდოვეული და მოქშა მორდოვეული, კომი ენის ორი ტერიტორიული ვარიანტი და ა.შ. უცხო ძალების მზაკვრული პოლიტიკა ნათლად ჰქონდათ გააზრებული ჩვენს სახელოვან წინაპრებს; საკითხისადმი მათი დამოუკიდებულებიდან და ნააზრევიდან მოვიყვანთ რამდენიმე ამონარიდს:

აკაკი წერეთელი: „მეგრული დღეს სალაროა ნამდვილი ქართული სიტყვების. აღმოსავლეთ საქართველოს დაჰკარგვია ნამდვილი ქართული სიტყვები, მათ ნაცვლად სომხურ-თათრულ-სპარსული შემოუღია, რომელიც ქართველის ყურს ცუდად ეჩხირება და გულს სწყვეტს... და მეგრულ ენაში კი შენახულან მარგალიტებად ეს ძველი სიტყვები... ჩვენ ვურჩევთ ჩვენს მწერალ-მწიგნობრებს, მეტი ყურადღება მიაქციონ მეგრულს, რომ იქიდან ამოკრებილი სიტყვებით შეივსოს დღეს მათი შელახული ქართული ლექსიკონი. ... თუ არა მზაკვრება და უგუნურება, გონიერება და სიმართლე ამას ვერ იტყვის, რომ მეგრელები ქართველები არ იყოს და მეგრული ძირითადი ქართული!“¹

იაკობ გოგებაშვილი: „ცნობილია, რომ ყოველ ერს აქვს მთავარი ენა, რომელიც საერთო საუნჯეს შეადგენს ამ ერის ყველა ნაწილისათვის და იწოდება მისს დედა-ენად, და თემიური კილო-კავებად (ნარჩია), რომელნიც იხმა-

¹ ა. წერეთელი. უბრალო საუბარი. – *რჩეული ნაწერები*. ხუთტომეული, ტ. V, თბ., 1957, გვ. 266-267.

რებიან ადგილობრივ. (...) ყველა სკოლაში სწავლება მოწყობილია დედა-ენაზე და ადგილობრივს კილო-კავებს ხმარობენ ასახსნელად და განსამარტებლად იმ საერთო სიტყვებისა, რომელნიც ადგილობრივ ბავშვებს არ ესმით. (...) ასეთი გონივრული წესი იყო ჩვენს საქართველოშიაც... ყველა ჩვენებურს სკოლებში, შავი ზღვიდან დაწყებული დაღისტნის საზღვრამდე, იხმარებოდა მხოლოდ წიგნები, საერთო ლიტერატურულს დედა-ენაზე დაწერილნი, განსამარტავად ადგილობრივ გაუგებარ სიტყვებისა და ფრაზებისა, მასწავლებლები ხმარობდნენ სიტყვიერად ადგილობრივს ტერმინებსა და ფრაზებსა, მაგალითად, სამეგრელოსა და სვანეთში, და სწავლასთან ერთად ავრცელებდნენ დედა-ენის სრულ ცოდნასა. (...) არსად, არც სომეხთა შორის, არც თათართა შორის და არც სხვა კავკასიელებში არ აღმოჩენილა იმისთანა ჭკუა-მოკლე და უკუღმართი ადამიანი, რომელსაც ეთქვას, სკოლებში სწავლება სათემო კილო-კავზე უნდა იყოს და არა დედა-ენაზე. ჩვენში კი გამოჩნდნენ იმისთანა ჭკუით გლახანი, რომელთაც გაბედეს და წარმოსთქვეს, რომ სამეგრელოსა და სვანეთის სკოლებიდან დედა-ენა უნდა იქმნას გამორიცხული, რადგან აქ ხალხი **ადგილობრივ კილო-კავებსა ხმარობს**“.¹

„... საკუთარი გულისწადილის გამო მეგრელებმა, ყველა ქართველურ ტომთან ერთად, იმთავითვე აღიარეს ქართული ანბანი თავის საკუთარ ანბანად, და თავის სალიტერატურო ენად მიიჩნიეს ქართული ენა, პროვინციალ კილოს კი მხოლოდ შინაურობაში ხმარობდნენ“.² „...მეგრელთა ტომი ქართულ ენას ყოველთვის თვლიდა თავის ძირითად ენად (დედა-ენად), ხოლო თავის **ადგილობრივ დიალექტს უცქეროდა როგორც მშობლიურ კილოს**“.³ „ფრანგი მოგზაურის შარდენის გადმოცემით, რომელმაც მეთვრამეტე საუკუნის დამდეგს ინახულა სამეგრელო, სამეგრელოში მცხოვრებ და მქადაგებელ კათოლიკე მისიონერებს, მეგრული კილოს შესწავლის შემდეგ, ადვილად ესმოდათ ქართული ენაც“.⁴ „ქართული ენა, ქართული დამწერლობა და ლიტერატურა საუკუნეთა მანძილზე ისე მჭიდროდ შეეზარდა მეგრელთა შეგნებას, ისეთი ღრმა ფესვები გაიღვა მასში და ისეთ მტკიცე საფუძველს ეყრდნობა, რომ მათი განდევნის ცდა კიდეც უფრო გააძლიერებს მეგრელთა სიყვარულს ამ ძვირფასი საერთო საუნჯისადმი, რასაც ასე ნათლად ვხედავთ უკანასკნელ ხანებში“.⁵

„ის, რაც მეგრელთა შტოს შესახებ ითქვა, სავსებით შეეხება ქართველი ხალხის მეორე შტოსაც – **სვანებს, რომელთა არაქართველებად გადაქცევას ლამობენ** იგივე გულმოდგინე, მაგრამ **ხეპრე პოლიტიკანები**, წინააღმდეგ ამ სიმპათიური მთიელი ქართველების სურვილისა, რომლებიც ჩვენი

¹ ი. გოგებაშვილი. ბოროტი წადილი სამეგრელოს შესახებ. თბ., 1902, გვ. 64.

² ი. გოგებაშვილი. მეგრული დაწყებითი სკოლის საკითხისათვის. თბ., 1903, გვ. 114.

³ ი. გოგებაშვილი. მეგრული დაწყებითი სკოლის..., გვ. 115.

⁴ ი. გოგებაშვილი. მეგრული დაწყებითი სკოლის..., გვ. 116.

⁵ ი. გოგებაშვილი. მეგრული დაწყებითი სკოლის..., გვ. 116.

წელთააღრიცხვის IV საუკუნიდან დღემდე მხოლოდ ქართულ ენას და ქართულ ალფაბეტს ხმარობენ ეკლესიაშიც, სკოლაშიც და თავისი ცხოვრების ყველა სხვა სფეროშიც“.¹

„მეგრელთათვის იმის თქმა, რომ ისინი ქართველები არ არიან, რომ მათ არა აქვთ არც ანბანი, არც დამწერლობა, არც ლიტერატურა, რომ ყველაფერი ეს ამიერიდან უნდა შეიქმნას, განა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ წავართვათ მათ მთელი მათი სახელოვანი წარსული, მთელი ისტორიული მონაპოვარი, გამოვაცხადოთ გონებრივ ღატაკებად და გვერდით ამოვუყენოთ ისეთ ბარბაროსულ ტომებს, რომელთაც არავითარი ისტორია არ გააჩნიათ“.²

ნიკო მარი: „ვოსტორგოვის არა აქვს ნამდვილი წარმოდგენა იმისა, რომ საუკუნეების მანძილზე ერთიანი ქართული ნაციონალური კულტურა შეიქმნა ყველა ქართველი ტომის მიერ: ამიტომაც, რომ „საღვთო წერილის“ ტექსტში ჩვენ ვპოულობთ წმინდა ჭანურს, ანუ მეგრულს და სხვა სიტყვებს. ამ რეალურის კულტურულ-ისტორიულის შეხედულებით ქართული სალიტერატურო ენა იმდენათვე სვანურია და მეგრული, იმდენათვე გურულია და იმერული, რამდენათაც ქართული არის ღვიძლი ენა ყველა საქართველოს ტომებისათვის“.³

„...კულმინაციური პუნქტი ვოსტორგოვის მეცნიერებისა გამოიხატება ქართული სალიტერატურო ენის საკითხში (ი. ვოსტორგოვი სხვადასხვა ენად წარმოადგენდა საეკლესიო და სალიტერატურო ქართულს; გარდა ამისა, იგი ამტკიცებდა, რომ მეგრელებისა და სვანებისათვის ქართული ისეთივე უცხოა, როგორც რუსული, რომ მეგრელები და სვანები უმწიგნობრო ხალხებია – მ.წ.). როგორც ვიცით, არის მხოლოდ ერთი სალიტერატურო ენა, რომელსაც „ქართული ენა“ ჰქვია, მაგრამ ეს ენა საზოგადოა ყველა ქართველ ტომთათვის... ქართველებს არა აქვს ცალკე საეკლესიო სალიტერატურო ენა, როგორც, მაგალითად, რუსებს სლავიანური ენა. ქართველებს აქვთ მხოლოდ ორი საწერი ანბანი, ხუცური და მხედრული (ანუ საეკლესიო და სამოქალაქო), მაგრამ ენა კი ერთია, როგორც, მაგალითად ასურელებს ძველად სამი სხვადასხვა საწერი ანბანი ჰქონდათ: სტრანგელო, ნესტორიანული და იაკობიტური, მაგრამ ასურული სალიტერატურო ენა კი ერთი იყო. მაშინ, როდესაც ამბობს ვოსტორგოვი დიდის რიხით, რომ „შკოლებში შემოდებულთაო საეკლესიო ქართული ენის სწავლება სალიტერატუროს მაგიერ, რომელიც ზნეობრივის გაწვრთნისათვის სუსტია და სრულიადაც არ შეეფერებაო საეკლესიო მიზანს. ...საჭიროა ეხლა მაინც გაიგონ რუსებმა, ნამდვილად თვალი გაახილონ და დარწმუნდნენ, რომ კაკასია ის ქვეყანა არის, სადაც რუსები თვით რუსეთის კანონების დარღვევას სწავლო-

¹ ი. გოგებაშვილი. მეგრული დაწყებითი სკოლის..., გვ. 116.

² ი. გოგებაშვილი. მეგრული დაწყებითი სკოლის..., გვ. 117.

³ ნ. მარი. ქართველთა ეროვნება. ქუთაისი, 1905, გვ. 10.

ბენ, ვითომც სახელმწიფოს ინტერესის გულისათვის“...¹

ივანე ჯავახიშვილი: „აკად. ნ. მარრი მისაყვედურებს, რომ მეგრელებს, სვანებს და აფხაზებს მე ქართველებს ვუწოდებ... აფხაზებს მე ქართველთა მონათესავედ ვთვლი, მაგრამ ქართველებს არ ვუწოდებ. რაც შეეხება მეგრელებსა და სვანებს და, დავუმატებ, ჭანებსაც, მათ მართლა ქართველ ტომებად ვთვლი და ვუწოდებ... თუ ამაზე უწინარეს არა, XI ს-დან მოყოლებული „ქართველი“ შემკრებლობით მნიშვნელობით იხმარება ყველა ქართველთა აღსანიშნავად. ასეთი საერთო შემკრებლობითი მნიშვნელობის მქონებული ტერმინის (ქართლ-კახელ-იმერელ-გურულ-მეგრელ-ჭან-სვანთა ენისა, ზნე-ჩვეულებებისა და სარწმუნოების საერთო თვისებების დასახასიათებლად) საჭიროების უარყოფაც არავის შეუძლია, წინათ ამას ნ. მარრიც არ უარყოფდა. თავის-და-თავად ცხადია, რომ მკვლევარის აზრის შეცვლის გამო ამ მრავალსაუკუნოვანი მონაპოვარისა და შეგნების გაქარწყლება და მოსპობა არ შეიძლება“.²

ამბროსი ხელაია: „ცდილობდნენ სამეგრელოს სკოლებიდან და ეკლესიებიდან განეღვენათ ქართული ენა; ამ ფაქტმა „ეროვნულობის შენარჩუნების ძალუმი სწრაფვა გამოაღვიძა: მეგრელები განიმსჭვალენ თავიანთი სალიტერატურო და საეკლესიო ენის დაცვის იდეით“...³ საკითხისადმი ასეთი მიდგომა დაფიქსირებული თითქმის ყველა ცნობილი წინაპრის ნააზრევში.

უკანასკნელ წლებში ქართველური ენობრივი სამყაროს შემადგენლობის ლინგვისტური სტატუსის განსაზღვრის საკითხში ქართველ ლინგვისტთა შორის აზრი კვლავ ორად გაიყო: ერთნი ქართველურ ჯგუფში სამ ან ოთხ ქართველურ ენას გამოყოფს; მეორენი კი – ქართული სალიტერატურო ენის ტერიტორიული დიალექტების გვერდით მეგრულს, ლაზურსა და სვანურსაც „ქართველურ დიალექტებად“ მოიხსენიებს. არ გამოვრიცხავთ ორივე თეორიის არსებობას სამეცნიერო სივრცეში (სამუშაო ვარიანტის სახით), მაგრამ გასათვალისწინებელია შემდეგი ფაქტორებიც:

1. როგორც ქართველი, ისე უცხოელი ქართველოლოგები უგამონაკლისოდ აღიარებენ ჭეშმარიტებას – ქართველური ენობრივი კონტინუუმების ერთი საერთო ენიდან (ფუძე-ენიდან) მომდინარეობას; აზრთა სხვადასხვაობა მხოლოდ ფუძე-ენის დიფერენცირების თარიღია, რომლის საბოლოო გადაწყვეტა ბევრ საკითხში შეიტანს სიცხადეს; თუმცა ამას კიდევ არაერთი წელი დასჭირდება.
2. ქართველური ჯგუფის წევრების კლასიფიკაციისას ენობრივი ნიშან-

¹ ნ. მარი. ქართველთა ეროვნება., გვ. 22,60.

² ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. – თხზულებანი თორმეც ცომად. ტ. I. თბ., 1979, გვ. 152, ხაზგასმა ჩვენია – მ.ნ.

³ ამბროსი (ხელაია). რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის შესახებ აფხაზეთში. გამოსაცემად მოამზადა ნ. პაპუაშვილმა. თბ., 1906, გვ. 122–123.

თვისებების, ანუ ლინგვისტური კრიტერიუმების გარდა, გასათვალისწინებელია ეთნო-პოლიტიკური ფაქტორებიც, რომლის იგნორირება, გაუთვალისწინებლობა კატეგორიულად დაუშვებელია. საკმარისია თვალის ერთი გადავლებაც კი საქართველოს პოლიტიკური რუკის ცვლილებაზე IX-XIX საუკუნეების მანძილზე, რათა ნათლად წარმოჩნდეს ის ზეგავლენები, რაც შეიძლებოდა ჰქონოდა ეთნიკური კუთხეების მცხოვრებთა როგორც სულიერ წყობაზე, ასევე ყოფა-ცხოვრებაზე, მსოფლმხედველობასა და მეტყველებაზე. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ყველა ძველი წყარო საქართველოს აღმოსავლეთსა და დასავლეთშიც (სამეგრელო, სვანეთი, აფხაზეთი) მიგვანიშნებს საეკლესიო, სალიტერატურო და სახელმწიფოებრივი საჭიროებისათვის მხოლოდ ქართული ენის გამოყენებაზე (IX-X საუკუნეებიდან მაინც), როგორც საერთო-სახალხო/ზოგადეროვნულ ენაზე. ამ ენაზე ითარგმნა IV-V საუკუნეებში წმ. წერილი. სავარაუდებელია, რომ იმდროინდელი ენა (ძველი ქართული ენა) ერთნაირად გასაგები იყო ყველა ქართული ტომისათვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში წარმოშობით ლაზ-ეგრისელი მრავალი დიდი საეკლესიო მოღვაწე უთუოდ შეძლებდნენ წმ. წერილის თარგმნას თავიანთი მრევლისათვის, მაგრამ მათ უკეთ უწყოდნენ თითოეული ქართველური ტომის ღვაწლი ერთიანი საეკლესიო-სამწიფოებრო ენის ჩამოყალიბების საქმეში. მრავალი მოწინავე ქვეყნის ლიტერატურის ისტორია, საეკლესიო ენა-მწიფოებრობა ვითარდებოდა და ვითარდება ტომობრივ-კუთხური მიმართულებით. საბედნიეროდ, მსგავსი პროცესები ჩვენს ისტორიას არ ახსოვს: საუკუნეების განმავლობაში ტომობრივ-გეოგრაფიული განკერძოებულობის მიუხედავად, საეკლესიო და საერო ლიტერატურა არსებითად იყო ერთიანი ქართული: მნიშვნელობა არ ჰქონდა საქართველოს რომელ კუთხეში იქმნებოდა ესა თუ ის ნაწარმოები და რომელი ტომის წარმომადგენელი იყო მისი ავტორი.

3. ნიშანდობლივი ფაქტია: მეფის რუსეთის მიერ საქართველოს სრულ ანექსიამდე ქვეყნის სხვადასხვა კუთხის იდეოლოგიური დაპირისპირება ისტორიას არ ახსოვს. ქართველური სახელმწიფოებრივი ცნობიერება რადიკალური პარტიკულარიზმის პირობებშიც კი არ გამქრალა, ამიტომაც ერთიანი ქართული სხეულის დანაწილება-დაშლის მოსურნეთა წინააღმდეგ თავდადებით იბრძოდნენ ჩვენი დიდი წინაპრები, რასაც ზემოთ მოყვანილი თითო-ოროლა ამონარიდიც ადასტურებს.
4. მეტყველება, რომელიც არ ემსახურება სახელმწიფოებრივ გაერთიანებას, როგორც ურთიერთობის ოფიციალური საშუალება, მეტყვე-

ლება, რომელიც არაა სამწიგნობრო – დიალექტია. მაგრამ მაინც, წმინდა ლინგვისტური თვალსაზრისით, გაუმართლებლად გვეჩვენება მეგრულის, სვანურის, ლაზურის – ერთის მხრივ, და ქართლურის, კახურის, აჭარულის, იმერულის, ხევსურულის, ფშაურის... მეორის მხრივ, ერთი ტერმინით – დიალექტით სახელდება.

5. ქართველური ჯგუფის წევრების კლასიფიკაციის ორსაუკუნოვანი დისკუსია, რა თქმა უნდა, არაა სპეციფიკური ჩვენი სინამდვილისათვის. მსგავსი პრობლემა მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაშია და ბევრად უფრო რადიკალურადაც, თუმცა ევროპის ქვეყნები მეტ-ნაკლებად უმტკივნეულოდ ახერხებენ საკითხის მოგვარებას¹. საკითხის გადაწყვეტას ხელს უშლის ტერმინოლოგიური პრობლემებიც. ტერმინთა სიჭრელე იწვევს სერიოზულ დაბნეულობასა და გაურკვევლობას არა მარტო არალინგვისტთა წრეში, არამედ ლინგვისტებს შორისაც. ხშირია მეცნიერების ერთი დარგის შიგნით და მეცნიერების დარგებს შორის ტერმინთა პოლისემიურობისა და სინონიმურო-

¹ მაგალითად, როცა ლაპარაკობენ ქვემოგერმანულზე ზემოგერმანულთან შეპირებისპირებით, გულისხმობენ კილოს, რომელიც მხოლოდ ისტორიული ვითარების გამო არ განვითარდა დამოუკიდებელ ენად და განიხილება როგორც გერმანული ენის დიალექტი, თუმცა იმავდროულად მან შემოინახა საკმაოდ მნიშვნელოვანი ნაირსახეობანი ფონეტიკაში, გრამატიკასა და ლექსიკურ წყობაში. მასთან დაკავშირებით, პ. ბირტი აღნიშნავდა: „შეუძლებელია ურთიერთგაგებინება ზემოგერმანელებსა, შვაბებსა და ბავარიელებს შორის... თვით მე ვერ ვუგებ ბადენელს, ბავარიელსა და ზემოგერმანელს, როცა ისინი თავის დიალექტზე ლაპარაკობენ“ (მოყვანილია წიგნიდან: **ბ. ჯორბენაძე**, ქართული დიალექტოლოგია. ტ. I. თბ., 1989, გვ. 35). გამოდის, რომ არათუ უბრალო გერმანელი მოქალაქეს, არამედ ენათმეცნიერსაც კი არ ესმის კუთხური მეტყველება ბავარიელისა, ზემოგერმანელისა, ბადენელისა. ანალოგიური ვითარებაა საბერძნეთშიც, სადაც, კულტურული სიდიადის მიუხედავად, დღესაც მიმდინარეობს ერთიანი სალიტერატურო-სახალხო ენის შექმნის პროცესი. რთული იყო ენობრივი საკითხი სომხებისთვისაც. მძლავრი დიალექტური განსხვავებულობის გამო კილიკური სომხური აბსოლუტურად განსხვავდება ბულგარეთის სომხების ენისაგან. მიუხედავად ამისა, ოფიციალური სალიტერატურო სომხური ენა დიდად განსხვავდება დიალექტებისაგან და იმ მეტყველებისაგან, რომელზეც ოჯახებში ლაპარაკობენ. ამავე დროს მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში, გარდა სახელმწიფო ენისა, დამწერლობა აქვს დიალექტებსაც. კერძოდ, საფრანგეთში სახელმწიფო და სამწიგნობრო ენაა ფრანგული; მაგრამ სამხრეთ საფრანგეთში არსებობს პროვანსული ენა, რომელსაც დამწერლობა გააჩნია XI საუკუნიდან. პროვანსული ენა, ბუნებრივია, არაა ფრანგული ენის დიალექტი, მაგრამ მას და მსგავს უმცირესობათა ენებს განსხვავებული ტერმინით მოიხსენიებენ (არსებობს რამდენიმე დუბლ-ტერმინი, რომელთაგან უკანასკნელ ხანებში გაბატონებულია **რეგიოლექტი...**). ზემოთქმულიდან მარტივია დასკვნის გამოტანა: მსგავსი პრობლემებისგან შორსაა ქართველური ენობრივი სამყარო. მაშინ რა გვიშლის ხელს პრობლემის მოგვარებაში? ხომ არ იგრძნობა ზედმეტი თავდაჯერებულობა და ამბიციურობა მხარეებს შორის?

ბის შემთხვევები, რაც ყოვლად დაუშვებელია. ამიტომაც აუცილებლობად გვესახება დაპირისპირებულმა მხარეებმა მიაღწიონ შეთანხმებას: განსხვავებულ თვალსაზრისთაგან შეარჩიონ ოპტიმალური ვარიანტი, რათა პროფესიული განსჯის საფუძველზე ერთხელ და საბოლოოდ გადაწყდეს ქართველური ენობრივი კლასიფიკაციის საკითხი.

ისტორია შეცდომების დაშვებას არ გვპატიობს, ამიტომ, ქვეყნის დღევანდელი ვითარებიდან გამომდინარე, თითოეული ქართველის უპირველესი მოვალეობაა მეტი წინდახედულება გამოიჩინოს დასმულ „პრობლემაზე“ მსჯელობისას და დასკვნების გამოტანისას.

MERAB NACHKEBIA

**THE KARTVELIAN LINGUISTIC WORLD AND
THE PROBLEM OF DIVERGENCE OF THE
PREKARTVELIAN LANGUAGE**

The article focuses on the problem of the genetic, linguistic and Georgians' cultural world, analyzing different ideas, suggesting in Kartvelology in accordance with the divergence of the Georgian language. Based on the research, dating differentiation of the language – assuming the boundary of the old and modern systems of chronology. It should be taken into consideration the linguistic status of the members of Georgian groups, a great amount of literature has been published, the research is still going on.

თავილა ზვიალაძე

-ვით თანდებულის ერთი ფუნქციისათვის იმერულში

-ვით თანდებული საფუძვლიანად არის შესწავლილი ქართველ ენათმეცნიერთა მიერ. ამ მხრივ საყურადღებოა თ. შარაძენიძის, ა. მარტიროსოვის, ზ. ჯაფარიძის, ი. გიგინეიშვილის, ი. იმნაიშვილის, შ. აფრიდონიძის, თ. კვაჭანტირაძის, ზ. სარჯველაძის, ნ. ჭუმბურიძის, გ. ბურჭულაძის, ი. კიკნაძის, ტ. ფუტყარაძის, მ. მიქაძისა და სხვათა გამოკვლევები¹. თანამედროვე ქართულისათვის შემუშავებულია სალიტერატურო ნორმაც -ვით თანდებულის ხმარებისა სახელის ფუძის მიხედვით ბრუნვებში². როგორც ცნობილია, -ვით თანდებული დაერთვის სამი ბრუნვის – სახელობითის, მიცემითისა და ნათესაობითის ფორმებს. სხვადასხვა ბრუნვასთან ჩვეულებრივ სხვადასხვა მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს, მაგრამ აღნიშნავს ერთი და იმავეს, კერძოდ, გადმოგვცემს მსგავსებას და იმავე მნიშვნელობას ატარებს, რასაც ზმნისართი „როგორც“.

ძველ ქართულში ვითა/ვით თანდებული არ გვაქვს. მსგავსებას გამოხა-

¹ თ. შარაძენიძე. -ვით თანდებული ქართულში. – *თსუ შრომები*, X, 1939, გვ. 145-159; ა. მარტიროსოვი. თანდებული ქართულში. – *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*, I, 1946, გვ. 236-237; ზ. ჯაფარიძე. -ვით თანდებულის ხმარებისათვის ზმნასთან ქართულში. – *ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები*, III, თბ., 1963, გვ. 96-97; ი. გიგინეიშვილი. თანდებული და თანდებულის სახელთა მართლწერა. – *თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები*, I, თბ., 1970, გვ. 101; ი. იმნაიშვილი. ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალისაზღვრის საკითხები. – *ცისკარი*, №11, 1974, გვ. 138-144; შ. აფრიდონიძე. ფონეტიკურ-მორფოლოგიური ცვლილებები და ლექსიკური მნიშვნელობა. – *საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*, ტ. 87, თბ., 1977, №3; თ. კვაჭანტირაძე. -ვით თანდებულის სახელობითისა და მიცემით ბრუნვაში განაწილების საკითხი. – *მაცნე*, ენის. სერია, 1977, №1, გვ. 97-103; ზ. სარჯველაძე. -ვით თანდებულის ისტორიიდან. – *ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში*, №4, 1979, გვ. 122-124; გ. ჭუმბურიძე. -ვით თანდებულის ჩამოყალიბების ისტორიისათვის. – *ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში*, 1982, №2, გვ. 83-91; გ. ბურჭულაძე. კვლავ -ვით თანდებულის შესახებ ქართულში. – *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*, 24, 1985, გვ. 84-87; ი. კიკნაძე. თანხმობანფუძიან სახელთა -ვით თანდებულის სახელობითის გამო. – *ენათმეცნიერების საკითხები*, I-II, თბ., 2006, გვ. 73-74; ტ. ფუტყარაძე. სახელის ფორმათწარმოების საკითხები ქართულში. – კრებ.: „ბესარიონ ჯორბენაძეს“, თბ., 2003, გვ. 121-123; მ. მიქაძე. თანდებულის წარმომავლობისა და ფუნქციისთვის. – „*მეტეხი*“, ტ. I, თბ., 2001, გვ. 80;

² თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, I, თბ., 1970, გვ. 104.

ტავდნენ -ებრ, მსგავსად, ვითარცა (მოგვიანებით -ვითა); -ვით მიღებულია „ვითარ“ ფორმისაგან: ვითარ-ვითა-ვით¹. -ვითა გვხვდება ჰადიშის ოთხთავში², ხოლო რაც შეეხება -ვით თანდებულს, დასტურდება პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში დაცულ XI საუკუნის ერთ ხელნაწერში: „... მე ვერცა წმიდისა მამისა ეფთჳმესავით დავავდებდი“³. „-ვით თანდებული აქ ნათესაობითი ბრუნვის ფორმას დაერთვის. ზ. სარჯველაძის აზრით, ეს არც არის გასაკვირი, რადგან სულიერი საგნის (ადამიანის) გამოძხატველ სახელთან იხმარება⁴. ასევე გვექნებოდა: კაცისავით, მეფისავით, მამაისავით.

ნათესაობით ბრუნვასთან -ვით თანდებული XVII-XIX საუკუნეების ქართველ მწერალთა ნაწარმოებებშიც შეიძლება შეგხვდეს. არსებობს მოსაზრება, რომ ნათესაობითის გარდაქმნით უნდა იყოს მიღებული დღევანდელი სახელობითის ფორმა თანხმოვანფუძიან სახელებთან: კაც-ის-ა-ვით, კაცი-ი-ვით, სადაც ა ემფატიკური ხმოვნისა და -ის ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის -ს კომპონენტის დაკარგვა სიმულტანური პროცესია, -ვით თანდებულის წინ -ი ელემენტი კი ნათესაობითი ბრუნვის ერთ-ერთი ალომორფია⁵.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში -ვით ორ ბრუნვას დაერთვის. ხმოვანფუძიანი სახელები (მხ. რიცხვში) და ნაცვალსახელები მას მხოლოდ მიცემითში დაერთავენ: ძმასავით, მზესავით, ოქროსავით, ბუსავით, შენსავით... თანხმოვანფუძიანი სახელები (და -ებიან მრავლობითში დასმული ხმოვანფუძიანი სახელები) კი – ორივე ბრუნვაში: სახლ-ი-ვით, სახლ-სავით; კლდე-ებ-ი-ვით, კლდე-ებ-სა-ვით; ნათესაობით ბრუნვასთან -ვით თანდებული სალიტერატურო ქართულში არ გამოიყენება.

რა ვითარება გვაქვს იმერულში?

იმერულში -ვით ბოლოხმოვნთან სახელებს მართავს მიცემითში: რკინასავით, ხბოსავით, დღესავით... თანხმოვანფუძიან სახელებს კი დაერთვის როგორც სახელობითში (ქალივით, ბავშვივით), ისე ნათესაობითში: „ეს რძე წყალისავითაა და რას არკებდა ბოვშს?!“, „რავა ბაბუაჩემისავით ლაპარაკობს ეს კაცი!“, „იმ ტყეში რაცხა ცეცხლისავით ანათებდა.“ (ჩაწერილია წყალტუბოს რაიონის სოფელ ჩუნეშში). -ვით ნაცვალსახელს ცვლის მისი ფონეტიკური ნაირსახეობა -ვეთ (ხალხისავეთ, ცხენისავეთ, ოქროსავეთ...) ბ. ჯორბენაძის აზრით, შესაძლებელია, -ვეთ ფონეტიკური ნაირსახეობის წარმოქმნას -ვით და -ებრ//ევ თანდებულთან კონტანიმაციაშეცემა შეუწყო ხელი: კაც-ი-სავით//კაცისავეთ – კაცისავეთ“⁶. -ვით თანდებული იმერულში დაერთვის ზმნის ფორმებსაც. ეს ეწინააღმდეგება ქართული სალიტერატურო ენის

¹ ა. შანიძე. ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები. თბ., 1980, გვ. 600.

² ზ. სარჯველაძე. -ვით თანდებულის ისტორიიდან... გვ. 124.

³ ზ. სარჯველაძე. -ვით თანდებულის ისტორიიდან... გვ. 124.

⁴ ზ. სარჯველაძე. -ვით თანდებულის ისტორიიდან... გვ. 124.

⁵ ი. კიკნაძე. თანხმოვანფუძიან სახელთა -ვით თანდებულისანი... გვ. 74.

⁶ ბ. ჯორბენაძე. ქართული დიალექტოლოგია. თბ., 1989, გვ. 462.

ნორმებს, მაგრამ კილოებისათვის სავსებით შესაძლებელი და ბუნებრივია.

როგორც ცნობილია, -ვით თანდებულთ გაფორმებულ ზმნებს მიმართავს სულხან-საბა თავის ლექსიკონში: ამხილა-ასწავლასავით, გააწილა-შე-არცხენასავით¹. საბასათვის მსგავსი ფორმები სიტყვის მნიშვნელობაზე სინონიმური სიტყვით მითითების ხერხს წარმოადგენს, ხოლო დიალექტებში - ვით ზმნასთან გამოიყენება იმავე ფუნქციით – გამოხატავს მსგავსებას: მშისავით, მწყურისავით, მტკივასავით ... აღნიშნულია, რომ თანამედროვე ქართულში მსგავსებას ვერ გამოხატავს ვერც -სა, -ი ბრუნვის ნიშნისეული ელემენტები და ვერც მხოლოდ -ვით მორფემა. -ივით // -სავით ერთიანი შერწყმული ფორმანტი მიგვითითებს მსგავსების სემანტიკაზე, მაშასადამე, გვაქვს -სავით // -ივით მორფემა. ბრუნვის ნიშნთან შერწყმული თანდებუ-ლი გარკვეულ გრამატიკულ მნიშვნელობას იძენს, ანუ -სავით შედგენილი მორფემა². ეს განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ზმნებთან, რომელთაც ერთვის - ვით თანდებული მიცემითის ბრუნვის ნიშნსა და ა ემფატიკურ ხმოვანთან ერთად: მაგალითად მშის-სავით, მცივა-სავით, მწყურის-სავით.

რატომ მიმართა ზმნამ მსგავსების გამოსახატავად ამ ფორმას? სათანადო ზმნით გადმოცემული მოქმედება (პროცესი, განცდა) სუსტია, -ვით თანდებული კი ამ შემთხვევაში პროცესის ოდნობითობას აღნიშნავს. ხშირად გამოსახატავია ისეთი განცდა, რომელიც ენაში არსებული სიტყვით ზუსტად არ აისახება. მაგალითად, ტკივილის, წყურვილის სუსტი გრძნობა. -ვით ამ შემთხვევაში გრძნობის სისუსტეს აღნიშნავს (ცოტა მტკივასავით)³. იმერულში ამ მხრივ შეზღუდვა არ არის. -ვით თანდებული დაერთვის არამართო გრძნობა-აქმის გამომხატველ ზმნებს, არამედ სხვა ფორმებსაც და გამოხატავს ოდნობითობას. მაგალითად: „სად წახვალ, შე დაფსხრეკილო, შენ! – შემომცინასავით“;⁴ „მზემ კარგად გადაითავდაღმართა და ვითომ და-ცხრასავით“.⁵

ამავე ფუნქციით გამოიყენება წა- ზმნისწინიც (წაიტირა, წაეთამაშა, წაეჭიდავა). მკლევართა უმრავლესობა წა-, წამო- ზმნისწინებს მოქმედების სიმცირის, სიცოტავის ანუ ოდნობის გამომხატველად მიიჩნევს. წა- ზმნისწინით გამოხატული ოდნობის ფორმები ხშირია იმერულში: „მარმანდელ მოუჭრელ ფესვებზე ბალახმა ერთი-ათად იყარა და სიძინდს წააჯობა“;⁶ „ხუმრობითაც არ შეიძლებოდა მასთან წაჭიდავება“;⁷ „სული რომ წავუბერო, ბაბუ-

¹ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული, ტ. I. თბ., 1991, გვ. 53.

² ტ. ფუტყარაძე. სახელის ფორმათწარმოების საკითხები..., გვ. 124.

³ ხ. ჯაფარიძე. -ვით თანდებულის ხმარებისათვის..., გვ. 97.

⁴ თ. იოსელიანი. ავტობიოგრაფიული ნოველა. – *რჩეული თხზულებები ორ ტომად*. I ტომი. თბ., 1989, გვ. 44.

⁵ თ. იოსელიანი. ავტობიოგრაფიული ნოველა..., გვ. 51.

⁶ თ. იოსელიანი. ვარსკვლავთცვენა. თბ., 1965, გვ. 422.

⁷ თ. იოსელიანი. ვარსკვლავთცვენა, გვ. 319.

აწვერასავით გავფანტავ“.¹

-ვით თანდებული ხშირად სწორედ წა- ზმნისწინიან ფორმებს დაერთვის და ხდება ოდნობის გაძლიერება, გაორმაგება: წეიტირასავით, წეეჭიდავასავით, წამოთოვასავით, წამოწვიმასავით, წააგავსავით, წაიოხუნჯასავით...). რამ გამოიწვია ერთი და იმავე შინაარსის ორგზის აღნიშვნა? როგორც ცნობილია, ქართულში ზმნისწინი და თანდებული ზოგჯერ მსგავს ფუნქციას ავლენს. მაგალითად, ადგილმდებარეობა ზმნაში ზმნისწინით გამოიხატება, სახელში – თანდებულის საშუალებით: **შე-ვიდა სახლ-ში; შე-ძვრა ფულურო-ში**. თანდებულისა და წინდებულის ფუნქციური მსგავსებით უნდა აიხსნას ძველ ქართულში უთანდებულო ბრუნვათა ხმარება, სადაც ზმნა წინდებულ-ანია. მაგალითად: „ვერ **შევიდეს** სასუფეველსა **ცათასა**“;² „ტანჯვასა დიდსა **შეგაგლონ** შენ“.³

დღეს თანაბარი სიხშირითაა გამოყენებული როგორც თანდებული, ისე ზმნისწინი. იმერულისათვის დამახასიათებელია ზმნისწინის (წა/წე) და თანდებულის (-ვით) ერთ ფორმასთან გამოყენება, რაც ემსახურება შინაარსის გაძლიერებას, ოდნობის გაძლიერებას. ამგვარმა ფორმებმა ოდნობის გარდა, შეიძლება გამოხატოს: მოქმედების უნებლიობა (წამძვრასავით, წასრილდასავით, წამიცდასავით...). ზერელე, სახელდახელო ქმედება (წაიბანასავით, წაიძინასავით, ხელი წაუკრასავით...). სახედაო მოქმედება (წააჭრასავით, წაათა-ლასავით, წააწვიტასავით...) და სხვა.

რა თქმა უნდა, ამ მნიშვნელობებს ზმნას ძირითადად ზმნისწინი ანიჭებს, მაგრამ -ვით თანდებული აშკარად აძლიერებს შინაარსს. იმერულში -ვით თანდებულისა და წა- ზმნისწინის ერთად გამოყენება ხდება სხვა შემთხვევაშიც – როცა მოუბარ პირს სურს ერთი ადამიანის თვისება მიაწეროს მეორეს, ზერელე ნიუანსით გამოიყენებს წა- ზმნისწინს: წეიჩხეიძეებს, წეიგოგოებს...⁴ -ვით ასეთ ფორმებსაც დაერთვის იმავე ფუნქციით – მსგავსების ოდნობას აძლიერებს: **წეითუთბერიძეებსავით, წეივანელებსავით...**

-ვით თანდებულის გამოყენება შენიშნულია აგრეთვე სხვა მეტყველების ნაწილებთან: აგერსავით, მაგრამსავით..., რაც არ დასტურდება იმერულში.

¹ ო. იოსელიანი. ვარსკვლავთცვენა, გვ. 118.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. – ქართული მწერლობა, ტ. I. თბ., 1987, გვ. 528.

³ იაკობ ცურტაველი. შუშანიკის წამება. – ქართული მწერლობა, ტ. I. თბ., 1987, გვ. 227.

⁴ კ. კუბლაშვილი. ქვემოიმერული დიალექტი. თბ., 1985, გვ. 73.

TAMILA ZVIADADZE

FOR THE FUNCTION OF THE LAST SYLLABLE -VIT IN IMERETIAN

The last syllable **vit** is attached to the forms of the nominative case, genitive case, and dative case and denotes similarity. In modern literary language the forms of the genitive case are not used, in dialects, particularly in Imeretian, they are used till present. The last syllable **vit** is also attached to the verb of the same function, i.e. it denotes similarity. This happens when the action transmitted by the verb (process, feeling) is weak and the last syllable denotes diminution of the process. Diminishing is also denoted by the prefix – **tsa**. In the article is narrated the event when both (the last syllable and the prefix) are used together, which serves to strengthening of the content, for more expression of diminution. Also, in case of usage of the prefix and the last syllable with a form of verb expresses character of one person to another by a talker with a surface nuance.

ოთარ მიქიაშვილი

რუსულის კალკებისათვის ილია ჭავჭავაძის „საქართველოს მოგებში“.

მდიდარი ისტორიული წარსულის მქონე ხალხებს სხვადასხვა პერიოდში ზოგჯერ იძულებით, ზოგჯერ კი – თავისი ნება-სურვილით გარკვეული კონტაქტები ჰქონიათ სხვადასხვა ხალხთან. ენათა კონტაქტების დონის მიხედვით განსხვავებულია გავლენის ხარისხიც: „გავლენა კვალს ტოვებს, ჩვეულებრივ, არა მარტო ლექსიკაში, არამედ სინტაქსების სფეროში, ენის სტილისტიკურ მხარეში“.¹

XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნიდან, როდესაც საქართველოში საფუძველი ჩაეყარა რუსეთის ბატონობას და რუსული საქართველოს სახელმწიფო ენა გახდა, ქართულზე რუსულის გავლენამ ინტენსიური ხასიათი მიიღო. ევროპული ყოფის, ევროპული კულტურის ამსახველი ინფორმაციები აღნიშნული პერიოდიდან ჩვენში რუსულის მეშვეობით შემოდიოდა. საკმაოდ მოიკიდა ფეხი ლექსიკურმა სესხებამ რუსულიდან, მაგრამ, საბედნიეროდ, ლექსიკური ნასესხობანი არსებითად რუსული ყოფის ამსახველი საგნებისა და მოვლენების სფეროს ვერ გასცდა. აქ თავისი სიტყვა თქვა ქართული ენის ლექსიკურმა სიმდიდრემ, რუსულ ლექსიკას არ მიეცა გასაქანი ქართული ლექსიკის შესავიწროებლად. ამიტომაცაა, რომ თვით დიალექტური მეტყველების დონეზეც კი ნასესხებ რუსულ სიტყვათა რაოდენობა ვერ გასცდა ერთ ასეულს.

სამაგიეროდ, ფართოდ მოიკიდა ფეხი რუსულიდან მომდინარე სიტყვათშენამებებმა, რუსულიდან შემოსულმა, ქართულად გადმოკეთებულმა ფრაზებმა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მათი უმრავლესობა ევროპული კულტურის ელემენტების გაჩენის კვალდაკვალ გაჩნდა თვით რუსულშიც, მრავალსაუკუნოვანმა ქართულმა სალიტერატურო ენამ უარი თქვა რუსულიდან ლექსიკურ ნასესხობებზე, მაგრამ იძულებული გახდა, გადმოექართულებინა ისინი, რადგან სათანადო ენობრივი ინვენტარი საკმაო რაოდენობით და დახვეწილობით, რომელიც სრულად ასახავდა იმდროინდელი სოციალ-პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების დონეს, ახალ ქართულ ენას ჯერაც არ გააჩნდა. ეს ვითარება საკმაო სისრულით და პირდაპირობით აისახა დიდი ილიას ნააზრევში.

¹ ქ. ლომთათიძე. კალკებთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი ქართულში. – ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი 8. თბ., 1998, გვ. 59.

XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე თვით რუსულმა ენამ გამოიარა საკმაოდ დიდი გზა, რომლის შედეგადაც მან ევროპული ენების გავლენით მნიშვნელოვან დახვეწილობას მიაღწია. ამ მოძრაობას რუსეთში სათავეში ედგა ნ. მ. კარამზინი, რომელიც მიზნად ისახავდა, შეექმნა ფართო მკითხველისათვის მისაწვდომი *ერთი ენა* წიგნებისა და საზოგადოებისთვის, „რომ ვწეროთ, როგორც მეტყველებენ, და ვიმეტყველოთ ისევე, როგორც ვწერთ“¹ (საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ასეთივე იყო დიდი ილიას დამოკიდებულება ერთიანი სალიტერატურო ენის მიმართ).

ერთი ენის გავლენა მეორე უცხოურ ენაზე მხოლოდ სიტყვათა პირდაპირი შესხებით არ ამოიწურება. ხშირად ადგილი აქვს ერთი ენის სიღრმისეულ სტრუქტურულ ზეგავლენას. სტრუქტურული ზეგავლენა ძნელად შესამჩნევია არა მხოლოდ ენის რიგითი მატარებლისათვის, არამედ სპეციალისტისთვისაც კი. ენათა სტრუქტურული ურთიერთზეგავლენის შედეგებს უწოდებენ კალკებს (ფრანგ. „calcue“ – „ასლი“). მაშასადამე, სიტყვათა შესხებისაგან განსხვავებით, კალკირების დროს ენობრივი მასალა საკუთარია, ოღონდ კონკრეტული ენობრივი ერთეული აგებულია სხვა ენის სტრუქტურული ბუნების კარანახით. ამიტომაც ამბობენ, რომ კალკები ენათა ღრმა ურთიერთგამსჭვალვას გულისხმობს². ენობრივი კალკების გაჩენის ერთ-ერთ წყაროდ მიიჩნევენ ორენოვნებას, რაც, თავის მხრივ, ენათა კონტაქტების შედეგია. ლ. შჩერბამ წამოაყენა თეზისი იმის შესახებ, რომ ენათა კონტაქტების პროცესის მიმდინარეობა განპირობებულია ორენოვნების სხვადასხვა სახით³.

ბილინგვიზმთან, ორენოვნებასთან აკავშირებს კალკებს ბ. მეჩკოვსკაიაც. „წყარო კალკებისა, – ამბობს მეცნიერი, – არის ბილინგვთა სამეტყველო პრაქტიკა“⁴. ი. ოტკუპშნიკოვს კალკირებასთან ორენოვნების კავშირის საილუსტრაციოდ შემდეგი მაგალითი მოჰყავს: „Немец на вопрос: у вас есть мясо? – ответит: имеем или не имеем, а не есть или нет“. ასეთი სიტყვასიტყვითი თარგმანით გამყიდველი „იყენებს სინტაქსურ კალკს, მშობლიური ენის სინტაქსურ კონსტრუქციას“, – ამბობს მეცნიერი და განაგრძობს: „სწორედ ეს თავისებურება უდევს საფუძვლად ყოველგვარ კალკირებას, როდესაც ივარაუდება კალკის ავტორის ორენოვნება“⁵.

1863 წელს ილია ჭავჭავაძის თაოსნობით გამოვიდა ჟურნალ „საქართველოს მოამბის“ თორმეტი ნომერი. 1991-1992 წლებში მკითხველმა მიიღო

¹ ვიმოწმებთ წიგნიდან: **В. В. Виноградов.** Очерки истории русского литературного языка XVII-XIX веков. М., 1982. გვ. 197.

² **ა. არაბული.** ქართული მეტყველების კულტურა. თბ., 2004, გვ. 43.

³ ვიმოწმებთ წიგნიდან: *Новое в лингвистике*, вып. VI. Языковые контакты, составление, редакция и комментарии **В. Ю. Розенцвейг.** М., 1972, გვ. 8.

⁴ **Н. Б. Мечковская.** Общее языкознание. *Структурная и социальная типология языков.* Учебное пособие для студентов. М., 2001, გვ. 111.

⁵ **И. В. Откупщиков.** К истокам слова. М., 1986, გვ. 114.

„საქართველოს მოამბის“ ფაქსიმილური გამოცემის ორტომეული: 1991წ. პირველი ტომი, 1992წ. კი – მეორე ტომი. წინამდებარე სტატიაში ყურადღება გავამახვილეთ „საქართველოს მოამბის“ 1991-1992 წლებში გამოცემულ ორტომეულში შეტანილ, ჩვენი აზრით, რუსულიდან ქართულში კალკირებულ ფრაზებზე. მასალის ანალიზმა გვიჩვენა, რომ დამოწმებული ქართული ტექსტები შეიცავენ თავიანთი აგებულებით და შინაარსით რუსულიდან მომდინარე ფრაზეოლოგიურ კალკებს.

მოტანილ მაგალითებში ფრჩხილებში მითითებულია ქართული ტექსტის გვერდი და სტრიქონი:

- „ეს საქმე რომ **გადაიხილა**, კომისია იმ აზრზე დადგა, რომ...“¹
„Когда дело это пересмотрела, комиссия остановилась на том, что...“
- „საჭიროა, რომ გვეკონდეს **ყურადღებაში**“² – „Нам надо иметь во внимание, что...“
- „ჩანს, რომ **სიცოცხლეს შენთვის ძალიან დაუმარილება**“³ – „Видно, что жизнь очень тебе насолила.“
- „არც მე ვარ **ლაჩრებთავანი**“⁴ – „Я тоже не из трусливых.“
- „აქ ერთის **განკიდურობიდან** ჩავვარდი მეორეში“⁵ – „Здесь я из одной крайности попал в другую“.
- „რალაც **ვითარების შეერთებისა გამო** სახელი ჩემი ჩაწერილი იყო იმის სახელის შემდეგ“⁶ – „По стечению каких то обстоятельств, моё имя было записано после его имени“.
- „იმისი სიტყვები იყო **ხმის გამოცემა** საზოგადოს აზრისა“⁷ – „Его слова были отзвуком общественного мнения“.
- „მუდამ უსრულებდა და **უარს არაფერში არ ეუბნებოდა** ხოლმე“⁸ – „Всегда выполнял его желания и ни в чем ему не отказывал“.
- „მე არ ვხედავ **საჭიროდ**“⁹ – „Я не вижу нужным“.
- „ნუ **გავხდებით XIX საუკუნის ვანდალებად**“¹⁰ – „Не станем же вандалами XIX века“.

¹ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. II. თბ., 1992, გვ. 19.

² ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. II, გვ. 24.

³ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. II, გვ. 30.

⁴ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. II, გვ. 74.

⁵ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. II, გვ. 78.

⁶ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. II, გვ. 93.

⁷ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. II, გვ. 106.

⁸ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. II, გვ. 231.

⁹ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. I. თბ., 1991, გვ. 100.

¹⁰ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. I, გვ. 100.

- „მაგრამ რომაელები სულაც არ იყვნენ ვანდალებად“.¹ – „Но римляне вовсе не были вандалами“.
- „ერთი სიტყვით, ისეთნაირად უყვართ, რომ უერთმანეთოდ სულს ვეღარ იგებენ“.² – „Одним словом, так они любят друг друга, что души не чаят“.
- „...რომელიც ანპიროვნებდა უმაღლეს ღვთაებას“.³ – ... „Который олицетворял (განასახიერებდა) высшее божество“.
- „ისეთი საუცხოვო წითელ-სიტყვაობა უნდა ეჩვენებინა, რომ ქვეყანა გაეკვირვა“.⁴ – „Он должен был показать такое чудесное красноречие, чтобы удивить мир“.
- „ამგვარი წითელ-სიტყვაობით აღჰსწერა თავისი დაღესტანში მოგზაურობა, რომ ყველანი გააკვირვა“.⁵ – „Он описал свое путешествие по Дагестану таким красноречием, что всех удивил“.
- „ყველას სურვილი იყო, რომ აღსრულებაში არ ყოფილიყო მოყვანილი პროექტი არაბების გადასახლებისა“.⁶ – „Все желали, чтобы не был приведен в исполнение проект переселения арабов“.

სრულიად უეჭველია, რომ მოტანილი ქართული მაგალითები კალკირებულია რუსულიდან.

¹ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. I, გვ. 101.

² ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. II, გვ. 98.

³ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. I, გვ. 114.

⁴ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. I, გვ. 116.

⁵ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. I, გვ. 180.

⁶ ი. ჭავჭავაძე. „საქართველოს მოამბე“, წ. I, გვ. 182.

OTAR MIKIASHVILI

**THE GEORGIAN PHRASES BORROWED FROM THE RUSSIAN
LANGUAGE IN THE JOURNAL OF ILYA CHAVCHAVADZE
“SAQARTVELOŠ MOAMBE”**

In the beginning of the 19-th century the Russian language became the official state language of Georgia. Its influence on the Georgian language became very intensive. Information about the style of the life of European nations, European culture was spreading through the Russian language. It is necessary to note that the lexical borrowings from the Russian language were of the usual meaning only (the names of things, everyday events). The main reason of that was the lexical wealth of the Georgian language. Together with the lexical elements of the Russian language the structural element, calcs became the part of the Georgian language. The Georgian word-combinations of Russian origin were not seldom (they became the part of the Russian and were borrowed from the Russian language). The article is dedicated to the researching of phraseological calcs of the Russian origin in the journal of Ilya Chavchavadze “*Saqartvelos Moambe*” (“*The Bulletin of Georgia*”), published in 1863.

მარინე კაკაჩია, მარინე ჯღარაკვა

მეგრული სასოფლო-სამეურნეო ლექსიკა „ყაზაყიში გაზეთის“ მიხედვით

მეგრული ლექსიკის ცალკეულ საკითხებს სხვადასხვა დროს იკვლევდნენ ალ. ცაგარელი, ნ. მარი, ი. ყიფშიძე, პ. ჭარაია, ი. ჯავახიშვილი, არნ. ჩიქობავა, ვ. თოფურია, ქ. ლომთათიძე, გ. როგავა, კ. დანელია... ლექსიკა იცვლება იმდენად, რამდენადაც განვითარებას განიცდის, იკარგება ან ჩნდება კონკრეტული სამეურნეო დარგები. ეს კი გარკვეული ჯგუფის დარგობრივ ლექსიკას ზოგჯერ სრულ გაქრობას უქადის. ამიტომაც წერდა არნ. ჩიქობავა: „დარგობრივი ლექსიკა მჭიდროდაა დაკავშირებული ხალხის ყოფა-ცხოვრებასა და შეხედულებებთან. მათში მიმდინარე ცვლილებები ზშირად გამოავლენენ ფაქტებს, რომლებიც დიდ კულტურულ-ისტორიულ ინტერესს აღძრავენ და რომელთაც თანამედროვეობისათვის აქტუალური მნიშვნელობა“ გააჩნია¹. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა 1930-34 წლებში ქ. ზუგდიდში მეგრულ ენაზე გამოცემული „ყაზაყიში გაზეთი“. მიუხედავად უამრავი ხელოვნური ფორმისა, რომელსაც გაზეთი ნერგავდა, მასში „იბეჭდებოდა მრავალი სასარგებლო რჩევა-დარიგება სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგში. ქვეყნდებოდა კითხვა-პასუხები. აქ კი ბევრი საინტერესო სიტყვაა დაფიქსირებული“². ამასთანავე მეგრულის დარგობრივი ლექსიკის მონაცემები ძალზე მნიშვნელოვანია საერთო ქართველური ენის კვლევისათვის. სწორედ ამან განაპირობა ჩვენი ინტერესი მეგრული სასოფლო-სამეურნეო ლექსიკისადმი. არსებულ მასალაში, ჩვენი აზრით, გამოიყოფა ორი ქვეჯგუფი:

1. მეცხოველეობასთან დაკავშირებული ლექსიკა;
2. მიწათმოქმედებასთან დაკავშირებული ლექსიკა;

გაზეთის ლექსიკაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ამ დარგებისათვის დამახასიათებელ ლექსემათა უმრავლესობა საერთო ქართველური ლექსიკის კუთვნილებაა (თხა, ცხენი, კურო, სიმინდი, გუთანნი, ფარცხი, თუთუმი, ბოსელი, ზონუა, ბინჯი).

1. „უნერო ცხენეფი დო შხუკუნხამი ორინჯიში რაოდენობაქ 1931 წანას ქიდიჭყ რკებანი 1933 წანაში ბოლომა რკებულენდ. მუთ ოხუ ლეჯეფი დო თხა დო შხურცუნი, თენეფიში რაოდენობა დათ-

¹ არნ. ჩიქობავა. დარგობრივი ლექსიკა და მისი შესწავლის მეცნიერული აქტუალურობა. – *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*, II, თბ., 1975. გვ. 43.

² თ. ქაჯაია. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. I. თბ., 2001-2002, გვ. 10.

მანთხულე 1932 წანამ ბოლომ¹ – „ცხენებისა და მსხვილფეხა საქონლის რაოდენობამ 1931 წელს რომ დაიწყო კლება, 1933 წლის ბოლომდე კლებულობდა. რაც შეეხება ღორების, თხებისა და ცხვრების რაოდენობას, ის ეცემოდა 1932 წლის ბოლომდე“.

2. „ელექტრონიში შუქურათ განათებული ბოსელი ისინდი რე კლასიკური ტერეფიშო“² – „ელექტრონათურით განათებული ბოსელი ლახვარია კლასობრივი მტრებისთვის“
3. „სოდეთი დუდი მოშაყარელი რე ბინეხიში 88 %“³ – სადაც თავმოყრილია ვენახის 88%).
4. „სიძინდი ნაკაკა თოლიცალო რე შენახებული“⁴ – სიძინდი თვალის ჩინივით არის შენახული“.
5. „ბოსელც ჭას უჭკაჭკუო არზენა, ნამუთი ოდიარეს აოხრენცინი“⁵ – „ბოსელში ჩალას დაუკეპავად აძლევენ, რაც ბალახს აფუჭებს“.
6. „ჭიფანა“ საქმეფც ხონუაში პერიოდის შარა დო შარას მაწესრიგენანი“⁶ – „წვრილმან საქმეებს ხენის პერიოდში გზადავზა მოაწესრიგებენ“.
7. „მუჭოთ თაურე რჩქნი თუთუმიში დამზადება თელი რაიონც სუსთას მეურცუ“⁷ – „როგორც აქიდან ჩანს, თამბაქოს დამზადება მთელ რაიონში სუსტად მიმდინარეობს“.
8. „კოლმეურნეობას თასუას პერიოდიშო გარჩქ გუთანი 32 ც., ოხაჩქალი 17ც., ოთასალი მაშინა 7ც., ფარცხი 14ც., მათოხი 7ც.“⁸ – კოლმეურნეობას თესვის პერიოდისათვის გააჩნია გუთანი 32ც., სათოხნი 17ც., სათესი მანქანა 7ც., ფარცხი 14ც., თოხი 7ც.“.

გამოიყოფა საკუთრივ მეგრული სიტყვები (ფინახარი, ორინჯი, ქაბლეფი, ხაჩქა, ობაძალი, ხოჯი, არგუნი, აგაფა, ჭა...).

1. „ორინჯიში ფინახარც ქინახვილუა 10 დლარი ჭას“⁹ – „საქონლის საკვების უძირო ჩასაყრელში შენიშნავთ 10 დლის ჩალას“.
2. „სანჭუაფო ზომეფი რე საჭირო პლანტაციამი ორინჯიშე დაცვებელო“¹⁰ – „სასწრაფო ზომეება საჭირო პლანტაციის საქონლისა-

¹ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №16, 1933.

² „ყაზაყიში ვაზეთი“, №16, 1933.

³ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №17, 1933.

⁴ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №19, 1933.

⁵ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №20, 1933.

⁶ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №18, 1933.

⁷ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №18, 1933.

⁸ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №24, 1933.

⁹ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №16, 1934.

¹⁰ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №16, 1934.

გან დასაცავად“.

3. „პირველ იანარშე 25 იანარშა გიუნინას ორინჯიში ეჭარუაქ“.¹ – „პირველი იანვრიდან 25 იანვრამდე ჩატარდეს საქონლის აღწერა“.
4. „ზოჯეფი დღამით მეურამუნა საოდიართო უტორიშა“.² – „ხარებს დღისით მიერეკებიან საბალახოდ საკუნტრუშოდ“.
5. „ამდღარიშა ვარე ეკოროფილი ბერგი, ბარგი, არგუნი, ბურჭული, აგაფა, კინახონა დო შხვა ჭიფანა იარალეფი“.³ – „დღემდე არ არის აკრეფილი თოხი, ცული, ნაჯახი, კავი, სახნისი და სხვა წვრილმანი იარალეფი“.
6. „ფერმას პუნდეს დიდა ღეჯი – 18, კერი –1, თულეფი – 3, ჩხოუ 13, კურო 1 დო გინეფი 13. ამდღა ჩქი პუნა ზოჯეფი 168 ცალი, კამბეში 46, ცხენი 6, მაჭვალი ჩხოუ 18, კურო 1, ქაბლეფი 29, დიდა ღეჯი 20, კერი 3, თულეფი 27“.⁴ – „ფერმაში გეყავდა დედა ღორი 18, ტახი 1, გოჭები 3, ძროხა 13, კურო 1, ხბორები 13. დღეს ჩვენ გეყავს ხარები 168 ცალი, კამეჩი 46, ცხენი 6, მეწველი ძროხა 18, კურო 1, უშობელი 29, დედა ღორი 20, ტახი 1, გოჭები 27“.
7. „ღეჯეფი ართო (ღორი ღეჯი) 120 პუნდეს“.⁵ – „ღორები სულ (დედალი ღორი) 120 გეყავდა“.

დასახელებული გაზეთის სასოფლო-სამეურნეო ლექსიკაში გარკვეული ადგილი უჭირავს ნასესხებ სიტყვებს, რომელთა მეტი წილი რუსული ენიდან არის შეთვისებული. ეს სიტყვები ყოველგვარი ცვლილებების გარეშე, ან ფონეტიკურ წესებს დამორჩილებული შემოვიდა იმ პერიოდის ქართულ სალიტერატურო ენაშიც (ფურაყი, ფერმა, მამინეფი, ჩაი, ამბურა...)

1. „ფურაყი მეღალირ რე ადგილშა, ბოსელეფი დასაბადი რაოდენობათ“.⁶ – „საკეები ადგილზე მიტანილია, ბოსლები საკმარისი რაოდენობითა“.
2. „გიშაკერზაფილი ყურადღება ერზიებულუ ორინჯიში ჯიშიში გაუჯგუშებას, ათე მიზანით, საჯიშო ფერმაშე საკოლმეურნეო ფერმეფიშა დო კოლმეურნეფიშა მეჩამილ რე იორქშირიში ჯიშიში 296 თუ დარინაფალო“.⁷ – „განსაკუთრებული ყურადღება ეძლეოდა საქონლის ჯიშის გაუმჯობესებას, ამ მიზნით, სანაშენე ფერმიდან საკოლმეურნეო ფერმებისა და კოლმეურნეებისათვის მიცემულია იორქშირის ჯიშის 296 გოჭი მოსაშენებლად“.

¹ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №16, 1934.

² „ყაზაყიში ვაზეთი“, №20, 1934.

³ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №19, 1934.

⁴ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №19, 1934.

⁵ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №20, 1934.

⁶ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №25, 1934.

⁷ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №25, 1934.

3. „კოლმეურნეობეფიში **ორინჯიში** 90% დაბინებული რე გასაზოგადებული **ამბურეფც**“.¹ – „კოლმეურნეობების საქონლის 90% დაბინავებულია გასაზოგადოებულ სადგომებში“.
4. „ართი დეკადაში ვადა გაგმორთან **ფურაჟი** თი რაოდენობათ, ნამუთი გაგმაჯერენც **ორინჯიში** ვითოზოთუასღ“.² – „ერთი დეკადის ვადაში გამოყონ ფურაჟი იმ რაოდენობით, რაც საკმარისი იქნება საქონლის გამოსაზამთრებლად“.
5. „საუჯგუმოთ მანწყუ **ამბურა** მუშა **ორინჯიშო**, სოდეთი სრულამე დოკირილ რე მუშა **ორინჯი**“.³ – „საუკეთესოდ მოაწყო მუშა საქონლისათვის სადგომი, სადაც დაბმულია მუშა საქონელი“.
6. „ვარენო ამდლარიშა ხოლო ხვარებას რე მუშა პაპუში **აგაფათ** დინაში დამუშება დო მუშაც ათერიგიქ თელი 100 პროცენტით თირელქ ოკო იმუას გაუმუქებული სასოფლო-სამეურნეო **იარაღი – მაშინეფით**“.⁴ – „დევეანდლაძდე იყენებენ მამაპაპეულ კავს მიწის დასამუშავებლად, მომავალში ეს 100%-ით უნდა შეიცვალოს, გაუმჯობესდეს სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღებით“.
7. „ჩაიში კულტურაში გარდა მერჩქინელი პერიოდის დეჯინჯ **ტექნიკური კულტურეფიში** (რამი, სოია, არახისი დო თუთუნი) განვითარებაქ“.⁵ – „ჩაის კულტურის გარდა აღნიშნულ პერიოდში დაინერგა ტექნიკური კულტურები (რამი, სოია, არახისი და თამბაქო)“.
8. „საწყობის აბარწას ჟირი წანაშე მეტი რე ღანჯიში ჭკუმილი აწომ **დინაში ოჭკირალი დისკო, ოთასალი მაშინეფიში ნაწილეფი, ობაძალი მაშინეფი**“.⁶ – „საწყობის აივანზე ორ წელზე მეტია ჟანგის შეჭმული ყრია მიწის საჭრელი დისკო, სათესი მანქანის ნაწილები, სანიავებელი მანქანები“.

ქართული სალიტერატურო ენის გავლენით ჩანს შექმნილი მსაზღვრელ-საზღვრულის ისეთი შეთანხმებანი, როგორიცაა: მაჭვალი ჩხოუ (მეწველი ძროხა), ოთასალი მაშინა (სათესი მანქანა), ოჭკირალი დისკო (საჭრელი დისკო), მუშა ორინჯი (მუშა საქონელი), გასაზოგადებული ამბურები (გამოყოფილი სადგომები)...

დასახელებული მაგალითები მოწმობს, რომ იმ პერიოდის მეგრულ პრესაში მეცხოველეობასა და მიწათმოქმედებასთან დაკავშირებული ლექსიკა ენობრივი თვალსაზრისით საინტერესო მასალას წარმოადგენს.

¹ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №29, 1934.

² „ყაზაყიში ვაზეთი“, №34, 1934.

³ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №34, 1934.

⁴ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №34, 1934.

⁵ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №34, 1934.

⁶ „ყაზაყიში ვაზეთი“, №34, 1934.

MARINE KAKACHIA, MARINE JGARKAVA
MEGRELIAN AGRICULTURAL VOCABULARY ON
THE MATERIAL OF “KAZAKISHI GAZETI”

Special vocabulary is closely connected with peoples life and their attitudes. Some changes, taking place time by time in their lives and activities elicit such facts which arise cultural-historical interest greatly and are significant nowadays. From this point of view the newspaper “*kazakishi gazeti*” which was issued in the Megrelian Language in Zugdidi in the years of 1930-1934 is really interesting. Notwithstanding many artificial forms a lot of useful suggestions about different fields of agricultural were printed in the paper. There also appeared questions and answers about different things. In this process of communication many interesting words were used. Because all of this I directed my attention to the Megrelian agricultural vocabulary. The observation has shown that two subgroups can be singled out from the given material. They are:

1. Special vocabulary connected with stock-raising;
2. Special vocabulary connected with agriculture.

The article deals with the language material which appears in the issue of “*Kazakishi Gazeti*” printed in 1932. Some samples, which show the characterizing peculiarities of special vocabulary of that time are analyzed. In the article the lexems associated with the stock-rising and agriculture and their connection with general Georgian are especially underlined.

მანანა შელია

სიტყვაწარმოების სისტემა და მისი ადგილი თანამედროვე ლინგვისტიკაში

ბოლო ათწლეულების განმავლობაში მნიშვნელოვნად გაფართოვდა ლინგვისტიკის ინტერესთა სფერო. პირველ პლანზე ენის ირგვლივ ჩატარებულ კვლევებში გამოიკვეთა პრობლემები, რომელიც მიეკუთვნება ენის შინაარსობრივ მხარეს და, რაც მთავარია, ენის ადგილს თანამედროვე საზოგადოებაში. როგორც ცნობილია, ენის ლექსიკური შემადგენლობა ყოველთვის ცვალებადია და მისი მოძრავი მხარე მუდამ ივსება ახალი სიტყვებით. ზოგადად ცნობილია, რომ არსებობს ლექსიკური შემადგენლობის შევსების საშუალებები; ნასესხობა, რომელიც ხდება ეპიზოდურად და დამოკიდებულია გარკვეულ სოციალურ პირობებთან, უკვე არსებულ სიტყვათა მოცულობის მნიშვნელობის გაფართოება. ლექსიკური შემადგენლობის ძირითად საშუალებას წარმოადგენს სიტყვაწარმოება, რომელსაც ადგილი ჰქონდა როგორც ძველ, ასევე შუა საუკუნეების პერიოდში. იგი მოქმედებს ენაში დღესაც.

ო. მეშკოვი მოცემულ საკითხთან დაკავშირებით აღნიშნავს შემდეგს: „როცა ვსაუბრობთ სიტყვაწარმოებაზე მხედველობაში გვაქვს ენის ლექსიკური შემადგენლობის შევსება ახალი სიტყვებით. რასაკვირველია, ახალი სიტყვების წარმოშობა სიტყვაწარმოების ძირითად ფუნქციას წარმოადგენს“.¹ ტერმინს „სიტყვაწარმოება“ გააჩნია ორი ძირითადი მნიშვნელობა, რომელიც საჭიროებს განსხვავებას. პირველი მნიშვნელობით ის გამოიყენება ენაში ახალი სიტყვების წარმოშობის მუდმივი პროცესის გამოსახატავად. ცნობილია, რომ ენა განიცდის მუდმივ ცვლილებასა და განვითარებას, რომელიც გულისხმობს გარკვეულ ენობრივ პროცესებს, მათ შორის, ახალი ლექსიკური ერთეულების შექმნის პროცესს, რომელმაც მიიღო სახელწოდება „სიტყვაწარმოება“. მეორე მნიშვნელობით, როგორც ლინგვისტური მეცნიერების ნაწილი, შეისწავლის ლექსიკური ერთეულების წარმოშობის პროცესს².

სიტყვაწარმოების თეორია შეადგენს მეცნიერების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან განხრას ენის შესახებ, რომელიც შეისწავლის როგორც ახალი ლექსიკური ერთეულების წარმოშობის საშუალებათა მთელ კომპლექსს მთლიან-

¹ О. Д. Мешков. Словообразование современного английского языка. М., 1976, გვ. 5.

² Е. Н. Бортничук, И. В. Василенко, Л. П. Пастушенко. Словообразование современного английского языка. Уч. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. Киев, 1988, გვ. 6.

ნობაში, ასევე ცალკეულ სტრუქტურებსა და მოდელებს მათ თანამედროვე მდგომარეობაში და ისტორიულ განვითარებაში, მათ ტიპებსა და პროდუქტულობას. ამავე დროს დიდი ყურადღება ექცევა უკვე შექმნილი სიტყვების სიტყვაწარმოებით სტრუქტურებს. საკითხი, რომელიც დაკავშირებულია სიტყვაწარმოების ადგილთან ლინგვისტური დისციპლინის სისტემაში, უკვე დიდი ხანია წარმოადგენს მუდმივი ინტერესის საგანს ენათმეცნიერთა შორის. „სიტყვაწარმოების“ თემა პირველად შეტანეს 1977 წლის XII საერთაშორისო ლინგვისტიკის კონგრესის დღის წესრიგში. პირველად მას მიუძღვნეს სპეციალური პლენარული სხდომა. ბოლო ხანებში მკვეთრად გაიზარდა ინტერესი სიტყვაწარმოების პრობლემების მიმართ. ლინგვისტები ცდილობენ ახსნან სიტყვაწარმოების ახალი თეორიის საფუძვლები. გამოჩნდა მრავალი ნაშრომი, რომელშიც აღნიშნულია სიტყვაწარმოების პრობლემების განსაკუთრებული როლი.

სიტყვაწარმოების ჩართვა მორფოლოგიის სფეროში წარმოადგენს ტრადიციულს და აქვს დიდი ხნის ისტორია. მსგავს აზრს იზიარებდნენ ენათმეცნიერები ი. ბოდუენ დე კურტენე¹, ლ. შნერბა² და სხვები. სიტყვაწარმოების თეორიის განვითარების საკითხში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა რუსი ლინგვისტის ვ. ვინოგრადოვის მიერ წამოყენებულმა „კონსტრუქციულმა თეზისმა სიტყვაწარმოების ადგილის შესახებ ლინგვისტური დისციპლინის სისტემაში“. საინტერესოა მისი შეხედულება სიტყვაწარმოების, როგორც ენათმეცნიერების განსაკუთრებულ სფეროზე, რომელიც მჭიდროდ არის დაკავშირებული როგორც ენის გრამატიკულ წყობასთან, ასევე მის ლექსიკურ შემადგენლობასთან, მაგრამ თვით ლექსიკოლოგია არის სწავლება ენის ლექსიკური ერთეულების შესახებ, რომელსაც ორი ასპექტი გააჩნია მორფოლოგიური და სემანტიკური³.

სიტყვაწარმოება, როგორც ლინგვისტიკის ნაწილი დიდი ხნის განმავლობაში ითვლებოდა გრამატიკის შემადგენელ ნაწილად ან შედიოდა ლექსიკოლოგიის შემადგენლობაში. ყველაზე მართებულად თვლიან ვ. ვინოგრადოვის აზრს, რომელსაც მიაჩნდა, რომ სიტყვაწარმოება წარმოადგენს ლექსიკოლოგიური და გრამატიკული კვლევის საგანს, ე.ი. ის უნდა იქნეს გამოკვლევული როგორც შინაარსის, ასევე გამოხატვის მხრივ. შესაძლოა, ასეთი ორნაირი განხილვა განაპირობებს სიტყვაწარმოების გამოყოფას დამოუკიდებელ დისციპლინად. სიტყვაწარმოება აუცილებლად უნდა განიხილებოდეს როგორც პროცესი, ცოცხალი ენის თვისება, ხოლო თეორიული დებულებები

¹ И. А. Бодуэн де Куртене. Введение в языкознание. СПб., 1917, გვ. 50.

² Л. В. Щерба. Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики. М.-Л., 1947, გვ. 41.

³ Г. Н. Шевченко. Некоторые замечания о словообразовательном анализе. – *Словообразование и его место в курсе обучения иностранных языков*. Ежегодный межвузовский тематический сборник. Вып. 5. Владивосток, 1978, გვ. 25.

უნდა გამოდინარეობდეს ენობრივი რეალობიდან და ეყრდნობოდეს მას¹.

უფრო გვიანდელი პერიოდის ლინგვისტთა ნაშრომებში სიტყვაწარმოება მთლიანად მიაკუთვნეს ლექსიკოლოგიის სფეროს. ეს თვალსაზრისი ფართოდ გაშუქდა ა. სმირნიცკის², კ. ლეკოვსკაიას³, რ. გინზბურგის⁴, ი. არნოლდისა⁵ და სხვა ლინგვისტთა პუბლიკაციებში. შესაძლოა, ამ კონცეფციას საფუძვლად დაედო დებულება იმის შესახებ, რომ თანამედროვე პერიოდის ლექსიკოლოგია არ შემოსაზღვრება მხოლოდ ლექსიკური შემადგენლობით, არამედ აგრეთვე ითვალისწინებს მისი შევსების გზებსა და საშუალებებს, მაშასადამე, ასე თუ ისე, საქმე აქვს სიტყვაწარმოებასთან. იგივე აზრს იზიარებს მ. სტეპანოვა. სიტყვაწარმოება, მისი აზრით, წარმოადგენს დამოუკიდებელ დისციპლინას, თუმცა ესაზღვრება, ერთი მხრივ, ლექსიკოლოგიას, ხოლო, მეორე მხრივ, გრამატიკას⁶. ზოგიერთი მკვლევარი სიტყვაწარმოებას მიაკუთვნებს როგორც გრამატიკას (რადგან სიტყვაწარმოების წესები „წმინდა მორფოლოგიური წესებია“), ისე ლექსიკოლოგიას (რაკი სიტყვაწარმოება „ლექსიკის გამდიდრების საშუალებაა“).

მოდერნებს სიტყვაწარმოების შესახებ და ლექსიკოლოგიას იმიტომ უკავშირებენ ერთმანეთს, რომ ორივეს სიტყვასთან აქვს საქმე. მორფოლოგიასთან დაკავშირება იმით საბუთდება, რომ მორფოლოგია სიტყვის აგებულებას სწავლობს, ხოლო ლექსიკოლოგიასთან დაკავშირების საფუძველი ისაა, რომ ნაწარმოები სიტყვა ისევე როგორც ყოველი სიტყვა, გარკვეული მნიშვნელობის მატარებელია⁷. დაახლოებით ბოლო ოცი წელია, რაც სიტყვაწარმოება ჩამოყალიბებულია როგორც ენათმეცნიერების დამოუკიდებელი დარგი, რომელიც აწარმოებს კვლევებს მორფოლოგიაში, სინტაქსში, ლექსიკოლოგიაში, სოციოლინგვისტიკაში, ტექსტის ლინგვისტიკაში.

სიტყვაწარმოების თეორიული საკითხის კვლევისას აუცილებელია ზუსტად განვაცალკევოთ მჭიდროდ ურთიერთდაკავშირებული სამი ძირითადი კატეგორია: დანაწევრება, რომელიც ითვალისწინებს სიტყვის მორფოლოგიური შემადგენლობის დადგენას სინქრონულ პლანში; წარმოება, რომელიც განიხილავს სხვადასხვა სიტყვის მორფოლოგიურ კომპონენტს შორის ურთიერთობას; პროდუქტულობა (სიტყვა და მოდელი), რომელიც დაკავშირებულია სიტყვაწარმოებითი მოდელების კვლევასთან და მათ რეალიზაციასთან ლექსი-

¹ **Н. А. Виноградов.** Словообразование и его отношение к грамматике и лексикологии. – В сб.: «Вопросы теории и истории языка» М., 1952, გვ. 25, 105.

² **А. И. Смирницкий.** Лексикология английского языка. М., 1968, გვ. 83.

³ **К. А. Lewkowskaia.** Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Moskau, 1968, გვ. 57.

⁴ **R. S. Ginzburg, S. S. Khidekel, G. Y. Knyazeva, A. A. Sankin.** A Course in Modern English Lexicology. Moscow, 1979, გვ. 89.

⁵ **И. В. Арнольд.** Лексикология современного английского языка. М., 1986, გვ. 10.

⁶ **М. Д. Степанова.** Методы синхронного анализа лексики. М., 1968, გვ. 54.

⁷ **ბ. ფონხუა.** ქართული ენის ლექსიკოლოგია. თბ., 1974, გვ. 11.

კურ ერთეულში. ენას, რომელსაც გააჩნია მდიდარი სიტყვაწარმოებითი სისტემა, სიტყვაწარმოება წარმოადგენს აუცილებელ პირობას მისი ფუნქციონირებისათვის. მითუმეტეს, ინგლისური ენისათვის სიტყვაწარმოებითი საშუალებები უფრო მრავალრიცხოვანია და მნიშვნელოვანი, ვიდრე მორფოლოგიური საშუალებები. ინგლისურ ენაში მეტყველების ნაწილებს, როგორც წესი, არ გააჩნიათ მორფოლოგიური განმასხვავებელი ნიშან-თვისებები და ხშირად მეტყველების ნაწილების მარკერებად გამოდიან სიტყვაწარმოებითი საშუალებები. სიტყვაწარმოების მნიშვნელობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ ენის ლექსიკური შემადგენლობის შევსებით. თანამედროვე განვითარებულ ენებში სიტყვაწარმოება თვით წარმოადგენს ენის ფუნქციონირების ფორმას.

მაშასადამე, სიტყვაწარმოების სპეციფიკა, მისი სტატუსის ავტონომიურობა აიხსნება იმით, რომ ყველა ლინგვისტური ქვესისტემიდან მას სპეციალურად ევალება ნომინაციის განსაკუთრებული ერთეულების – ნაწარმოები სიტყვების ფორმირება და ნორმალური ფუნქციონირება. ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტორი, რომ სიტყვაწარმოების მრავალი პრობლემის წამოყენება და გადაჭრა მნიშვნელოვანია მოცემულ სფეროში მუშაობის არა მხოლოდ თეორიისა და პრაქტიკისათვის, არამედ ზოგადი ენათმეცნიერების მთელი რიგი საკითხების გადასაწყვეტად. ცნობილია, რომ სიტყვაწარმოების შესწავლის ტრადიციას გააჩნია ღრმა ფესვები. აღსანიშნავია ის, რომ თანამედროვე ეტაპზე ლინგვისტებმა შეიტანეს თავიანთი წვლილი სიტყვაწარმოების თეორიის განვითარების საკითხში.

MANANA SHELIA

**SYSTEM OF PRESENT-DAY ENGLISH WORD-FORMATION AND
ITS POSITION IN LINGUISTICS**

As it is known the vocabulary of language is constantly enriched by word-formation. It is one of the branches of language studying science and the system of derivative types of words and patterns on which the English language builds new words. Word-formation inquires separate structures and models in historical development and modern condition, different types and productivity of linguistic units. The given article is devoted to a question of system of modern English word-formation and its positions in linguistics. It's known that word-formation can deal only with words which are analyzable both structurally and semantically, i.e. with all types of complexes. Word of language is a complex phenomenon and the principal and basic unit of the language system, the largest on the morphologic and the smallest on the syntactic plan of linguistic analysis. It has been universally acknowledged that a great many words have a composite nature. Derived words numerically constitute the largest class of words in the existing word-stock. Of interest is the classification of word-formation means many scholars follow. About twenty-five years word-formation has been formed as an independent discipline and is always a subject of constant interest among linguists and inquires problems of morphology, syntax, lexicology, sociolinguistics and linguistics of the text.

ირინა ყრუაშვილი

სიტყვაწარმოების ლექსიკოლოგიური პრობლემები

სიტყვაწარმოების პროცესში ახალი ენობრივი ერთეულები წარმოიქმნება, რომელთა თვისებები და არსებითი მახასიათებლები ლექსიკოლოგიური კვლევის ობიექტს წარმოადგენს. სიტყვაწარმოებისადმი ლექსიკოლოგიური მიდგომა სავსებით კანონზომიერია და იმით არის განპირობებული, რომ სიტყვაწარმოება ათწლეულების მანძილზე ლექსიკოლოგიის შემადგენლობაში განიხილებოდა. აღნიშნული თვალსაზრისი გამართლებულია თვით სიტყვაწარმოების ბუნებით: იგი იკვლევს ლექსიკურ ერთეულებს, ამდენად, არ შეიძლება მისი უშუალო კავშირის უარყოფა ლექსიკურ სემანტიკასთან.

სიტყვაწარმოების პრობლემები მუდმივად იპყრობს მკვლევართა ყურადღებას. ეჭვს აღარ იწვევს, რომ მაღალგანვითარებულ ენებში შემოჭრილი მძლავრი ნაკადი ახალი სიტყვებისა აღწერას და სისტემატიზაციას მოითხოვს, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობს ენაში არსებული მოდელების გადასინჯვას, სიტყვაწარმოებითი საშუალებების შეფასებას მოტივირების, პროდუქტიულობის და აქტივობის ხარისხის მიხედვით, ლექსიკასთან მათი მიმართების ექსპლიცირებას და ა.შ.¹ წარმოდგენილ სტატიაში ჩვენ ყურადღებას შევაჩერებთ რამდენიმე ასპექტზე, რომლებიც ნათლად მეტყველებენ სიტყვაწარმოების ლექსიკოლოგიურ პრობლემებზე.

1. სიტყვაწარმოებითი ელემენტებისა და მოდელების საშუალებით შესაძლებელი ხდება ლექსიკურ-სემანტიკური კლასების დადგენა, რომელთაც ესა თუ ის სიტყვაწარმოებითი კონსტრუქცია მიეკუთვნება. სწორედ ამ კუთხით სიტყვაწარმოება მჭიდროდ უკავშირდება ლექსიკურ-სემანტიკურ მიმართებებს ენის ლექსიკურ მარაგში. მაგალითად, არსებითი სახელები, რომლებიც ზმნურ ბაზისზე -ung სუფიქსის დართვით არიან წარმოქმნილი, შეიძლება შემდეგ ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფებში გავაერთიანოთ:

- ა) მოქმედების აღმნიშვნელი სახელები: *Behandlung, Auszeichnung, Ausarbeitung, Bekanntmachung, Bemerkung, Fälschung, Ermutigung, Beschäftigung* და ა.შ.

¹ ი. ყრუაშვილი. სიტყვაწარმოება როგორც თვითმყოფი ენათმეცნიერული დისციპლინა და მისი შესწავლის მეცნიერული დონე თანამედროვე გერმანისტიკაში. – *კავკასიის მაცნე*, №10, 2004, გვ. 160.

- ბ) პროცესის აღმნიშვნელი სახელები: Landung, Entsehung, Herausblidung, Entfremdung, Schwankung, Bewerbung და ა.შ.
- გ) შედეგის აღმნიშვნელი სახელები: Schwächung, Stärkung, Entblöbung, Übersetzung, Verstimmung და ა.შ.
- დ) საგანთა აღმნიშვნელი სახელები: Sammlung, Ansiedlung, Lenkung, Kupplung, Erfrischung, Bestätigung, Erfindung და ა.შ.
- ე) კრებითი სახელები: Bekleidung, Dielung, Bevölkerung, Bezifferung, Tafelung, Schaltung, Bebilderung, Bestuhlung და ა.შ.
- ვ) პიროვნებათა აღმნიშვნელი სახელები: Bedienung, Vertretung, Begleitung, Führung, Leitung, Regierung, Vereinigung და ა.შ.¹

ამგვარი სემანტიკურ-სიტყვაწარმოებითი ჯგუფების გამოყოფის თეორიული საფუძველი მოცემულია ლ. ვაისგერბერის შრომებში². იგი გამოყოფს სიტყვათა ნიშებს (Wortnischen) ერთი და იგივე მეტყველების ნაწილის სიტყვაწარმოებით მოდულებში, შემდეგ კი ამ ნიშებს აერთიანებს სიტყვათა ბლოკებად (Wortstände). სიტყვათა ნიშა არის ფორმალურად მსგავსი სტრუქტურის მქონე და სემანტიკურად ერთმანეთთან დაკავშირებული დერივატების ჯგუფის აღნიშვნა. სიტყვათა ნიშების ფარგლები ძირითადად დერივატებით შემოისაზღვრება და ისინი განიხილება, როგორც შინაარსობრივად ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული ჯგუფები. ცალკეული ნიშის ფარგლებში არსებობს ქვეჯგუფები, რომლებიც მათთვის დამახასიათებელი კონკრეტული ნიშნის გამოხატვასთან ერთად საერთო შინაარსის გამოხატვასაც ემსახურებიან. დერივაციული ტიპების ამგვარი სისტემური დალაგება ნიშებად ფორმალურ მხარეზეა ორიენტირებული, რამდენადაც ამოსავალს ფორმალური ჯგუფები წარმოადგენს, თუმცა საბოლოო მიზანი შინაარსზე ორიენტირებული ანალიზია³.

2. სიტყვაწარმოებითი კონსტრუქციისათვის, როგორც ერთიანი ნომინაციური ერთეულისათვის და ამავდროულად სინტაქსური შესიტყვების პარალელური კონსტრუქციისათვის, დამახასიათებელია სინონიმური მიმართებების განვითარება. ამ მოვლენას საფუძვლად უდევს სინონიმის ცნება, რომელიც თავის თავში მოიცავს განსხვავებებს სინონიმებს შორის სხვადასხვა დონეზე. ეს შეეხება ასევე სიტყვაწარმოებითი სინონიმების მნიშვნელობების, სტილისტიკური შეფერილობებისა და დისტრიბუციული თავისებურებების განსხვავებებს. მაგ.: Rauchender – Raucher, Trinkender – Trinker, Lesender – Leser, Suchender – Sucher და ა.შ.

¹ **W. Fleischer, I. Barz.** Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 2. durchges. und erg. Aufl. Max Niemeyer Verlag. Tübingen. 1995, გვ. 174.

² **L. Weisgerber.** Vierstufige Wortbildungslehre. Muttersprache 1964; **L. Weisgerber.** Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik. Pädagogischer Verlag Schwann. Düsseldorf. 1971.

³ **L. Weisgerber.** Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik..., გვ. 216.

სიტყვაწარმოებითი კონსტრუქცია შეიძლება წარმოადგენდეს შესიტყვების ან სიმპლექსის სინონიმს, ანტონიმს ან ჰიპერონიმს. ამ კუთხით მათ გაშუქებას დიდი მნიშვნელობა აქვს სიტყვათა მარაგის სემანტიკური დანაწევრებისათვის და ტექსტებში სემანტიკური მიმართებების დადგენისათვის. სინონიმებია, მაგალითად, *dehnbar – kann gedehnt werden; bewohnbar - kann bewohnt werden; Lederbekleidung - Bekleidung aus Leder*. თვით სიტყვაწარმოებითი კონსტრუქციები შეიძლება ერთმანეთის სინონიმური იყოს, მაგ., დეტერმინატიული კომპოზიტი „Fernsehgerät“ და დერივატი „Fernseher“. ასეთივე შემთხვევას წარმოადგენს „Fernsprechapparat“ და „Fernsprecher“. კომპოზიტი შეიძლება შემოკლებული სიტყვის სინონიმი იყოს, ასე მაგ., „Lastkraftwagen“ და „LKW“, „Personenwagen“ და „PKW“, „Schallplatte“ და „Platte“.

3. ზოგჯერ სიტყვაწარმოებით მორფემებს შეიძლება იგივე ფუნქცია ჰქონდეთ, რაც თავისუფალ მორფემებს ან ლექსემებს. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს ზემოთ ნახსენები – *er*, ერთი მხრივ, და – *gerät, -apparat*, მეორე მხრივ. პრეფიქსები *stock-* (*stockdunkel, stockheiser*), *super-* (*superschlau, superelegant*), *hyper-* (*hypermodern, hypersensibel*), *erz-* (*erzfaul, erzreaktionär*), *hoch-* (*hochmodern, hochfein*) გამოიყენება გაძლიერების გამოსახატავად. შესაბამისად, ისინი კონკურენციას უწევენ გრამატიკულ საშუალებებს (მაგ., *heiserer, fauler, modernste*) ან გაძლიერების გამომხატველ ზმნიზელებს: *sehr, meist, außerordentlich*.¹

როგორც წესი, სიტყვაწარმოებით სინონიმებს ერთი და იგივე ფუძისეული მორფემა აქვთ, რაც განაპირობებს მათ ნაწილობრივ ფორმალურ მსგავსებას. მათ ფორმალურ სტრუქტურათა შორის განსხვავებებს განსაზღვრავს შემდეგი ფაქტორები:

- ა) განსხვავებული აფიქსები, მაგ., *Wirk-ung/Wirk-sam-keit, aus-klingen/ver-klingen*;
- ბ) განსხვავებული ფუძეები, მაგ., *Erd-satellit/Erd-trabant*;
- გ) რამდენიმე ფუძის სხვადასხვა კომბინაცია, მაგ., *Tanker-riese/Riesen-tanker*.

მეტად გავრცელებულ მოვლენას წარმოადგენს სიტყვაწარმოებითი სინონიმების წარმოქმნა სინონიმური აფიქსების მეშვეობით, რომლებიც ერთსა და იმავე ფუძეს უკავშირდებიან. აფიქსის სემანტიკის განზოგადების ხარისხი იმდენად მაღალია, რომ ერთი და იგივე ფუძე, რომელიც უკავშირდება სხვადასხვა მნიშვნელობათა სპექტრის, მაგრამ ერთნაირი სემანტიკური ნიშნების თუნდაც ნაწილობრივად მქონე აფიქსებს, სწორედ ამ მსგავსი ნიშან-თვისებების აქტუალიზებას ახდენს. მაგ., *fehler-los/fehler-frei, Wend-ung/Wend-e*,

¹ Th. Schippan. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Max Niemeyer Verlag. Tübingen, 1992, გვ. 111.

auf-blitzen/er-blitzen და ა.შ. თუმცა სინონიმური სიტყვაწარმოებითი კონსტრუქციებისათვის აუცილებელია სულ მცირე ერთი ერთნაირი ფუძისეული მორფემის არსებობა. ამან ზოგჯერ შეიძლება მკაფიო, შთამბეჭდავ მაგალითებამდე მიგვიყვანოს, როგორცაა zahl-los/zahl-reich, un-zahl/Viel-zahl.

სინონიმური აფიქსები არ წამოქმნიან სიტყვაწარმოებით სინონიმებს განსხვავებულ ფუძისეულ მორფემებთან მიერთებისას, მაგ., be- და ver- ორნატიული მნიშვნელობის მქონე („რაიმეთი აღჭურვილობის“ გამომხატველი) პრეფიქსები ზმნებში be-bildern და ver-minen.

სინონიმის განსაკუთრებულ სახეობას წარმოადგენს გერმანული და უცხოური, ანუ ნასესხები აფიქსების პარალელური გამოყენება, რომლებიც უერთდებიან ნასესხებ ფუძეს. მაგ., in-akzeptabel/un-akzeptabel, Ko-produzent/Mit-produzent და ა.შ. ნასესხებ ფუძეს უპირატესად გერმანული და ასევე ნასესხები სუფიქსები დაერთვის, ხოლო გერმანული ფუძის შემთხვევაში ერთმანეთს კონკურენციას უწევს გერმანული და ნასესხები პრეფიქსები. მაგ., Extra-vorstellung/Sonder-vorstellung, super-klug/über-klug. ეს დაკავშირებულია სუფიქსისა და პრეფიქსის ფუნქციებს შორის არსებულ განსხვავებასთან¹. დერივაციული სუფიქსი სიტყვას კატეგორიალურად გარკვეულ კლასში მიუჩენს ადგილს. ამასთან დერივაციული სუფიქსის დართვით ამა თუ იმ ბაზისზე ყოველთვის არ ვლბებობთ სხვა მეტყველების ნაწილს, მაგ., blau - bläulich. პრეფიქსთან კი საქმე სხვაგვარადაა. პრეფიქსს არა აქვს სინტაქსური ტრანსპოზიციის ფუნქცია. პრეფიქსი მზა სიტყვის წინ დგას და ვერ ცვლის მას როგორც მეტყველების ნაწილს: les- მორფემის წინ, რომელიც როგორც სიტყვა ამ ფორმით არ არსებობს, არ შეიძლება იდგეს პრეფიქსი, მაგრამ მზა კონსტრუქციის წინ ის შეიძლება შეგვხვდეს: un-lesbar. რამდენადაც პრეფიქსს არა აქვს სიტყვის ამა თუ იმ მეტყველების ნაწილისადმი მიკუთვნების ფუნქცია, ნასესხებ ფუძესთან გერმანული პრეფიქსის მიერთება მეტად „გაუცხოებულად“ გამოიყურება, მათი ერთიანობის ხარისხი არც თუ ისე მაღალია.

თანამედროვე ენაში გერმანული და უცხოური სუფიქსების თანაარსებობა პარალელური სემანტიკური ჯგუფების წარმოშობამდე მიდის. შდრ., მაგალითად, ზედსართაული სუფიქსები – abel/-ibel და –bar (disponibel – verfügbar), -in და –en (kristallin/kristallen). აღნიშნული პარალელიზმი გარკვეულწილად კონკურენციასა და სინონიმის იწვევს, თუმცა გერმანული და უცხოური სუფიქსების სემანტიკა, ჩვეულებრივ, მთლიანად არ ფარავს ერთმანეთს. მათ მხოლოდ ნაწილობრივ აქვთ შეხების წერტილები. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ გერმანული სუფიქსი ბაზისური უცხოური სიტყვის ძლიერ ინტეგრაციას იწვევს, ხოლო უცხოური სუფიქსი გერმანული ბაზისური სი-

¹ М. Д. Степанова, В. Фляйшер. Теоретические основы словообразования в немецком языке. М., 1984, გვ. 78.

ტყვის „გაუცხოურებას“ უწყობს ხელს.

რაც შეეხება ანტონიმის, იგი არსებობს სიტყვაწარმოებით საშუალებებს შორის, კერძოდ, საპირისპირო მნიშვნელობის მქონე პრეფიქსებს შორის ან უარყოფითი მნიშვნელობის მქონე პრეფიქსებს შორის ძირეულ სიტყვასთან მიმართებაში, მაგ., ein- da aus- (eingießen/ausgießen), hinein- da hinaus- (hineinbringen/hinausbringen), hin- da her- (hinkommen/herkommen), zu- da ab- (zunehmen/abnehmen), un- (Abhängigkeit/ Unabhängigkeit, anständig/unanständig, selbständig/unselbständig), miß- (glücken/ mißglücken, Erfolg/Mißerfolg). იგივე ითქმის სუფიქსებსა და სუფიქსოიდებზე, მაგ., - leer და -voll (ausdrucksleer/ausdrucksvoll), -haft და -los (fehlerhaft/fehlerlos), -voll და -frei (schmerzvoll/schmerzfrei).

როგორც ვხედავთ, სიტყვაწარმოების ფარგლებში უამრავი ლექსიკოლოგიური პრობლემა იჩენს თავს. სიტყვაწარმოება უშუალო კავშირშია ლექსიკოლოგიასთან, რადგან იკვლევს ლექსიკურ ერთეულებს. იგი აღწერს და ადგენს მოდელებს, რომელთა მიხედვითაც ხდება სიტყვების რეკონსტრუირება, ინტერნული სტრუქტურირება და ახალი სიტყვების შექმნა. სიტყვაწარმოებითი საშუალებების გამოყენებით დგინდება ლექსიკურ-სემანტიკური კლასები, სიტყვაწარმოებით სინონიმებს შორის არსებული განსხვავებები და ანტონიმური სიტყვაწარმოებითი კონსტრუქციების მახასიათებლები.

IRINA KRUSHVILI

**LEXICOLOGICAL PROBLEMS
OF WORD-FORMATION**

Being an independent sphere of the language, word-formation is tightly connected with other linguistic disciplines, namely, with lexicology. In the process of word-formation there are created new lexical elements, the features and characteristics of which represent the subject of lexicological study. The issue of lexical-semantic category, represented in various word-formative structures, was posed already in the classical linguistics. In the present article on the material of the German language there are discussed word-formative structures with a generalized semantic character. The theoretical basis to mark out semantic and word-formative categories is given in L. Weisgerber's works. He distinguishes word niches in the word-formative models of a same part of speech, and then unites these niches in the blocks of words. Development of synonymic relationships is very important for a word-formative construction. This event is based on the notion of synonymy, which embraces differences between the synonyms on various levels. For word-formative construction it is also characteristic to develop antonymic relationships. The corresponding examples are given in the article.

ციური სუქნიკა

სოციოლინგვისტური ფაქტორი უცხოური მისი სოციოკულტურული მასალის ოპტიმიზაციისას

თანამედროვე ეტაპზე სოციოკულტურული მასალის სწავლას, ინტერნაციონალური კომუნიკაციის შესაბამისად, უცხოური ენების სწავლების პროგრამისათვის წამყვანი ფუნქცია ეკისრება. ქვეყანათმცოდნეობის (შესასწავლი ენის ქვეყნის კულტურა) სასწავლო პროგრამა უფრო მეტად რეაგირებს საერთო პოლიტიკურ და პედაგოგიურ ცვლილებებზე, ვიდრე უცხოური ენების სწავლების სხვა ნაწილთა პროგრამები. იმ ცვლილებებისაგან დამოუკიდებლად, რომლებიც დროითაა განპირობებული, ქვეყანათმცოდნეობა მაშინაც იძენს მნიშვნელობას, როდესაც უცხოური ენის სწავლება მიმდინარეობს კანონმდებლობის კრიზისისა და რეფორმის ფაზებში, თვით დღევანდელი გლობალიზაციის პირობებშიც კი. უცხოური ენების სწავლებაში იგულისხმება სოციოკულტურული მასალის ცოდნა, უცხოური ენისა და ლიტერატურის ფლობა, რასაც თავისი სპეციფიკური წვლილი შეაქვს უცხოთა გაგებაში.

ენათმეცნიერებაში დიდი ხანია დამტკიცდა, რომ ბუნებრივი ენა არა მხოლოდ ფაქტების შეტყობინებაა, არამედ არის ამ ფაქტებთან ადამიანის დამოკიდებულების გამოხატვის საშუალება. ერთ ადამიანი გამოხატავს არა მარტო რაიმეს, ენის საშუალებით გამოხატავს აგრეთვე თავის თავსაც¹. ენათმეცნიერთა უძრავლესობა, ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტიდან მოყოლებული, თავიანთ კვლევებში ღრმად აანალიზებენ და სათანადო დასკვნებსაც აკეთებენ, რომ ყოველი ენა ერის ისტორიული გამოცდილების უზარმაზარი რეზერვუარია და, რომ სიტყვები მათსავე კულტურის ცნებებთან ურთიერთდამოკიდებულებაშია.

რაზედაც არ უნდა იყოს საუბარი, ყოველთვის შეიძლება მისი დაკავშირება ადამიანთან, კერძოდ, მისი ინტელექტუალური და ზნეობრივი ორგანიზაციის მთლიანობასთან. ენათმეცნიერები იკვლევენ რა განსხვავებულ ენებს, ამავე დროს იკვლევენ იმ ხალხთა ისტორიას, ანთროპოლოგიას და ეთნოფსიქოლოგიას. ენათა სხვაობა არის არა სხვაობა ბგერითი ფორმებისა და ნიშნებისა, არამედ მსოფლხედვისა. აღსანიშნავია, რომ არაფერს ისე არ

¹ **В. Гумбольдт.** О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человечества.— წგნ.: **В. Гумбольдт.** Избранные труды по языкознанию. М., 1984, გვ. 46.

შეუძლია ადამიანის და ხალხთა საილუმლოს ახსნა, როგორც მათ ენებს¹. შედარებითი ენათმეცნიერების ამოცანაში იგულისხმება მისი წარმოშობისა, სიღრმისა და მოქმედების სივრცის კვლევა. ანუ ენის წარმოშობის არა გარეგანი ფაქტორი, არამედ შინაგანი გენეზისი, რაშიც არ იგულისხმება ადამიანის მარტო ენობრივი უნარი, „ენის ფორმა, შეიძლება ეწოდოს ყველაფერ იმას, რაშიც ამა თუ იმ ენის მთლიანობითი ხასიათი ჩანს, იგი შესაძლებელია გარედანაც ჩანდეს. მაგ.: გრამატიკული ფორმების სახით... ჩვენ საქმე გვაქვს ენის გარეფორმასთან, ბგერით ფორმებთან“² ენის შინაფორმაც გარეთ გამოვლენილი არაა, ბგერითი შედგენილობის არაა, მაგრამ თვითონ უღვეს საფუძვლად ასეთ გარეთ მოცულ ფორმებს, თვითონ განსაზღვრავს მათ. „გრძნობად შთაბეჭდილებათა და გონის თვითმოქმედ მოძრაობათა ერთობლიობა, რომელიც წინ უსწრებს ენის დახმარებით ცნების შედგენას, ენის ინტელექტუალურ ნაწილად უნდა ჩაითვალოს“³

ვ. ჰუმბოლდტმა მოახერხა განესაზღვრა, თუ როგორ მყარდება წონასწორობა ენასა და აზროვნებას შორის. მან გამოიმუშავა მეთოდი, რომლის მეშვეობითაც შეიძლება ენისა და აზროვნების მიახლოება თავდაპირველ ერთიანობასთან და აგრეთვე კულტურის ფენომენტა ერთიანობასთან, რომლითაც იმთავითვე საფუძველი დაედო ენათმეცნიერებისა და კულტურის ერთიანობას. მისი ვარაუდით, ენები შეიძლებოდა წარმოშობილიყვნენ ერთბაშად. ენის აგებულების სირთულემ შეიძლება მიგვიყვანოს იმ აზრამდე, რომ იგი მეორედი ხასიათის სიძნელეა, ანუ შედეგია მარტივ სტრუქტურათა თანდათანობითი გართულებისა დროთა განმავლობაში, ან არის პროდუქტი მათი შემქმნელების აზროვნების უდიდესი ძალისხმევითა.

ვ. ჰუმბოლდტი უარყოფს ორივე ვარაუდს. მისი აზრით, ენები შეიძლებოდა წარმოშობილიყვნენ ერთბაშად. ერთი სიტყვის სათქმელადაც კი, მასში ჩადებულია მთელი ენა, მისი ყოველგვარი კავშირებით. იგი ენის შინაგან ფორმებს ინტელექტუალურ ინსტიქტს (intellektueller Instinkt-ს) უწოდებდა⁴. აზროვნება ყოველთვის დამოკიდებულია ენაზე, სხვაგვარად აზრი ვერ გამოითქმება, ენა აზრის წარმოშობის ორგანოა, უფრო კონკრეტულად: „სიტყვა, რომელსაც მარტო შეუძლია ცნება გახადოს დამოუკიდებელი ერთეული აზროვნების სფეროში, მას ბევრს თავისგან უმატებს, და იდეა, რომელიც გარკვეულობას იძენს სიტყვის მეშვეობით, იმავდროულად შედის გარკვეულ საზღვრებში, მაგრამ ეს არ ხდება აბსტრაქტულად, არაა „ენა ზოგადად“, არა-

¹ გ. რამიშვილი. ენათა შინაარსობრივი სხვაობა ენათმეცნიერებისა და კულტურის თეორიის თვალსაზრისით. თბ., 1995, გვ. 18.

² დ. უზნაძე. ენის შინაფორმა. – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია. ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის შრომები. ტ. IV. თბ., 1960, გვ. 167.

³ დ. უზნაძე. ენის შინაფორმა..., გვ. 168.

⁴ В. Гумбольдт. О различии строения человеческих языков..., გვ. 39; გ. რამიშვილი. ჰუმბოლდტი და ენის ფილოსოფიის საკითხი. – *თსუ შრომები*. ტ. 93. თბ., 1960, გვ. 119.

მედ რეალურ კონკრეტულ ენებში“.¹

აზროვნება ზოგადად არაა ენაზე დამოკიდებული, არამედ გარკვეულ დონემდე. იგი განპირობებულია თითოეული ცალკეული ენით. თუ საკითხს ისე მივუდგებით, რომ ენათა განსხვავება ხალხთა ცხოვრების შემთხვევითი თანაარსებობაა². მაგრამ თუ მოვიშველიებთ ვ. ჰუმბოლდტის დაკვირვებებს ბასკების შესახებ: „ენა გაიგება არა ზოგადად, არამედ თითოეული ცალკე. ყველაზე ნაკლებად განვითარებულიც კი იმსახურებს დაწვრილებით შესწავლას. სხვადასხვა ენები – ეს არაა ერთი და იგივე საგნის სხვადასხვა აღნიშვნა, არამედ სხვადასხვა შეხედულება მასზე. ენათა სხვადასხვაობა ამდიდრებს ჩვენს ცოდნას და ის რასაც ჩვენ აღვიქვამთ ამ სამყაროში, ერთდროულად ფართოვდება ჩვენთვის ადამიანთა არსებობის დიაპაზონიც“.³

თუ პრობლემას სოციალურ-ფილოსოფიური ასპექტით მივუდგებით, მაშინ ეროვნება არსებითად იგივეა, რაც „ხალხი“, ადამიანის სულის ფორმის ისეთი „ინდივიდუალიზაცია“, რომელსაც ენობრივი სტატუსი აქვს. ერი (ნაცია) კაცობრიობის სულიერი ფორმაა, ვინაიდან კაცობრიობის დაყოფა ენებად ემთხვევა მის დაყოფას ხალხებად. აქედან ნათელი ხდება, რომ ენებსა და ხალხს შორის, უფრო სწორად, ხალხთა სულს შორის არსებობს აუცილებელი თანმიმდევრული კავშირი. ენა და ხალხის სულიერი ძალა ვითარდება არა ერთმანეთისაგან ცალ-ცალკე, ან ერთი მეორის თანმიმდევრობით, არამედ როგორც ინტელექტუალური უნარის განუყოფელი ერთი და იგივე მოქმედება. ენა იმ გონითი ბუნების ფაქტორია, რომელიც ადამიანის „თეორიული ჰორიზონტის“ გაფართოებას უწყობს ხელს. შინაარსეულ-ენერგეისტული მიმართულება თანამედროვე ენათმეცნიერებაში, რაც ადამიანის ენობრივი და ინტელექტუალური უნარის ერთიანობაა, გულისხმობს ენის თანამონაწილეობას შემეცნების პროცესში – გარდაქმნას სინამდვილის ფაქტი ცნობიერების ობიექტად. ენაში, ინტელექტის მუშაობისა და ბგერით-მოტორულ პროცესებს გარდა, განწყობაც აუცილებელ მონაწილეობას ღებულობს⁴. დ. უზნაძე უმატებს, რომ ენის სტრუქტურაც მარტო ინტელექტუალური ფაქტორით არ ამოიწურება, რომ ორსავე ფაქტორს წინ უსწრებს მესამე, რომელსაც ფუნდამენტური მნიშვნელობა აქვს ორივესათვის და რომლის მიხედვითაც, ყოველ კონკრეტულ ენაზე მეტყველებას სათანადო ენობრივი განწყობა უღევს საფუძვლად⁵.

დელამიწაზე ენათა სიმრავლე არის ადამიანური გონის ნაირგვარი გამოვლინება, აზრსავსე მრავალფეროვნება. „ყოველი ენა სულიერი ერთიანო-

¹ გ. რამიშვილი. ენათა შინაარსობრივი სხვაობა..., გვ. 18.

² გ. რამიშვილი. ენათა შინაარსობრივი სხვაობა..., გვ. 26.

³ В. Гумбольдт. О различии строения..., გვ. 39; გ. რამიშვილი. ენათა..., გვ. 11.

⁴ დ. უზნაძე. ენის შინაფორმა..., გვ. 168.

⁵ დ. უზნაძე. განწყობის ფსიქოლოგია. თბ., 2004, გვ. 246.

ბის განუმეორებელი გზაა, რაც ენათა შინაარსის აგებულებაში ჩანს“, ენა ისეთი ნამდვილი რეალობაა, რომელიც საგნებსა და ადამიანებს შორისაა ჩასმული. ენის საშუალებით ხდება „სამყაროს აზრებად გარდაქმნა“. „იგი არ არის ექვივალენტი საგნისა, არამედ არის თვალსაზრისი მის შესახებ“.¹ ენითაა განპირობებული კაცობრიობის დაყოფა ხალხებად. თუმცა, ბუნებრივი აუცილებლობაც გააჩნია. სხვადასხვა ენები ერთი და იგივე საგნის განსხვავებული ბგერითი აღნიშვნები კი არა, მათ სხვადასხვაგვარი ხედვაა. სხვადასხვა ენები არ დაიყვანება მარტო ბგერით ფაქტორებამდე. ესაა სამყაროს გადაქცევა აზრებად.

TSIURI SUKNIDZE

SOCIO-LINGUISTIC FACTOR FOR OPTIMIZATION OF SOCIO-CULTURAL MATERIAL OF FOREIGN LANGUAGE

In accordance with the international communication teaching of socio-cultural material on the modern stage in higher institution has leading function for foreign teaching programme. Natural language is not only the fact of communication of human relations to these facts. It is connected with the intellectual and moral integrity. In W. Von Humboldt's works the foundation was laid to the fact of unity of linguistics and culture. Humboldt managed to define how to do the balance between the language and thinking. He worked out the method by which the language and thinking can be approached to the initial unity. He means the language participation in the process of cognition.

¹ გ. რამიშვილი. ენათა შინაარსობრივი სხვაობა..., გვ. 11.

TAMAR JOJUA

**DIFFERENT TYPES OF COMMUNICATIVE TECHNIQUES
FOR THE EFFECTIVE FORMATION OF LISTENING SKILLS
IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH**

The importance of listening in foreign language teaching/learning can hardly be overestimated. Through reception, we internalize linguistic information without which we could not produce language. We cant develop other basic skills of communication (reading, speaking, writing) unless we also develop listening skills, to have a successful conversation, students must understand what is said to them. The formation of effective skills of listening is considered by language teaching specialist as one of the most fundamental and important factors in the process of teaching a foreign language¹.

Listening is difficult for learners, because they have to decode speech sounds quickly, retain them while hearing a word, a sentence and fail to do the same in the target language. They are not always as competent as they think. The situation usually becomes obvious when the student makes his first contact with native speakers in their natural environment. Often the foreign speakers feel lost and can't cope with the speed of delivery of the native speakers or their accents².

N. Dogonadze lists a series of main difficulties in the process of listening. They are:

- sound distinction;
- word – boundary distinction;
- word – distinction;
- comprehension of first level (words, sentences);
- comprehension of second level (between the lines and cultural background);
- memorization of what has been heard;
- speed of the speech, its distinctness;
- presence of unfamiliar language phenomena;
- length of the sentences within the text and of the text itself;content

¹ **A. Doff.** Teach English – A Training Course for Teachers. Cambridge University Press, 1990, p. 198-200.

² **Zukong N. Nicolas.** Teaching Listening Comprehension. *English Teaching Forum*, January 1988, p. 88-89.

complexity of the listening materials¹.

For the effective formation of the listening skills the necessity of making available suitable materials should be emphasized. Good classroom activities can themselves be effective solutions to listening problems. While teaching the teacher should use such techniques that motivate his/her students to listen with keen concentration. It is a pleasure and positive experience to try various exercises, tasks and classroom activities, for successful lessons depend on the teacher's knowing and using variety of teaching methods.

Among the exercises promoting the effective formation of listening skills, it's necessary to mention:

- exposing students to real-life situations in which native speakers of English use the language in a spontaneous, conversational, communicative way. The teacher asks students to prepare some appropriate questions with which to interview a native speaker or a group of native speakers of English, and then bring to class clear answers to the question;
- teaching students to listen by teaching them how to take or leave messages, make appointments, and get information via the telephone;
- False and true statements;
- Watching movies can be a relatively relaxed way of learning by listening;

The student learns to improve his/her listening in quite specific ways. Successful students mention the importance of repetition. Understanding comes gradually, increasing the more he/she listens²:

- Conversations on cassette – tape. Some conversations designed for language practice will
- Also be available in other forms, such as audio-cassette, video-cassette and compact disk.
- Particularly at the early stages of language acquisition such activities are useful. Adopting
- real every day situations using short taped segments at radio or TV news and weather;
- Reports, talk shows. Even cooking programs³;
- Listening and note-taking. The following technique is useful mainly in teaching listening;

¹ **N. Dogonadze.** Methods of Teaching Languages as the Guidelines of Creating EFL Textbook. Tbilisi, 1996, p. 58-66.

² **H. Douglas Brown.** Teaching by Principles – An Interactive Approach to Language Pedagogy. San Francisco State University Press, 1990, p. 262-264.

³ **A. Jesus, A. Bastidas.** The Cloze Procedure as a Teaching Technique to Improve Reading Comprehension. *English Teaching Forum*, April 1984, p. 91-93.

- comprehension to advanced students of English;
- choosing the correct answer among the given ones;
- dictation or self-dictation (writing down what you remembered);
- listening to the whole text and then in fact retelling it in mother tongue;
- listening to the recording and trying to recording and trying to reconstruct the details;
- filling in blanks (students are given the transcript of a passage with some words missing and must fill in the blanks while listening);
- matching (students are asked to match items that have the same meaning as those they hear);
- paraphrase (students are asked to focus on certain sentences and paraphrase them);
- problem-solving (students hear all the information relevant to a particular problem and then set themselves to solve it);
- Finding main ideas and supporting details. (Listen to a short conversation between two Friends. On your answer sheet are scenes from television programs. Find and write the name of the program and the channel. Decide which speakers watched which program);
- Listening to some instructions and fulfilling them after you finished listening¹.

The above list presents only some types of exercises that can be used for listening. The tasks we ask our students for performance must be sufficiently realistic and motivating for them to see a useful purpose for study. Listening techniques must be interesting in order to simulate learners in acquiring better skills.

Teachers must find out all they can about how listening can be improved and what activities are useful to this end and then use this knowledge and these techniques in the own classrooms.

¹ **F. Jagang.** Listening: Problems and Solution. *English Teaching Forum*, January, 1993, p. 194-195.

თამარ ჯოჯუა

აუდირების ეფექტური უნარ-ჩვევების გაფორმირებელი კომუნიკაციური სავარჯიშოთა ტიპები ინგლისური ენის სწავლების პროცესში

აუდირების როლი უცხოური ენის სწავლების პროცესში ეჭვგარეშეა. აუდირება, როგორც სამეტყველო აქტივობა, მეტყველების აუცილებელი პირობაა. შეუძლებელია სამეტყველო აქტივობის სხვა ძირითადი სახეების სრულყოფილი განვითარება მანამ, სანამ არ მოხდება მოსმენის უნარ-ჩვევათა ფორმირებაზე ეფექტური მუშაობა. წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ინგლისური ენის სწავლების პროცესში აუდირების, როგორც სამეტყველო აქტივობის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი კომპონენტის მაფორმირებელი კომუნიკაციურ სავარჯიშოთა ზოგიერთი სახე, რომელიც ხელს შეუწყობს ამ უნარ-ჩვევათა ეფექტურობასა და სრულყოფას. ამ ტიპის სავარჯიშოებს განეკუთვნება:

- სტუდენტების ჩართვა რეალური, ცხოვრებისეული სიტუაციების მსგავს აქტივობაში, სადაც ისინი გამოდიან სხვადასხვა როლებში, ერთმანეთს უსვამენ შეკითხვებს, პასუხობენ და ახდენენ შემდგომში ამ პასუხების რეპროდუცირებას;
- ტელეფონით, რადიოთი და ტელევიზიით მიღებული ინფორმაციის აღქმის უნარ-ჩვევების განვითარება;
- გამონათქვამების, მოთხრობის ვარიანტების მოსმენა და განსხვავების დადგენა;
- მოსმენილი მასალის მოკლე ჩანაწერების გაკეთება;
- მოცემული რამდენიმე პასუხიდან სწორი პასუხის შერჩევა გამომდინარე მოსმენილი ტექსტიდან;
- მოსმენილის გაგრძელება;
- მოსმენილი ტექსტის მოყოლა და დარღვეული ლოგიკური თანამიმდევრობის აღდგენა;
- მოსმენილის ძირითადი აზრის გაგება;
- მოსმენილის პერიფრაზი;
- რამდენიმე დავალების მოსმენა და შემდგომ ამ დავალებათა შესრულება;
- ფილმების, სატელევიზიო შოკების, სპორტული შეჯიბრებების კომენტარების გაგება;
- მოსმენილის ირგვლივ დისკუსიის წარმოება და სხვა.

ლელა ქობალია

სუბსტანტიური სიტყვათშემართების და დროის კატეგორიის ტიპოლოგიის ფუნქციური

ტექსტის გრამატიკის დებულება და მეტყველების კომპონიციური ფორმების ტიპოლოგია საგანგებო პუბლიცისტიკის ტექსტის ტემპორალური სტრუქტურის კვლევის ამოსავალი პუნქტია. ტექსტის სტრუქტურული და შინაარსობრივი ორგანიზაციის კვლევამ სხვა პრობლემებს შორის ტექსტის ტემპორალური ორგანიზაციის პრობლემის საკითხიც დასვა. დროის კატეგორიის ტექსტუარმოქმნის ფუნქციის დებულება ზოგადი ფორმით აღინიშნებოდა ჯერ კიდევ ტექსტის ლინგვისტიკის შესახებ პირველივე ნაშრომში¹ და ტემპორალური მთლიანობის ნიშანი მიეწერებოდა როგორც ტექსტს ამ სიტყვის ვიწრო გაგებით – ზეფრაზულ ერთიანობას, ასევე ტექსტს – ერთიან მეტყველების ნაწარმოებს. ტექსტში გამოყენებული ცალკეული დროის გარდა, ერთიან ტექსტს გააჩნია თავისი „დრო“. თუ ტექსტს არ გააჩნია განსაზღვრული დრო, მაშინ ეს ნიშნავს, რომ მასში საუბარია ისეთ ზოგად „ზედროულ“ პრობლემებზე, როგორცაა ბუნების კანონები ან მარადიული რელიგიური ჭეშმარიტებანი. ამ შემთხვევაში ძირითად დროს წარმოადგენს ყველაზე ნეიტრალური (არამარკირებული) დრო ნეიტრალურ კილოსთან და ასპექტთან (თუ ეს უკანასკნელი გააჩნია ენას) შეთავსებით. ასეთს ევროპულ ენებში წარმოადგენს *Präsens Indikativ*.

თანამედროვე გერმანულ ენაში მეტყველების ცალკეული ფუნქციურ-აზრობრივი ტიპების ტემპორალური გაფორმების თავისებურებებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჰარალდ ვაინრიხის ნაშრომებს. თავის წიგნში „თემპუს. *Besprochene und erzählte Welt*“ ჰ. ვაინრიხი მიჯნავს გერმანულ ენაში დროის გამოყენების ორ ქვესისტემას, უკავშირებს რა მათ „განსახილველ სამყაროსა“ და „მოსათხრობ სამყაროზე“ თავის კონცეფციას². ენათმეცნიერების შესწავლის საგანს, ჰ. ვაინრიხის აზრით, წარმოადგენს დროის ორი განზომილება: პარადიგმული – დრო ტემპორალობის სისტემაში და სინტაგმატური – დრო სხვა მომიჯნავე დროსთან ერთად კონტექსტში³.

ყოველ საგანგებო ჟანრში არის თავისი დროის დომინანტა, რომელთა-

¹ **А. И. Белич.** К вопросу о распределении грамматического материала по главным грамматическим дисциплинам. – *Вестник МГУ.* №4. М., 1947, გვ. 22.

² **H. Weinrich.** *Tempus. Besprochene und erzählte Welt.* 2. Aufl. Stuttgart, 1974, გვ. 36-45.

³ **H. Weinrich.** *Tempus. Besprochene und erzählte Welt...*, გვ. 36-45.

ნაც ურთიერთქმედებს სხვა დროის ფორმები ჟანრის ხასიათის შესაბამისად. შესაბამისი ჟანრის ტემპორალური სტრუქტურა განპირობებულია მისთვის ჩვეული ფუნქციურ-აზრობრივი მეტყველების ტიპებისა და შესაბამისი ტექსტების ტემპორალური მოდელების ურთიერთქმედებით. ტემპორალური მახასიათებლები წარმოადგენს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ტექსტწარმოქმნის ფაქტორს და აგრეთვე ტექსტების ტიპოლოგიის მაჩვენებელს. ეჭვგარეშეა დროის ფორმების არჩევის დამოკიდებულება მეტყველების ვითარებაზე. იგი მტკიცდება საგაზეთო პუბლიცისტიკაში ტექსტების კომპოზიციური და ტემპორალური სტრუქტურების განხილვით. სხვადასხვა ჟანრის საგაზეთო ტექსტების ტემპორალური სტრუქტურის სხვაობა მჭიდროდ უკავშირდება ამა თუ იმ ჟანრისთვის დამახასიათებელ მეტყველების ფუნქციურ-აზრობრივ ტიპებს და მათ ურთიერთქმედებას.

საგაზეთო პუბლიცისტიკის ტექსტის სტრუქტურის კვლევისას აუცილებელია სიტყვათშეერთების სისტემის სხვადასხვა ერთეულების, მათ შორის, სუბსტანტიური სიტყვათშეერთების ფუნქციონირების გათვალისწინება. სიტყვათშეერთება ტექსტში ასრულებს სხვადასხვაგვარ ფუნქციებს. წარმოებული სიტყვა, შემდგომში ერთეული, გამოყოფილი განსაზღვრული ლექსიკური მნიშვნელობით, ამავდროულად წარმოადგენს დერევატიული მნიშვნელობის მქონე სტრუქტურას, ახორციელებს ტექსტურ კავშირს სიტყვებს შორის ლექსიკური სემანტიკის კუთხით, ერთის მხრივ, და უფრო განზოგადებული მნიშვნელობის კუთხით, მეორეს მხრივ, ამასთან აქტუალიზირდება წარმოებულებს შორის სხვადასხვა სახის კავშირი. ამგვარად, სიტყვათშეერთება ასრულებს ტექსტის გამოყოფის, გრადუირების და ექსპრესიულობის ფუნქციას.

სიტყვათშეერთება წარმოადგენს ტექსტის ექსპრესიულობის, მისი ცალკეული ფრაგმენტების აქტუალიზაციის, პორიზონტალური ურთიერთობის ღონეზე ნიშნის მოტივირების ფაქტორის გაძლიერების საშუალებას. ტექსტური სიტყვათშეერთების აქტიურობა დამახასიათებელია თანამედროვე გერმანიკული ენების სხვადასხვა სფეროსთვის. იგი, გარკვეულწილად, ნიშანდობლივია მხატვრული, გაზეთისა და სალაპარაკო ენისათვის. რეალურ კომუნიკაციაში სიტყვათშეერთების სისტემა არ ურთიერთქმედებს უშუალოდ ტექსტთან, იგი უფრო ზემოქმედებს ცნობიერებაზე, რომელიც ახდენს ტექსტის ინტერპრეტირებას ან პროდუცირებას. ენობრივი მასალის კვლევისას აღინიშნება შემდეგი კანონზომიერებები: სიტყვათშეერთების წარმოშობა ან გამოჩენაც კი ხდება ზმნური ფორმების შეკვეცის შედეგად¹. გერმანულ ენაში სუბსტანტიური სიტყვათშეერთება ატარებს უფრო სისტემურ ხასიათს გერმანიკული ჯგუფის დანარჩენ ენებთან შედარებით, უფრო მეტიც, სუბს-

¹ Е. А. Земская, Е. С. Кубрякова. Проблема словообразования на современном этапе. – *Вопросы языкознания*, №6, 1978, გვ. 71.

ტანტიური სიტყვათშეერთების მომეტებულ სიხშირეს ტექსტში, კერძოდ, პუბლიცისტურ ტექსტში, მასთან შეთანხმებული დროის ფორმები უკანა პლანზე გადააქვს, ხდება მათი შეკვეცა და მოცემული ტექსტი ხდება უფრო გრადუირებული და ექსპრესიული. სიტყვათშეერთების შედარებით დაბალი სიხშირისას ტექსტს გრადუირებულსა და ექსპრესიულს ხდის უკვე დროის ფორმები, ან დროის ფორმების მკვეთრი ცვლილება, რითაც იქმნება მეტყველების სიტუაციის პოლიფონიური სურათი. სუბსტანტიური სიტყვათშეერთებების და დროის ფორმების ასეთი ურთიერთქმედების განხილვისას მეტყველების ისეთი ფუნქციურ-აზრობრივი ტიპების ფონზე, როგორცაა მსჯელობა, თხრობა და აღწერა შესაბამისი სახესხვაობებით, შეგვიძლია დარწმუნებით ვთქვათ, რომ სუბსტანტიური სიტყვათშეერთებების მომეტებული სიხშირე წინასწარ განსაზღვრავს მეტყველების ისეთ ფუნქციურ-აზრობრივ ტიპს, როგორცაა აღწერა, რადგან ტემპორალობის კუთხით აღწერა ხდება პრეზენსში და მასთან კონტაქტირებად პერფექტში, რასაც თვალსაჩინოდ გვიჩვენებს ნაწყვეტი გაზეთის „*Berliner Morgenpost*“ ტექსტიდან:

მაგალითი გაზეთ „*Berliner Morgenpost*“-ის (13.08.2000წ.) მკითხველის წერილიდან:

„Guten Morgen“: „Zum Beispiel ich: Schnell vorm Ladenschluss geparkt, schnell noch lebenswichtige Vitamine gekauft, anschliessend zum Wagen gelaufen, vergessene Habseligkeiten rausgeholt. Und nicht abgeschlossen, über Nacht! „Papperlapapp“. Na schön, nur soll dann auch griffbereit die Designer-Sonnenbrille auf dem Beifahrersitz liegen, nebenbei noch 50 seltene CDs auf dem Rücksitz. Super! Und nix passiert.“

მაგალითი გაზეთ „*Berliner Morgenpost*“-ის (22.03.2000წ.) კომენტარიდან:

„Lampenfieber in den unendlichen Weiten des Alls“: „Die mir noch nicht abgestürzt, schon gibt es einen neuen Star im intergalaktischen Raum: das Raumschiff-Kabarett Lampenfieber, eine Kreuzung aus USS-Enterprise und Traumschiff. „Dritte Milchstrasse links“ heisst deren jüngste Produktion. Diesmal begibt sich die vierköpfige Truppe auf gefährliche Mission in die unendlichen Weiten des Weltalls“.

მაგალითი გაზეთ „*Berliner Morgenpost*“-ის (2.05.2000წ.) რეცენზიიდან:

„Auf dem Grat zwischen Coolness und Kommerz“: „Der von Rafael Horzons „Wissenschaftsakademie Berlin“ angekündigte Friebe – Vortrag über aktuelle Anzeigentrends ist also mit Gewissheit als investigative Satire zu erwarten. Schliesslich zeichnet sich die veranstaltende Institution durch bunt gemixte Kurz-Seminare wie „Schabrackentapir – Säuger des Dschungels“, „Sprengstoffe und Sprengverfahren“ und „Hüftgelenkoperation in Indien“ aus“.

მოცემული ტექსტებისთვის ძირითად და მეტნაკლებად დამახასიათებელ მეტყველების ფუნქციურ-აზრობრივ ტიპად უნდა ვადიაროთ აღწერა. აღწერისას პირველი წინადადება წარმოადგენს განმაზოგადებელს, რომელსაც შე-

მოყავს დანარჩენი. შეძლევი წინადადებები ახორციელებენ, ხსნიან პირველს. ისინი არანაირად არ არიან დამოკიდებული ერთმანეთზე. თითოეული მათგანი შეიძლება მთლიანი ტექსტისთვის ზიანის მიყენების გარეშე იქნას გამოტოვებული, შეცვლილი, შემცირებული ან ახალი დეტალების ხარჯზე გაფართოებული. თუკი მსჯელობაში აშკარაა ტექსტის ხაზოვანება (მსჯელობის ჯაჭვიური, თანმიმდევრული ხასიათი), აღწერაში ამ შემთხვევაში სჭარბობს პარალელიზმი, ცალკეული ელემენტების თანადაქვემდებარება. აღწერა მიმდინარეობს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, Präsens და მასთან კონტაქტირებად Perfekt ფორმაში. უფრო მეტიც, Perfekt შეიძლება წარმოდგენილი იყოს არასრული ფორმით, როგორც ზმნური ფორმის შეკვეცის შედეგი.

ცხრილის ფორმით წარმოვადგენთ აღნიშნული ტექსტების კომპოზიციურ და ტემპორალურ სტრუქტურებს:

მკითხველის წერილი („Guten Morgen“) გაზეთიდან „Berliner Morgenpost“ (13.08.2000წ.)

მეტყველების ფუნქციურ-აზრობრივი ტიპი	წინადადებების რაოდენობა	ზმნური ფორმების რაოდენობა	სიტყვათშეერთების რაოდენობა	დროის ფორმების გამოყენება
აღწერა	4	7	6	Perfekt – 6
				Präsens – 1

რეცენზია („Auf dem Grat zwischen Coolness und Kommerz“) გაზეთიდან „Berliner Morgenpost“ (2.05.2000წ.)

მეტყველების ფუნქციურ-აზრობრივი ტიპი	წინადადებების რაოდენობა	ზმნური ფორმების რაოდენობა	სიტყვათშეერთების რაოდენობა	დროის ფორმების გამოყენება
აღწერა	2	2	6	Perfekt – 1
				Präsens – 1

კომენტარი („Lampenfieber in den unendlichen Weiten des Alls“) გა-
ზეთიდან „Berliner Morgenpost“ (22.03.2000წ.)

მეტყველების ფუნქციურ- აზრობრივი ტიპი	წინადადების რაოდენ- ობა	ზმწური ფორმების რაოდენობა	სიტყვათშეერთების რაოდენობა	დროის ფორმების გამო- ყენება
აღწერა	3	4	5	Perfekt – 1
				Präsens – 3

„განსახილველ“ და „მოსათხრობ სამყაროზე“ ჰ. ვაინრიხის ზემოთხსენებული კონცეფციის გათვალისწინებით, შეიძლება დადასტურება იმისა, რომ საგაზეთო პუბლიცისტიკის ტექსტში ჭარბობს „განსახილველი სამყაროს“ გეგმა (შესაბამისად, აღწერის გეგმა), რომლის დომინირებულ დროის ფორმას წარმოადგენს Präsens და მასთან კონტაქტირებადი Perfekt. მაგრამ მოცემული ტექსტების ტემპორალური გაფორმების ფონზე სუბსტანტიურ სიტყვათშეერთებებს დროის ფორმები უკანა პლანზე გადააქვს, კვცავს მათ (უპირატესად Perfekt), რაშიც მდგომარეობს სუბსტანტიური კომპოზიტოლოგიის, ტექსტის ტემპორალური სტრუქტურის და შესაბამისი ტექსტებისთვის დამახასიათებელი მეტყველების ფუნქციურ-აზრობრივი ტიპების თვისობრივი ურთიერთგანპირობება.

ტექსტის (პუბლიცისტური ტექსტის) სუბსტანტიური სიტყვათშეერთებების და ტემპორალური მოდელების კვლევის შედეგად მიღებული მონაცემები წარმოადგენს ინტერესს სუბსტანტიური სიტყვათშეერთების, დროის ფორმების და მოცემული ტექსტისთვის დამახასიათებელი მეტყველების ფუნქციურ-აზრობრივი ტიპების ურთიერთგანპირობების თვალსაზრისით. რა თქმა უნდა, არ შეიძლება კატეგორიული მტკიცება, რომ არსებობს მყარი და ერთმნიშვნელოვანი კავშირი ერთის მხრივ, მეტყველების განსაზღვრულ ფუნქციურ-აზრობრივ ტიპებს, სუბსტანტიურ სიტყვათშეერთებასა და, მეორეს მხრივ, ამა თუ იმ დროის ფორმებს შორის, მაგრამ მეტყველების სხვადასხვა ფუნქციურ-აზრობრივი ტიპების ტემპორალური გაფორმების ფარდობითი განსაზღვრულობა სიტყვათშეერთებებთან მიმართებაში, ეჭვგარეშეა.

LEDA KOBALIA

**TEXT-FORMING FUNCTION OF THE WORD-BUILDING
AND TENSE CATEGORY**

In the given article the author expresses the opinion that the study of complex word features, the definition and specification of their semantic and syntactic signs, the formation principles and the distribution in language system are of great importance because they give possibility to mark both general, typological dominative units and specific laws and rules, which regulate the inner development of a certain language. Substantive composites in different language systems are the main objects of the investigator's study. He takes a comparative typological approach in his dealing with substantive word order system in English and German Languages.

ლიტერატურათმცოდნეობა

რუსულან ფიზია

იონან მინჩის უმომამდეზის კვლევის
თანამედროვე ასკამტები

ქართულმა ჰიმნოგრაფიამ განვითარების მწვერვალს X საუკუნეში მი-
აღწია. გამოჩენილ ქართველ ჰიმნოგრაფთაგან მკვლევართა საგანგებო ყუ-
რადლება იონან მინჩმა და მისმა უდიდესმა მხატვრულობისა და პოეტურო-
ბის ნიშნით აღბეჭდილმა საგალობლებმა მიიპყრეს. იონან მინჩი ქართული
სასულიერო პოეზიის კლასიკოსია. მისი მხატვრული ნააზრევი განსაკუთრე-
ბული მოვლენაა შუა საუკუნეების ჰიმნოგრაფიულ მემკვიდრეობაში.

იონან მინჩის მოღვაწეობის, მისი შემოქმედებითი მემკვიდრეობის, სა-
ხისმეტყველებითი პრობლემების ესა თუ ის საკითხი შესწავლილი აქვთ მე-
ცნიერებს: ივანე ჯავახიშვილს¹, პავლე ინგოროყვას², კორნელი კეკელიძეს³,
დიმიტრი ჯანელიძეს⁴, მანანა გიგინეიშვილს⁵, ნესტან სულავას⁶ და სხვ. პო-
ეტის ჰიმნოგრაფიული ნაღვაწის გაანალიზება და მისთვის ადგილის გან-
საზღვრა ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიაში უმთავრესად პროფესორ ლე-
ლა ხაჩიძის⁷ დამსახურებაა. მეცნიერ-ჰიმნოლოგები თავიანთ შრომებში ქართ-
ველ ჰიმნოგრაფთაგან ყველაზე მეტი სიხშირით იონან მინჩს იმოწმებენ. შე-
იძლება თამამად ითქვას, რომ ქართული სასულიერო პოეზიის სპეციფიკის
კვლევისას, მართლაც ვერ აუვლი გვერდს მეთე საუკუნის ამ უდიდესი ჰიმ-
ნოგრაფის პოეტურ მემკვიდრეობას.

¹ ი. ჯავახიშვილი. სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. თბ., 1947, გვ. 145-165.

² პ. ინგოროყვა. ძველი ქართული სასულიერო პოეზია. – თხზულებანი. ტ. III. თბ., 1965, გვ. 392-393.

³ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბ., 1980, გვ. 172-173.

⁴ დ. ჯანელიძე. მეთე საუკუნის ქართული დრამის საკითხისათვის. – საბჭოთა ხელოვნება, 1987, №7, გვ. 37.

⁵ მ. გიგინეიშვილი. „მზიანი დამე“ ვეფხისტყაოსანსა და ქრისტიანული მსოფლ-
მხედველობის ზოგი საკითხი. – ძველი ქართული მწერლობის საკითხები. ტ. III. თბ., 1968, გვ. 24.

⁶ ნ. სულავა. ქართული ჰიმნოგრაფია: ტრადიცია და პოეტიკა. თბ. 2006, გვ. 39-57.

⁷ ლ. ხაჩიძე. წინათქმა, გამოკვლევა. – წგნ.: იონან მინჩის პოეზია. ტექსტი გამო-
საცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ლელა ხაჩიძემ. თბ., 1987, გვ. 8-148.

იოანე მინჩხი, როგორც პოეტი-ჰიმნოგრაფი, ივანე ჯავახიშვილმა აღმოაჩინა 1902 წელს სინური კოლექციის ქართულ ხელნაწერებზე მუშაობისას. დიდმა მეცნიერმა გადმოწერა იქ აღმოჩენილი ყველა ხელნაწერი, რომლის შესახებაც საზოგადოებას ნიკო მარმა აუწყა სინური კოლექციის აღწერილობებში¹. იოანე მინჩხის პოეზიის შესახებ პირველი მეცნიერული დაკვირვებები გამოთქმული აქვს კორნელი კეკელიძეს „ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ I ტომში, სადაც მოკლედია განხილული იოანე მინჩხის შემოქმედება. ცნობილია, რომ პოეტს კორნელი კეკელიძე აყენებს იმ გამოჩენილ ქართველ ჰიმნოგრაფთა შორის, რომლებსაც მიზნად დაუსახავთ ქართული ღვთისმსახურებისა და ჰიმნოგრაფიული კრებულების ნაციონალიზაცია. კერძოდ, იოანე მინჩხს ის მიაწერს ქართული მარხვანისა და ზატიკის შედგენას. როგორც კორნელი კეკელიძე აღნიშნავს: „იოანეს ჰიმნებს ახასიათებს ღრმა პატრიოტული გრძნობა და როგორც ეს შეუნიშნავს აკადემიკოს ნიკო მარსაც, სუბიექტივობა, გულწრფელობა და უაღრესი სიმარტივე, რომელიც შორსაა ჩვეულებრივი ჰიმნოგრაფიული ენაწყლიანობისაგან“². პავლე ინგოროყვა იოანე მინჩხს მიიჩნევს სალექსო ფორმა „სპადუქნის“ ანუ „მორთულნის“ შემომღებად. ის ასაბუთებს, რომ იოანე მინჩხის მიერ შემოღებულ ამ სალექსო ფორმას ფართო გავრცელება მიუღია X საუკუნეში. რაც შეეხება პოეტის შემოქმედების მხატვრულ სპეციფიკას, პავლე ინგოროყვა აღნიშნავს, რომ იოანე მინჩხის ლექსები ალბეჭდილია ქრისტიანული პესიმიზმით. ამ დებულების საილუსტრაციოდ მკვლევარი მიუთითებს, რომ „იოანე მინჩხის სტრიქონები, რომ ცხოვრება არისო სიზმარი, და ისევე როგორც სიზმარი აჯერებსო ადამიანს ამოს, რომ ვითომც იგი სინამდვილესიო და „ამოსა დამაჯერებს, ვითარცა ღამე სიზმარი მძინარესა“ გვაგონებს განთქმულ ადგილს შექსპირის „ქარიშხალიდან“³. პავლე ინგოროყვას „გიორგი მერჩულეში“ არაერთგზის დაუმოწმებია და მსჯელობის საგნად უქცევია იოანე მინჩხის პოეზიის ესა თუ ის მხარე⁴, მაგრამ მისი კვლევა ძირითადად ლექსმცოდნეობითი ხასიათისაა.

ქართული კლასიკური საგალობლის პოეტური მეტყველების კვლევისას გაიოზ იმედაშვილს მრავალი საინტერესო მხატვრული სახე და პასაჟი მოკვავს იოანე მინჩხის პოეზიიდან. ის აანალიზებს პოეტური შედარების მშვენიერ მაგალითს „ვითარცა ლომმან მიყრდნობით მიიძინა.“ განხილული აქვს პოეტის კიდევ რამდენიმე მეტაფორა. განსაკუთრებით მახვილდება ყურადღება იოანე მინჩხის საღვთისმეტყველო ტროპულ მეტყველებაზე, ბიბლიური სახელების შემოტანაზე შედარების მასალად და სხვ.⁵

¹ **Н. Я. Марр.** Описание грузинских рукописей Синайского монастыря. М.-Л., 1940, გვ. 92.

² **კ. კეკელიძე.** ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია..., გვ. 173.

³ **პ. ინგოროყვა.** ძველი ქართული სასულიერო პოეზია..., გვ. 134-149.

⁴ **პ. ინგოროყვა.** ძველი ქართული სასულიერო პოეზია..., გვ. 392.

⁵ **გ. იმედაშვილი.** ქართული კლასიკური საგალობლის პოეტური მეტყველების

იოანე მინჩხის შემოქმედება მონოგრაფიულად შეისწავლა ლელა ხაჩიძემ. მან პირველად გამოაქვეყნა პოეტის დღემდე უცნობი საგალობელი, რამაც ახლებურად წარმოაჩინა იოანე მინჩხის ადგილი ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიაში. თავის მონოგრაფიაში მკვლევარმა მინჩხის შემოქმედება განიხილა მთელი ქართული ჰიმნოგრაფიის, აგრეთვე ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის პრობლემებთან მჭიდრო კავშირში. ლელა ხაჩიძის მიერ გაწეული უდიდესი შრომა, იოანე მინჩხის მემკვიდრეობის წარმოსაჩენად, ძირითადად ფილოლოგიური ხასიათისაა. მკვლევარმა იოანე მინჩხის შემოქმედების მხატვრული თავისებურებების კვლევა მომავლის საქმედ დასახა, თუმცა მონოგრაფიაში იგი ამ პრობლემაზეც მეტად საყურადღებოდ და საგულისხმო მოსაზრებებს გამოთქვამს:

„დიდი ტრადიციულობის გვერდით იოანე მინჩხის შემოქმედებას ახასიათებსა დიდი ორიგინალურობაც. სწორედ ამ ორი ფაქტორის შერწყმით უნდა აიხსნას განსაკუთრებული ადგილი ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიაში. იოანე მინჩხის ორიგინალურობა მქდავანდება ერთი მხრივ, არსებული მოტივებისა და მხატვრული სახეების თავისებური გადააზრებით, მეორე მხრივ – სრულიად ახალი სახისმეტყველების, განწყობილებებისა და მხატვრული ენის შექმნით“. ¹ ლ. ხაჩიძე მიუთითებს რამდენიმე საკითხზე, რომელიც იოანე მინჩხის პოეზიის მხატვრული სპეციფიკის მკვლევარმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს. „იოანე მინჩხის მხატვრული სახეები, განწყობილებები, ემოციები არ ჩამორჩება ანდრია კრიტელისეულს, მაგრამ მათი ფორმა გადმოცემისა გაწონასწორებულია, გონისმიერი. ემოციის ამგვარი უშუალო და სემანტიკური სიღრმე, მინჩხის მრავალრიცხოვანი ორიგინალური მხატვრული სახეები, რომელთა კვლევისას მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ჰიმნოგრაფიის ტრადიციულობა, მისი ძირითადი თავისებურება“.²

ხელნაწერებზე მუშაობისას ლ. ხაჩიძეს პარიზის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში Geogica-5 – ის ხელნაწერის შესწავლისას აღმოუჩენია იოანე მინჩხის საგალობელი, რომელიც მარხვანისთვისაა განკუთვნილი. მკვლევარი განიხილავს ამ გალობის მხატვრულ რაობას. იგი მიუთითებს, რომ „მინჩხის ბევრ საგალობელში ყურადღება მახვილდება ლოცვის „ფარსა“ და მარხვის „მავილზე“. ეს სახეები უცხო არაა შუა საუკუნეების სასულიერო პროზისათვის, აქ საგულისხმოა მინჩხის მიერ მათზე ყურადღების გამახვილება და ის პოეტური ძალისხმევა, რომელიც განუმეორებლობას ანიჭებს მათ“.³ აქვე მკვლევარი ერთ საინტერესო ნიუანსზე მიგვითითებს: პოეტის სტრიქონებს

ზოგი საკითხი. – *კორნელი კეკელიძის საიუბილეო კრებული*. თბ., 1959, გვ. 153.
¹ ლ. ხაჩიძე. წინათქმა, გამოკვლევა, გვ. 91.
² ლ. ხაჩიძე. წინათქმა, გამოკვლევა, გვ. 93.
³ ლ. ხაჩიძე. პარიზული ხელნაწერი – Geogica-5 და მისი სიახლენი. – *ქურნ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“*, №1, 1993, გვ. 202.

მიღმა დაფარულ გზნებას ეროვნული გარემოც უნდა განაპირობებდეს¹.

საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული იოანე მინჩხის პოეზიის მხატვრული სპეციფიკის ზოგი ასპექტის შესახებ ცნობილ ქართველ თეატრ-მცოდნეს დიმიტრი ჯანელიძეს. ის პარალელს ავლებს მითოლოგიურ „ჭირი იქა“-სა და მინჩხისეულ „თავს ვიდვათ აქა ჭირი და ვპოვოთ ლხინი საუკუნო“-საო. შორის და დასკვნის სახით გვთავაზობს: „... თუმცა სახეცვლილებით, მაგრამ მაინც იოანე მინჩხის საგალობლით ფიქსირებულია, დოკუმენტირებული უძველესი ქართველური ზღაპრულ-მითოლოგიური ფორმულა. ეს არის ერთ-ერთი ადრეული ხანის ფოლკლორულ-მითოლოგიურის დამოწმება ქრისტიანულ საგალობელში და იგი ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველი ათასწლეულის ბოლო მეათე საუკუნით თარიღდება“.² დიმიტრი ჯანელიძე ხაზს უსვამს, რომ მითოსურის გამოყენების შემომდები კი არაა იოანე მინჩხი, არამედ გამგრძელებელი, რადგანაც ჯერ ოთხთავის ხანმეტ ტექსტებში მოიპოვება მითოსური სიტყვა-თქმანი. იოანე მინჩხსაც მრავლად გამოუყენებია უძველესი მხატვრული აზროვნების სიტყვიერი ნიმუში, რომელთაგან მკვლევარი გამოჰყოფს რამდენიმეს, ესენია: „გარესკნელი“, „ქვესკნელი“, „ვაზი“ და „ვენახი“, „ტალავერი“, „ებანი“, „ძნობა“. ამ მაგალითების საფუძველზე დიმიტრი ჯანელიძე ასკვნის, რომ იოანე მინჩხის შემოქმედებაში ფართოდაა წარმოჩენილი ჩვენი კულტურის უძველესი შრეები. ამ მოსაზრების დასტურად მეცნიერს მოჰყავს პოეტის ცნობილი „გალობანი წმიდისა გეორგისნი, მკვლევარი თვლის, რომ ქართველთა წმიდა გიორგი ქრისტიანი-ზებული ამირანია, ამირანის ძველთაძველი მითოსური მაღიდებლობა ქრისტიანულ ხანაში შეიცვალა ქრისტიანობის დიდ დღესასწაულებად“.³ ამიტომაც იოანე მინჩხის ეს პოემა შეიცავს სიმბოლოთა მთელ სისტემას ამირანის მითოსიდან, რის ნათელსაყოფად მეცნიერს მოაქვს რამდენიმე დამახასიათებელი ნიმუში. იოანე მინჩხის შემოქმედების ამ კუთხით განხილვა დიმიტრი ჯანელიძეს დასჭირდა ქართული თეატრალური ხელოვნების ადრეულ პერიოდში არსებობის მტკიცებისათვის.

დავით გურამიშვილზე თავისი მონოგრაფიებით ტიტე მოსიამ გამორჩეული სიტყვა თქვა ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში. მან აღორძინების ხანის უდიდესი პოეტის შემოქმედება განიხილა სასულიერო მწერლობასთან მიმართებაში და ქართველ ჰიმნოგრაფთა მხატვრულ სპეციფიკაზე არაერთი საგულისხმო მოსაზრება გამოთქვა. ბოლო პერიოდში ტიტე მოსიამ გამოსცა რამდენიმე ნაშრომი, რომლებიც დიდ დახმარებას გაუწევნ ქართული სასულიერო სახისმეტყველებით დაინტერესებულ მკვლევართ. მის ყველა შრომა-

¹ ლ. ხაჩიძე. პარიზული ხელნაწერი – Georgica-5., გვ. 202.

² დ. ჯანელიძე. მეათე საუკუნის ქართული დრამის., გვ. 37-42.

³ დ. ჯანელიძე. ამირანი სვანეთის ხალხურ სახიდველში. – ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“. 1979, №11, 62-69.

ში იოანე მინჩხის ტროპული მეტყველების ნიმუშები არაერთგზისაა მოხმობილი და გაანალიზებული¹.

როგორც იოანე მინჩხის შესახებ არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვიდან ჩანს, თუ პოეტის ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობა ფილოლოგიური თვალსაზრისით კარგადაა შესწავლილი, იმავეს ვერ ვიტყვით მისი მხატვრული აზროვნების კვლევაზე. ბოლო პერიოდში ამ მხრივაც შეიმჩნევა გარკვეული სიახლეები. უკვე სადავო არაა, რომ „საგალობლის პარადიგმული აზროვნება პოეზიის მახასიათებელ თვისებათა რიგს განეკუთვნება“.² თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობა ქართველ ჰიმნოგრაფთა საგალობლების მხატვრული აზროვნების კვლევისას ცდილობს წარმოაჩინოს ამა თუ იმ პოეტის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი ორიგინალური ნიშნები: განცდის ინტენსივობა, ხარისხი, პირობითობასა და კანონიკურობის მიღმა მდგარი ჭეშმარიტად ადამიანური გრძნობები, რომლითაც შეპყრობილია შემოქმედი, რიგითი ქრისტიანი და არა მხოლოდ ჰიმნოგრაფი.

ნებისმიერი ჰიმნოგრაფის შემოქმედების კვლევისას უნდა გავითვალისწინოთ თუ როგორია კონკრეტულად ადამიანურ დონეზე და სიღრმეზე უნივერსალური თემები. იოანე მინჩხის შემოქმედებასთან მიმართებით უკვე არის მცდელობები გამოიკვეთოს ის ზოგადქრისტიანული მოტივები, რომლებიც წამყვანია პოეტის საგალობლებში. თანამედროვე ჰიმნოლოგიური კვლევა ინტერესდება იოანე მინჩხის პოეზიის მხატვრულ – ესთეტიკური ეფექტებით დატვირთული შემოქმედებით. იოანე მინჩხის პოეზია გამორჩეულია სასულიერო თემატიკის განსაკუთრებით მაღალ დონეზე აყვანით. მარხვა, ლოცვა, სინანული ის მოტივებია, რომელიც გამუდმებით დომინირებს პოეტის ჯადოსნურ სამყაროში.

მარხვა-ლოცვას მაშინ აქვს ღვთიური მადლი, თუ ის ჭეშმარიტ სინანულთანაა წილნაყარი. ცოდვით დაცემულმა ადამიანმა უნდა იგრძნოს ნამდვილი სინანულის ძალა, რათა აღადგინოს დაცემული „მე“ და თვალი უზენაესს გაუსწოროს. ადამიანი რომ განიწმინდოს და უამრავი ცოდვა განაგდოს, მონანული ქრისტიანის ცხოვრებით უნდა იცხოვროს. ეს კი ადამიანის მთლიან გარდაქმნას გულისხმობს. ახალი აღთქმის მიხედვით: იოანე ნათლისმცემელი და წინამორბედი მაცხოვრისა, ცოდვებში გაქვავებულ, სინანულის უქონელ ადამიანებს იორდანეს უდაბნოში მოუწოდებს, მოინანიონ „რამეთუ მოახლოებულ არს სასუფეველი ცათა მოიძკან სინანულის ღირსი ნაყოფი ანუ აკეთონ უანგარო კეთილი საქმეები, გზა განუმზადონ უფალს, მოასწორონ მისთვის ბილიკები“³. ცხადია, იოანე გულისხმობს არა გამზადებასა და გასწორებას ფიზიკური გზებისას და ბილიკებისას, არამედ ადამიანთა

¹ მაგალითისათვის: **ტ. მოსია**. „დავითიანის“ სახისმეტყველება. თბ., 2005.

² **ნ. სულავა**. ქართული ჰიმნოგრაფია..., გვ., 116.

³ *მათე*, 3,2.

სულელებისას, რომელნიც ცოდვების სიმრავლის, სინანულის უქონლობისა და ცოდვათაგან განუწმედლობის გამო უსწორმასწორო გზებსა და დაგრეხილ ბილიკებს დაემსგავსებიან¹.

იოანე მინჩხის ხელოვანის ძალმოსილებით განუზოგადებია სახარებისეული ეს პასაჟი და თავის მსმენელებს აუწყებს: ხმაი მღალადებელი უდაბნოსა, გვექადაგებდა სინანულსა, ეტყოდა რა ერსა გულფიცხელსა, ღმრთისა განმამწარებელსა: „ცოდვილნო, იქედნისა ნაშობნო, ვინ გიჩვენა რისხვისაგან სივლტოლა? შეინანეთ, რამეთუ ახლოს არს სასუფეველი!“² საინტერესო მხატვრული სახეა „ერსა გულფიცხელსა, ღმრთისა განმამწარებელსა“, როგორც საღვთისმეტყველო ლიტერატურიდან ვიცით, გულფიცხელობა ისეთივე ცოდვაა, როგორც სხვა უარყოფითი თვისებანი ადამიანისა. ამიტომაც გვასწავლიან წმინდა წიგნები: „გულფიცხელი იგი ვერ მიემთხვოს კეთილსა“³ თავისი ერის გულფიცხელობას არაერთხელ განურისხებია უფალი, ჯერ კიდევ უდაბნოში ხეტიალის დროს ებრაელებმა არაერთხელ გამოიჩინეს თავიანთი შემქმნელის მიმართ უნდობლობა და სისასტიკე, რითაც ფსალმუნის სიტყვებს თუ მოვიშველიებთ, „განგამწარეს შენ, უფალო“⁴ თვითონ უფალიც ხაზს უსვამს იმას, რომ „კერპებითა მათითა განმამწარეს მე“⁵ ბიბლიიდან მომდინარე ეს სახე იოანე მინჩხთან სრულიად ახალ მხატვრულ დატვირთვას შეიძენს და მკითხველსა თუ მსმენელს შეაგრძნობინებს სინანულის აუცილებლობას.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში უკვე შენიშნულია, იოანე მინჩხი თუ ერთგან მონანული ლირიკული გმირია, სხვა შემთხვევაში შეცოდებულ მონათა სახელით ეაჯება ღმერთს ლხინის მონიჭების შესახებ: „მას ჟამსა გვალხინე, ღმერთო, შეცოდებულთა მონათა შენთა“⁶ პოეტი არა მართო უფალს ევედრება, არამედ „შეცოდებულ მონებს“ დამრიგებლური ტონით უხსნის სინანულის ძალმოსილებას. იგი მეოთხე სამშაბათის მწუხრის „ღალატყვსა“-ში შეახსენებს ცოდვილ მონებს, თუ რა დღე აწია უფალმა თავგასულ სოდომ-გომორს, როგორ ცეცხლსა და გოგირდში ჩაჰყარა ისინი, რადგანაც „არა შეინანებდეს საძაგლებათა მათთა“⁷ მოუწოდებს მათ ნინეველთა მსგავს თავმდაბლობისა და სინანულისაკენ, რადგანაც ღვთისაგან წყალობის მიღება მხოლოდ ასეთი ვედრებით შეიძლება.

არანაკლები სიმძაფრით ხატავს პოეტი ებრაელთა მიმართ ღვთის გან-

¹ ა. მინდიაშვილი. ხელოვნების რელიგიურობისა და თანამედროვე სინამდვილის შესახებ. – *ცისკარი*, 1999, №3, გვ. 111.

² *იოანე მინჩხის პოეზია...*, გვ. 163.

³ II შჯული, 10,6.

⁴ *ფსალმუნები*, 5.11.

⁵ II შჯ. 32,21.

⁶ *იოანე მინჩხის პოეზია...*, გვ. 213.

⁷ *იოანე მინჩხის პოეზია...*, გვ. 208.

რისხების სურათს, როცა უჩინო მახვილით უწყალოდ მოსრა ცოდვილნი. ეს ყოველივე ღავითის შეცოდების გამო იყო და როდესაც მან შეინანა თავისი ცოდვა და მწარე ცრემლით შესთხოვა უფალს მათი მიტევება, რაც ორმოც-ღამეთე ფსალმუნით გამოხატა, ღმერთმა აპატია მას, შვილიც მიანიჭა, რომელსაც ნათან წინასწარმეტყველმა „ღვთისაგან შეყვარებული“ უწოდა. იოანე მინჩხი ვირტუოზული სისადავით ხატავს ამ ბიბლიურ ეპიზოდს და თან ხსნის მის მნიშვნელობასაც: „წარღვა ღვთის იგი წინაშე ღმერთისა, ტიროდა სულთქემით, სინანულით, ღმობიერად, სთნდა უფალსა კინინი იგი სინანული და წყალობა ყო-ესრეთ დიდი არს ძალი სინანულისა“.¹

ლელა ხაჩიძე საგანგებოდ გამოჰყოფს იოანე მინჩხის „დიდი შემოქმედის ნიშნით აღბეჭდილ ერთ მხატვრულ სახეს:

„ხოლო ვერ ვიკადრებ მე

ცად ახილვად თუალთა ჩემთა.“

იოანე მინჩხის სხვა საგალობელშიც გვხვდება:

„სიმრგულე მიმართ ცისად

ვერ ვიკადრებ მე თუალთა ახილვად

ცოდვათა ჩემთა სიმრავლისაგან...“.²

ეს დაუვიწყარი, შთამბეჭდავი სახე „სახარებას“ ეფუძნება: „ხოლო მე-ზუერე იგი შორს იდგა და არა იკადრებდა თუალთაცა ზე ახილვად, არამედ იცემდა მკერდსა და იტყოდა უფალო, მიღხინე ცოდვილსა ამას“.³ ეს სახარებისეული სახე იოანე მინჩხის შემოქმედებაში სხვადასხვაგვარი გააზრებით გვხვდება. ზემოთმოტანილ საგალობელში იგი გამოხატავს „სიმედგრეთა უფსკრულში“ დანთქმული ადამიანის სინანულს, რომლის „ქვედამზიდველობა ღირიეულ სუბიექტს ღვთისაკენ ახედვის ნებას არ აძლევს. ასეთივე ზნეობრივი სიმაღლითაა გამორჩეული ღვთის აღმაშენებლის „გალობანი სინანული-სანი.“ ცოდვათა უფსკრულში დანთქმის მოტივი იოანე მინჩხის სხვა საგალობლებშიც გვხვდება. ერთადერთი იმედი ღვთისაგან გამოწვდილი მარჯვენაა, რომელმაც წარწყმედისაგან უნდა იხსნას სული. მინჩხის საგალობლებში ეს პიროვნული ხსნის გზადაა დასახული, სიმბოლურად კი, ეს ერის გზაცაა „მამულისა ჩვეულებისამებრ სვლაი“.⁴

სინანულის მთავარი არსი უმაღლესი „მე“-ს მოპოვებაა. ამისათვის კი აუცილებელია ცოდვების აღიარება და გულწრფელი სინანული. ადამიანის არსის გარდამქმნელ აღსარებად შეიძლება ჩაითვალოს იოანე მინჩხის სიტყვები: „ბოროტად დაცემულ ვარ, მხოლოდ მწარედ ვინანი მე და მოველი

¹ იოანე მინჩხის პოეზია., გვ. 227.

² იოანე მინჩხის პოეზია., გვ. 212.

³ ლუკა, 18,13.

⁴ ლ. ხაჩიძე. იოანე მინჩხის ახლად აღმოჩენილი საგალობლები. – გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1991, №1.

ღმრთისაგან წყალობასა;“ „ვიღვიძებდეთ გონიერებით რამეთუ აჰა აწ არს ჟამი კეთილისა სინანულისათ, რათა განვერნეთ სატანჯველთა“.1 ეს მოწოდება ღვთისკენ მიდრეკილ პიროვნებას ნამდვილად გარდაქმნის; თუმცა სატანჯველიდან თავის დახსნა ისევ ტანჯვითაა შესაძლებელი. მუდმივი გლოვა და თავის დადრეკა, მუდმივი შეგნება თავისი ცოდვილობისა, ადამიანს ღვთის წყალობას მიაახლებს.

იოანე მინჩხი, როგორც ეპოქის შვილი და ყველა ღირსეული ტრადიციის გამგრძელებელ – განმახორციელებელი, სინანულის დარად გაიაზრებს წუთისოფლის ამაოების თემას. პოეტი „სოფელთან“ დაკავშირებულ ფილოსოფიურ მოტივებს მხატვრულ-ესთეტიკურად განაზოგადებს. მეორე კვირიაკის მწუხრის მცირე ფორმის საგალობელს პოეტი მთლიანად საწუთროს ამაოების ფილოსოფიურ ჭვრეტას უთმობს. პირველი ტროპარი ეკლესიასტეს მხატვრული გარდათქმვა, მოწოდებაა იმისა რომ:

„გულისხმა-ყვით

ამაოებათ ჩუენი

რამეთუ ყოველნი მოკუდავ და მიწა ვართ

და ჟამნი ჩუენი – ვითარცა სიზმარნი

და არაი ვერჩდეთ ჩუენ

წუთსა ამას ცხორებასა,

რამეთუ ვითარცა აჩრდილი წარვალს

და ვითარცა მტუერი ქუეყანისათ განიბნევის“.2

ტროპარის მეორე ნაწილი მთლიანად ფსალმუნისეულ შედარებებზეა აგებული. მაგალითად: „დღენი ჩემნი ვითარცა აჩრდილნი წარხდეს“.3 „ნუ იყოფინ შენდა ღმერთო საწუთრო“.4 „მტუერი, რომელ აგავის ქარმან პირისაგან ქუეყანისა“.5 ჰიმნოგრაფს ფსალმუნიდან მომდინარე მოტივი ერთმანეთისათვის საოცარი მხატვრული ძალით შეუხამებია და მიუხედავად იმისა, რომ ტროპარის თითოეულ ფრაზას მოეპოვება თავისი ბიბლიური არქეტიპი, ის კაცთა ყოფის ამაოების ფილოსოფიის მხატვრული გარდაქმნის საუცხოო ნიმუშად უქცევია.

იოანე მინჩხის პოეზიაში ჩაღრმავებამ დაგვანახა, რომ მისი შემოქმედების მთავარი მოტივი – სინანული, აუცილებლად უკავშირდება „შიში ღმრთისაის“, ცრემლისა და წუთისოფლის ამაოების მოტივებს. იოანე მინჩხის პოეზია დამუხტულია მონანიე ადამიანის შიშით უფლისადმი და ამქვეყნიურ სიამეთა უარყოფის აუცილებლობის შეგნებით. მის შემოქმედებაში მხატვრუ-

1 იოანე მინჩხის პოეზია., გვ. 235, 194.

2 იოანე მინჩხის პოეზია., გვ. 183.

3 ფსალმუნები. 101,12.

4 ფსალმუნები. 80,10.

5 ფსალმუნები. 1,4.

ლად რელიზებული ზოგადქრისტიანული მოტივები ქმნის მისი პოეზიის სა-
ხისმეტყველებას, პოეტის სადა და ამაღლებული შემოქმედების სპეციფიკას.
პრობლემის სრულიად შესწავლა მომავლის საქმედ გვესახება.

RUSUDAN PIPIA

MODERN ASPECTS OF RESEARCHING IOANE MINCHKHI'S POETRY

Georgian hymnologic poetry reached its peak of development in the 10th century. Ioane Minchkhi is a classic of the Georgian ecclesiastic poetry. He led his activity exactly in this period. Artistic creation by Ioane Minchkhi has become the research object of many famous scientists. While testifying facts scientist-hymnologists indicate Ioane Minchkhi more often than other Georgian hymnographers. It seems from the scientific literature about Ioane Minchkhi that the poet's hymnologic inheritance is studied well. Modern scientists take an interest in researching of his hymnologic inheritance according to artistic aesthetics. In the paper there is an effort of researching poetry of Ioane Minchkhi according to artistic aesthetics. While researching artistic thought of Georgian hymnographers' hymns, contemporary philology tries to show original features that is characteristic for the poets' creative works. Artistically realized general Christianity motives in Ioane Minchkhi's creation make specificity of the poet's simple and wonderful creation.

ტიტამ მოსია

ერთი ისტორიული კერსონაჟის წარმოსახვისათვის „ქართლის ჭირში“

დავით გურამიშვილი თვალნათლივ ხედავდა, რომ ქვეყნის უმწეო მდგომარეობიდან გამოსვლა შესაძლებელი იყო ქართლისა და კახეთის – ამ ორი ერთმანეთს დაპირისპირებული სამეფოს – გაერთიანებით, რაც პროგრესისტი მეფეების სურვილიც იყო თავის დროზე. „ქართლის ჭირში“ საქართველოს გაერთიანების იდეალები დ. გურამიშვილმა კახეთის მმართველის – კონსტანტინე მამადყულისხანის პირით გადმოგვცა. აღსანიშნავია ამ მაჰმადიანი მეფის წერილი ვახტანგ მეექვსისადმი გაგზავნილი სწორედ იმ მომენტში, როდესაც ქართლის მეფეს შაჰმა ტახტი წაართვა და „მისცა ერეკლეს ძეს კოსტანტილეს“. ერთი ნაწყვეტი ამ წერილიდან: „მოსთხოვა (კონსტანტინემ – ტ.მ.) გურგენს მდივანსა ქალაღი, საწერ-კალამი, დახატა ცეცხლი გალაგნად, შუვა ერთ გორად წალამი, ზედ ორის ქვეყნის იგავი, მაზე თავდახრით ალაამი. ერთზე დაწერა „ფეშქაშ-ღურ“ და მეორეზე „სალამი“.¹

ამ სტროფში ჩატეული ალეგორიული შინაარსი ქვეყნის ერთიანობის აუცილებლობისა იქვე არის „კომენტირებული“ თუ „გაშიფრული“ ვახტანგ მეექვსის მიერ. მეფე შეაგნებინებს პროგრესული აზრის მოწინააღმდეგეებს, რომ „ფეშქაშღურ ქართლის მოძღვნა არს: სალამ-ალამი მშვიდობა“², ხოლო ცეცხლის გალაგანი სამშობლოს საზღვრებს ზვაგად მომდგარი გარეშე მტერთა „დიდობა“, ცეცხლის გალაგნის შიგნით ერთ დიდ გორად აღმართული წალამნი – არიან ქართლელები და კახელები: „ამად გვისახავს ერთ გორად ორისავ ქვეყნის წალამსა. მას ღვარი ველარ შესწვდების, ვერც დაშლის; ვერცა წალამსა ... თუ ორად დადგას, იქნების ორივ პატარა გორები: დაქროლებს ქარი, გარდაქცევს, ზღვას შერთავს ნიაღორები“³ (აქ „ღვარი“ და „ქარი“ ალეგორიულად მტერს გულისხმობს – ტ.მ.). „მაზე თავდახრით ალაამი“ მეფემ ახსნა როგორც მოკრძალებით მშვიდობის თხოვნა-წადილი („მშვიდობას თხოვლობს სიძდაბლით, ამად თავს უხრის ალაამსა“)⁴. მაგრამ ქართლ-კახეთის ერთიანობის მოწინააღმდეგე პირები ცდილობდნენ საანალიზო სტროფის შინაარსი არასწორად, პროგრესული იდეალის საპირისპიროდ

¹ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული კრებული. თბ., 1980, გვ. 96.

² დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული., გვ. 97.

³ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული., გვ. 97.

⁴ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული., გვ. 97.

განემართათ და მასში მტკიცედ დაერწმუნებინათ „გურჯისტანის ვალი“. ისინი, ე. ი. ვეზირები ასე „სთარგმნიდიან“ სალამს, ალამს, ცეცხლს, წალამს, ფეშქაშ-ღურს და „ქვეყნის იგავს“: ფეშქაშ-ღური ქართლის თხოვნაა კონსტანტინე მამად-ყულიხანის მხრიდან, სიმდაბლით დროშის თავდახრა – მუქარა, ცეცხლის გალავანი – კახელები („გარს ცეცხლად კახნი მუშქარად“), წალმის გორა კი – ქართლელები („შუვა წალმად თქვეს ქართველნი“). ასე ცდილობდნენ ქვეყნის მოღალატე იესესთანა ადამიანები პროგრესული იდეების ჩახშობას, საქართველოს დაშლა-დაქუცმაცებას ცალკეულ კუთხეებად და ასე უწყობდნენ ხელს ერის გადაგვარებისა თუ მოსპობის საქმეს.

საკითხთან დაკავშირებით საგანგებო მსჯელობას ითხოვს ერთი მომენტი: დ. გურამიშვილმა ქართლ-კახეთის (ანუ საქართველოს) ერთიანობა – მთლიანობის იდეა რატომ მაინც და მაინც კონსტანტინე მამადყულიხანის ერთ გვამცნო და არა, ვახტანგ მეექვსისა. სინამდვილეში ხომ კონსტანტინე ვახტანგ მეექვსის მოქიშპე, სამშობლოს გამყიდველი, გადაგვარებული და მუხანათი კაცი იყო. დ. გურამიშვილი კი თავისი ხალხის მოღალატე არსებას დადებით პერსონაჟად წარმოსახავს „დავითიანში“. იგი ხომ იმ ამბებს გადმოგვცემს მემატრიანე-ისტორიკოსის კალმით, რისი თვითმხილველი და მომწერი თავად გახლდათ. მაშ, რა წყარო ასაზრდოებს „დავითიანს“ კონსტანტინე მამადყულიხანის ასე დასახატავად? ეს საკითხი ზოგიერთ მკვლევარს აფიქრებდა დღემდე და მომავალშიც არაერთხელ გახდება იგი მსჯელობის საგანი. გიორგი ლეონიძე წერდა: „წინააღმდეგ ვახუშტის და სხვათა შეხედულებებისა, კონსტანტინე დავით გურამიშვილს გამოჰყავს გონიერ პოლიტიკოსად, რომელსაც კარგად ესმის ძალა ერთობისა და მიზეზიც საქართველოს დაქსაქსვისა, რაც ჩვენ ნაწილობრივ გადაჭარბებულად მიგვაჩნია“.¹

ვახუშტი ბაგრატიონის დახასიათებით კონსტანტინე ყოფილა „ფრიად მაჰმადიანი, ლალი და ამაყი, მდიდარი და მესისხლე, რამეთუ არა რიღებდა მცირესა ზედა კაცთა სიკუდილისა“.² დიდი ისტორიკოსის კონცეფციასთან შედარებით, ერთის შეხედვით, სრულიად საწინააღმდეგო თვალსაზრისზე დგას პოეტი, რომელიც კახთბატონს ასე აფასებს: „იყო სანახავად ვარგი, მკვეთელობით უჩნდა ფხანი ... ავის კაცის თავ-სავარცხლად აქენდის კარგი მოსაფხანი“.³ იესე ტლაშაძე „კათალიკოზ-ბაქარიანში“, სადაც იგივე ისტორიული ძნელებლობაა ნაჩვენები, რაც „ქართლის ჭირში“, კონსტანტინეს გვაცნობს იმ თვისებებით, რაც მას გააჩნდა ისტორიულად და აქ იგი ვახუშტის ზემოთ ციტირებულ სიტყვებს გვაგონებს: „ვის (ქართველ კაცს – ტ.მ.) გა-

¹ გ. ლეონიძე. ცხოვრება დავით გურამიშვილისა. – წგნ. გ. ლეონიძე. გამოკვლევები და წერილები. თბ., 1958, გვ. 229.

² ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ., 1973, გვ. 819.

³ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული კრებული. თბ., 1980, გვ. 96.

უწყება, თავს უნაყს, მალ მისცემს ხელში ჯალათსა“.¹ ავტორი ვახტანგის ენით კახ-ბატონზე ამბობს: „მე მომარჩინე სატანას, ამ ეშმაკს და გველსა“.² კონსტანტინე წოდებულია სატანად, ეშმაკად და გველად. ამ თხზულების მიხედვით ვახტანგ მეექვსე შიშით ძრწის, ტახტი არ წაერთვა ვინმეს: „ახლად ეს (კონსტანტინე – ტ.მ.) გადამეკიდა, სწადს გამიმწაროს პურია“.³

ზოგიერთმა მკვლევარმა მხოლოდ გაკვირვება გამოხატა და არც უცდია დაფიქრება საიღუმლოს ახსნის პრობლემაზე. „საქართველოს ისტორიის ფურცლებზე გამაჰმადიანებული კონსტანტინე, იგივე მაჰმად-ყულიხანი ერთ-ერთი შეუსწავლელი და გაურკვეველი თეთრი ლაქაა“, – მართებულად წერს ე. მალრაძე⁴. ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს მ. სვანიძე, რომელმაც სცადა წყაროებისა და ახლად გამოვლენილი მასალების საფუძველზე გაერკვია კონსტანტინე კახთა მეფის მოღვაწეობა⁵. მისი აზრით, „კონსტანტინე მრავალმხრივ საყურადღებო პიროვნებაა და უნდა გადაისინჯოს ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული მისი მცდარი შეფასება“⁶. ავტორს, რადგან ქართულმა საისტორიო წყაროებმა ვერაფერი სახიერო მასალები მიაწოდა კახბატონ კონსტანტინეს „მოღვაწეობის“ შესახებ, ცდა არ დაუკლია მოეძია არაქართული ისტორიული წყაროებიც, ე. წ. „ახლად გამოვლენილი მასალებით“ მოეხდინა ამ „დავიწყებული“ ისტორიული პიროვნების რეაბილიტაცია. ავტორის აზრით, „დავით გურამიშვილი პირველი ქართველი მემატიანე იყო, რომელმაც სწორად გაიგო და შეაფასა კონსტანტინე კახთა მეფის მოღვაწეობა“.⁷

მ. სვანიძე ჩამოთვლის კახთბატონის დამსახურების რამდენიმე მომენტს, რის მიხედვითაც სურს იგი დადებით მოღვაწედ დაგვიხატოს და მოითხოვს საქართველოს ისტორიაში მისთვის კუთვნილი ადგილის მინიჭებას. კონსტანტინე მამადყულიხანის ღვაწლი მ. სვანიძის მიერ მოძიებული მასალების მიხედვით ასეთია: 1. განჯასთან ოსმალთა დამარცხებაში შეტანილი დიდი წვლილი, 2. კონსტანტინე კახთა მეფე მთელი ამიერკავკასიის ანტი-ოსმალური ძალების დამრავლებელი და ხელმძღვანელი, 3. ზედაველაზე ქართველთა ლაშქრის მეთაურობა. ე. ი. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კახთბატონის მიერ ჩატარებულ სამ დიდ ომს (განჯაში, ყარაბახ-ყაზახში, ზედაველაზე). პრინციპში ეს შეფასება კონსტანტინე მამადყულიხანისა გადაჭარბებული ჩანს, რაც არ იძლევა ხმაძალა განცხადების საფუძველს ქართულ ისტო-

1 ე. თაყაიშვილი. კათალიკოზ-ბაქარიანი მღვდლის იესე ტლაშაძისა. ტფ., 1895, გვ. 7.
2 ე. თაყაიშვილი. კათალიკოზ-ბაქარიანი..., გვ. 7.
3 ე. თაყაიშვილი. კათალიკოზ-ბაქარიანი..., გვ. 7.
4 ე. მალრაძე. გოდება. თბ., 1974, გვ. 221.
5 მ. სვანიძე. დავით გურამიშვილი და საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხი. – მნათობი, №12, 1980, გვ. 162-168.
6 მ. სვანიძე. დავით გურამიშვილი..., გვ. 168.
7 მ. სვანიძე. დავით გურამიშვილი..., გვ. 168.

რიოგრაფიაში ამ „მრავალმხრივ საყურადღებო პიროვნების“ მცდარი შეფასების გადასინჯვისა, რადგან მის აქ ჩამოთვლილ „დამსახურებებს“ არავითარი სიკეთე არ მოუტანია ქართლ-კახეთისათვის. ჯერ ერთი, თბილისიდან (ოსმალთა ტყვეობიდან) ბაქარის დახმარებით (და ეს დახმარება არავითარ საყურადღებო ფაქტად ჩაითვლება, როგორც ამას მიიჩნევს მ. სვანიძე) გაქცეული კონსტანტინე ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლას ქართველი ხალხის ინტერესებისათვის კი არ იწყებს, არამედ მას მხოლოდ და მხოლოდ პირადი „გეგმები“ ამოძრავებდა: „შიში იმისა, რომ მისი საბატონო კახეთიც არ ჩაეგდო ქართლში შემოსულ მტერს. არც ისე დიდად სარწმუნოდ გვეჩვენება იმის აღიარება, რომ კონსტანტინე ამიერკავკასიის ხალხების განმათავისუფლებელი ბრძოლის სათავეში იდგა. ამ შემთხვევაში მ. სვანიძე პროფ. ა. იოანისიანს ემყარება: „Отныне он (იგულისხმება კახთა მეფე კონსტანტინე – ტ.მ.) будет в меру своих сил руководить освободительным движением народов Закавказья в целом“.¹

მართლაც, საშინელი დღე დაადგათ ქართველებს: ოსმალთა მონობისაგან თავის დასაღწევად ისინი იძულებულნი გახდნენ კონსტანტინესთვის შეეთავაზებინათ დახმარება კახელთა ძალებით, იმ კახთბატონისთვის, რომელმაც რამდენიმე ხნის წინ ქართლის ტახტის დასაპყრობად ქართლელთა სისხლი დათხია („თეთრსა მტკვარსა წითლად ღებდა, რაც მათ სისხლი დააქცივეს“)², შემდეგ ოსმალებს თბილისის კარი გაუღო, ციხის კლიტენი ჩააბარა („წინ მიეგება, მიართვა კლიტენი ციხის კარისა“, თვითონ კი „მიმართა ფშავ-ხევსურეთის კიდესა“.³ დავუშვათ და ზედაველას ლაშქრობის მეთაურობა ქართველთა თხოვნით იკისრა კახთბატონმა კონსტანტინემ – განა ეს ფაქტი იმაზე მიუთითებს, რომ იგი ქართველი ხალხის ინტერესების დასაცავად იბრძოდა ოსმალთა წინააღმდეგ? რა თქმა უნდა, არა. მას მხოლოდ ერთი მიზანი ჰქონდა – დაებრუნებინა ქართლის ტახტი და ებატონა განუკითხავად ქართლ-კახეთში. ვახუშტი წერს: „ეზრახნენ ქართველნი მაჰმადყული-ხანს, რათა მივიდეს სპითა კახეთისათა, განაძონ ოსმალნი და იყოს მეფედ მათა“.⁴

უძძიმესმა გასაჭირმა გადააწყვეტინა ქართველ ხალხს „სპითა კახეთისათა“ მათთვის დახმარება გაეწია კონსტანტინეს. ვახუშტის ცნობიდან არ ჩანს, რომ ზედაველას ლაშქრობის წინამძღოლობა დაევალებინოთ მისთვის ადგილობრივ მკვიდრთ. ამას არც დ. გურამიშვილი გვიდასტურებს. მართლის პიროვნებად მთქმელი პოეტი მიგვანიშნებს, რომ ქართლისა და კახეთის

¹ А. Р. Иоанисян. Армяно-русские отношения в первой трети XVIII в. Сборник документов. Ереван, 1964, Т. II, ч. I, გვ. 53.

² დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული კრებული. თბ., 1980, გვ. 106.

³ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული., გვ. 107.

⁴ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა., გვ. 622.

საზოგადოების ჯანსაღმა ნაწილმა განიზრახა ერთიანი ძალით მოეშორებინათ მტრის უღელი, ფიცი მისცეს ერთმანეთს, უღალატოდ მიეღწიათ საწაღლი-სათვის: „შეწუხდნენ კახნი-ქართველნი, მიადგათ რა ეს ჭირები. შეითქვენ, შექმნეს ფიცები, ერთმანეთს მისცეს პირები“.¹ მ. სვანიძე ამტკიცებს, რომ „ღავითიანის“ მიხედვით, ზედაველასთან ქართველთა ლაშქრის მეთაური კონსტანტინე იყო.² ვფიქრობთ, ეს ფაქტი არ ჩანს „ქართლის ჭირში“: თუ ამას მ. სვანიძე ასაბუთებს შემდეგი სტრიქონის საფუძველზე: „კახმა ბატონმა მომართა დაბდაბნი და საყვირები“ – ეს ლაშქრის მეთაურობაზე არ უნდა მიგვანიშნებდეს. ამით პოეტი მიგვახვედრებს გორის ციხესთან კახთბატონის მოსვლას „სპითა კახეთისათა“. ამას ადასტურებს „კათალიკოს-ბაქარიანიც“: „სარდლობს, ასწავლის ლაშქარსა, მტერზე ამგუარად მიდია“. ამ თხზულების მიხედვით ქართველების დამარცხების ერთ-ერთი მიზეზი იყო ის, რომ მათ მეთაური არ ჰყავდათ: „თავი არ ჰყვანდა ქართველთა, ურუმი მით მოერია“. უფრო მეტიც: ეს ძეგლი პირდაპირ მიგვანიშნებს, რომ ქართველთა სისხლის დაქცევის ცოდვა კონსტანტინეს აწევს ზურგზე: „ავსეს გუფთა მკდართა, ცხენმა იარა ზედაო, ეს შენ ქენ კახო ბატონო, დაწყველილო და ბედაო. სამჯერ ყათლანი ქართველთა დამართე ზედი ზედაო, ლეკს აკოცინე, ურუმსა, ღმერთს რატომ არ შეხედაო“.

გავიმეორებთ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ აზრს, ან დასმულ კითხვას: დ. გურამიშვილმა საისტორიო წყაროთა საპირისპიროდ რატომ დაგვიხატა კონსტანტინე მამადყულიხანი დადებით პიროვნებად, ეს ისტორიული სინამდვილის გამოძახილია თუ პოეტს განგებ მოუხდა დაერღვია „მართლის თქმის“ პრინციპი, წარმოედგინა აღნიშნული ვითარება შეფერილ-შელამაზებული სახით. თუმცა დ. გურამიშვილი კონსტანტინეს უარყოფით თვისებებსაც არ უმაღლავს მკითხველს. პოეტი გვამცნობს მის ვინაობას. იგი წარმოშობით იყო ერეკლეს ძე („ჩამოართვეს ქართლი, მისცეს ერეკლეს ძეს კონსტანტინეს“. გამაჰმადიანებული („კონსტანტილეს თათრის ენით ერქო მამად-ყულიხანი“). განა კონსტანტინეზე, როგორც უარყოფით პიროვნებაზე, არ მეტყველებს ის სიტყვები, რასაც დ. გურამიშვილი ვახტანგ მეექვსის ენით გვამცნობს: „გაწყრა, ბრძანა (ვახტანგმა – ტ.მ.): „ჰხედავთ ბუში სიტყვებს მკადრებს, როგორ მქისებს (ტლანქი, უხეში)“, ან კიდევ: „თვით გიჟი ჭკუას მასწავლის, უსჯულო მე სჯულს მიდებსა, უყურეთ ცალ-გვერდ ჭიანსა, რა სიტყვებს ისვრის დიდებსა“.³ ახლა გავიხსენოთ კონსტანტინეს მიმართვა ვახტანგ მეექვსის მიმართ: „აწ თქვენის სჯულის ამბავი თქვენ უკეთესად იცითა“.⁴ დ. გურამიშვილის მიერ მოცემული კახთბატონის შეფა-

¹ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული., გვ. 107.

² მ. სვანიძე. დავით გურამიშვილი., გვ. 168.10

³ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული., გვ. 105.

⁴ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული., გვ. 103.

სება განა მისი ადამიანობისა და დადებითი პიროვნების სასარგებლოდ მეტყველებს? ე. ი. „ქართლის ჭირის“ თანახმად, კონსტანტინე გათათრებული (ანუ გამუსლიმებული) ქართველია, ბუში (ე.ი. ნაბიჭვარი), ტლანქი, უხეში, გიჟი, „ცალ-გვერდ ჭიანი“ (ყაჭის მატლი), „უსჯულო“. შეიძლება, ერთი შეხედვით, დ. გურამიშვილის მიერ კონსტანტინეს მისამართით თქმული შემდეგი სიტყვები მის დადებით დახასიათებად მოგვეჩვენოს: „ისპაანის ტარულადა (ქალაქის უფროსი, ბაზრის ზედამხედველი ირანში) მორჭმით იჯდა კარგა ხანი. ავის კაცის თავ-სავარცხლად აქენდის კარგი მოსაფხანი“. ვფიქრობთ, ამ სტრიქონებში ირონია უფრო ჟონავს, ვიდრე კარგ კაცად წარმოდგენა იმისა, ვისზეცაა ეს შეფასება მოცემული. ვფიქრობთ, დ. გურამიშვილისათვის საამაყო ფაქტად ვერ ჩაითვლება ის გარემოება, რომ ქართველი კაცი „კარგა ხანი იჯდა ისპაანის ტარულად“, თანაც იჯდა „მორჭმით“ (ძლევაძმოსილი, ბედნიერი, სვიანი, ღოვლათიანი, ძალაუფლებისა და სიმდიდრის პატრონი). კონსტანტინეს რომ ჰქონია „ავის კაცის თავ-სავარცხლად კარგი მოსაფხანი“, ვერც ამ სიტყვების განზოგადება შეიძლება. პოეტი მის ამ თვისებაზე მიგვანიშნებს მხოლოდ და მხოლოდ ირანში ქალაქის უფროსად ყოფნის პერიოდში, ე. ი. ყენის სამსახურში ყოფნისას. აი, ამ თვისებებით „შემკულ“ კონსტანტინე მამადყულიხანს გვაცნობს „ქართლის ჭირის“ ავტორი. ამის შემდეგ რამდენად სარწმუნოდ გამოიყურება დ. გურამიშვილის მიერ დახატული კონსტანტინე, როგორც საქართველოს ერთიანობის მქადაგებელი, ვახტანგ მეექვსისათვის ჭკუის მასწავლებელი და ა.შ.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, დ. გურამიშვილმა, ისტორიული სინამდვილის საპირისპიროდ, რატომ დაგვიხასიათა კახთბატონი ამავე დროს ასე რიგიანად და კეთილშობილ პიროვნებად? ეჭვი არ არის, რომ პოეტი პირადად იცნობდა კონსტანტინე მამადყულიხანს, ყველაფერი იცოდა მისი საქმიანობის შესახებ, სავარაუდოა, რომ პოეტი იცნობდა აგრეთვე ვახუშტი ბაგრატიონის საისტორიო შრომასაც, საიდანაც ვერ ამოიკითხავდა ისეთ ფაქტებს, რომელიც კონსტანტინეს დიდ მამულიშვილობაზე, კაი ყმობაზე, ან საერთოდ მის დადებით თვისებებზე რამე სასიკეთოს მეტყველებდეს. ვ. დონდუას სიტყვებით, „საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ კონსტანტინე, უთუოდ სუსტი ნებისყოფის პოლიტიკური მოღვაწე ვეღარ გასწვდა მის ირგვლივ გაბმული ინტრიგების ქსელს“.¹ დ. გურამიშვილმა ასევე კარგად იცოდა, რომ გამაჰმადიანებული კონსტანტინე სპარსული ორიენტაციის კაცი იყო. პოეტს არც ის დაუმაღავს, თუ როგორ ურჩევს კახთბატონი ვახტანგ მეექვსეს: „დამორჩილება უფალთა უთქვამს დავითის ენასა“. აქ მრავლობით რიცხვში ნახმარი „უფალნის“ ქვეშ კონსტანტინე გულისხმობს ციურ მეუფეს და ქვეყნის გამგებელს, მეფეს, ანუ კონკრეტულ შემთხვევაში სპარსეთის შაჰს, რომლის

¹ ვ. დონდუა. დავით გურამიშვილი და საქართველოს ისტორია. – წგნ.: ვ. დონდუა. საისტორიო ძიებანი. ტ. III, თბ., 1985, გვ. 115.

დამორჩილებისაკენ მოუწოდებდა იგი „გურჯისტანის ვალს“. ყოველივე ეს იმაზე მიგვითითებს, რომ კონსტანტინე მოითხოვდა კატეგორიულად შაჰისადმი ერთგულ სამსახურს, რაც ასე ზუსტად გამოხატა „ქართლის ჭირის“ პირუთვნელმა ავტორმა. დ. გურამიშვილი აშიშვლებს კახთბატონის საშინლად მერყევ თვისებებს: „კახს-ბატონს კონსტანტილესა საქმე მოუ და ყალბითი (ყალბი-ბეგარა), ტანთ ზვანთქრის ქურქი ჩაიცვა, დასთმო ყენის ხალათი“.¹ ავტორი აქ სრულ ისტორიულ სიძარტლეზე მიგვანიშნებს. ცნობილია, რომ კონსტანტინემ „უგულბელყო შაჰის შერყეული ხელმწიფება და ოსმალებს მიეკედლა“. თუმცა ვერც ამან უშველა მის ცბიერ პოლიტიკურ ზრახვებს, ბოლოს ოსმალებიც გადაიკიდა და მას ემსხვერპლა კიდეც.

„დავითიანის“ ის ადგილები, რომელსაც ზემოთ შევხეთ, მაინც და მაინც არ შეიცავს ისეთ მთლად დამარწმუნებელ საბუთებს იმის დასამტკიცებლად, რომ კონსტანტინე მამადყულიხანი დადებით პიროვნებად დავსახოთ, ქვეყნის გულშემატკივარ პატრიოტად ვაღიაროთ. მაშ, რატომ უნდა მოსვლოდა დ. გურამიშვილს „მართლის თქმის“ პრინციპის „დარღვევა“, სინამდვილიდან გადახვევა და ისეთ პიროვნებად წარმოსახვა კონსტანტინე მეფისა, რომელიც თითქოს მიელტვის ქართლ-კახეთის ერთიანობას, მის უდიდეს მნიშვნელობას საქართველოს ძლიერებისათვის, ვახტანგისათვის ძმობის პირობის მიცემას, მისი „მამად მოკიდებას“, რიგი-წესისა და სამართალი ბატონ-ყმურის ჩამოგდებას, ზურგის მისაყუდებ ზღუდეთა გამაგრებას და ა.შ. ამრიგად, დ. გურამიშვილის დამოკიდებულება კონსტანტინე მამადყულიხანის შეფასებისადმი წინააღმდეგობრივი ხასიათის შემცველია. მას იგი თითქოს თანაბრად ჰყავს დახატული როგორც დადებით, ისე უარყოფით პიროვნებად. სამეცნიერო ლიტერატურაში გაბატონებული აზრით (მას ნაწილობრივ ზემოთაც შევხეთ), „ქართლის ჭირის“ ავტორს კონსტანტინე დადებით პიროვნებად გამოუყვანია, ძველი და თანამედროვე ქართველი ისტორიკოსების შეხედულებათა საპირისპიროდ. ვინც შეხება „დავითიანის“ ერთ-ერთ პერსონაჟს კონსტანტინეს ამ თხზულების ტექსტიდან გამომდინარე, არავინ ამხვილებს ყურადღებას იმ უარყოფით თვისებებზე კახთბატონისა, რომელზეც ნათელი წარმოდგენა შეგვიქმნა პოეტმა. ასევე ვფიქრობთ, რომ ვინც კონსტანტინეს დადებით პერსონაჟად განიხილავს და მის კეთილშობილ თვისებებზე გვიყვება „ქართლის ჭირის“ საფუძველზე, იგი ტექსტს პირდაპირ კითხულობს და არ უკვირდება მის ქვეტექსტებს, ან ეს ყველაფერი შედეგია „დავითიანის“ იმ მონაკვეთის არადეტალური ანალიზისა, სადაც კახთბატონთან გვიწევს შეხვედრა. დაწვრილებით გაყვეთ ტექსტს.

რუსეთის დიდმა ხელმწიფემ პეტრე პირველმა ქართლის მეფეს ვახტანგ მეექვსეს ამცნო: მამად მიგიჩნევ, შევკავშირდეთ, „გიჯობს მე ზურგი

¹ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული., გვ. 108.

მომყულო, გულზედა გული მამალო, მერმე შენს მტერზე მიმიძღვე“... ჩაფარულჩათ მიერ მოტანილი ამ ამბით გაიხარა „გურჯისტანის ვალმა“: „ეგრეთ ხელმწიფის ბრძანება მეფეს რა ესმა, იამა“. „შეიქნა წვევა ჩუმ-ჩუმად ვაზირთა, თანგანმზრახისა“. მეფის წინადადებით „შეიკრიბნენ“ ქართველთ ბატონყმანი“, „დასხდნენ რიგით, ივეზირეს“. გამოითქვა საპირისპირო აზრის შემცველი წინადადებები. ზოგი მიესალმა „ქრისტიანის ხელმწიფის ხელ-ღეზას“, გარკვეულმა ნაწილმა მოთათბირეთა დაბეჯითებით თქვა: „ვინემ რუსნი გვიშველიან, მანამ ჩვენი გარდაგვზღების“. ვახტანგ მეფეს რუსეთის ხელმწიფესთან შეხვედრა სწყუროდა, ამიტომ „ამჯობინებდა წასვლასა“. ვინც მის სურვილს არ იზიარებდა და საწინააღმდეგო პოზიციაზე იდგა, „მაზედა ერთგულად არ უყუროდა“. მეფემ მტკიცედ გადაწყვიტა თავისი ლაშქრით წავიდეს და „განჯის მომთხრელთა“ დასდვას „მუქაფის ნიშნები“. მოწინააღმდეგენი მეფის აუგს ამბობდნენ: „მესამე კიდევ მოიბა, ორი საბელი თავს ება. სამი ვეშაპი ერთ ლომსა აწ ვითარ მოეთავსება“. მაგრამ ვინ უსმენდა მათ წუხილს, რადგან ვახტანგის, როგორც მეფის, ბრძანება შეუვალი კანონი იყო: მეფე იყო და ბრძანებდა, იქმოდა, რასაც ინებდა“. ქართლის მეფე არავის რჩევას არ დაემყარა, არ გაიზიარა იმათი აზრი, ვინც არ ემხრობოდა რუსეთის ხელმწიფესთან კავშირს: „შემოიყარა ლაშქარი, თვალს ვერვინ გარდაწვდინებდა, წავიდა, განჯის მიდამოს სისხლის ღვართ მოადინებდა“.¹

XVIII ს. I მეოთხედის საქართველოს ისტორიაში ჩახელულ მკითხველს კარგად მოეხსენება, თუ რა ისტორიულ სინამდვილეზე მოგვითხრობს პოეტი: 1722წ. 2 ივლისს ვახტანგ მეექვსესთან პეტრე პირველის მიერ ასტრახანიდან ბორის თურქესტანიშვილის გამოგზავნა, შეტყობინება კასპიის ზღვის ნაპირზე რუსთა ჯარის გამოჩენის შესახებ, ვახტანგისთვის წინადადების მიცემა განჯაში ლეკთა წინააღმდეგ გალაშქრებისა, დაგეგმვა რუსთა და ქართველთა ჯარის თავშეყრისა დარუბანდსა და ბაქოს შორის². დ. გურამიშვილი განაგრძობს: ვახტანგ მეფის მიმხრობა პეტრე პირველისადმი, მისთვის „ზურგის მიყულება“, განჯაში ქართველთა ჯარის ჩაყვანა ლეკთა დასალაშქრავად ყვენისათვის უცნობი იყო. რუსთა ლაშქარი აღარ გამოჩნდა დარუბანდ-ბაქოს გზაზე: „ვერა ნახეს რუსთ ხელმწიფე, ვერ აჩვენეს სამსახური“, რის გამოც „ყვენზედაც ავად დარჩნენ, მათ დაკარგეს ორნივ პური“. როგორც ვახუშტი წერს, ვახტანგ მეექვსე თავისი ლაშქრითურთ განჯაში დარჩენილა სამი თვის მანძილზე და ელოდებოდა რუსთა ჯარს: „ვახტანგმა“ დაჰყო სამ თთუეს მუნ და ვერა რა სცნა ხელმწიფის პეტრესი“.³ ვახტანგი იძულებული გახდა თბილისში დაბრუნებულიყო. პოეტი ამბობს, რომ შაჰის

¹ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული., გვ. 108.

² გ. პაიჭაძე. ქართლის სამხედრო პოლიტიკური კავშირი რუსეთთან. – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV. თბ., 1974, გვ. 418.

³ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა., გვ. 500.

სამეფო კარზე „ვახტანგს ბევრნი მტერნი უდგენენ მზირსა“. „გურჯისტანის ვალი“ დააბეზღეს ყენთან, რომ ვახტანგმა გილალატაო, „არის რუსეთს წამავალი“. ე.ი. პეტრე პირველთან კავშირით აპირებს შენს წინააღმდეგ გაღმამტერებასო. შაჰმა გულისწყრომა გამოხატა ვახტანგ მეფის მიმართ, „ჩამოართვეს ქართლი, მისცეს ერეკლეს ძეს კოსტანტინეს“.

ამის შემდგომ თავებში (იღ, იე, ივ, იზ, ი) დ. გურამიშვილი მოგვითხრობს ისეთ ამბებს, რასაც მემატიანეთა წიგნებში ვერ ვპოულობთ. სწორედ აქ არის წარმოდგენილი ერთი შეხედვით და, როგორც ზემოთაც ვთქვით, პირდაპირ თუ წავიკითხავთ ტექსტს, კონსტანტინე მამადყულიხანი დადებით პიროვნებად. მიეყვით „ქართლის ჭირის“ ტექსტს. კახთბატონმა როგორც კი მიიღო შაჰისგან წინადადება ქართლის ტახტის ვახტანგისთვის ჩამორთმევისა და მისთვის გადაცემის შესახებ, თათბირი გამართა „ძმასა, ყმათა და მონათა“ წინაშე: მე ვახტანგ მეფეს შევრიგდი, პირობა მივეცი ძმობისა, შევეფიცე, რომ ქართლის ტახტს არ შევეცილებოდი. აქვე უაღრესად ყურადღებას იქცევს ერთი მომენტი: „ესეც ვიცი, შემიტყვია, ჭკუვა მიჭრის, გული მიგნებს; მეფე ვახტანგ ამ რაყამსა არც ისმენს და არც იწიგნებს. თუ ქართლსა ვსთხოვ, ამეშლების, ფიცხლავ იღებს ხრმალზედ იგ ნებს, უნდა რომე ამ საქმითა ძალს აჭმევდეს ძმა ძმის შიგნებს“. ე. ი. თუ კონსტანტინე წინასწარ დარწმუნებულია, რომ ვახტანგ მეფე ამ რაყამს არ შეისმენს, ფიცხლად აემლება მას, ძმა ძმის შიგნებს ძალს შეაჭმევს, მაშინ რა აზრი აქვს იმ რჩევას კახთბატონისა, რასაც ქვემოთ გავეცნობთ. სწორედ აქ უნდა დავინახოთ უპირველესად დაეჭვების ის საყრდენი წერტილი, რომ კონსტანტინეს ეს „რჩევა“ ისტორიული ფაქტი როდია, არამედ პოეტს დასჭირდა ასე მოეცა და თუ რატომ, ამასაც ქვემოთ დავინახავთ.

კონსტანტინე განაგრძობს „რჩევას“: მე მოკვდავი ვარ, მტრად სხვებიც მეყოფიან, ძმას (ე. ი. ვახტანგს) როგორ მოვიკიდებ მტრად („ძმასა რად-ღა დავმტერდები“), ვახტანგს ჰქონდეს თავისი ქართლი, მე კი ჩემს კახეთს დავსჯერდები. ლეკებზე უნდა ვიყაროთ ჯავრი, კახეთი განვამაგრო („შემოვზლუდავ, კარს შავიყრი“), ყენს თავიდანვე გავუხდივართ ორად, „ახლა როდის შეგვაერთებს, საქმე გვიგდო მოსაღორად“. მან ქართლი ჩამაბარა „ძმათ საჩხუბრად, ამხანაგთა მოსაშორად“. ამის შემდეგ პოეტი გადმოგვცემს ქართლ-კახეთის ერთიანობის იდეას კონსტანტინე მამადყულიხანის ენითა და ინიციატივით, რაზედაც ზემოთ ვისაუბრეთ. ქართლ-კახეთის გაერთიანების უდიდეს მნიშვნელობაზე კახთბატონის მიერ ვახტანგისათვის მიწერილი წერილი მოეწონა ქართლის მეფეს, რაც „იესეს გულსა, ვით ლახვარი, ხვდა, დაღრიჯა“. გადაგვარებულმა იესემ შეუთვალა კონსტანტინეს: არ ენდო ვახტანგ მეფეს, ის შენი მტერია, მოგკლავს. გირჩევ, ვახტანგთან დასამოყვრებლად ნუ მოხვალ („მე დამიჯერე, ნუ მოხვალ, თორემ გაებმი ბადესო“), თორემ ამას შეიტყობს ყენი, „წაგართმევს ბატონობასა“. ბერის საშუალებით

იესეს ეს „ჩვევა“ კონსტანტინეს როცა მოხსენდა, ანუ ეპიფანემ მას „ხელში მისცა მინაწერი“, კახთ ბატონმა მისი წაკითხვისთანავე „დაიქნია თავ-კისერი“, ვახტანგისკენ მომავალი ფიცხლად გაბრუნდა უკან. დაუფიქრებლად გადაწყვიტა, წავიდეს და ქართლის მეფეს „დაუმტვრიოს“ კარნი მაგრა დანაჯარნი“.

მაგრამ კახთბატონმა, „ქართლის ჭირის“ მიხედვით, ვახტანგის სამეფოს აოხრების განზრახვის აღსრულებამდე კვლავ მისწერა ქართლის ტახტის მპყრობელს წერილი, რომელიც მეტად საყურადღებოა ჩვენი საკითხისათვის, სადაც იხსენება ის საიდუმლოება, პოეტს, მართლაც კეთილშობილ პიროვნებად ჰყავს თუ არა კონსტანტინე წარმოსახული. შედარებით დაწვრილებით გავეცნოთ „დავითიანის“ ამ მონაკვეთს („კახის ბატონისაგან ბერების მოციქულად გაგზავნა ქართველთ ბატონთან და ქართლის თხოვნა“). პირველად ჯერ ეს მისწერა: მსურდა შენი ნახვა, წამოველ, მოგმართე, სასწრაფოდ მივეშურებოდი შენკენ, „მაგრამ მომესმა, სასმელთა მასმევედი, რაც არ მწყუროდა“, ამიტომ ვერ გეახელი. საქმეს ვაპირებდი „კარგა მონაგვარსა“, მაგრამ შენ „არ მიმინდევ, სახე უცან მახეს, შენგნით მონაგარსა“. კახმა ბატონმა კვლავ მისწერა ვახტანგს: „ჩვენ ერთმანეთსა ნუ ვახდენთ, თორემ წაგვახდენს მტერები“, არ მოტყუვდე, იყავ ფრთხილად, არ უსმინო ორგულთა სიტყვას, ნუ აქცევ ზურგის მისაყრდენ ზღუდეს: „ბატონის უპატიური ყმას არ შერჩების აროსა, არც ღმერთი ბატონს შეარჩენს ყმაზე საუდიაროსა“. ხოლო ვის გულისხმობს დ. გურამიშვილი კონსტანტინეს ნათქვამში „ბატონის“ და „ყმის“ ქვეშ, ამას გვიხსნის მომდევნო სტროფი: „ბატონს აწყინე, გაგიწყრა, აბრალე შენსა წყენასა... დამორჩილება უფალთა უთქვამს დავითის (ფსალმუნთა ავტორი – ტ.მ.) ენასა, შენ თუ შენს უფალს არ უსმენ, ნურც შენს მონას ეჭვ სმენასა“. ეს ბატონი ყვენი ყოფილა თურმე („ყენს უმტყუნე, გაგიწყრა, – აქ ზიხარ შემამწყრალია; ქართლი წაგართვა, მე მომცა, ჩემი ზომ არა ბრალია“). ე. ი. „ბატონი“ ყვენია, ხოლო მისი მონაყმა – ვახტანგი.

ასე რომ, არ უნდა იყოს სწორი ვ. ღონდუას თვალსაზრისი ზემოთ მოტანილი საანალიზო სტრიქონებთან დაკავშირებით, რომ აქ ბატონყმური ურთიერთობის შესახებ იყოს პოეტის აზრი ჩამოყალიბებული, თითქოს მას ამ მომენტში „ბატონყმური რიგის პერსპექტივები აღელვებდა“: „მე მინდოდა ყოფილიყო ჩვენში სიყვარული ძმური, ჩამომეგლო რიგი წესი. სამართალი ბატონყმური“. გამოთქმაში – „მე მინდოდა ყოფილიყო ჩვენში სიყვარული ძმური, ჩამომეგლო რიგი წესი, სამართალი ბატონ-ყმური“ – რომელიც კონსტანტინეს ენით გადმოიცა, საუბარია კახთბატონისა და ვახტანგის პოლიტიკურ ურთიერთმიმართებაზე. ე. ი. შენს ბატონს – ყვენს უმტყუნე, იგი გაგიწყრა და ამიტომ ქართლი მე ჩამაბარა. მე ქართლს არ გთხოვდი, მაგრამ რიდი მაქვს ყვენისა, თუ მას არ ვუსმინე, გამიწყრება, ისე როგორც ახლა

შენ გიწყრება. ამის შემდეგ კახთბატონს ვახტანგის შესაგონებლად ბიბლიური ეპიზოდები მოაქვს; იუდაც ქრისტეს მიმართ „ჩემობდა კაის ყმობასა“, მაგრამ მას სძლია სიხარბემ, „მიხვდა სატანას ძმობასა“. იუდამ ვერცხლის საფასურად გაყიდა ქრისტე, მერე შეინანა ეს ღალატი, თავი დაიხრჩო, რაც „მოუვიდა ნასადო“. მას რომ თავი არ დაეხრჩო, მონანიების გამო უძძიძეს შეცოდებას ღმერთი შეუნდობდა, პეტრემაც შესცოდა უფალს, რომელზეც იტყვიან „სარწმუნოვებით იუდა სჯობდაო“. მაგრამ პეტრემ სინანულით გამოისყიდა დანაშაული და „აწ მკვიდრობს კლდე სიმტკიცითა“. კონსტანტინე დასძენს: „ვინც შეინანებს, შეუნდობს უფალი თავის ცოდვასა“. წადი, ევეღრე ყენს, „დაეხსენ ცუდსა ბორგვასა“. შაჰს ნუ ეშუღლები, „თორემ მოგიშლის მჯიღებსა“. კვლავ ემსახურე ყენს. მისგანვე დაიხურე თარჯ-თომარი“. დაბოლოს მუქარით წერს კახთბატონი ვახტანგს: „ვერა გთნევ, თუ ტახტს არ დასცლით, მივხვდებით ჭრა და კოდვასა“.

ამრიგად, სამივე წერილის მიხედვით კონსტანტინე გაორებულ პიროვნებად ჰყავს გამოყვანილი დ. გურამიშვილს. როგორ შევათავსოთ ერთმანეთთან: ჯერ იყო და კახთბატონი მტკივნეულად განიცდის იმას, რომ ყენს შიშით „თავითგანვე გაუხდივართ ერთი-ორად“ და ქართლი მისთვის მიუცია „ძმათ საჩხუბრად, ამხანაგთა მოსაშორად“. იგი სთხოვს ვახტანგს, ერთად დაგმონ შაჰის საქციელი; ყენის რაყამის საწინააღმდეგოდ შეერთდნენ (ქართლი და კახეთი), „გვხამს ერთმანეთის მინდობა“, აღვიმართოთ ერთ დიდ გორად, რომელსაც „ქარი ვერ გარდააქცევს“, „მოუნახოვთ წყლურთ წამალი“. მერე მომდევნო (მესამე) წერილში კი კონსტანტინე „გურჯისტანის ვალს“ შთააგონებს და მოუწოდებს შაჰის (ე. ი. თავისი ბატონის) მორჩილებისკენ, ჩადენილ შეცდომათა მონანიებისკენ, მასთან შერიგებისკენ, თანაც მუქარით თხოულობს ქართლის ტახტს. ყოველივე ეს იმისკენ მიგვანიშნებს, რომ დ. გურამიშვილი კახთბატონს გვიხატავს არა დადებით, არამედ უარყოფით პიროვნებად, სამშობლოს მოღალატე რენეგატად. რაც შეეხება მის წერილებს ვახტანგისადმი, სადაც თითქოს იგი ქართველთა ერთგულად გამოიყურება, ქვეყნის ერთიანობის უპირატესობას ქადაგებს და შაჰთან დაპირისპირებას იმით აპირებს, რომ, მისი სურვილის საწინააღმდეგოდ, ქართლის ტახტს აღარ დაეუფლება, ეს ყველაფერი დ. გურამიშვილის მიერ გამოყენებული „პოეტური ხერხია“, რასაც ისტორიულ სინამდვილესთან საერთო არაფერი მოეპოვება. ეს „პოეტური ხერხი“ ავტორს იმიტომ დასჭირდა, რომ უფრო ღრმად ეჩვენებინა, თუ გაეშიშვლებინა ის შინაგანი ინტრიგები, რაც სამეფოთა მმართველებსა და, საერთოდ, გადაგვარებული ფეოდალური საზოგადოების წრეს მოსდგამდა. უფრო დაწვრილებით მოეთხრო შთამომავლობისათვის ძმის ღალატი ძმისადმი, იესეს დარი ქართველების ღალატი მამულისადმი. ხოლო კონსტანტინეს ენით გამოთქმული ქართლ-კახეთის მთლიანობის იდეა, თუ ის „მამულიშვილური წინადადებები“, რაც მან ვახტანგს შეს-

თავაზა, ეს ყველაფერი „გურჯისტანის ვალის“ ანკესზე წამოგების, ხაფანგში შეტყუების საშუალება იყო, რაც მესამე წერილის ბოლოს დაუფარავად გააშიშვლა პოეტმა, როცა საბოლოოდ გამოაშკარავა კონსტანტინეს ცბიერება, ორპირობა, თვალთმქაცობა.

TITE MOSIA

ABOUT ONE HISTORICAL CHARACTER IN “DAVITIANI”

In David Guramishvili's *“The Plague of Kartli”* the Moslem son of Erekle the first, Konstantine who was the ruler of Kakheti, is shown as a bifurcated person. At the beginning he seems to be the supporter of the idea of united Kartl – Kakhet; Principality (Kingdom) and the person who condoles the sorrow of Vakhtang VI. In the end he is the betrayer of Vakhtang VI and the Kartli Principality or betrayer Regent of his country. It has no common with historical reality (Different from *“Davitiani”*) Konstantine never was the supporter of united Karti-Kakheti Principality. David Guramishvili used a “poetic method” to show the intrigue between the Rulers of these Principalities. The poet pointed to the perfidious and double-facedness of Konstantine.

ნიმუ ვახანია

ზოგიერთი მოსაზრება ვაჟა-ფშაველას „გველისმჭამელი“ დაკავშირებით

ვაჟა-ფშაველას „გველისმჭამელი“ შესახებ უამრავი საინტერესო მოსაზრება არსებობს ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში. ეს როული, მრავალწახნაგა პოემა იძლევა სრულიად საპირისპირო, ურთიერთგამომრიცხავ შეხედულებათა გამოთქმის შესაძლებლობას, თანაც ისე, რომ ყველა მკვლევარს ნაწარმოებში თავისი აზრის დამადასტურებელი მყარი არგუმენტის მოძებნა შეუძლია. ვაჟას „გველისმჭამელი“ ის თხზულებაა, რომლის ერთმნიშვნელოვნად, ცალსახად ახსნა არ ხერხდება (არც საჭიროა). მეც ამიტომ ვბედავ, მოკრძალებით შემოგთავაზოთ მინდიას სახის ჩემეული წაკითხვა.

ჯერ ორიოდე სიტყვა მზიას შესახებ. სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობა იმასთან დაკავშირებითაც, თუ როგორი პერსონაჟია (დადებითი თუ უარყოფითი) მინდიას მეუღლე – მზია. ვფიქრობ, მზიას შეფასება დადებითად ან უარყოფითად არ შეიძლება. მზია კერძო ქალი, ცოლი, დედა კი არ არის, არამედ ცხოვრებაა მთლიანად. არსებითად მინდიას კონფლიქტი საზოგადოებასთან და ოჯახთან ერთი და იგივეა. ესაა შეჯახება რეალურ ცხოვრებასთან. ცხოვრება თავის თავში ყოველთვის შეიცავს წინააღმდეგობას და იგი მოცემული გვაქვს, როგორც გარდაუვალი, აუცილებელი რეალობა. ცხოვრებას, სააქაოს, ამ ქვეყანას სხვა ალტერნატივა არ გააჩნია, ამიტომაც მზიას შეფასება (როგორც ცხოვრების) დადებით-უარყოფითი კრიტერიუმებით არ შეიძლება.

მკვლევართა უმრავლესობა თვლის, რომ მინდია არა მარტო დადებითი პერსონაჟია, არამედ არაჩვეულებრივი ადამიანი, ზეკაცია. თუმცა არსებობს სრულიად საპირისპირო შეხედულებებიც. ნიმუშად მხოლოდ რამდენიმე ციტატას დავიმოწმებ. „მინდია არ განეკუთვნება ჩვეულებრივ ადამიანთა წყებას, ამ სიტყვის ფართო და საზოგადოებრივად აუცილებელი მნიშვნელობით“.¹ „აქ თითქმის ყოველი გმირი იმისთვის არსებობს, რომ მინდიას ბუნება ნათელყოს, ყოველი ვითარება იმიტომაა მოწოდებული, რომ მინდიას ბუნება ცხადყოს, მისი შინაგანი არსება გაარკვიოს“.²

¹ ბ. დობორჯგინიძე. ბუნება და ადამიანი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. თბ., 1962, გვ. 123.

² გრ. კიკნაძე. ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება. თბ., 1957, გვ. 152.

„მინდიას სახის შექმნა ლოგიკური დასასრულია იმ მაგისტრალური ხაზისა, რომელიც ვაჟა-ფშაველას მთელ შემოქმედებას გასდევს – ქვეყნის კეთილდღეობისათვის თავდადებულ ადამიანთა პრობლემა“.¹ „ვაჟას ბუნების კოსმიური კონცეფცია მინდიაში განსახიერდა“.² „ტიტანური ბრძოლა, რომელიც დაიწყო მინდიას სულში ქაჯურისა და ადამიანურის საწყისს შორის, დამთავრდა ადამიანურის გამარჯვებით“.³ „მწერლის მიზანია დაგვიხატოს ხვედრი საზოგადოების საერთო შეგნებაზე ამაღლებული ადამიანისა“.⁴ „მინდია მზე-კაცია, გაბრძენებული გმირი, რომელიც მეწვრილმანურმა შეხედულებამ, ცხოვრების უმსგავსობამ ჩაითრია და დაღუპა“.⁵

სხვადასხვანაირად არის ახსნილი აგრეთვე მინდიას ტრაგედია. თუ ამირან არაბული თვლის, რომ: „ყოველდღიურობის წვრილმანი, უკომპრომი-სო უტილიტარიზმი, მიწიერი სინამდვილე დაუპირისპირდა მისი [მინდიას] ნების სიმტკიცეს, მოწოდების სიმაღლეს, ღვთისმიერ ბუნებას... რწმენის ღალატმა დაღუპა გველისმჭამელი...“.⁶ აკაკი ბაქრაძე ასე ხსნის გველისმჭამელის ტრაგედიას: „ნაყოფიერების ღვთაება სამძიმარი შემოსწყრა მინდიას. მინდია ამ ავხორცი ღვთაების რჩეული იყო, მან კი არ აპატია ცოლ-შვილის მოკიდება და დასაჯა იმით, რომ ღვთაებრივი ცოდნა წაართვა“.⁷

ნაწარმოების მიხედვით, მინდიამ თავის რწმენას უღალატა ოჯახის, ცოლ-შვილის, მზიას დაჟინებით. მაშინ როცა გველისმჭამელის წინაშე დადგა საკითხი – ან ოჯახი, ან რწმენა, ოჯახმა გადაწონა. ეს გარდაუვალი იყო და ამაში მინდიას დადანაშაულება შეუძლებელია. მოიმოქმედებდა თუ არა მინდია იმავეს, ცოლი (ოჯახი) რომ არ ჰყოლოდა? საკითხის ასე დასმაც კი უმართებულოა. მისი ოჯახი თვითონ ცხოვრებაა. როგორც ამქვეყნიურ რეალობას ვერ აუქცევ გვერდს, ვერსად დაემალები, როგორც წარმოუდგენელია ცოცხალი ადამიანი, რომელიც ამქვეყნად არ ცხოვრობს, ასევე წარმოუდგენელია მინდია ოჯახის გარეშე.

მინდია „გველის“ ჭამით რაღაც დიდ საიდუმლოს ეზიარა. მან იპოვა ჰარმონია ბუნებაში (ეს ჰარმონია ბარათაშვილსაც სწამდა: „მრწამს, რომ არს ენა რამ საიდუმლო უასაკოთა და უსულთ შორის“)⁸. მინდია ღვთის სწორი გახდა. ეს ადამის მიერ ვაშლის ხის ნაყოფის მირთმევას ჰგავს,

¹ მ. შენგელია. უცნაური პოემა. – *ცისკარი*, №5, 1982, გვ. 128-129.

² მ. კვესელავა. ფაუსტური პარადიგმები, ნაწ. 2. თბ., 1961, გვ. 125.

³ დ. ბენაშვილი. ვაჟა-ფშაველა. თბ., 1961, გვ. 147.

⁴ ა. მახარაძე. ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. 2. თბ., 1962, გვ. 465.

⁵ კ. აბაშიძე. ეტიუდები. თბ., 1962, გვ. 393.

⁶ ა. არაბული. საბედისწერო სიმაღლე. – წგნ.: – ა. არაბული. *ვაჟა-ფშაველას პოეტურ სამყაროში*. თბ., 1990, გვ. 14.

⁷ ა. ბაქრაძე. ვაჟა-ფშაველა და მითოსი. – *თხზულებანი*, ტ. 2. თბ., 2004, გვ. 356.

⁸ ნ. ბარათაშვილი. ჩინარი. – *თხზულებანი*. თბ., 1996, გვ. 41.

უტოლდება. მინდამ ადამის გზა გაიარა. მკვლევარმა ჯანრი კაშიამ აღნიშნა: „მინდია ჭამს გველს და თავისუფლდება, შეიქმნება ყოვლისმცოდნე და სიკეთისმოქმედი, ე.ი. ალაღვენს თავის მითიურ ყოფას სამოთხეში“.¹ ჩემი აზრით, ამ უაღრესად საინტერესო მსჯელობას აკლია ლოგიკა. თუ ადამმა აკრძალული ხილით რაღაც უხილავისა და მიუწვდომლის შეცნობა შეძლო (ღმერთს გაუხდა მეტოქედ), ასევე მინდია გველის ჭამით სხვათათვის დაფარულს ჩაწვდა და მიხვდა (ისიც ღვთის სწორი გახდა).

ამის შემდეგ იგი თითქოს სხვა განზომილებაში ცხოვრობს, სხვა კრიტერიუმებით აზროვნებს. პრინციპულად შეუძლებელია მისი გაგება საზოგადოების მხრიდან და ასევე შეუძლებელია მის მიერ საზოგადოების, ცხოვრების გარდაქმნა. მან ან ამ ყოფიერებაში უნდა იცხოვროს, ან სხვა სამყაროში, სხვა სივრცეში. ის, რომ სხვაგან და სხვანაირად ცხოვრების არც საფუძველი არსებობს, არც შესაძლებლობა, ქმნის მინდიას ტრაგედიას. მინდია ისჯება არა სიკვდილით, არამედ ზებუნებრივი ცოდნის დაკარგვით. ღმერთმა თავისთან შეტოლება არ აპატიო ადამს, არც მინდიას, დასაჯა ადამი სამოთხიდან გამოძევებით, მინდია ცოდნის დაკარგვით.

დანტეს „ღვთაებრივ კომედიაში“ პერსონაჟად ვხვდებით დასჯილ ულიეს. იგი, როგორც თავად გვიყვება, დასჯილია კეთილშობილური და გაბედული მოგზაურობისთვის, აკრძალულის, შეუძლებელის შეცნობის სურვილისთვის. ბორხესი ასეთ კომენტარს აკეთებს ამ ეპიზოდთან დაკავშირებით: „დანტე გრძნობს, რომ ულისე რაღაცნაირად თვითონაა... განგებას წინ ვერ გაუუსწრებთ, ვერ გავიგებთ, ვინ გადარჩება და ვის ელის სასჯელი. დანტემ გაბედა წინ გაესწრო (პოეტური სახით) ამ სამსჯავროსათვის. მას უნდა სცოდნოდა, რომ ეს სახიფათოა. შეუძლებელია, არ სცოდნოდა, რომ წინ უსწრებს ღვთის მიუწვდომელ მსჯავრს“.²

ფაქტია, რომ ყველა ზემოდასახელებულ შემთხვევაში სასჯელი დაკავშირებულია ცოდნასთან, აკრძალულის გაგებასთან, შეუცნობლის შეცნობასთან. დიდი პოეტები თავად არღვევენ იდუმალ კანონებს წყვილიადისა და ასე მიეახლებიან ღვთაებრივს. ამიტომაცაა, რომ სხვა სამყაროს ნაზიარები სული ამ სამყაროში ვერ ძლებს. „არა სიცოცხლე, არა სიკვდილი, არამედ რაღაც სხვა“, ოცნებობდა ტერენტი გრანელი³. მატერიალური, ფიზიკური არსებობისგან გათავისუფლებული შემოქმედებითი სული მიაჩნდა ნ. ბარათაშვილსაც ადამიანური ყოფის საოცნებო გამოვლინებად. ოღონდ ეს ისეთი მღვდმარეობაა, როგორც მოკვდავთაგან არავის განუცდია (ან იქნებ ხანმოკლედ გა-

¹ ჯ. კაშია. გველისმჭამელი. პარიზი, 1990, გვ. 2.

² ხორხე ლუის ბორხესი. შვიდი სადამო. თარგმანი ნინო ქაჯაიასი – ჟურნ.: „ჩვენი მწერლობა“, №9, 2008, გვ. 31.

³ ტ. გრანელი. გულიდან სისხლის წვეთები. – კრებ.: ტერენტი გრანელი. თბ., 1991, გვ. 6.

ნუცდია?), მასზე მხოლოდ ოცნება შეიძლება და ამაზე ფიქრიც კი ყველას როდი ძალუძს, ეს მხოლოდ რჩეულთა, ღვთის სწორთა ხვედრია, ცოცხალი ადამიანისთვის ამქვეყნად სრული თავისუფლების მიღწევა შეუძლებელია.

ადამის მოდგმა გაჩენის დღიდან უამრავი რამით არის შეზღუდული. პირველ რიგში, ეს გონებრივ და სულიერ შესაძლებლობათა დასაზღვრულობაში ვლინდება. არის ზღვარი, რომლის იქითაც ადამიანურ გონებას გადახედვა არ შეუძლია. სურვილი კი შეუცნობლის შეცნობისა, ღვთის საუფლოში შეღწევისა და დაფარულის ხილვისა უნდებათ ღვთის სწორ, რჩეულ ადამიანებს, იმათ, ვინც თავიანთი უნარით, შესაძლებლობებითა და მისწრაფებებით პირველშემოქმედს ედარებიან. ასეთ კაცთათვის კი მიზნის მისაღწევ გზაზე დაბრკოლებად იქცევა ხოლმე მატერიალური გარსი სულისა და გონებისა, ანუ სხეული, რომელიც თავისას მოითხოვს (ჭამა, ძილი, გათბობა...) ალბათ, შემთხვევითი არაა, რომ გენიოსი მწერლები, მეცნიერები სიცოცხლის ბოლომდე „დიდ ბავშვებად“ რჩებიან ხოლმე, უმაღლეს სივრცეებში მონავარდე მათი გონება სრულიად უსუსურია ყოველდღიური წვრილმანების წინაშე. იქნებ, სწორედ ასეთი მდგომარეობითაა გამოწვეული ნ. ბარათაშვილის ეს წარმოსახვა: „გულის-თქმა ჩემი შენს იქითა ეძიებს სადგურს ზენართ სამყოფს, რომ დაშთოს აქ ამოება...“¹

ოღონდ ამოების აქ დატოვებაში არ იგულისხმება ფიზიკური და სულიერი გარდაცვალება-მოსპობა. პოეტის ფანტაზია ეძებს და „პოულობს“, თავისთვის ქმნის მესამე გზას. როცა სხეული დაბრკოლებად აღარ ექცევა სულიერ და გონებრივ თავისუფლებას და მხოლოდ გონი შეძლებს შეუზღუდავ არსებობას და კაცობრიობის სამსახურს. მინდიას ტრაგედია ტრაგედიაა სხვა სამყაროს ნაზიარები სულისა, რომელსაც ძველებურად, ჩვეულებრივად ცხოვრება არ სურს, ხოლო სხვანაირად (არამიწიერად) არსებობა არ ძალუძს. „გველისმჭამელი“ ძიებაა „მესამე გზისა“.

¹ ნ. ბარათაშვილი. შემოღამება მთაწმინდაზედ. – *თხზულებანი*. თბ., 1996, გვ. 6.

NINO VAKHANIA

SOME CONSIDERATIONS ABOUT VAZHA PSHAVELA'S POEM "*SNAKE EATER*"

Many interesting opinions are expressed in the Georgian History of Literature about poem of Vazha-Pshavela "*Snake eater*". Differently of them I suppose that Mindia is looking for the "third way" of existence, the way when soul gets Free from body and like that goes on creating. Mindia's tragedy is a tragedy of a reasoning man, a gifted creator, who is seeking for absolute Freedom in this world. Mindia repeats the way of Adam; he somewhat rivals with The Lord and at last is punished by him. And the "third way" of existence was dreaming and it remains a dream for a soul sached to other spaces.

ინფორმაცია

ქართული საბავშვო ლიტერატურის
კლასიკოსი
შირ მღვიმელი

საბავშვო ლიტერატურა, მხატვრული ლიტერატურის, სიტყვაკაზმული მწერლობის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს. მას თავისი სპეციფიკური ამოცანები აქვს: მაღალი ზნეობრივი თვისებების აღზრდა, საზოგადოებისა და ხალხისათვის სასარგებლო ინტერესებისა და მისწრაფებების ჩანერგვა ბავშვებში, მათი გონებრივი ჰორიზონტის გაფართოება და მეხსიერების გამდიდრება სასარგებლო ცოდნით. ი. გოგებაშვილი წერდა: „საყმაწვილო ლიტერატურას დიდი მნიშვნელობა აქვს ერის ცხოვრებაში, მის წარმატებაში. ეს არის საუკეთესო საძირკველი, რომელზედაც შენდება მთელი ლიტერატურა და მეცნიერება ხალხისა. გონებითი მოძრაობა ერისა ქვიშაზეა აგებული, თუ იგი ღარიბია საყრდენ ნაწარმოებებით, საყმაწვილო ლიტერატურით“.¹

ქართული საბავშვო ლიტერატურის ფესვები შორეული წარსულიდან მომდინარეობს და მას სახელოვანი ისტორია აქვს. „ჩვენს წინაპრებს, რომელთაც შექმნეს დიდი და თვითმყოფადი კულტურა, არ შეიძლებოდა არ ჰქონოდათ საგანგებოდ ყრმათათვის განკუთვნილი ლიტერატურა. სამწუხაროდ, დანამდვილებით არაფერია ცნობილი, თუ რას კითხულობდნენ სიყმაწვილეში გრიგოლ ხანძთელი, იოანე პეტრიწი, დავით აღმაშენებელი, თამარი, შოთა, მაგრამ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მათი გონებისა და ზნეობის ჩამოსაყალიბებლად არ იკმარებდა მხოლოდ ბიბლია და ხალხური ზღაპრები“.² ძველ ქართულ მწერლობაში (V-XVIII სს.) საკმაოდ მნიშვნელოვნად ჩანს ქართველი ხალხის დაინტერესება ნორჩი თაობის სულიერი საზრდოს შექმნით. უძველეს დროში შექმნილა სპეციფიკური ხასიათის საყმაწვილო ნაწარმოები: „წამება ყრმათა წმინდათა, რიცხვით ცხრათა“, „ქართლის ცხოვრება“-ის მატეიანები, საგმირო-საფალავნო მოთხრობათა კრებული „ამირან-დარეჯანიანი“ და ა.შ. ბავშვთა გატაცების საგანი აუცილებლად იქნებოდა შ. რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“. შეუძლებელია, ქართველ მოზარდ თაობაზე უდიდესი

¹ ი. გოგებაშვილი. ნობათი. – *თხზულებანი*. ტ. 2. თბ., 1945, გვ. 10.

² ბ. ბარდაველიძე. წინასიტყვაობა. – წგნ.: *შირ მღვიმელი*. ლექსები და პოემები. თბ., 1973, გვ. 5-6.

ზნეობრივი და ესთეტიკური ზეგავლენა არ მოეხდინა ამ პოემის გმირებს.

მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან კი საქართველოში ჩნდება სისტემატური გამოცემები ბავშვებისათვის. ამ დროს ჩვენში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა ინტელიგენციის ახალი თაობა, რომელმაც ქართული კულტურის განახლება ითავა. ვაჟა-ფშაველა წერდა: „ნურავის ჰგონია ადვილი იყოს საბავშვო მოთხრობებისა და ლექსების წერა, ყველაზე ძნელი სწორედ ესაა, და თუ არა სულით მდიდარს, სხვას არ შეუძლიან გახდეს საბავშვო მწერალი“.¹ საქართველოში ითხზებოდა დიდი ლიტერატურა პატარებისთვის. იაკობ გოგებაშვილის დაუცხრომელი მოღვაწეობის შედეგად შეიქმნა ქართული საბავშვო პრესა, ჟურნალები: „ნობათი“, „ჯეჯილი“, „ნაკადული“. სწორედ ამ ჟურნალების საშუალებით მოეფინა მთელ საქართველოს ვაჟა-ფშაველას, ნიკო ლომოურის, ეკატერინე გაბაშვილის, თელო რაზიკაშვილის, იროდიონ ევდოშვილისა და სხვათა საბავშვო ნაწარმოებები. საბავშვო მწერლობის ოსტატთა ამ დიდებულ პლეადაში შიო მღვიმელს ღირსეული ადგილი უკავია.

შიო მღვიმელი (ქუჩუკაშვილი) 1866 წელს (თებერვალში) დაიბადა ქართლის ერთ პატარა სოფელში (ქარელის რ-ნი), ბრეთში, ღარიბი მღვდლის მრავალშვილიან ოჯახში. ამ სოფელში გაატარა ბავშვობა მომავალმა პოეტმა. ის დაახლოებით 7 წლის იქნებოდა, როცა უფროსმა ძმამ გიორგიმ წაიყვანა შილდაში, სადაც ის მასწავლებლობდა. 1879წ. შიო ქუჩუკაშვილი თბილისში ჩამოიყვანეს, მაგრამ აქ დიდხანს არ დარჩენილა. 1881წ. შიო გორის საოსტატო სემინარიასთან არსებულ სანიმუშო სკოლაში მიიბარეს. ამ დროს გორის სემინარიაში სწავლობდა ლუკა რაზიკაშვილი. შიო და ვაჟა აქ დაუმეგობრდნენ ერთმანეთს. აქვე გაიცნო შიომ ვაჟა-ფშაველას ძმები – ბაჩანა და თელო. 1887წ. შიომ დაამთავრა გორის სამოქალაქო ოთხკლასიანი სასწავლებელი. ამავე წლის შემოდგომაზე იგი თბილისშია და მუშაობას იწყებს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში“. 1909 წლიდან კორექტორად მუშაობს ჟურნალ-გაზეთების რედაქციაში. 1925წ. შიო მღვიმელს ლიტერატურული მოღვაწეობის 40 წლის იუბილე გადაუხადეს. შიო მღვიმელი 1933 წელს გარდაიცვალა. იგი დაკრძალულია დიდუბის პანთეონში.

„მღვიმელი“ შიოსთვის მწერალ ნიკო ლომოურს დაურქმევია: შენც ისეთივე სათნო და უწყინარი ხარ, ჩემო შიო, – უთქვამს ნიკოს, – როგორც ბერი შიო მღვიმელი იყო ძველად². პოეტს მოსწონებია ნიკო ლომოურის სიტყვა და მთელი თავისი პოეტური ცხოვრება მღვიმელის ფსევდონიმით გაატარა.

შიო მღვიმელი სამწერლო ასპარეზზე გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში გამოვიდა. მისი თემატიკურად მრავალფეროვანი პოეზია

¹ ვაჟა-ფშაველა. შიო მღვიმელი. – *თხზულებანი*. თბ., 1985, გვ. 744.

² გ. კაჭახიძე. შიო მღვიმელის ცხოვრება და პოეზია. თბ., 1966, გვ. 39.

მთლიანად ბავშვების კუთვნილებაა. ის დაჯილდოებული იყო გენიალური ადამიანებისათვის დამახასიათებელი უნარით – ღრმად ჩასწვდომოდა ბავშვის სულიერ სამყაროს, უდიდესი გულთამხილაობით ახერხებდა ზუსტად გარკვეულიყო ბავშვების გულისწინააღმდეგობაში, შეუცდომლად გამოეცნო მათი მისწრაფებანი, სურვილები, ხასიათები და ინტერესები. „ბავშვს თავისი საკუთარი ფიქრები, საგნის საკუთარი ხედვა და ცხოვრების შეგრძნობის საკუთარი მანერა აქვს. ამიტომ ნაწარმოები, რომელშიც გადაჭარბებულად არის წარმოდგენილი ბავშვის შეგრძნობისა და ხედვის უნარი, ყალბია. ამგვარი თხზულება ზემოქმედებას ვერ მოახდენს პატარა მკითხველის სულიერ ჩამოყალიბებაზე. ბავშვს ნაწარმოები სამსახურს მხოლოდ მაშინ გაუწევს, როცა იგი შექმნილია ბავშვის ცხოვრების მიხედვით და დამრიგებლობით. ცნებებით კი არა, მისი ასაკისათვის დამაჯერებელი მხატვრული სახეებით და სიტუაციებით აჩვენებს მათ კარგ ქცევებს“.¹

შიო მღვიმელის პირველი ლექსი გაზეთ „დროებაში“ დაიბეჭდა 1885წ. შემდეგ შიო მღვიმელის ლექსები „ჯეჯგილისა“ და „ნაკადულის“ ფურცლებზე იბეჭდებოდა „მცირეწლოვან ყრმათათვის“, „ყმაწვილთათვის“. მღვიმელის პოეზია ემსახურება თავისუფალი სამშობლოს სიყვარულის, ჰუმანური გრძნობების გაღვივებას, ბოროტების დაგმობას, სიკეთის აპოლოგიას. მისი პოეზიის დიდი ნაწილი ბუნების სურათებს, მცენარეთა, ცხოველთა და ფრინველთა სამყაროს ასახავს. პოეზიაში წარმოდგენილია წელიწადის ყველა დრო, ყველა თვე. მის ლექსებში პატარა მწყემსები, მეხრეები, ონავარი ბიჭები მხნეობენ, ცელქობენ, მაგრამ ამავე დროს, შრომასა და გარჯაში არ ჩამორჩებიან უფროსებს. შიო მღვიმელის იდეალი იყო თავისუფალი საქართველო, თავისუფალი შრომა, მშობლიური ენისა და სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარული. საქართველო და მისი ჩაგრული მშობლიური ხალხი არის მისი მთელი შემოქმედების საფუძველი და საზრუნავი.

ლექსი „მუხა“ ქართული პატრიოტული პოეზიის ერთ-ერთი ბრწყინვალე ნიმუშია. იგი ალევორიული ხასიათისაა, მასში გადმოცემულია საქართველოს დიდებული წარსული, მისი ძლიერება და უკეთესი მომავლის ღრმად რწმენა. მუხა ძლიერებისა და სიმტკიცის სიმბოლოა. პოეტი მუხას ადარებს მეფის თვითმპყრობელობის დროის საქართველოს.

შიო მღვიმელი წერდა: „ბავშვამდე უნდა დახვიდე, რომ აამაღლო იგი შენი შეგნების ღონემდე, რომ გასაგები გახადო მისთვის ის, რისი თქმაც ვინდა“. პოეტი თავის ნორჩ მკითხველს აყვარებდა მშობლიურ მხარეს და მასში პატრიოტულ სულისკვეთებას ზრდიდა. მის პოეზიაზე აღზრდილ ბავშვს ჭეშმარიტად ნაზი და სათუთი სიყვარულით უყვარს თავისი სამშობლო.

პოეტის შემოქმედება თემატურად მრავალფეროვანია, მაგრამ განსაკუთ-

¹ ვ. ჯიბუტი. ნორჩი თაობის მეგობრები. თბ., 1971, გვ. 50-51.

რებით გამოკვეთილია ობოლი, მშობლების მზრუნველობას მოკლებული და ბედისაგან დაჩაგრული ბავშვები. პოეტი ამბობს: „რაც უნდა შხამი შეეჭამო, ბავშვებთან მივალ ტკბილითაო“, მაგრამ იგი რეალისტი მწერალი იყო და დროდადრო მაინც უხდებოდა ბავშვების მწარე ცხოვრების ჩვენება.

ლექსი „ობოლი“ პოეტური გამოსახვის ძალით ერთ-ერთი უმშვენიერესი ლექსია შიო მღვიმელის შემოქმედებაში. მარტოდმარტო დარჩენილი ბავშვი, რომელსაც „გული ელევა“ დედისა და მამის ლოდინში, მწარედ ქვითინებს, ვერც კარის ჩაკეტვა მოუხერხებია და ვერც ლოგინში ჩაწოლილა. მის მწარე ფიქრებს კიდევ უფრო ამძიმებს ღამე, ქარის გრიალი, ფინიას ყეფა კარებზე. დედა სხვაგან ჰგონია წასული, ვერ მიხვედრილა პატარა, რისთვისაც ვია მამას შავი სამოსი.

ლექსის ემოციური ძალა თანდათან მატულობს, სიზმარში დედა გამოეცხადება. კაბის ღილს უხსნის და ძუძუზე კოცნის. როცა მშობელი დედის ალერსით და ცქერით დატკბება, საყვედურით ეტიტინება:

სად დამემალე, სად წახველ,
ვისთან იყავი, დედაო?
სამი ღამეა მშვიერი
ვიძინებ ზედიზედაო.

ბოლოს კი ეხვეწება: „ნუღარსად წახვალ, დედილო, შენს ძუძუს ვენაცვალეო, თუ კიდევ სადმე წახვიდე, მეც შენთან წამიყვანეო“.¹

თვითონ შიო მღვიმელმა განიცადა ობლობა და ამ გრძნობის გადმოცემა დიდი პოეტური ძალით შეძლო. „ადრინად დაობლებული, უსუსური ბავშვის გაუცნობიერებელი უბედურების ამსახველი სტრიქონები ლექსში „ობოლი“ ყველა ასაკის მკითხველს შესძრავს, მაგრამ გამორჩეულად მოქმედებს ნორჩ მკითხველზე და იწვევს ობლისადმი ღრმა თანაგრძნობას, რაც ბალებს თანადგომისა და დახმარების სურვილს“.²

საინტერესოა ლექსი „დედა კაბას უკერავდა“. ამ ლექსში გამოხატულია დიდი ადამიანური კეთილშობილება. პოეტი აქაც შეუდარებლად გადმოგვცემს ობოლთა და ღარიბთა მდგომარეობას. შეუძლებელია იგი წაიკითხოს ბავშვმა და არ განიმსჭვალოს ობლისადმი დახმარების სურვილით. ლექსის შინაარსი ასეთია: დედა თავის შვილს ელოს კაბას უკერავდა საახალწლოდ, მაგრამ ელო შინ არ იყო, ის თბილისში სწავლობდა. გასასინჯად მეზობლის გოგონას მელოს დაუძახა და ჩააცვა. მელოს კაბა ძალიან მოუხდა. როცა გასასინჯად ჩაცმული კაბა გახადეს, გულისტკივილი ვერ დამალა:

თუ მიხდება, რაღაღა მხდით,
ზედვე მეცვას ბარემო,
ერთხელ ჩემშიც გაიხაროს

¹ შ. მღვიმელი. რჩეული. თბ., 1946, გვ. 137.

² ც. ბაბლოვანი. საბავშვო ლიტერატურა. რუსთავი, 1996, გვ. 145.

ობლობის მზე-მთვარემაო.¹

ქალაქიდან რომ ჩამოვიდა ელო, მელოს კაბა აჩუქა და ამასაც არ დასჯერდა, აღუთქვა, რომ წერა-კითხვასაც შეასწავლიდა.

ობოლი ბავშვი შიოს პოეზიაში არა მარტო მშობლებსაა მოკლებული, არამედ უბრალო არსებობის მატერიალურ საარსებო საფუძველსაც. ამიტომაც გამოხატავდა პოეტი თავის დიდ თანაგრძნობას ღარიბებისადმი, გვაჩვენებდა თავის კეთილ გულს. შრომის ცოცხალი სურათებია მოცემული ლექსებში „გაზაფხული“, „გოგოცუნა და სიმღერა“, „რა ამბავია“ და სხვ. მღვიმელი სოფელში დაიბადა და აღიზარდა. ის მთელი უშუალოდ გვიხატავს სოფელს თავისი შრომისმოყვარეობითა და მრავალფეროვანი პეიზაჟით. პოემა-ლექსში „ბელურა ჩიტის ამბავი“ პოეტი მოუთხრობს თავის ნორჩ მკითხველს, უანგარო შრომით როგორ მოიპოვა უბრალო ბელურამ საყოველთაო სიყვარული.

მეგობრობა და სიყვარული, ძმობა და ერთგულება ღრმად ადამიანური გრძნობებია, რომელთაც პატარაობიდანვე უნდა წრთობა ბავშვის არსებაში. ამ ამოცანას შიო მღვიმელი თავისი ლირიკის საშუალებით უდიდესი გულმოდგინებითა და სიყვარულით აკეთებს.

შიო მღვიმელის შემოქმედების მიზანია ხელი შეუწყოს ახალგაზრდა ადამიანის აღზრდას, ზეგავლენა მოახდინოს მის სულიერ ჩამოყალიბებაზე, დაეხმაროს ბავშვის გონებრივი და ფიზიკური განვითარების პროცესს. იგი ფერებს არ იმურებს ბუნების ნათელი, მიმზიდველი მხატვრული სახეების შესაქმნელად, ოსტატურად ხატავს ფრინველთა და ცხოველთა სამყაროს, ამჟღავნებს მათს უარყოფით თვისებებს, ვერაგ ბუნებას.

პოეტი ცოცხალი ფერებით ხატავს წელიწადის ყველა დროს. შემოდგომაზე ფოთლებს სიყვითლე ეპარება, მოსავალს აბინავებენ, სოფლად ყურძენსა და ხილს კრეფენ. გაზაფხული ბუნების განახლების, მისი გამოცოცხლების ჟამია. წელიწადის ეს დრო პოეზიაში ყოველთვის სიცოცხლის სიმბოლო იყო. შიო მღვიმელსაც განსაკუთრებით უყვარს გაზაფხული. გაზაფხულზე ყველაფერი ყვავის და ხარობს, მზეს ელვარება ემატება, თბილი ქვეყნებიდან ბრუნდებიან ფრინველები. გაზაფხული შრომისა და გარჯის დროც არის.

ზამთარი ცივი, წელიწადის ყველა დროსთან შედარებით დაღვრემილი და თოვლიან-ყინულიანია. ზამთარმა „მდინარესა და წყაროს მოავლო ბროლის ზღუდე“. ბავშვები გატაცებით გუნდაობენ და ციგაობენ. მათ ზამთრის მოსვლა უხარიათ. როცა მიწაზე თოვლი დევს ან თოვს და ბარდნის, ბავშვები ჟრიაშულით გამოეფინებიან ეზოებსა და მოედნებზე, მათ ვერ აშინებთ ზამთრის სუსხი.

¹ შ. მღვიმელი. საბავშვო ლექსები. ტ. II. თბ., 1964, გვ. 51.

შიო მღვიმელმა კარგად იცის ბავშვის ბუნება, მისი ხასიათი, მისწრაფება. მან იცის, რა უყვარს ბავშვს, რა იზიდავს, რითი შეიძლება ბავშვის დაინტერესება. თუ მწერალი ადამიანის სულის ინჟინერია, შიო მღვიმელი ბავშვის ფაქიზი სულის ინჟინერია.

ბავშვების თამაში შიოს შემოქმედებაში მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს. თამაში ზემოქმედებს ბავშვის სულის ჩამოყალიბებაზე. თამაში ყველა ბავშვის მოთხოვნილებაა. თამაში პატარას შრომის ჩვევებსაც აძლევს და სავსებით უთავსდება მოაზროვნე და შემოქმედი ადამიანის აღზრდის პრინციპებს. ცივით სრიალი ბავშვების სასიამოვნო გართობაა. ცივ, სუსხიან ზამთარში „ვინც კი გარეთ გამოჰბედავს, ცრემლი მოსდის ყველას თვალზე“,¹ მაგრამ ეს გოგიას არ აშინებს, ის გულადია და სურს წინააღმდეგობის გადალახვით მიზანს მიაღწიოს.

ბავშვური თამაში ცოცხლად და უშუალოდაა გადმოცემული „ცხენობა-ნაში“. პოეტი პირზე ღიმილით შესცქერის ჯოხის ცხენებზე ამხედრებულ ვაჟკაცებს, ყველა მათგანი ცდილობს თავი გამოიჩინოს ცხენოსნობაში.

როცა ბავშვი წამოიზრდება, იგი თამაშით არ კმაყოფილდება, მისი გონება უფრო მეტ საზრდოს მოითხოვს. ბავშვის სურვილია სწავლას დაეწაფოს. სწავლა ადვილი არაა, ის არაა გართობა და აქ პოეტი თავისი მხატვრული სიტყვით ცდილობს შეაყვაროს ბავშვს სწავლა, დააინტერესოს ის.

სწავლის ეპიზოდებია გამოხატული ლექსში „ოჯახის გამხარებლები“. ბეჯით ბავშვებს შიო მღვიმელი ოჯახის გამხარებლებს უწოდებს. მათ სინარული და სიცოცხლე შეაქვთ ყველგან. ისინი მშობლებს შვებას გვრიან და მხნეობას მატებენ, ნეტარების გრძნობით ავსებენ.

ლექსში „ადე, ბიჭო, ზაქარია“ ზაქროს ძილისთვის ვერ წაურთმევია თავი. პოეტი მას დაყვავებით მიმართავს:

მზის სხივები ოქროსფრად
ხუჭუჭ თმაში გეფინება,
მერცხალიც თავს დაგჭიკჭიკებს,
შენ კი ისევ გეძინება?!²

პოეტი ზაქარიას გამოღვიძებული ბუნების სურათს უხატავს და გამოფხიზლების განწყობას უქმნის. ამის შემდეგ კი პოეტი ღარიგებას მიმართავს:

ადე, ადე, კმარა ძილი!
ერთი კიდევ გადიკითხე
ღღევანდელი გაკვეთილი,
თორემ ღელას ეწყინება...³

¹ შ. მღვიმელი. ლექსები, პოემები. თბ., 1973, გვ. 36.

² შ. მღვიმელი. ლექსები..., 36.

³ შ. მღვიმელი. ლექსები..., 36.

შიო მღვიმელის პოეზიაში ვხვდებით სიკეთისა და ბოროტების დაპირისპირებას. პოეტი ცდილობს ნორჩ მკითხველებს ბოროტებაც დაანახოს და შეაზიზლოს იგი. კეთილსა და ბოროტს ხშირად პოეტი ცხოველთა და მცენარეთა ურთიერთობაში გვიჩვენებს. ბოროტების ერთ-ერთ წარმომადგენლადობობას ხატავს. თობამ თაფლის მკეთებელი ფუტკარი არ დაინდო, წუწნა დაუწყო, სისხლი გაართვა და მოსპო. პოეტი ბოროტების ჩამდენს კიცხავს:

ფუჭ, შენს ავ ზნეს და ბუნებას,
შენს მაცდურ აბლაბუდასა,
ცეცხლი გაუჩნდეს შენს მუცელს
ცოდვიანს, სისხლის გუდასა.¹

შიო მღვიმელის პოეზიაში ცალკე უნდა გამოიყოს ყვავილთა სამეფო. პოეტის ია ცოცხალია, ადამიანური გრძნობითაა შემკული. თითქოს იგი ყვავილი კი არა, მოლაპარაკე გოგონაა:

ველში ია ამოვიდა,
მიიხედა, მოიხედა,
– მწყურიაო! – ჩუმადა თქვა,
დაძახება ვერ გაბედა.²

„შიოს ყვავილები იმიტომ მოდიან ამქვეყნად, რომ სხვა დაატკბონ, ხოლო კვლებიან იმიტომ, რომ მათ შემდეგ უფრო ძლიერმა ყვავილმა იხაროს. პოეტის ლექსებში მცენარეები, მწვანით მოსილი მთა-ბარი, ყვავილებით მორთული მინდორი თბილი ქვეყნებიდან მოფრენილ ფრინველებს სიყვარულით ხვდება მოჟრიაბულე ბავშვებთან ერთად. მერცხალი შიოს შემოქმედების საყვარელი ფრინველია.

შიო მღვიმელის პოეზიაში ერთ-ერთი საუკეთესოა ლექსი „მე პაწია მერცხალი ვარ“.³ „ეს ლექსი თავისი განუმეორებელი პოეტური სახეებით, გულში ჩამწვდომი ლირიკული ჟღერადობით არა მარტო მშვენიერი ფრინველის სიბრაღულს გვასწავლის, არამედ უშუალოდ ეხება სულის უნაზეს სიმებს, მადლიერებისა და სიყვარულის გრძნობებს ალგვიძრავს მშობლიური ბუნებისადმი“. პაწია მერცხალი სესესკენ მოისწრაფოდა, მან სინარულით, სიყვარულით გადმოლახა მთები და ზღვები. ბიჭს შორით თვალებს უკოცნიდა და მასთან მისვლამდე ერთხელაც არ დაუკვნესია. შორი გზიდან მომავალი, დაღლილი დაბლა-დაბლა ეშვებოდა და სესეს ეძებდა. აი, მოვიდა, დაინახა ბიჭი, გულში ია-ვარდი გადაეშალა, უფრო ტკბილად აჭიკჭიკდა, „ხმები გაიუკეთესა“ და ბიჭის ცუდი საქციელის გამო, მხოლოდ ახლა დაიკვნესა: „არ გრცხვენია, უმიზეზოდ, ქვებს რომ მესვრი, ბიჭო სესე?!“ „ამგვარი შეპირისპირებით, პატარა შემთხვევის ღრმა პოეტური გააზრებით, ქმნის შიო

¹ შ. მღვიმელი. საბავშვო ლექსები. ტ. II, გვ. 125.

² შ. მღვიმელი. საბავშვო ლექსები. ტ. II, გვ. 7.

³ შ. მღვიმელი. საბავშვო ლექსები. ტ. II, გვ. 64.

მღვიმელი თავის ჩინებულ საბავშვო ნაწარმოებებს“.¹

შიო მღვიმელი, როგორც საბავშვო მწერალი, იცნობდა და ეყრდნობოდა დიდაქტიკის პრინციპებს. ოღონდ ის არასოდეს მიმართავდა მშრალ დიდაქტიკას, ჭკუის სწავლებას. დიდაქტიკა მის პოეზიაში ისეა შერწყმული მხატვრულ სიტყვასთან, რომ მის შემოქმედებას საბავშვო ლირიკის კლასიკურ ნიმუშად აქცევს. შიო მღვიმელის პოეზიაში გვხვდება მშვენიერი იუმორი. იუმორისტული სურათებია დახატული მის ლექსებში: „თამრიკო და ნინა!“, „ციცუნია“, „საჩუქრები“, „კატა და ბებია“, „ნაბია და წკიპა“, „პატარძალი და თავგი“ და სხვა მრავალი. ლექსში „ნაბია და წკიპა“ ერთმანეთს შეეკამათებიან წკიპა და ნაბია.

ამრიგად, შიო მღვიმელის პოეზიის ძალა იმაშია, რომ ის კარგად ეფარდება ბავშვების ინტერესთა წრეს. მათთვის მისაწვდომი ენით გამოთქვა პოეტმა სამშობლოსა და თავისუფლების სიყვარული, შრომა-გარჯისა და სწავლა-ბეჯითობის ფასი, პირდაპირობის, სამართლიანობის სულისკვეთება, უსაქმურობასთან ბრძოლა, ბუნების მოვლენების, ფრინველთა და მცენარეთა თვალწარმტაცი სამყაროს შეგრძნება. შიო მღვიმელის სალექსო ფრაზა მოქნილი და სადაა, რითმი ტრადიციული. პოეტის საყვარელი ლექსია რვამარცვლელი. შიოს ენა მჩქეფარეა, ძარღვიანი, ხატოვანი გამოთქმებით დამშვენებული. ლექსებს მოხდენილი ეპითეტი ამშვენებს, ბავშვებისათვის ახლობელია: „ფისო ყველიპარია“, „ოფოფი სავარცხლიანი“, „ლურჯქათიბა ია“ და ა.შ. შიო მღვიმელის ლექსებში გვხვდება აფორიზმისებური გამოთქმებიც. შიო მღვიმელის ლექსებმა ქართული ლიტერატურის სასკოლო სახელმძღვანელოებში დაიმკვიდრა ადგილი. მათი ავტორი მუდამ დარჩება ქართველი ბავშვების საყვარელ პოეტად.

¹ შ. ჩიჩუა. შიო მღვიმელი. – *ქართული ლიტერატურის ისტორია*. ტ. V. თბ., 1982, გვ. 409.

INDIRA GADILIA

**THE CLASSIC OF GEORGIAN
CHILDREN'S LITERATURE
*SHIO MGHVIMELI***

Shio Mghvimeli is a classic of children's writing. Poet is an exceptionally sensitive, affectionate, deeply thinker creator, who draws patriotism, humanism, relation between mother and children in wonderfully features, he eulogizes brotherhood, friendship, condemns envy, unreliability, hostility. He cheerfully stands at the watch of children's life in order that they have happy and peaceful life and sleep. In his consciousness a child is a symbol of beauty, kindness, happiness and that's why he caresses them. In poetry of Shio Mghvimeli nature elements, universe, sea and land occupies great place. In his poems nature is animated and begins to speak. Here an animal, bird or plant has ability for expressing gladness and sorrow. Poet paints all the seasons of the year-spring, summer, autumn and winter in perfect colors to make the children happy. Poetic language of Mghvimeli is simple, artistic, free and emotional. In his poetry there are aphoristic expressions. Poetry of Shio Mghvimeli took the place in school manuals of Georgian literature. Their author will always be as a lovely poet of children.

ლუარა სორდია

გალაკტიონ ტაბიძის „ლომინო“ პრობლემატიკა და სახეები

გალაკტიონ ტაბიძის ლირიკა გამოირჩევა იდუმალებით, ენიგმებით, ურთულესი მეტაფორული სახეებით, რომელთა უმეტესობა დაკავშირებულია მსოფლმხედველობასთან და პოეტის ქრისტიანულ კონცეფციაზე მიგვანიშნებს. ერთ-ერთი ასეთი გამოცანებით სავსე, ნაკლებად შესწავლილი ლექსია „ლომინო“, რომლის შესახებაც არ არსებობს ერთიანი, დასაბუთებული მოსაზრება და ეს კიდევ უფრო ზრდის მის მიმართ ინტერესს.

გალაკტიონმა იმთავითვე სცადა თავისი პოეტური გზების მოძიება („სად?“) და განსაზღვრა, დააკონკრეტა კიდევ მთავარი თუ მეორეხარისხოვანი ორიენტირები. მისი გზა „დაუსრულებლობა“ იყო. მშობლიური ჭყვიშის გზა „წმინდა გზას“, „იისფერ გზას“, „ვერცხლისფერ ბილიკებს“ აედევნა, გამოჩნდა საოცნებო „გზა მარადისით განალანდარი“. პოეტს ეწადა „აღმოსავლეთის, დასავლის, ჩრდილოეთის და სამხრეთის“ („ნიავი, ია, ნარგიზი“) გზების განჭვრეტა. „მზის სათავემდე“ მიმავალი გზაზე იყო „მაია, დედა მსოფლიოს“, „ფრთები ელადათა სიბრძნის დემონის“, ეგვიპტის გენია, „ჰიმალაის მწვერვალთა გზები“ („პოემა ვეფხვისა“), სპარსული გაზელები („შემოდგომა უმანკო ჩასახების მამათა სავანეში“), დასავლეთის ქარები, ჩრდილოეთის ყინული, „აღმოსავლეთი ფერებში სხმული“, გაღვიძების სტადიაში მყოფი აღმოსავლეთი - „ახალი დროის ჰამლეტი“ („აღმოსავლეთი“).

პოეტი იყო ედგარ პოს აჩრდილის „თანაზიარი“ („საუბარი ედგარზე“), ნოვალისის ცისფერი ყვავილის მაძიებელი („ეს იყო 15 წლის წინათ“), ჩაილდ-ჩაროლდის წამოსასხამით და ჰამლეტის ნიღბით მოვლენილი მსოფლიო სევდის რაინდი („ჰამლეტის ქნართ“), გოეთეს ფაუსტის იდეებით გატაცებული, შორი ყინულით განაწამები, „თოვლის ნიღბის“ ავტორთან შეხმიანებული. ის და ბლოკი იყვნენ „პალადინები ერთი იმედის“.

ქართველმა პოეტმა ვერ იგუა „მოკაკანე თარის“ ხმა, ჭიანურის ქვითინი, შიქასტები, აღმოსავლური ბაიათები („იგი ომია“, „მთვარის ჩრდილი ბაღს ეფინა ქარგად“). მოდიოდა ახალი ერესი, „შემოდამების ცელი“ ემუქრებოდა არსებობას, მაგრამ პოეტის ლოცვის ხმები ახშობდა სატანურს, უზენაესის ლოღინის სიმღერას ადავლენდა, ალვის ხის, ვარდების გადარჩენაზე ზრუნავდა (ალვა, ვარდი საღმრთო სახელებია) და ქმნიდა „გადარჩენის ჰიმნს“, უმღეროდა „გადარჩენის ბედნიერებას“.

გადასარჩენი კი ბევრი რამ იყო, უპირველესად, რწმენა. რწმენის უმთავრესი მტერი იყო ჩრდილოეთის ყინულოვანი მონსტრი, „მგობარი მეგობარი“, „მტერი მეორე“.¹ პოეტმა განიცადა „ოკეანე, შორი ყინული“, იხილა ყინულოვანი ქვეყანა, ყინულის ქალაქი, „ყინულის სასახლეთა მუნჯნი გროვანი“, ყინულის კოშკები, ყინულის მთები, ყინულოვანი გარემოცვა, რომელიც გზას კეტავდა საოცნებო ედემისკენ („შეხედეთ მიწა“).

„მიუღწეველი მწვანე ნაპირები“ შემოსილი იყო „ძველი თოვლით და ყინვით“, „ელვარე თოვლში“ მიექანებოდა თეთრი მარხილი, „თეთრ ავდარში“ „ელამი“ იყო მზე („ოფორტი“), „თოვლის ფერუმატილი“ ეცხო ყოველივეს. ტკიოდა თოვლად სახელდებული სამშობლო, თოვლიანი იყო ალვა, სულს ყინავდა „ივლისისფერი ყინვის თასები“, გაყინული იყო ცა, „თეთრად სპეტაკი, მაგრამ მარად შავი“ გული, გაყინული იყო მხედარი. იანვრის თოვლმა დაუჭკნო სულის ნაადრევი იები („სამრეკლო უდაბნოში“), „მწუხარე თოვლის“ სამეფოში გაამგზავრა „ფერადმა გემმა“ („გული გრძნობს“).

იყო „ბნელი თოვა“, ლუციფერის ლანდი („ვერ გაიგონეს“), შავი თოვლი („შემოდგომა უმანკო ჩასახების მამათა სავანეში“), სულში თოვლი იყო „ირიბი, აღმაცერი“, („თოვლი იყო ირიბი, აღმაცერი“), თოვლისაგან სილისთვის მინებებული ნოვალისის ყვავილი, „საუკუნეთა თოვლი“ („წარწერა ხოვლეს ორნამენტზე“), ფიქვით მტრობა („დომინო“), „გზა, დაფენილი მსხვერპლით, ცხედრებით და სისხლით სველი, გზა, სასიკვდილო გადათეთრებით“, მწუხარების გამო „დაძმობილებული ღამის ტყე-ველი“, ნაზარეველის გარეშე არსებობა („სამშობლო შავი ლიუციფერის“), ცალთვალა მეფისტოფელის საუკუნე („ბრმა ცალი თვალით“).

მის მშობლიურ გზებზე გაზაფხულისმაგვარი ზამთრის თოვლი მოდიოდა, იყო თოვლის კრავების, თოვლის მადონას, იისფერი და ვარდისფერი თოვლის ხიბლი, რეალობაში კი სულს უშფოთებდა „მათი მინდორი, მათი ნისლები და ბურუსები“.... ნატრობდა, გასცლოდა „მათ თოვლებს“, ზამთარს, ეძებდა მშობლიურ თიბათვეს, ჩვენს ნაპირს („918“), სინამდვილეში კი მოუცილებელი იყო „თოვლის მხარე, ნისლიანი მთა და ბარი, სიცივე და მღვრიე დარი“ („მღვრიე ქარი“), „ნაწვიმარ სილაში“ ეგლო ოცნების ვარდი.

საოცნებო სასახლემდე მრავალი კარიბჭე იყო გასავლელი. „დომინოს“ მიხედვით, პოეტი შევიდა „დაწყევლილი სამარის“ მინამგვან საშიშარ სასახლეში, სადაც მკვდრების ლანდები რიალებდნენ და ჰაერშიც სიკვდილის სუნი იგრძნობოდა:

„შევდივართ სასახლეში.

წმინდაო, დამიცევ!

სუროში, საშიშრად მივარდნილ კედლებით

¹ გ. ტაბიძე. მშვიდობის წიგნი. – *თხზულებანი 12 ტომად*. ტ. XI. თბ., 1973, გვ. 352.

ეს სახლი მაგონებს დაწყველილ სამარეს:
აქ მკვდრები დაჰქრიან ზღაპრული რაშებით
და ბედის ეტლებით, ჰაერი სიკვდილით დაფარეს...“¹

ამ ბნელი სასახლის მთავარი ბინადარი იყო „დღეგრძელი მოხუცი“, ათასგვარი წამლის შეზავების და შელოცვის ოსტატი, „ფერმკრთალი ქალების“ გარემოცვით. ამ გრძნეული პიროვნების თანამდევნი იყო „სანთლების, წიგნების წყევლა და ვედრება!.. რისხვა! ამხედრება!“.

„განდევნილ ცხოვრებით დღეგრძელი
მოხუცი ცხოვრობდა აქ ერთ დროს.
ვინ იყო? სახელი არავინ იცოდა.
ათასგვარ წამლით და შელოცვით ეძებდა
ბედნიერ სამკვიდროს და
მუდამ ფარული ღელვებით იწვოდა...
მის თვალწინ ქარივით დგებოდნენ
ყოველდამ ფერმკრთალი ქალები,
სანთლების, წიგნების წყევლა და ვედრება!
ისინი ტიროდნენ, ისინი რეკავდნენ თვალების რკალებით,
რისხვა! ამხედრება!“²

ვფიქრობთ, ძალზე საყურადღებო, მთავარი აქცენტის მატარებელი ფრაზაა „სანთლების, წიგნების წყევლა და ვედრება!“ წიგნი უფლის მეტაფორული სახელია. მისი ვარიანტებია გალაკტიონის „მშვიდობის წიგნი“:

„უძველესი წიგნი, უახლესი წიგნი,
წიგნი – სიცოცხლე, წიგნი – სინდისი,
მშვიდობის წიგნი, წიგნი ცის და დედამიწის,
ჩვენი წყვდიადის და განთიადის წიგნი,
მარადის მანათობელი,
ძვირფასზე ძვირფასი წიგნი,
წიგნი – მხნეობა, წიგნი – საამო,
წიგნი – სიმართლის მცველი,
წიგნი – ვითარცა ასომთავრული“.³

ასეთივე გაგებისაა პოეტის მარადიული წიგნი („საშველი ქვეყნად აღარ ყოფილა“), ერთადერთი წიგნი („შემოდგომა“), წიგნი ვედრებიანი („გვიანი ოცნება“). პოეტი ჰპირდება სამშობლოს იმ უძველესი და უახლესი წიგნის დაცვას („მშობლიურო ჩემო მიწავ“). გალაკტიონის შემოქმედებაში გვხვდება აგრეთვე „შავი წიგნი“ („ხელოვნება“, „მაგიდა აღემბიკებით“), რომელიც სიკვდილის წიგნის იდენტურია. „წიგნი და ხმელი თავის ქალა“

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 2 წიგნად. წ. I, თბ. 1988, გვ. 83.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი 2 წიგნად. წ. I, გვ. 83.

³ გ. ტაბიძე. მშვიდობის წიგნი, გვ. 309-343.

(„პორტრეტი“) პოეზიისა და სიკვდილის დაპირისპირებას გულისხმობს ისევე, როგორც პოეტის მეორე წიგნის სახელწოდება: „თავის ქალა არტისტული ყვავილებით“.

გალაკტიონის საღვთო შინაარსის წიგნის წყაროდ გვესახება ესაია წინასწარმეტყველი, რომელიც ქრისტეს მოვლინებას აღიქვამს, როგორც დაბეჭდილი წიგნის სიტყვების გახშიანებას: „იქნება მთელი ეს ხილვა, როგორც დაბეჭდილი წიგნის სიტყვები. გაიგონებენ იმ დღეს ყრუები წიგნის სიტყვებს და ბრძათა თვალები ბნელიდან და უკუნეთიდან გამოიხედავენ“.¹ ანალოგიური გაგებისაა ნეტარი ავგუსტინეს „აღსარების“ მარადიული წიგნი: „არასდროს არ დაიხვეა მათი წიგნი, არასდროს არ აიხვეა მათი გრავანილი იმიტომ, რომ თვით ხარ, უფალო, ეს წიგნი მათთვის და ამ წიგნადვე ჰკიებ უკუნისამდე“.² წიგნის სახეში ღმერთი ამოიცნო დანტემ და მას უწოდა „სანუეკელი წიგნი“, „ღიაღი წიგნი“.³

გალაკტიონის „მშვიდობის წიგნში“ ერის ყოველგვარი უბედურება ახსნილია „მშვიდობის წიგნის“ (ღმერთის) უარყოფით და მხოლოდ მასთან მიბრუნების შემდგომ ხდება საბედისწერო პრობლემების მოგვარება. პოეტების მეფე გვაფრთხილებს, რომ ჭეშმარიტი რწმენის უარყოფა და ორიენტირების არევა, კერპების გაიდევლება, სატანისტური სექტების წევრობა დაუსჯელად არ ჩაივლის: „ძველი წიგნების გვერდებს არეულს სდევს მხოლოდ წყევლა და შეჩვენება“ („ძველი წიგნების გვერდებს არეულს“).

სანთელი, სანთელი ნათლისა სასულიერო პოეზიაში არის ღმერთის სიმბოლო⁴. „ღომინოს“ მოხუცის ხვედრია „წყევლა, რისხვა, ამხედრება“, რაც მინიშნებაა ჭეშმარიტი ღმერთის დაკარგვით მოსალოდნელ საფრთხეზე. აშკარა ხდება, რომ „ათასგვარ წამლით და შელოცვით“ გატაცებული დღევრძელი მოხუცი ერთ-ერთი „საკუთარი ნებით გაწინასწარმეტყველებული“ ის ცრუ წინასწარმეტყველ-მისანთაგანია, რომელთაც დასჯით ემუქრება ღმერთი ეზეკიელის წინასწარმეტყველებაში:

„...ვაი ცრუ-წინასწარმეტყველო, რომლებიც საკუთარ სულს მიჰყვებიან და არაფერი უხილაეთ!

„ნაოხარ ადგილებში რომ ძელიები არიან, იმათ ჰგვანან შენი წინასწარმეტყველნი, ისრაელო!“

„მათი ხილვები ფუჭია და მათი მისნობა სიცრუე. კი ამბობენ, უფალმა თქვაო, მაგრამ უფალს არ მოუვლენია ისინი. ირწმუნებიან, ახდებაო ჩვენი სიტყვა.

„რაკი ფუჭს ლაპარაკობთ და სიცრუეს ხედავთ, ამიტომაც, აჰა, თქვენი წინააღმდეგი ვარ, ამბობს უფალი ღმერთი.

¹ ბიბლია ორ წიგნად. წ. II. თბ., 1990, გვ. 94.

² ნეტარი ავგუსტინე. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. თბ., 1985, გვ. 217.

³ დანტე. ღვთაებრივი კომედია. თარგმანი კ. გამსახურდიასი. თბ., 1941, გვ. 383.

⁴ ტ. მოსია. საღვთო სახისმეტყველება. ზუგდიდი, 1995, გვ. 92.

„იქნება ჩემი ხელი ფუჭმხილველ წინასწარმეტყველთა და სიცრუის მისანთა წინააღმდეგ. ჩემი ერის საბჭოში არ იქნებიან ისინი, ისრაელის სახლის წიგნში არ ჩაიწერებიან და ისრაელის მიწაზე ვერ მივლენ.

„სწორედ იმის გამო, რომ აცდუნებენ ჩემს ერს, რომ ეუბნებიან, მშვიდობაო და არ არის მშვიდობა, ჩემი ხალხი კედელს აშენებს და, აჰა, ესენი კირით ლესავენ.

„უთხარით მლესავთ, ჩამოწვება-თქო თქვენი კედელი. წამოვა თავსხმა და, თქვენ, ყინულის ქებო, ჩამოცვივდებით და ქარიშხალი ამოვარდება“.¹

„გრძნეული შემლოცველის“ ასეთივე გაფრთხილებაა ესაია წინასწარმეტყველთან: „გრძნეულ შემლოცველს დასჯის უფალი“.²

„ცრუ სიბრძნის“ წინააღმდეგ ილაშქრებდა გალაკტიონი („პუშკინი პარზში“).

„დომინოს“ ლირიკული პერსონაჟი სულიერ საზრდოს ვერ ჰპოვებს გრძნეული მოხუცის ჯადოსნურ სახლში და იგონებს რწმენით გაჯერებულ წარსულს, მას მუდამ ახსოვს „ერთი შორი ოცნება.. ძველ მოტივიდან“ („გულო რა გემართება?“). პოეტი იტანჯება „საყვარელი აჩრდილები“ გაუჩინარებით, „საოცარი შენობისგან“ გაუცხოებული „იდუმალი დომინოს“ წყურვილით:

„აქ ხშირად ვხედავდი საყვარელ აჩრდილებს:

უეცარი გახელა, საოცარი შენობა,

როგორ მოვანდომინო.

მესმის უცხო სახელი,

მტანჯავს მე უშენობა,

იდუმალი დომინო!“³

შენობა და სასახლე მრავალნაირია გალაკტიონის პოეზიაში: „ყინულის სასახლეთა მუნჯნი გროვანი“ („შეხედეთ მიწა!“), „მეფის სასახლე – სისადაგლე“ („სულ მალე“), სასახლე – აღფრთოვანების მონა („ათრობდა ხალხთა მწუხარება“), უცნაური სასახლე, რომლისგან განშორება არყოფნის ტოლფარდია („უცნაური სასახლე“), ლანდების სასახლე („საუბარი ედგარზე“), სიყვარულის სასახლე („მოვა... მაგრამ როდის“). არსებობს კიდევ სასურველი „სახლი-საუნჯე“ („მშვიდობის წიგნი“). პოეტი არის მგოსანი ღმერთის და არა ამა ქვეყნის ძლიერთა, მიწიერ თავადთა მეხოტბე. ის მხოლოდ რწმენის, ღმერთის მონაა: „თუ მონა ხარ, მონა ისევ საკუთარი რწმენის“ („იდეა“).

გალაკტიონის წიგნის ფურცლებში „დაჰქრის მისი სასახლის ლანდი“ („ღრუბლები ოქროს ამურებით“) ანუ პოეტის წიგნში დაგანებულია ღმერ-

¹ ბიბლია., წ. II, გვ. 94.

² გ. ტაბიძე. რჩეული. თბ., 1977, გვ. 266.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. თბ. 1973, გვ. 89.

თის ლანდი ისევე, როგორც „მოძავლის ჩრდილი“ („მიძღვრე რამე“). პოეტის მხატვრული ქმნილებების ძალმოსილებას გვაგრძობინებს „ახალ-ახალი სასახლე“ („მაღალ მთაზედა“). „დომინოს“ სასახლის მოხუცი, „ათასგვარ წამალს და შელოცვას“ რომ მიმართავდა, ოკულტიზტია, „გრძნეული შემლოცველი“ (ესაია), „სიცრუის მისანი“ (ეზეკიელი), რომელსაც ასდევნებია „სანთლების, წიგნების წყველა და ვედრება“, იგი „რისხვას, ამხედრებას“ იმსახურებს.

პოეტს უეცრად „საოცარ შენობაში“ აეხილება თვალი, იტანჯება „იღუპალი დომინოს“ მონატრებით, ირგვლივ კი ნაირგვარი ნიღბები რიალებენ, თუმცა ვერ ჩრდილავენ უმთავრესს – უწინდელ, უდიადეს ცას:

„არაფერი ეშველა:

ნიღაბები წითელი, ნიღაბები ათასი!

მაგრამ მე მომეჩვენა ჩემი ცა უწინდელი,

უფრო უდიადესი“.¹

„ცა, ცათა ცა, სულიერი ცა, ცათა უგრცელესი, ცათა უმაღლესი მარიამ ღვთისმშობლის სიმბოლური სახელია“.²

ნიღბების კარნავალში „ჩვენი უწინდელი, უდიადესი ცის“ მოზმანება უფლის ღვთის მონატრების მიმანიშნებელია. გალაკტიონი ხელავდა „იქაურ ცას“ („იქაური ცა ფოთლით ქსოვილი“ – „გობელენი“), დარწმუნებული იყო, რომ „არის წმინდა ცა შუქით მგზნებარე“ („გრძნობათა ფერფლი“). „იქაური ცის“ ბრწყინვალეობით ნეტარებდა ტერენტი გრანელი: („რა ბრწყინვალეა ცა იქაური“...). ღმერთის უარყოფელი ეპოქის ტრაგედიას გამოხატავდა გალაკტიონი „დამწვარი ცის“, „გაცრეცილი და მტვრიანი ცის“, „დალეწილი ცის“, „დანგრეული ზეცის“ სახეებით.

გალაკტიონს ძიების პროცესში მრავალი ნიღაბი მოუსინჯავს, მაგრამ მხოლოდ სასურველის ნიღაბში გრძნობდა თავს დაცულად და, რაც უმთავრესია, შეეძლო ნიღბის სულის გათავისება:

„ჩემი როლი ნიღაბით

იყო სული ნიღაბის“ („ბნელ ქიმერებში“)³.

„დომინოში“ ძიება, ხედვის გამძაფრება იდეალის ხელების ლანდს აფიქსირებს, ხოლო ცისარტყელების გამოჩენა სასიკეთო ფერისცვალების მაცნედ ისახება:

„ლანდად სჩანდა ხელები და გეძებდი თვალებით.

დაღალული თვალებით! რეკდნენ ცისარტყელები

ფერის ჩუმი ცვალებით და მძაფრი გამალებით“.⁴

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I, გვ. 89.

² ტ. მოსია. საღვთისმშობლო სახისმეტყველება. ზუგდიდი, 1996, გვ. 119-120.

³ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 377.

⁴ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 377.

„ცისარტყელა, ირისე ხან იესოს, ხან მარიამის სიმბოლური სახელია“.¹

უფალს ლოცვა-ვედრება აღევლინება („წმინდაო, დამიცევა!“), რათა განარიდოს იმ დაწყველილ, საშიშარ, სამარისმაგვარ სახლს, რომელსაც მხოლოდ სულის სიკვდილი მოაქვს.

„ქალთა ხმაში ფარული ყვავილები სუროთი,
თოვლის ფერ-უმარილი, გაფითრების სურათი
და თვალების წყვდიადი
და სიცილის ფერება –
როგორც ყრუ ბაიათი –
ფიფქით დამემტერება...“².

„თვალების წყვდიადი“ ბოროტებას შეგვაგრძნობინებს, იგი „ყრუ ბაიათის“, „ფიფქით მტრობის“... კონტექსტში ჯდება. „იღუმალი დომინო“ კი სინათლის მომფენია, განსხვავებით „შავი იღუმალისაგან“, „ფარდების შრი-ალში“ რომ გვხვდება.

„თოვლის ფერ-უმარილი“ გაფითრებას მოასწავებს, ლექსის ლირიკულ გმირს აძრწუნებს აღმოსავლური „ყრუ ბაიათი“, „თოვლის ფერ-უმარილი“ და „ფიფქით მტრობა“. დეტალებით მინიშნებაა არსებითზე – თოვლიან სამყაროზე, რომელიც ცდილობდა დაევიწყებინა ჩვენი „უღიადესი ცა“ და „იღუმალი დომინო“. პირველი სახე („თოვლის ფერ-უმარილი“, „ფიფქით მტრობა“) ქარაგმაა თოვლიან-ყინულიანი იმპერიისა, რომელიც ანგრევდა რწმენის სასახლეს და ყინულის, სიცარიელის, სიკვდილის სახლში გვეპატიუებოდა. „ყრუ ბაიათი“, ანუ ჩვენი აღმოსავლური ისტორიული მტრის ცრურელიგიაც ისევე ღუპავდა სულს, როგორც ყინულოვანი სამეფოს ათეისტთა ურწმუნობა.

ლექსი 1916 წლით თარიღდება, ესაა მარქსიზმის, სოციალ-დემოკრატიის უღმერთობის, ათეისტური სატანიზმის ზეიმის პერიოდი. პოეტი ხედავდა მის შავბნელ ძალას და ღმერთს (წმინდას) ევედრებოდა ჩვენს სულთან წილნაყარი „უწინდელი, უღიადესი ცის“ ძალმოსილებისათვის შეეწყო ხელი.

„დომინოში“ თუ წყევლას, „რისხვას, „ამხედრებას“ იმსახურებენ საშიშარი სასახლე და მისი ბინადარნი, პოეტი მიესალმება „საოცარ შენობაში“ ზამბახის პრინცესის – (მარიამის) ხელების თითების გაელვებას, „დაჩრდილულ ბეჭედს“, ამასთან, ამ გამყინველი სამეფოს სიახლოვის მიუხედავად, პოეტის არსება დიდების სადგურია: „ოჰ, ვიცი: სიცივიდან ტერფამდე ვარ დიდება!“

დანტე ევედრებოდა უზენაესს: „დიდების შენის ნატვიფარი მომადლე ჩემს სულს“.³ „ღვთისმეტყველებაში სულიწმინდის ღმრთეებაზე საუბრისას

¹ ტ. მოსია. საღვთისმშობლო სახისმეტყველება. ზუგდიდი. 1996, გვ. 12.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ წიგნად, წ. I. თბ. 1988, გვ. 84.

³ დანტე. ღვთაებრივი კომედია. თბ., 1941, გვ. 411.

მუდამ აღნიშნავენ მის დიდებას და მზეებრ ბრწყინვალეობას¹. „პავლე მოციქულისთვის იგი არის სული დიდებისა: „რამეთუ დიდებისაი იგი და ღმრთისაი სული თქვენ ზედა განსვენებულ არს“, – წერს ზვიად გამსახურდია². გალაკტიონი, როგორც სულიწმინდის მადლით ცხებული, დიდების თანხლებით მიისწრაფვის პარნასისკენ:

„მე მომდევს განთქმულ სახელის ტაში,
დიდება, ცრემლი, ღელვა, მუქარა“³

„ღიადი დიდების“ თანხლების განცდა ახლავს სტრიქონებს:

„შენ გელის დაფნა,

შენ ღიადი დიდება გელის“⁴

„ლომინოში“ საშიშართა საკრებულოს განერიდა პოეტი, კანკელი აღიმართა, „მასთან“ „არდარიდება“ ირჩია, „ალებით“ (ცეცხლით) მიაეხლა „იდუმალ ღომინოს“. „თითების გრძელ ზამბახებზე“ „ღაჩრდილული ბეჭედი“ იხილა, ჯერ მხოლოდ კონტურები ისახებოდა სასურველის:

„მასთან ალებს მივიტან,

ვეტყვი... არდარიდება!

ვიცი, ფრთასაც ვერ ახებს იდუმალად ბეჯითი,

თითების გრძელ ზამბახებს ღაჩრდილული ბეჭედი“⁵

ბეჭედი, ზეცის ბეჭედი მარიამ ღვთისმშობელია საღვთისმშობლო სიმბოლიკის მიხედვით⁶. გალაკტიონის ლექსში ეს სიმბოლური ბეჭედი „ღაჩრდილულია“. მასში ლანდივით ჩანს „მოლები“, „მოტეხილი ზაფხული“, რაც „ოხვრის პაროლებს“ უხმობს:

„ლანდივით მაქვს ნახული

ბეჭდის თვალში მოლები,

მოტეხილი ზაფხული და ოხვრის პაროლები“⁷

ერთ ლექსში პოეტი „სწუხს ნაზი ფრჩხილების გრძელ ზამბახებს, სწუხს სხვაგვარ ცრემლებს, თეთრ ბეჭდების თვალებს – შიშველს, თეთრ ყვავილს“⁸.

„თეთრი ბეჭედი“ მარიამის სახელია, თვალი, ყვავილი – ქრისტესი, საღვთო სახისმეტყველების კვალობაზე⁹. „შიშველი ყვავილი“ რწმენის დაძაბულობაზე მიანიშნებს. ლექსში – „ხელები“ არის „დამსხვრეული ბეჭდების“

¹ ზ. გამსახურდია. ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება. თბ., 1991, გვ. 126.

² ზ. გამსახურდია. ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება..., გვ. 127.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი 5 ტომად. ტ. I. თბ. 1993, გვ. 200.

⁴ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 307.

⁵ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 307.

⁶ ტ. მოსია. საღვთისმშობლო სახისმეტყველება..., გვ. 43.

⁷ გ. ტაბიძე. თხზ., I, გვ. 90.

⁸ გ. ტაბიძე. თხზ., I, გვ. 96.

⁹ ტ. მოსია. საღვთო სახისმეტყველება..., გვ. 191.

სახე. სხვაგან ერთ პერსონაჟს სურს მადონას (მარიამის) ხელების ამბორი და „არაქაური სუნთქვის“ განცდა: „ბავით შეეხო მადონას ხელებს და იგრძნო სუნთქვა არაქაური“ („ჩვენი დღის ამბებს“)¹.

ქარში დაკარგული ბეჭდის სახე უბედობის რექციემია ლექსში „მერი“. ამასთან გალაკტიონს ჰქონდა „საკუთარი ბეჭდით მოჭრილი“ ოქრო, ანუ შეუღარებელი პოეტური ქმნილებები. ეპითეტები – „დაჩრდილული“, „დამსხვრეული“ ანარექლია რეალური ვითარების, როცა რელიგიური სახეები, რწმენა იყო იენორირებული. ვარდის ცვრიანი ბეჭედი, ლოცვები, სამება, ყვავილები, ცა, საუკუნო გამოსალმება (რწმენასთან), დემონის გამოჩენა და „შეეჭვება“ ღრმა, მნიშვნელოვანი სათქმელის გამჟღავნებაა ანალოგიური პარადიგმებით:

„სალამოვ, ვიცი,

ბაღში შეხვალ ეკლესიიდან

და გოცების მწუხარებას მასთან მიიტან.

თითქოს ბეჭდებზე დაგეყრება ვარდების ცვარი

და სურნელებით აივსება შენი ლოცვანი.

და მხოლოდ ღამით იგრძნობს სული,

როგორც სამებას: ყვავილებს და ცას, საუკუნო გამოსალმებას!

მოგონებები ელვარებენ ისევ ბეჭდებად,

მოვა დემონი, დაფიქრდება და შეეჭვდება

და საგანისგან სიზმარივით მიაქვს

ღამის ქარს მხევალთ გალობა:

შეიბრალეთ, იგი წმინდა არს!“ („სალამოვ, ვიცი“)².

ბეჭდებზე დაყრილი ვარდების ცვარი ქრისტეს გაგვანსენებს. მიემართოთ ბიბლიას: „ვიქნები ცვარი ისრაელისათვის, აყვავდება როგორც შრომანი და ღიბანით გაიდგამს ფესვებს“.³ საღვთო სიმბოლიკაში ვარდი ხან ქრისტეს, ხან მარიამს მიემართება. ბეჭედი ღვინოსთანაც მოიაზრება: „ჩავუშვათ ღვინის სიანკარეში ჩვენი ბეჭდები“ („პუშკინი პარიზში“). ამ ფრაზაში ბეჭდის ადრესატი მარიამია, ღვინისა – ქრისტე. რელიგიური შინაარსის ღვინის, ძველი ღვინის წყარო შეიძლება მოვიძიოთ ბიბლიაში: „გაუმართავს ცაბაოთ უფალი ყველა ხალხს ამ მთაზე ნადიმს მსუყე კერძებით, ნადიმს ძველი ღვინით, ძველი, დაწმენდილი ღვინით“.⁴

საანალიზო ლექსის „ზაფხული“ ქრისტეს სახელია ფსალმუნიდან:

„გვირგვინი დაადგი შენი სიკეთის ზაფხულს

და შენი ნაკვალევიდან წვეთავს სიმსუქნე“.⁵

¹ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 367.

² გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 503.

³ ბიბლია., წ. II, გვ. 273.

⁴ ბიბლია., წ. II, გვ. 91.

⁵ ახალი აღქმა და ფსალმუნები, სტოკჰოლმი, 1992, გვ. 588.

ზევით ბეჭდის ეპითეტი იყო „დაჩრდილული“. ზაფხულის მსაზღვრელია „მოტეხილი“. „დაჩრდილული“, „მოტეხილი“ უნდა ნიშნავდეს უგულვებლყოფილს, ღავიწყებისათვის განწირულს, ანუ რწმენის იგნორირებაზეა აქცენტი. ასეთი იყო რეალობა. გალაკტიონი თავადაკლული ეძებდა თავის სათაყვანო ღვდა-ძეს, მას მუდამ „რწმენის ტახტი“ ეღვავა. სხვაგან ბეჭედი (მარიამი) გალაკტიონმა მოიაზრა ვარდის ცვრის, ღვინის სახეებთან, ანუ ისევ და ისევ რელიგიურ კონტექსტებში.

უფრო რთული და ამოუცნობი სახეა ბეჭდის თვალში ლანდივით დანახული „მოლები“. ზვიად გამსახურდია აღნიშნავს, რომ „ოდისეაში“ ქვესკენლად შთასვლისათვის იყენებენ ჯადოსნურ ბალახს, მოლის, რომელსაც ოდისევსს აძლევს კირკე, კოლხეთის მეფის ასული. „ვეფხისტყაოსანშიც“ ფატმანის გრძნეული მონა მოლს წამოისხამს და მიდის ქაჯეთში. ე.ი. მოლი ისეთი ბალახია, რომელიც ეხმარება ადამიანს ინიციაციაში... „ვეფხისტყაოსნის“ გმირები – ტარიელი, ავთანდილი, ფრიდონი მოლით კი არ გადიან ინიციაციას, არამედ იარაღის ძალით. „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორისათვის მოლი ინიციაციის არაკანონზომიერი გზაა, ვინაიდან მას იყენებს გრძნეული ზანგი, შავი მაგიის მიძღვეარი, თანაც ფატმანის მონა. თვით სიტყვა „მოლი“, როგორც ჩანს, უძველესი ქართული სიტყვაა, თანაც მისი გამოყენება კოლხეთის მეფის ასულის მიერ უნდა მიუთითებდეს ანტიური ინიციაციის ინსტიტუტის კოლხურ წარმოშობაზე, რასაც აღნიშნავს ო. ნეერახერიც¹.

ნანა კუციას მიხედვით, მოლები ყვავილია ხალხურ პოეზიაში: „ქალსა ვისმე ერქვა შროშანი, ზუთსა თითსა ეცვა ბეჭედი, ბეჭდის თვალსა მოლი მოსულა“² ნანა კუცია იმოწმებს ასევე, რისმაგ გორდეზიანს: „ოდისეას“ მიხედვით, მოლი ღმერთების ენაში არსებული სიტყვაა. ჰომეროსის განმარტებით, ეს არის შავი ძირისა და რძის მსგავს ყვავილთა მქონე მცენარე კირკეს კუნძულაიზე... „მოლი იხმარება ყოველგვარი თარგმანის გარეშე“³ აქედან გამოძინარე, მკვლევარი ვარაუდობს: „იქნებ რძის მსგავს ყვავილთა მქონე მცენარეში შროშანი იგულისხმება, ღვთისმშობლის ყვავილი?“. „ერთურთს თანხვდება თითქოს ხალხური პოეზიის, ჰომეროსისა და გალაკტიონის პარადიგმები“⁴.

ყვავილების სახელებია ხალხურში ნუგეში (გალაკტიონთანაც – „პირველ თაველებს“), ქრისტესისხლა, მარიამულა. გალაკტიონის „მოლების“ შინაარსს რომ უფრო მიუვახლოვდეთ, გავიხსენოთ ისიც, რომ მოლები არიან მაჰმადიანთა სასულიერო პირები. ერთგან პოეტი წერს:

„და იგონებდნენ მოლებს,

¹ **ზ. გამსახურდია.** ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება., გვ. 215-216.

² ქართული პოეზია. ტ. 17, თბ., 1985, გვ. 14.

³ **ნ. კუცია.** გალაკტიონის „დომინო“. – წგნ. **ნ. კუცია.** ლიტერატურული წერილები. თბ., 2005, გვ. 93.

⁴ **ნ. კუცია.** გალაკტიონის „დომინო“, გვ. 10-11.

როგორც დაწყევლილ სინდისს.
იდგა გაშიშის სევდა,
მწარე ნისლივით ვრცელი,
მას ბურუსებზე ხვევდა თეთრი ობობას ქსელი“ („სად დასასრული იყო“)¹.

სულხან-საბა ორბელიანის მიერ გაიგივებულია „მუყრნი“ და მოლა: „მუყრი – მაჰმადიანთა მოლა“.² „ვეფხისტყაოსანში“ გულწასული ტარიელის მოსასულიერებლად მოსული მაჰმადიანთა სასულიერო პირები ირონიულად არიან მოხსენებულინი:

„სრულნი მუყრნი და მულიმნი მე გარე შემომცვიდიან,
მათ ხელთა ჰქონდა მუსაფი, ყოველნი იკითხვიდიან,
მტერ-დაცემული ვეგონე, არ ვიცი, რას ჩმახვიდიან...“.³

„დომინოში“ მოლი კი არა, მოლებია, ეს მრავლობითის ფორმა კი მოლიდანაც მიიღება და მოლადანაც. რაკი ზევით „ბაიათია“ (აღმოსავლური), იქნებ აქ „მოლა“ და არა მოლი? და თუ „მოლია“, კირკეს ჯადოსნური ბალახი, თუ ყვავილი, ისევ იმ „დღეგრძელი მოხუცის“, ათასგვარი წამლისა და შელოცვის ოსტატისათვის საჭირო გრძნეულების საშუალებაა, რომელიც ცდილობს „დაჩრდილოს“ ბეჭედი – მარიამი. მით უფრო, მერე ირკვევა, რომ ზაფხულიც (ძველი ქართულით გაზაფხული – საღვთო შინაარსის სახელი) „მოტეხილია“.

ვფიქრობთ, უთუოდ კავშირშია ეს ჯადოსნური მოლი ამ „ცრუ მისანის“, „ცრუ წინასწარმეტყველის“ სატანურ საქმიანობასთან, რომლითაც ცდილობს იღუმალი „დომინოს“ გაუჩინარებას, ბეჭდის დაჩრდილვას, ზაფხულის იგნორირებას.

გალაკტიონი სხვაგანაც „წუხს“, „თეთრ ბეჭდების თვლებს“, („სამრეკლო უდაბნოში“), გაზაფხულის გაქრობას: „რა ადრე გაქრა გაზაფხულის მზიანი ჩრდილი“ („ელეგია“), „გაზაფხულისა გაჰქრა მშვენება და მიეფარა ნისლს სიზმარეულს“ („ძველი წიგნების გვერდებს არეულს“).⁴

„დომინოში“ „თეთრი კვამლია“ ქვეგამხედვარი ყინულოვანი მეზობლის თუ პირისისხლიანი ახლო აღმოსავლეთის ზღაპრების და ბაიათების... ანუ ორი უკიდურესობა. პოეტის გულმხურვალე ლოცვით უჩინარდებიან „ბედნიერ სამკვიდროს“ ამაოდ მაძებარ მზაკვართა აჩრდილები... ბოლოს მაინც კანკელი აღიმართება დიდი წვალების, ძიების, მონატრების შემდეგ, დიდი ძალისხმევის შედეგად. პოეტს ახსოვს განუკითხაობის პერიოდის „ცა უკანკელო“ („სად იყო სმენა და გაგონება“), მსოფლიო ომის დროს ძირს დაგდე-

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I, გვ. 66.

² სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული, I. თბ. 1991, გვ. 530.

³ შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. თბ., 1991, გვ. 72.

⁴ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ტომად, ტ. II, გვ. 307.

ბული კანკელი, ჩამავალი მზე, ღრიანკელი, ცისარტყელები:

„ეგლო კიბეზე ოქროს კანკელი,

ჩამავალი მზე ლურჯი ხელებით და ღრიანკელი,

ცად მიმავალი ცისარტყელებით“ („ქარი, მსოფლიო ომის მაუწყებელი“) ¹.

რწმენის ზეობისას მოჩანს „თვალებაშკარა ცეცხლის კანკელი“ („დაბრუნდა გრძნობა და სისადავე“). „დომინოში“ გაცუღდა „ყრუ ბაიათი“, ფიფქით მტრობა. გრძნეული მოხუცის საშიშარი, სიკვდილის მომტანი სასახლიდან ლირიკულმა პერსონაჟმა „საოცარ შენობაში“ გადაინაცვლა და გამოჩნდა დომინო, ლოცვა-ვედრებით მიღწეულ იქნა მიზანი. ნანა კუციას აზრით, დომინო არის მარიაში. მკვლევარი ეყრდნობა განმარტებით ბიბლიას, რომლის მიხედვით, მარიაში ბერძნულად არის მარია, არამეულად - მარიაში, იერონიმეს მიხედვით კი იგი ნიშნავს დომინას.² დომენ, დომენიკო გვხვდება დანტეს „ღვთაებრივ კომედიაში“: „დომენიკო... მებაღეა იგი ქრისტესი, სოფლად მოსული უფლის ბადის მოსაშენებლად“.³ გურამ დოჩანაშვილის „სამოსელი პირველის“ დომენიკო უძლები შვილია, მამასთან (ღმერთთან) მუდმივ კონტაქტში მყოფი.

გალაკტიონ ტაბიძე აფიქსირებდა, რომ ათეისტურ პერიოდში ახალი ერესი მკვიდრდებოდა: „ეპოქა ისვრის ახალ ერესებს“. ვფიქრობთ, პოეტების მეფის დომინო არის ერესის დასათრგუნავად, მიწაზე უფლის ვენახის მოსაშენებლად მოსული პირი, რომლის მოვლინებასაც ნატრობდა „დომინოს“ ავტორი. დომინო ფაქტობრივად, პოეტის მეორე მეა, იღუმალის მეორე სახე, რომელიც გაერთოსულობა მისი უფლის წყურვილით სავსე პიროვნებასთან, ხოლო ვიდრე ეს მოხდება, იგი იტანჯება უზენაესთან შერწყმის სურვილით.

გალაკტიონისათვის უცხო იყო

„ამაოდ შექმნილ ციურ სულთან

მხურვალე ლოცვა

და ქვეყნიურად შექმნილ კერპთან

მწარე შეცდომა“ („სანამ შორს იყავ“) ⁴.

„მომავლის ღრმა სიბრძნით თვალნახელი“ პოეტი ქმნიდა არა მუხამბაზებს, არა აღმოსავლურ ბაიათებს ან რომანსეროებს, არამედ დარდის, სიკვდილის დამმარცხებელ საღვთო ჰანგებს, სამოთხის ხმებს, ცხოვრების ზღვაზე გადამყვან ფრთიან სიმღერებს:

„გვევედრები, გამაგონე,

ის სიმღერა, მე რომ მიყვარს,

¹ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 153.

² ნ. კუცია. გალაკტიონის „დომინო“..., გვ. 10.

³ დანტე. ღვთაებრივი კომედია, გვ. 324.

⁴ გ. ტაბიძე. თხუხულებანი ხუთ ტომად. ტ. I, თბ. 1993, გვ. 130.

ლაჟვარდოვან ფრთების მქონე,

შუა ზღვად რომ გადამიყვანს“ („ოდეს მძიმე რამე დარდი“)¹.

გალაკტიონი უპირატესობას ანიჭებდა „სიყვარულის სიმღერას“:

„გულში ჟღერს რა ხანია,

სიყვარულის სიმღერა,

როგორც ერთადერთი ხსნა,

ერთადერთი იმედი“ („ილიას მოტივი“)².

სიყვარული ღმერთია: „ღმერთი სიყვარულია“³ (იოანე, 4,8). პოეტის გულში ერთი ღმერთის სიყვარული ხშიანობდა:

„...შენს გულში ერთი განმაურდება ზეცა და ღმერთი,

როს დაგმორდება – ვარ მე ზედმეტი,

საშინელება და ჯოჯოხეთი“ („არ გაპატივა“)⁴.

გალაკტიონის „დომინო“ არის პოეტის უკიდვებანო სულის ოდისეა სამარესავით დაწყვეტილი საშიშარი სახლიდან „საოცარი შენობისკენ“, უწინდელი უღიადესი ცისკენ, ძებნა, ძიება, ხეტიალი სულის უხილავ ლაბირინთებში. პოეტმა, ეპოქის ერესის მიუხედავად, იპოვა თავისი წმინდა ქრისტიანული ორეული. პოეტი აქ არის არა „მე, არამედ „ის“. მეორე თუ მესამე პირით საკუთარი არსების წარმოჩენა საერთოდ ახასიათებდა პოეტს: „შენ, გალაკტიონ, იცი“, „ვიცან, გალაკტიონ შენში აქტეონი“. „ეპოქის გედი ოცნებას მღერის გაბედითებით“, „ის მღერის, როგორც დარის დარება“, „როგორც ერთია ქვეყანა მთელი, ისე ერთია გალაკტიონი“... პოეტს „წუხილით ავსებდა ის, რომ „სიყვარულის ხმა არსით ისმოდა“. სამაგიეროდ იყო „ვალალება გრძნობათ დამხობის“ („ის“). მაგრამ ეპოქალური კატაკლიზმების მიუხედავად, მის ლექსებში გამუდმებით ჟღერდა ციური სიმფონია, „სიხარულის უვერტურა“, რაც ლოცვასავით ამალლებული და დიადია. „რატომ არავინ იყო, როცა მოვედი, როცა ვიძახდი და არავინ იყო პასუხის გამცემი?“, – კითხულობდა წინასწარმეტყველი ესაია⁵.

წინასწარმეტყველის დარად, გალაკტიონსაც იგივე პრობლემა აწუხებდა: „როდესაც მე მოველ, არავინ არ ჩანდა“ („მე მოვალ“)⁶.

პოეტის მწუხარე, სპეტაკი წიგნით ცოცხლდებოდა „იმედთა მღელო“, ისმოდა „ლოცვა-ვედრება, გალობა ახალი“. გამოცხადების მიხედვით, მექანარეთა ხმის, ახალი საგალობლის შესწავლა მხოლოდ წაუბილწავთ, ღმერთისგან გამოსყიდულთ ხელეწიფებათ, რომელთაც განგებამ დააკისრა „უკვე ჩამქრალი აღის“ ანთება, დაკარგული გრძნობის მოძიება, „დამარხული იმე-

¹ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 447.

² გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ტომად, ტ. 2, გვ. 429.

³ გ. ტაბიძე. თხზულებანი ორ ტომად, ტ. 2, გვ. 223.

⁴ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 239.

⁵ ბიბლია., II, გვ. 221.

⁶ გ. ტაბიძე. რჩეული, გვ. 76.

დის“ გაცოცხლება, „აღდგომის კვალის“ მიგნება („ახალი წელი“). „დომინონში“ ქრისტეს სიმბოლოებია: სანთელი, წიგნი, ზაფხული. მარიამის სახე-ხატებია: უღიადესი ცა, ხელები, თითების გრძელი ზამბახები, ბეჭედი.

საანალიზო ლექსში გალაკტიონის პიროვნება გაცხადდა, როგორც „ქრისტეს სხივებით შემოსილი მცენარეულის“ (დანტეს ფრაზაა) ზეციური ვარდების, ალვის ხის „შემომენებით“ (გალაკტიონის ტერმინია) გატაცებული, უფლისაგან კურთხეული მებაღე ანუ დომინო. „დომინო“ პოეტის მიერ საკუთარი ზეციური მისიის, უფლის ერთგული მსახურების შეგრძნობა-გაცნობიერებაა ორიგინალური პოეტური ხერხებით და, ამდენად, ეპოქის ყველაზე მწვავე პრობლემის დასმა-გადაჭრაა სულიერი ინდივიდუალობის მაუწყებელი სახე-ხატებით, ანუ თვით პოეტს რომ დავესესხოთ, „ესაა გრძნობა კვლავ სიყვარულთა, გადაქცეული სხვისათვის ჭაობად“...

„დომინო“ მუდამ იწვევდა მკითხველ-სპეციალისტთა ინტერესს. ი. კენჭოშვილი გალაკტიონის „დომინონში“ ანდრეი ბელის „მასკარადის“ გავლენას ხელავს¹. ზ. სარია ეთანხმება ამ მოსაზრებას: „ეს ლექსი მართლაც იწვევს ანდრეი ბელის „მასკარადის ასოციაციას“.² მკვლევარი ასევე ეძებს პარალელებს ალექსანდრე ბლოკის რკალებთან: „Маска“ და „Снежная маска“, სადაც „ქალი, ვნება და ქარის სტიქია განუყოფელია.“ ზ. სარია იმოწმებს ბლოკის ლექსების ციკლს „Пляски смерти“ - იმის გამო, რომ მასში არის აჩრდილთა მოტივი, სიკვდილის თემასთან გაშინაურება და გაუცნაურებული გარემო. „ბელის ლექსს ერთვის რეფერენად ტაეპი: „Маска смерти, чёрное домино“. „გალაკტიონთან დომინო შეიძლება მოთამაშე ბედისწერის სიმბოლო იყოს“, - ასკვნის ზეინაბ სარია³.

ს. სიგუა ეხება წითელი დომინოს სახეს, რომელიც შიშისმომგვრელია და გვხვდება ანდრეი ბელის რომან „პეტერბურგში“.⁴ ეს იგივე ნიკოლაი აბლუხოვია, სენატორის ვაჟი, რომელმაც მასკარადზე საიდუმლო ბარათი წაიკითხა. მან პენსნეს გაკეთებისას ნილაბი აიწია და ყველას თვალწინ გამოჩნდა ნილაბახდილი, შიშისმომგვრელი დომინო. ეს შემთხვევა სკანდალით დასრულდა. ედგარ პოს „წითელი ნილაბის სიკვდილში“ წითელი მასხარას ნილაბია. „გალაკტიონს „პეტერბურგი“ წაკითხული არ ჰქონდა, როცა „დომინო“ დაწერა, ასე რომ, სოსო სიგუა გამორიცხავს ანდრეი ბელისა და, მითუმეტეს, ედგარ პოს ქართველ პოეტზე გავლენის მომენტს⁵.

ვფიქრობთ, გალაკტიონის „დომინო“ განსხვავებულია ა. ბლოკის, ა. ბე-

¹ ი. კენჭოშვილი. გალაკტიონის სამყაროში. თბ., 1999, გვ. 133.

² ზ. სარია, გალაკტიონ ტაბიძის ინტიმურ-მედიტაციური და სამოქალაქო-პუბლიცისტური ლირიკა. თბ. 2003, გვ. 132.

³ ზ. სარია. გალაკტიონ ტაბიძის ინტიმურ-მედიტაციური..., გვ. 133.

⁴ ს. სიგუა. ქართული მოდერნიზმი. თბ., 2002, გვ. 315.

⁵ ს. სიგუა. ქართული მოდერნიზმი..., გვ. 315.

ლის, ედგარ პოს დომინოსაგან, იგი უფრო დანტეს დომენიკოს უახლოვდება. ჩვენი შეხედულებით, დომინო არის გალაკტიონის შემოქმედების ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემის – ღმერთის ძიების, მისი პოვნისა და ქრისტიანული რწმენის შეუბღალავად დაცვა-შენახვის იდეის მხატვრული ხორცშესხმა განუმეორებელი სახე-სიმბოლოებით.

LUARA SORDIA

CHARACTERS AND ASPECTS OF GALAKTION TABIDZE'S "DOMINO"

Problem of belief, Christian religion engages a central place in Galaktion Tabidze creative work, who treats the above question by symbolic-metaphorical aspects. Such aspects are the keys of poet's ideology in most cases. The poem "Domino" has been written in 1916 in the period of atheism and shows a process of searching Christian ideal and finding it by the poet. Galaktion opposed to the satanic materialism, Eastern religious, liar foretellers and warned that denial of veritable belief, mixing up of orients, idealization of idols, occultism, representative of which is a "magician old man" of "domino", is a way of losing soul. In the Poet's opinion, Christian Holy Trinity is the rescuer of soul, the ideal of morality. Domino is twin of Galaktion's soul, which appeared on the land as a guard of belief. In the poetry face of Christian God is symbolic: candle, book, spring. There are appointing paradigms on Virgin Mary: the greatest sky, ring. Galaktion's "Domino" differs from A. Block's, A. Bell's, Edgar Po's Domino, it is close with Dante Domeniko most of all. The Georgian poet is absolutely original in the thinking of a problem and a question as well.

ლადო ჭანია

სვედრი წამებისა

კ. გამსახურდიას შემოქმედებაში სხივმოსილი მგრძნობელობითა და ღვთაებრივი მადლითაა წარმოჩენილი ქართველი დედის სულიერი სამშენველი. დედა მწერლისათვის სიცოცხლის ნეტარების მასულდგმულელები წყაროა, რომლის საღბუნი და ათინათი შვილებს სიცოცხლის კარიბჭემდე მიჰყვებათ. მწერალიც ხარბად დაეწაფა დედის მიერ დავანებულ სულიერ წყაროს, ამასთან ერთად, მტკივნეულად განიცდიდა იმ გარემობას, რომ მშობლების ამაგი ჯეროვნად არ იყო დაფასებული მისი მხრიდან. არადა ეს ხარკი ყველა ჭემმარიტმა კაცმა უნდა გაიღოს. კ. გამსახურდია ერთგან აღნიშნავს: „ყოველ დიდ ხელოვანს ხარკი მიუცია ამ დიადი გრძნობისათვის, რომელიც მართებს ყოველ კაცს, ყოველ სულიერს საკუთარი მშობლისადმი“.¹

მწერლის სულიერ ფორმირებაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის დედამისს ელისაბედ თოფურიძეს, რომელიც ფრიად მორწმუნე და ღვთისნიერი ქალბატონი ყოფილა. ის დაწოლის წინ მუდმივად ლოცულობდა, ფსალმუნის ლექსებს გალობდა და ეკლესიაში წირვა-ლოცვასაც სისტემატურად ესწრებოდა. პატარა კოსტანტინე ხშირად დაჰყავდა ეკლესიაში, ღვთისმოსაობას და რწმენისადმი თავყანისცემას უნერგავდა ბავშვს, რომელიც ხასიათითა და ნიჭიერებით აშკარად გამოირჩეოდა თავისი ძმებისგან. ეს შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ მშობლებს და მათ იმთავითვე იზრუნეს, რომ ბავშვისათვის შესაფერისი განათლება მიეცათ. სვიმონ გამსახურდიამ შვილი ქუთაისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაში მიაბარა. მშობლები ყურადღებას არ აკლებდნენ კონსტანტინეს, მაგრამ მალე, მამის გარდაცვალების შემდეგ, ბავშვის აღზრდის მთელი სიმძიმე ელისაბედ თოფურიძის მხრებს დააწვა, რომელმაც, თავის მხრივ, შვილს ობლობა და მიუსაფრობა არ დაატყო და დღენიადგ მისი ინტელექტუალური ცნობიერების გაფართოებაზე ზრუნავდა. ამასთან ერთად, დედა გუმანით გრძნობდა, რომ შვილის მომავლისათვის პრიორიტეტული მნიშვნელობა მის ევროპაში გამგზავრებას ენიჭებოდა. მართალია, მისთვის აუტანელი იყო შვილთან განშორება, მაგრამ როცა ამის საჭიროება დადგა, ელისაბედს ერთი წამითაც არ უყოყმანია და კონსტანტინეს ევროპაში გასამგზავრებლად სათანადო პირობები შეუქმნა. მზრუნველმა დედამ სოფელში

¹ კ. გამსახურდია. დავით კაკაბაძე. – *თხზულებანი*. ათტომეული. ტ. IX. თბ., 1985, გვ. 500.

სახლიც კი გაყიდა და ათასი ოქროს მანეთი ლაიპციგში გაუგზავნა კონსტანტინეს, რომელსაც ამ ნივთიერმა დახმარებამ სულზე მოუსწრო, თუმცა, დედასთან განშორებით გამოწვეულ სულიერ სატანჯველს ვერანაირი ფულით ვერ განიქარვებდა.

კ. გამსახურდიას გერმანიაში გამგზავრება პირველ მსოფლიო ომს დაემთხვა. მწერალი, როგორც რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომი, დააპატიმრეს და ისმანინგის ციხეში გამოამწყვდიეს. მისთვის წამება იყო იმის შეცნობა და გააზრება, თუ როგორ დაიტანჯებოდა დედამისი, შვილის ციხეში მოხვედრის ამბავს რომ გაიგებდა. ამიტომაც შორეული გერმანიიდან გამოგზავნილი ცრემლით დაწერილი წერილით ცდილობდა დაემშვიდებინა დედის აფორიაქებული სული:

– ჩემო ძვირფასო დედიკო, როგორ ხარ, შენი ჭირიმე. ამდენი ხანია შენი წერილი არ მინახავს. სულ შენს სურათს ვუყურებ – ხანდახან ტყვეები მოდიან, მიხსნიან საათის მეღალიონს და იხედებიან შიგ. ეს შენი ცოლია? ეს დედა – ძლიერ გგავს, მეუბნებიან. მართლა დედიკო? სულ მუდამ გხედავ სიზმარში – სულ ხლავფორთობ რაღაცას.

მე მგონი ომი საშობაოდ გათავდება, ასე რომ მალე გნახავთ ყველას. ომი როგორც კი გათავდება, მაშინვე ჩამოვალ. იმწამშვივე ჩავჯდები მატარებელში და გამოვქანდები და ათასს გაკოცებ ჩემო დედიკო¹.

კ. გამსახურდიას ერჩივნა უცხოეთში მომკვლარიყო, ვიდრე დედას საქართველოში რაიმე გასჭირვებოდა. ამით აიხსნება მისი განუწყვეტელი მუდარა პირველი მეუღლისადმი, ბერეკა ვაშაძისადმი, რათა მას მომეტებული ყურადღება გამოეჩინა დედამისის მიმართ. თუმცა მწერალი ამას არ დასჯერდა და ცდილობს გერმანიიდან გაუმართოს ხელი დედას, ოდნავ მაინც შეუმსუბუქოს მოხუცებულ ქალს თავისი ჯვარი წამებისა. ამ მიზნით ის სთხოვდა რებეკას, რომ ეს უკანასკნელი დაკავშირებოდა გაზ. „სახალხო საქმის“ რედაქტორს, სამსონ ფირცხალავს, რომელიც ელისაბედ თოფურიძეს ყოველი თვის ბოლოს 100 მანეთს მიაწვდიდა. მწერალს სურდა, ვინმე სანდო კაცი სათვის დაევალებინა ამ საქმის მოგვარება. ასეთ პიროვნებად მას თავისი ძმა, ალექსანდრე წარმოედგინა, რომელსაც მიანდო კიდეც ამ საქმის მოწესრიგება, მაგრამ ალექსანდრეს ვერ მოუბამს თავი ამ დავალებისათვის, რის გამოც, გულმოსული მწერალი თავის ძმას წერილებში დედისადმი გამოჩენილი გულგრილი დამოკიდებულებისათვის საჯაროდ კიცხავს და ამუნათებს².

კ. გამსახურდია თითქმის ყველა გამოგზავნილ წერილში უმორჩილესად სთხოვს მეუღლეს, ჯანმრთელად და უვნებლად დაახვედროს დედა. იმასაც შეახსენებს, რომ ამით შენდამი ჩემს სურვილს ერთი-ორად გააასკეცებო. მწერალი რებეკას პენულობას ეძახის. ამით ის ცალსახად მიანიშნებდა თავის

¹ გაზ. „გრაალი“, 1996, №7, გვ. 3.

² გაზ. „გრაალი“, 1996, №7, გვ. 3.

მეუღლეს, რომ მასაც პენელოპეს მსგავსად უნდა ეტვირთა მძიმე ხვედრი. მწერალი ასე ნაღვლობს თავის გამწარებულ ბედს: „რა უვარგისი შვილი გამოვადექი საწყალ დედას. თავისი სიცოცხლე შემომავლო და ახლა ასე ღვთის ანაბარად დავტოვე“.¹ ამ ვედრებაში ოდისევსის სევდა შეიგრძნობა.

გამძაფრებული დამოკიდებულება ჰქონდა ელ. თოფურიძეს კონსტანტინეს ქორწინებასთან დაკავშირებით. როცა მწერალი რებეკას დაშორდა და ევროპას მარტო გაემგზავრა, დედა შიშობდა შვილი უცხო ქალზე არ დაქორწინებულიყო. ამიტომაც, როცა კონსტანტინე გერმანიიდან დედას ატყობინებდა:

– „დედა, რა ჩამოგიტანო

– ნურაფერს ნუ ჩამომიტან, ოღონდ არავინ ჩამომიყვანო“,² – უთვლიდა დედა შვილს, რომელიც თავადაც უარყოფითად იყო განწყობილი შერეული ოჯახისადმი. მას ვერც წარმოედგინა თანამეცხედრედ ჰყოლოდა ისეთი ქალი, რომელიც დედამისს ქართულად ვერ დაელაპარაკებოდა. მთელი პასუხისმგებლობით მიუთითებდა ამ ფაქტორზე:

– „მთავარი ისაა, რომ მე არაქართველ ქალს ვერ შევირთავ. სხვა არ იყოს რა იმიტომაც, რომ დედაჩემმა ქართულის გარდა არც ერთი ენა არ იცის“.³ უმთავრესად, ამ მიზეზით აიხსნება ის, რომ მწერალს უცხოელი ქალების სიყვარულის დათმობა მოუხდა, თუმცა, მიუხედავად ამისა, მადლს მიაწევს უფალს, ვინაიდან ეგ რომ არ ექნა, სამშობლოც დაკარგული ექნებოდა და საყვარელი დედაც.

მართალია, კ. გამსახურდია უცხო ქალზე არ დაქორწინებულა, თუმცა თავისი შეურიგებელი, მეომრული ხასიათის გამო, სხვა სადარდებელი გაუჩინა მშობელ დედას. მწერალი დაუფიქრებლად გაემუშრა თურქეთის ფრონტის ხაზზე, სადაც საბრძოლო ნათლობა მიიღო. როცა ფრონტიდან უვნებელი დაბრუნდა, დედამ ეს უთხრა თავის საამაყო შვილს:

– „ეს ჩემმა ლოცვებმა გიწიეს შვილო“.⁴

კ. გამსახურდიამ ბოლშევიკების მიერ თბილისის აღება მძიმედ განიცადა. უსაფრთხოების მიზნით, მან დედა სოფელში გახიზნა, თუმცა ის იქ დიდხანს არ დარჩენილა და საერთო გაჭირვების ჟამს შვილს ამოუდგა გვერდში, რომელსაც იმ წლებში მართლაც რომ არ ულხინდა. დაუხურეს ჟურნალი „ალიონი“ და „საქართველოს სამრეკლო“. უნივერსიტეტიდან გააძევეს, შიმშილმა კარზე მიუკაკუნა. ამის გამო თავის მოკვლაც ბევრჯერ განიზრახა, თუმცა მოხუცებული დედა ებრალებოდა და უკეთურ განზრახვაზე

¹ გაზ. „გრაალი“, 1996, №7, გვ. 3.

² კ. გამსახურდია. ღანდებთან ლაციცი. ხელნაწერი. გ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურის ისტორიის მუზეუმი, გვ. 104.

³ კ. გამსახურდია. ღანდებთან ლაციცი. ხელნაწერი, გვ. 65.

⁴ გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1991, №28, გვ. 3.

ფიქრს თავიდან იცილებდა. თავად ელ. თოფურიძე გაუტეხელი სულის ადამიანი იყო. მისთვის უცხო გახლდათ ბედისწერასთან შეგუება და კონსტანტინეს სულიერად ასე ამხნევებდა: „რისი გემინია შვილო, საკერავ მანქანას ვიყიდი ერთს, ქურთების საცვლებს შეგკერავ და მით ვარჩენ ოჯახს“.¹

სულ მალე მწერალს ხელისუფლებასთან ურთიერთობა კიდევ უფრო გაურთულდა. 1924 წლის აგვისტოს ამბოხებისას კი მის სიცოცხლეს სერიოზული საფრთხე დაემუქრა. კომუნისტები ყოველგვარი სამხილის გარეშე ლამობდნენ კონსტანტინეს სახელი აჯანყებულებთან დაეკავშირებინათ და ამის საფუძველზე დაეპატიმრებინათ კიდევ. მწერალს შეეძლო სულაც გადახვეწილიყო საქართველოდან, თუმცა შიში ჰქონდა, მისი გაქცევის გამო დედასთვის არ დაეშავებინათ რაიმე. ამ მიზეზით შეუთვალა „ჩეკას“ თავმჯდომარის მოადგილეს ლ. ბერიას, ჩეკისტები გამოაგზავნეთ და დამიჭირეთო². მწერალი დააპატიმრეს და მეტეხის ციხეში გამოამწყვდიეს. მთელი ეს პერიოდი დედა მზრუნველობას არ აკლებდა კონსტანტინეს.

კ. გამსახურდია ციხიდან მალე გაათავისუფლეს, თუმცა ბოლშევიკები ცდილობდნენ, მისთვის სასიცოცხლოდ ჯოჯოხეთური პირობები შეექმნათ. მისადმი ამგვარ დამოკიდებულებას, უწინარესად, დედა განიცდიდა, რომელიც აბსოლუტურად იყო დარწმუნებული, რომ კონსტანტინესთანა პატიოსანი, განათლებული და გაბედული ვაჟკაცი სხვა არ იყო ამქვეყნად. მწერალი მოგვიანებით გაიხსენებს:

– „საბრალო დედაჩემი მეტყოდა ხოლმე ჯერ კიდევ მენშევიკების დროს: ნოე ჟორდანიამ სემინარიის სამი კლასის სწავლა ძლივს მოიცოდილა, შენ ბერლინის უნივერსიტეტის დოქტორი ხარ, ასე რომ, საქართველოს პრეზიდენტი შენ უნდა იყვეო.

მე გამეცინა.

შენ ხომ გაგიგონია დედი: კაცს სოფელში არ აყენებდნენ და მამასახლისად ამირჩიეთო. პრეზიდენტობა რა ჭირად მინდა. ჩემს ქვეყანაში დამაყენონ და მუშაობის უფლება მომცენ, სხვა რაღა მინდა.“³

ელისაბედ თოფურიძე შვილის დევნას ხელისუფლების მხრიდან მძიმედ აღიქვამდა, თუმცა სასოწარკვეთილებაში არ ვარდებოდა. როცა მწერალს მესამეჯერ დაუპირეს დაპატიმრება, სახლში შემოჭრილ ჩეკისტებს დედამ ხისტად უთხრა:

– აი როგორი მხეცები ხართ თქვენ, ძაღლიც კი გაახელა თქვენმა მოსვლამ⁴.

თუმცა ჩეკისტებშიც იყვნენ გულმოწყალე ადამიანები. საქართველოს „ჩე-

¹ გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1991, №29, გვ. 4.

² გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1991, №29, გვ. 4.

³ კ. გამსახურდია. ლანდებთან ლაციცი. ხელნაწერი, გვ. 181.

⁴ კ. გამსახურდია. ლანდებთან ლაციცი. ხელნაწერი, გვ. 108.

კამი“ მსახურობდა ვინმე პოპოვი, სიკვდილის კომენდანტი, როგორც მას შეარქვეს. ის დიდ მზრუნველობას იჩენდა მწერლისადმი. მან საკუთარი ინიციატივით „ჩეკას“ მანქანით მიიყვანა ელისაბედ თოფურიძე თბილისის სადგურზე შვილთან გამოსათხოვებლად, რომელსაც 10 წლით სოლოვკაზე გადასახლება მიუსაჯეს. დედა მხნედ შეეგება საერთო განსაცდელს, სულიერად დაზაფრულს ერთი ცრემლიც არ ჩამოუვდია, მხოლოდ ეს უთხრა კონსტანტინეს:

– „აბა შენ იცი, არ შეშინდე და არ შემარცხვინო“.¹

მწერალს გადასახლებაში დედა ხშირად ესიზმრებოდა და ეს ზმანება მას სულიერ სიმტკიცეს ჰმატებდა, მხნეობას უნერგავდა, დაუმორჩილებლობის სულს უღვივებდა. თავის მხრივ, ელ. თოფურიძე მთელი ძალისხმევით ლამობდა შვილის ტყვეობიდან დახსნას. მან გულმონწყალების და მიტევების წერილიც გაუგზავნა ს.ს. სახელმწიფო პოლიტსამმართველოს უფროსს მამია ორახელაშვილს, რომელსაც მწერლის მიმართ გარკვეული თანაგრძნობა გააჩნდა. სახელმწიფო ჩინოვნიკმა მწერლის დედის წერილი საქართველოს საბჭოების ცაკ-ის თავმჯდომარეს – ფ. მახარაძეს გადაუგზავნა; განაწამები ქალი ასე მოთქვამს თავის გასაჭირს:

– „მომიტვეთ, რომ სახელმწიფო საქმეებით უზომოდ დატვირთულ ადამიანს ამ ჩემი თხოვნით გაწუხებთ, მაგრამ სხვა გამოსავალი არ მაქვს და, იმედია, მოუსმენთ შვილის უბედურებით გატანჯულ დედას.

პირადად მინდოდა თქვენი ნახვა, მაგრამ იმდენად დაუძლურებული მოხუცი ვარ, რომ ამის შესაძლებლობაც არ მაქვს. შეიძლება მოგეხსენებათ, რომ ჩემი შვილი კ. გამსახურდია უკვე ერთი წელიწადზე მეტია დაპატიმრებულია. ამჟამად ის იმყოფება სოლოვკაში - ავადმყოფი, დასუსტებული. ის ავად იყო აქ ყოფნის დროსაც, ხოლო სოლოვკის მხარის ჰაერი, ეს ზომ მისთვის პირდაპირ დაღუპვას, სიკვდილით დასჯას უდრის. და, აი, მოგმართავთ თქვენ, როგორც ისეთ ადამიანს, რომელსაც შეუძლია მისი მდგომარეობის შემსუბუქება, შვილის სიკვდილის ხელიდან გამოტაცება, უბედური დედისათვის დაბრუნება.

გარწმუნებთ, რომ მის წინააღმდეგ წამოყენებული ბრალდება სრული გაუგებრობაა. თუ მას მართლაც დაუშავებია რაიმე, თავისი-ახალგაზრდობით. მან თავისი დანაშაული უკვე გამოისყიდა თავისი ტანჯვითა და სასჯელით. ის მოგეხსენებათ, მწერალია, კულტურული ძალა, რომელიც ყოველთვის შეძლებს თავისი მუშაობით სარგებლობა მოუტანოს ქვეყანას და თუ ცოცხალი რამ მიუძღვის ხალხისა და მთავრობის წინაშე, ამ მუშაობით გამოისყიდის.

მაშ, დაუბრუნეთ უბედურ დედას მისი საყვარელი ძე, ქვეყანას – კულტურული მოღვაწე, შეუნდეთ, თუ რამ დააშავა, მიეცით საშუალება, ემსახუროს ხალხს. თუ შეუძლებლად ჩათვლით მის საქართველოში დაბრუნებას, მიანიჭეთ უფლება სამხრეთ ოსეთში ან უკრაინაში ცხოვრებისა, რაც, ყოველ

¹ კ. გამსახურდია. ლანდებთან ლაციცი. ხელნაწერი, გვ. 115.

შემთხვევაში, მისი სიცოცხლისათვის არ წარმოადგენს საფრთხეს, ნუ გამიცრუებთ უკანასკნელ იმედს, პატივცემულო მამია, შეებრალეთ საბრალლო მოხუცი დედა, გევედრებით, ნუ დააყოვნებთ ჩემი თხოვნის შესრულებას. თითოეულ დღეს შეუძლია აღმაც დააზრიალოს, წაღმაც მიმართოს მისი შესუსტებული ჯანმრთელობის საქმე“.¹

გულის სისხლით დაწერილმა წერილმა იქნებ შებერებული გული აუჩუყა ფ. მახარაძეს, რამეთუ მან იმავდროულად დასვა საკითხი კ. გამსახურდიას საქმის გადასინჯვის შესახებ, რამაც, საბოლოოდ, მწერლის შეწყალება და ვადაზე ადრე გათავისუფლება დააჩქარა. კ. გამსახურდია სოლოვკიდან 1928 წელს გაათავისუფლეს. თბილისის სადგურში მას ძმები დახვდნენ. მათი შეძრწუნებული სახეები მოწმობდა იმას, რომ დედა უკვე ცოცხალი არ იყო. სიკვდილის წინ თურმე ის მხოლოდ ერთ რამეს სთხოვდა შვილებს:

– „პირზე ხელი დამაფარეთ, ეგებ ეს ოხერი სული არ ამოვიდესო“.²

ამ ტრაგედიის განცდამ მწერალს, როგორც თავად აღნიშნავს, ათიოდე წლის სიცოცხლე მოაკლო. მისი ტყვეობაში ყოფნის ჟამს დედამისს ექვსთვლიანი ოდა სახლის ადგილას პატარა ერთთვლიანი სამზადი აუშენებია, რათა კონსტანტინეს ოდიშთან სულიერი კავშირი არ გაეწყვიტა. ამ სახლის ხილვამ და დედის დაღუპვამ მწერალს ნაღვლიანი სტრიქონები ათქმევინა:

„ისლის სახლი, ისლის სახლი!

ქარი,

ქარი,

ქარი.

შენ მაჩვენე მზის სიახლე

და ზღაპრების მხარე.

მე ზღვის ნისლებს გადავყევი და მთებს მოვეფარე,

ველარ ვნახე შენი სახე, ველარ მოგისწარი.

ისლის სახლი, ისლის სახლი!

ქარი,

ქარი,

ქარი“.³

მწერლის სიხარულს კლიტე დაედო. ვარამის გესლით მოიშხამა მისი სული და სხეული. ის ბნელ ღამეს და ცის ნათელს მიმართავს მუდარით, დედის გზა-კვალი მოაძებნინონ:

„მეც მყავდა დედა, ის წავიდა მარტო დამტოვა,
ვის მივაკითხო? აღარ არის ამ სააქაოს.

¹ ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 284. აღ. 3, საქმე 175.

² კ. გამსახურდია. ღანდებთან ღაცცი. ხელნაწერი, გვ. 116.

³ კ. გამსახურდია. ისლის სახლი. – თხზულებანი, ტ. VI. თბ., 1980, გვ. 546.

მასსოვს აქ იყო, ისიც ვიცი, რომ აღარ მოვა.

ვის მივაკითხო? ამ ბნელ ღამეს, თუ მრუმე ქაოსს“.¹

ღედის სიკვდილით განცდილი მწუხარება და ტკივილი გაბმულ ელე-
გიასავით გაისმის ნოველაში „დამსხვრეული ჩონგური“: „ვაიმე, შენმა სიკვ-
დილმა ჩემი გული ისე დაამსხვრია, როგორც ჩემდამი სიყვარულმა შენი
მტირალა ჩონგური. ღამეების საშინელი მელანქოლიით დასეტყვილი დღე და
ღამე ვფიქრობ დედისკო შენთვის. სიხარული გაეყარა ჩემს სულს. დავმარტო-
ხელდი და არ მესმის, როგორი იქნება, რომ ჩემი ხმა შენ ვეღარ მოგვწვ-
დეს. როგორ იქნება ძვირფასო დედა, რომ ჩვენ გაგვთიშოს, თუნდაც, სიკვ-
დილმა“.²

კ. გამსახურდიას პროტაგონისტები აღმერთებდნენ და აიდეალებდნენ დე-
დას. მისდამი განსაკუთრებულ მიუსაფრობას და მარტოობას განიცდიან კონ-
სტანტინე სავარსამიძე და თარამ ემხვარი, ვინაიდან ისინი, მწერლის მსგავ-
სად, შემოქმედებითი წვის ძიებაში, უცხოეთის ქარებს გადაჰყვნენ და ღედის
ხილვას დანატრებულნი, გულს სევდიანი მოგონებებით იქარვებდნენ. სავარ-
სამიძის ერთადერთი ნუგეში სიზმარია, როცა ყველაზე მეტად ის დედას ნა-
ხულობს, რომელიც გულმოდგინედ სთხოვს შვილს სამშობლოში დაბრუნე-
ბას: „ახლა საით მიხვალ შვილო. არ გეყო სულ სხვის ქვეყანაში ყოფნა?
შენზე ამბობენ, კარგი ბიჭია, მაგრამ საქართველო არ უყვარს, სულ უცხო-
ეთშია. სიტყვით დიდი პატრიოტია, არაფერს აკეთებსო. შენი ამხანაგები და-
ბრუნდნენ, ყველა ოჯახს მოეკიდა, ყველა ბედნიერია, ყველა მუშაობს თავის
ქვეყნისათვის, შენ კი მთვარეულივით დადიხარ სხვის ქვეყანაში“.³

სავარსამიძე ღედის დამშვიდებას ლამობს. ის ჰპირდება გამზრდელს,
რომ მალე ჩამოვა, უთუოდ ქართველ ქალს მოიყვანს ცოლად. 12 შვილი
ეყოლება და უკლებლივ ყველა ქართულად ილაპარაკებს. მას ღედის ნაჩუქა-
რი ლაზური ფული გასაოცარ იდეებს აღუძრავს, მისი შეგონებები კი სი-
ცოცხლის წყურვილს უორკეცებს. დედამისს სჯეროდა, სანამდის კაცს დედა
ჰყავს, მუდამ ახალგაზრდად ითვლებოდა და ის ისევ მშობელ მიწას დაუბ-
რუნდებოდა. სავარსამიძეც ბრუნდება თავის ქვეყანაში, როგორც უძლები შვი-
ლი. სამშობლოს სურნელებას მონატრებული, ის საქართველოს მცხუნვარე
მზეს სთხოვს, ამოაშროს მის სახსრებში უცხოეთში შესუნთქული ნისლი და
სინესტე. მას უხარია, რომ ღედის კალთაში წევს, როგორც გულწითელას
მართვე შინ მობრუნებული.

მშობელი მიწის სინოყვირემ და სილბომ სავარსამიძის გარდასახვა გა-

¹ კ. გამსახურდია. რექვიემი. – თხზულებანი., ტ. VI. თბ., 1980, გვ. 546.

² კ. გამსახურდია. დამსხვრეული ჩონგური. – თხზულებანი. ოცტომეული. ტ. I. თბ., 1992, გვ. 221.

³ კ. გამსახურდია. დიონისოს ღიმბილი. – თხზულებანი. ოცტომეული. ტ. II. თბ., 1992, გვ. 118.

მოიწვია. ის ტაია შელიას ჯოგში აპირებს შესვლას, თუმცა დედის ხათრი აქვს, რომელსაც ვერაფრით ვერ გაეგო, შვილი საქართველოს თავმჯდომარე რატომ ვერ გახდა. ახლა კი მისი მეჯოგეობის ამბავს უცილოდ მძიმედ გადაიტანდა და გაუმწარდებოდა მოხუცებულს დარჩენილი ცხოვრების წლები. სავარსიმიძისთვის დედა სამშობლოს ალეგორიული სახეა, რომელსაც ღაცვა და მოვლა სჭირდება. რუსეთის იმპერიის სიმბოლო სლანსკი ბაგრატიონთა გვირგვინსა და მასში მოთავსებულ თამარის აღმასს ეპოტინება, რაც სავარსიმიძის გააღმასებასა და გაცოფებას იწვევს.

სავარსიმიძის მსგავსად, თარაშ ემხვარიც ევროპაშია, მას დიდი ასპარეზი აქვს, თუმცა, სადაც დიდი ასპარეზია, იქ მოასპარეზეც მრავალია, ამიტომაც საამურად ჩაესმის ოქუმიდან დედის მიერ მოწერილი სიტყვები: „სხვის ბაღში თურაშაულის დარგვას, საკუთარში მაჟალოს დათესვა გერჩიოსო“.¹ თარაში გრძნობდა, თუ როგორ ელეოდა დედას წლები. მაჯაგანით არჩევდა დედის ნაწერებს, სადაც სიტყვებს ალაგ-ალაგ მარცვლები აკლდა. თუმცა მისთვის უმთავრესი იყო ამ წერილის წაკითხვისაგან მოგვრილი სიხარული და სითბო. ამიტომაც, თარაში მთელი ერთი კვირა ატარებდა უბით დედის ბარათს, ვიდრე მთლად არ დაიცრიცებოდა ქაღალდი. პარიზში ყოფნისას დედის ალერსზე დანატრებული თარაში ძილში ეფერებოდა გამზრდელს:

– „ასი წლის რომ გავხდე, დედა, და ასი წელიც რომ დავრჩე უცხოეთში, თუ შენ შინ მეგულები, ფესვები მაქვს მეთქი ჩემს მიწაში, ასე ვიტყვოდი. ასი წლის რომ გავხდე დედა, უცხოეთიდან მობრუნებული დაგიძახებ კარის ალაგთან, დედა, შინ ხარ მეთქი?“²

მაიას ცრემლით და ჯაფით სავსე სიცოცხლე, ცხრა ზამთრის ბნელი ღამეები, მარტოხელა გატარებული ოქუმში, ერთადერთი ვაჟის უცხოლად დახვეწის გამო გაღებული შინაგანი ხარკი იყო. თარაში გულისტკივილით იგონებდა მოხუცებულ დედას, რომელიც შვილს უცხო ქალზე დაქორწინებასაც არ ურჩევდა: „თუ ჩემი სიყვარული არ გამოგლევია, უცხო ქალი არ შეირთო, რადგან უცხოელი ქალი ჩვენს წესებს არასოდეს შეეგუება და მე ამის ჯავრს გადავყვებიო“.³ თარაშმაც დაუჯერა დედას, რის გამოც მრავალი ქალის ცრემლი შეეხალა დედამისის მტკიცე სურვილს.

თარაში მუღამჟამს გულისტკივილით იგონებდა დედას უცხოეთში, თუმცა საქართველოში მობრუნებულმა მხოლოდ ორჯერ მოაკითხა ოქუმში. სამეურნეო საქმეებშიც ვერ ეხმარება დედას, რომელიც შვილს მოუცვლელობის გამო საყვედურობს კიდევ. თარაში ბავშვობაში ოქროს ზანდუკებს ჰპირდებოდა გამზრდელს, ახლა კი ხელჩაქნეული და შემოდარცული ღვას მის

¹ კ. გამსახურდია. თხზულებანი..., ტ. II, გვ. 144.

² კ. გამსახურდია. თხზულებანი..., ტ. I, გვ. 341.

³ კ. გამსახურდია. თხზულებანი..., ტ. I, გვ. 341.

წინაშე. მაგრამ დედისათვის უმთავრესია, მისი მოძავლის სასო და საფიცარი გულიკო ჯანსაღი იყოს, მას გვერდში ედგას და სამშობლოს გამოადგეს.

დედაშვილური სიყვარულის აპოლოგიაა წარმოჩენილი ისტორიულ რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“: აქაც დედასა და შვილს შორის თვალუწვდენელი სივრცეა აღმართული. მოვალეობის შეგრძნება აიძულებს კონსტანტინე არსაკიძეს, ფხოვის მიწაზე მიტოვებული მოხუცი დედის შორეული ჩვენება გონების თვალთ სრულიად შეიცნოს. ხუროთმოძღვარი გრძნობს, თუ როგორ დაფაცურობს შუაცეცხლთან დედა, როგორ აღვივებს ცეცხლს და როგორ ავედრებს უზენაესს თავის ერთადერთ ვაჟს:

„დავსწეული, შვილო, მეშინია არ ამომხდესო უშენოდ სული. ცნობა მოვიდა კვეტარში: გაუცვნიხარო გიორგი მეფეს. მეფესაც ეყოლებაო დედა, ალბათ მეფესაც ეყვარებაო დედა, დედა დააფიცე მეფეს, შეევედრე ჩემს მაგივრად, გამოგიშვასო დედის სანახავად. ერთხელ მაინც, ერთხელ მაინც თვალი მოგკრა როგორმე, სიკვდილის წინ დაგლოცო შვილო, შემდეგ ამისა ნუ შეძრჩება სუნთქვა, შემდეგ ამისა მიმიღოსო უფალმა“.¹ მოვალეობის შეგრძნება და მეფისადმი მიცემული ვაჟკაცური სიტყვა არ აძლევს უფლებას არსაკიძეს, გულჩვილი იყოს და დედაშვილურ გრძნობებს აჰყვეს.

სასიკვდილო აგონიით შეპყრობილი არსაკიძე, რომელსაც სვეტიცხოვლის მოუშთავრებლობის გამო სიცოცხლის დათმობა ენაღვლება, სიზმარში სთხოვს დედას, ილოცოს მისი სიცოცხლის გადარჩენისათვის. მაგრამ მშობელი დედა ტადრისათვის სულშეწირულ შვილს ახლოს არ იკარებს და წყალსაც არ ასმევს. თითქოს სიცოცხლის მწუხრს სინდისის ქენჯნამ შეაწუხა ხელოვანი და თავისი ქმედების საზღაურად აღიქვამს დედის ასეთ მოქცევას. თუმცა სიზმარში პირგამეხებული დედა, ცხადში სულითა და ხორციით დაოსებული, სულთმბორძავი უტას გადასარჩენად მიემართება. მორიელებისაგან დაგესლილი შვილის ნახვამ კი სასოწარკვეთილი დედა ქვად აქცია.

დედის აღმზრდელობითი როლი და კეთილისმყოფელი ზეგავლენა მიჩქმალულია რომანში „ბელადი“; რასაც თავად მწერალი თავისებურად ხსნის: „მე მქონდა ჩემი მოსაზრება, რომელსაც დეტალურად არ შევეხები, რომ სტალინის დედა და მამა დიდად არ ვაჩვენე. თუმცა ამის შესახებ მასალები ბევრი მქონდა. მე ჩემი პოლიტიკა მაქვს წიგნის წერისას“.²

მწერალმა მშვენივრად უწყოდა სტალინის ნელ-თბილი ურთიერთობა მშობლებისადმი, ამიტომაც შეეცადა არსებული სინამდვილე და უტყუარი ფაქტები გარკვეული შემოქმედებითი ღონით ეჩვენებინა, ისე რომ, არც სტალინის თავმოყვარეობა შელახულიყო და არც ოჯახური ტრადიციები ყო-

¹ ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 284. ად. 3, საქმე 190.

² ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 8. ად. 1, საქმე 832.

ფილიყო იგნორირებული.

კ. გამსახურდიას მეორე ისტორიულ რომანში – „*დავით აღმაშენებელი*“ დავითის დედა ელენე დედოფალი წარმოჩენილია, როგორც სათნო, ქრისტიანული ღვთისმოსაობით შემკული ქალბატონი, რომელიც სამეფო პალატის დარბაზებში, ფხიზლად ადევნებდა თვალყურს ზნეობის დაცვას. დედოფალი ძვალმგარი და ჭირთამთმენი დედაა, რომელიც სახელმწიფოებრივი მასშტაბით აცნობიერებდა დავითის მიერ გადადგმულ პოლიტიკურ სვლებს. ის გრძნობდა შვილის გამორჩეულობას და დავითის მტრებს მტკიცედ პასუხობდა: „როცა მოყვასი შენი საქმეს დაიწყებს, სანამ მას არ მოათავებს, არ უნდა განიკითხო იგი.“¹

ელენე დედოფალი ვეჟინის მარცხის გამოც ნაღვლობდა. გულმეცნიერი დედა კარგად ხედავდა, რომ გიორგი მეფის ახირებამ საერთო საქმე წაახდინა. ამიტომაც შვილის საწოლ დარბაზში ფეხაკრეფით შეპარული, მძინარე დავითს შუბლზე კოცნით და ლოცვით პატიებას სთხოვდა. ამ ლოცვით დაფრქვეულ მღუღარებაში კი იმდენი სალბუნი იყო, რომ მტრების დასათრგუნველად ხელმეორედ ივსებოდა მეფის მღუმარე ძალა. ნიშნეული და მრავლისმეტყველია რომ დავითი თავისი სიცოცხლის მიზანს სათაყვანებელ დედას უმხელს:

„სანამ ტფილისი ჩვენი არ გახდება, მე ვერ მოვისვენებ დედი, სამი სიცოცხლე რომ გებოძა ჩემთვის, სამივეს ტფილისის ასაღებად დავლევდი, იცოდე“.²

კ. გამსახურდიას მაღლმოფენილ პოეტურ სამყაროში ქართველი დედა სიყვარულის, სათნოებისა და სიკეთის პირველსაწყისია, შვილთათვის სალოცავი ხატი და საფიცარი-უპირველესი. ამიტომაც რეკვიემივით ჟღერს მწერლის გულის სიღრმიდან ამოხეთქილი სიტყვები:

„ნუ შეველევი, მოვეფეროთ დედას მაღლიანს, დედის გარეშე არ მრავლდება, გწამდეთ სიკეთე, და არც არა იბადება დედის უვნებლად.“³

¹ კ. გამსახურდია. *თხზულებანი*., ტ. II., გვ. 59.

² კ. გამსახურდია. *თხზულებანი*., ტ. II., გვ. 59.

³ გახ. „*გრაალი*“. თბ., 1996, №7, გვ. 28.

LADO CHANIA

FATE OF TORMENT

The work masterly presents hard destiny of K. Gamsakhurdia's mother Elizabeth Topuridze, her stoic nature and high spiritual world. On the base of deep study of K. Gamsakhurdia's works, the author notes that K. Gamsakhurdia was one of the first who confirmed mother's cult in Georgian Literature expressing his great respect and honour, first of all, to his parents and to all mothers. According to archive materials and primary sources, it's very interesting E. Topuridze's the most important and decisive role in spiritual formation of the writer, moreover it is particularly underlined the mother's deed full of self-sacrifice and energy, to redeem him from prison. Thanks to E. Topuridze's noncompromise and irreconcilable attitude to "Cheka" and state officials she managed to make them investigate and retrial K. Gamsakhurdia's case again that led to her son's acceleration of amnesty and pre-term release. In the author's opinion apologetics of maternal love passes through K. Gamsakhurdia's whole works, where Georgian Mother is presented as a symbol of kindness, love and mercy, but for children as icon of prayer. According to the author's statement mother's idealization and adoration in the writer's prose is perceived as allegorical variation image of Motherland-The Virgin.

მარიამ მირესაშვილი

მხატვრული სახე XX საუკუნის იდეურ-მსთქმტიკურ სისტემებში

XX საუკუნის აღიარებული იდეურ-ესთეტიკური სისტემებია: რეალიზმი, მოდერნიზმი და პოსტმოდერნიზმი. თითოეულ მათგანს მხატვრულ სახეთა სისტემის საკუთარი ტიპი გააჩნია, რომელიც განპირობებულია ფუნდამენტური მსოფლმხედველობითი შეხედულებებითა და ესთეტიკური იდეალებით. აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით უამრავი სამეცნიერო შრომაა დაწერილი, რომელთა ჩამოთვლა ძალზე შორს წაგვიყვანს. წინამდებარე ნაშრომი მიზნად ისახავს XXს. აღიარებული ევროპელი ფილოსოფოსებისა და ლიტერატურის თეორეტიკოსების შეხედულებათა გადმოცემას ზემოხსენებულ პრობლემასთან დაკავშირებით, რაც ნაკლებადაა ცნობილი ქართული სალიტერატურათმცოდნეო წრეებისთვის.

როლან ბარტის თვალთახედვით, რეალისტური ხელოვნებისთვის „მოდელის“ როლში შეიძლება გამოვიდეს სახვითი, სივრცობრივი კოდები, უპირველეს ყოვლისა, ფერწერა. რეალისტური მხატვრული სახე ეფუძნება მიმეზისის პრინციპს; მას ახასიათებს რეალისტური ყოფითობა, განსაზღვრულ როლს თამაშობს ვიზუალიზაცია, ყველაფერში იგრძნობა მატერიალური სამყაროს ადეკვატური აღქმის მისწრაფება, სწორედ ისეთის, როგორსაც მას ადამიანი ხედავს. თუმცა, მხატვრულ სახეთა რეალისტური სისტემის სპეციფიკა, რ. ბარტის მიხედვით, მდგომარეობს „არა რეალურის, როგორც ასეთის ზუსტ გადაღებაში, არამედ მისი მხატვრული ასლის სწორად გადმოტანაში“.¹ რ. ბარტის თანახმად, მწერალი ჯერ გარდაქმნის რეალობას სახვითი ხელოვნების საგნად (მაგალითად, ფერწერულ ტილოდ); შემდგომ იგი ამ საგანს ჩამოხსნის კედლიდან და ამოიღებს მისთვის საინტერესო დეტალებს ან სულაც ხელახლა შექმნის თავად საგანს, ანუ მოახდენს მის რეინკარნაციას. ამგვარი ქმედებით „ხელოვანი შლის პირობითი ნიშნების (კოდების) ხალიჩას, ადგენს რეფერენციულ დამოკიდებულებას არა ენასა და რეფერენტს შორის, არამედ თვით კოდებს შორის“.²

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, რ. ბარტის აზრით, მხატვრულ სახე-

¹ P. Барт. S/Z., М., 1994, გვ. 68.

² P. Барт. Эффе́кт реальности. Избранные работы. Семиотика. Философия культуры. М., 1999.

თა რეალისტური სისტემა ეფუძნება მეორადი მიმესისის პრინციპს¹. აქვე შევნიშნავთ, რომ რ. ბარტი მიმესისის ცნებაში მოიაზრებს არისტოტელესეულ გაგებას. როგორც ცნობილია, პლატონისგან განსხვავებით, არისტოტელე პოეზიას, ხელოვნებას განიხილავს არა როგორც ექსტატურ, მხოლოდ გრძნობებზე ორიენტირებულ საგანს, რომელსაც „დიონისურად შეპყრობილი“ პოეტები, შემოქმედი ადამიანები ქმნიან, არამედ როგორც ინტელექტუალურ-შემეცნებით აქტს, რომელიც ეფუძნება ადამიანის თანდაყოლილ თვისებას – რეალობის ბაძვას. ამდენად, არისტოტელეს თანახმად, ხელოვნება არის სინამდვილის ბაძვა ანუ მიმესისი. არისტოტელესთვის მიმესისი არის ისეთი რეალობის ასახვა, რომელიც მხოლოდ მწერლის – შემოქმედის მიერ არის კონსტრუირებული და არ არის მოცემული მიმესისის ფარგლებს გარეთ. როგორც ცნობილია, აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით პლატონს განსხვავებული მოსაზრება ჰქონდა; კერძოდ, „სახელმწიფოს“ X თავში იგი მიმესისის განმარტავს როგორც უბრალოდ მიბაძვას – „მოქმედების მიბაძვა არის ფაბულა“, – ხოლო ფაბულაში გულისხმობს „ფაქტების შეთანხმებას“ ან „შემთხვევათა შემადგენლობას“.²

როლან ბარტი აღნიშნავს, რომ სემიოტიკური თვალსაზრისით რეალობის ეფექტი მიიღწევა „რეფერენციული ილუზიის“ საშუალებით და წარმოიქმნება რეფერენტის პირდაპირი კონტაქტით აღსაქმელ საგანთან. რეალისტური მხატვრული სახე არ წარმოადგენს უბრალოდ „გაორმაგებულ ასლს“. შეიძლება ითქვას, რომ იგი უფრო „კონდენსირებული სახეა“, რომელშიც მრავალი კონკრეტულ-გრძნობადი, ინდივიდუალურია თავმოყრილი; ანუ ერთში (ერთ მხატვრულ სახეში) არის სინთეზირებული მრავალთათვის დამახასიათებელი თვისება. ამიტომაც გამონაგონის, ფანტაზიის როლი მხატვრულ სახეთა რეალისტურ სისტემაში არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე სხვა ესთეტიკურ სისტემებში. რეალისტური მხატვრული სახის ავტორისეული ინტერპრეტაცია ხორციელდება ესთეტიკური იდეალის პოზიციიდან; ასეთს კი რეალიზმში წარმოადგენს ტრიადა: ჭეშმარიტება – სიკეთე – სილამაზე. ჭეშ-

¹ მიმესისი (ბერძნ. მიბაძვა) ანტიკური ლიტერატურათმცოდნეობის ერთ-ერთ საკვანძო ცნებას წარმოადგენს. პლატონის და არისტოტელეს ესთეტიკაში იგი განიხილება მხატვრული კულტურის სხვადასხვა ჟანრის წარმოქმნის საფუძვლად. ორივე ფილოსოფოსი არსებულ სამყაროს, მის შემადგენელ საგნებსა და მოვლენებს მიიჩნევს ასახვის/მიბაძვის ობიექტად, თუმცა, განსხვავება თავს იჩენს იმაში, თუ რას წარმოადგენენ თავად ეს საგნები. არისტოტელეს მტკიცებით, ეს საგნები რეალურად არსებულნი არიან; ამდენად, მიმესისი ობიექტური სამყაროს შემეცნებისკენ სწრაფვას გულისხმობს. საწინააღმდეგო თვალსაზრისს ავითარებს პლატონი, რომლის თანახმად მიბაძვის ობიექტები (ანუ საგნები) მხოლოდ და მხოლოდ ობიექტურად არსებულ ზოგად იდეათა ღანდებს, „ანრდილებს“ წარმოადგენენ.

² ანტიკური ლიტერატურა. რედაქტორები: რ. გორდეზიანი, ნ. ტონია. თბ., 2007, გვ. 47.

მარიტების ძიებისა და შემეცნების შესაძლებლობა ეფუძნება გონების პრიორიტეტის რწმენას. მშვენიერი შეიძლება იყოს მხოლოდ ზნეობრივი; ზნეობრივის წარმოდგენას კი – ჰუმანიზმის ფილოსოფია აყალიბებს. ტიპური ხასიათების წარმოჩენა ტიპურ გარემოებებში იძლევა შესაძლებლობას სინამდვილის (რეალობის) მოვლენებისა და ობიექტების ერთგვარი მხატვრული კლასიფიკაციის განხორციელებისა, მათ შორის, არსებული ურთიერთკავშირების წარმოჩენისა, ცხოვრების გარკვეული კანონზომიერებების ახსნისა, სამყაროს წარმოჩენისა მისთვის პრიორიტეტული, ზნეობრივი მახასიათებლებით, რომლებიც ჩამოყალიბდნენ ორი უკანასკნელი საუკუნის მანძილზე.

XX საუკუნეში რეალისტურმა ხელოვნებამ გააფართოვა სინამდვილის მხატვრული ათვისების საზღვრები. აღნიშნულ პერიოდში აშკარად შეინიშნება, ერთი მხრივ, მხატვრულ სახეთა „დამდაბლების“, ემპირიულ სინამდვილეზე დაყვანის ტენდენცია და, მეორე მხრივ, მათი იდეოლოგიზაციის ტენდენცია (განსაკუთრებით სოციალისტური რეალიზმის პირობებში). რეალიზმის კოდის თანდათანობითმა „გაცვეთამ“, მწერლების მიერ კონოტაციების ნაკრების მრავალჯერადად გამოყენებამ გარკვეულ ეტაპზე რეალიზმის „განახლების“ სურვილი წარმოშვა (თავად რეალიზმის მიმართულების ფარგლებში). ეს განხორციელდა პირობითი ფორმებისადმი აქტიური მიმართვის გზით, რაც საბოლოოდ გადაიზარდა სხვა ესთეტიკური სისტემების პოეტიკის ელემენტებთან ინტეგრირებაში. საბოლოო ჯამში, ამას მოჰყვა ესთეტიკური რევილუცია, რომელიც დაგვირგვინდა მოდერნიზმის აღმოცენებით, რასაც, ბუნებრივია, თან ახლდა სამყაროს მხატვრული ათვისების ახალი საშუალებების დამკვიდრება.

როგორც ცნობილია, მოდერნიზმის იდეურ-ესთეტიკური სისტემის მსოფლმხედველობით ფუნდამენტს შეადგენს „ცხოვრების ფილოსოფია“, ეგზისტენციალიზმი, ფროიდიზმი. მოდერნიზმის ესთეტიკა ეფუძნება „წმინდა ხელოვნების“ თეორიას; შემოქმედებითი პრაქტიკა ემყარება ინდივიდუალური მსოფლალქმის სუბიექტურობის წარმოჩენას, ორიენტაციას სიანლეზე, როგორც მწერლის მიერ შექმნილი მხატვრული სახეების შეფასების ძირითად კრიტერიუმს. ამასთან დაკავშირებით ხოსე ორტეგა-ი-გასეტი აღნიშნავდა: „საგნების ასახვიდან მწერლები იდეების ასახვაზე გადავიდნენ; ხელოვანი დაბრმავდა გარე სამყაროს მიმართ, რადგან მზერა შემოაბრუნა შიგნით, სუბიექტური ლანდშაფტის მხარეს“.¹ ამდენად, მოდერნიზმს აინტერესებს „შინაგანი სამყარო“, ცნობიერისა და შეუცნობადის პერიფერიული სფეროები. ამასთან, ფსიქოანალიზის დამკვიდრების კვალდაკვალ, ღრმავდება ცოდნა ადამიანის ფსიქიკასთან, პიროვნების სტრუქტურასთან დაკავშირებით (როგორც ზოგადად, ისე კერძოდ, ხელოვანის ბუნებასთან მიმართებაში).

¹ X. Ортега-и-Гассет. Эстетика. *Философия культуры*. М., 1991, გვ. 34.

მოდერნიზმის ესთეტიკამ ადამიანის „სიღრმისეული ამოცნობის“ საქმეში ჩართო ინტუიცია. აქედან მომდინარეობს მიმესისზე უარის თქმა, რეალობის დერეალიზაცია, მისი ობიექტების დეფორმირება, რეალური პერსპექტივის შეცვლა, სუბიექტურობის მაღალი ხარისხი და, რაც მთავარია, მოდერნისტული მხატვრული სისტემის ერთ-ერთ ძირითად მახასიათებლად იმ გარემოების აღიარება, რომ მკითხველის წინაშე ცხოვრება კი არ არის წარმოდგენილი, არამედ მხატვრული პროდუქტი – არტეფექტი.

ესთეტიკური ელემენტის სიჭარბე განაპირობებს შესაბამის კომუნიკაციას, რომელიც „ინოვაციური სტრატეგიების შეცნობის“ საშუალებას იძლევა. ამასთან ერთად, მოდერნისტული ხელოვნების ყოველი ნაწარმოები თავის კანონს აწესებს, გვთავაზობს ახალ პარადიგმას, სამყაროს ხედვის ახალ შესაძლებლობას. სემიოტიკური თვალსაზრისით, „სიახლის ეფექტი“ მიიღწევა იმ ტიპის ნიშნის (კოდის) საშუალებით, რომელშიც აღსანიშნავი (მწერლის მიერ წარმოჩენილი) საგანი გამონაგონთან (მხატვრულ ფანტაზიასთან) ერთობლიობაში აღემატება აღნიშნულს (სინამდვილეში, რეალობაში არსებულ საგანს). მათი „ურთიერთკავშირი“ (ე. ი. კავშირი რეალურსა და წარმოჩენილს შორის) საკმაოდ მყიფეა და ადვილად დასაშლელია. საქმე იქამდეც კი მიდის, რომ იქმნება ავანგარდისტების თვითრეფერენტული ნიშანი (მაგ. ფუტურისტების, დადაისტების მხატვრული ენა).

მოდერნისტული სამყაროსთვის ნიშანდობლივია სიმბოლოები, მინიშნებები, ნახევართქმები. სწორედ მათი დახმარებით წარმოაჩენენ შემოქმედნი რეალური ყოფის სიძნელეს, ეგზისტენციალურ პრობლემებს. თუმცა, როგორც ხოსე ორტეგა-ი-გასეტი აღნიშნავს, „რეალობა ყოველთვის აღემატება პირობით ცნებას, რომელიც ცდილობს მის მოქცევას გარკვეულ საზღვრებში. საგანი ყოველთვის მეტია ცნებაზე და სულაც არ არის ისეთი, როგორც ეს უკანასკნელი“.¹ ფილოსოფოსის აზრით, სწორედ ამიტომ წარმოადგენს მოდერნისტული ხელოვნების „სუბსტანციას“ (და არა უბრალოდ მის დეკორაციულ ელემენტს) მეტაფორულობა.

მოდერნისტულ ესთეტიკურ სისტემაში მეტაფორის საშუალებით განხორციელებული დახასიათებები, წარმოჩენილი კავშირები ემყარება ასოციაციებს, რაც აფართოებს მნიშვნელობათა სფეროს და ობიექტის მოულოდნელი რაკურსით დანახვის საშუალებას იძლევა. მოდერნისტების ხელოვნებაში „მოდელს“ ხშირად წარმოადგენს მხატვრული კოდები (დროითი, დროით-სივრცული). თუ ავტორები მიმართავენ ფერწერულ კოდებს, მაშინ ორიენტაციას იღებენ პირველყოფილ, ბარბაროსულ ეგზოტიკაზე, რასაც მიყვავართ მოდერნიზმულ პრიმიტივიზმამდე. ყველაზე ხშირად ამის გამოვლენას ავანგარდიზმში ვხედავთ (კუბიზმი, დადაიზმი, ნეოპრიმიტივიზმი და ა.შ.).

¹ X. Ортега-и-Гассет. Эстетика. Философия культуры., გვ. 79.

საბოლოო ჯამში, ყოველივე ზემოაღნიშნულის მიღმა იკვეთება ხელოვანის მისწრაფება, შეინარჩუნოს, დაიცვას ინდივიდუალობა და არ აითქვიფოს მასაში, არ დაემსგავსოს სხვას; ტიპურს, სტანდარტულს, ტრადიციულს – დაუპირისპიროს უნიკალური, უჩვეულო, მხოლოდ ერთ ეგზემპლარად არსებული. მოდერნიზებული ხელოვნება გათვლილია ინტელექტუალურ უმცირესობაზე და არა მასებზე, რადგან ინტელექტუალური უმცირესობა უკეთ ითვისებს სიახლეს, გარკვეულია შემოქმედებით ლაბორინთებში და მისთვის დამატებითი ახსნა-განმარტების მიცემა საჭირო არ არის.

მოდერნიზმმა გამოსცადა თითქმის ყველა არსებული საშუალება ადამიანის, ცხოვრების ცალკეული მხარეების, ადამიანის „შიდა სამყაროს“ მხატვრულად წარმოსაჩინად. ამის მიუხედავად, გასული საუკუნის შუა წლებისთვის იგი მაინც „დაიშრიტა“, დაიწყო ერთ ადგილზე „ტკეპნა“. როგორც რეალიზმის შემთხვევაში, ამჯერადაც გამოყენებულ იქნა სხვადასხვა საშუალებები მისი რეაბილიტაციისთვის: ერთი მხრივ, ცდილობდნენ მის სინთეზირებას არსებულ ესთეტიკურ სისტემებთან, ლიტერატურულ სკოლებთან, მიმდინარეობებთან (ზოგჯერ მოდერნიზმის მიერ უარყოფილთანაც კი); ხოლო მეორე მხრივ, დაიწყო ახალი გზების ძიება, რაც პრაქტიკულად განხორციელდა ახალ ესთეტიკურ განზომილებაზე – პოსტმოდერნიზმზე – გადასვლაში.

პოსტმოდერნიზმი წარმოადგენს ერთგვარ რეაქციას მსოფლიო საერთო-ცივილიზებულ კრიზისზე, რასაც თანამედროვე კაცობრიობა განიცდის. რეაქცია გამოწვეულია იმ გარემოებით, რომ პროგრესისტების მიერ დაპირებული „ნათელი მომავლის“ ნაცვლად კაცობრიობა აღმოჩნდა დღევანდელ სიტუაციაში, თვითგანადგურების ზღვარს მიახლოებული. პოსტმოდერნიზმში გარკვეულწილად აისახა მისწრაფება იმ ფასეულობების დასამკვიდრებლად, რომელიც არ უქმნის ადამიანთა სიცოცხლეს საფრთხეს, შეუძლია ხალხთა გაერთიანება, შეკავშირება პლურალიზმის, პოლიცენტრიზმის, პანეკოლოგიზმის ნიადაგზე.

პოსტმოდერნიზმი შეიძლება დავახასიათოთ როგორც იდეურ-ესთეტიკური სისტემა, რომლის მსოფლმხედველობითი საფუძველი ემყარება პოსტფილოსოფიის იდეებსა და კონცეფციებს; რომლის ესთეტიკა ქადაგებს კულტურული ენების, სტილების, მეთოდების პლურალიზმს; რომლის მხატვრული პრაქტიკა ეფუძნება კულტურული ინტერტექსტის დეკონსტრუქციას და ჰიპერრეალობის მოდელირებას. მოდერნიზმის მსგავსად, პოსტმოდერნიზმიც უარს ამბობს მიმესისზე, გარესამყაროს გაორმაგებაზე, მიმართავს ცნობიერისა და შეუცნობადის სფეროს. პოსტმოდერნიზმს აინტერესებს მასების ცნობიერება და არა ცალკეული ინდივიდებისა, პოსტმოდერნიზმისთვის საინტერესოა კოლექტიური შეუცნობადი და არა ინდივიდუალური, და რაც მთავარია, მასების როლი ისტორიულ პროცესში (ამის დადასტურებაა ხოსე ორტეგა-ი-გასეტის „მასების ამბოხი“).

მოდერნიზმისგან განსხვავებით, პოსტმოდერნიზმს აინტერესებს არა „შინაგანი სამყაროს“ რეალობა, არამედ სამყარო-ტექსტის, სამყარო-ნიშნების (კოდების) რეალობა. პოსტმოდერნიზმი აღიარებს არა ერთ, არამედ მრავალ ჭეშმარიტებას, რითაც თავისთავად უარს ამბობს მონოცენტრიზმზე და ნებისმიერი კონფრონტაციული მსოფლიო იდეის მონოპოლიაზე. ამას ხელს უწყობს ახალი ტიპის ნიშნის – სიმულიაკრის გამოყენება (ჟ. დერიდა¹, ჟ. დელიოზი²).

სიმულიაკრებს ჟ. ბოდრიარი უწოდებს სახეებს, რომლებიც შთანთქავენ, განდევნიან რეალობას³. ეს მართლაც არის დეკონსტრუირებული ნიშანი, რომელსაც ზუსტი განსაზღვრა არა აქვს. მას ახასიათებს ცვალებადობა და სამყარო-ტექსტის პირობებში შეიძლება სულაც არ განსაზღვრავდეს საგანს, არამედ სხვა, მეორე აღმნიშვნელ ნიშანთან აგზავნიდეს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ სამყარო-ტექსტში (მეტატექსტში) ყველა აღნიშვნა საბოლოო ჯამში რიზომატულ კავშირშია ერთმანეთთან, მაშინ უნდა ვაღიაროთ, რომ სიმულიაკრის განმსაზღვრავი ნიშნები მრავლობითია. რეალიზმისა და მოდერნიზმისგან განსხვავებით, მხატვრულ სახეთა პოსტმოდერნისტული სისტემა ყალიბდება სიმულიაკრების საშუალებით. ხშირად მას გააჩნია ჰიბრიდულ-ციტატური ხასიათი; შეიძლება წარმოადგენდეს განსაზღვრული კონცეპტების, მითების, ნაციონალური არქეტიპების, სულაც „კოლექტიური არაცნობიერის“ გამოვლენის მატერიალიზებულ სახეს. პოსტმოდერნიზმში ხდება დისკურსის დეცენტრირება, შესაძლებელია მხატვრული და არამხატვრული ტექსტების (მაგ. ინფორმაციულის, სამეცნიეროს) გაერთიანება თანასწორუფლებიან საწყისებზე.

პოსტმოდერნი იწყება იქ, სადაც მთავრდება მთლიანობა. იგი რადიკალურად პლურალურია, რადგან ცდილობს იმ ფასეულობების ურთიერთდაკავშირებას, რომელთაც განსხვავებული კონცეფციები და პროექტები შეიცავენ. აღნიშნული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ჟ. ფ. ლიოტარის შრომები, რომლებმაც პრაქტიკულად პოსტმოდერნიზმის ყველა წარმომადგენელზე მოახდინა გავლენა. ჟ. ფ. ლიოტარის თვალსაზრისით, თუ ყველაფერს უკიდურესად გავამარტივებთ, მაშინ პოსტმოდერნიზმი უნდა გავიგოთ როგორც „მეტამოთხრობებისადმი“ უნდობლობა („მეტამოთხრობას“ იგი უწოდებს ყველა იმ „განმმარტავ სისტემას“, რომელიც, მისი აზრით, ბურჟუაზიული საზოგადოების ორგანიზებისა და მისი თვითგამართლების საშუალებად გვევლინება; მაგ.: რელიგია, ისტორია, მეცნიერება, ფსიქოლოგია, ხელოვნება). ფრანგი მეცნიერის აზრით, „პოსტმოდერნის საუკუნე“ ხასიათდება იმ „დიადი მეტა-

¹ Ж. Деррида. Письмо и различие, М., 2000.

² Ж. Делез. Различие и повторение, СПб, 1998.

³ Ж. Бодрийяр. Симулякры и симуляция. Философия эпохи постмодерна. Минск, 1996, გვ. 114.

მორფოზებისადმი“ რწმენის ეროზიით, რომელიც განახორციელებს წარმოდგენათა ლეგიტიმიზაციას რეალობის შესახებ¹.

უკანასკნელ ხანებში სულ უფრო ხშირად გამოთქვამენ ევროპელი ლიტერატურათმცოდნენი მოსაზრებას, რომ პოსტმოდერნის ეპოქა დამთავრდა. აღნიშნულ თვალსაზრისს საქართველოშიც იზიარებენ. მაგალითად, ზურაბ ქარუმიძე წერს: „დასრულდა ეს თამაში რომელიც ქმნიდა გამოგონილი ორიგინალების აბსოლუტურად იდეალურ ასლებს; დასრულდა ონტოლოგიური მუშაითობა ნამდვილსა და შეთხზულს შორის ბაწარზე; დასრულდა ორ-აზროვან და განუსაზღვრელ ნიშანთა ღია სისტემებში, როგორც ლაბირინთებში ხეტიალი“.² სინამდვილეში, საუბარი პოსტმოდერნის ეპოქის დასასრულზე აშკარად ნაადრევად გვეჩვენება, რასაც მოწმობს თავად ზ. ქარუმიძის შემოქმედებაც და საერთოდ, ქართულ სალიტერატურო სივრცეში მიმდინარე პროცესებიც, რომელშიც აშკარად იკვეთება პოსტმოდერნისტული ტენდენციები (გ. დოჩანაშვილი, ნ. გელაშვილი, ა. მორჩილაძე, ლ. ბულაძე, დ. ტურამშვილი, ზ. ბურჭულაძე, ი. კასრაძე და სხვ.).

და ბოლოს, ზოგჯერ იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს რეალიზმი, მოდერნიზმი და პოსტმოდერნიზმი ერთმანეთთან წინააღმდეგობაში არიან. სინამდვილეში, ისტორიული გადასახედიდან ისინი ერთმანეთს ავსებენ, სხვადასხვა განზომილებაში წარმოუდგენენ მკითხველს სამყაროს, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ. სულაც არ არის შემთხვევითი, რომ დღესდღეობით სულ უფრო ხშირად პოსტმოდერნული ესთეტიკის ელემენტებს ვხვდებით რეალისტურ ხელოვნებაში. თუ ადრე, გასული საუკუნის დასაწყისში, მოდერნისტული ესთეტიკისთვის დამახასიათებელი ელემენტების სინთეზირება ხდებოდა რეალისტურთან, დღეს შესამჩნევია მოდერნისტული ელემენტების გარკვეული ტრანსფორმაცია. საბოლოო ჯამში, მიმდინარე პროცესი აზღვევს კულტურას სტაგნაციისგან, სტიმულს აძლევს მის განვითარებას, წარმოაჩენს ახალ პერსპექტივებს.

¹ **Ж.-Ф. Люгар.** Состояние постмодерна. М.-СПб., 1998, გვ. 31-35.

² **ზ. ქარუმიძე.** დიდი თამაშის დასასრული, ანუ გოდო აკაკუნებს. — ქურნ. „არილი“, 2001, გვ. 8;

MARIAM MIRESASHVILI

**IMAGE IN IDEOLOGICAL-AESTHETIC SYSTEMS
OF THE 20th CENTURY**

Image is one of the key notions in the study of literature. Every epoch has its own interpretation (e. g. Plato's and Aristotle's ideas). There are different points of view in accordance with the ideological-aesthetic systems of the 20th century – such as realism, modernism, post modernism. It helps to carry out original classifications of objects and reality, connections between them, recreating the world in its valuable characteristic, existing for two centuries.

ლელა მირცხულავა

ავტორის ნიღაბი გურამ დოჩანაშვილის მოთხრობაში „ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები“

XX საუკუნის უკანასკნელი ოცწლეული და XXI საუკუნის დასაწყისი ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანი მონაკვეთია ქართული მწერლობის ისტორიაში განსხვავებული თემატიკით, მხატვრული სტილითა თუ ესთეტიკური აზროვნების მრავალფეროვნებით; ახალი ადამიანური ღირებულებების ჩამოყალიბებამ და ისტორიულმა ცვალებადობამ ხელი შეუწყო ახალი ლიტერატურული მიმდინარეობის – პოსტმოდერნიზმის ჩამოყალიბებასა და განვითარებას. უდიდესი თავისუფალი ნების მქონე მწერალი სრულიად განსხვავებულ, თავისუფალ „სივრცეში“ მოექცა: თავისუფალი ფორმები, მოქმედება, განუსაზღვრელობა, ირონია, ინტერტექსტი, ორმაგი კოდირება, ავტორის ნიღაბი, წერილი, მცირე ისტორია... მთავარი და მნიშვნელოვანი გახდა „ტექსტი“, „სამყარო, როგორც ტექსტი“ და „ცნობიერება, როგორც ტექსტი“; ტექსტოლოგიური ანალიზით შესაძლებელი ხდება ადამიანის ფსიქოლოგიური მდგომარეობის ასახვა ახალ ეპოქაში; მხატვრული ნაწარმოები არ ექვემდებარება დადგენილ წესებს, შესაძლებელი ხდება თავისუფალი ინტერპრეტირება; ტექსტში უდიდეს ადგილს იკავებს ასოციაცია, ორაზროვნება, სიმბოლურობა და ა.შ.

XX საუკუნის 80-იანი წლების ქართულ ლიტერატურაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია გურამ დოჩანაშვილის შემოქმედებას, ის არის ორიგინალური წერის მანერით გამორჩეული მწერალი. მისი პროზისთვის დამახასიათებელია ქვეტექსტები, მწერლის მიერ შექმნილი სახეები ადამიანის მსოფლალქმის, მსოფლშეგრძნების, გარემომცველ სამყაროში მისი ადგილის დამკვიდრების გამოხატულებაა. როგორც მეცნიერი ს. ჰიუ ჰლმენი აღნიშნავს: „თანამედროვე მხატვრული ნაწარმოებების უძრავლესობა, რომლებსაც ექსპერიმენტულობა ახასიათებს, „პოსტმოდერნულია“ და ეფუძნება მოდერნიზმის ძირითად ფილოსოფიურ მახასიათებლებს: ისტორიული დროის უწყვეტლობის რღვევის ტენდენციას, გაუცხოებას, ინდივიდუალიზმს, სოლიფსიზმსა და ეგზისტენციალიზმს“.¹ თუმცა გურამ დოჩანაშვილი თავის შემოქმედებაში სარწმუნოებრივ წიაღში დაბრუნების ფაქტით უფრო მოდერნიზმის პოზიციას

¹ ს. ჰიუ ჰლმენი, პოსტმოდერნი. – ჟურნ.: „კრიტიკერიუმი“, №3, 2001, გვ. 70.

უახლოვდება, მაგრამ ექსპერიმენტულობა, ქვეტექსტები, ავტორის ნილაბი, ინტერტექსტი, დამახასიათებელი მისი თხრობისათვის, უფრო პოსტმოდერნისტულია, ვიდრე მოდერნისტული; თუკი მოდერნიზმი ახალი ფორმების შექმნით ხასიათდება, პოსტმოდერნიზმი არსებული ფორმების ხელახლა გამოყენებაზეა ორიენტირებული, ამ ფორმების, ციტირებისა თუ სტილისტური დეტალების გამოყენება შეიძლება იყოს ირონიულიც; თუკი მოდერნიზმი თავისი ესთეტიკის ცენტრში ავტორსა და შემოქმედებას ათავსებს, პოსტმოდერნიზმი ინტერპრეტაციას ანიჭებს უპირატესობას, ხშირად ეს ყოველივე ავტოკომენტირებაში გადადის. გურამ დონანაშვილის მოთხრობაში „ვატერაპოლოლ ანუ აღდგენითი სამუშაოები“, ავტორი კომენტირებას უკეთებს და თავადაც მონაწილეობს მოქმედებაში. მოთხრობას მნიშვნელოვანი გამოხმაურება მოჰყვა ქართულ სამეცნიერო კრიტიკაში. მასში ვხვდებით პოსტმოდერნიზმისთვის დამახასიათებელ ერთ-ერთ მთავარ პრინციპს – „ავტორის ნილაბს“.

პოსტმოდერნისტულ ლიტერატურისმცოდნეობაში ტერმინი „ავტორის ნილაბი“ ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცნებაა, ავტორმა სრულიად განსხვავებული „ფუნქციები“ და თვისებები შეიძინა; ცნობილი კრიტიკოსის რ. ბარტის აზრით, აუცილებელი გახდა ავტორის გაუჩინარება და შემდეგ სიკვდილი, ამიტომ მნიშვნელოვანი როლი ავტორის ნილაბმა დაიკავა, რომელიც გულისხმობს ავტორის რეფლექსიას ტექსტსა და მისი შექმნის პროცესზე ტექსტში¹. მისი, როგორც მარგანიზების ფუნქცია, ერთ-ერთი ძირითადი თვისებაა ფრაგმენტული, ქაოტური მხატვრული ტექსტის შეერთებისათვის, შეკვრისათვის. „ავტორის ნილაბი“, ანუ ავტორის შემოსვლა ტექსტში სრულიად არ თანხვდება ტრადიციულ ქმნილებაში ავტორის მონაწილეობას, შემოქმედი აქ საკუთარი ნაღვაწის თეორეტიკოსიცაა. პოსტმოდერნისტი ავტორი, მოდერნისტი მწერლისგან განსხვავებით, ცდილობს ირონიზებულად წარმოჩინოს თავისი „თამაში“ და მკითხველის უნდობლობას, ირონიას, დაუკმაყოფილებას მზად შეხვდეს, თავადაც არ მაღავს მსგავს გრძნობებს საკუთარი ტექსტისადმი. თავისუფლება თავის თამაშში არის სწორედ ის პრიორიტეტი, რომელიც არ ახასიათებს მოდერნიზმს. პოსტმოდერნიზმი მოდერნიზმის მიერ გადაფასებული პრინციპებით მხოლოდ იმდენად ინტერესდება, რამდენადაც გატაცებულია თამაშის მზა შესაძლებლობებით. რაც შეეხება ნაწარმოების გმირს, მოდერნისტული ეპოქის შინაგანი სირთულეებით მოცულ გმირს, პოსტმოდერნისტულ ეპოქაში ენაცვლება გმირი, რომელიც ალოგიკურ ვითარებაში ახორციელებს საკუთარ წარმოსახვაში არგუმენტირებულ ქმედებებს.

ავტორისეული კომენტარების გარდა, გვხვდება ვრცელი მსჯელობებიც მოცემული ნაწარმოების შექმნის შესახებ. რეფლექსია გვხვდება როგორც პროზაულ, ისე ლირიკულ ნაწარმოებებში. ხელოვნების სპეციფიკა გარდაუვ-

¹ რ. ბარტი. ავტორის სიკვდილი. – ჟურნ.: „სჯანი“, ყოველწლიური ლიტერატურულ-თეორიული სამეცნიერო კრებული, №3, 2002, გვ. 54.

ლად მოითხოვს ავტორისეულ კომენტარს. ჯ. ფაილზის, რ. ბარტის, ა. რობ-გრიეს, რ. სიუკენისის, ფ. სოლერსის, ხ. კორტასარისა და მრავალი სხვა მწერლის ამა თუ იმ „პოსტმოდერნისტულ რომანში“ ასახულია არა მარტო მოვლენები და მათში მონაწილე პირები, არამედ გვხვდება ვრცელი მსჯელობაც მოცემული ნაწარმოების შექმნის შესახებ. თხრობის ქსოვილში თეორიული პასაჟების ჩართვისას პოსტმოდერნისტული ორიენტაციის მწერლები ხშირად უშუალოდ აპელირებენ როლან ბარტის, ჟაკ დერიდას, მიშელ ფუკოს და პოსტსტრუქტურალიზმისა და პოსტმოდერნიზმის სხვა თეორეტიკოსების ავტორიტეტებისადმი. მათი შეხედულებით, შეუძლებელია „ახალ პირობებში“ „ძველებურად“, ე.ი. ტრადიციული რეალისტური მანერით წერა¹.

„ავტორის ნილაბი“, რომელიც ასახულია ნაწარმოებში, არის ეკლექტიური, ფრაგმენტული, ზოგჯერ კი ქაოტური. როგორც ბ. წიფურია აღნიშნავს: „თუ მოდერნისტულ პროზაში ავტორისადმი ორიენტაცია გულისხმობდა შინაგანი პრობლემებით მოცული რეალური პიროვნების, მწერლისადმი ორიენტაციას, პოსტმოდერნისტულ ეტაპზე პროზაულ ტექსტებში „ავტორი“ გახდა ისეთივე ფიქციური ფიგურა, როგორიც პერსონაჟებია. მოდერნისტ ავტორთა პრიორიტეტულობა საკუთარ ქმნილებაში შესაძლოა დასრულდა იმით, რომ პოსტმოდერნისტ ავტორებს დარჩათ პრიორიტეტის იდეა, მაგრამ აღარ დარჩათ ტექსტში საკუთარ პრობლემებზე წრფელად საუბრის სურვილი. ავტორიც ისევე გახდა თამაშის მონაწილე, როგორც გმირი ან სიუჟეტი“².

მოთხრობის სათაურის ქვეშ ავტორს მიუწერია „ფანტასტიკური მოთხრობა“, მაგრამ აქ თავიდანვე ჩანს, რომ ირონიასთან გვაქვს საქმე და არა „ჩვეულებრივ“ ფანტასტიკურ მოთხრობასთან, თავად ავტორი რამდენჯერმე უბრუნდება თავისი მოთხრობის ჟანრის საკითხს. დასაწყისშივე კკითხულობთ: „აქ აფრედერიკ მეს ცოტათი მოგვიშივდა და გაახსენდა, ფანტასტიკურ ნაწარმოებში ფანტასტიკური მოვლენებიც საჭირო რა, ხოლო დანიშნულება ესე დააკისრა ისეთ მარტივ და ამ შემთხვევაში უწყინარ საგანს, როგორიცაა სიგარეტი და, მაშინვე თამბაქოს ნაწარმი „კარმენ“ (ნამდვილი კარმენი აკი თამბაქოს ქარხანაში მუშაობდა ერთხანს, სანამ მოლიპულ გზას საბოლოოდ არ დაადგებოდა) გახსნა, ამოიღო ორი ღერი სიგარეტი, სამკუთხა ტაფაზე დადო, კარაქით შესწვა და მიირთვა კიდეც, რადგან ზემორემოტანილი ამბავი ცოტათი მწარე ღვარჯნილი გახლდათ“...³ მე-16 თავი კი შემდეგნაირად იწყება: „აშარო კარმენ, ხედავ, რარივ მიავიწყდა ჩვენს აფრე-

¹ თანამედროვე საზღვარგარეთული ლიტერატურათმცოდნეობა. თარგმნ. თ. ლომიძემ. – ჟურნ.: „სჯახანი“, ყოველწლიური ლიტერატურულ-თეორიული სამეცნიერო კრებული, №1. თბ., 2000, გვ. 201.

² ბ. წიფურია. კომუნიკაციის შესა(შეუ)ძლებლობა. – ჟურნ.: „სჯახანი“. ყოველწლიური ლიტერატურულ-თეორიული სამეცნიერო კრებული, №3, 2002, გვ. 155.

³ გ. დოჩანაშვილი. ვატერ(პო)ლოლ ანუ აღდგენითი სამუშაოები. – წგნ.: გ. დოჩანაშვილი. განსმდგომი შუაკაცი. თბ., 1983, გვ. 104.

დერიკს, აფრედერიკ მეს, დაუძალებლად ამორჩეული ჟანრი? ცოტათი უნდა გავასწოროთ ეს ხარვეზი და სისულელეს ვთქომთ, მაგრამ მაინც ერთიოდ წუთით მომპყარით თავაზიანი ყური – ლოკოკინა ხტის, სპილო დაფრინავს, ფლეიტას ობი მოსდებია, თევზი ყმუის და მგელი წინდას ქსოვს, ცოტათი, ვკონებ, რაღაც გასწორდა იმაში, არა? – ჟანრს ვგულისხმობ“.¹

ცხადი ხდება, რომ აქ ფანტასტიკურ მოთხრობასთან კი არა გვაქვს საქმე, არამედ ავტორი ირონიულად, ხუმრობანარევი თვითშეფასებით აერთიანებს მთლიან „პროგრამას“, აფრედეიკ მე კი წარმოადგენს მხატვრული ტექსტის შემაკავშირებელ ფაქტორს, რომელიც ხან პერსონაჟთა გვერდით აღმოჩნდება, თითქოს უჩინმანინის ქუდი ეხუროს და სხვადასხვა ადგილიდან გვაწვდის მეტატექსტუალურ ცნობებს. ავტორი ცდილობს მოთხრობილს ნამდვილი ამბის დამაჯერებლობა მიანიჭოს. გურამ დოჩანაშვილი აღწერს გამოვლილ სამყაროში მოქმედ უცხო და ხელოვნური ხასიათის გმირებს, ამ ლიტერატურულ ხერხს „გაუცხოების ხერხი“ უწოდა კრიტიკოსმა ე. ჯაველიძემ², ხოლო გ. ნოდის მიანია, რომ აქ ავტორი მიმართავს „გაუცნაურების ხერხს“.³

მოთხრობაში „ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები“ ძირითადად ორი სიუჟეტური ხაზია მოცემული: ბესამეს თავგადასავალი და აფრედეიკ მეს „ავტორის“ სახე, მისი ლირიკული მონოლოგი პროსპერ მერიმეს კარმენის შესახებ, რომელიც ნაწყვეტების სახითაა ჩართული ძირითად სიუჟეტურ ხაზში. ამ სიუჟეტური ხაზის შესახებაც არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა სამეცნიერო კრიტიკაში: ე. ჯაველიძე ამ მოთხრობას დასავლური ლიტერატურის მიბაძვით შექმნილ ნაწარმოებად მიიჩნევს, იგი ასეთ მხატვრულ ხერხს „აბსურდის ხელოვნებას“ უწოდებს⁴. მაგრამ როგორც ლ. ბრეგაძე აღნიშნავს, აბსურდული ხელოვნების წარმომადგენლები განსაკუთრებით ხაზს უსვამდნენ სამყაროს ქაოტურობას, ადამიანის სიცოცხლის უაზრობას, რასაც თვით კრიტიკოსი არ ეთანხმება, რადგან მიანია, რომ „აბსურდის ხელოვნების წარმომადგენლები თავიანთი შემოქმედებით იმას კი არ ქადაგებენ მთელი სამყარო აბსურდია და არსებობა უაზროაო, ისინი მშვენივრად გრძნობენ რა არის ამქვეყნად აბსურდული და რა გონივრული. მხატვრული აბსურდით ისინი ცხოვრებისეულ აბსურდს ებრძვიან“⁵, სწორედ ამიტომ, ვერ დავეთანხმებით ე. ჯაველიძის მოსაზრებას გურამ დოჩანაშვილის მოთხრობის შესახებ გამოთქმულს.

მოთხრობას აქვს შესავალი, სადაც თავიდანვე განსაზღვრულია აფრედეიკ მეს ადგილი და როლი ნაწარმოებში: „ქვემოთ მოყვანილი ამბის ავტორ-

¹ გ. დოჩანაშვილი. ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები., გვ. 106

² ე. ჯაველიძე. პოეზიისა და პროზის მიჯნაზე. – მნათობი, №9, 1982, გვ. 134

³ გ. ნოდია. დავაზუსტოთ ზოგიერთი ცნება. – მნათობი, №12, 1982, გვ. 151

⁴ ე. ჯაველიძე. პოეზიისა და პროზის მიჯნაზე., გვ. 135.

⁵ ლ. ბრეგაძე. მხატვრული ნაწარმოები და კრიტიკოსის პოზიცია. – მნათობი, №12, 1982, გვ. 126

მა, აფრედერიკ მე-მ, გაითვალისწინა რა ეროვნულ ლიტერატურაში ფანტასტიკური ჟანრის გამოვლინებათა რეალური ნაკლებობა, გადაწყვიტა, რადაც არ უნდა დაჯდომოდა, შეექმნა ძნელად მიმოსავლელ გზაზე დაფუძნებული ამ მიმართულების ნაწარმოები (იგივე: ქმნილება, ნიმუში, შედეგრი, სისულელე) და აღაფრთოვანა იმ გარემოების გახსენებამ, ნებისმიერი ნაშრომის დასურათხატებას მხოლოდ სამი უბრალო რამ რომ სჭირდება – ქაღალდი, მელანი და შვინდისფერი კალმისტარი. ამ შემეცნებით გამხნევებულმა, გააპიპინა რა ლურჯი მელნით (შავი ვერ იშოვა) ზემორენახსენები ფერის კალამკალმისტარი, მაგიდას მიუჯდა და იქ აღმოაჩინა, რომ ამ უკანასკნელ ავეჯის სახეობასთან ერთად ამბის ხორცშესხმისათვის საჭიროა სკამიც და სინათლეცა და მხედველობაცა, აგრეთვე მარჯვენა ხელი, და სხეულის სხვა ათასი წვრილმანიც, დაწყებული თავით და დამთავრებული იმით, რითაც სკამზე უნდა დაჯდე, მაგრამ აფრედერიკ მეს ამაზე დიდად არ უნალვლია – ახლომხედველი გახლდათ“.¹

ავტორი აფრედერიკ მე-ს სახელით ესაუბრება მკითხველს, უფრო ხშირად კი – კარმენს. აფრედერიკ მე გვიყვება კარმენის შესახებ და ამ გზით მოთხრობაში „ფანტასტიკური მოვლენები“ შემოაქვს, საუბრების დროს იგნორირებულია დროისა და სივრცის ელემენტები, თითქოს ეს ყველაფერი ხდება ერთდროულად და ყველგან, მაგრამ ეს სივრცე არის მასშტაბური, ღია, მრავალფეროვანი, თითქოს ლოგიკურიც და წარმოგვიდგება, როგორც დროსთან კავშირში მოაზრებული ერთიანი კონტინუუმი.

როგორც ლ. ბრეგაძე აღნიშნავს: „ავტორის ნიღბის საქრესტომათიო ნიმუშს ქმნის გურამ დოჩანაშვილი მოთხრობაში „ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები“. აქ ორმაგ ნიღბთან გვაქვს საქმე: ესეისტურ – თეორიული ჩანართების ავტორი ფორმალურად (გრამატიკულად) თითქოს სხვა პიროვნებაა და არა ამ მხატვრული ტექსტის შემოქმედი, რადგანაც ამ უკანასკნელზე ჩანართ-კომენტარებში მესამე პირშია საუბარი“.²

როგორც აღვნიშნეთ, მოთხრობაში აფრედერიკ მე მუდმივად „ესაუბრება“ პროსპერ მერიმეს მოთხრობის გმირს, კარმენს, მოთხრობილია, თუ როგორ უყვარდა კარმენს ცეცხლთან თამაში, როგორ დაადგა მოლიპულ გზას, აყვა კონტრაბანდისტებს და აქვე ჩნდება მთავარი სიმბოლური სახე – თავისუფლება და სიყვარული. მწერალი კარმენის მხატვრულ სახეს განსაკუთრებულ სიმბოლურ დატვირთვას აძლევს, მასში აერთიანებს ზოგადად ხელოვნების დასაყრდენ ორ არსებით ნიშანს, რომლის გარეშე ნამდვილი ხელოვნების შექმნა შეუძლებელია. „თუშეცა უწესრიგოდ, მაგრამ მგონი... იქნებ თავისუფალი იყავი, არა? – მიმართავს იგი კარმენს, – თუკი ასეა, თქვენ

¹ გ. დოჩანაშვილი. ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები..., გვ. 107.

² ლ. ბრეგაძე. პოსტმოდერნიზმი ქართულ მწერლობაში. – ჟურნ.: „სჯანი“. ყოველწლიური ლიტერატურულ-თეორიული სამეცნიერო კრებული, №3, გვ. 140.

გრძნობდით როგორც თავად საკრავი, თანაც საკრავი უზენაესი, რადგან თუ-
მცალა მხოლოდ ორი, მაგრამ უნეტარესი ყოვლად სიმები შიშველ სხეულზე
ტან-ტატანზე გაჭიმვოდათ და სიყვარული, და რადგან ყოველ საკრავში ეს
ორი მცნებაა, აკი ვიძახი: „უზენაესია – ტანჯვით საწვდომი თავისუფლება
და სიყვარული, ეს ორად-ორი უმაღლესი ამაღლებება საიღუმლოდ ძეკს“.¹
მწერალი აღფრთოვანებულია კარმენის პერსონით: დიადმა ხელმა ვრცელი
მოთხრობა დაწერა შენზე, მაშინ, როდესაც რამდენ უბიწო ქალთა სქესის
წარმომადგენელს შეცდომით დეპეშაც კი არ ღირსებია. ის კი არა და, გადა-
სარევი ოპერაც კი შეგვითხზეს შენზე მაშინ, როდესაც რამდენ დადებით
ოჯახის შვილს აბღაველებული სიმღერაც კი არა ღირსებია, რა ნახეს მანც
შენში ასეთი, მაგრამ მიყვარხარ, მტკივიხარ, კარმენ“.²

კარმენის სახესთან დაკავშირებით ჩართული ეპიზოდების შესახებაც
აზრთა სხვადასხვაობა წარმოიშვა კრიტიკოსთა შორის, ერთი ნაწილი მიიჩ-
ნევს, რომ ეს მეთოდი თანამედროვე დასავლეთის ლიტერატურიდან არის
აღებული, რომ ამ გადამკვეთი „ლირიკული წიაღსვლის“ ძირითადი მიზანი
ნაწარმოებში ალოგიკური, აბსურდული ელემენტის შემოტანაა. თითქოს ეს
სიუჟეტური ხაზი კიდევ ერთხელ მიგვანიშნებს, რომ ხელოვნება და, საერ-
თოდ, ცხოვრება აბსურდია და მეტი არაფერი. ე. ჯაველიძის აზრით მოთხ-
რობის სტრუქტურაში ასეთი ხერხი „ყურით მოთრეულს ჰგავს და ხელოვ-
ნურ, ნაძალადევ შთაბეჭდილებას სტოვებს. ჩვენ გვეჩვენება, რომ ამ მხატვ-
რული ელემენტის გამოჩენას ნაწარმოებში ხელი შეუწყო დასავლეთის ლი-
ტერატურით ზედმეტად გატაცებამ“.³ ამ ხერხს კრიტიკოსი „აბსურდის ხე-
ლოვნებას“ უკავშირებს. განსხვავებული მოსაზრება გააჩნია ლ. ბრეგაძეს,
მისი აზრით: ვინც გურამ დოჩანაშვილს შემოქმედებას დაჰკვირვებია, ის
უსათუოდ შეამჩნევდა მისი წერის მანერისთვის დამახასიათებელ ერთ თვისე-
ბას: „მასთან ძლიერია ესეისტური ნაკადი, რომელიც ორგანულად ერწყმის
მხატვრულ ქსოვილს და სპეციფიკურ, ძალზე თანამედროვე ელფერს ანი-
ჭებს ნაწარმოებს“.⁴ კრიტიკოსს მიაჩნია, რომ სწორედ ჩართული ეპიზოდ-
ების სახით ვლინდება ეს ესეისტური ნაკადი. ამ მოთხრობაში მედიტაციები
„კარმენის“ თემებზე „უსისტემობას“ კი არ ამკვიდრებს, არამედ, პირიქით,
მხატვრული იდეის გამოკვეთას ემსახურება. კრიტიკოსი აგრეთვე ავლებს პა-
რალელს თავისუფლებისმოყვარე კარმენსა და რექსამჩეს ზედმეტად მორჩილ
აღსაზრდელებს შორის. ასევე მას ავტორი „გაუცხოების“ ანუ „გაუცნაურე-
ბის“ ხერხის ერთგულ მიმდევრად მიაჩნია, რომელთა მიზანია ხელოვნების

¹ გ. დოჩანაშვილი. ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები..., გვ. 106

² გ. დოჩანაშვილი. ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები..., გვ. 107

³ ე. ჯაველიძე. პოეზიისა და პროზის მიჯნაზე..., გვ. 143.

⁴ ლ. ბრეგაძე. მხატვრული ნაწარმოები და კრიტიკოსის პოზიცია. – მნათობი, №1, 1983, გვ. 127.

აღქმაში ემოციურად გონებისმიერ მომენტზე გადართვა, რათა მწერალმა მკითხველი დააფიქროს მისთვის მნიშვნელოვან პრობლემაზე¹.

გურამ ღოჩანაშვილის მწერლურ პოზიციას „მორცხვ რომანტიზმად“ აღიქვამს გ. ნოღია, რასაც განაპირობებს მწერლის გულუბრყვილო რწმენა მუდამ სიკეთის გამარჯვების შესახებ. ღოჩანაშვილისეულ მხატვრულ ხერხს იგი „ექსპერიმენტული რომანტიკოსისთვის დამახასიათებელ ირონიულ-გაუჩვენეულობის ხერხს“ უწოდებს. „აფრედერიკ მე ტყუილად არ დაჰყვება ბესამე კაროს ყველგან. ამ ცოტათი უცნაური, სუბიექტური ახირების მქონე კაცის თვალით უნდა ნახოს ყოველივე და სწორედ ასე მოგვითხრობს. ავტორი – აფრედერიკ მე – ღმერთით „ზემოდან“ კი არ უყურებს ყოველივეს, არამედ სუბიექტური სიმპატიებისა და ანტიპათიების კაცია“.²

მოთხრობის ერთ-ერთი სიუჟეტური ხაზია ბესამე კაროს ცხოვრება. მოქმედება ხდება ესპანელების კუთვნილ ტერიტორიაზე, ესპანელებში. იგი დაიბადა ანდალუზიაში, ღარიბი მწყემსის ოჯახში. უკრავდა ფლეიტაზე, დაობლების შემდეგ მწყემსავდა სხვის ფარას. ერთხელ მოხუცმა მუსიკოსმა მოუსმინა მას და თორმეტი წლის ბესამე კარო პროვინცია მურსიის ქალაქ ალკარასში წაიყვანა, სადაც იგი თეთრი კონსერვატორიის სტუდენტი გახდა. აღსანიშნავია მისი კონფლიქტი ისტორიის მასწავლებელთან – კარტუზო ბაბილონიასთან იმის გამო, რომ ბესამე ბეთჰოვენს უფრო აფასებს, ვიდრე ნაპოლეონს, რომლის ბრძანებითაც მისი პაპა ხიშტზე ააგეს, „ურჩობისთვის“ დასჯილი ბესამე კარო მოხვდება აღდგენით სამუშაოებზე, სადაც არის მზადება ვატერპოლოსთვის ისეთი ძალადობისმიერი მეთოდებით, რომლის ძირითადი მიზანია „გააძლიეროს“ და სულიერად ძირს დასცეს ადამიანი, დააკარგინოს ყოველგვარი ადამიანური თვისება. ამის მისაღწევად ჟუსტინო რექსაჩეს შემუშავებული აქვს ორიგინალური მეთოდები.

ცხადია, რომ მოთხრობაში მოთხრობილი ამბავი ცხოვრებისეულ რეალობას არ წარმოადგენს, მაგრამ გურამ ღოჩანაშვილის ამ ნაწარმოებში მკითხველს შეუძლია არაერთი საყურადღებო ქვეტექსტი ამოიკითხოს და იგი ფილოსოფიურ-ზნეობრივ ასპექტში დაინახოს. რექსაჩე თავის აღსადგენლებს ერთ ვიწრო საკანში ჩაყრის, თავზე ვიროხებს აყრის, აღსადგენლები ერთმანეთს აწყდებიან, ერთმანეთს თავ-პირს აკაწრავენ. ასეთი „წრთნის“ შემდეგ მოხდება ბესამეს უჩეულო გარდაქმნა, თუ კი იგი მანამდე მოცარტის მუსიკის მოსმენაზე ოცნებობდა, ახლა აღარაფრად აგდებს, ვარჯიშებმა ბესამეს თანდათან ადამიანური სახე დააკარგვინა. მწვრთნელი რექსაჩეს აზრით: „დაუნდობელნი უნდა იყვნეთ, ჩემო კარგებო, სხვას თუ დაინდობ, ის არ დაგინდობს და ის არ სჯობს, რომ შენ არ დაინდო, შოშიებო, ჰა?! ვატერპოლში ამხანაგობა ვის გაუგია, დაუნდობელი უნდა იყვნეთ, თვით ცხოვრებაა ვა-

¹ ლ. ბრეგვაძე. მხატვრული ნაწარმოები და კრიტიკოსის პოზიცია..., გვ. 128.

² გ. ნოღია. დავაზუსტოთ ზოგიერთი ცნება..., გვ. 152.

ტერპოლო, თვითონ ცხოვრება და ყოველი მოქალაქის მთავარი მიზანი ისაა, რომ ცხოვრებაში გამარჯვებული გამოვიდეს. გამარჯვებული კი ისე ვერ გამოხვალ, სხვას თუ არ დაამარცხებ და სხვა რომ დაამარცხო, ამისათვის ათასნაირი ხერხი და ხრიკია საჭირო და ამეებს კი ვატერპოლოზე უკეთესად ვერაფერი შეგასწავლით, გვრიტონ“.¹ მისი აღსადგენლები თანდათან უფრო მხეცდებიან და დაუნდობლები ხდებიან. ობოლმა ბესამემ ვერ შეძლო რექსაჩესათვის ქრთამი მიეცა, ამიტომ ყველაზე უარეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა, თავდაცვის ინსტიტუტმა იგი მხეცივით დაუნდობელი გახადა. იგი დარწმუნდა, რომ არ დაჩაგრულიყო, უნდა ჰქონოდა: „რისხვანარევი ღონიერება, ძალა, სიძულვილი და, რაც მთავარია, სითვალთმაქცე“.² ვარჯიშმა შედეგი გამოიღო, ბესამე პოპულარული წყალბურთელიც გახდა, ცხადია, რომ ეპოქაში სადაც პატივს არ სცემენ ჭეშმარიტ იდეალებს, ხელოვნებაზე მეტად ძალაზე და რისხვაზე დამყარებული თამაშობები ფასდება. გამდიდრებული ბესამე დაუნდობელ მხეცად იქცევა, მან თავისი პირველი სიყვარული რამონა, ნადირივით ამოიღო ილიაში და ტყეში წაათრია, მისი საქციელიდან აშკარაა საოცარი გარდატეხა. მწერალმა გვიჩვენა, თუ როგორი ზემოქმედება შეიძლება მოახდინოს გარესამყარომ ადამიანზე.

ისევ მოხუცი მუსიკოსი გამოჩნდება ბესამეს ცხოვრებაში, რომელიც მას კვლავ ადამიანურ სახეს დაუბრუნებს, ძლიერად იმოქმედებს ნამოწაფარზე. სიმბოლურია მოთხრობის ფინალი: მოძღვარი ბესამეს ბინძურ გომურში შეიყვანს, მუხლამდე უწმინდურობაში ჩააყენებს, ხელში ფლეიტას დააჭერინებს და აამბორებინებს. თუკი გარესამყაროს ზემოქმედებით ბესამემ ადამიანობა დაკარგა, სწორედ ამ ზემოქმედებით დაიბრუნა თავისი სახე. სიბნელეში ჩაფლული, სიკეთე, კაცთმოყვარეობადაკარგული, დაუნდობელ მხეცად გადაქცეული, ხელოვნების წყალობით, მასთან ზიარებით იბრუნებს პირვანდელ, თავის დაკარგულ სახეს. მწერალი გვიხატავს ბესამესნაირი განსაცდელგამოვლილი ადამიანისათვის თუ რა შეიძლება „ნამდვილ აღდგენით სამუშაოდ“ იქცეს. ბესამე სოფელში ბრუნდება. „ისევ ობოლს, მიწაზე ფეხშიშველად მდგარს და ფლეიტით ღამის მაკეთილშობილებელს, არ აწვალდება ბევრი ჩვენთაგანისათვის ისეთი უნდო კითხვა: „რატომ ვარ... რისთვის?“ – ღამის ლებანში თითქოს კენტად იჯდა ბესამე გარემოსილი ფლეიტის მწუხრით. და ეს, სწორედ ეს გახლდათ ნამდვილი აღდგენითი სამუშაოები, ქვეყანასა და მისი ჯინჯველეთზე მჩატე ფლეიტით მიმოფენილი თავისუფლება და სიყვარული“.³ ხელოვნების წყალობით აღსდგა ბესამეს სულში სიყვარული და თავისუფლება. მოთხრობის დასასრულს კი ავტორი უკანასკნელი აკორდით სვამს ბოლო წინადადებას: „ხოლო სივრცეში არაფერი არ იკარგება,

¹ გ. დოჩანაშვილი. ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები..., გვ. 132.

² გ. დოჩანაშვილი. ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები..., გვ. 133.

³ გ. დოჩანაშვილი. ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები..., გვ. 134.

ექს¹ ავტორი ხაზს უსვამს ყოფიერებაში მიზეზ-შედეგობრივ მიმართულებათა პრიმატის შესახებ თავის მოსაზრებას.

მოთხრობის დასასრულს „მწერლის ნაკლად“ თვლის გ. ნოღია: „ასეთი დასასრული მხოლოდ იმაზე მიგვანიშნებს, რომ მწერალი ვერაფრით ვეუება ბოროტების გამარჯვებას სიკეთეზე, თუნდაც ამას მერე შექმნილი სამყაროს ლოგიკა მოითხოვდეს. ეს, რა თქმა უნდა, არსებითი ნაკლია მწერლისა. ის, რაც დამაჯერებელია, როგორც გმირის მსოფლშეგრძნება (იგულისხმევა სიკეთის გამარჯვების გულუბრყვულო რწმენა), არ ეპატიება მწერალს, რომელიც თავის ნაშრომის მიმართ ღმერთია და სისუსტე არ შეშვენის“.¹ მსგავს მოსაზრებას ავითარებს ე. ჯაველიძე², თუმცა კრიტიკოსებს ვერ დავეთანხმებით, მოთხრობიდან „ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები“ ნათლად ჩანს, რომ ავტორი კარგად ხედავს ადამიანის ცხოვრების რთულ და მძიმე გზას, მაგრამ მთლიანად სამყარო მისაღებია მისთვის თავისი დადებითი და უარყოფითი მხარეებით. ავტორი აღწერს გზას ბოროტებიდან სიკეთისაკენ, რომელიც ამ უკანასკნელის გამარჯვებით მთავრდება ორი ძირითადი დებულების, თავისუფლებისა და სიყვარულის გავლენით.

თავისუფლებისა და სიყვარულის გამოხატვის გარდა, ნაწარმოებში მნიშვნელოვანია ხელოვნებისა და ცხოვრებისეული სისასტიკის, შემოქმედებისა და ძალაუფლების მქონე ადამიანის დაპირისპირება, ამ ორი ძალის ზემოქმედება ადამიანზე. ავტორი ხშირად მიმართავს ქვეტექსტებს, ალევორიულად ამათრახებს სახელმწიფო მმართველობის სისტემას, რომელიც ცდილობს სასტიკი სამხედრო ძალით, უხეში ფიზიკური ძალით, ადამიანზე უდიდესი ზემოქმედების მოხდენას, იწვევს მის გონებრივ, სულიერ გარდაქმნას. პოლიტიკური ძალის სიმბოლოდ ავტორმა წარმოგვიდგინა ნაპოლეონი და მის საპირისპიროდ, შემოქმედი, სულიერი სრულყოფილება – ბეთჰოვენი. მწერალი მათ დაპირისპირებას განზოგადებულად წარმოგვიდგენს.

ავტორი ამხელს უსამართლობას, დაუნდობლობის კანონს, გმობს აგრესიას, ძალადობას და ამას ნაპოლეონის სახით წარმოგვიდგენს. მეორე მხარეს არის ბეთჰოვენი – სიკეთისა და ამაღლებულობის გავლენის მქონე შემოქმედი, რომლის სახეშიც ასევე აგრესიის სახეცვლილ ფორმას ხედავენ (ლ. ბრეგაძე, გ. ნოღია). ლ. ბრეგაძე აღნიშნავს: „პრინციპში ბეთჰოვენიც აგრესორია, ოღონდ ბეთჰოვენის აგრესია სახეცვლილი, კულტივირებული აგრესიაა. მთავარი გმირის, ბესამე კაროს მეტამორფოზის აზრით ის არის, რომ ადამიანმა უნდა მოახდინოს აგრესიულ სწრაფვათა სუბლიმაცია. ცივილიზაციის ისტორია შეიძლება განვიხილოთ, როგორც აგრესიის უხეში ფორმირებიდან აგრესიის გამოვლენის სუბლიმირებულ ფორმებზე გადასვლის პრინციპი“.³

¹ გ. ნოღია. დავაზუსტოთ ზოგიერთი ცნება..., გვ. 152.

² ე. ჯაველიძე. პოეზიისა და პროზის მიჯნაზე..., გვ. 136.

³ ლ. ბრეგაძე. მხატვრული ნაწარმოები და კრიტიკოსის პოზიცია..., გვ. 128

ამდენად, კრიტიკოსი გამოყოფს ორ ძირითად აგრესიას: ძალადობას (ნაპოლეონის) და სუბლიმირებულს (ბეთჰოვენის), ადამიანის ბუნება კი ისეთია, მასშია აუცილებლად უნდა იყოს ან ერთი, ან მეორე.

გურამ დოჩანაშვილი ორიგინალური წერის მანერით გამორჩეული მწერალია. მისი მოთხრობა „ვატერ(პო)ლო ანუ ალდგენითი სამუშაოები“ გროტესკული ხასიათისაა და ერთდროულად ტრაგიკომიკური განწყობილებით არის დაწერილი. გმირთა უცხო სახელები, გრამატიკული ფორმების უგულებელყოფა, „გაუცნაურება“ თუ „გაუცხოება“, „ჩართული სიუჟეტი“, „ესეისტური ნაკადი“ ემსახურება საკუთარ სიმართლეში მკითხველის დარწმუნების მიზანს. „გურამ დოჩანაშვილის მოთხრობათა უმეტესობა მკვეთრად გამოხატული ტენდენციებით ხასიათდება. ეს ტერმინი პრაქტიკულ-ობივატელური და ამადლებულ-იდეალური სამყაროების დაპირისპირებაში იხატება. ავტორი მიკერძოებული, სუბიექტური პოზიციიდან აკრიტიკებს პრაქტიციზმის სამყაროს, ოღონდ ამ პოზიციას იუმორის, გროტესკის საფარველში ხვევს“ – აღნიშნავს გ. ბენიძე¹.

ამრიგად, ჩვენ ვერ ვიტყვით, რომ გურამ დოჩანაშვილი მთლიანად იზიარებს პოსტმოდერნიზმის პრინციპებს, მაგრამ საკმაოდ ხშირად იყენებს ამ მიმართულებისთვის დამახასიათებელ მხატვრულ-გამომსახველობით საშუალებებს. ხოლო პოსტმოდერნულ ნაწარმოებში „ვატერპოლო ანუ ალდგენითი სამუშაოები“ ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხია ავტორის სახე, აქ შეიძლება არ მყარდებოდეს კომუნიკაცია თითქმის არც ერთ თხრობის დონეზე – პერსონაჟთა შორის, ტექსტსა და მკითხველს შორის, რეალურ ავტორსა და მკითხველს შორის – ერთადერთი წყვილი, რომლის თანხმობაც ეჭვქვეშ არ არის დაყენებული, ეს არის ავტორის ნილაბი და მკითხველი.

გურამ დოჩანაშვილის შემოქმედებაში აშკარად ვხედავთ პოსტმოდერნიზმისთვის დამახასიათებელ პრინციპებს:

- 1) ავტორის ნილაბს, რომელიც გულისხმობს მწერლის რეფლექსიას ტექსტსა და მის შექმნის პროცესზე;
- 2) ინტერტექსტულურ თამაშებს;
- 3) ესეისტურ თეორიულ ჩანართებს;
- 4) ირონიზმის პრინციპს, ირონიზირებულია არა მარტო პერსონაჟის პოზიციამ, არამედ ავტორისეული პოზიციაც;
- 5) მეტატექსტუალურ კომენტარებს;
- 6) სტილურ ეკლექტიზმს;
- 7) მეტაპერსონაჟებს;
- 8) თამაშს სიტყვის პოლისემიით;
- 9) სინტაქტური წყობის რღვევას;
- 10) გრამატიკული და პუნქტუალური წესების უარყოფას.

¹ გ. ბენიძე. გურამ დოჩანაშვილის პროზა. – *კრიტიკა*, №2, 1987, გვ. 20.

LELA MIRTSKHULAVA

“AUTHOR’S MASK” IN GURAM DOCHANASHVILI’S STORY “WATERPOLO OR REPAIR WORKS”

In the Georgian Literature of 1980’s the special place is taken by the works of Guram Dochanashvili, the writer distinguished by original writing technique. We cannot say that Guram Dochanashvili fully follows the principles of postmodernism because by returning to religious depth in his works he gets closer to modernism, though we meet artistically pictorial means in his works characterized for postmodernism: author’s mask, which means author’s reflexion on text and on its creation process; intertextual plays; essayistic theoretical insertions; ironic principles, both character’s position and author’s position are mocked; metatextual comments; stylistic eclecticism; metacharacters; playing with word polysemy; breaking of syntactic structure etc. If modernism is characterized by creating new forms, postmodernism is oriented on reusing existing forms; using of these forms, quoting or stylistic details may be ironic, but if modernism places author and work in esthetic center, postmodernism prefers priority, often it grows into autocommenting. In the story of Guram Dochanashvili “Waterpolo or repair works”, the author comments and he himself participates in action. Here we meet one of the main features of postmodernism “author’s mask”.

ციალა მესხია

გიორგი სააკაძის ფენომენი ვაჟა ეგრისელის კოეზიზმში

ვაჟა ეგრისელის „მკითხველს საშუალება ეძლევა თვალი გადაავლოს ჭეშმარიტ პოეტისეულ მსვლელობას ამ უკიდევანო მზისქვეშეთში და დარწმუნდეს იმაში, რომ შემოქმედს გრძნეული ხილვები თავის ათასფეროვან პანოზე ოდენ სილამაზისთვის კი არ შეუქმნია, არამედ უპირველეს ყოვლისა ჩვენს შეგნებაში საწაღმართო ფიქრთ აღსაძვრელად და ამქვეყნად წინაპართა კვალზე მოსული ქართველისათვის თავისი მამულიშვილური ვალის შესახსენებლად...“.¹

ვაჟა ეგრისელისათვის სიკეთისა და სამართლიანობის მაღალი ცის ქვეშ მუდმივად ისმის სიყვარულის ჰანგების ხმა, მამულისადმი უკვდავი საგალობელი და უფლისადმი აღვლენილი ლოცვა-ვედრება. ცნობილი ჭეშმარიტებაა, რომ საუკუნეების განმავლობაში აღელვებდა და აოცებდა გამოჩენილ უცხოელ მოგზაურებს, მწერლებს, სწავლულებს ჩვენი მრავალრიცხოვანი ხალხი თავისი შეუპოვრობითა და სიმტკიცით. ისტორიას უყვარს შემთხვევები, უეცრობანი, სისასტიკენი, მაგრამ, როგორც აკაკი გელოვანი აღნიშნავს, აქვს თავისი რკინის ლოგიკაც, მეცნიერული თუ პოეტური. ამ ლოგიკამ იხსნა საქართველოც.²

ქართველი ხალხის გმირული წარსულის ერთ-ერთი გამოჩენილი პიროვნებაა გიორგი სააკაძე, რომლის ღვაწლი გამორჩეულია. იგი სიმამაცისა და სიდიადის, შეუპოვრობისა და მამულისადმი უანგარო სამსახურის განსახიერება, უკეთილშობილესი და უმამაცესი პიროვნება იყო. მან დიდების ოქროს გვირგვინი დაადგა მშობელ ერს. ორი ვაჟიშვილი შესწირა და თავად ტანჯვის ეკლის გვირგვინი ირგუნა. მთელმა მსოფლიომ იცის გიორგი სააკაძის სახელი. გიორგი სააკაძის დამსახურება განუსაზღვრელია არა მარტო საქართველოს, არამედ მთელი ქრისტიანული სამყაროს წინაშე. ხშირად მისი ცხოვრება, პოლიტიკური მოღვაწეობა გაყალბებულია საქართველოს ისტორიაში, როგორც ხდებოდა ბაგრატიონთა დინასტიის და თავადიშვილ-ფეოდალთა ინსტიტუტის ზეწოლიდან გამომდინარე, რაც სხვადასხვა ისტორიულ წყაროებთან ანალოგიურად შეჯერების შედეგად დასტურდება. ისინი

¹ რ. მიშველაძე. წინათქმის მაგიერ. – წგნ.: ვ. ეგრისელი. *კოლხური ფსალმუნები*, ტ. I. თბ., 2001, გვ. 11.

² ა. გელოვანი. მარად ცოცხალი ხელოვნება. თბ., გვ. 82-83.

ცდილობდნენ, თავიანთი ღალატი სამშობლოს წინაშე, უნიათობა, უგერგილო მეფობა გადაებრალეზინათ გიორგი სააკაძისათვის, რაზედაც არსებობს ხელოვნური, გაყალბებული ურთიერთგამომრიცხავი ისტორიული მასალები და, ამასთან, ამ მასალებზე დაყრდნობით დაწერილი და გაყალბებული არაერთი ლექსი თუ ისტორიული ცნობა.

რუსმა მწერალმა ანა ანტონოვსკაიამ თითქმის ნახევარი სიცოცხლე შესწირა გიორგი სააკაძის შესახებ მართალი ტილოს შექმნას. თავისი შემოქმედებით ანტონოვსკაიამ აღნიშნა კიდევ დიდი მოურავის განუსაზღვრელი დამსახურება საქართველოს სამეფო კარზე, თუმცა ქართული ისტორიოგრაფიის იმდროინდელი დონისაგან განსხვავებით, მწერალს რომანზე მუშაობა უხდებოდა მაშინ, როცა ყალიბდებოდა სოციალისტური წყობილება და მისი იდეოლოგია ზენიტში იმყოფებოდა, რაც კინოსცენარშიც იქნა გადატანილი. ამას მოჰყვა ზოგიერთი კრიტიკოსის, მეცნიერისა თუ მწერლის განსხვავებული შეხედულებები ან ისტორიას ჩაბლაუჭებული ფაქტები...

გიორგი სააკაძის მამულიშვილური გულწრფელობა შეურყეველი იყო თუნდაც იმ თხუთმეტწლიანი „ორთათრიაანობით“ (სპარსულ-ოსმალურ ჟამთაბრუნვაშიც). გულწრფელობა – მეთქი, რადგან სულ სხვა იყო მისი ცალკეული პოლიტიკური ცთომილებანი. „უადრესად კეთილშობილური და გრანდიოზული იყო მისი განაზრახი „ყოველი საქართველოს“ გაერთიანებისა და აღზევებისა, მაგრამ ამდენადვე უმართებულო და უნიადაგო იყო ამ უკეთილშობილეს განზრახულობათა განხორციელების გზები და საშუალებები. მას ბავშვის სიწრფელით სჯეროდა, რომ მისი სალოცავი საქართველოს გადარჩენა, გაერთიანება და გამძლეობა სწორედ ქართველი ხალხის მოძტერე უცხო ძალების საშუალებით შეიძლებოდა. სწორედ ამ „უბადრუკ წინააღმდეგობათა“ წყალობით იყო, რომ სააკაძის ბევრ თანამედროვეს (ზოგჯერ ჩვენს თანამედროვესაც) უცხოეთის გზებზე მისი „სამამულიშვილო ძიებანი“ სამშობლოს ღალატად და რენეგატობად ეჩვენებოდათ, ვინაიდან დიდი მჭედელი მშობლიური ისტორიისა ხშირად საკუთარი სამშობლოს მოსისხლე „უცხო თესლთა“ ისტორიასაც სჭედდა თავგამოდებით“.¹

როგორც ისტორიული წყაროებიდან ვიცით, გიორგი სააკაძემ ჯერ ინლოეთში, ყანდაარის ღალამქვრისას ისახელა თავი და პირველი შეიჭრა ციხე-ქალაქში, შემდეგ ოსმალთა წინააღმდეგ ომში მიიღო მონაწილეობა და ბაღდადის აღებისას გამოიჩინა თავი. მისი გმირული საქმეები ირანში საყოველთაო აღიარებისა და საუბრის საგანი შეიქმნა. მასზე ლექსებს თხზავდნენ, შაჰის სასახლეშიც გაისმოდა მისდამი სახოტბოდ მიძღვნილი ლექსები და სიმღერები და ქუჩა-ქუჩაც მღეროდნენ. „საკაძის ნაქმნარი ომი და საქმენი პირველ გმირთაგანცა არ თქმულ არს“, – ამბობს მემატიანე².

¹ ლ. სანიკიძე. დედა ისტორია. თბ., 1992, გვ. 254.

² ლ. სანიკიძე. დედა ისტორია., გვ. 291.

დიდმა ვაჟა-ფშაველამ ხანგრძლივი ფიქრის, სულიერი გამოცდილების დაგროვებისა და დიდი განსჯის შემდეგ, თავის სწორ და ძირითად მოსაზრებაში, ქართველი ერის ცალკეულ უარყოფით თვისებებთან დაკავშირებით, დაწერა გამაფრთხილებელი სამკურნალო ლექსი ქრისტეფორე კასტელის მიერ შესრულებული გიორგი სააკაძის სურათის მიხედვით:

*„თუ ვერ ვიგუებთ, ვერ შევიფერებთ,
კარგი შვილები რად გვებალება?
შვილის სიკეთე მშობელს შეშურდეს,
ნამდვილს მშობელსა ეს ეკადრება?
ცრემლები მახრჩობს, ველარას ვამბობ,
კარგის დაღუპვა რად გვენატრება?
ჩვენი შვილისა, ჩვენივე ძმისა?
ველარას ვიტყვი,
ვთრთი, მეხათრება,
ჩემო ქვეყანავ, ჩემო სიცოცხლევ,
არ გეკადრება, არ გეკადრება!“¹*

აქ, ამ ლექსში, გენიოსი პოეტის მიერ შთამბეჭდავდაა გადმოცემული სიცხადე, ქართველი ერის გენეტიკურად, შთამომავლობით თანდაყოლილი უარყოფითი თვისება, რომლის გაღვივებას, განვითარებას ხელს უწყობდნენ საქართველოს გარსშემორტყმული უამრავი მტრები თავიანთი წამქეზებლური მეთოდებით, რაც ყველა იარაღზე ძლიერი იყო... და მაინც, საოცარი ქვეყანაა საქართველო, იგი თანაბარი ფანატიზმით უყვარდათ მუდამ, როგორც თავის უკეთურ, უღირს შვილთ, ისე ღირსეულთ, საქართველოს მიწა-წყალზე იყვნენ ყველა ისინი ამირანივით მიჯაჭვულნი. ეს სიყვარული ძვირად უჯდებოდა ჩვენს ქვეყანასა და ხალხს, ამის მაგალითად დიდი გიორგი სააკაძე კმარა.

ვაჟა ეგრისელის რწმენით, ჩვენს ისტორიაში მრავალი ბნელი კუთხე-კუნჭულია, რომელიც შუქის მოფენას მოითხოვს. ჩვენ ჩვენს ისტორიას ვერ დავივიწყებთ, არცერთი ერი არ ივიწყებს თავის ისტორიას; რა მართებულად ბრძანებდა დიდი ილია: „ვისაც ისტორია ჰქონდა და იგი დაუვიწყნია, აღარც იმისთანა ერს აქვს მკვიდრად მოკიდებული ფეხი არსებობისათვის საჭიდაოდ. იმიტომ რომ რაც იყო ის დავიწყებული აქვს და, მაშასადამე, რა არის, არც ის იცის, არ იცის რა გაამაგროს, რისთვის გასწიროს თავი, რას გამოესარჩლოს და რას არა. ასეთ ერს ფეხქვეშ გამოცლილი აქვს ის მაგარი მიწა, იგი ტანი თავის ვინაობისა, რომელსაც ისტორია შეაღულაბებს ხოლმე მამა-პაპათა ნალვაწ-ნამოქმედარისაგან. წარსული მკვიდრი საძირკველია აწმყოსი, როგორც აწმყო მომავლისა, ეს სამი სხვადასხვა ხანა, სხვადასხვა ჟამი ერის ცხოვრებისა, ისეა ერთმანეთზე გადაბმული, რომ ერთი უმეოროდ წარ-

¹ ვაჟა-ფშაველა. გიორგი სააკაძის სურათზე. – *თხზულებანი*. ტ. I. თბ., გვ. 308.

მოუდგენელი, გაუგებარი და გამოუცნობია. დავიწყება ისტორიის, თავის წარსულისა და ყოფილის ცხოვრების აღმოფხვრა ხსოვნისაგან მომასწავებელია ერის სულით დარღვევისა და მთლად წაწყმედისაცა“.¹

ვაჟა ეგრისელი ერთ-ერთი ის ქართველი შემოქმედია, რომელსაც ალაფრთოვანებს გიორგი სააკაძის პიროვნება. მისი მხედრული შემართება და სარდლური ნიჭიერება აღორძინებს, განადიდებს და უმაღლესი რწმენით ადავსებს მის პოეტურ სულს:

*„ეჭვი, ოთხი საუკუნე,
ზარს არისხებს როგორც მნათე,
ველარ მოიხადა ვალი?!
მაშ? ქართლს ღამეს რად უნათებს
ელვა – სააკაძის ხმლის?“²*

ამ ლექსში პოეტი პოულობს მარჯვე გამომსახველობით საშუალებებს და წერს სწორი საზომით, მსგავსად მიქელანჯელოსი, რომელიც მარმარილოს ლოდებს იყენებდა. ჭეშმარიტება გიორგი სააკაძის შესახებ, როგორც პიროვნებისა და გმირისა, თვით მასშია მოქცეული ჰარმონიის მეშვეობით, – გვასწავლის პოეტი.

გიორგი სააკაძის ცხოვრების სურათების შექმნა ვაჟა ეგრისელის უცნაური და საოცარი ოცნებაა. პოეტი მთელი სერიოზულობით, ღირსებითა და ღრმა გაგებით გვთავაზობს გიორგი სააკაძის გმირობის ეპიზოდებს:

*„ვუახლოვდებით თბილისს,
კოლხები, რომ ვხმობთ „ქართად“.
ჯერ კასპია და ხოვლე,
წერს დეკემბერი ზამთარს,
თეთრ პაპირუსზე თოვლის“³*

ეს იდეალიზაცია სხვა არაფერია, თუ არა გაპოეტურება, სულიერი განდიდება, აღორძინება უსაყვარლესი, უსაზღვროდ ძვირფასი და ახლობელი, გულითადი და უკეთილშობილესი ადამიანის მშობლიური ადგილების ხედვისა, სევდის ნათელში რომ დანთქმულა. საინტერესო ისაა, რომ ამ სურათში „თოვლის თეთრ პაპირუსზე“ უაღრესად მეტაფორულია და სიზუსტითა და მაღალმხატვრულობით გამოირჩევა.

ვაჟა ეგრისელის პოეზია ჩვენი უმშვენიერესი გმირული წარსულისა და უძველესი მხატვრული გამოცდილების ბედნიერი შერწყმაა, სადაც შემოქმედის ვაჟკაცური ენერგია, პოეტისათვის დამახასიათებელი მგრძნობიარე და ნაზი ბუნება თავისებურად ვლინდება. პოეტის თამამი თვალი ჭკვრეტს და

¹ ი. ჭავჭავაძე. ერი და ისტორია. – *თხზულებანი*. ტ. VI. თბ., 1955, გვ. 350.

² ვ. ეგრისელი. ელვა სააკაძის ხმლის. – წგნ. ვ. ეგრისელი. *კოლხური ფსალმუნები*, ტ. I. თბ., 2001, გვ. 329.

³ ვ. ეგრისელი. ელვა სააკაძის ხმლის., გვ. 329.

ფარდას ხდის შეუმჩნეველ სილამაზეს. სწორედ ბუნებისა და ადამიანის სულის სილამაზე, შეერთებული ვაჟკაცობასთან, არის ვაჟა ეგრისელის შემოქმედების მთავარი თემა.

ისტორიული სინამდვილის, გიორგი სააკაძის დროინდელი ქართული ყოფის ბეჭედი აჩნია ვაჟა ეგრისელის იმ ლექსებს, რომლებიც მან ლეგენდარულ გმირს მიუძღვნა და არანაკლებ ნათელია ის განზოგადებანი, რომლებიც სათავეს იღებენ ზნეობრივ ვალდებულებებში ადამიანისა, რომელიც ყოველთვის წინ უნდა აღუდგეს შურსა, სამშობლოს დასაცავს და ყველგან, ყოველთვის ებრძოლოს მას. გიორგი სააკაძის რთული, ტრაგიკული, წინააღმდეგობით, მოულოდნელი ძრწოლვებით აღსავსე ცხოვრება თავისებურ გამოძახილს იწვევს პოეტის არსებაში.

პოეტის ლექსები გვიმტკიცებენ იმ ჭეშმარიტ რწმენას, რომ გიორგი სააკაძე იყო სულიერად გაწონასწორებული, მრავალწლიანი ლაშქრობებით გატანჯული, ფარული ომებით თუ გარემოებებით ნაკარნახევი ფერისცვალებით შეჭირვებული პირქუში მხედარი, რომელმაც თავსმოხვეული დიპლომატიით, ცხენზე ამხედრებულმა გაატარა მთელი ცხოვრება და მახვილი ხელიდან არ გაუგდია.

*„ოსმაღეთი? არც სპარსეთი!
საქართველო იყო შვება და იარა,
იყო მისთვის ეკალიც და ყვავილიც.
სააკაძემ შარა რომ გაიარა, მორჩა!
იმ გზას – სხვა ვერავინ გაივლის“¹*

პოეტი ლექსის ფერწერულ მხარეს ხშირად საგნის ზუსტად გადმოცემას უქვემდებარებს და მაინც მისი კოლორიტი უაღრესად თვითმყოფადია. პოეტის ეს ლექსი ნახატივით მკაფიოა და ამავე დროს ამ სიტყვებში გამოსჭვივის ჭეშმარიტება, რომ „სააკაძის გზას სხვა ვერავინ გაივლის“.

ვაჟა ეგრისელმა შეძლო ისტორიული სინამდვილის მისეული აღქმა, შეძლო სრულად გამოეკვეთა ისტორიული რეალობა. ლექსში „გამთენიისას“ პოეტი გადმოგვცემს მეფე თეიმურაზის ერთ „საბრძოლო“ ეპიზოდს. ამ ლექსში პოეტის პესიმისტური განცდებია და მაინც უნდა ითქვას, რომ დიდ ხელოვნებას საფუძვლად უდევს ჰარმონია, იგია მომნიჭებული სულიერი კმაყოფილებისა, წონასწორობისა, ამიტომაც უნდა ითქვას, რომ ვაჟა ეგრისელი თავის საუკეთესო ლექსებში უდიდესი მოაზროვნეა:

*„გამთენიისას ბორგვით და შფოთვით,
კასპთან შეჩერდა „თბილისი-ფოთი“.
მიდამო უცებ თეთრად შეიბურა,
და შეესია ფიფქები თოვლის*

¹ ვ. ეგრისელი. ოსმაღეთი? არც სპარსეთი! – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. I, გვ. 329.

– ნოსტეს და ხოვლეს ფიფქები თუ...

მარბეველნი, კვლავ გამოუგზავნია მეფე თეიმურაზს“¹

აქ ისტორიული სინამდვილე, რეალობა გადმოცემულია შთამბეჭდავად და საოცრად ორიგინალური და რომანტიკული ფერებით გამოძერწილი შედარებებით: „ფიფქები თუ მარბეველნი, კვლავ გამოუგზავნია მეფე თეიმურაზს“. ამ ლექსში ადამიანის მტანჯველი წარსულის სევდა იკითხება. იკითხება გმირის სატკივარი, მტერთან შებრძოლებით, საშიში მოვლენებით რომ არის ნასაზრდოები. ვფიქრობთ, საჭიროა ერთ გარემოებას გავუსვათ ხაზი – ვაჟა ეგრისელის შემოქმედებაში შედარებას და ეპითეტს მუდამ ასაზრდოებს პოეტის სასწაულებრივი ფანტაზია და საოცარი უნარი წარმოსახვისა:

„ხელთ შუბთა ტყე აღუმართავთ,

თავზე მუზარადი ხურავთ,

– ქართველ მხედრებს აბჯრიანებს,

ბაზალეთთან სააკაძე – ხმალში იწვევს თეიმურაზს

და... ქართლს ტანში აურიალებს“²

ან კიდევ:

„მახვილაწვდილი და უღმობელი,

აღდგნენ დღეები შურისძიებად:

ქართლის არწივი – ყვავ და ყორნებს გრივალს გაატანს.

გამძვინვარებულს შევეყურებ მხედარს,

და ცრემლნარევი ხმა მომესმის: „შვილო პაატა“³

ვაჟა ეგრისელმა პოეტური გვირგვინი დაადგა გიორგი სააკაძეს. პოეტისათვის გიორგი სააკაძე საკაცობრიო ისტორიული მოვლენაა, მისი ერთ-ერთი გაუხსნელი საიდუმლოება. ვინც ამ ლექსებს გადაიკითხავს, დაგვეთანხმება, რომ პოეტი უანგარო გულით, საქმის ცოდნითა და ძველვარებით წერს მასზე და ისტორიულ სინამდვილეზე საერთოდ. ამ აზრით, გიორგი სააკაძე ეროვნული გმირის პოეტური აპოლოგიაა, რამეთუ გიორგი სააკაძის აკვანს, როგორც ლევან სანიკიძე აღნიშნავს ვახტანგ გორგასლისა და დავით აღმაშენებლის აზრდილები არწევდნენ⁴.

ვინ იცის, რამდენს შერჩა ქვეყნისა თუ ხალხის დაფარული თუ დაუფარავი ღალატი. ხოლო სააკაძეს უნებლიეთ თუ რამე შეეშალა, იმ ცდომილებამ ყველაზე მეტად თვითონ მას და მის სისხლიერ მონაგარს ავნო. ორი ვაჟკაცი შვილი უყოყმანოდ გასწირა და თვითონაც მთელი წუთისოფელი

¹ ვ. ეგრისელი. გამთენიისას ბორგვით და შფოთვით. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. I, გვ. 275.

² ვ. ეგრისელი. ბაზალეთი – 1626. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური..., ტ. I, გვ. 576.

³ ვ. ეგრისელი. მახვილაწვდილი და უღმობელი. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. I, გვ. 576.

⁴ ლ. სანიკიძე. დედა ისტორია, გვ. 254-256.

ჯვარზე ეკიდა სალოცავი საქართველოსათვის. ვაჟა ეგრისელის სააკაძე ესაა ტიტანური პიროვნება, რომლის ნათელ სახეს საგულისხმო სხივი შეემატა. ლექსი „ველზე მარტყოფის“ სამშობლოსათვის დაცემულ გმირთა ჭეშმარიტ ჰიმნად იკითხება. ვაჟა ეგრისელი თვალს უსწორებს სააკაძის საქართველოს. მისი ლირიკული გმირი სიკეთესა და სათნოებას თესავს.

„მაშულისათვის დაცემულები,

მტრებიც – მშობლიურ მიწას ათბობენ,

რადგან მიჰყვებათ ცეცხლი სამყოფი...

მოვარე უსინჯავს დაჭრილ მკერდებს ცაში მნათობებს,

ვით სააკაძე თავის გმირებს ველზე მარტყოფის“.¹

პოეტს კარგად ეუწყება შაჰ-აბასის ვერაგობაც; სტკივა ბაზალეთის ცოდვიანი მიწა. „1626 წლის გვიანი შემოდგომა, ბაზალეთის ომი. სამგლოვიარო ხანა ქართული მატიანისა“.² ქართველები ულეტენ ქართველებს. ბაზალეთის ქართველთა სისხლით დარეცხილი მიწა იარადაა დარჩენილი პოეტის გულში. აქ ხომ სააკაძის მეომრებთან ერთად ბაზალეთის მიწაში დამიწდა დიადი განაზრახი „ყოველი საქართველოს“ გაერთიანებისა და აღორძინების“: დიახ, ძმათამსვრელი ბაზალეთის ომი, უაზრო, სამარცხვინო და უმსგავსო რამე იყო, წყენისა და პატივმოყვარეობის ნაყოფი. თუ აქამომდე მტერს ებრძოდნენ და იმარჯვებდნენ, თუ მარცხდებოდნენ, ყველაფერი ღვთის ნება იყო. ახლა ერთმანეთს სამკვდრო-სასიცოცხლოდ უნდა შეებოდნენ ღვიძლი ძმები, ქართველს ქართველზე უნდა აღემატათა ხელი, მოძმეთ სამარცხვინო ომი სააკაძის დამარცხებით დამთავრდა. ბაზალეთთან თითქოს დღესაც ყრია ქართველობა. იმ უაზრო ხოცვა-ჟლეტის მსხვერპლთა გვაძებს თითქოს დღემდე ყორნები კორტნიან და მაინც დიდად შემძლე და ყოველთა უმამაცესის სახელი ზავითანი ხმით ქუხდა სააკაძე ევროპა-აზიის საზღვრებთან. გიორგი სააკაძემ „თავისი წუთისოფლის მწუხარე და ცეცხლოვან გზაზე, ქედმოუხრელმა და მუხლმაგარმა, ხარივით ატარა თავისი ხალხის სიყვარული“.³

„სიკვდილმა მახვილი – ცხელ გულზე ალესა,

და შემოდგომის დღე ცივად გათენდა.

ძმავ არ მეგონა – ძმის სისხლს თუ დაღვევდი!

მე წყალი მეგონა – ტბა ბაზალეთის,

თურმე ის სისხლია – ქართველთა“.⁴

ეს ლექსი ფანტაზიითა და აზრის სიღრმითაა გამორჩეული, რომლის

¹ ვ. ეგრისელი. ველზე მარტყოფის. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. I, გვ. 557.

² ლ. სანიკიძე. დედა ისტორია, გვ. 246.

³ ნ. ხერკელაძე. გიორგი სააკაძე – 430. ქნის ბრძოლა. – გაზ. „დიოსკურია“, №26, აგვისტო, 2005, გვ. 5.

⁴ ვ. ეგრისელი. ბაზალეთი – 1626. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური..., ტ. I, გვ. 461.

გრაფიკა გვეხმარება წარმოსახული შედარების – „ტბა ბაზალეთის სისხლია ქართველთა“ ვიზუალურ გაცხადებაში და პოეტი ვაჟა ეგრისელი, ვისაც ბედმა დააკისრა ეროვნული ენერჯის შესაძლებლობები გაცეხადებინა, მექვიდრეა საუკუნეებში გამოტარებული ქართული სულისა, მეხობტბეა ჭემმარითი პატრიოტიზმისა, როგორც დასაბუთება თავისი ხალხის სულიერი და გონებრივი შესაძლებლობებისა. მისი გიორგი სააკაძე დიდების შარავანდედით მოსილი, გამარჯვებული გმირია, რომლის რაშის ჭიხვინი ქართველ ერს მარადისობისაკენ უხმობს:

*„როს აჩრდილი გაიეღვებს ველზე – დიდი მოურავის,
მარტყოფი და ტაშისკარი – მის წინაშე ქედს კვლავ იხრის.
და... დილაძდე უსმენს მტკვარი, სააკაძის რაშის ჭიხვინს“.¹*

მტრისთვის სააკაძის მუდამ ალესილი ხმალი, შამხალსა და დალესტნის წარჩინებულებსაც მისწვდა. ისინი შაჰს მზაკვრული გეგმების განხორციელებაში მხარში ედგნენ. გიორგი სააკაძეს ყიზილბაშნი საკუთარ ჩრდილებად მიწაზე ჰყავდა გართხმული.

*„ქართლში მოლას ხმა არ ისმის
და კახეთში არ ჩანს ელი,
საქართველოს დგას ცისკარი,
ლომგულ სააკაძეს ელის მარტყოფი და ტაშისკარი“.²*

პოეტის აზრით, გიორგი სააკაძემ შაჰ-აბასის ვერაგული გეგმები მიმართული ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ, ხერხემალში გადაამსხვრია და პოეტი შეძრულია ლომგული სააკაძის ბობოქარი ცხოვრებით, რომელსაც ჭემმარითების ძიება უქცევია მარადიულ მიზნად. შემოქმედი თავადაა შეძრული მშფოთვარე ემოციებით, რომელთაც წარმოქმნის არა მდუღარე სისხლი, არამედ ბადებს ბობოქარი გონის ნაპერწკლები, პოეტური აზრების ჭიდილი. მესამე თვალთ უნდა აღიქვას, რას ძერწავს პოეტი. უფრო მზერის სინატიფე და აღქმის დიდი უნარია საჭირო, რომ გაითავისო პოეტის მიერ დახატული კოლორიტული სურათი:

*„ოსმალო არა და არც სპარსელი,
მას მოსაკლავად ქართველი მოსდევს...
ქარის უსწრაფეს მიჰქრის იაბო
და საუკუნის წყვილიაღს მიაპობს
საკაძე და ... ბედკრული ნოსტე“.³*

ვაჟა ეგრისელის მხატვრულ პალიტრაში შემოგვანათებს ბიბლიური სიბრძნე, სიდიადე. სავსებით ბუნებრივი მეჩვენება პოეტური ამაღლებულობა,

¹ ვ. ეგრისელი. მარტყოფი და ტაშისკარი. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. I, გვ. 77.

² ვ. ეგრისელი. როს აჩრდილი. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური., ტ. I, გვ. 848.

³ ვ. ეგრისელი. ოსმალო არა. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. III. თბ., 2007, გვ. 753.

უჩვეულობა და ყურებში მიწივის პოეტის ხმა, აღსავსე დიადი რწმენით:

*„შენს დროშის ფერს,
შენს სიმაღლეს, ვითარც ვახტანგ,
ვითარც ცოტნე,
შეეწირა სხვა ათასი,
ქართლის ცაზე რომ ჰკიდა,
მზე კი არა, თავი გახლავთ პაატასი!“¹*

ეს ლექსი ნათელი ილუსტრაციაა ხალხის გმირული სულის ჭეშმარი-
ტი გამოხატულებისა. პოეტის რეალიზმი ეყრდნობა ისტორიულ ფაქტს და
რეალობას, ცხოვრების სინამდვილეს, მის უმთავრეს აზრს – სამშობლოს
ბედის, ხალხის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის მამულიშვილურ მოვალე-
ობას, რომლის ფინალში ვლინდება უმაღლესი ჰუმანიზმი. პოეტის ეს ლექსი
აღსავსეა მართალი პოეზიის აზრით და სულით. ეს არ არის ვერაგულად
მოკლული მამულიშვილისადმი მიძღვნილი მისტიკური სიმღერა, არამედ ქე-
ბათა-ქებაა სიცოცხლისა, რომელიც ადამიანებს ადავსებს თავისუფლების
წყურვილით და მამულისათვის თავგანწირვის დიადი ენერგიით.

გიორგი სააკაძის ღირსეული შვილის ღვთაებრივი სახე სალოცავ ხა-
ტად ხელისგულზე დაისვენა მშობელმა ხალხმა. ვაჟა ეგრისელის ლექსი
„პაატა სააკაძე“ სამუდამოდ რჩება მკითხველის მეხსიერებაში, ვითარცა უმა-
ღლესი ესთეტიკური ტკობისა და განსჯის ნიმუში, რასაც მხოლოდ ჭეშმა-
რიტი ხელოვნება თუ წარმოშობს ხოლმე. პოეტი სხივნათელი მამულიშვი-
ლის პაატა სააკაძისადმი უჩვეულო თავგანწირვას და მადლიერებას გამოხა-
ტავს ჭეშმარიტი სულიერი აღფრთოვანებით. იგი ესიტყვება იმ შთაბეჭდი-
ლებათა სიღრმეს, რომელიც მან მოახდინა და იმ კვალს, რომელიც მან გან-
ვლო ისტორიის ბედუკუდმართ გზაზე:

*„მიაქვს სამშობლოს ბოღმა და დარდი,
ქართული ხმალი და ჯვარი ვაზის
– მისთვის ქცეული სალოცავ ხატად,
და... საქართველოს ისტორიის უკუდმართ გზაზე,
ვით მამა მისი, მარტოდ-მარტო მიდის პაატა“...²*

მთელი ეს პოეტური ქმნილება ქართველი ოსტატი მესანგრის ხელითაა
დანადგორებული. საკმარისია სტრიქონს გონების ხმა მიწვედეს ან თვალი შეავ-
ლო, რომ წამსვე ჯაჭვური რეაქცია დაიწყება. პოეტის სიტყვა ყოველ შეხე-
ბაზე ელვარებს და აღმასივით სულ ახალ-ახალი ძალისხმევით ბრწყინავს.

ისტორიას უცნაურობები ახასიათებს, ბოროტების ჟინმორეული მტაცე-
ბელი შაჰ-აბასი ლომეულ სააკაძეს უსაყვარლესი ძის პაატას მოკვეთილი

¹ ვ. ეგრისელი. შენს დროშის ფერს. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური ფსალმუ-
ნები, ტ. I, გვ. 585.

² ვ. ეგრისელი. პაატა სააკაძე. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური..., ტ. I, გვ. 594.

თავით „ასაჩუქრებს“. ეს იყო წმინდა მსხვერპლი, გაღებული მშობლიური ქვეყნის თავისუფლებისათვის და იყო ცრემლი, გლოვა და თავგანწირვა დაუნანებელი... ქართველმა ხალხმა გულმდულარედ დაიტირა პაატა სააკაძე და მისი წამებული ნეშტი ერთაწმინდის ეკლესიის მიწას მიაბარა.

*„მოგონებები მიიკვამლება ერთაწმინდისკენ,
მიღმა იკორთის, სამშობლოს ცაზე შეილო პაატა,
კარგი ჩანს დარი,
მაგრამ წარსული გულს კვლავ მიკორტნის,
როგორც ეკალი ქუსლში ჩამტყდარი“...¹*

ან კიდევ:

სადაც რომ პაატა შობილა,
ის მიწა ჩვენთვის ღმერთია“.²

ამ ლექსებიდან გამომდებოდა მოისმის ძველი საქართველოს, მამულიშვილთა შემართებული საომარი ყიჟინაც და დრტვინვაც, გმირთა ომახიანი შეძახილიცა და ურვაც, მან შეულამაზებლად, ფერუშარილის გარეშე ღირსეულად შეამკო სააკაძის გმირული შემართება, რომელსაც სამშობლოსათვის არ დაუზოგავს ძმა, ძენი და ასული. ვკითხულობთ ამ პოეტურ ქმნილებებს და გვესმის სააკაძის საბრძოლო ცხენის ფლოქვების თქარუნი, ლაგამ-ავშრის ხვრა, ხმლების ჩახა-ჩუნი, შუბის მტერზე კვეთების ხმაური, ომმოგებულთა ძლევის გამყინავი ყიჟინაც და დამარცხებულთა გულსაკლავი გოდებაც.

ვაჟა ეგრისელი ძველი საქართველოს დაუმცხრალი ჭირისუფალი, მოზარე და დამტირებელია, სააკაძის ვარამითა და სევდით გულგასერილი და მისი გმირობის სამზეოზე გამოძტანი პოეტია. სწამს და სჯერა ერთიანი საქართველოს ხატი. ნაღვერდალივით მწველი და აღმზნებია მისი სტრიქონები. ჩქერალივით იფრქვევა მისი სიტყვა გიორგი სააკაძის საბრძოლო ეპიზოდების გადმოცემისას. მან შეძლო საუკუნეთა სიღრმეში შეჭრა და მთელი არსებით გვაჩვენა გიორგი სააკაძის სიყვარული საქართველოსადმი. გიორგი სააკაძეს თავისი ხალხის ღირსება იმ ძალით უყვარდა, რომ, გარდა თავგანწირვისა, არაფერი ახსოვდა. რამეთუ ძალი სიყვარულისა დიდი არს, რადგან შეუძლებელს შესაძლებლად ჰყოფს... და ხალხი მუდამ მაღლიერია შემოქმედისა, რომელიც ხორცს შეასხამს მის იდეალებს, განუშეორებელი, განსაცვიფრებელი ფორმით და პოეტი, რომელიც ერთმანეთს შეუთავსებს გამოსახვის სიმართლესა და ობიექტურ ჭეშმარიტებას, საკუთარ შეხედულებებსა და ერის სულისკვეთებას, ძლევაშეძლილ ჰუმანიზმს, იმსახურებს უმაღლეს ჯილდოს – ხალხის სიყვარულს.

გიორგი სააკაძის გმირული საბრძოლო ეპიზოდების გაცოცხლებით ვაჟა ეგრისელმა შთამბეჭდავად განგვაცდევინა მამულს თავსდატეხილი უბედუ-

¹ ვ. ეგრისელი. ერთაწმინდა. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური., ტ. I, გვ. 657.

² ვ. ეგრისელი. პაატა სააკაძე. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური., ტ. I, გვ. 753.

რება, სისხლი და ცრემლი. მგლოვიარე ჩვენი წინაპრების გულის კვნესა და გოდება, მაგრამ ეს ტკივილი მის პოეზიაში შემოდის, როგორც ზნეობრივად ამაღლებული და სულის გამაკეთილშობილებელი. პოეტმა სიღრმისეულად, მეტად შთამბეჭდავად და გრძობიერად გამოხატა ჩვენი ერის ყოფის ტრაგედია, დიდი ძალისხმევით განგვაცდევინა ძალა და შეუვალობა იმ რწმენისა, რომელმაც გააძლებინა ჩვენს სამშობლოს:

„მთების ქვაბში ღულს მარაბდა

და ღალატის ფრინველი იქ,

სიძულვილის გაბარჯლულ ტოტზე

ბუდეს იქსოვს და იკეთებს

და შივ ჩეკავს.

ჯვარისმცემელს, თვალისმთხრელს და თავისმკვეთელს!..¹

აკი მარაბდის ბრძოლის დაწყებისას გამარჯვებაც ახლოს იყო თითქოს, მაგრამ მტრის დამხმარე ძალის მოშველიებამ უპირატესობა ყიზილბაშთა მხარეზე გადაიტანა. ბრწყინვალე გამარჯვება მარტყოფის, საწყენი დამარცხება მარაბდისა... „სააკადის საბრძოლო მიზნები, გონივრულ სრულყოფას ესწრაფვოდნენ. მაგრამ წინააღმდეგობა იყო ისეთი, რომელიც არ ანებებდა, თუნდაც საბრძოლო, გინდ ეროვნულ პოზიციებზე დგომას, რაც ძლიერ უშლიდა ქართველი კაცის ბუნებას ხელს. არადა ნორმალურ ატმოსფეროში, როგორ გაიფურჩქნებოდა სააკადის ნიჭი და შესაძლებლობანი. გიორგი სააკაძე დიდ სიღრმეთა წვდომით ხედავდა იმ ღირსებასაც და იმ ნაკლსაც, რაც მის ქვეყანას ფეხდაფეხ დასდევდა, იყო დიდი ტოლერანტი და მიმტყვებელი...“²

ვაჟა ეგრისელის განსაცვიფრებელი და შთამბეჭდავი პოეტური სამყარო კოლოსალური ძალისხმევით ამზეურებს ჩვენი ეპოქის ღირებულებებსა და ფასეულობებს და უნივერსალური სიყვარულის ხაზზეა პროვოცირებული მისი შინაგანი სამყაროს ფილოსოფიური იმპულსები. „პოეტი ლექსის კომპოზიციაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ისტორიულ დეტალებსა და მოტივებს ამა თუ იმ მხატვრული ამოცანის გადასაწყვეტად, ლექსის იდეური ჩანაფიქრის ხორცშესასხმელად“³ საზღვარი არა აქვს პოეტის ფანტაზიის უსაზღვროებას, სულისა და გონის სიკეთის ილუმინაციათა აღმტაც სილამაზეს.

ვაჟა ეგრისელის გიორგი სააკადისადმი მიძღვნილი ლექსები სრულ უფლებას მაძლევს ვთქვა: ვაჟა ეგრისელი ხალხის საყვარული პოეტია, რამეთუ „მარტო საერთო სიყვარულით გამსჭვალული კაცია უძლეველი და გამარჯვებული. ღმერთი ამისთანა კაცსა სწყალობს და ქვეყანა ამისთანა კაცის სახელს ჰლოცულობს, რადგანაც საქვეყნო საქმე მარტო ამისთანა კაცისაგან

¹ ვ. ეგრისელი. მარაბდა – 1625. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური., ტ. I, გვ. 948.

² ნ. ხერკელაძე. გიორგი სააკაძე – 430., გვ. 5.

³ ც. მესხია. წარსულის ზარდახშა. თბ., 2004, გვ. 12

პრიგდება და კეთდება“.¹

ვაჟა ეგრისელი ბრწყინავს ვითარცა მიჯნური მამულისა და ვითარცა გმირი, რაც მთელი არსებით ვლინდება მის ლირიკულ ლექსებში. მთავარი მაინც, მის ლირიკულ პერსონაჟში რომ ცოცხლობს და განსაზღვრავს ქართველი კაცის ყოველ მოქმედებას, არის მისი გონება. პოეტმა „კოლხური ფსალმუნებით“ მიგვანიშნა, რომ უმთავრესია ერი და სამშობლო. ეგრისელის ფიქრი და ოცნება სამშობლოს დასტრიალებს თავს. იგი ვერ ურიგდება გახლენილ-დასახინრებულ საქართველოს. იგი ძალუმად ებრძვის მამულის გამოყიდვლებს, ხელმრუდე მამულიშვილებს. პოეტი ლაპარაკობს ჭეშმარიტი პატრიოტის ენით. ლაპარაკობს იმ კაცის გულდაჯერებით, რომელმაც უკვე იგემა ცხოვრების სიმწარე და იგრძნო ომის მთელი სიმძიმე, რომელიც უკვე დაუფლებია ჭეშმარიტებას:

*„ცამეტ ვერცხლად სულგაყიდულთ,
სატანასთან ნაამბორებთ,
სხვის სუფრაზე მადით ნარებთ.
სააკაძე თქვი შენ, თორემ, რა გამოლევს შადიმანებს“²...*

ამ ვითარების ფონზე მნიშვნელოვანია ფიქრი, გრძნობა და აზრი პოეტისა, რომელიც მტკივნეულად განიცდის მამულის მძიმე მდგომარეობას, რაც განსაკუთრებით ძნელი ასატანია და პოეტი ავლენს სევდით ავსილი გულის ტკივილებს:

*„ქართველს დედა-წულიანად,
რომ მილაღავს როგორც ფარას
– შაჰი, მართლა ნადირია...
და... მარაბდის ველს რომ ფარავს,
ნისლი არა, აქ დაცემულ – ცხრა ძმის დედის მანდილია“³*

ვკითხულობთ ამ სტრიქონებს და ცხადად ვგრძნობთ, რომ ეს ჩვენი წარსულისა და ისტორიის შეუმცდარი შეფასებაა, მაგრამ „ცხრა ძმის დედის მანდილი“ ჩვენში საოცარ ასოციაციას აღძრავს და გვარწმუნებს ერის უკვდავებაში, რამეთუ დღესაც ჩვენი ერის ტრაგედია განპირობებულია შუღლითა და შურით, მაგრამ პოეტი თავს აღწევს ცხოვრების დამთრგუნველ წვრილმანებს და ყოველივე იწყება მამულის სიყვარულიდან, როცა საცნაური ხდება ქართველი კაცის სიყვარული მშობლიური მიწისადმი. პოეტი თანამედროვეობას უზიარებს სანუკვარ ოცნებას:

„აელვარებენ ვარსკვლავები ოქროს სამხრეებს

¹ ი. ჭავჭავაძე. აი ისტორია. – ი. ჭავჭავაძე. თხზულებანი, ტ. IV. თბ., 1955, გვ. 195.

² ვ. ეგრისელი. ცამეტ ვერცხლად სულგაყიდულთ. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. I, გვ. 390.

³ ვ. ეგრისელი. ნადირ შაჰი. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. I, გვ. 103.

და დარაჯობენ სივრცეთა კარებს.
სიშორის ტოტზე ბრწყინავს ნეონი.
და მნათთა სისხლით მორწყულ ცის ველს
მწუხარე მთვარე გასცქერის ისე,
ვით ვატერლოოს – ნაპოლეონი“.¹

პოეტი ვაჟა ეგრისელი დაჯილდოებულია რთული პოლიტიკური თუ საზოგადოებრივი ვითარების განსჯის დიადი უნარით და ჭეშმარიტი მისწერილი ძალით ჭვრეტს მომავალს, მისთვის ჩვეული გულგაუტეხელობით, სადად და უბრალოდ ლაპარაკობს ხალხისა და სამშობლოს სილამაზეზე, პოეზიისადმი თავის სიყვარულზე:

„კოლხთა ზღაპრულ წარსულიდან
– ბლავილი სულ მესმის ვერძის,
ზაფხული თუ ზამთარია.
და... მე სიტყვის ღვეებს ვებრძვი
– ბაყბაყსა და ცხრათავიანს“.²

ვაჟა ეგრისელი, როგორც ყველა ჭეშმარიტი შემოქმედი, მტკივნეულად განიცდის ჟამთა დინებას, რომელიც თვითონ მთებმაც ვერ შეაჩერეს და რომლის გარდაუვალ შედეგსაც კიდევ ერთხელ ახსენებს პოეტს დაშლილი ციხის გალავანთან დაყრილი ქვები. სად გაქრნენ ის პირტიტველა მეციხოვნენი, რომელთაც თვალეში საქართველოს ცა უბრწყინავდათ? ვაჟა ეგრისელმა ისტორიის მტკერი ჩამობერტყა მათ სახელებს და მათი ადამიანური ხატის მშვენიერებას გვაზიარა. იგი გვარწმუნებს, გვაჯერებს იმაში, რომ ამ გმირებს მტერმა ვერ აპატია სამშობლოს სილამაზე:

„მიკაფ-მოკაფეს საქართველოს ცა და ვენაზი,
მაგრამ საფლავში ვერ დამარხეს, ვერ ჩაატოეს“.³

„პოეტური სიტყვა, ფერები აზროვნება, რომელიც ქართველ მკითხველს შესთავაზა ვაჟა ეგრისელმა, არა მხოლოდ მნიშვნელოვანი ლიტერატურული ფაქტია, არამედ ღირსშესანიშნავი ფილოსოფიური მოვლენაა საერთოდ იმ გაგებით, რომ იგი, როგორც პოეტი-მოაზროვნე და პოეტი-ნოვატორი, ჩვენს საზოგადოებრივ აზროვნებაში, ცხოვრებისეულ რეალობათა შემეცნებაში სრულიად ახალ მიდგომებს, ხედვებსა და მასშტაბებს ამკვიდრებს“.⁴

ჩვენი ღრმა რწმენით, ვაჟა ეგრისელის საქართველოს ისტორიული წარსულისადმი მიძღვნილი ლექსები რწმენისა და იმედის გასაღვივებლად არის დაწერილი. „ლოჭინს“ გამომცდარი შათირი, ხუნდებში გაბმული ქედანი,

¹ ვ. ეგრისელი. აელვარებენ ვარსკვლავები ოქროს სამხრეებს. – წგნ. ვ. ეგრისელი. *იქმენ ნათელი*, ტ. I. თბ., 1993, გვ. 105.

² ვ. ეგრისელი. *კოლხური ფსალმუნები*, ტ. I, გვ. 103.

³ ვ. ეგრისელი. მიკაფ-მოკაფეს. – წგნ. ვ. ეგრისელი. *იქმენ ნათელი*, ტ. I. თბ., 1993, გვ. 597.

⁴ ჯ. ნინუა. ქართველი და უცხოელი ავტორები ვაჟა ეგრისელზე. თბ., 1999, გვ. 143.

დიდთურქობა თუ თემურლენგობა, სისხლით დაორთქლილი ხმლები, კვამლში აბლავლებული ხარები, სისხლით მორწყული ქართლი, სამცხე, თუ კრწანისი, მარტყოფი თუ ტაშისკარი, მარაბდა და ქსანი მხოლოდ საქართველოს ისტორიული წარსულის წიაღიდან არეკლილი შთაბეჭდილებები როდია, არამედ დღევანდელ საქართველოში დატრიალებული ტრაგედიის უშუალო გამომდინარეობა.

*„დაჩენჩხვილ შაკებს იცვამს შავი ზღვა,
ტყვია ნაკრავი თბილისი გდია უსულოდ
და ჩვენი მტრების გულგასახარად,
გადაძწვარი და გადატრუსული ქართული მიწა იქცა საჰარად“.¹*

ესაა ღრმა ანალიზი ჩვენი დღევანდელობისა, იმ სავალალო სინამდვილისა, რომელიც 1992 წლიდან საქართველოს ტერიტორიაზე დატრიალდა, შეიძლება ითქვას, რომ ვაჟა ეგრისელმა კარგად უწყის, რას ნიშნავს ღრთა კავშირის დარღვევა. მას შეგნებული აქვს თავისი პოეტური მისია, იგი ჭეშმარიტად პატრიოტული განწყობის პოეტია, რომელიც ყელამდეა ჩაფლული თავისი ქვეყნის საზრუნავ-საფიქრალში. მართლაცდა, ცამდე მართალი ყოფილა არისტოტელე, პოეზიის სასწაულმოქმედებაზე რომ მიგვითითებდა, ვაჟა ეგრისელის ლექსებმა ისტორიაშიც ჩაგვახედა და თანამედროვეობის განსჯის საშუალებაც მოგვცა.

პოეტის ეროვნული ენერგია მოწოდებულია ნიაღვარივით მოვარდნილ მტერთან შესარკინებლად. პოეტის ლირიკულმა გმირმა კარგად იცის, რომ სრული ჰარმონია მოსაწყენია და მომაბეზრებელი, რომ ადამიანის რაობა მუდმივი სრულყოფილებისაკენ სწრაფვით იზომება და ერთ-ერთი მეგზური ამ გზაზე შუქნათელი მთვარეა:

*„როცა მთვარე შუქნათელი,
ამოვიდა ღრუბლის შავი დილევიდან.
მაშინ ღამემ, პირმშვენიერ დილის კართან
– კვლავ ჩაიწყო მნათობების ქილები
და აიკეცა შავი ჩოხის შავი კალთა“.²*

ამ ლირიკულ ლექსში მთვარის შუქივით შემოგვანათებს სიყვარულის მდინარესავით მარადმდინარი და მარადხნიერი გრძნობის ძალმოსილება და ისევ:

*„ვითარცა ადრე, დიდი ხნის წინათ,
წვეთავს და წვეთავს მირონი ნათლის
– ქართული ცის ქვეშ წუთებს და წამებს,*

¹ ვ. ეგრისელი. თბილისი, სამანახლო, სამეგრელო, აფხაზეთი. – წგნ. ვ. ეგრისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. I, გვ. 218.

² ვ. ეგრისელი. როცა მთვარე შუქნათელი. – წგნ. ვ. ეგრისელი. იქმენ ნათელი, ტ. I, თბ., 1993, გვ. 105.

გახამებული და მოქათქათე ძოვარის პერანგი აცვია ღამეს“.¹

ასეთი სხარტი და ლაკონური ფრაზები გახედებს უკან და უპირველეს ყოვლისა ერის სვებედზე გაფიქრებს:

„ბილიკად გდია ათასწლეული,

ზედ ჩემი კოლხი წინაპარი

მიდის ოხვრით – და,

თვალებს ცრემლი სდის, ვით საკვამურებს.

და ნათლად ვზედავ:

ამოფრენილს მისი ქოხიდან.

ქარი, ვით ფანტავს კვამლის ღამურებს“.²

წინაპრის ქოხიდან ამოფრენილი ქარი პერსონაჟის, ხალხთა თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირის ჭეშმარიტი სიმბოლოა. მასშივე კოდირებულია კაცობრიობის მომავალი ნათელი იმედი და ამგვარად ხდება გასაგები „კვამლის ღამურების“ მოგერიება და პოეტის მიზანია ყოფიერების დასასრულისაკენ დაქანებულ კაცთა მოდგმას სიყვარული მოუვლინოს მხსნელად, რამეთუ პოეტს ღრმად სჯერა სიცოცხლის მარადისობისა, რა ვუყოთ, თუ „ჩვენი სინამდვილე, მწარე სინამდვილეა“. და მაინც: „თოვლქვეშ მძინარი ია-იების ულურჯეს ეტლით – სიცოცხლე მოდის. ხეებზე ჰყვავის ფერი აქატის. და საფლაგებზე დამხობილ ლოდებს – ამძიმებთ პეპლის ჭრელი ფარფატი“.³

¹ ვ. ვერისელი. ვითარცა ადრე. – წგნ. ვ. ვერისელი. კოლხური., ტ. I., გვ. 789.

² ვ. ვერისელი. ბილიკად გდია ათასწლეული. – წგნ. ვ. ვერისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. I, გვ. 563.

³ ვ. ვერისელი. თოვლქვეშ მძინარი ია-იები. – წგნ. ვ. ვერისელი. კოლხური ფსალმუნები, ტ. I, გვ. 713.

TSIALA MESKHIA

GIORGI SAAKADZE'S PHENOMENON IN VAZHA EGRISELI'S POETRY

From modern aesthetical principles the work lights up one of the famous poets Vazha Egrisele's attitude to the remarkable people's hero – Giorgi Saakadze and tries to find Georgian spirit and moral development origins. He revives the face of our ancestor generalizing the devotion to his people and homeland. The poet's imaginary sphere is boundless. His lyric personage feels values of past and reality. Giorgi Saakadze is a human phenomenon for poet. He is one his inexplicable mystery. Full of energy and selflessness he becomes like David the Builder's patriotic qualities. Vazha Egrisele with pride looks at extinct distance of history and clearly sees Giorgi Saakadze's glorious deeds. Giorgi Saakadze's face created by poet evokes patriotic inspiration and strength in defending and uniting Georgia.

ნათია პაპასჭირი

ჩარლზ დიკენსის „ღვენი კოპერფილდის“ ქართული თარგმანის ზოგიერთი ენობრივი თავისებურების შესახებ

წარმოდგენილ ნაშრომში ჩვენ შევეხებით გამოჩენილი ინგლისელი მწერლის ჩარლზ დიკენსის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი რომანის – „ღვენი კოპერფილდის“ ქეთევან ბაქრაძე-ინგოროყვას მიერ შესრულებული ქართული თარგმანის ზოგიერთ ენობრივ თავისებურებას.

ქართული თარგმანის ორიგინალთან შედარების შედეგად ჩვენს მიერ შემჩნეულ იქნა მთელი რიგი უზუსტობანი. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ორიგინალში ჩარლზ დიკენსის ეს რომანი 850 გვერდზე მეტს ითვლის, მაშინ, როდესაც ქართულ თარგმანში 550-დან (1934 წლის გამოცემა) – 650-მდე (1948 წლის გამოცემა) მერყეობს. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ თარგმანის დადებითად შეფასების ერთ-ერთ კრიტერიუმად მიჩნეულია (ვერნერ კოლერი) ის, რომ თარგმანმა სრულად უნდა გადმოსცეს ის ინფორმაცია, რაც მოცემულია ორიგინალში¹, ზემოთმოყვანილი ციფრების შედარების შედეგად შეუძლებელია იმაზე ფიქრიც კი, რომ ეს თარგმანი სრულად გადმოსცემს ორიგინალში არსებულ ინფორმაციას. მართლაც, უფრო ღრმა ანალიზის შემდეგ ჩვენს მიერ გამოვლენილ იქნა არაერთი უმნიშვნელო თუ მნიშვნელოვანი ეპიზოდი, რომლის არსებობის თაობაზე წარმოდგენაც კი არა აქვს ქართულენოვან მკითხველს.

კიდევ ერთი საგულისხმო ფაქტი, რომელიც უმაღლეს მნიშვნელობას ატარებს თარგმანის ორიგინალთან შედარებისას, არის ის, რომ ჩ. დიკენსმა მიზანშეწონილად ჩათვალა, თავისი ნაწარმოები 64 თავად დაეყო, ქართული თარგმანი კი გამოცემიდან გამოცემამდე² მხოლოდ 61 თავისგან შედგება. ამასთან დაკავშირებით უნდა აღვნიშნოთ აგრეთვე ისიც, რომ მთარგმნელმა, რატომღაც მიზანშეწონილად არ ჩათვალა ყველა სათაურის თარგმნა და რამდენიმე თავი გააერთიანა. ესენია: XV და XVI; XXVII და XXVIII; XXX

¹ **Werner Koller.** Einführung in die Übersetzungswissenschaft, (4) (1992):Quelle & Meyer Verlag. Heidelberg 3. მითითებულია: მ. ჯაში, ქ. ჯაში. თარგმანის ტექნიკა. თბ., 2003, გვ. 8.

² **ჩ. დიკენსი.** დავით კოპერფილდი. თბ., 1934; **ჩ. დიკენსი.** დავით კოპერფილდი. თბ., 1948; **ჩ. დიკენსი.** დავით კოპერფილდი. თბ., 1959; **ჩ. დიკენსი.** დავით კოპერფილდი. თბ., 1976; **ჩ. დიკენსი.** დავით კოპერფილდი. თბ., 1989.

და XXXI თავები. შედეგად მივიღეთ ის, რომ დაიკარგა სამი სათაური. თუმცა ჩვენს ამოცანას წარმოადგენს ამ თარგმანის ენობრივ მხარეებზე საუბარი, ამდენად, მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია თარგმანის ყოველმხრივი განხილვა.

დავიწყეთ იქიდან, რომ „*დევიდ კოპერფილდი*“ წარმოადგენს პირველი პირის მონათხრობს, ანუ ავტორი მიმართავს ავტობიოგრაფიის სტილიზებულ ხერხს. ეს არის ნაწარმოები, რომელშიც მთავარი გმირი იხსენებს განვლილ ცხოვრებას, რაც რომანის თავების დასახელებაშიც არაერთხელ იჩენს თავს. ასე, მაგალითად, ორიგინალში პირველი თავი შემდეგნაირად არის დასათაურებული – “*I Am Born*”,¹ მეორე თავს ჰქვია “*I Observe*”.² რაც სიტყვა-სიტყვით ნიშნავს: „*მე დავიბადე*“-ს და „*მე ვაკვირდები*“-ს. ქ. ბაქრაძე-ინგოროყვასეულ თარგმანში კი გვაქვს: „*დაბადება*“ და „*პირველი დაკვირვებანი*“ (უკლებლივ ხუთივე გამოცემაში). თითქოს დიდი არაფერი, როდესაც სათაურს ვადარებთ მთლიანად თავს, შინაარსობრივად მათ შორის არ არის განსხვავება, მაგრამ არსებობს, ჩვენი აზრით, ერთი ფრიად მნიშვნელოვანი ნიუანსი, ორიგინალში ამ სათაურებიდან ვლტებულობთ ინფორმაციას არა უბრალოდ ვიღაც პიროვნების დაბადების ფაქტის შესახებ, არამედ კონკრეტულად მთხრობელის დაბადების ფაქტის შესახებ; არა უბრალოდ ვიღაცის დაკვირვებებზე, არამედ კონკრეტული პიროვნების (მთხრობელის) დაკვირვებებზე. შესაბამისად უფრო მართებული იქნებოდა თუკი შემდეგ თავებს თარგმანში ერქმეოდა „*დავიბადე*“ და „*ვაკვირდები*“, ან „*მე დავიბადე*“ და „*მე ვაკვირდები*“. თუმცა ეს უკანასკნელი ვარიანტი ზედმეტად დაკონკრეტებულად მიგვაჩნია: ქართულ ზმნას გააჩნია ისეთი უნარი, რომელიც პირის ნაცვალსახელის დართვის გარეშედაც იოლად გვაგებინებს, თუ რომელ პირზე და რომელ რიცხვზეა საუბარი. სწორედ მსგავსი სიტუაციის აღწერისას აღნიშნავს მკვლევარი ა. გახოკიძე, რომ ინგლისურ ზმნას ყოველთვის ახლავს თან პირის ნაცვალსახელი. ქართული ზმნა კი მრავალპირიანია. მასში ორგანულად შეიძლება აისახოს, როგორც სუბიექტური ისე ობიექტური პირი. ინგლისური პირის ნაცვალსახელების თარგმნისას საჭიროა ზომიერების დაცვა.³

ამასთან დაკავშირებით საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ ისიც, რომ ჩვენ გვესმის ის სირთულეები, რომლებსაც აუცილებლად აქვს ადგილი თარგმანის პროცესში. მთარგმნელი თითქმის ყოველთვის დგება ლექსიკური ვარიანტის შერჩევის პრობლემის წინაშე. მთარგმნელის თავისუფლებაც სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მას შეუძლია აირჩიოს არსებული ვარიანტებიდან მისთვის სასურველი, მაგრამ ამ არჩევნის გაკეთებისას მთარგმნელს არ უნდა დაავიწყდეს, რომ იგი ვალდებულია თარგმანში შეძლებისდაგვარად შეინარ-

¹ Ch. Dickens. David Copperfield. Oxford World's Classics, 1999, გვ. 1.

² Ch. Dickens. David Copperfield, გვ. 12

³ ა. გახოკიძე, როგორ ვთარგმნოთ ინგლისურიდან. თბ., 1973, გვ. 28.

ჩუნოს ორიგინალის ყველა ნიუანსი. რაც ვერ მოხერხდა ზემოხსენებული სათაურების ქართულ თარგმანში. სათაური კი, როგორც ვიცით, საერთოდ ტექსტის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ელემენტია. სწორედ სათაურით იწყება ტექსტის აღქმა. მას ინფორმაციის გადმოცემის თვალსაზრისით ერთ-ერთი ყველაზე მთავარი როლი ეკუთვნის. სათაურში მოცემულია ინფორმაცია იმის თაობაზე, თუ ზოგადად რაზეა საუბარი კონკრეტულ თავში (ან მთლიანად ნაწარმოებში). სათაური ეს არის ერთგვარი შეჯამება ტექსტის ზოგადი შინაარსისა. ამიტომ მეტად მნიშვნელოვანია სათაურის ზუსტად თარგმნა, ანუ თარგმნისას აუცილებელია შეძლებისდაგვარად შევინარჩუნოთ ყველა ის ინფორმაციული ერთეული, რომლის მატარებლადაც გვევლინება ესა თუ ის სათაური. ჩვენს შემთხვევაში კი მთარგმნელმა მთლად აღეკვატური ვარიანტი ვერ შეარჩია და შედეგად ქართულ თარგმანში დაიკარგა მეტად მნიშვნელოვანი რამ: ორიგინალისაგან განსხვავებით თარგმანში ჩვენ სათაურიდანვე ვერ ვიგებთ, თუ ვინ დაიბადა და ვის პირველ დაკვირვებებზეა საუბარი.

როგორც ვიცით, თარგმნის დროს ერთმანეთს ხვდება ორი ენა. ამ დროს ხშირია ისეთი შემთხვევები, როდესაც ადგილი არა აქვს გრამატიკული ფორმების თანხვედრას. ეს კი, ბუნებრივია, ერთგვარ სიძნელეს უქმნის მთარგმნელს. თუმცა თარგმნისას არ არის პრიორიტეტული მაინცდამაინც ორიგინალის გრამატიკული ფორმის უცვლელად გადმოტანა. ამ შემთხვევაში უფრო მნიშვნელოვანია ორიგინალის შინაარსის ზუსტი გადმოტანა.

არსებობს თარგმანის ენასა და ორიგინალის ენას შორის გრამატიკული შეუთანხმებლობის სამი ძირითადი ტიპი:

- 1) როდესაც ორიგინალის ენაში გვხვდება ელემენტი, რომელსაც თარგმანის ენაში არ მოეპოვება ფორმალურ-გრამატიკული შესატყვისი;
- 2) როდესაც თარგმანის ენაში მოგვეპოვება ისეთი ელემენტები, რომელთაც არა აქვთ ფორმალური შესატყვისი ორიგინალის ენაში, მაგრამ თარგმანის ენაში არსებული ნორმების გათვალისწინებით შეუძლებელია მათი არგამოყენება;
- 3) როდესაც თარგმანის ენაში არის ორიგინალის ენის ფორმალურად შესატყვისი ელემენტები, მაგრამ მათ აკისრიათ განსხვავებული ფუნქციები¹.

სწორედ გრამატიკული კატეგორიების არდამთხვევასთან, კერძოდ, კი მსგავსი შემთხვევის პირველ ტიპთან გვაქვს საქმე შემდეგ ეპიზოდში, სადაც ერთი შეხედვით თითქოს ყველაფერი სწორია. მართლაც, მასში გრამატიკული შეცდომა არ არის, მაგრამ მხოლოდ იმიტომ, რომ გრამატიკული ფორმა ზუსტად ვერ გადმოდის, ქართულში დაკარგულია სტილისტურ-ემოციური

¹ А. В. Федоров. Основы общей теории перевода. М., 1983, გვ. 175-176.

მხარე. რაც ყოვლად გაუმართლებლად მიგვაჩნია. აი, ეს ეპიზოდი:

“Well, ma'am,” resumed Mr. Chillip, as soon as he had courage, ‘I am happy to congratulate you. All is now over, ma'am, and well over.’

During the five minutes or so that Mr. Chillip devoted to the delivery of this oration, my aunt eyed him narrowly.

‘How is she?’ said my aunt, folding her arms with her bonnet still tied on one of them.

‘Well, ma'am, she will soon be quite comfortable, I hope,’ returned Mr. Chillip. ‘Quite as comfortable as we can expect a young mother to be, under these melancholy domestic circumstances. There cannot be any objection to your seeing her presently, ma'am. It may do her good.’

‘And SHE. How is SHE?’ said my aunt, sharply.

Mr. Chillip laid his head a little more on one side, and looked at my aunt like an amiable bird.

‘The baby,’ said my aunt. ‘How is she?’

‘Ma'am,’ returned Mr. Chillip, ‘I apprehended you had known. It's a boy.’

My aunt said never a word, but took her bonnet by the strings, in the manner of a sling, aimed a blow at Mr. Chillip's head with it, put it on bent, walked out, and never came back. She vanished like a discontented fairy; or like one of those supernatural beings, whom it was popularly supposed I was entitled to see; and never came back any more”.¹

მოყვანილი ეპიზოდი ქ. ბაქრაძე-ინგოროყვას მიერ შემდეგნაირადაა თარგმნილი:

„ — ნება მიბოძეთ, ქალბატონო, სულით და გულით მოგილოცოთ, — დაიწყო ექიმმა ჩილიპმა, როგორც კი იგრძნო საკმარისი გაბედულობა ლაპარაკის განახლებისათვის. — ყველაფერი უკვე გათავდა, მიღედი, და გათავდა ბედნიერად.

იმ სამი თუ ოთხი წამის განმავლობაში, რომელიც მან მოანდომა ამ სიტყვების წარმოთქმას, პაპიდას თვალები დაშტერებით მისჩერებოდნენ მისტერ ჩილიპს.

— მერე? როგორაა იგი? (ხაზგასმა ჩვენია — ნ.პ.) — ჰკითხა გულხელდაკრეფილმა პაპიდამ და მისი ლენტებით მორთული ქუდი კვლავ აქანავდა მის ხელზე.

— ყველაფერი კარგად გახლავთ, ქალბატონო. მალე იგი სრულებით მოიკეთებს და იმედი მაქვს, ისევე ჯანმრთელად იქნება, როგორც ყოველი ახალგაზრდა დედა, რომელმაც მშვიდობიანად დააღწია თავი სიცოცხლის საბედისწერო კრიზისს. თუ გნებავთ შეგიძლიათ ნახოთ იგი; არავითარი დაბრკოლება არ არსებობს. პირიქით თქვენმა ნახვამ შეიძლება სარგებლობაც მოუტანოს.

¹ Ch. Dickens. David Copperfield, გვ. 11-12.

– ისა? ის (ხაზგასმა ჩვენია – ნ.პ.) როგორღაა. გეკითხებით! – გაიმეორა პაპიდამ მკაცრად.

მისტერ ჩილიპმა უფრო მეტად გადაიგდო თავი გვერდზე და ალერსიანი თვალებით შეხედა პაპიდას.

– რატომ არას ამბობთ? როგორაა იგი, (ხაზგასმა ჩვენია – ნ.პ.) ახლად დაბადებული გოგონა?

– უკაცრავად, ქალბატონო, მე მეგონა, რომ თქვენ უკვე იცით, – უპასუხა მისტერ ჩილიპმა, – ახლად დაბადებული ბავშვი ვაჟია.

პაპიდამ ხმაამოუღებლად, საჩქაროდ მოიხსნა მკლავიდან ქუდი, ჩამოიფხატა თავზე და სწრაფად გავიდა გარეთ. რომ არასოდეს აღარ დაბრუნებულყო. იგი გაჰქრა, როგორც ავი სული, ან ერთი იმ მოჩვენებათაგანი, რომელიც მიწინასწარმეტყველეს, და მას აქეთ მისი ხსენება აღარ ყოფილა ჩვენს მხარეში¹.

თარგმანში, როგორც ვხედავთ, მთლიანად დაიკარგა ის მომენტი, რომ ბეტსი ტროტუვუს პირველივე წუთიდან მხოლოდ ბავშვი – არა უბრალოდ ახალდაბადებული ჩვილი, არამედ გოგონა (ის ხომ ასე ძლიერ იყო დარწმუნებული იმაში, რომ აუცილებლად გოგონა დაიბადებოდა, რომელსაც ბეტსი ტროტუვუდ-კოპერფილდს დაარქმევდნენ და რომლის ცხოვრებაშიც ადგილი არ ექნებოდა არანაირ შეცდომას. ამაზე იგი თავად იზრუნებდა), სწორედ ახალდაბადებული ბავშვის მისამართით ამბობს იგი “She”-ს და აქ არანაირ გაუგებრობას არა აქვს ადგილი ინგლისურენოვანი მკითხველისათვის, ვინაიდან მან იცის, რომ III პირის მხოლოდობით რიცხვის ნაცვალსახელი “She” აღნიშნავს მდედრობითი სქესის არსებას. ქართულში კი, როდესაც მას ვთარგმნით პირდაპირი გრამატიკული შესატყვისით, ანუ III პირის მხოლოდობით რიცხვის ნაცვალსახელით, იკარგება ეს, ერთი შეხედვით, თითქმის უმნიშვნელო ნიუანსი.

რა თქმა უნდა, ეს გამოწვეულია იმით, რომ ქართულ ენაში არ მოგვეპოვება სქესის გრამატიკული კატეგორია. მაგრამ ხომ შეიძლება რაღაც სხვა საშუალებებით ამ დანაკარგის კომპენსირება, მითუმეტეს მაშინ, როდესაც ორიგინალში ამ “She”-ს საკმაოდ დიდი დატვირთვა აქვს. სწორედ იმიტომ, რომ ეს “She” მიმართულია ახალდაბადებული ბავშვისადმი, ვიგებთ ჩვენ იმას, რომ ბეტსი ტროტუვუს მხოლოდ ბავშვის – გოგოს ბედი აინტერესებს. ქ. ბაქრაძე-ინგოროფვასეულ თარგმანში სიტუაცია ცოტა არ იყოს, ბუნდოვნად არის ნაჩვენები და დაუკვირვებელმა მკითხველმა შეიძლება მოყვანილი დიალოგიდან ის აზრი გამოიტანოს, რომ ბეტსი ტროტუვუს მისის კოპერფილდის ბედიც აინტერესებდა. სინამდვილეში კი ეს ასე სულაც არ იყო, რასაც მოწმობს ის ფაქტი, რომ როგორც კი ბეტსიმ შეიტყო, ახალშობილი ბავშვი ბიჭიაო, კარი გაიხურა და სამუდამოდ გამორდა იქაურობას.

¹ ჩ. დიკენსი. დავით კოპერფილდი. თბ., 1989, გვ. 31-32.

ყოველივე ეს ნათელყოფს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო თარგმანში შეგვენარჩუნებინა ის სტილისტურ-ემოციური მხარე, რომლის მატარებელიც არის ეს “She”. მიგვაჩნია, რომ უმჯობესი იქნებოდა თუკი ქ. ბაქრაძე-ინგოროყვა ნაცვლად III პირის მხოლოდითი რიცხვის ნაცვალსახელისა – „იგი“, თარგმანში ჩასვამდა სიტყვას „გოგონა“. მითუმეტეს, რომ ეს არანაირად არ აისახებოდა შინაარსზე, სამაგიეროდ კი შენარჩუნებული იქნებოდა სიტყვის ემოციური ელფერი.

ყურადღების ღირსია კიდევ ერთი მონაკვეთი: „...უნდა მოგახსენოთ, რომ დავიბადე პარასკევს, სწორედ ღამის თორმეტ საათზე. ამ ღირშესანიშნავი შემთხვევის დამსწრეებმა შენიშნეს და ცნობად მიიღეს ის გარემოება, რომ საათის შუაღამის რეკვა და ახალშობილის პირველი ტირილი ერთსა და იმავე წუთში მოხდა. ამ დამსწრეთა შორის იყვნენ: გაღია, ბებიაქალი და ზოგიერთი სხვა გონიერი დედაკაცი... ყველა ამ პირმა, მიიღო რა მხედველობაში დღე და საათი ჩემი დაბადებისა, ერთსულოვნად და ერთხმად გამოაცხადა, რომ, ჯერ ერთი, – მე უბედური ვიქნები ჩემს სიცოცხლეში, და მეორეც – ისა, რომ მოჩვენებათა და სულების ნახვა მიწერია. იმათი შეხედულებით, ბედი აუცილებლად ორივე ამ უპირატესობით იმ ბავშვებს აჯილდოვებს, რომელნიც კვირის მეხუთე დღის შუაღამეს იბადებიან“.¹

ამ ფრაგმენტში საინტერესოა ერთი ფრაზა, კერძოდ, ქართულ თარგმანში იმ დამსწრეთა შორის, „გაღია, ბებიაქალი და ზოგიერთი სხვა გონიერი დედაკაცი“, მაშინ, როდესაც ორიგინალში მხოლოდ ბებიაქალი და გონიერი დედაკაცი არის დასახელებული – “the nurse, and some sage women”. მართალია, სიტყვის “the nurse” თარგმნა ერთგვარ სირთულესთან არის დაკავშირებული, რადგან იგი შეიძლება იყოს, როგორც მეღია, ამ შემთხვევაში ბებიაქალი, ისე ძიძაც. პეგოტი კი ძიძაა და იგი მართლაც იმყოფებოდა დევიდის დაბადების დროს სახლში. მართალია, მას არ გამოუთქვამს აზრი იმის თაობაზე, რომ ახალდაბადებული ბავშვი აუცილებლად უბედური იქნებოდა, მაგრამ ჩვენ უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ სიტყვა მნიშვნელობას იძენს კონტექსტში.

ეს, უპირველეს ყოვლისა, ეხება პოლისემანტიკურ სიტყვებს. ინგლისურ სიტყვათა უმრავლესობა კი სწორედ რომ პოლისემანტიკურია. აქედან გამომდინარე, არ შეიძლება დავივიწყოთ კონტექსტის ფაქტორი. ხშირია შემთხვევები, როდესაც სიტყვის მნიშვნელობა უკვე იმ წინადადებაშივე იხსნება, რომელშიც იგია მოთავსებული, ან უკიდურეს შემთხვევაში აბზაცში მანც. მაგრამ არის შემთხვევები, როცა საჭირო ხდება, სიტყვის მნიშვნელობის გაგების მიზნით, მთელი თავის ან ნაწარმოების გულდასმით წაკითხვა. ან კიდევ უფრო რთული შემთხვევა, როცა სიტყვის მნიშვნელობის სწორად

¹ ჩ. დიკენსი. დავით კოპერფილდი, გვ. 21.

გაგებისთვის საჭიროა ისეთი ფაქტის ცოდნა, რომელიც არ არის მოყვანილი ნაწარმოებში. ამისათვის უკვე საჭიროა მთარგმნელის ფართო ერუდიცია და ფონური ცოდნა. ეს უკანასკნელი შემთხვევა მიეკუთვნება ფართო კონტექსტის ცნებას.

იმის მტკიცების საფუძველს, რომ ხსენებული “the nurse” არის ბებიას-ქალი, სწორედ კონტექსტი გვაძლევს. კერძოდ, სადღაც პირველი თავის შუაში არის მოთხრობილი იმის თაობაზე, რომ პეგოტის ძმისშვილი რამდენიმე დღის განმავლობაში, ისე რომ ეს მისის კოპერფილდმა არ იცოდა, იმალებოდა სახლში, რათა საჭიროების შემთხვევაში იგი სასწრაფოდ გაეგზავნათ ექიმისა და ბებიასქალის მოსაყვანად. როგორც ეს ორიგინალში წერია: “...in case of emergency, to fetch the nurse and doctor”.¹ აი, საიდან ჩანს, რომ ეს “the nurse” არის ბებიასქალი.

კიდევ ერთი საინტერესო მომენტი. ციტირებული მონაკვეთის ქართულ თარგმანში გვაქვს „კვირის მეხუთე დღე“ ორიგინალში კი ყოველგვარი გადახვევისა და ზედმეტი განსაზღვრების გარეშე (როგორცაა „კვირის მეხუთე დღე“) წერია – “Friday”, რაც ითარგმნება როგორც პარასკევი. რასაკვირველია არ არის სადავო, რომ პარასკევი მართლაც კვირის მეხუთე დღეა. მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს ის ფაქტი, რომ მხატვრული ნაწარმოების ერთ-ერთი უმთავრესი დამახასიათებელი ნიშან-თვისებაა ემოციურობა და ავტორის მიერ გამოყენებული ყველა მხატვრული ხერხი თუ ლექსიკური საშუალება არის მისი ჩანაფიქრის რეალიზება, რადგანაც ორიგინალის ავტორმა საჭიროდ მიიჩნია, რომ ტექსტში ჩაესვა სწორედ სიტყვა “Friday”, ე.ი. ეს არ არის შემთხვევითი. სწორედ ამ სიტყვაზე მოდის ორიგინალში მთელი ემოციური დატვირთვა, სწორედ იმიტომ არის დევიდი განწირული უბედურებისათვის, რომ იგი დაიბადა პარასკევს და არა ზოგადად კვირის მეხუთე დღეს.

ინგლისში (ისევე, როგორც მსოფლიოს სხვა ბევრ ქვეყანაში, მათ შორის საქართველოშიც) არსებობს ცრურწმენა იმის თაობაზე, რომ პარასკევი არის ნავსი დღე. ჩვენ, რა თქმა უნდა, გვესმის ის, რომ თარგმანში შეუძლებელია ყველა იმ ნიუანსის შენარჩუნება, რომელიც დამახასიათებელია ორიგინალში ნახშირი ლექსიკური ერთეულისათვის, თარგმანში აუცილებლად დაიკარგება თუნდაც ერთი. მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ დანაკარგი რაც შეიძლება მცირე უნდა იყოს. ამასთან სიტყვას ყოველთვის გააჩნია უფრო მნიშვნელოვანი და ნაკლებ მნიშვნელოვანი ელემენტი და მთარგმნელის ნიჭიც სწორედ იმაში ვლინდება, თუ რამდენად სწორად შეძლებს ამ უფრო მნიშვნელოვანის დანახვას და შემდეგ მის თარგმანში შენარჩუნებას, თუნდაც ამას მოჰყვეს ნაკლებ მნიშვნელოვანი ინფორმაციის დაკარგვა.

¹ Ch. Dickens. David Copperfield..., გვ. 9.

ამ პატარა მონაკვეთში ასევე ადგილი აქვს გრამატიკული დროის არასწორ გადმოტანას თარგმანში. იქ სადაც ორიგინალში გამოყენებულია წარსული დრო “.it was declared... I was destined... I was privileged...” ქართულში გვაქვს „...ერთხმად გამოაცხადა... მე უბედური ვიქნები... სულების ნახვა მიწერია...“, მაშინ, როდესაც სტილისტურად უფრო მართებული იქნებოდა, რომ გვქონოდა შესაბამისად: „გამოაცხადეს... უბედური ვიქნებოდი... სულების ნახვა მეწერა...“.

თარგმნის პროცესში მთარგმნელი არც თუ ისე იშვიათად აწყდება ე.წ. უთარგმნელ ეპიზოდებს თუ უბრალოდ ლექსიკურ ელემენტებს ე.წ. „უეკვივალენტო ლექსიკას“. აი, რას წერდა ამასთან დაკავშირებით დიდი გერმანელი მწერალი იოჰან ვოლფგანგ გოეთე: „თარგმნისას ჩვენ უნდა მივაკვლიოთ სწორედ რომ უთარგმნელს, მხოლოდ მაშინ შეიძლება ნამდვილად გაიცნო უცხო ხალხი, უცხო ენა“.¹

სწორედ მსგავს უთარგმნელ ელემენტად შეიძლება ჩათვალოს ისეთი მოვლენა, რომელსაც ეწოდება – კალამბური – სიტყვათა თამაში. კალამბურის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ადგილი აქვს ორი შეუთავსებადი მნიშვნელობის მოულოდნელად ერთ ფონეტიკურ (თუ გრაფიკულ) ფორმაში შეჯახებას. კალამბურის ძირითადი ელემენტებია, პირველ რიგში ერთნაირი ან თითქმის ერთნაირი (ომონიმური) ჟღერადობა და მეორე, ანტონიმიამდე დაყვანილი შეუთავსებლობა². კალამბური შედგება ორი კომპონენტისაგან. პირველი კომპონენტი ეს არის ერთგვარი ლექსიკური საფუძველი, საყრდენი ელემენტი, ერთგვარი სტიმულატორი მოსალოდნელი სიტყვის თამაშისა. მეორე ეს არის სიტყვა (თუ სიტყვათშეთანხმება), რომელიც წარმოადგენს კალამბურის კულმინაციას, სიტყვათა თამაშის მწვერვალს. მხოლოდ მეორე კომპონენტის რეალიზაციის შემდეგ მიიღწევა კომიკური ეფექტი, ანუ ადგილი აქვს სიტყვის თამაშს³.

თუკი ჩვეულებრივი ტექსტის თარგმნისას საჭიროა მისი შინაარსი განვასახიეროთ ახალ ენობრივ ფორმაში, სიტყვათა თამაშის თარგმნის დროს გადმოტანილი უნდა იქნეს ორიგინალის თვით ფორმაც – ფონეტიკური ან გრაფიკული, ან ორივე ერთად. უფრო მეტიც, ხშირად საჭირო ხდება თვით შინაარსის შეცვლაც კი იმისათვის, რომ არ დაიკარგოს ფორმა, რომელიც ამ შემთხვევაში წამყვანია. მეტად ძნელი, თითქმის შეუძლებელიც კია ფორმისა და შინაარსის უცვლელი სახით გადმოტანა, ვინაიდან სიტყვათა თამაშში შემაჯავალ სიტყვებს შორის ორიგინალში და მათ ეკვივალენტებს შორის თარგმანის ენაზე უნდა არსებობდეს არა უბრალოდ ეკვივალენტური კავში-

¹ С. Влахов, С. Флорин. Непереводимое в переводе. М., 1986, გვ. 3.

² С. Влахов, С. Флорин. Непереводимое в переводе..., გვ. 359.

³ В. С. Виноградов. Лексические вопросы перевода художественной прозы. М., 1978, გვ. 153.

რი, არამედ სრული ეკვივალენტობა.

კალამბურის დანიშნულებაა შექმნას კომიკური ეფექტი. სწორედ ამიტომ მეტად მნიშვნელოვანია, რომ სიტყვათა თამაში შენარჩუნებული იყოს თარგმანში. მაგრამ ხშირია შემთხვევები, როდესაც მთარგმნელი თავს ვერ ართმევს ამ ამოცანას და უფრო იოლ გამოსავალს პოულობს – იგი უბრალოდ გვერდს უვლის სიტყვათა თამაშს. ამ მხრივ გამონაკლისს არც ქ. ბაქრაძე-ინგოროყვასეული თარგმანი წარმოადგენს. დიკენსი ორიგინალში არაერთხელ მიმართავს სიტყვათა თამაშს, მაგრამ ქართულ მკითხველს ამის თაობაზე არანაირი წარმოდგენა არა აქვს.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, მოვიყვანოთ ორიგინალში ეს ეპიზოდები და მათ დაუერთოთ ჩვენეული თარგმანი. ამით ნათელვყოთ ის, რომ ეს ეპიზოდები საკმაოდ დიდი დატვირთვის მატარებელია. გარდა იმისა, რომ მათში ადგილი აქვს სიტყვათა თამაშს, არსებობს კიდევ სხვა ნიუანსებიც, რომელთა არგადმოტანაც ერთგვარად არღვევს ნაწარმოების მთლიანობას. ერთ-ერთი ასეთი ეპიზოდი უკვე რომანის პირველივე თავში გვხვდება და იგი საკმაოდ დიდი მოცულობისაა, რის გამოც მისი ართარგმნა კიდევ უფრო გაუმართლებელია. აი ისიც:

“In the name of Heaven,” said Miss Betsey, suddenly, ‘why Rookery?’

‘Do you mean the house, ma’am?’ asked my mother.

‘Why Rookery?’ said Miss Betsey. ‘Cookery would have been more to the purpose, if you had had any practical ideas of life, either of you.’

‘The name was Mr. Copperfield’s choice,’ returned my mother. ‘When he bought the house, he liked to think that there were rooks about it ’...

‘Where are the birds?’ asked Miss Betsey.

‘The-?’ My mother had been thinking of something else.

‘The rooks – what has become of them?’ asked Miss Betsey.

‘There have not been any since we have lived here,’ said my mother. ‘We thought - Mr. Copperfield thought – it was quite a large rookery; but the nests were very old ones, and the birds have deserted them a long while.’

‘David Copperfield all over!’ cried Miss Betsey. ‘David Copperfield from head to foot! Calls a house a rookery when there is not a rook near it, and takes the birds on truth, because he sees the nests!’¹

„ – ღვთის გულისათვის, რატომ „რუქერი“? (ჭილყავების ბუდე) იკითხა უეცრად მის ბეტსიმ.

– სახლს გულისხმობთ, მაღამ? – ჰკითხა დეიამ.

– რატომ „რუქერი“? თქვენგან რომელიმეს მაინც რომ ჰქონოდა ცხოვრებაზე პრაქტიკული წარმოდგენა, „რუქერი“ (სასადილო) ხომ ბევრად უფრო მომგებიანი იქნებოდა, – განაცხადა მის ბეტსიმ.

¹ Ch. Dickens. David Copperfield., გვ. 5-6.

– სახელი მისტერ კოპერფილდმა შეარჩია, როდესაც იგი სახლს ყიდულობდა მას მოსწონდა, რომ ახლო-მახლო ჭილყვაკები ბუდობდნენ...

– და სად არიან ჩიტები? – იკითხა მის ბეტსიმ.

– რა? – დედაჩემი, ჩანს სხვა რამეზე ფიქრობდა.

– ჭილყვაკები, რა მოუვიდათ მათ?

– რაც აქ ვცხოვრობთ, ერთხელაც არ გამოჩენილან. ჩვენ ვფიქრობდით – მისტერ კოპერფილდი ფიქრობდა – რომ აქ საკმაოდ მოშენებული ფერმა იყო. მაგრამ ბუდეები ძალიან ძველი აღმოჩნდა და ჩიტებსაც დიდი ხნის წინათ მიეტოვებინათ აქაურობა.

– ვცნობ დევიდ კოპერფილდს! – წამოიძახა მის ბეტსიმ, – ესაა დევიდ კოპერფილდი სულით ხორცამდე! მხოლოდ მას შეეძლო ეწოდებინა სახლისათვის ჭილყვაკების ბუდე მაშინ, როდესაც ახლო-მახლო ერთი ჭილყვაკიც კი არ იყო და ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ბუდეებს ხედავდა.“

როგორც მოყვანილი ეპიზოდიდან ჩანს, დიკენსისეული სიტყვათა თამაშის გადმოსაცემად ჩვენ მივმართეთ ტრანსკრიფციასა და სათანადო განმარტებას. ეს ხერხი ჩვენ ერთ-ერთ ყველაზე მართებულიად მიგვაჩნია სიტყვათა თამაშის გადმოსაცემად. გარდა უშუალოდ სიტყვათა თამაშისა, ეს მონაკვეთი კიდევ შეიცავს საინტერესო ინფორმაციას. კერძოდ, აქ ჩვენ ვეცნობით განსვენებულ დევიდ კოპერფილდს (მასზე რომანში საერთოდ ბევრი არაფერია თქმული და ამიტომ მიგვაჩნია, რომ ამ ფრაგმენტის დაკარგვით ეს ინფორმაცია კიდევ უფრო მწირი ხდება); ამავე მონაკვეთიდან ვგებულობთ იმასაც, თუ რა აზრის იყო განსვენებულ დევიდ კოპერფილდზე ბეტსი ტროტკუდი და სწორედ აქვე ჩნდება პირველად იმ სახლის სახელწოდება, სადაც დაიბადა რომანის მთავარი გმირი. ქ. ბაქრაძე-ინგოროვასეული თარგმანის მკითხველი კი სახლის სახელწოდებას პირველად რომანის მესამე თავში იგებს.

კიდევ ერთი ეპიზოდის გახსენება შეიძლება სიტყვათა თამაშთან დაკავშირებით.

“As this was a great deal for the carrier (whose name was Mr. Barkis) to say – he being, as I observed in a former chapter, of phlegmatic temperament, and not at all conversational – I offered him a cake as a mark of attention, which he ate at one gulp, exactly like an elephant, and which made no more impression on his big face than it would have done on an elephant's.

'Did She make 'em, now?' said Mr. Barkis, always leaning forward, in his slouching way, on the footboard of the cart with an arm on each knee.

'Peggotty, do you mean, sir?'

'Ah!' said Mr. Barkis. 'Her.'

'Yes. She makes all our pastry, and does all our cooking.'

'Do she though?' said Mr. Barkis.

He made up his mouth as if to whistle, but he didn't whistle. He sat looking at the horse's ears, as if he saw something new there; and sat so, for a con-

siderable time. By and by, he said:

'No sweethearts, I b'lieve?'

'Sweetmeats did you say, Mr. Barkis?' For I thought he wanted something else to eat, and had pointedly alluded to that description of refreshment.

'Hearts,' said Mr. Barkis. 'Sweet hearts; no person walks with her!'

'With Peggotty?'

'Ah!' he said. 'Her.'

'Oh, no. She never had a sweetheart.'

'Didn't she, though!' said Mr. Barkis.

Again he made up his mouth to whistle, and again he didn't whistle, but sat looking at the horse's ears.

'So she makes,' said Mr. Barkis, after a long interval of reflection, 'all the apple parsties, and doos all the cooking, do she?'.¹

და აი, რა არის თარგმნილი ამ ეპიზოდთან:

„მეეტლე (მისი სახელი მისტერ ბარკისი) ფლეგმატური ტემპერამენტისა და ჩუმი ადამიანი იყო. ჩემთან ლაპარაკმა, როგორც ჩანს, დაღალა იგი. მე პატივისცემის ნიშნად ტკბილი ნამცხვარი მივართვი; მისტერ ბარკისმა გადაყლაპა და ტლანქ სახეზე სრულიად არაფერი გამოეხატა.

– ამისთანებს ის აცხობს?

– თქვენ პეგოტიზე ლაპარაკობთ?

– ჰო, რასაკვირველია.

– დიახ, პეგოტი აცხობს ჩვენს სახლში ყველა ნამცხვარს და ამზადებს ყველა საჭმელს.

– შეხედე ერთი, – წაიბურღლუნა მისტერ ბარკისმა.

მან მიაპყრო თვალები თავისი ცხენის ყურებს, თითქოს მათში შესანიშნავი რაღაც დაინახაო, და დიდხანს დაჰყო ამ მდგომარეობაში.

– მაშ თქვენ ამბობთ, რომ ამ ნამცხვრებს ის აცხობს? – იკითხა მისტერ ბარკისმა ხანგრძლივი ფიქრის შემდეგ.

– დიახ, ის ამზადებს ჩვენთან ყველაფერს.

– წერილის მიწერას ხომ არ აპირებთ, სერ?“.²

როგორც ვხედავთ, აქ არანაირ სიტყვათა თამაშს არა აქვს ადგილი – ის უბრალოდ ამოღებულია. მაგრამ ამოღებულია არა მარტო სიტყვათა თამაშში, არამედ მასზე მიბმული მთელი სიტუაცია.

უნდა აღინიშნოს ის, რომ ამ კონკრეტული სიტყვათა თამაშის გადმოსაცემად ტრანსკრიფციის (ან ტრანსლიტერაციის) ხერხი სათანადო კომენტარებით, ალბათ, უფრო ნაკლებ გამოდგებოდა. აქ უფრო მართებული იქნებოდა ინგლისური სიტყვები “sweethearts” – თაყვანისმცემელი, რჩეული, და

¹ Ch. Dickens. David Copperfield., გვ. 61-62.

² ჩ. დიკენსი. დავით კოპერფილდი., გვ. 79.

“sweetmeats” – კანფეტი, შეცვლილიყო სხვა ლექსიკური ერთეულებით, რომელთა შეჯახებაც ორიგინალის მსგავს კომიკურ ეფექტს მოგვცემდა. ან არადა მთარგმნელს სქოლიოში მაინც უნდა მიეთითებინა ორიგინალში არსებული სიტყვის თამაშზე.

როგორც ვიცით, თარგმანი არის რთული ესთეტიკური ფენომენი. თარგმანის პროცესში არა მხოლოდ ორიგინალის ასლის გადმოღებას აქვს ადგილი, თარგმანისას ერთმანეთს ხვდება არა მარტო ორი სხვადასხვა ენა, არამედ ორი სხვადასხვა კულტურა, სხვადასხვა ლიტერატურული ტრადიციები, ცნებების აღქმისა და მოვლენების შეფასების განსხვავებული კრიტერიუმები¹. ყველა ჭეშმარიტი მხატვრული ნაწარმოები ალბეჭდილია იმ ხალხის ეროვნული კოლორიტით, რომლის წარმომადგენელიცაა ესა თუ ის მწერალი, თუმცა შესაძლებელია, განსხვავებული იყოს ეროვნული კოლორიტის წარმოჩენის სიმძლავრე.

თარგმანში უცხო რეალიების არსებობა ყოველთვის ბადებს უცხო გარემოსთან შეხვედრის ასოციაციას. იგი ხელს არ უშლის შინაარსის აღქმას, პირიქით, თვით ყველაზე ბუნდოვანი წარმოდგენაც კი ამა თუ იმ რეალიაზე აღვივებს ფანტაზიას და მკითხველი უცხო სამყაროში გადაჰყავს. ნაწარმოებში ეროვნული კოლორიტის შენარჩუნების მიზნით მართებულად მიგვაჩნია რეალიების გადმოტანა, ხოლო რაც შეეხება მათ თარგმნას ან მთარგმნელ ენაში არსებული ანალოგიით გადმოტანას – ეს ყოველივე იწვევს წმინდა მშობლიურ ასოციაციას მკითხველში და შედეგად უცხო სამყაროსთან შეხვედრის განცდა მცირდება. ამასთან დაკავშირებით, მართებულად მიგვაჩნია ცნობილი ქართველი მეცნიერის გიორგი წიბახაშვილის თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ თარგმნილი ნაწარმოები არის და ყოველთვის დარჩება სხვა სამყაროდან მოსულ ფენომენად².

ეროვნული კოლორიტის ერთ-ერთი გამოვლინებაა სახელები. ნებისმიერ ლიტერატურულ ნაწარმოებში მრავლად მოგვეპოვება სახელები, გვარები თუ მეტსახელები და მათი გადმოტანის საკითხი თარგმანში წარმოადგენს თარგმანის თეორიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ამოცანას³. სალიტერატურო კრიტიკაში ხანგრძლივი დავა მიმდინარეობს საკუთარი სახელების თარგმნის თაობაზე. მკვლევარი ი. ბერნშტეინი უცხოური სახელების გადმოტანის სამხერხს ასახელებს. ეს არის ტრანსკრიფცია, ტრანსლიტერაცია და საკუთრივ თარგმანი⁴. სახელი მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის ადამიანის შესა-

¹ დ. ფანჯიკიძე. თარგმანის თეორია და პრაქტიკა. თბ., 1988, გვ. 7.

² გ. წიბახაშვილი. თარგმანის თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები. თბ., 2000, გვ. 37.

³ Р. Файзуллаева. Национальный колорит и художественный перевод. Ташкент, 1979, гв. 57.

⁴ И. Бернштейн. Английские имена в русских переводах. – *Иностранная литература*, 1998, №4, гв. 164.

ხებ, კერძოდ იგი არის იმის ნიშანი, თუ რომელ ეთნიკურ სფეროს მიეკუთვნება ესა თუ ის ადამიანი.

ანთროპონიმების თარგმნისას გასათვალისწინებელია შემდეგი ფაქტორები: 1) თუ საერთო წარმოშობის მქონე სახელის მატარებელი ისტორიული ან რეალურად არსებული პირია, მისი სახელი მთარგმნელ ენაში დადგენილი ნორმების შესაბამისად გადადის; 2) თუ ამ ჯგუფის სახელის მატარებელი ლიტერატურული პერსონაჟია, მისი სახელი თარგმანში სასურველია გადავიდეს დედნის ჟღერადობით. ეს უზრუნველყოფს ეროვნული კოლორიტის შენარჩუნებას. მაგრამ აქ აუცილებელია იმის აღნიშვნა, რომ ამ წესიდან იმდენი გამონაკლისი არსებობს, რომ ფაქტობრივად წესიც კი არ რჩება. ასევე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება იმას, თუ როგორია ამა თუ იმ სახელის გადმოტანის ტრადიცია.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩვენ გვსურს იმის გარკვევა, თუ როგორ არის გადმოტანილი „დევიდ კოპერფილდის“ ქართულ თარგმანში სახელები. დავიწყოთ უპირველეს ყოვლისა მთავარი გმირით. ორიგინალში მისი სახელი ასე გამოიყურება “David”; ქართულ თარგმანში კი მას ქვია „დავით“, რაც არასწორად მიგვაჩნია. მართალია, სახელის გადმოტანისას არის მისი გაქართულების შემთხვევები, მაგრამ ეს ძირითადად ე.წ. „მოლაპარაკე“ სახელებს ეხება. ასეთი გზა, მართლაც მიზანშეწონილია ვინაიდან ასე შესაძლებელი ხდება მათი მნიშვნელობის შენარჩუნება. ხოლო რაც შეეხება ჩვენს შემთხვევას, აქ ყოვლად დაუშვებელია სახელის გაქართულება, რადგანაც ეს იწვევს ეროვნული (ამ შემთხვევაში ინგლისური) კოლორიტის დაკარგვას.

თუკი ჩვენ თარგმანის თეორიაში არსებულ წესებს გავითვალისწინებთ, მაშინ ეს სახელი უნდა გადმოვიტანოთ ტრანსკრიფციით. ვინაიდან „თარგმნისას საკუთარი სახელი, როგორც წესი, ტრანსკრიფციით გადმოიცემა“,¹ ანუ მაქსიმალურად შენარჩუნებულია მისი ჟღერადობა. თუკი ასეა, მაშინ ეს სახელი უნდა გადმოცემულიყო როგორც „დევიდ“-ი რადგანაც, სწორედ ასე იკითხება იგი (David – დევიდ). ასევე შესაძლებელია ამ სახელის ტრანსლიტერაციის გზითაც გადმოცემა. მაშინ გვექნებოდა – „დავიდ“-ი.

აქ უნდა მოვიყვანოთ კიდევ ერთი საინტერესო მოსაზრება სახელების გადმოცემასთან დაკავშირებით. კერძოდ, რუსი მკვლევარი ლ. ბარხუდაროვი აღნიშნავს, რომ პრაქტიკაში არ გვხვდება მკაცრი გამიჯვნა ტრანსკრიფციასა და ტრანსლიტერაციას შორის, ჩვეულებრივ ადგილი აქვს ამ ორი ხერხის შერწყმას². ამაზე დაყრდნობით და კიდევ დღევანდელი ტრადიციის გათვალისწინებით, მართებულად მიგვაჩნია, რომ ეს სახელი გადმოტანილი ყოფილიყო თარგმანში, როგორც „დევიდ“-ი. ეს უთუოდ ნაკლები ბოროტება

¹ С. Влахов, С. Флорин. Непереводимое в переводе., გვ. 267.

² Л. С. Бархударов. Язык и перевод. М., 1975, გვ. 177.

იქნებოდა თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ასე ამ სახელს შენარჩუნებული ექნებოდა ეროვნული კოლორიტი. შესაძლებელია, მთარგმნელმა იმიტომ გადმოაქართულა ეს სახელი, რომ იგი უფრო მისაღები გამხდარიყო ქართველი მკითხველისათვის. მაგრამ მაშინ რატომ არ თარგმნა მან, ვთქვათ, იგივე “Betsey” – ბეტსი და იგი ტრანსკრიფციით გადმოიტანა. ნუთუ მხოლოდ იმიტომ, რომ მას არ მოეპოვება ქართულ სინამდვილეში შესატყვისი ქართული ფორმა, ხოლო მისი „ელისაბედად“ გადმოტანა კი უკვე მეტიმეტად თვალშისაცემი იქნებოდა.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ქართველ მთარგმნელზე ერთგვარი გავლენა მოახდინა ამ რომანის ი. ვედენსკისეულმა რუსულმა თარგმანმა, რისი მაგალითიც არის რომანის კიდევ ერთი პერსონაჟი “Ham”-ი, რომელიც რუსულში ტრანსლიტერირებულია („Хам“), ქართულში კი გვაქვს – „ჰამი“, ნაცვლად იმისა, რომ ყოფილიყო ან „ჰემ“-ი (თუკი ტრანსკრიფციას მივმართავდით) ან „ჰამ“-ი (თუ ტრანსლიტერაციას გამოვიყენებდით). ასევე რუსული თარგმანის გავლენას ვხედავთ კიდევ ერთი პერსონაჟის სახელის გადმოტანისას. ორიგინალში მისტერ პეგოტის მეორე შვილობილს ჰქვია “Emily”, რაც უნდა გადმოსულიყო, როგორც „ემილი“ (ამ შემთხვევაში არა აქვს მნიშვნელობა იმას, თუ რომელ ხერხს მივმართავდით – ტრანსკრიფციას თუ ტრანსლიტერაციას). მაგრამ რუსმა მთარგმნელმა შემოგვთავაზა „Эмилиа“ და ეს ფორმა გადმოიღო ქართველმა მთარგმნელმაც. აღნიშვნის ღირსია ის, რომ სწორად არის არჩეული შესატყვისი რომანის კიდევ ერთი პერსონაჟისთვის, რომლის სახელიც ორიგინალშია – “Martha” თარგმანში გვაქვს „მართა“, რაც მართებულად მიგვაჩნია, ვინაიდან ტრანსკრიფციით [ma:θa] და ტრანსლიტერაციით „მარსა“ (ამ პოზიციაში θ-ს ქართულში შეესაბამება „ს“) გადმოტანის შემთხვევაში ეს სახელი ვერ აღიქმებოდა ქართველი მკითხველის მიერ.

თარგმანის თეორიაში საყოველთაოდ მიღებულია აზრი იმის შესახებ, რომ გვარების გადმოტანა ძირითადად არ წარმოადგენს დიდ სირთულეს (თუ საუბარი არ არის „მოლაპარაკე“ გვარებზე. აქ უკვე მთარგმნელი, შესაძლებელია, დიდი სირთულეებსაც წააწყდეს), გვარების გადმოტანის დროსაც იგივე პრინციპებით ვხელმძღვანელობთ, რაც ზოგადად სხვა რეალიების თარგმნისას. მაგრამ ქ. ბაქრაძე-ინგოროვასეული „დავით კოპერფილდი“ აქაც გამოირჩევა ინდივიდუალურობით.

დავიწყოთ ღვეილის მამინაცვლით. ორიგინალში მისი გვარია “Murdstone”. შესაბამისად თუკი ჩვენ რეალიების თარგმნის პირველ ხერხს მივმართავთ და ტრანსკრიფციას გამოვიყენებთ, ეს გვარი ქართულად უნდა ჟღერდეს, როგორც „მარდსტონი“, ხოლო თუ ტრანსლიტერაციას მივმართავთ, უნდა იყოს – „მურდსტონი“. მაგრამ თარგმანში გვაქვს რუსული თარგმანის ვარიანტი „მორდსტონი“. ერთი პერსონაჟის გვარი ორიგინალში არის “Stefforth”-ი, რაც უნდა გადმოვიღეს, როგორც „სთირფორსი“ და არა „სტირფორდი“, როგორც ეს ქართულ თარგმანშია. და კიდევ ორიგინალისეული

“Martha Endell”-ი ქართულში არის „ენგელ“-ი. ნაცვლად ორიგინალისეული “Tom Treddles”-სა (ტრედლსი ან ტრედლესი) არის „ტრედელსი“, “Mr. Pidger”-ი კი – „პიკერი“, ნაცვლად „პიდჯერის“ ან „პიდგერისა“, პეტინგოლები – ნაცვლად ნეტინგოლებისა (“Nettingalls”) და ა. შ.

აქვე გვსურს შევეხოთ მიმართვების გადმოტანის საკითხს. როგორც ვიცით, ყოველ ერს მოეპოვება მიმართვის გამომხატველი სიტყვები. ისინი ხშირ შემთხვევაში დიდი ეროვნული ელფერის მატარებელია. ასე, მაგალითად, ფრანგებს აქვთ „მესიე“, „მადამ“, „მადამუაზელ“; იტალიელებს: „სენიორ“, „სენიორა“ და „სენიორიტა“ და ა.შ. ინგლისელებში მიმართვები შემდეგია: „მისტერ“, „მისის“/„მადამ“, „მის“. როგორც მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, მიმართვები ყველა ერს საკუთარი გააჩნია და ისინი თითქმის არ იმეორებენ ერთმანეთს. ეს კი თავისთავად ადასტურებს იმ მოსაზრებას, რომ ისინი ეროვნული სულისკვეთების მატარებლები არიან.

ჩვეულებრივ, მიმართვების თარგმნა ერთგვარ პრობლემას უქმნის მთარგმნელს. მიმართვა ეს არის სამეტყველო ეტიკეტის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანი, იგი თითქმის ყოველ ნაბიჯზე გვხვდება მხატვრულ ნაწარმოებში, რაც იმას ნიშნავს, რომ მთარგმნელი ყოველ წუთს უსვამს თავს შეკითხვას, თარგმნოს თუ გადმოიტანოს (ტრანსკრიფციით ან ტრანსლიტერაციით) მიმართვები. თარგმანის შემთხვევაში მიმართვა, ალბათ, უფრო ახლო და იოლი აღსაქმელი გახდება მკითხველისათვის, მაგრამ ეს ქმნის მეორე პრობლემას – იკარგება ორიგინალის ეროვნული კოლორიტი.

მიმართვები შეიძლება რამდენიმე ჯგუფად დაიყოს. კერძოდ, 1) მიმართვები, რომელიც ჩვეულებრივი პატივისცემის გამოხატულებაა; 2) მიმართვები განსხვავებული საზოგადოებრივი თუ სოციალური წოდების პირისადმი; 3) ისეთი მიმართვები, რომლებიც ნათესაურ კავშირზე მიუთითებენ და სხვა. იმისდა მიხედვით, თუ რა შინაარსს ატარებს ესა თუ ის მიმართვა, იცვლება მათი თარგმნისადმი მიდგომაც. თუ მიმართვა არ ატარებს მკვეთრად გამოხატულ ეროვნულ ხასიათს, მაშინ მათი უკეთ აღქმის მიზნით მართებული იქნება მათი თარგმნა, მაგრამ იმ შემთხვევაში, თუ ესა თუ ის მიმართვა ეროვნული ნიშნით არის აღბეჭდილი, მაშინ მიზანშეწონილია ისინი პირდაპირ იქნეს გადმოტანილი.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, გაუმართლებლად მიგვაჩნია, რომ ქ. ბაქრაძე-ინგოროყვა თავის თარგმანში ისეთ მიმართვებს, როგორიცაა: “mister” და “madam” ცვლის მათი შესატყვისი ქართული ფორმებით („ბატონო“, „ქალბატონო“). თანაც აღსანიშნავია ისიც, რომ იგი პარალელურად ინგლისურ ფორმებსაც ხმარობს. ხდება ერთგვარი აღრევა, რასაც კოლორიტის დაკარგვამდე ან კიდევ უფრო უარესი, ანაქრონიზმამდე მივყავართ. ამ მხრივ საინტერესოა ჩვენს მიერ ზემოთ მოტანილი ეპიზოდი, რომელშიც ექიმი ბეტსი ტროტვუდს ესაუბრება. კერძოდ, ორიგინალში მისტერ ჩილიპი მხოლოდ და მხოლოდ “madam”-ით (ორიგინალში გვაქვს “ma’am”, რითაც

ავტორი ხაზს უსვამს ექიმ ჩილიპის დიალექტს) მიმართავს ბეტსი ტროტ-ვულს, მაშინ, როდესაც ქ. ბაქრაძე-ინგოროვასეულ თარგმანში გვაქვს „ქალბატონო“, „მადამ“ და „მილელი“. ანუ ვხვდებით ერთი და იგივე ცნების აღმნიშვნელ სამ სიტყვას. ამაში მიუღებელი თითქოს არაფერია, პირიქით, შეიძლება ითქვას, რომ ამით მთარგმნელი თავს არიდებს ერთფეროვნებას, მაგრამ არსებობს ერთი მომენტი – ერთ პატარა აბზაცში ჩვენ ვხვდებით სამი სხვადასხვა ერის რეალიას.

მთარგმნელმა არც ერთი წუთით არ უნდა დაივიწყოს ის, რომ თარგმანი არის ორიგინალის ენის მატარებელი ხალხის სინამდვილის ასახვა, და ისიც, რომ როდესაც ვთარგმნით რომელიმე ხალხის ეროვნული ლიტერატურის ნიმუშს, იქ აუცილებლად შეგვხვდება სწორედ იმ ერისათვის დამახასიათებელი რეალიები: იქნება ეს უბრალოდ სახელები, ტრადიციები თუ ამა თუ იმ ერისათვის დამახასიათებელი ეროვნული ღირებულებები, რომლებსაც ადვილი შესაძლებელია არ აღმოაჩნდეს შესატყვისი თარგმანის ენაზე. მსგავსი ცნებების გადმოცემის საუკეთესო საშუალებად მიგვაჩნია ტრანსლიტერაცია ან ტრანსკრიფცია, რომელსაც საჭიროების შემთხვევაში მთარგმნელმა უნდა დაურთოს ახსნა-განმარტება ან თვით ტექსტში ან კიდევ სქოლიოში.

ასეთია ჩვენი შენიშვნები ქ. ბაქრაძე-ინგოროვასეული თარგმანის ენობრივ თავისებურებებზე. რასაკვირველია, ნაშრომში წარმოდგენილ დასკვნებს სულაც არა აქვს აბსოლუტური ჭეშმარიტების პრეტენზია. მით უფრო, რომ, როგორც ცნობილია, თარგმანის ცნება მეტად სუბიექტურია და ის, რაც ერთისთვის მისაღები და მოსაწონია, შეიძლება მეორისათვის სრულიად მიუღებელი აღმოჩნდეს.

NATIA PAPASKIRI

**ABOUT SOME LINGUISTIC PECULIARITIES
OF THE GEORGIAN TRANSLATION
OF CHARLES DICKENS' NOVEL
"DAVID COPPERFIELD"**

The presented paper discusses some linguistic peculiarities of the Georgian translation of well-known English writer's – Charles Dickens' one of the most popular novel – "*David Copperfield*", which is done by Ketevan Bakradze-Ingorokva in 1930's. In comparison attention is focused on such questions as: the translation of headings, names, forms of address. The article also discusses the problem of transferring the pun – play in words. Artistic and stylistic analysis of the Georgian translation of Charles Dickens' "*David Copperfield*" showed that Ketevan Bakradze-Ingorokva's translation has some faults, the translator without any excuse has absolutely omitted or abridged some key episodes. Because of this Ketevan Bakradze-Ingorokva's translation leaves an impression mostly of an adaptation not the original. According to the achievements of modern literary translation one can't agree with the transferring of the personal names. Also the idea of omitting the pun – play in words in the Ketevan Bakradze-Ingorokva's translation is unjustified. The translation would by no means win if in translation of some chapters the translator had more carefully interpreted Dickens' perception. But despite some faults the translation by all means has the episodes that are done by the professional and as a whole may be rated as well-done.

НИНО ЭТЕРИЯ

ФОРМЫ КОМИЧЕСКОГО В ПРОЗЕ МИХАИЛА БУЛГАКОВА

О творчестве Михаила Булгакова по-настоящему стало известно с начала 60-х годов XX века. К настоящему времени, когда уже проанализированы многие стороны творчества писателя, однако, формы выражения комического ещё не стали предметом специального исследования. Данная статья является одной из попыток выявления функциональной специфики переходных форм комического в творчестве М. Булгакова.

В произведениях писателей могут наличествовать отдельные сатирические мотивы, образы, гротескные начала, но не все они являются формами выражения комического. Например, в творчестве М. Булгакова наличествуют отдельные сатирические аспекты, а так же ироническая постоянность явлений, как одна из главных особенностей стиля писателя. Наряду с элементами сатирического в произведениях авторов звучат самостоятельные пафосные, лирические и вполне нейтральные мотивы.

Если к сатире подходить как особому художественному принципу изображения действительности, то проза М. Булгакова наглядно отражает следующие разновидности форм вырождения комического: юмор, ирония, сарказм, сатира. Однако, проза М. Булгакова в большей степени иронична. К такому выводу можно прийти на основании изучения русской и зарубежной теоритической литературы¹.

Изучение художественной и теоретической литературы позволяет понять три особенности проявления иронического. Прежде всего, ироничным может быть сам писатель, соответственно авторское лицо, авторский голос, выступающий в произведении в ироническом аспекте. Поэт приписывает своему персонажу явные достоинства:

«Украшают тебя добродетели,
До которых другим далеко,
И беру небеса во свидетели,
Уважаю тебя глубоко.»²

¹ Г. Поспелов. Проблемы теории литературы. М., 1976; Л. Тимофеев. Основы теории литературы. М., 1976; А. Вулис. Сатира М. Булгакова. Ташкент, 1990; Эли Обуэ. Жанры смеха. М., 1948; Я. Эльсберг. Вопросы теории сатиры. М., 1957.

² Н. Некрасов. Современная ода – Полное собрание сочинений. В 2-х томах, т 2. М., 1996, с. 224.

После подобного выпада идут объяснения, почему объект достоин такого уважения. Оказалось, что у него большие достоинства:

« Не обидешь ты даром и гадины,
Ты помочь и злодею готов.»¹

В указанных словах можно найти намёк на всепрощение, заветы Нагорной проповеди, однако последующее высказывание – «Червонцы твои не украдены, У сиротов беззащитных и вдов...»², – заставляет задуматься. В отрицании уже заключено утверждение – его богатство зиждется на эксплуатации и воровстве у простых людей. Именно в указанном несоответствии проявляется ирония. В словах автора легко угадать отсутствие у персонажа тех качеств, которые иронично ему приписываются. Может быть, персонаж считается порядочным гражданином, но ни автор, ни читатель в его порядочность не верят. Таково авторское мнение.

Другая разновидность демонстрируется речью персонажа. В стихотворении Н. Некрасова «*Нравственный человек*» рассказчик повествует о ряде своих поступков: друг не сумел вовремя заплатить долг и рассказчик посадил его в тюрьму, где он и умер. Тогда нравственный человек простил ему долг. Дочь свою он выдал не за любимого человека, а за богатого нелюбимого старика. От горя дочь умерла. Далее повествование о подобных случаях продолжены. Поступки героя не подпадают под статьи уголовного кодекса, но нравственным человеком он считаться не может, таковым может показаться только в ироническом аспекте.

Наконец ещё одна разновидность проявления иронии – пародия на известные произведения. Так, пародия Н. Некрасова на знаменитую «*Казачью колыбельную*» М. Лермонтова – это явный иронический перепев первоисточника. Он даёт представление о будущем чиновнике – взяточнике. Стихотворение Н. Некрасова можно считать новой, большой аллюзией. Она сразу становится понятной читателю. Иронический вариант старого мотива даёт представление о разновидности проявления форм выражения комического в литературе.

Как известно, явление «сатира» определяется в двух проявлениях: в широком и более узком. Так можно сказать и об иронии и сарказме. Но последнее понятие известно в двух определениях: сарказм и злая ирония. Поэтому, когда говорят о злой иронии, то могут иметь в виду иронию, но несколько более насыщенную отрицательным смыслом, а сарказм в чистом виде – это отдельная самостоятельная единица проявления сатирического. В связи с подобным пониманием терминов приходится говорить вообще о размытых, половинчатых формах выражения комического. Можно некоторые отрезки текста трактовать как юмористические, но среди

¹ Н. Некрасов. Современная ода., с. 224.

² Н. Некрасов. Современная ода..., с. 224.

них можно найти и такие, которые уже не считаются только юмористическими, в них видны определённые иронические начала. Например, Шарик называет профессора Преображенского «важным песьим благотворителем». Это, несомненно, юмор.

А вот переходная форма от юмора к иронии: «А вы сегодня завтракали, вы, величина мирового значения, благодаря мужским половым железам?»¹ Вечно голодный пёс косвенно упоминает о профессиональной деятельности Преображенского и даже косвенно упрекает его в подобной деятельности. Вспомним, что пёс не захотел видеть безобразия, как он считал, в сцене приёма больных и специально заснул. Когда Шарик вспоминает о своём предыдущем бытии, то среди них всплывают данные о прогулках по Парку культуры и отдыха, где всегда можно было найти обгрызки колбасы, полизать бумажки с жирными пятнами. Однако он отмечает одно явление, которое портило впечатление от удовольствия пребывания в парке: «И если бы не гримза какая-то, что поёт на кругу при луне «милая Аида» – так, что сердце падает, было бы отлично».² Во внутреннем монологе пса Шарика (явно условность литературная, но и ироническая) можно различить и юмористические тенденции, и определённую иронию. Но иронией её делает контраст, подводящий к значимому подтексту. На представление «Аиды» часто ходил профессор Преображенский и часто во время работы или отдыха фальшиво напевал арии из оперы. И если в саду пса раздражала музыка и пение (сердце падало у пса от пения), то в доме профессора он примирился с «Аидой», хотя пение в саду и пародия на пение у Преображенского – явления художественно неоднородные. Можно считать подобное сопоставление ироническим, наряду с отдельными элементами сарказма.

Многие оттенки иронии и переходной иронии к сарказму можно наблюдать в «Белой гвардии» при характеристике хозяина дома, инженера Василисы и его жены. Вот один из примеров: «Мозги и суп с постным маслом, как и следовало ожидать, были лишь симптомами той омерзительной болезни скупости (прямое отрицание – Н.Э), которой Василиса заразил свою жену (явно ироническое слово – «заразил»)). На самом деле у Ванды были маринованные грибы, телятина, вишнёвое варенье, коньяк Шустова...».³ Создаётся противопоставление: у них была еда хорошая, ещё довоенная, но они ели постный суп. Именно такое положение и создаёт условие для появления иронии. Однако писатель идёт дальше. Он говорит о том, что у Ванды скаредность доходила до того, что она «хранила продукты до порчи.» Здесь уже явно видна линия от иронии к злой иронии –

¹ М. Булгаков. Багровый остров. М., 1990, с. 325.

² М. Булгаков. Багровый остров. М., 1990, с. 321.

³ М. Булгаков. Багровый остров. М., 1990, с. 243.

сарказму. Но подобная скарденность весьма напоминала поведение гоголевской «прорехе на человечество» – Плюшкина. Поэтому на поведение супругов накладывалось и подтекстовое сатирическое напоминание о персонаже Н. Гоголя. Однако гротеском данные образы считать было бы преувеличением: после ограбления Василиса, лишившись денег, стал как-то человечнее. Вспомним высказывание Николки о нём.

Персонаж другого произведения – «*Театрального романа*» – Максудов на писательском пиру послушал рассказы Бондаревского о Париже, а затем прочёл книгу на данные темы. Указанные обстоятельства так подействовали на него, что, будучи больным и находясь в бреду, он во сне видел бондаревский Париж: «Париж стал совершенно невыносим...И как ни талантлив Измаил Александрович, но уж очень противно в Париже...»¹. Внутреннее содержание отрывков текста о Бондаревском таково, что признаётся его талант, но отрицается тематика данной книги. Как известно, пёс Шарик в период подготовки первой операции тяпнул за ногу доктора Борменталья. Это была первоначальная размолвка, а затем они помирились. Но в сцене появления управдома Швондера Шарик захотелось укусить управдома: «Вот бы тяпнуть за пролетарскую мозолистую ногу. За все издевательства вашего брата»². А затем Шарик понял, что его вмешательства не требуется, что его новый хозяин сам «тяпнет» этого пришедшего нахала. Он не мог представить – как, но знал, что тяпнет! И действительно, Преображенский так «тяпнул» Швондера, что всё домоуправление ушло оплётанным. Подобное положение так обрадовало благородного пса, что он совершил перед Филипп Филиповичем какой-то своеобразный намаз! И мысли Шарика (условность в ироническом аспекте) уже тянут на сарказм. Желание Шарика явно разделял и Преображенский, а сцена расправы со Швондером уже демонстрирует данную форму комического.

Переход сарказма к сатире виден в подтексте рассказа Бомбардова об анекдотическом случае с бывшим сановником, а ныне актёром, серьёзно, но с иронической задумкой, ему начинает подыгрывать Максудов. И то, что в Независимом театре указанной истории придали такое большое значение, заставляет подумать об истинной значимости данной истории и постепенном нарастании от иронии к сарказму, а затем к сатире. Пример прямого отрицания – инвективы видится в следующем высказывании: «Они напрасно думают, – говорит Преображенский, – что террор им поможет, Нет-с, нет-с! Не поможет, какой бы он ни был: белый, красный и даже коричневый! Террор совершенно парализует нервную систему»³. Коричневый, т.е фашистский.

¹ М. Булгаков. Театральный роман. М., 1989, с. 274-276.

² М. Булгаков. Белая гвардия. М., 1989, с. 326.

³ М. Булгаков. Белая гвардия. М., 1989, с. 331.

Таким образом, переходные формы комического, переходы от юмора к иронии, от иронии к сарказму, от сарказма к сатирическому отрицанию в творчестве М. Булгакова широко представлены. Однако данные переходные формы свидетельствуют о преимущественно ироническом повествовании во всех произведениях писателя.

წინეო ეთერია

კომიკური ფორმები მიხეილ ბულგაკოვის პროზაში

მიხეილ ბულგაკოვის შემოქმედების შესახებ სინამდვილე ცნობილი გახდა მეოცე საუკუნის 60-იან წლებში. დღეისათვის, როდესაც უკვე გაანალიზებულია მწერლის შემოქმედების მრავალი მხარე, შექმნილია საფუძვლიანი ნარკვევი მის ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე, კომიკურის გამოხატვის ფორმების შესწავლის თემები ჯერ-ჯერობით არ გამხდარა კვლევით ლიტერატურაში მნიშვნელოვანი. მოცემული სტატია წარმოადგენს კომიკურის გარდამავალი ფორმების ფუნქციონალური სპეციფიკის გამოვლენის მცდელობას მ. ბულგაკოვის შემოქმედებაში. სატირული მოტივები, სახეები, გროტესკული საწყისები შეიძლება მრავალი მწერლის ნაწარმოებებში არსებობდეს, მაგრამ ყოველი მათგანი არ არის კომიკური გამოხატვის ფორმა. მ. ბულგაკოვის შემოქმედებაში ფართოდ არის წარმოდგენილი კომიკური გამოხატვის გარდამავალი ფორმები, გადასვლა იუმორიდან სარკაზმზე, სარკაზმიდან სატირულ უარყოფაზე. თუმცა მოცემული გარდამავალი ფორმები უპირატესად თხრობაზე მიუთითებს მწერლის ყველა ნაწარმოებებში.

NINO ETERIA

THE COMIC FORMS IN MIKHAIL BULGAKOV'S TEXTS

The truth about M. Bulgakov's works became known in 1960's. Although his literary legacy is studied well and there exist many fundamental researches and biographies, the forms and the comic expressed by Bulgakovs still remain insignificant for the scholars. The paper is one of the few attempts to expose specific transitional forms of comic in M. Bulgakov's works. There are many satirical motives, modes, grotesque sources in many writers works, but not all of them are forms of comic expression. The passing comic forms – from humor to irony, from irony to sarcasm, from sarcasm to satirical negation – are widely introduced in Bulgakov's works. However, given passing forms mainly testify ironical narration in all of his works.

ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა

კახაბერ ზიზია

ნერონის კავკასიური ლაშქრობის მიზნებისა
და მიმართულების საკითხისათვის

ახ.წ. 63წ. რომისა და პართია-სომხეთის ათწლიანი ომი კომპრომისული ზავით დასრულდა. რომი თანახმა იყო პართიელთა სამეფო სახლის წარმომადგენელი, ტირიდატე სომხეთის მეფედ ეცნო, მაგრამ იმ პირობით, თუ ეს უკანასკნელი რომში გამოცხადდებოდა და სამეფო ინსიგნიებს იმპერატორისაგან მიიღებდა¹. ამგვარად, ხანგრძლივი ომი სომხეთისათვის ფაქტობრივად რომაელთა მარცხით დასრულდა – არმენიაში პართიის კანდიდატი გამეფდა, იმპერია კი მხოლოდ მისი ნომინალური ვასალობით დაკმაყოფილდა.

არმენიის კრიზისის მეტნაკლებად მოგვარების შემდეგ, რომის საგარეო პოლიტიკაში აღმოსავლეთის საკითხი არ ამოწურულა, თუმცა იმპერიის ორიენტალური პოლიტიკის ძირითადმა ვექტორმა ჩრდილოეთით გადაინაცვლა. როგორც ჩანს, იმპერატორი ნერონი (54-68წწ.) არმენიაში წარუმატებლობის კომპენსაციას გარკვეულწილად შავიზღვისპირეთში რომის პოზიციების განმტკიცებით შეეცადა. 63წ. გაუქმებულ იქნა ვასალური პოლემონიდური პონტოს სამეფო. მისი ტერიტორია პროვინციად გამოცხადდა. იმავე დროს ბოსფორიც უშუალოდ რომის პროტექტორატის ქვეშ მოექცა. ნერონის ბრძანებით ყირიმსა და კავკასიის სანაპიროზე განლაგებულ იქნა რომაული სამხედრო ნაწილები, ხოლო ძირითად ნავსადგურებს 40 ხომალდისაგან

¹ ნერონის პრინციპატის დროს რომაელთა სომხეთში ლაშქრობების შესახებ დაწვრი. იხ. **ნ. ლომოური**. რომისა და ამიერკავკასიის ქვეყნების ურთიერთობისათვის ახ.წ. I საუკუნეში. – *ოსე შრომები*, ტ. 77, 1959, გვ. 132-138; **О. В. Кудрявцев**. Римская политика в Армении и Парфии в первой половине правления Нерона. – *Вестник древней истории*, 1948, №3, გვ. 52-65; **О. В. Кудрявцев**. Рим, Армения и Парфия во второй половине правления Нерона. – *Вестник древней истории*, 1949, №3, გვ. 46-62; **Т. Моммзен**. История Рима, т. V. М., 1949, გვ. 346-355; **Ф. Я. Косыкё**. Поход Пета в Армению в 61-62 гг. н.э. и поражение римской армии при Рандейе. – *Ученые записки Московского государственного педагогического института имени В. И. Ленина*, 1960, №153, გვ. 80-92; **А. Г. Бокщанин**. Парфия и Рим, ч. II. М., 1966, გვ. 188-203; **К. В. Тревер**. Очерки по истории культуры древней Армении. II в. до н.э. - IV в. н.э. М.-Л., 1953, გვ. 212-215.

შემდგარი ესკაღრა იცავდა¹.

ასე რომ, თითქმის მთელი შავიზღვისპირეთი რომის მფლობელობაში აღმოჩნდა, მაგრამ ეს მხოლოდ დასაწყისი იყო ნერონის ფართომასშტაბიანი გეგმისა, რომელსაც ითვალისწინებდა კავკასიაში გრანდიოზული ლაშქრობის მოწყობას. ნერონი ამ ლაშქრობისათვის დიდი მონდომებითა და ჩვეული პომპეზურობით ემზადებოდა. ნწ. რჩეული იტალიელი ახალგაზრდებისაგან დაკომპლექტდა ახალი, განსაკუთრებული ლეგიონი, რომელსაც „ალექსანდრე დიდის ფალანგა“ ეწოდა². ბრიტანეთიდან გამოყვანილ იქნა ერთ-ერთი საუკეთესო ლეგიონი – XIV Martia Victrix. აღმოსავლეთისაკენ დაიძრნენ გერმანიისა და ილირიის ლეგიონებიც³. თუმცა, კავკასიური ლაშქრობა ჩაიშალა, რადგანაც ნწ. გალიაში დაწყებული ვინდექსის აჯანყების გამო, ნერონი იძულებული გახდა ჯარები უკანვე გაეწვია⁴, მალე კი თვითონაც თვითმკვლელობით დაასრულა სიცოცხლე.

ნერონის მიერ განზრახული დიდი კავკასიური ლაშქრობის მიზნისა და მიმართულების შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა, რაც წყაროთა მონაცემების განსხვავებულობით არის გამოწვეული. ტაციტუსის (55-120წწ.), სვეტონიუსისა (დაახლ. 70-160წწ.) და დიონ კასიოსის (დაახლ. 153-235წწ.) ცნობებით, ეს ლაშქრობა მიმართული იყო კასპიის ვიწრობებისა (claustra Caspiarum) თუ კასპიის კარებისაკენ (Caspia portas)⁵. ამასთან, ამ ლაშქრობის მიზანი მხოლოდ ტაციტუსს აქვს აღნიშნული. მისი ცნობით, ბრიტანეთში, გერმანიასა და ილირიაში შეკრებილი ჯარები ნერონმა „კასპიის ვიწრობებისაკენ გაგზავნა იმ ომისათვის, რომელსაც ის ალბანელების წინააღმდეგ ამზადებდა“⁶.

განსხვავებულ და უფრო ვრცელ ცნობას გვაძლევს პლინიუსი (23/24-79წწ.): „საჭიროა აქ შესწორდეს მრავალთა შეცდომა, სხვათა შორის, მათიც, ვინც ამას წინათ ომს აწარმოებდა არმენიაში კორბულონთან⁷ ერთად, რადგანაც ისინი კასპიისას უწოდებენ იბერიის კარებს, რომელთაც ეწოდე-

¹ კ. ფიფია. რომი და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი I-III სს. პოლიტიკური ურთიერთობები. თბ., 2005, გვ. 52-54, 68-75; კ. ფიფია. ტრაიანეს აღმოსავლური პოლიტიკა და საქართველო. თბ., 2005, გვ. 11-12. იქვე იხ. საკითხის ირგვლივ არსებული წყაროები და ლიტერატურა სრულად.

² **Suet.**, Nero, 19.

³ **Tac.**, Hist., I, 6; **T. Моммзен.** Итогрия Рима, V., გვ. 356, შენ. 3.

⁴ **Tac.**, Hist., I, 6.

⁵ სვეტონიუსის ცნობით, „ის (ნერონი) ამზადებდა ექსპედიციას ასევე კასპიის კარებისაკენ...“ (**Suet.**, Nero, 19), დიონ კასიოსის თანახმად კი, „...ნერონი არ წავიდა... არც ეთიოპიისაკენ და არც კასპიის კარისაკენ, როგორც ეს განზრახული ჰქონდა“ (**Dio Cass.**, LXIII, 8,1).

⁶ **Tac.**, Hist., I, 6.

⁷ კორბულონი გნეუს დომიციუს – რომაელი სტრატეგოსი და პოლიტიკური მოღვაწე, ნერონის დროს სომხეთში რომაული ჯარების მთავარსარდალი.

ბათ, როგორც აღნიშნული გვექონდა, კავკასიის [კარები]. გვემბეზე, რომლებიც გადაღებული და იქიდან გამოგზავნილ იქნა, ეს სახელია აღნიშნული. სწორედ ასევე, ექსპედიცია, რომელსაც იმპერატორი ნერონი ამზადებდა და რომელიც, როგორც ამბობენ, კასპიის კარებისაკენ უნდა დაწყებულიყო, სინამდვილეში განზრახული იყო იმ კარებისაკენ, რომლებსაც იბერიიდან სარმატებისაკენ მივყავართ“.¹

ამრიგად, განსხვავებით ტაციტუსისაგან, რომელიც ნერონის ექსპედიციას კასპიის ვიწრობების მიმართულებით ალბანელთა წინააღმდეგ გამიზნულად მიიჩნევდა, პლინიუსი ლაშქრობის მიზნად იბერიიდან სარმატიაში მიმავალ კავკასიის კარებს ასახელებს და საერთოდ არ ახსენებს ალბანეთს. წყაროთა ასეთი წინააღმდეგობრივი მონაცემებიდან გამომდინარე კი, გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ ამ კამპანიის შესახებ მკვლევართა შორის ერთობლივი აზრი არ არსებობს. მეცნიერთა ნაწილი უპირატესობას ტაციტუსის ცნობას ანიჭებს და რამდენადაც იქ საუბარია ალბანელების წინააღმდეგ დაგეგმილ ომზე, მიიჩნევს, რომ ექსპედიცია მიმართული იყო ალბანეთის ტერიტორიაზე მდებარე კასპიის ვიწრობების, ე.ი. დარუბანდის გასასვლელისაკენ. მაგ., ტაციტუსის ცნობა ყოველგვარი კრიტიკის გარეშე გაიზიარა ვ. შურმა ნერონის აღმოსავლური პოლიტიკისადმი მიძღვნილ თავის სპეციალურ გამოკვლევებში². მკვლევრის აზრით, ნერონის მიერ განზრახული ლაშქრობა წარმოადგენდა აჯანყებულ ალბანელთა წინააღმდეგ მიმართულ სადამსჯელო ექსპედიციას; ალბანეთის დამორჩილებითა და დერბენტის გასასვლელის გაკონტროლებით, ნერონი მიზნად ისახავდა სომხეთ-პართიის ჩრდილოეთ საზღვართა გამაგრებას; გარდა ამისა, რომი ტერიტორიულადაც დაუახლოვდებოდა მოკავშირე პირკანიას და ამასთან, ხელში ჩაივლებდა ტრანსკავკასიურ სავაჭრო-სანაოსნო გზას³. ვ. შურის ეს მოსაზრება ჯერ კიდევ 1924წ. უარყო ე. ჰოულმა⁴, ხოლო ჯ. ანდერსონმა დამაჯერებლად აჩვენა, რომ სამხედრო თვალსაზრისით, აჯანყებულ ალბანელთა დასამარცხებლად, ნერონს არაფერში სჭირდებოდა ჯარების გაგზავნა დერბენტისაკენ, რომელიც ალბანეთის უკიდურეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში მდებარეობდა; მისთვის უფრო ადვილი იქნებოდა ალბანელების დამარცხება დაბლობ ალბანეთში; ამასთან, თუ კი ნერონს დერბენტში მისვლა შეეძლო, ალბანეთი მას უკვე დაპყრობილი ექნებოდა⁵. რაც შე-

¹ Plin., NH, VI, 16, 6.

² W. Shur. Die Orientpolitik des Kaisers Nero. – *Klio*, Beiheft XV, 1923; W. Shur. Untersuchungen zur Geschichte der Kriege Corbulos. – *Klio*, Bd. XIX, Heft 1, 1923; W. Shur. Zur Neronischen Orientpolitik. – *Klio*, Bd. XX, 1925.

³ W. Shur. Die Orientpolitik..., გვ. 4-26.

⁴ E. Hohl. რეცენზია W. Shur-ის ნაშრომზე: “Die Orientpolitik des Kaisers Nero”. – *Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft*, 1924, Heft 11, გვ. 915-920.

⁵ J. G. Anderson. The Eastern Frontier from Tiberius tu Nero. – *Cambridge Ancient History*, vol. X, 1934, გვ. 884.

ეხება რომის სავაჭრო-ეკონომიკურ ინტერესებს, უნდა აღინიშნოს, რომ ტრანსკავკასიურ სავაჭრო მაგისტრალს ამ პერიოდისათვის უკვე არ ჰქონდა იმდენად დიდი მნიშვნელობა, რომ ნერონს მისი ხელში ჩასაგდებად გრანდიოზული ლაშქრობა მოეწყო¹. ამდენად, ვ. შურის მთელი ეს კონცეფცია წყაროებში ვერ პოულობს დასაბუთებას² და მკვლევართა მიერ უარყოფილია.

როგორც ზემოთ ვნახეთ, ტაციტუსისაგან სრულიად განსხვავებულ ცნობას გვაწვდის პლინიუსი. ანტიკური წყაროების განსხვავებული მონაცემების შეჯერება და მათ შორის არსებული წინააღმდეგობების ახსნა სცადა თ. მომზენმა. იგი უპირატესობას ანიჭებს პლინიუსის ცნობას და მიიჩნევს, რომ ნერონის ექსპედიცია მიმართული იყო კავკასიის ანუ დარიალის კარისაკენ, ხოლო ტაციტუსის „ისტორიაში“ ალბანელები შეცდომით არიან დასახელებული ალანების მაგიერ; ამდენად, ტაციტუსის ტექსტში „Albanos“ უნდა შესწორდეს „Alanos“-ად³. თ. მომზენის ეს მოსაზრება გაზიარებულია მკვლევართა უმრავლესობის მიერ და დღესდღეობით სამეცნიერო ლიტერატურაში ძირითადად მიჩნეულია, რომ ნერონის მიერ განზრახული კავკასიური ლაშქრობა მიმართული იყო ალანთა წინააღმდეგ⁴ და მიზნად ისახავდა დარიალის გასასვლელზე კონტროლის დაწესებას. ჩვენ ძირითადად ვიზიარებთ ამ მოსაზრებას და შევეცდებით, მის სასარგებლოდ რამდენიმე დამატე-

¹ **ნ. ლომოური.** რომისა და ამიერკავკასიის ქვეყნების..., გვ. 147; **ნ. ლომოური.** დიონ კასიოსის ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1966, გვ. 127-128; **Я. А. Манандян.** О торговле и городах Армении. Ереван, 1954, გვ. 52-57; **Я. А. Манандян.** Цель и направления подготовлявшегося Нероном Кавказского похода. – *Вопросы истории*, №7, 1946, გვ. 69-70; **О. В. Кудрявцев.** Восточная политика Римской империи в начале правления Нерона (Критический обзор историографии вопроса). – *Вестник древней истории*, 1948, №2, გვ. 90-92.

² ვ. შურის მოსაზრებას მთლიანად იმეორებს ვ. გაიდუკევიჩი (იხ. **В. Ф. Гайдукевич.** Боспорское царство. М.-Л., 1949, გვ. 331-332), ხოლო კ. ტრევერის აზრით, ნერონის კავკასიური ლაშქრობა მიმართული იყო ალბანელების წინააღმდეგ და მიზნად ისახავდა დარუბანდის გასასვლელის ჩაკეტვას. თუმცა, ვ. შურისაგან განსხვავებით, კ. ტრევერი თვლის, რომ ამ გასასვლელის გაკონტროლებით ნერონს სურდა აღეკვეთა მომთაბარე ალანების ამიერკავკასიაში შემოჭრა (**К. В. Тревер.** Очерки по истории и культуре Кавказской Албании. М.-Л., 1959, გვ. 121-126); ამ მოსაზრების არგუმენტირებული კრიტიკა იხ. **ნ. ლომოური.** დიონ კასიოსის ცნობები..., გვ. 129-130.

³ **Т. Моммзен.** История Рима, V..., გვ. 356-357.

⁴ ტაციტუსის ცნობების აღ. გამყრელიძისეულ გამოცემაში აღნიშნული ფრაგმენტის ქართული თარგმანი გაუგებრობას იწვევს. ძირითად ქართულ ტექსტში გათვალისწინებულია თ. მომზენის მოსაზრება და დაფიქსირებულია ალანები (იხ. *ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ.* ლათინური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალი ნარკვევითა და კომენტარებითურთ გამოსცა **აღ. გამყრელიძემ.** თბ., 1973, გვ. 125), მაგრამ კომენტარებსა და პარადელურ ლათინურ ორიგინალში საუბარია ალბანელებზე (*ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ.*, გვ. 125, გვ. 133, შენ. 65).

ბითი არგუმენტის მოტანას.

პირველ რიგში, გვინდა შევეხოთ უშუალოდ წყაროებს. მართალია, პლინიუსის ცნობები საერთო ჯამში სანდოობით ჩამოუვარდება ანტიკური ისტორიოგრაფიის უდიდესი წარმომადგენლის, ტაციტუსის ნაშრომს, მაგრამ, ამ შემთხვევაში პლინიუსის ცნობა უფრო დამაჯერებლად გამოიყურება. ჯერ ერთი, პლინიუსი ჩვენთვის საინტერესო ამბებთან ქრონოლოგიურად უფრო ახლოს დგას, ვიდრე ტაციტუსი. პლინიუსი ნერონის თანამედროვე იყო. ის ცხოვრობდა ახ.წ. 23/24-79 წლებში. მისი ნაშრომის ნერონის ეპოქისადმი მიძღვნილი წიგნები, გამოქვეყნდა 68-77წწ. შორის¹, მაშინ, როცა ტაციტუსის „ისტორიის“ იმავე ეპოქის ამსახველი ნაწილი დაიწერა საკმაოდ დიდი ხნის შემდეგ, დაახლოებით 107 წელს², ყოველ შემთხვევაში, 110 წლამდე³, ამასთან, ტაციტუსის ნაშრომი წარმოადგენს უძვირფასეს წყაროს საკუთრივ რომში მომხდარი მოვლენების შესახებ, მაგრამ იმპერიის აღმოსავლური პოლიტიკის და აღმოსავლეთის პროვინციების აღწერისას მისი სანდოობის ხარისხი საგრძნობლად დაბალია. აღმოსავლეთი ტაციტუსის ძირითადი ინტერესის ობიექტს არ წარმოადგენდა⁴. როგორც ჩანს, ტაციტუსი აღმოსავლურ პროვინციებში არასდროს ყოფილა და კარგად არ იცნობდა იქაურ პირობებს. აღმოსავლეთის შესახებ ტაციტუსის ცნობებში ხშირია გაუგებრობები; მისი აღწერილობის მიხედვით ლაშქრობათა მარშრუტების დადგენა ძნელია; ის იბუღებული იყო გაემეორებინა თავისი წყაროების ტოპოგრაფიული მონაცემები და არ ჰქონდა მათი გადამოწმების საშუალება⁵.

გარდა ამისა, როგორც ცნობილია, დარიალის გასასვლელს ძველი მწერლები სხვადასხვა სახელით იხსენიებდნენ. მაგ., პტოლემეაიოსი (III ს.) თავის „გეოგრაფიულ სახელმძღვანელოში“ მას სარმატთა კარს უწოდებს, ზოგიერთი კი, კასპიის კარსაც არქმევდა⁶. როგორც ჩანს, რომაულ ოფიციალურ

¹ **О. В. Кудрявцев.** Источники Корнелия Тацита и Кассия Диона по истории походов Корбулона в Армению. – *Вестник древней истории*, 1954, №2, გვ. 130-135.

² **О. В. Кудрявцев.** Источники Корнелия Тацита..., გვ. 129.

³ ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსები, თბ., 1998, გვ. 233; **Публий Корнелий Тацит.** *Анналы. Малые произведения. История.* М., 2003, გვ. 785.

⁴ **О. В. Кудрявцев.** Источники Корнелия Тацита..., გვ. 130. ჩვენს კონკრეტულ შემთხვევაშიც, ტაციტუსის ძირითადი ინტერესის საგანს წარმოადგენს იმპერატორ გალბას (68-69წწ.) რომში შესვლის დროისათვის ქალაქში შექმნილი სიტუაცია და სწორედ ამ კონტექსტში, სხვათა შორის ახსენებს, რომ ამ დროს რომში თავმოყრილი იყო ნერონის მიერ შეკრებილი, კავკასიური ექსპედიციისათვის გამიზნული ჯარები (*Tac. Hist.*, I, 6).

⁵ **О. В. Кудрявцев.** Источники Корнелия Тацита..., გვ. 130.

⁶ პლინიუსის „კავკასიის კარების“, ტაციტუსის „კასპიის გზისა“ და პტოლემეაიოსის „სარმატის კარების“ (*Cl. Ptol. Geogr.*, V, 8, 11) იდენტურობის შესახებ იხ. **გ. გოზალიშვილი.** კასპიის კარი. – *ენიმქის მოამბე*, V-VI, თბ., 1940, გვ. 469-477; ტაციტუსის ცნობები..., გვ. 36-37, 131, შენ. 23; **В. И. Модестов.** *Сочинения Корнелия Тацита.* т. II. М., 1887, გვ. 280, შენ. 180; **Публий Корнелий Тацит.** *Анналы...*, გვ. 829, შენ. 48.

ლოკუმენტებშიც კასპიისა და კავკასიის კარები ხშირად ერთმანეთში ერეოდათ და დარიალის გასასვლელი სხვადასხვა სახელით იყო ფიქსირებული. ამიტომ პლინიუსი ამ საკითხზე საგანგებოდ ჩერდება და აღნიშნავს: „საჭიროა შესწორდეს მრავალთა შეცდომა, სხვათა შორის, მათიც, ვინც ამას წინათ ომს აწარმოებდა არმენიაში კორბულონთან ერთად, რადგანაც ისინი კასპიისას უწოდებენ იბერიის კარებს, რომელთაც ეწოდებათ, როგორც აღნიშნული გვექონდა, კავკასიის [კარები]. გეგმებზე, რომლებიც გადაღებული და იქიდან გამოგზავნილი იქნა, ეს სახელია აღნიშნული“.¹ აქ პლინიუსი გულისხმობს კორბულონის ჩანაწერებს, რომელსაც ეს უკანასკნელი, ყოველი კამპანიის ან რაიმე მნიშვნელოვანი მოვლენის შემდეგ, მოხსენებების სახით გზავნიდა სენატში. ეს ჩანაწერები პლინიუსის მიერ გამოყენებული იქნა ნერონის სიკვდილისთანავე². ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ პლინიუსს ხელთ ჰქონდა ოფიციალური დოკუმენტები, იგი მაინც არ ეთანხმება მათ, ისევე, როგორც სხვა ავტორებს („საჭიროა შესწორდეს მრავალთა შეცდომა“), რომლებსაც ერთმანეთში ერეოდათ კასპიისა და კავკასიის კარები³. აქედან გამომდინარე ჩანს, რომ პლინიუსმა ზუსტად იცოდა თუ რომელ კარებზე იყო საუბარი და აკონკრეტებს „...ექსპედიცია, რომელსაც იმპერატორი ნერონი ამზადებდა და რომელიც, როგორც ამბობდნენ, კასპიის კარებისაკენ უნდა დაწყებულიყო, სინამდვილეში განზრახული იყო იმ კარებისაკენ, რომლებსაც იბერიიდან სარმატებისაკენ მივყავართ“.⁴

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ, ჩვენი აზრით, პლინიუსის ცნობის სისწორეში ეჭვის შეტანა ძალზე ძნელია. გარდა ამისა, ნერონის მმართველობის პერიოდში აღმოსავლეთში შექმნილი სამხედრო-პოლიტიკური კონიუნქტურიდან გამომდინარე, გამორიცხულად მიგვაჩნია, რომ კავკასიური ლაშქრობა მიმართული ყოფილიყო ალბანელების წინააღმდეგ. როგორც ვნახეთ, კავკასიაში იგეგმებოდა გრანდიოზული ექსპედიცია. ამ ლაშქრობისათვის შეიქმნა სპეციალური ლეგიონი, ჯარები გამოიყვანეს ილირიიდან, გერმანიიდან და ბრიტანეთიდან. მიგვაჩნია, რომ ალბანეთის დასამორჩილებლად რომს არ დას-

¹ Plin. NH, VI, 16, 6.

² O. B. Кудрявцев. Источники Корнелия Тацита..., გვ. 141.

³ ამ საკითხთან დაკავშირებით სრულ გაუგებრობას იწვევს ი. მანანდიანის შემდეგი განცხადება – „ტაციტუსისა და სვეტონიუსის ცნობები აღნიშნული ლაშქრობის მიმართულებისა და მიზნის შესახებ... ჯერ კიდევ ახ.წ. I საუკუნეში უარყოფილ იქნა პლინიუს უფროსის მიერ“ (Я. А. Манандян. Цель и направления..., გვ. 68). იმ ავტორებში, რომელთაც არ ეთანხმება პლინიუსი, არ შეიძლება ტაციტუსი და სვეტონიუსი იგულისხმებოდნენ, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ეს უკანასკნელი უფრო მოგვიანო ხანაში მოღვაწეობდნენ, და იმ დროს, როცა მათი ნაშრომები იწერებოდა, პლინიუსი უკვე დიდი ხნის გარდაცვლილი იყო; პირიქით, როგორც ცნობილია, პლინიუსის ნაშრომი წარმოადგენდა როგორც ტაციტუსის, ასევე მოგვიანო ხანის სხვა ავტორების, ერთ-ერთ წყაროს.

⁴ Plin. NH, VI, 16, 6.

ჭირდებოდა ევროპის ასეთი შორეული, სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი სასაზღვრო პროვინციებიდან ძირითადი ძალების გამოყვანა; იმ პერიოდისათვის აღმოსავლეთში კონცენტრირებული სამხედრო ნაწილები სრულიად საკმარისი იყო არა თუ შედარებით სუსტი ალბანეთის დასაპყრობად, არამედ ბევრად უფრო ფართომასშტაბიანი ღონისძიებების განსახორციელებლად¹.

და ბოლოს, მესამე და, ჩვენი აზრით, ყველაზე მთავარი არგუმენტი იმ მოსაზრების სასარგებლოდ, რომ ეს ლაშქრობა მიმართული იყო დარიალის გასასვლელისაკენ ალანთა წინააღმდეგ, არის იმ პერიოდისათვის იმიერკავკასიაში და უშუალოდ დარიალის მისადგომებთან შექმნილი ვითარება, რასაც მკვლევარები რატომღაც ყურადღებას არ აქცევდნენ. ამასთან, ნერონის კავკასიური ლაშქრობის მიზნებისა და მიმართულების გაგება, ჩვენი აზრით, შეუძლებელია მთლიანად ახ.წ. I საუკუნეში რომის საერთო-აღმოსავლური, და კერძოდ, შავიზღვისპირეთში გატარებული პოლიტიკის გააზრების გარეშე.

ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 40-იან წლებში. ლოგიკურად გაჩნდა კითხვა: რა საჭირო იყო დარიალის გასასვლელისაკენ საგანგებო ექსპედიციის მოწყობა და მისი გამაგრება, როდესაც იგი მოკავშირე იბერების ხელში იყო. ეს საკითხი, ჩვენი აზრით, სავსებით სამართლიანად დასვა ი. მანანდიანმა² და ეს იმ მეცნიერთა ერთ-ერთ ძირითად არგუმენტს წარმოადგენს, რომლებიც არ იზიარებენ პლინიუსის ცნობას და ნერონის მიერ დაგეგმილი ექსპედიციის მიმართულების შესახებ განსხვავებული მოსაზრებები გააჩნიათ³.

აღნიშნულ კითხვაზე პასუხის გაცემა სცადა ნ. ლომოურმა. მკვლევარმა სამართლიანად აღნიშნა, რომ, მართალია, იბერია რომის მოკავშირე ქვეყანას წარმოადგენდა, მაგრამ რომში კარგად ხედავდნენ, რომ იბერია არც თუ ისე ერთგული იყო და საჭიროების შემთხვევაში იბერიის მმართველებს შეეძლოთ ალანთა გამოყენება თვითონ იმპერიის საწინააღმდეგოდ⁴. თუმცა, როგორც თავად აღნიშნავს მკვლევარი, ნერონის კავკასიური ლაშქრობის მი-

¹ ნერონის მმართველობისას, ჯერ კიდევ 57-63წწ. დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ გადაისროლეს რჩეული ლეგიონები – IV შცეტპიცა, V აცელონიცა და XV პოლლინარის. გარდა ამისა, კაპადოკია-არმენიის საზღვარზე თავმოყრილ იქნა საუკეთესო ძალები ილირიიდან, ეგვიპტიდან და მოკავშირეთა მიერ გამოგზავნილი დამხმარე ჯარები (იხ. **კ. ფიფია**. რომი და... გვ. 72-73).

² **Я. А. Манандян**. Цель и направления..., გვ. 71-72. ი. მანანდიანი სრულიად განსხვავებულ ლოკალიზაციას აძლევს კასპიის ვიწრობებს. მისი აზრით, კასპიის კარებში იგულისხმება არა დარიალის ან დარუბანდის გასასვლელი, არამედ აწინდელი ახალქალაქისა და სოფ. ხოსპიას რაიონი. ი. მანანდიანის მტკიცებით, აქ თავი უნდა მოეყარათ ნერონის ლეგიონებს და აქედან, ე.წ. მეოტიდა-კოლხეთის მაგისტრალით, ე.ი. კოლხეთზე გავლით, უნდა ელაშქრათ ალანთა წინააღმდეგ. ამ მოსაზრების სრული უსაფუძვლობის შესახებ იხ.: **ნ. ლომოური**. რომისა და ამიერკავკასიის ქვეყნების..., გვ. 146-153.

³ **К. В. Тревер**. Очерки по истории т культуре Кавказской Албании..., გვ. 121.

⁴ **ნ. ლომოური**. რომისა და ამიერკავკასიის ქვეყნების..., გვ. 148-149; **ნ. ლომოური**. დიონ კასიოსის ცნობები..., გვ. 130-131.

მართულების საკითხი არ შეიძლება საბოლოოდ გადაჭრილად ჩაითვალოს¹.

როგორც ცნობილია, დარიალის გასასვლელს რომისათვის სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. მისი მეშვეობით იმპერიას შეეძლო ჩრდილოკავკასიელი ნომადების მოძრაობის დარეგულირება, საჭიროების შემთხვევაში მრავალრიცხოვანი დამხმარე სამხედრო ძალების გადმოყვანა და საკუთარი სურვილისამებრ გამოყენება². მაგ., იმპერატორ ტიბერიუსის (14-37წწ.) მმართველობის დროს, პართია-რომის დაპირისპირებისას, იბერიის მეფე ფარსმან I-მა კასპიის გზით (დარიალის გასასვლელი – კ.ფ.) გადმოიყვანა იმიერკავკასიელი მომთაბარეები და მათი დახმარებით შეძლო პართელების სომხეთიდან გაძევება³. თუმცა, მოგვიანებით ჩრდილოეთ კავკასიაში სიტუაცია შეიცვალა და ნერონის მმართველობის პერიოდისათვის იბერები, მართალია, დარიალის გასასვლელს აკონტროლებდნენ, მაგრამ მათ უკვე აღარ შეეძლოთ მომთაბარეთა დამხმარე ძალების გადმოყვანა.

იმიერკავკასიაში განსახლებული სარმატული ტომები ორ ძირითად დავგუფებად, სირაკებისა და აორსების პოლიტიკურ გაერთიანებად იყოფოდა. სირაკებს ეჭირათ იმიერკავკასიის ტერიტორია აზოვის ზღვიდან თერგ-სუნჯის რაიონამდე, ხოლო მათი აღმოსავლეთით, მდ. სულაკამდე დასახლებული იყვნენ აორსები⁴. სირაკები და აორსები ისტორიულად ერთმანეთის მტრები იყვნენ და მათ შორის ურთიერთობა მუდმივად დაძაბული იყო⁵.

II ს. 50-იან წლებამდე იმიერკავკასიაში დარიალის ხეობის მისაღვომები სირაკთა ხელში იყო. ისინი ტრადიციულად იბერების მოკავშირეები იყვნენ⁶. სწორედ სირაკები ეხმარებოდნენ 35 წელს ფარსმანს პართიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ხოლო სარმატთა მეორე ნაწილი, რომელიც, ტაციტუსის ცნობით, პართელების დასახმარებლად მიდიოდა⁷, აორსები იყვნენ. თუმცა, მათ

¹ **ნ. ლომოური.** დიონ კასიოსის ცნობები..., გვ. 130.

² **ს. ჯანაშია.** ადრეული ფეოდალიზმი. – *შრომები*, II, თბ., 1952, გვ. 181-182; **მ. ინაძე.** კასპიის კარი. დარიალი, დარუბანდი ახ.წ. I-IV საუკუნეთა საერთაშორისო-დიაპლომატიურ ურთიერთობებში. – *ქართული დიპლომატია*, 3. თბ., 1996, გვ. 49-54; **კ. ფიფია.** რომი და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი I-III სს., გვ. 29-30; **Н. Ю. Ломоури.** Грузино-римские взаимоотношения. Тб., 1981, გვ. 105-106.

³ **Тас.,** Ann., VI, 33-36.

⁴ სარმატული ტომების ლოკალიზაციის შესახებ იხ. **ზ. ანჩაბაძე, თ. ბოცვაძე, გ. თოგოშვილი, მ. ცინცაძე.** ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები, ნაკვ. I, თბ., 1969, გვ. 24; *Очерки истории Адыгей*, т. I. Майкоп, 1957, გვ. 55-56; *Очерки истории Карачаево-Черкесии*, т. I. Ставрополь, 1967, გვ. 49-50; *История народов Северного Кавказа с древнейших времен до конца XVIII в.* Под редакцией **Б. Б. Пиотровского.** М., 1988, გვ. 78-85.

⁵ **В. Б. Виноградов.** Сарматы Северо-Восточного Кавказа. – *Чечено-Ингушский научно-исследовательский институт при совете министров ЧИАССР.* Труды, т. VI. Грозный, 1963, გვ. 161-164; *История Северо-Осетинской АССР*, т. I. Орджоникидзе, 1987, გვ. 47.

⁶ **В. Б. Виноградов.** Сарматы Северо-Восточного Кавказа..., გვ. 161.

⁷ **Тас.,** Ann., VI, 33.

ვერ მოახერხეს ამიერკავკასიაში შემოსვლა, რამდენადაც დერბენტის გზა ზაფხულობით გაუვალა იყო, ხოლო კავკასიის სხვა გადასასვლელებს იბერები და მათი მოკავშირე სირაკები აკონტროლებდნენ¹.

ასე რომ, II ს. 30-იან წლებში სირაკები იბერთა მხარეს იბრძოდნენ და ამდენად, რომაელთა მოკავშირედ გამოდიოდნენ, ხოლო აორსები რომის მოწინააღმდეგე პართელებისათვის ცდილობდნენ დახმარების გაწევას. მაგრამ, მოგვიანებით სიტუაცია შეიცვალა. სირაკებისა და რომაელთა ინტერესები ერთმანეთს დაუპირისპირდა ბოსფორის ტახტისათვის ბრძოლაში².

ჯერ კიდევ ავეუსტუსის (ძვ.წ. 27 – ახ.წ. 14წწ.) მმართველობის პერიოდთან, ბოსფორში იმპერიის პოზიციების განმტკიცების მიზნით, რომი ცდილობდა პონტო-ბოსფორის გაერთიანებული სამეფოს შექმნას და ამდენად, შავი ზღვის სამხრეთი, აღმოსავლეთი და ჩრდილოეთ სანაპიროების ერთი ხელისუფლების ქვეშ გაერთიანებას. ძვ.წ. 14წ., რომაელთა დახმარებით, ვასალური პოლემონიდური პონტოს მეფე პოლემონ I ბოსფორის ტახტზეც ავიდა. მაგრამ, მან ვერ მოახერხა ბოსფორში ძალაუფლების შენარუნება. ძვ.წ. 8წ. პოლემონი მეოტურ ტომებთან ბრძოლაში დაიღუპა³, რის შემდეგაც ბოსფორი ჩამოშორდა პონტოს სამეფოს. ბოსფორის ტახტზე ადგილობრივი ღინასტიის წარმომადგენელი, ასპურგი ავიდა და რომი იძულებული გახდა იგი მეფედ ეცნო⁴. ავეუსტუსის მსგავსად, იმპერატორმა კალიგულამაც (37-41წწ.) სცადა პონტო-ბოსფორის გაერთიანებული სამეფოს შექმნა. ამ მიზნით მან ბოსფორის ტახტი კვლავ პოლემონიდებს, ამჯერად უკვე პოლემონ II-ს გადასცა⁵. თუმცა, ბოსფორის ტახტის კანონიერმა მემკვიდრემ, მითრიდატემ თავი მეფედ გამოაცხადა, პოლემონი კი პონტოში დარჩა და მას რეალურად ხელი არ მიუწვდებოდა ბოსფორზე. შექმნილ სიტუაციაში რომაელები იძულებული გახდნენ ისევ დათმობაზე წასულიყვნენ და 41წ. იმპერატორმა კლავდიუსმა (41-54წწ.) ბოსფორის მეფედ მითრიდატე VII აღიარა⁶.

¹ **В. Б. Виноградов.** Сарматы Северо-Восточного Кавказа..., გვ. 161; *История Северо-Осетинской АССР...*, გვ. 59-60.

² ბოსფორისათვის ბრძოლაში აზიური სანაპიროს ტომები ჯერ კიდევ ძვ.წ. I ს. შუა ხანებიდან იღებდნენ აქტიურ მონაწილეობას. ბოსფორზე განსაკუთრებით ძლიერ ზეწოლას სირაკები ახორციელებდნენ (იხ. *История народов Северного Кавказа...*, გვ. 80-81). ყველა სამხედრო შეტაკებაში, რაც კი დაფიქსირებულია სხვადასხვა სახის წყაროებში, ბოსფორის მოწინააღმდეგეებად ჩვეულებრივ გამოდიან ტავრო-სკვითები და სირაკები. ტავრო-სკვითური ტომები ყირიმის მხრიდან, ხოლო სირაკები აღმოსავლეთ აზოვისპირეთიდან მოქმედებდნენ. ეს უკანასკნელნი ბოსფორისათვის ძირითად საფრთხეს წარმოადგენდნენ (**В. Ф. Гайдукевич.** Боспорское царство..., გვ. 337).

³ **Dio Cass.** LVI, 24, 4; **Strabo.** XI, 2, 11; XII, 3, 29.

⁴ **С. Ю. Сапрыкин.** Понтийское царство. М., 1996, გვ. 326-327.

⁵ **Dio Cass.** LIX, 12,1.

⁶ იხ. **კ. ფიფია.** რომი და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი I-II სს., გვ. 49-50; **В.**

რომაელთა მხრიდან დათმობამ, მითრიდატე კიდევ უფრო გააქტიურა და ამჯერად, მან უკვე რომის გავლენისაგან მთლიანად გათავისუფლება სცადა, მაგრამ, 44/45წ. მეზიიდან გაგზავნილმა რომაულმა ლეგიონებმა მითრიდატე ბოსფორიდან გააძევეს, ტახტზე კი მისი ძმა, კოტისი აიყვანეს¹. დევნილ მითრიდატეს მხარი დაუჭირა სირაკების ტომთა გაერთიანებამ. ამ უკანასკნელთა დახმარებით, მითრიდატე იერიშზე გადავიდა. რომაული ჯარების მცირერიცხოვნების გამო, კოტისი კრიტიკულ სიტუაციაში აღმოჩნდა, მაგრამ აქ თავი იჩინა სარმატულ ტომებს შორის არსებულმა გათიშულობამ და ურთიერთმტრობამ. რომაელებმა და კოტისმა მოახერხეს სირაკთა მეზობელი და მეტოქე აორსთა მეფე ევრონე მითრიდატეს წინააღმდეგ ერთობლივ მოქმედებაზე დაეთანხმებინათ. 49 წელს მითრიდატესა და მისი მოკავშირე სირაკების წინააღმდეგ, რომაელ ლეგიონებთან ერთად, აორსთა ცხენოსანი ურდოებიც გამოვიდნენ. აორსთა კონფედერაციისა და რომაელთა ძალებმა გამანადგურებელი დარტყმა მიაყენეს სირაკების ტომთა კავშირს².

ამდენად, თუ ტიბერიუსის დროს, სირაკები იბერიის და შესაბამისად, რომის ინტერესებისათვის იბრძოდნენ სომხეთში, კლავდიუსის დროს ვითარება შეიცვალა და ისინი რომის მოწინააღმდეგეთა ბანაკში აღმოჩნდნენ; მათმა ისტორიულმა მტრებმა, აორსებმა კი რომის მოკავშირეობა იკისრეს. ამ უკანასკნელთა დახმარებით, იმპერიამ, მართალია, მოახერხა ბოსფორზე თავისი გავლენის შენარჩუნება, მაგრამ ის ერთბაშად რამდენიმე გაუთვალისწინებელი პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა. ჯერ ერთი, მითრიდატემ, რომელიც სირაკების განადგურების შემდეგ ადგილობრივი მოსახლეობის მხარდაჭერის გარეშე დარჩა, დახმარებისათვის უკვე აორსთა მეფე ევრონეს მიმართა და მისი თავის მხარეზე გადაყვანა სცადა. ევრონემ მას, მართალია, სამხედრო მხარდაჭერაზე უარი განუცხადა, მაგრამ თავშესაფარი მისცა და კლავდიუსს მოსთხოვა მისთვის სიცოცხლე შეენარჩუნებინათ³. რომის მმართველ წრეებს არ შეეძლოთ იმის დაშვება რომ მათი ძალზე საშიში მოწინააღმდეგე თავისუფალი და თანაც, ბარბაროსთა გარემოცვაში ყოფილიყო, მაგრამ მათ არც იმის საშუალება ჰქონდათ, რომ უცნობ, მიუვალ და მეომარი ბარბაროსული ტომებით დასახლებულ ადგილებში ახალი სამხედრო მოქმედებები დაეწყოთ⁴. შექმნილ სიტუაციაში იმპერატორ კლავდიუსს დიდი დიპლომატიური ძალისხმევა

Ф. Гайдукевич. Боспорское царство..., გვ. 326-327; **Е. С. Голубцова.** Северное Причерноморье и Рим на рубеже нашей эры. М., 1951, გვ. 128.

¹ **Тас. Анн.**, XII, 15.

² **Тас. Анн.**, XII, 15-17; **В. Ф. Гайдукевич.** Боспорское царство..., გვ. 327-328; **В. Б. Виноградов.** Сарматы Северо-Восточного Кавказа..., გვ. 161; *История Северо-Осетинской АССР*, т. I., გვ. 59-60.

³ **Тас. Анн.**, XII, 18-19.

⁴ **Тас. Анн.**, XII, 20; **В. Ф. Гайдукевич** Боспорское царство..., გვ. 218; **Е. С. Голубцова.** Северное Причерноморье и Рим..., გვ. 129.

დასჭირდა იმისათვის, რომ იმპერიის პრესტიჟის შეუღალავად, აორსებს მითრი-
დატე რომისათვის გადაეცათ, თუმცა იძულებული გახდა მისთვის სიცოცხლე
შეენარჩუნებინა¹. მითრიდატე რომში საკმაოდ დიდი ხნის მანძილზე ცხოვრობ-
და და მხოლოდ იმპერატორ გალბას (68-69წწ.) მმართველობის დროს, უკვე
სხვა დანაშაულისათვის, ნიმიფიდიუსის შეთქმულებაში მონაწილეობის გამო, და-
საჯეს სიკვდილით². ასე რომ, რომმა აშკარად დაინახა, რომ მათი ახალი მო-
კავშირები – აორსები, არც თუ ისე საიმედო იყვნენ და ისეთ არასტაბილურ
რეგიონში, როგორც იყო ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის ბარბაროსული სივრ-
ცე, მათზე დაყრდნობის იმედი არ უნდა ჰქონოდა.

გარდა ამისა, 49 წელს რომაელებისა და აორსების მიერ სირაკების
ტომთა კავშირის დამარცხების შემდეგ, ჩრდილოეთ კავკასიაში სარმატულ
ტომებს შორის არსებული ძალთა ბალანსი დაირღვა. იბერიის ტრადიციულ-
მა მოკავშირეებმა, სირაკებმა დაკარგეს ჰეგემონობა თერგი-სუნჯის რაიონში,
რის შედეგადაც დარიალის გადმოსასვლელის მიმდებარე ტერიტორია დაიკა-
ვა სარმატთა ახალმა ჯგუფმა – ალანებმა³. ალანები სირაკების მოსისხლე
მტრები იყვნენ და ამდენად, პირველ ხანებში მტრულად იყვნენ განწყობილი
სირაკთა ამიერკავკასიელი მოკავშირეების, იბერების მიმართაც⁴.

ყოველივე ამასთან ერთად, ალანთა გამოჩენის შემდეგ განსაკუთრებით
გაძლიერდა სარმატული ტომების ზეწოლა ბოსფორზე. ალანები, რომლებიც
ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში, როგორც რეალური ძალა, გამოჩნდნენ ახ.წ.
II ს. 50-60-იან წლებში, მალევე ჩაუდგნენ სათავეში აღმოსავლეთ აზოვისპი-
რეთისა და ჩრდილოეთ კავკასიის სარმატულ ტომთა კავშირს, შედეგად კი,
სარმატული ტომების აქტიურობა ბოსფორის მიმართულებით ერთიორად გა-
იზარდა⁵.

ახლა რაც შეეხება უშუალოდ ჩვენ საკვლევ პრობლემას. როგორც ვნა-
ხეთ, ალანთა გამოჩენამ იმიერკავკასიაში დიდი ცვლილებები გამოიწვია. ალანთა
ხელში გადავიდა დარიალის ხეობის მისადგომები და იმავე დროს გაძლიერდა
სარმატული ტომების ზეწოლა ბოსფორზე. აი, ასეთი იყო ნერონის მმართვე-
ლობის პერიოდისათვის ჩრდილოეთ კავკასიაში შექმნილი სიტუაცია.

¹ Tac. Ann., XII, 20; E. C. Голубцова. Северное Причерноморье и Рим ..., გვ. 129.

² Plut. Galba, 13, 15.

³ В. Б. Виноградов. Сарматы Северо-Восточного Кавказа..., გვ. 164. წერილობით წყა-
როებში ალანთა სახელი პირველად სწორედ I ს. შუახანებისათვის ჩნდება (იხ.
Ю. А. Кулаковский. Аланы по сведениям классических и византийских писателей. Ки-
ев, 1899, გვ. 102. ალანთა შესახებ იხ. აგრეთვე: К. Ф. Смирнов. Сарматские племе-
на Северного Прикаспия. – *Краткие сообщения института материальной культуры*,
34, 1950, გვ. 109-110; *Очерки истории Карачаево-Черкесии...*, გვ. 49-50; *История наро-
дов Северного...*, გვ. 85-86).

⁴ В. Б. Виноградов. Сарматы Северо-Восточного Кавказа..., გვ. 164.

⁵ В. Ф. Гайдукевич Боспорское царство..., გვ. 337, 543, შენ. 46.

როგორც აღინიშნა, დარიალის გადმოსასვლელს რომისათვის სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. ჩრდილოეთ კავკასიაში დარიალის ხეობის მისადგომების იბერიისადმი მტრულად განწყობილი ალანების მიერ დაკავებით, ფაქტობრივად იგი ჩაკეტილი აღმოჩნდა და ამდენად, რომს უკვე აღარ შეეძლო იმიერკავკასიიდან მომთაბარეთა დამხმარე რაზმების გადმოყვანა და მათი სამხედრო რესურსების გამოყენება. ეს კარგად გამოჩნდა არმენიაში კორბულონის კამპანიის დროს. თუ ის. 30-იან წლებში სომხეთისათვის ბრძოლაში, სარმატული ტომების სირაკთა დაჯგუფება აქტიურად იბრძოდა პართიის წინააღმდეგ, ნერონის დროს, იმავე სომხეთისთვის მიმდინარე ბევრად უფრო ფართომასშტაბიან ომში, ისინი წყაროებში უკვე აღარ იხსენიებიან. აქედან გამომდინარე, გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ ალანთა წინააღმდეგ ლაშქრობა დაიგეგმა სწორედ დარიალის მიმართულებით.

ლაშქრობისათვის მზადების მასშტაბებიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ მის მიზანს არ წარმოადგენდა მხოლოდ დარიალის გაკონტროლება. ჩვენი აზრით, მზადდებოდა ბევრად უფრო გრანდიოზული ოპერაცია. ამ ლაშქრობის მიზნები გაცილებით უფრო დიდი რომ იყო, ვიდრე ამიერკავკასიაში დარიალის ხეობის მისადგომებთან წესრიგის დამყარება, მოწმობს თუნდაც ის ფაქტი, რომ მისი მომზადების შესახებ იცოდა ყველა ავტორმა, ვინც კი წერდა ნერონის ეპოქაზე. გარდა ამისა, მიგვაჩნია, რომ მხოლოდ დარიალის გაკონტროლებისათვის საჭირო არ იყო სპეციალურად ახალი ლეგიონის ფორმირება, ევროპულ პროვინციებში – ილირიაში, გერმანიასა და ბრიტანეთში დისლოცირებული ჯარების, რომლებიც მთელი იმპერიის სამხედრო ძალებში გამოირჩეოდნენ თავისი ბრძოლისუნარიანობით, აღმოსავლეთისაკენ გადასროლა. დარიალის გაკონტროლება, ჩვენი აზრით, იყო ნერონის მიერ დაგეგმილი ფართომასშტაბიანი კამპანიის მხოლოდ პირველი ეტაპი.

ამ ლაშქრობის საბოლოო მიზნების გაგება, როგორც უკვე აღინიშნა, შეუძლებელია ნერონისა და მთლიანად რომის საერთო-აღმოსავლური პოლიტიკის გათვალისწინების გარეშე. დაგეგმილი ექსპედიცია, ჩვენი აზრით, პირდაპირ უკავშირდება ნერონის პოლიტიკას შავიზღვისპირეთში და წარმოადგენს ამ პოლიტიკის ლოგიკურ გაგრძელებას. როგორც ზემოთ ვნახეთ, ნერონმა სომხეთში წარუმატებლობის კომპენსირება შავიზღვისპირეთში რომის პოზიციების განმტკიცებით სცადა. ამ მიზნით რომაელებმა შავიზღვისპირეთში დაიწყეს გეგმაზომიერი ღონისძიებების გატარება. ნ2წ. მეზიდან ყირიმში გადასროლილ იქნა რომაული ჯარები მომთაბარეთა მიერ ალყაში მოქცეული ხერსონესის დასახმარებლად. რომაელებმა სკვითები უკუაგდეს¹, მაგრამ ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის ქალაქებს კვლავ ემუქრებოდა მომთაბარეთა თავდასხმის საფრთხე. მაშინ ნერონის ბრძანებით ყირიმსა და კავკასიის სანაპიროზე განლაგებულ იქნა რომაული გარნიზონები. მეოტიდა-პონტოსპირეთში

¹ В. Н. Дьяков. Оккупация Таврики в IV в. н.э. – *Вестник древней истории*, №1, 1941, გვ. 92.

იმპერიის ინტერესებს 3000 მძიმედ შეიარაღებული მეომარი და 40 სამხედრო ხომალდი იცავდა¹. მაგრამ, ნერონის ხელისუფლება ამითაც არ დაკმაყოფილდა და ბოსფორი უშუალოდ რომის პროტექტორატის ქვეშ იქნა მოქცეული². 63წ. კი რომაელებმა გააუქმეს პოლემონიდური პონტოს სამეფო და მისი ტერიტორია, კოლხეთთან ერთად, პროვინციად გამოაცხადეს³.

ასე რომ, ნერონმა ავგუსტუსისა და კალიგულას მსგავსად, სცადა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთი, აღმოსავლეთი და ჩრდილოეთი სანაპიროების ერთ – მთლიან ადმინისტრაციულ-პოლიტიკურ ერთეულად ჩამოყალიბება, რაც საუკეთესო საშუალება იქნებოდა რომის გავლენის გასაძლიერებლად შავიზღვისპირეთში და რომლის განხორციელებასაც რომაელები დიდი ხნის მანძილზე უშედეგოდ ცდილობდნენ. ამასთან, ნერონის პოლიტიკა მისი წინამორბედების გეგმებთან შედარებით ბევრად უფრო რადიკალური იყო. თუ ავგუსტუსი და კალიგულა ცდილობდნენ პონტო-ბოსფორის გაერთიანებას და მის ტახტზე რომისათვის სასურველი კანდიდატის აყვანას, ნერონმა მთელი რეგიონის უშუალოდ რომის პროვინციულ სისტემაში ჩართვა სცადა. ასეთ ვითარებაში ნერონს, მისი პოლიტიკური ფიგურის მთელი ოდიოზურობის მიუხედავად, არ შეიძლებოდა არ გაეთვალისწინებინა ის, რომ ამ გეგმის ყველაზე სუსტი წერტილი ბოსფორი იყო და შავიზღვისპირეთის ერთი ხელისუფლების ქვეშ გაერთიანების იდეა ორივე შემთხვევაში სწორედ ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის ბარბაროსული ტომების აქტიურობის გამო ჩავარდა. რომის ხელისუფლებისათვის ამკარა უნდა ყოფილიყო, რომ ბოსფორში რომის პოზიციების გამყარება, შეუძლებელი იყო ჩრდილოკავკასიელ მომთაბარე ტომებზე გარკვეული კონტროლის დაწესების გარეშე. ვფიქრობთ, სწორედ ამ მიზნით დაიგეგმა ალანთა წინააღმდეგ დარიალის მიმართულებით ლაშქრობა, რომელიც მიზნად ისახავდა მთლიანად იმიერკავკასიაში მომთაბარე ტომების გაკონტროლებას. ეს გეგმა კი თავისი მასშტაბებიდან გამომდინარე, მართლაც რომ უპრეცედენტო და საკმაოდ ძნელგანსახორციელებელი ჩანდა. მაგრამ, ნერონის ზღვარგადასული ამბიციურობიდან გამომდინარე, მოულოდნელი არ უნდა ყოფილიყო მის მიერ ისეთი გრანდიოზული ექსპედიციის დაგეგმვა, რომელიც წარმატებით განხორციელების შემთხვევაში, იმპერატორს მართლაც რომ დიდების შარავანდედით შემოსავდა.

¹ **Jos. Flav.**, Bell. Jud., II, 366-368; **М. И. Ростовцев.** Римские гарнизоны на Таврическом полуострове и Айтодорская крепость. – *Журнал министерства народного просвещения*, 1900, кн. 3, გვ. 141-159.

² **В. Ф. Гайдукевич.** Боспорское царство..., გვ. 330.

³ **კ. ფოფია.** რომი და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი..., გვ. 52-54.

KAKHABER PIPIA

TO THE ISSUE OF GOALS AND DIRECTIONS OF NERO'S CAUCASIAN CAMPAIGN

At the beginning of the 60s of the 1st century A.D., Nero tried to unify Northern and Eastern Black Sea Coast under the dominion of the sole ruler. For this purpose a direct protectorate under the kingdom of Bosporus was established in 62, and in 63 the territory of the kingdom of Polemonian Pontus was declared as a province of Rome. By the order of Nero, Roman garrisons were dislocated in the Crimea and on the Caucasian Sea Coast. After these measures Nero began the preparation for the grandiose campaign in the Caucasus. Selected legions from Britain, Germany and Illyria began moving to the East. Especially for this campaign a new legion was formed – “Phalange of Alexander the Great”. But as a result of the rebellion started by Vindex in Gallie, this campaign was disrupted.

ნარბიჯა გამისონია

პაპების საერო ხელისუფლების წარმოშობის წინაპირობების შესახებ

როგორც ცნობილია, ქრისტიანობა ჩაისახა პალესტინაში I საუკუნეში და იგი იყო იუდეველთა ერთ-ერთი სექტა, სახელდობრ სექტა ნაზარეველთა. ქრისტიანობის შემდგომი ისტორია – ესაა ისტორია ქრისტიანულ საზოგადოებათა, მთელი რომის სამყაროში მათი გავრცელების, იუდეველ ელემენტებისაგან ქრისტიანობის განთავისუფლებისა და რომის იმპერიის სოციალურ-პოლიტიკურ და კულტურულ ფორმებთან მისი შეგუებისა. ქრისტიანულ საზოგადოებათა ორგანიზაციასა და მათ სოციალურ შემადგენლობაში მომხდარ ცვლილებათა შესაბამისად იცვლებოდა აგრეთვე ქრისტიანული იდეოლოგიაც, რომელიც თანდათან წყვეტდა კავშირს არქაულ ქრისტიანობაში არსებულ რევოლუციურ იდეებთან. ახ. წ. II. დასასრულს ქრისტიანული საზოგადოებანი არსებობდა რომის იმპერიის ყველა მსხვილ ქალაქებში. თავისი ადგილმდებარეობის, წვერთა რიცხვის სიმრავლისა და სიმდიდრის მეოხებით რომის ქრისტიანთა საზოგადოებამ გაბატონებული მდგომარეობა მოიპოვა ყველა დანარჩენ ქრისტიანულ საზოგადოებათა შორის. მიუხედავად იმისა, რომ რომის ისტორია ქართულ ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ კარგად არის შესწავლილი, ამ სახით ნაშრომის გამოქვეყნება საჭიროდ ჩავთვალე, ვინაიდან, ჩემი მიზანია ქართულ საზოგადოებას, რომელიც დაინტერესებულია ქრისტიანული ეკლესიის, კერძოდ, კათოლიკური ეკლესიის ისტორიით, რომელიც შუა საუკუნეებში იყო დასავლეთ ევროპის რელიგიური და სულიერი ცხოვრების წარმმართველი ძალა, მივაწოდო გარკვეული მასალა კათოლიკური ეკლესიის აქტიურ მონაწილეობაზე საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში და სწორედ ამ ფონზე წარმოვაჩინო, თუ როგორ ცდილობდნენ პაპები გამხდარიყვნენ საერო ძალაუფლების მფლობელები.

მას შემდეგ, რაც იერუსალიმში ჯვარს აცვეს უფალი იესო ქრისტე, მისი მოციქულები თანახმად მაცხოვრის სიტყვისა, მაშინვე შეუდგნენ ახალი სარწმუნოების ქადაგებას. უკვე ორი საუკუნის შემდეგ ცნობილი ქრისტიანი ღვთისმეტყველი და მწერალი კვინტუს სეპტუს ფლორენს ტერტულიანე (160-220წწ.), წერდა: „გუშინ მოსულები ვართ, მაგრამ უკვე ავაკსეთ თქვენი (წარმართების) ქალაქები, კუნძულები, სიმაგრეები, საქალაქო თვითმმართ-

ველობანი და სამხედრო ბანაკებიც კი“.¹

ქრისტიანობის სწრაფი გავრცელების მიზეზი, პირველ რიგში, თვით სარწმუნოების ხასიათიდან გამომდინარეობდა: იგი არ ყოფდა ადამიანებს სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის მიხედვით. ქრისტიანული სარწმუნოება უმწეო ხალხს ქომაგობდა და მორწმუნეებს ცოდვების მიტევებასა და მარადიულ ცხოვრებას ჰპირდებოდა. ღარიბებისა და ღატაკების, მონების რიცხვი რომსა და მის სამფლობელოებში, რა თქმა უნდა მეტად დიდი იყო, სწორედ ისინი გახდნენ პირველნი – ახალი რელიგიის თაყვანისმცემენი. იმპერიის ქალაქებსა და სხვა დასახლებულ პუნქტებში იქმნებოდა ქრისტიანული თემები. ქრისტიანობა თანდათან მსოფლიო რელიგია ხდებოდა, თუმცა მანამდე, ყოველ ხალხს, ყოველ თემს თავისი ღმერთი ჰყავდა. თვით რომში ცნობილი რომაელი მწერლის, სწავლულისა და სახელმწიფო მოღვაწის გაიუს პლინიუს სეკუნდუსისა (23/24, – 79წწ.) და არანაკლებ ცნობილი რომაელი ფილოსოფოსის, დრამატურგისა და პოლიტიკური მოღვაწის სენეკას თქმით, ყოველ ხალხმრავალ მოედანზე უფრო მეტი ღმერთების ქანდაკებები იდგა, ვიდრე ადამიანები². ამასთან, ხშირად ერთმანეთის მახლობლად ესვენა ეგვიპტური ძაღლის ან ხარის თავიანი კერპების, სპარსული, ბერძნული და რომის მიერ დაპყრობილი სხვა ხალხების ღვთაებების გამოსახულებები. ყოველივე ეს ხალხში და განსაკუთრებით რომის არისტოკრატიაში მრავალღმერთიანობის შთაბეჭდილებას ქმნიდა და რომაული რელიგიებისადმი ურწმუნოებას იწვევდა. ჯერ კიდევ რომაელი მწერალი და მეცნიერი ვარონი (ძვ. წ. 116-27წწ.) თავის წიგნში „რელიგიური სიძველეები“ წინასწარმეტყველებდა, რომ რომში მალე რელიგია დაიღუპება „არა გარეშე მტრის თავდასხმის, არამედ მოქალაქეთა მიერ მისი უგულვებელყოფის შედეგად“.³

ამასთან იმ გარემოებამ, რომ ქრისტეს მოციქულებს არა მარტო რამდენიმე ერთიმეორეს მიმართ მტრულად განწყობილ სახელმწიფოებში უხდებოდათ ქრისტიანობის ქადაგება, არამედ რომის იმპერიაში, რომელმაც გააერთიანა ხმელთაშუა ზღვის მთელი აუზი, დაანგრია კედლები ხალხებს შორის და იმპერატორის კულტის სახით საერთო ოფიციალური რელიგია შექმნა და ძლიერ შეასუსტა ადგილობრივი ღმერთებისადმი – კულტებისადმი პატივისცემა, გაადვილა ახალი, სხვადასხვა ხალხების მიმართ შემწყნარებლურად განწყობილი სარწმუნოების გავრცელება. ის, მეორე ნახევარში ქრისტიანობის გავრცელების ცენტრმა ელინურ საზოგადოებაში გადაინაცვლა. პირველი ეკლესია, რომელიც ბერძნებისაგან შედგებოდა, ანტიოქიის თემი იყო. შემდეგ შეიქმნა ალექსანდრიის თემი.

¹ Тертулиан. О прескрипции [против] еретиков. <http://www.biblicalstudies.ru/Lib/Father2/Tertulian4.html> (რუსულად), <http://www.tertullian.org/> (ინგლისურად), (О крещении, О плоти Христа, Апология), <http://www.svitlo.net>.

² Лукиан. Избранные атеистические произведения. М., 1955, გვ. 113.

³ С. Г. Лозинский. История папства. М., 1986, გვ. 17.

ამრიგად, ქრისტიანობა იუდაიზმიდან თანდათან ემანსიპირებული და უნივერსალური გახდა მთელი მსოფლიოსათვის¹. I საუკუნეში ქრისტიანული თემები იქმნებოდა იმპერიის ქალაქებსა და სხვადასხვა დასახლებულ პუნქტებში. ისინი ერთად იკრიბებოდნენ სალოცავად, სააღსარებოდ, სატრაპეზოდ. არ არსებობდა საეკლესიო ორგანიზაცია, არ ყავდათ ღოგმატიკოსები და საეკლესიო თანამდებობის პირები. ადრექრისტიანული თემები გმობდნენ სიმდიდრეს, მაგრამ II-III საუკუნეებში ქრისტიანულ ორგანიზაციაში გაერთიანდნენ საშუალო და ზოგჯერ მაღალი ფენის წარმომადგენლებიც კი. „ქონებრივი ნაკადის“ შემოჭრით პირვანდელი ქრისტიანული თემის შემადგენლობა სოციალურად შეიცვალა. თანდათან ჩამოყალიბდა იერარქიული ორგანიზაცია. ეკლესიაში მთავარ როლს ასრულებდნენ წინასწარმეტყველები და მოციქულები, დიდი პატივისცემით სარგებლობდნენ აგრეთვე პრესვიტერები ანუ (ხუცესები)².

II საუკუნიდან ქრისტიანული თემის მთავარ ჩინს ეპისკოპოსი (მზრუნველი ან ზედამხედველი) წარმოადგენდა. იგი თანდათანობით უმაღლესი ხელმძღვანელი გახდა. ეპისკოპოსი განაგებდა საზოგადოების ქონებას, რომელიც შედგებოდა შემოწირულობებისა და საჩუქრებისაგან, რაც საკმაო სიუხვით შემოდიოდა ქრისტიანულ საზოგადოებებში და იმავე დროს ის იყო საზოგადოების წარმომადგენელი საერო ხელისუფალთა წინაშე³.

პირველ საუკუნეში რომის სახელმწიფო შეუბრალებლად დევნიდა ქრისტიანებს და ამ დევნამ უფრო მეტი ძალა შესძინა ახალ სარწმუნოებას. „რაც უფრო მეტ ტანჯვას გვაყენებენ, მით უფრო მრავლდება მორწმუნეთა რიცხვი“, წერდა III. პირველი ნახევრის ფილოსოფოსი და საეკლესიო მწერალი იუსტინე წამებული (105-165)⁴. ქრისტიანული თემების რიცხვის ზრდასთან ერთად ეპისკოპოსების ირგვლივ იკრებებოდნენ თანამდებობის პირები, რომელთა მოვალეობაში, გარდა ქადაგებისა, შედიოდა ფინანსების, სასამართლო-პოლიციური და სხვა საკითხების გადაჭრა. ეპისკოპოსი, როგორც მორწმუნეთა საზოგადოების წარმომადგენელი, თემის სათავეში მოექცა და თავის თავზე აიღო რწმენის საკითხში მეთვალყურეობა⁵. II საუკუნის შუახანებიდან ცალკეული თემები მჭიდრო კონტაქტს ამყარებენ ერთმანეთთან. როგორც წესი, შედარებით მდიდარი თემების ეპისკოპოსები ხდებიან სხვა უფრო ღარიბი თემების ხელმძღვანელები. „ეკონომიკურად ძლიერი თემის ხელმძღვანელი აბსოლუტური ხელმძღვანელი ხდება“⁶.

¹ **Е. Гергей.** История папства. Перевод с венгерского. М., 1996, გვ. 15.

² **Е. Гергей.** История папства..., გვ. 17.

³ **ვ. სერგეევი.** ძველი რომის ისტორიის ნარკვევები, ნაწ. II., თბ., 1941, გვ. 678.

⁴ *Церковь Христова.* Саранск, 1991, გვ. 29-30.

⁵ **С. Г. Лозинский.** История папства..., გვ.10.

⁶ **Е. Гергей.** История папства ..., გვ. 18.

II საუკუნის მეორე ნახევარში ქრისტიანული თემი გადაიქცა ურთიერთდაკავშირებული ეკლესიების ფართო ქსელად. ცალკე რეგიონებს, თემებს სათავეში ედგა ქალაქში არსებული საეპისკოპოსო¹. ეპისკოპოსებმა, მიიღეს რა უძრავ-მოდრავი ქონების შეძენის უფლება, ეს ფართოდ გამოიყენეს თავიანთ საქმიანობაში. IV საუკუნეში საერო ხელისუფლება აფრთხილებდა ეკლესიას, რომ ზომები იქნებოდა მიღებული იმათ მიმართ, რომლებიც თავიანთი გამორჩენისათვის ექსპლუატაციას გაუწევდნენ „ამაკაცების რელიგიურ გრძნობებს და ქალების სისუსტეს“.² ამ გაფრთხილების თანახმად, 370წ. საეკლესიო თანამდებობის პირებს აეკრძალათ ქვრივებისა და ობლების სახლების, ანდერძების და საჩუქრების მიღება. 20 წლის შემდეგ იმპერატორ თეოდოსიუს I-მა (379-395წწ.) გაამკაცრა ეს გაფრთხილება და მისი დარღვევა შეაფასა, როგორც მოტყუება და ამკრძალავი კანონის ემშაკური მიზნებისათვის გამოყენება³. მაგრამ იმპერატორის ხელისუფლება უკვე ძალზე დასუსტებული იყო და მას ნაკლებად ერიდებოდნენ. 455წ. გაუქმდა ყოველგვარი აკრძალვა საეკლესიო საკუთრებასთან დაკავშირებით.

ეპისკოპოსებმა ხელისუფლებისაგან მიიღეს მნიშვნელოვანი ნაწილი იმ უზარმაზარი ქონებისა, რომელსაც ადრე წარმართული ღვთაებების მსახურები ფლობდნენ. ეპისკოპოსების სიმდიდრის ზრდასთან ერთად ეკლესია გადაიქცა ძლევაშობილ მიწათმფლობელად⁴. პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ გარემოებას, რომ მხოლოდ ეპისკოპოსებსა და მღვდლებს შეეძლოთ ევქარისტიის (ზიარების) საიდუმლოების, ე. ი. ქრისტიანული კულტის ყველაზე მნიშვნელოვანი აქტის შესრულება. მოწყალების დარიგება, ტრაპეზებისა, თავშესაფართა, მგზავრთა მისაღები სახლების მოწყობა, საზოგადოების, სახსრების განკარგვა სავსებით დამოკიდებული იყო ეპისკოპოსების და მისი ხელქვეითი კრებულისაგან. „ვინც ეპისკოპოსს სძულს, იგი უნდა სძულდეს საზოგადოების მთელ ხალხს“⁵ – კვითხულობთ II საუკუნის ერთ-ერთ დარიგებაში. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იხვეჭენ ეპისკოპოსები რომის იმპერიის ყველაზე თვალსაჩინო ქალაქებში: ალექსანდრიასა, კართაგენსა, კონსტანტინოპოლსა, ანტიოქიასა და რომში. II საუკუნის დამლევიდან და განსაკუთრებით III საუკუნიდან ყველა ქრისტიან ეპისკოპოსთა შორის თავისი მატერიალური ძალითა და გავლენით გამოირჩევა ცენტრალური რომის საზოგადოების ეპისკოპოსი – მომავალი რომის პაპი.

სამაგიეროდ ეკლესიამ მთელი თავისი გავლენა მმართველი კლასის სამსახურში ჩააყენა, შეეცადა რა გაენელებინა მონებისა და კოლონების ბრძო-

¹ Е. Гергей. История папства..., გვ. 18

² С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 10-11.

³ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 11.

⁴ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 12.

⁵ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 12.

ლა. ერთ-ერთი კრების გადაწყვეტილების თანახმად, რომლის გაზიარება ყველა ქრისტიანის ვალდებულება იყო, „ანათემას გადაეცემოდა ყველა, ვინც წააქეზებდა მონას ბატონისაგან გაქცეულიყო“¹.

საქალაქო თვითმმართველობის დაცემისა და სახელმწიფო აპარატის შესუსტებასთან ერთად, ღიდგვაროვანი ოჯახებიდან გამოსული ეპისკოპოსები, რომლებიც დიდი გავლენით სარგებლობდნენ, მთავარი პირები გახდნენ ქალაქებში და რეგიონებში. განსაკუთრებით გაიზარდა რომის ეპისკოპოსის სიმდიდრე და გავლენა. მათი განდიდებისათვის შეიქმნა ლეგენდა, რომლის მიხედვითაც ისინი პირდაპირი მემკვიდრეები იყვნენ წმიდა პეტრეს ტახტისა².

უნგრელი ისტორიკოსის ე. გერგეის აზრით, რომის ეპისკოპოსის პირველობის დამადასტურებლად სრულებით არ იყო საჭირო წმ. პეტრეს ეპისკოპოსობის ფაქტი, რადგან თუ ამ უფროსობას დაუკავშირებთ პეტრეს პიროვნებას, მაშინ ლოგიკური იქნებოდა, ანტიოქია ჩაგვეთვალა ცენტრად, ვინაიდან წმ. პეტრე პირველად იქ მოღვაწეობდა, მაგრამ რომი თავიდანვე იღგა ანტიოქიაზე მაღლა, გახდა რა დასავლეთის ქრისტიანული ცენტრი. რომი, როგორც მსოფლიოს პოლიტიკური ცენტრი – უზრუნველყოფდა რომის ეპისკოპოსების პრიმატობას³.

რომის ეპისკოპოსის მიერ თავისი თავის ქრისტიანულ სამყაროში უმთავრესად გამოცხადებას ებრძოდნენ დიდი აღმოსავლური თემები, რომლებიც უფრო ადრე იყვნენ დაარსებულნი – ალექსანდრიის, იერუსალიმის, ანტიოქიის. ალექსანდრიის ქრონიკა იტყობინებოდა, რომ ვესპასიანეს (69-79წწ) იმპერატორობის პირველ წელს გარდაიცვალა პეტრეს მოციქული და იერუსალიმის პატრიარქი იაკობი, რომელიც პეტრემ რომში გამგზავრებამდე დანიშნა თავის ნაცვლად და იერუსალიმის ეპისკოპოსად⁴. იმის უფლებას, ჩათვლილიყო პეტრეს დაარსებულად, ეკლესიის „კლდე“ (პეტრა – ბერძნულად კლდეს ნიშნავს) და ციური სამეფოს გასაღების მფლობელად, რომს ყველაზე მეტად და შეუპოვრად იერუსალიმი ეცილებოდა⁵.

რომის ეპისკოპოსები კალიქსტ I-დან (კალიქსტუსი) (217-222წწ) მოყოლებული ამტკიცებდნენ, რომ მათ ეკუთვნოდათ იურიდიული პირველობაც. რომის ეპისკოპოსები მიწაზე „ღვთის მოადგილეებად“ იწოდებოდნენ, რომ „შვიდი ზეცის“ ყველა კარი მათი შეხედულებისამებრ შეედლოთ გაელოთ ნებისმიერი მოკვდავის წინაშე და ყველაზე საშინელი ცოდვილებიც კი განეწმინდათ და პირდაპირ სამოთხეში შეეშვათ. რომის ეპისკოპოსთა მტკიცებით,

¹ **Н. А. Сидоров.** Революционное движение римских рабов и колоннов. – წგნ.: *Всемирная история*, т. 3. М., 1957, გვ. 81.

² **Н. А. Сидоров.** Революционное движение римских рабов и ..., გვ. 81.

³ **Е. Гергей.** История папства..., გვ. 20-22.

⁴ **С. Г. Лозинский.** История папства..., გვ. 20-22.

⁵ **С. Г. Лозинский.** История папства..., გვ. 20-22.

რომის მიწა განსაკუთრებით მძაფრად იყო გაჟღენთილი წამებულთა სისხლით და მოციქულების პავლესა და პეტრეს წამებამ რომში ეს ქალაქი საზღვრად აქცია მსოფლიოს უწმინდეს ქალაქად.

რომის ეპისკოპოსები პრეტენზიას აცხადებდნენ განსაკუთრებულ ტიტულზე, რომელიც განასხვავებდა მათ სხვა ეპისკოპოსებისაგან, მარცელინმა (296-304წწ.) აღმოსავლეთიდან გადაიღო ეს ტიტული და თავის თავს პაპი უწოდა, ბერძნული სიტყვიდან – „Pappas“ – მამა, როგორც უწოდებდნენ ეპისკოპოსს აღმოსავლეთში. მხოლოდ VII საუკუნის დასაწყისში იწოდა ამ სახელით, გამორჩევით რომის ეპისკოპოსი¹.

ქრისტიანობამ საბოლოოდ გაიმარჯვა კონსტანტინე I დიდის დროს (305-317წწ.) დროს. 305 წელს კონსტანტინე გახდა იმპერატორი, რომელიც მხოლოდ სიკვდილის წინ 337 წელს მოინათლა. შთამომავლობამ მას „დიდი“ უწოდა. დაიმსახურა კიდევ ეს სახელი, რადგან მან შეძლო მომავლის განჭვრეტა და სათავეში ჩაუდგა დიდ რევოლუციას, რომელიც ქრისტიანობამ მოახდინა.

კონსტანტინე ამბობდა: „ქრისტიანთა ღმერთი მკაცრად სჯის მათ, ვინც შეურაცხყოფს მის კულტს და მადლით ავსებს მათ, ვინც ემსახურება“.² გადმოცემის თანახმად, მაქსცენიუსის წინააღმდეგ ბრძოლისას, როდესაც კონსტანტინეს რომაული ღმერთები არ წყალობდნენ, მან დახმარებისათვის მიმართა იესო ქრისტეს. ამ დროისათვის ცნობილი გახდა, რომ მაქსენციუსის ჯარის ტიბროსის ხიდზე გადასვლის დროს ხიდი ჩაინგრა და იგი ჯართან ერთად მდინარეში დაიხრჩო³. თვით კონსტანტინეს რომისაკენ მიმავალ გზაზე გამოეცხადა მოჩვენება, რომელიც ჯარს მიუძღოდა წინ. ჩამავალი მზის ზემოთ დაინახა განათებული ჯვარი ბერძნული წარწერით: „ენ ტუტო ნიკა!“ (ამით გაიმარჯვე!). იმავე ღამეს მას გამოეცხადა იესო ქრისტე და უბრძანა ჯვრის მსგავსი დროშა გაეკეთებინა. მადლიერების ნიშნად კონსტანტინემ ქრისტიანობა აღიარა და მოინათლა⁴.

მესამე საუკუნის ბოლოდან იწყება ახალი ხანა რომის იმპერიის ისტორიაში. სამი საუკუნის განმავლობაში ავგუსტუსიდან (ძვ. წ. 27 – ახ. წ. 14წწ.) დიოკლეტიანემდე (284-305წწ.) თანდათან ვითარდებოდა საიმპერიო ადმინისტრაცია, რასაც შედეგად მოჰყვა სენატის, როგორც პოლიტიკური დაწესებულების სრულიად გაქრობა. გაიმარჯვა ცენტრალიზაციამ. ეს ევოლუცია დიოკლეტიანეთი დამთავრდა. დიოკლეტიანემ ბოლო მოუღო იმ ანარქიას, რომელიც გამეფებული იყო იმპერიაში ბოლო ნახევარი საუკუნე, გაამაგრა შერყეული იმპერია და ამას მიაღწია ტეტრარქიით – როდესაც თავი-

¹ ეს იყო ბრძოლა „წითელ ქვებთან“ (შახა ღუბრა) – ეტრურიაში, სადაც დამარცხებული იქნა მაქსენციუსი 312წ. ვ. სერგეევი. ძველი რომის..., გვ. 852.

² С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 23.

³ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 23.

⁴ Е. Гергей. История папства..., გვ. 24-25.

სი ხელისუფლება ორ ავგუსტუსსა და ორ კეისარს შორის გაანაწილა, თუმცა ნამდვილი იმპერატორი მარტო დიოკლეტიანე იყო.

დიოკლეტიანემ იცოდა, რომ იმპერიის ერთიანობის შენარჩუნება მხოლოდ ერთიან ძლიერ ეკლესიას შეეძლო. მისი მმართველობა ქრისტიანული მოძღვრების აღმავლობის ხანას დაემთხვა. მაგრამ იმპერატორმა ალლო აულო შექმნილ მდგომარეობას, მან სახელმწიფოს იდეოლოგიურ საფუძვლად რომაული პანთეონი აირჩია. ქრისტიანების დევნამ მის დროს აპოგეას მიაღწია. 303წ. დიოკლეტიანემ ნიკომედიაში გამოსცა ედიქტი, რომლითაც ქრისტიანების ხოცვა-ჟლეტა დაიწყო. 303წ. 23 თებერვალს დაიწყო დევნა. ამ დღეს საზღვარი უნდა დაედო დიოკლეტიანეს ქრისტიანობის გავრცელებისათვის, მაგრამ სახელმწიფოს შეტაკება ეკლესიასთან დამთავრდა სახელმწიფოს მარცხით. უფრო მეტიც, შეტაკებამ გამოიღო საწინააღმდეგო შედეგი – გაჩნდნენ ქრისტიანი „წამებულნი“, რომელთაც ქრისტიანული სარწმუნოებისა და ეკლესიის ავტორიტეტი გაზარდეს არა მარტო ქრისტიანების, არამედ კერპთაყვანისმცემელთა თვალშიც¹.

დიოკლეტიანეს დროს ქრისტიანების დევნის საბაბად გადაიქცა ხანძარი იმპერატორის სასახლეში (ნიკომედიაში), რომლის მიზეზად ასახელებდნენ ქრისტიანებს. ქრისტიანების დევნის ინიციატივა გამოძინარეობდა ქურუმებისაგან, რომელთაც ძლიერ სძულდათ ქრისტიანები, როგორც თავისი პროფესიული მეტოქეები. ქურუმობას მხარს უჭერდა მოსახლეობის ერთი ნაწილი, განსაკუთრებით არისტოკრატია, ინტელიგენცია და თვით იმპერატორი. დიოკლეტიანე სახელმწიფო საქმეებში და პირად ცხოვრებაში დამარცხების მიზეზად სთვლიდა ქრისტიანულ დემონებს (ღმერთებს), განსაკუთრებით კი, მთავარ ღმერთს, ქრისტეს.

დიოკლეტიანეს რელიგიური მარცხის მიზეზი მდგომარეობდა პირველყოვლისა, თვით რომის სახელმწიფოს შინაგან უძღურებაში. დიოკლეტიანეს თვითმპყრობელური პოლიტიკა თავისი უზომო გადასახადებით, ხდიდა საიმპერატორო ხელისუფლებას არაპოპულარულს მოსახლეობაში, თვით მოხელეთა შორის, რომლებიც დააჯარიმეს და რომლებიც დასჯის შიშით ასრულებდნენ იმპერატორის რესკრიპტებს. იმპერიის იდეოლოგიური დასაყრდენი – ძველი რელიგია კი გახრწნის გზაზე იდგა. ქურუმობამ, რომელიც დაყოფილი იყო მრავალ კულტად და რომელიც თავს იყრიდა ტაძრების გარშემო, უკვე დაჰკარგა თავისი გავლენა. იგი სუსტად იყო ორგანიზებული. ქრისტიანების ეკლესიის ტიპის საერთო ორგანიზაცია ქურუმებს არ ჰქონდათ. ქრისტიანულმა ეკლესიამ საბერძნეთ-რომის კულტიდან ბევრი ცრუმორწმენეობა აითვისა და რამდენიმე შეცვლილი სახით შეიტანა თავის ქრისტიანულ რიტუალში. მეორე მხრით, თვით წარმართთა კულტები და რელიგიური შეხედულებანი ქრისტიანული სარწმუნოების ზეგავლენით შეიცვალა. წარმართო-

¹ ვ. სერგეევი. ძველი რომის., გვ. 852.

ბისა და ქრისტიანული სარწმუნოების სინკრეტიზმის ყველაზე მკვეთრი დასტურია კულტის ღმერთის მითრას „გაქრისტიანება“. ეკლესიის მთავარ წარმატებად ითვლებოდა ძლიერი საეპისკოპო ორგანიზაცია, რომელიც IV საუკუნისათვის უკვე საერთაშორისო ორგანიზაციად გადაიქცა.

ქრისტიანული ეკლესიის გამარჯვებისა და სახელმწიფოს დამარცხების ოფიციალური დამადასტურებელია მილანის ედიქტი, – გამოცემული კონსტანტინესა და მისი თანამმართველის – ლიცინიუსის მიერ.

„მილანის ედიქტი“¹ მითითებულია: „ჩვენ, კონსტანტინემ და ლიცინიუსმა, ავგუსტუსებმა, შევიკრიბებით რა მილანში, რომ გაგვესაჯა ყველა ის საქმეები, რაც კი ეხება სახელმწიფოს კეთილდღეობას და უშიშროებას, გადავწყვიტეთ, რომ იმ საკითხთა შორის, რომლებიც ჩვენ ამჟამად გვანტერესებს, არაფერი ისე არ იქნებოდა სასარგებლო ჩვენი ხალხისათვის, როგორც დადგენა იმისა, თუ რა საშუალებით შეიძლება სამსახური ღვთაებისადმი. ჩვენ დავადგინეთ: მივანიჭოთ ქრისტიანებს და ყველა სხვა სარწმუნოების წარმომადგენლებს უფლება, თავისუფლად აღიარონ ის სარწმუნოება, რომელსაც ისინი ამჯობნიებენ. ჩვენ გვგონია კარგი და გონივრული იქნება უარი არ ვუთხრათ არავის ჩვენს ქვეშევრდომებს, იქნება ის ქრისტიანი, თუ სხვა კულტის მიმდევარი, – ჰქონდეს უფლება გაყვეს იმ სარწმუნოებას, რომელიც მისთვის უფრო შესაფერია. ამრიგად, ღვთაება, რომლის თაყვანისცემა დღეიდან ყველა ჩვენგანს თავისუფლად შეუძლია, – გარდმოგვივლენს ჩვენ, თავის მოწყალებას და სიკეთეს“.²

ქრისტიანებს უნდა დაბრუნებოდათ მთელი ქონება, რაც დევნის დროს წაართვეს, და ის ადგილები (შენობები), სადაც იკრიბებოდნენ ქრისტიანები, ედიქტის მიხედვით ქონება უბრუნდებოდა არა ცალკეულ პირს, მაგ. ეპისკოპოსს, არამედ ქრისტიანულ თემებს³. „მილანის ედიქტი“ აღიარებდა სჯულშემოწმარებლობას და სცნობდა ქრისტიანული სარწმუნოებისა და ეკლესიის გათანაბრებას სახელმწიფოებრივ წარმართ კულტებთან. გათანაბრების აღიარება კი, ეკლესიის ორგანიზაციის უპირატესობის წყალობით, თითქმის უდრიდა ქრისტიანული სარწმუნოების გაბატონებულ სარწმუნოებად გამოცხადებას რომის იმპერიაში.

ქრისტიანული ეკლესიის სახით სახელმწიფომ მიიღო ძლიერი ორგანიზაცია, რომლის განკარგულებაშიც იყო დისციპლინირებული მონაწილეების – მიტროპოლიტების, ეპისკოპოსების, პრესვიტერებისა და დიაკვნების მთელი

¹ ტექსტი მილანის ედიქტისა შემონახულია ორი რედაქციით – ლაკტანციუსის თხზულებაში „მღვინელთა ხიკვილის შესახებ“ და ევსევის – „ეკლესიის ისტორიაში“.

² **Евсевий Памфил.** Церковная история. М., 1993. ელექტრონული ვერსია იხ. <http://christianity.shu.ru/Texts/eusebius/history.htm>. ქართული თარგმანი მოტანილია წიგნიდან: **ვ. სერგაევო.** ძველი რომის..., გვ. 854.

³ **Е. Гергей.** История папства..., გვ. 27.

შტატი. გარდა ამისა, ისეთი მბრძანებლური ხასიათის ადამიანს, როგორც იყო კონსტანტინე, ეკლესია იზიდავდა თავისი მონარქიული ორგანიზაციით, ავტორიტეტის წინაშე ქედის მოხრის ტრადიციით, ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმოშობის მოძღვრებით, და რესპუბლიკის დაპირისპირების მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულებით. ხოლო ეკლესია, თავის მხრივ, გარდა საჩუქრებისა და პრივილეგიებისა, იძენდა სახელმწიფოებრივ ძალას და ავტორიტეტს, რაც ასე საჭირო იყო ეკლესიის შინაგანი მთლიანობის შესაქმნელად, ლეზობობდა სამხედრო ძალას „ქრისტეს სარწმუნოების მტრებისაგან“ და უცხო სარწმუნოებათაგან დასაცავად. კონსტანტინემ ლიცინიუსზე გამარჯვების შემდეგ, გამოცა მთელი რიგი დეკრეტებისა სახელმწიფოებრივი ეკლესიის ინტერესების სასარგებლოდ. ამით აეკრძალა მუნიციპალიტეტს – აიძულონ ქრისტიანები მიართვან შეწირულობები წარმართ ღმერთებს. ეკლესიის მსახურთ ნება დაერთო გაეთავისუფლებინათ მონები ეკლესიის შუამდგომლობით და ეკლესიის სასარგებლოდ. „თითოეულს, ნათქვამია იმპერატორ კონსტანტინეს მიმართვაში ხალხისადმი, ნება ეძლევა სიკვდილის წინ უანდერძოს წმინდა კათოლიკურ და მართლმადიდებელ თემს თავისი ქონება, და ეს მისი გადაწყვეტილება არ იქნება სადაო“.¹ უფრო გვიან, 321წ. კონსტანტინემ გამოცა კანონი კვირა დღის დღესასწაულად გამოცხადების შესახებ და ამით ქრისტიანობა უპირატეს მდგომარეობაში ჩააყენა.

„მილანის ედიქტის“ შემდეგ ქრისტიანულმა ეკლესიამ დაიწყო ზრუნვა შინაგან ორგანიზაციაზე. მორწმუნეთა შორის თავიდანვე იყვნენ ხელდასმულნი – მღვდლები, რომლებსაც უნდა დაეცვათ სარწმუნოების სიმბოლო, ექადაგათ ხალხისათვის, შეესრულებინათ ღვთისმსახურება. შემდეგ თვით სამღვდლოებაში დამყარდა იერარქია: მღვდელ-დიაკვანზე მაღლა იდგა ეპისკოპოსი, რომელსაც ექვემდებარებოდა ერთი თემის საეკლესიო საქმეები. თემის ეპისკოპოსზე მაღლა იდგა პროვინციის ეპისკოპოსი ანუ არქიეპისკოპოსი ან მიტროპოლიტი.

სამი საეპისკოპოსო კათედრა – რომის, ალექსანდრიის და ანტიოქიის – ყველაზე მნიშვნელოვან საეპისკოპოსოებად ითვლებოდა. თანდათან რომის ეპისკოპოსი, ფაქტობრივად, რომის გამგებლად გადაიქცა, რადგან ქალაქს დაკარგული ჰქონდა იმპერატორის ადმინისტრაციული ცენტრის მნიშვნელობა². ეს პროცესი მოიცავდა ორ ეტაპს. 313 წლის „მილანის ედიქტი“ ქრისტიანობის თავისუფლებაზე პროლოგი იყო. ქრისტიანული ეკლესია საკმაოდ სწრაფად აღმოჩნდა პრივილეგირებულ მდგომარეობაში, 325 წლიდან კი ავტოკრატიულ სახელმწიფო ეკლესიად გადაიქცა. იმპერატორმა საეკლესიო სამფლობელოები გაათავისუფლა სახელმწიფო გადასახადებისაგან. მნიშვნელოვანი თანხები ეპისკოპოსებს ეკლესიათა მშენებლობისათვის და ეკლესია-

¹ ვ. სერგეევი. ძველი რომის..., გვ. 855.

² С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 24-25.

თა საჭიროებისათვის სახელმწიფო ხაზინიდან გადაეცემოდათ. 333 წლიდან ეპისკოპოსებმა მიიღეს სამოქალაქო საქმეებში სასამართლოს წარმართვის უფლება.

პაპი სილვესტერ I (314-335წწ.) მით უფრო სიამოვნებით ემორჩილებოდა კონსტანტინეს, რაც უფრო გულუხვ-საპატიო პრივილეგიებს ლეზულობდა იურიდიულ და ფინანსურ სფეროებში. V საუკუნეში შეიქმნა ლეგენდა, რომ პაპმა იმპერატორი სიბრძავისაგან განკურნა¹. ამავე დროს პაპმა იმპერატორისაგან რეზიდენციად მიიღო ლატერანის სასახლე². სწორედ პაპისა და ეკლესიის მომადლიერებით მიადწია კონსტანტინემ თავისი მოთხოვნის გატარებას ნიკეის მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე. ნიკეის საეკლესიო კრებაზე მართლმადიდებელმა ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ გააკიცხა არიოზი, ალექსანდრიის პრესვიტერი, რომელიც უარყოფდა მამა-ღმერთისა და ძე-ღმერთის ერთარსობას. არიოზის სწავლება ერესად იქნა მიჩნეული. არიოზმა მრავალი მომხრე შეიძინა აღმოსავლეთში. კონსტანტინემ ივარაუდა, რომ ეკლესიის განხეთქილებას შეეძლო იმპერიისათვის ცალკეული ტერიტორიები ჩამოეცილებინა. იმპერატორთან დაახლოებულმა ეპისკოპოსებმა ოროზიუსმა და ალექსანდრემ შეიმუშავეს სპეციალური ტერმინი „თანაარსი“, რომელიც მთელ ქრისტიანულ სამყაროში უნდა დანერგილიყო. ნიკეის საეკლესიო კრებამ 325წ. იმპერატორის თავმჯდომარეობით შეიმუშავა მართლმადიდებლობის დოგმა – სარწმუნოების სიმბოლო³.

იმპერატორი ერეოდა საეკლესიო და რელიგიურ საქმეებში. იგი ითვლებოდა ქრისტეს მემკვიდრედ. თუმცა კონსტანტინე თავს მღვდელმთავრად კი არ ცნობდა, არამედ „საგარეო საქმეების ეპისკოპოსად“ – „episcopus extrancus“ ან „episcopus in externis“⁴ რომი წარმართი ღმერთების ქალაქი იყო, თან ძალზე დაშორებული იმპერიის აღმოსავლეთი საზღვრებისაგან, რომელსაც გამუდმებით ემუქრებოდა მტრის თავდასხმები, რაც ასუსტებდა რომისა და იტალიის მნიშვნელობას. კონსტანტინემ პოლიტიკური და რელიგიური ცენტრი აღმოსავლეთში, ბოსფორზე გადაიტანა. ბერძენთა ახალშენის-ბიზანტიონის ადგილას. 330 წლის 11 მაისს ახალ სატახტო ქალქად კონსტანტინოპოლი გამოცხადდა. იმპერატორის ბიზანტიაში გადასვლამ, ხოლო შემდეგ დასავლეთ რომის იმპერატორის რავენაში გადასვლამ გაზარდა პაპის ავტორიტეტი.

ქრისტიანულმა ეკლესიამ ვერ შეძლო წინ აღდგომოდა ხალხთა დიდი გადასახლების ეპოქაში ბარბაროსების შემოსევების შედეგად დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემას (476წ.). პროვინციელმა ეპისკოპოსებმა კავშირი დაამყარეს ბარბაროს მეფეებთან. ისინი თანამედროვეებს უმტკიცებდნენ რომის

¹ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 26.

² С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 25.

³ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 26-27.

⁴ Е. Гергей. История папства..., გვ. 30.

იმპერიის დაცემის გარდუვალობას. IVს. საეკლესიო მწერლები ავგუსტინი და მისი მოწაფე ოროზიუსი აცხადებდნენ, რომ რომის იმპერიამ დამსახურებული სასჯელი მიიღო, თავისი გარყვნილებისათვის. რომის პოლიტიკური მნიშვნელობის შესუსტებით პაპების ავტორიტეტი უფრო გაიზარდა. თანდათან ყალიბდებოდა პაპის უზენაესი ხელისუფლება. პაპებს გაუჩნდათ პოლიტიკური პრეტენზიები. „იტალია ჩუქნიდა პაპს სამფლობელოებს, მის მაგალითს ბაძავდნენ გალია, დალმაცია, შორეული აფრიკაც კი“. მარტო სიცილიაში პაპის საკუთრებაში შედიოდა 400 უდიდესი მიწის ნაკვეთი¹. პაპების ხელისუფლების განმტკიცებაში განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის ლეო I დიდს და გრიგოლ I დიდს.

ლეო I იყო მღვდელმთავარი და დიპლომატი. იგი პირველი პაპი იყო, რომელსაც მუდმივი წარმომადგენელი ჰყავდა ბიზანტიის იმპერატორის კარზე და ამით მის კავშირს იმპერატორთან პოლიტიკური მნიშვნელობა ენიჭებოდა². ხალხთა გადასახლების დროს იტალიასა და რომს ფაქტობრივად პაპი იცავდა. როცა ატილამ 452წ. ვენეცია და ლიგურია მოაოხრა, ლეო I ატილას მრავალი საჩუქარი გადასცა და იტალიიდან წასვლაზე დაითანხმა³. 455წ. კი ვანდალთა მეფის გეიზერიხის რაზმებისაგან იხსნა რომი. ცდილობდა რა პაპობის გაძლიერებას, ლეო I-მა იმპერატორ ვალენტინ III-ს გამოაცემინა დეკრეტი პაპის გადაწყვეტილებისათვის კანონის სახის მიცემის შესახებ⁴. ლეო I-მა თეორიულად და შემდეგ გრიგოლ I-მა პრაქტიკულად თავიანთი ეკონომიკური და საეკლესიო-ორგანიზაციული პოლიტიკით მოამზადეს პაპების საერო ხელისუფლებისა და უნივერსალური მმართველობისათვის პირობები⁵.

გრიგოლი წარმოშობით არისტოკრატიული ოჯახიდან, ანციუსების ძე. რომაელი პატრიციების გვარიდან – სენატორის ძე იყო. მან რომის პრეფექტის ადგილს მიაღწია, მაგრამ შემდეგ ბერად აღიკვეცა. პაპი გრიგოლ I უზენაესი ხელისუფლების პრაქტიკული რეალიზაციისას, სხვადასხვა ეკონომიკური და საეკლესიო-ადმინისტრაციული საქმიანობისას ეყრდნობოდა ცენტრალიზებულ ჩინოვნიკთა აპარატს – ე. წ. კურიას. გრიგოლ I-მა თავისი პონტიფიკატობის დროს რომის იერარქია დახურულ კასტად გადააქცია. V

¹ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 40. ლეონ დიდზე და მის დამოკიდებულებაზე პაპის ხელისუფლებისადმი იხ.: А. Л. Дворкин. Папа Лев Великий и развитие идеи папского верховенства. – წგნ.: А. Дворкин. Очерки по истории Вселенской Православной Церкви. Курс лекций. Нижний Новгород, 2005. ელექტრონული ვერსია იხ. <http://www.sedmitza.ru/index.html?did=31494> იხ. აგრეთვე: <http://halkidon2006-narod.ru/o/sobor/578dvorkin.htm>

² С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 40.

³ Е. Гергей. История папства..., გვ. 45.

⁴ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 40.

⁵ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 44

საუკუნიდან უმაღლესმა საეკლესიო იერარქიამ ხალხი ჩამოაშორა არჩევნებს.

პაპობის პოლიტიკური პრეტენზიები ეყრდნობოდა მტკიცე მატერიალურ ბაზას მიწათმფლობელობის სახით. რომის საეპისკოპოსომ თავის ხელში გააერთიანა უმდიდრესი მიწები. არისტოკრატთა შემოწირულობების გარდა, საუკეთესო მიწების ფონდის შეკვება და გაზრდა გლეხების მიწების ხარჯზეც ხდებოდა. გაწეული სამსახურის სანაცვლოდ ეკლესია გლეხისაგან მიწის ნაკვეთს ღებულობდა, რომელშიც იგი იჯარას იხდიდა. მისი სიკვდილის შემდეგ ნაკვეთი ეკლესიის საკუთრებაში გადადიოდა. ეკლესიის მფარველობაში შესულ გლეხს პრეკარისტი ეწოდებოდა. ფეოდალური ურთიერთობების განვითარება სულ უფრო მეტ გლეხს აიძულებდა ეკლესიისათვის მიემართა და ამის შედეგად ადრეულ შუა საუკუნეებში პრეკარისტების ფენა საგრძნობლად გაიზარდა. პაპის გამგებლობაში გადასული მიწის ნაკვეთები პაპის მამულში – პატრიმონიუმ – გაერთიანდა და ნელ-ნელა მამულების გამგებლობა სასულიერო პირებმა იგდეს ხელთ.

პაპის უზარმაზარ შემოსავალზე თვითონ ციფრები მეტყველებენ: „VI საუკუნეში მარტო გალიის მამულებს 400 ოქროს სოლიდი ამოჰქონდა. როცა იმპერატორმა ლეონ III ისავრიელმა (717-741წწ.) წაართვა პაპს სიცილიისა და კალაბრიის მამულები, თავისი შემოსავალი 3,5 ათასი ოქროს ტალანტით გაიზარდა. პაპის სიცილიური მამულებიდან ბიზანტიის სახელმწიფო ხაზინაში 1500 სოლიდი შედიოდა“.¹ გრიგოლ I ძალზე დიდ სახსრებს ხარჯავდა რომის ლანგობარდებისაგან დასაცავად და მათგან ტყვეების გამოსასყიდად. პაპის სამფლობელოებიდან რომში შემოდებოდა კვების პროდუქტები და მრავალი სხვადასხვა დასახელების საქონელი, რომლებიც საეკლესიო საწყობებში – გორეებში ინახებოდა. იმპერატორის ხელისუფლების დაცემასთან ერთად პაპის გორეები დიდ მნიშვნელობას იძენდა რომის ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ყოველი თვის პირველ რიცხვში გორეებიდან რიგდებოდა პროდუქტები, ტანსაცმელი, ძვირფასეულობაც კი. პაპის კანცელარიას სიები გააჩნდა იმ პირებისა, რომელთაც გორეებით სარგებლობის უფლება ჰქონდათ.²

ამრიგად, რომში სახელმწიფო ფუნქციები თანდათან პაპის ხელში გადავიდა. პაპმა მიიღო სამოქალაქო ხელისუფლებისაგან ნატურალური გადასახადების აკრეფის უფლება. პაპის გორეებში გროვდებოდა ხარკი. აქედან უხდიდნენ ჯარს, ჩინოვნიკებს, რომლებიც თანდათან ეგუებოდნენ აზრს, რომ მათ აჭმევს არა სახელმწიფო, არამედ რომის პაპი. პაპის ხელში გადავიდა დელაქალაქის ადმინისტრაცია, ქალაქის წყლით მომარაგება, გალავნის დაცვა და სხვ. ხალხი შეეგუა იმ აზრს, რომ პაპის ქვეშევრდომები იყვნენ და მას, როგორც ხელისუფალს ისე უყურებდნენ. საჭიროების შემთხვევაში პაპს არმიის შექმნაც შეეძლო. ხშირად ისინი პოლიტიკურ მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ

¹ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 49.

² С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 44.

და შემრიგებლებადაც გამოდიოდნენ დაპირისპირებულ მხარეებს შორის.

გამყარებული პოლიტიკური ძალა საშუალებას აძლევდა პაპს თავისი გავლენა მთელს ევროპაზე გაეგრძელებინა. მრავალი ეპისკოპოსი რომის ქვეშევრდომი ხდებოდა. VIII საუკუნის დასაწყისიდან ყოველი არქიეპისკოპოსი და მიტროპოლიტი პაპის ერთგულებაზე დებდა ფიცს და მისგან გარკვეულ საფასურად ღებულობდა პალიას – განსაკუთრებულ საყვლოს. პალიას გადაცემა გარეგნული გამოხატულება იყო იმ პოლიტიკური და ეკონომიკური ძალისა, რომელიც პაპმა მოიპოვა თითქმის მთელ ევროპაში. პაპის პოლიტიკური ძალის განმტკიცებას ხელს უწყობდა დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის გაძნელებული ურთიერთკავშირი. რომსა და კონსტანტინოპოლს შორის მიმოსვლა გართულდა, რაც არჩეული პაპის იმპერატორის მიერ დამტკიცებას აგვიანებდა. სულიერი კავშირებიც შესამჩნევად ირღვეოდა. იტალიაში დაივიწყეს ბერძნული, ვეღარ ეცნობოდნენ მცირე აზიის რელიგიურ სწავლებებს და გერმანელი ხალხის გავლენა თანდათან ამკარა ხდებოდა.

გრიგოლ I-ისა და რომის სასულიერო პირების მიერ ბიზანტიის წინააღმდეგ დაწყებული აჯანყების ჩახშობამ, რომის დასაპყრობად მომზადებულ ლანგობარდებს დაანახა ბიზანტიის იმპერიის უხერხემლობა და ხელები გაუხსნა იტალიაში ბიზანტიის სამფლობელოების დაპყრობისათვის. იმპერიის მძიმე გადასახადებით შეწუხებული მოსახლეობა წინააღმდეგობას არ უწევდა ლანგობარდებს. ასეთ დროს ეკლესიამ ხელში ჩაიგდო მოსახლეობის ოფიციალური მმართველობა არჩეული ტრიბუნების სახით. პაპებმა თანდათან დაიწყეს გამოძღვანება თავიანთი მთავარი მისწრაფების – მთელი ქრისტიანული სამყაროს სათავეში დგომისა. ისინი თავს უწოდებდნენ „ღვთის კონსულებს“, რომელთაც ევალეობოდათ ყველა ქრისტიანზე ზრუნვა. გრიგოლ I ვერ ეგუებოდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქის პრივილეგიებულ მდგომარეობას და მის მიერ „მსოფლიო“ ტიტულის მითვისებას. იგი ცდილობდა დაერწმუნებინა ბიზანტიის იმპერატორი, მოეცილებინა კონსტანტინოპოლის ეკლესიისათვის ასეთი „უღმერთო და ამაყი“ ტიტული, რადგან მასზე უფლება მხოლოდ რომის პაპს ჰქონდა, რადგან იგი იყო წმინდა პეტრეს მემკვიდრე¹.

გრიგოლ I-მა თავისი თხზულებებითა და ნეტარი ავგუსტინეს² იდეების პოპულარიზაციით დიდი გავლენა მოახდინა შუა საუკუნეების აზროვნებაზე.

¹ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 47.

² ავგუსტინე ნეტარი, ავგუსტინე ავრელიუსი (13.XI.354-28.VIII.430 – ჩრ. აფრიკა), ქრისტიანი ღვთისმეტყველი და ფილოსოფოსი, დას. ეკლესიის მამათაგანი. 391წ. ეკურთხა მღვდლად, ხოლო 395წ. – ჰიპონის ეპისკოპოსად. იგი ძალიან ბევრს წერდა. მისი მთავარი შრომებია: „აღსარება“ „ღვთის ქალაქი“, „სამების შესახებ“, „ჰეშმარტი რელიგიის შესახებ“. ამის შესახებ დაწვრ. იხ.: **Г. Орлов. Блаженный Августин, епископ Иппонийский. електронული ვერსია: <http://www.librium.orthodoxy.ru/orlov/o-avgust.htm>; Е. Н. Трубецкой. Миросозерцание Блаженного Августина. електронული ვერსია იხ. <http://www.vehi.net/etrubeckoi/avgustin1.html>.**

ავგუსტინეს მტკიცებამ, რომ „ეკლესიის გარეშე არ არსებობს გადარჩენა“ და „ვინც ეკლესიას არ ცნობს თავის დედად, ის არც ქრისტეს აღიარებს მამად“ ახალი, ფართო გაგება მიიღო. ავგუსტინეზე დაყრდნობით, გრიგოლ I იმპერატორისადმი მიმართვაში ამტკიცებდა, რომ „საერო ხელისუფლება ზეციურს ემსახურება“, რომ ქრისტიანული სახელმწიფო ღვთის სამეფოს პროტოტიპი უნდა გახდეს¹.

მთელი ქრისტიანული სამყაროს ერთიანობა და მისი პრინციპის დამორჩილება გახდა გრიგოლ I-დან მოყოლებული პაპობის მთავარი მიზანი და ამოცანა.

NARGIZA GAMISONIA

THE PRECONDITIONS OF THE ORIGINATION OF THE SECULAR POWER OF POPES

The article is a constituent part of the monograph “*The Italian Humanitarians on the Religion and Church*”. The aim of the article is to analyse the conditions for the formation of the papistry as an institute. On the basis of the chronological analysis of the works of the concrete historical authorities and scholars the steps of the formation and evolution of the ecclesiastical hierarchy are described, the decisions of some most important congregations are discussed and the activities of the ecclesiastical figures are analysed. The research is carried taking into consideration the international relations of those times. Some concrete socio-political and historical moments of the late period of the Roman Empire which paved the way for the conversion of the Christianity as a true religion into the world religion are accentuated. The present work tries to acquaint the Georgian readers who are interested in the history of the Christian church, namely in the history of the Catholic church, with the active participation of the Catholic church in the political life of the society and against this background to show the attempt of the popes to become the rulers of the temporal power.

¹ С. Г. Лозинский. История папства..., გვ. 43.

ბეჟან სორაპა

შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთი სანაპირო და აფხაზეთი XIX საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისში

XIX ს. 30-იან წლებში რუსეთის ხელისუფლების წინაშე მწვავედ იდგა აფხაზეთში და საერთოდ შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მტკიცედ დამკვიდრების ამოცანა. ამ ამოცანის გადაწყვეტის გარეშე რუსეთის პოზიციები ამიერკავკასიაში მყარი ვერ იქნებოდა, რადგან ეს მხარე იმპერიის ცენტრს მოწყვეტილი იყო. გარდა ამისა, დასავლეთ კავკასიის მთიელთა აბაზური და ადიღური (ჩერქეზული) ტომების წინააღმდეგ საბრძოლველად ცარიზმს ამ მოხერხებულ პლაცდარმზე დამკვიდრება აუცილებლად სჭირდებოდა.

იმპერატორის მიერ დასახული გეგმის განხორციელების მიზნით კავკასიის კორპუსის მთავარსარდალმა და კავკასიის სამოქალაქო ადმინისტრაციის მმართველმა, გენერალ-ფელდმარშალმა ი. პასკევიჩმა (1827-1831) 1830 წ. 21 ნოემბერს საზღვაო შტაბის წინაშე გელენჯიკის ყურის დაკავების საკითხი დააყენა. მისი აზრით, გელენჯიკის ყურე, როგორც მოხერხებული ნავსადგური, რუსეთის ფლოტს შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ბაზად გამოადგებოდა. ი. პასკევიჩს განზრახული ჰქონდა გელენჯიკის დაკავება 1831 წლის გაზაფხულზე და იქ სიმაგრის აგება. ეს ღონისძიება გარკვეულწილად ხელს შეუშლიდა თურქებს დასავლეთ კავკასიის ტომებთან ურთიერთობაში, რომელთაც ისინი იარაღსა და სომარ საჭურველს აწვდიდნენ. ასევე, შესაძლებელს გახდიდა ზღვით ჯარების სწრაფად გადაყვანას ანაჰიდან რედუტ-კალემდე და დასავლეთ კავკასიის ტომებისა და აფხაზების დამორჩილებას გაადვილებდა; შეცვლიდა კრეისერების გამოყენების საჭიროებას, რადგან აფხაზეთის სანაპიროზე წყალმარჩხოების გამო ხომალდებს ნაპირთან მიახლოება არ შეეძლოთ. კავკასიის კორპუსის მთავარსარდალმა შტაბს ამ ოპერაციის განხორციელებაში სამხედრო ესკადრით დახმარება სთხოვა¹. მთავარი საზღვაო შტაბი ი. პასკევიჩის წინადადებას დათანხმდა და ოპერაციის მომზადებას შეუდგა.

30 ნოემბერს ი. პასკევიჩმა უმაღლესი სარდლობის წინაშე აღძრა საკითხი, ანაპისა და შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს შემოერთების შემ-

¹ *Кавказский сборник*. Под ред. подполковника С. Эсадзе, т. XXXII, ч. II. Тифлис, 1912, გვ. 90-92.

დეგ, კავკასიის ხაზის არსებული დაყოფა შეცვლილიყო¹. იმპერატორმა გაითვალისწინა კავკასიის კორპუსის მთავარსარდლის აზრი, ნიკოლოზ I-ის (1825-1855) 1830წ. 20 დეკემბრის ბრძანებულებით კავკასიის ხაზის არსებული დაყოფა შეიცვალა. კავკასიის ხაზი, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროდან (ანაპის სიმაგრედან) კასპიის ზღვამდე, ოთხ ნაწილად დაიყო: მარჯვენა ფლანგი, ცენტრი, მარცხენა ფლანგი და ვლადიკავკაზის კომენდანტის სამმართველო. დასავლეთ კავკასია მარჯვენა ფლანგში შედიოდა, რომლის უფროსად გენერალ-მაიორი ბერხმანი დაინიშნა, ხოლო მის ადგილსამყოფელად ქ. ეკატერინოღარი განისაზღვრა².

XIX ს. 30-იანი წლების დასაწყისში რუსეთის სარდლობა თავს იკავებდა დასავლეთ კავკასიაში ფართო შეტევითი ოპერაციებისაგან და ანაპისა და გაგრის სიმაგრეების დაცვას სჯერდებოდა. რუსეთისთვის ეს მხარე ჯერ კიდევ აქილევსის ქუსლად რჩებოდა. მდგომარეობას ართულებდა ოსმალეთის ემისრებისა და კონტრაბანდისტების მცდელობა, ხელი შეემაღლათ რუსეთის განმტკიცებისათვის ანაპასა და ფოთს შორის შავი ზღვის სანაპიროზე³. ამ პერიოდში ცარიზმის ყურადღება ძირითადად ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიისაკენ იყო მიპყრობილი, თუმცა ჩქინეთ-დაღესტანში საომარი მოქმედებების პარალელურად, რუსეთის ჯარის ნაწილების სამხედრო ექსპედიციები მოქმედებდნენ დასავლეთ კავკასიაში.

1831წ. აპრილში გენერალ-ფელდმარშალი ი. პასკევიჩი პოლონეთში გაიწვიეს. კავკასიის კორპუსის მთავარსარდლის მოვალეობის შესრულება დროებით კავკასიის კორპუსის შტაბის უფროსს, გენერალ-ლეიტენანტ ნ. პ. პანკრატიევს დაეკისრა, ხოლო აგვისტოში, მთავარმართებლად და კავკასიის კორპუსის მთავარსარდლად ინფანტერიის გენერალი, გენერალ-ადიუტანტი, ბარონი გრ. როზენი დაინიშნა. ბარონ გრ. როზენის (1831-1837წწ.) მმართველობის ხანაში საფუძველი ჩაეყარა ყუბანისპირეთის ვაკისა და კავკასიონის მთისწინეთის დაკავებას, მდ. ყუბანსა და მდ. ლაბას შორის ტერიტორიაზე კაზაკთა დასახლებების შექმნას⁴. კავკასიის სარდლობა შავი ზღვის სანაპიროზე აგებდა სიმაგრეებს, გაჰყავდა გზები, რაც ამ მხარეში ცარიზმის ბატონობის განმტკიცებას უწყობდა ხელს. გრ. როზენის პირველი ნაბიჯი მთავარსარდლის პოსტზე ი. პასკევიჩის სურვილის განხორციელება იყო. 1831წ. აგვისტოში მან გელენჯიკი დაიკავა და იქ სიმაგრე ააგო⁵.

ახალმა მთავარმართებელმა და კავკასიის კორპუსის მთავარსარდალმა

¹ *Кавказский сборник...*, გვ. 93.

² *Кавказский сборник...*, გვ. 92-93.

³ *История народов Северного Кавказа*. Конец XVIII в.– 1917 г. Отв. редактор акад. **Б. Б. Пиотровский**. М., 1988. გვ. 132.

⁴ **В. А. Потто**. Описание картин и биографические очерки к портретам Военно-исторического музея. СПб., 1897, გვ. 3.

⁵ **А. А. Колесникова, В. В. Козицын, Д. Е. Щеглов**. Геленджик. Краснодар, 1972, გვ. 6-7.

თბილისში ჩამოსვლისთანავე განსაკუთრებული ყურადღება აფხაზეთს მიაქცია, რომელსაც, მისი აზრით, შავი ზღვის სანაპიროზე თავისი მდებარეობისა და ბუნებრივი სიმდიდრის წყალობით უმაღლესი კეთილდღეობის მიღწევა შეეძლო¹. აფხაზეთში არსებულ ვითარებაში გასარკვევად მან მთავრის ბიძა – ჰასან-ბეი შარვაშიძე თბილისში დაიბარა. მთავარმართებელთან აფხაზეთის მთავარი მიხეილ შარვაშიძეც (1823-1864) ჩამოვიდა. მათთან საუბარში გრ. როზენმა გაარკვია, რომ შარვაშიძეთა საგვარეულოდან «Один из князей оной обыкновенно признавался главным владельцем, но степень власти его совершенно соответствовала личным его достоинствам, и вообще владелец мало вмешивался во внутреннее управление частных уделов других князей, коих власть также ограничивалась почти только собственными их поместьями; подвластные же им князья весьма мало оказывали им повиновения».² გრ. როზენის აზრით, აფხაზები რუსების მიმართ მტრულად არ იყვნენ განწყობილი, «Главные князья нуждаются в нашей помощи для поддержания власти своей, но другие по сему самому не доверяют нам».³

აფხაზეთში რუსებს ოთხი სიმაგრე ჰქონდათ – სოხუმ-ყალე, ბომბორა, ბიჭვინთა და გაგრა, სადაც 44-ე ეგერთა პოლკის ნაწილები იდგა. სოხუმიდან ბიჭვინთამდე სახმელეთო გზა მიემართებოდა, მაგრამ გაგრასთან დაკავშირება მხოლოდ ზღვით იყო შესაძლებელი. გაგრის გარნიზონს ხშირად თავს ესხმოდნენ ჩერქეზები, ხოლო სხვა სიმაგრეებში შედარებით სიმშვიდე იყო. თურქებს კვლავ ჰქონდათ ურთიერთობა აფხაზებთან და ჩერქეზებთან რუსეთის საბაჟო პუნქტების გვერდის ავლით. მათ შემოჰქონდათ დენთი, ტყვია, მარილი და სხვა საქონელი, რაზეც აქ დიდი მოთხოვნილება იყო, ხოლო სანაცვლოდ გაჰქონდათ ხე-ტყე, ტყავი, სიმინდი, გაჰყავდათ ტყვეები⁴. თავადები საკმაო მოგებას იღებდნენ ამ გზით და კავკასიის რუსული ადმინისტრაცია დარწმუნებული იყო, რომ ისინი კონტრაბანდული ვაჭრობის აღკვეთაში არ დაეხმარებოდნენ. რუსულ ადმინისტრაციას არ შეეძლო ჯარის ნაწილებით დაეკავებინა ყველა პუნქტი, სადაც უცხო სახელმწიფოთა ხომალდებს შეეძლოთ მიდგომა, განსაკუთრებით პატარა ნავებს. შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ანაჰიდან წმ. ნიკოლოზის სიმაგრემდე (შეკვეთილი) კრეისირებას ეწეოდნენ რუსეთის ხომალდები, თუმცა მათი რაოდენობა საკმარისი არ იყო. ისინი ვერ აკავებდნენ თურქულ და აფხაზურ ბრტყელძირიან გრძელ ნავებს სანაპიროს წყალმარჩხოვის გამო და ნაპირთან მიახლოებას ვერ ახერხებდნენ. ი. პასკევიჩი, და შემდეგ გრ. როზენიც, საზღვაო მთავარი შტაბის წინაშე აყენებდნენ საკითხს, რომ რუსეთის საზღვაო ეს-

¹ *Кавказский сборник...*, გვ. 103.

² *Кавказский сборник...*, გვ. 103-104.

³ *Кавказский сборник...*, გვ. 104.

⁴ *Кавказский сборник...*, გვ. 104.

კადრას უნდა ჰქონოდა აფხაზური და თურქული ნაკვების მსგავსი პატარა ხომალდები რუსეთის სიმაგრეებით დაკავებული სანაპიროს დასათვალისწინებლად, ხოლო გაგრასა და გელენჯიკს შორის საჭირო იყო კრეისირების გაგრძელება¹. მიუხედავად რუსეთის ხელისუფლების მიერ მკაცრი ზომების მიღებისა, თურქული სავაჭრო ხომალდები მთელი 1831წ. ზაფხულისა და შემოდგომის განმავლობაში ხშირად სტუმრობდნენ შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს, განსაკუთრებით, სუჯუკ-კალეს ყურეს, და ჩერქეზებთან სავაჭრო საქონელი ჩამოჰქონდათ².

მიხეილ შარვაშიძისა და ჰასან-ბეის ცნობით, აფხაზებმა იცოდნენ, რომ რუსეთ-ოსმალეთის 1828-1829წწ. ომის შემდეგ პორტამ შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპირო დათმო, მაგრამ არ იცოდნენ რუსეთის მთავრობის ზრახვები და რა მოთხოვნები ექნებოდა მთავრობას აფხაზებისადმი. ამიტომ ისინი ითხოვდნენ აფხაზეთში ჩინოვნიკის გაგზავნას, რომელიც ყველა თემის თავადს აუხსნიდა იმპერატორის ნებას მიხეილ შარვაშიძის მთავრად აღიარების, სამურზაყანოს სამეგრელოს მთავრის დამოკიდებულებაში დატოვების, კონტრაბანდული ვაჭრობის აღკვეთის და სხვათა შესახებ; აგრეთვე მათი საჭიროებებისა და სურვილების გასაგებად, მათ შორის წამოჭრილი უთანხმოებების მოსაგვარებლად და სხვ, რაც კარგი იქნებოდა მთავრობის მხრიდან აფხაზების მიმართ მზრუნველობის საჩვენებლად და მიხეილისა და ჰასან-ბეისათვის კეთილი შედეგები ექნებოდა³. ჯერ კიდევ ი. პასკევიჩი 1830წ. 21 ივნისს, სამხედრო მინისტრს, გრაფ ა. ჩერნიშევს აუწყებდა, რომ საპატიო აფხაზი თავადაზნაურები განსაკუთრებით უარყოფითად არ იყვნენ განწყობილი რუსეთის ხელისუფლების მიმართ. მათთვის ცნობილი იყო, რომ რუსეთი შეუდგა ზრუნვას აფხაზეთის მტკიცედ დაუფლებისთვის, მაგრამ მიხეილ შარვაშიძისადმი დამორჩილება არ სურდათ⁴.

მთავარსარდალმა გაითვალისწინა ეს რჩევა და გადაწყვიტა აფხაზეთში გაეგზავნა თბილისის გენერალ-გუბერნატორი, გენერალ-ლეიტენანტი რომან ივანეს ძე ბაგრატიონი (1778-1834), რომელსაც ადგილობრივი ზნე-ჩვეულებებისა და ენის ცოდნის გამო შეეძლო ადვილად დაახლოებოდა აფხაზ თავადაზნაურობას. მას უნდა ხლებოდა გენერალ-მაიორი ნიკო დადიანი, რომელიც დიდი პატივისცემით სარგებლობდა აფხაზეთში და რუსეთის ხელისუფლების ერთგული იყო⁵.

მიხეილმა და ჰასან-ბეიმ მთავარმართებელს ასევე სთხოვეს, აფხაზეთში სამთავრო სახლის გავლენის გაზრდის მიზნით, შეამდგომლობა გაეწია აფ-

¹ *Кавказский сборник...*, გვ. 105.

² *Кавказский сборник...*, გვ. 99-101.

³ *Кавказский сборник...*, გვ. 106.

⁴ *Кавказский сборник...*, გვ. 90.

⁵ *Кавказский сборник...*, გვ. 106.

ხაზეთის მთავრის გიორგი შარვაშიძის ქვრივის თამარ კაციას ასულის წმ. ეკატერინეს ორდენით დაჯილდოების თაობაზე; აგრეთვე ლიხნში მღვდელ-მთავრის დანიშვნის შესახებ, მისი წოდების შესაფერისი ანაზღაურებით, რადგან მათი ცნობით, აფხაზები, როგორც ქრისტიანები, ისე მუსლიმები, დიდ პატივს სცემდნენ უმაღლეს ქრისტიანულ სამღვდელეობას. მათი ინფორმაციით, ამ უკანასკნელი საკითხის თაობაზე უკვე დაწყებული იყო მოლაპარაკება სინოდის ობერ-პროკურორთან და საქართველოს ეგზარქოსთან¹.

1832წ. 7 მარტს გრ. როზენმა წერილობითი მითითებები მისცა რომან ბაგრატიონს, რა უნდა გაერკვია და რისთვის უნდა მიექცია ყურადღება. აფხაზებს მოეთხოვებოდათ იმპერატორის ერთგულება, მორჩილება და სიმშვიდის შენარჩუნება; მათ უნდა შეეღვინათ ერთი მთლიანი თემი მთავრის მმართველობაში. მთავრობას სურდა, რომ მთავარსა და თავადებს შორის შეწყვეტილიყო უთანხმოება; შეწყვეტილიყო ძარცვა, ყაჩაღობა, ტყვის სყიდვა, რაც უთანხმოებისა და უბედურების წყარო იყო. აფხაზებს უნდა სცოდნოდათ, რომ ეპიდემიებისა და უცხოეთის გემებთან კონტრაბანდული ურთიერთობის აღსაკვეთად შემოდებული იყო კარანტინები და საბაჟოები; სამურზაყანო სამხედროდ იყო დამტკიცებული სამეგრელოს მთავრის მფლობელობაში რუსეთის ხელისუფლებისადმი ერთგულების გამო². თავის დროზე, აბჟუის თემის ბატონმა ალი-ბეი შარვაშიძემ რამდენჯერმე ითხოვა რუსეთის ჯარის ნაწილების მიერ კოდორისა და ილორის დაკავება. იმერეთის მმართველს, გენერალ-მაიორ პ. ვაკულსკის (1831-1834) შესაძლებლად მიაჩნდა სამურზაყანოში – სოფ. ილორში, ათანგელაში დისლოცირებული ორი ასეულის გადაყვანა, რადგან ილორის საგუშაგოს გავლენა ექნებოდა სიმშვიდეზე სამურზაყანოშიც და აბჟუშიც³. რ. ბაგრატიონს უნდა გაერკვია, რამდენად სასარგებლო იქნებოდა ამის გაკეთება და ჯარის ნაწილის ილორში განლაგების შემთხვევაში იქაური კლიმატი ცუდად ხომ არ იმოქმედებდა⁴.

კავკასიის ადმინისტრაციას ჰქონდა ინფორმაცია, რომ უკანასკნელ პერიოდში ბევრი თურქი დასახლდა სამეგრელოსა და აფხაზეთში, განსაკუთრებით, სოხუმ-ყალეს მახლობლად, ჰასან-ბეის მიწებზე. ისინი მუდმივად ერთ ადგილზე არ ცხოვროდნენ, ეწეოდნენ წვრილმან ვაჭრობას, ატყუებდნენ მოსახლეობას, ხელს უწყობდნენ ტყვის სყიდვას; ადგილობრივ მცხოვრებლებთან დანათესავების შემთხვევაში ისინი ისლამის აღმსარებლობაზე გადაჰყავდათ და რუსებთან დაახლოებაში ხელს უშლიდნენ. რ. ბაგრატიონს უნდა გაერკვია, რამდენად სწორი იყო ეს ინფორმაცია და რა უნდა გაკეთებულიყო თურქების დამკვიდრების წინააღმდეგ; დაეყოლიებინა ჰასან-ბეი, არ მიეღო

¹ *Кавказский сборник...*, გვ. 106.

² *Кавказский сборник...*, გვ. 108.

³ *Кавказский сборник...*, გვ. 108.

⁴ *Кавказский сборник...*, გვ. 109.

ისინი თავის მიწებზე, რადგან მტრულად იყვნენ განწყობილი რუსეთის ხელისუფლებისადმი; ყურადღება მიექცია აფხაზეთში განლაგებული ჯარების საყოფაცხოვრებო პირობებისთვის – საცხოვრებელი პირობები, ჯანმრთელობის მდგომარეობა, ლაზარეთები, საკვები და სხვა, სიმაგრეების მდგომარეობისათვის; გაერკვია, რა უნდა გაკეთებულიყო ამ მხრივ მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად; განსაკუთრებული ყურადღება მიექცია გაგრის გარნიზონისთვის; უნდა გაერკვია, შესაძლებელი იყო თუ არა ბიჭვინთამდე გზის ოთხთვალეებისთვის მოწყობა, საერთოდ, ყურადღება მიექცია რამდენად შესაძლებელი იყო გზების მოწესრიგება. ხელისუფლებას აინტერესებდა დაწვრილებითი ცნობები აფხაზების მეზობელ ხალხებზე, განსაკუთრებით, გაგრიდან გელენჯიკამდე მცხოვრებ ტომებზე, ანაპიდან აფხაზეთამდე გზის აღწერა და ცნობები აფხაზების შესახებ¹.

1832წ. აპრილის ბოლოს რომან ბაგრატიონი თბილისიდან ზუგდიდში და შემდეგ ანაკლიაში ჩავიდა. მან დაათვალიერა ათანგელას ციხე, სადაც იდგა რაზმი პოდპოლკოვნიკ გედრიმოვიჩის მეთაურობით, შემდეგ ილორს ეწვია, და აფხაზეთში გადავიდა. მისი აზრით, რაზმის ათანგელაში კიდევ რამდენიმე ხნით დატოვება სასარგებლო იქნებოდა, რადგან მას გავლენა ექნებოდა სამურზაყანოში სრული წესრიგის დამყარებაზე. აქ 300 ჯარისკაცი იდგა და რაზმის გაძლიერება არც იყო საჭირო, თანაც ადგილი კარგი იყო, სურსათით უზრუნველყოფა მთლიანად სამეგრელოს მოსახლეობას ჰქონდა დაკისრებული; რაც შეეხება ილორს, ადგილი არაჯანსაღი იყო და რაზმის გასაჩერებლად სათანადო პირობები არ იყო, რადგან გარდა რამდენიმე ღარიბი ოჯახისა, ახლო-მახლო არავინ ცხოვრობდა.² რ. ბაგრატიონთან შესახვედრად ილორში მოვიდა წებელდელი მარშანიების ერთი ნაწილი, რომლებმაც მზადყოფნა გამოთქვეს იმპერატორის ერთგულების ფიცის დასადებად, რაც უშუალოდ სამეგრელოს სამთავრო სახლის დამსახურება, ამ სახლის შუამავლობის შედეგი იყო³.

ილორიდან რ. ბაგრატიონი სოფელ კვიტოულში ჩავიდა ალი-ბეი შარვაშიძესთან და, შემდეგ, სოფელ კელასურში ჰასან-ბეი შარვაშიძესთან. ალი-ბეიმ და ჰასან-ბეიმ აღუთქვეს, რომ დაემორჩილებოდნენ ხელისუფლებას, რომელსაც სურდა სამეგრელოს მსგავსად აფხაზეთშიც ერთმმართველობა შემოეღო მთავრის ხელისუფლების სახით. ისინი პირობას იძლეოდნენ, რომ მიხეილ შარვაშიძის ქვეშევრდომობაში გადავიდოდნენ, თუმცა ბევრს კარგავდნენ ამით, რადგან თითქმის დამოუკიდებელი მფლობელები იყვნენ. მიხეილ შარვაშიძე ამ ფაქტში მის მიმართ რუსეთის მთავრობის აშკარა მზრუნველობას და კეთილგანწყობას ხედავდა. რ. ბაგრატიონმა ამის სანაცვლოდ მას გა-

¹ *Кавказский сборник...*, გვ. 108-109.

² *Кавказский сборник...*, გვ. 112-113.

³ *Кавказский сборник...*, გვ. 111-114.

ნუმარტა რამდენად სასარგებლო იქნებოდა პირადად მისთვის და მის სამფლობელოში წესრიგისთვის, რომ დალიდგა ყოფილიყო საზღვარი აფხაზეთსა და სამეგრელოს შორის¹. ამდენად, რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა აფხაზეთში ერთმმართველობის შემოღების სანაცვლოდ სამურზაყანო სამეგრელოს მთავრის მფლობელობაში განემტკიცებინა. კვიტოულში რუსეთის იმპერატორის ერთგულების ფიცი დადეს წებელდელმა მარშანიებმა, თუმცა რ. ბაგრატიონმა მათთან მოლაპარაკებებით გაარკვია, რომ ისინი მიხეილ შარვაშიძის ან დადიანის ქვეშევრდომობაში შესვლის წინააღმდეგი იყვნენ. რ. ბაგრატიონმა საჭიროდ ჩათვალა ისინი მიხეილ შარვაშიძის სამფლობელოსთვის შეერთების მოთხოვნით არ დაეფრთხო, რადგან თვლიდა, რომ რუსეთის ხელისუფლებას ჯერ კიდევ არ ჰქონდა ამ მხარეში საკმაო ძალა, რათა დაჟინებით მოეთხოვა წებელდელისაგან მორჩილება, და, ჯერჯერობით, საკმარისი იყო ერთგულების ფიცით, სიმშვიდის დაცვისა და ხელისუფლების მოთხოვნების შესრულების აღთქმით დაკმაყოფილება. ამასთან, წებელდელმა პირობა დადეს, რომ არ იყიდნენ რუს ტყვეებს და დააბრუნებდნენ გაქცეულ ჯარისკაცებს.² მიხეილ შარვაშიძე თვითონაც ხედავდა ამ ზომიერების სარგებლობას. ამასთან, რ. ბაგრატიონმა მას რჩევაც მისცა, თუ როგორ უნდა ემოქმედა, რათა აფხაზეთთან გეოგრაფიული მდებარეობით, საერთო ენით და წეს-ჩვეულებებით დაკავშირებული წებელდა დაეახლოებინა³.

8 მაისს კელასურში ჩავიდნენ დანარჩენი მარშანიებიც და ერთგულების ფიცი დადეს. ზოგიერთი მათგანი თბილისში ჩამოსვლასაც აპირებდა თემის სახელით როზენტან წარსადგომად. ფიცის დასადებად მხოლოდ ორი მარშანია არ გამოცხადდა, ერთი ავადმყოფობის, ხოლო მეორე დანარჩენ მარშანებთან დიდი ხნის მტრობის გამო. რ. ბაგრატიონი ფიქრობდა, მარშანიები ერთმანეთთან შეერიგებინა, მათ შორის თანხმობა ჩამოეგდო და რუსეთის ხელისუფლებისადმი ნდობით განეწყო⁴. რ. ბაგრატიონი დაეთანხმა პ. ვაკულსკის აზრს და ალი-ბეის თხოვნას, რომ მდ. კოდორის მარჯვენა ნაპირზე საგუმავო მოეწყოთ, რაშიც აბჟუის მფლობელი ხელისუფლებას დახმარებას აღუთქვამდა. ეს საგუმავო ჩაკეტავდა და მორჩილებაში იყოლიებდა წებელდას, ამასთან გავლენა ექნებოდა სიწყნარეზე ალი-ბეისა და ჰასან-ბეის სამფლობელოებში⁵. რ. ბაგრატიონმა ისიც გაარკვია, რომ წებელდაში ოთხი გზა მიდიოდა: ლიხნიდან, კელასურიდან, კოდორის ხეობით და კვიტოულიდან, ამასთან ყველა ისინი იმაზე ნაკლებად რთული ჩანდა, ვიდრე კავკასიის რუსული ადმინისტრაცია ფიქრობდა⁶. რ. ბაგრატიონი დარწმუნდა, რომ ბიჭვინ-

¹ *Кавказский сборник...*, გვ. 111.

² *Кавказский сборник...*, გვ. 111.

³ *Кавказский сборник...*, გვ. 112.

⁴ *Кавказский сборник...*, გვ. 111, 115.

⁵ *Кавказский сборник...*, გვ. 114.

⁶ *Кавказский сборник...*, გვ. 114.

თიდან გაგრამდე ჯერაც არ იყო უსაფრთხო სახმელეთო კავშირი დამყარებული. ამის მიზეზად მას ისიც მიაჩნდა, რომ ამ ტერიტორიაზე იყო საძებნის (ჯიქების) საძოვრები და აქ მცხოვრები აფხაზები საძებთან კავშირის გამო ნაკლებად იყვნენ დაწყნარებული. მან დაათვალიერა გაგრის სიმაგრე და დარწმუნდა, რომ ეს პუნქტი სამხედრო თვალსაზრისით აფხაზეთის უსაფრთხოებისათვის მნიშვნელოვანი იყო¹.

14 ივლისს რ. ბაგრატიონმა გრ. როზენს ვრცელი მოხსენებითი ბარათი წარუდგინა და აუწყა, რომ მისი დავალება წარმატებით შეასრულა. აფხაზეთში მისიის შესახებ ანგარიშში რ. ბაგრატიონი წერდა, რომ ამ მხარეში სიწყნარე იყო, აფხაზებმა გაიგეს სიმშვიდის ფასი. ამის დასტურად მას ისიც მიაჩნდა, რომ ზოგიერთმა გავლენიანმა თავადმა საიღუმლოდ ითხოვა ოთხი ყველაზე საშიში ყაჩაღის – ორი ძმა მარდანიას და ორი ძმა ლაკერბაის, რომლებიც ხალხს მარცვა-ყაჩაღობით აწუხებდნენ, – დაჭერა, რის შესახებაც მან მიხეილ შარვაშიძეს დავალება მისცა².

აფხაზეთში შედარებითი სიმშვიდის დამყარების პარალელურად, ჩრდილოკავკასიელი მთიელები კვლავ ცდილობდნენ რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ აფხაზეთის მთის თემები აემხედრებინათ. 1832წ. ზაფხულში იმამ ყაზი მოლასთან დაახლოებულმა აჰმეტ ეფენდომ, რომელიც მთავარი პირი იყო მთიელებთან სასულიერო სფეროში, როგორც მუფტი, წებელდელებს წერილი გამოუგზავნა. იგი წებელდელებს აუწყებდა ყაზი მოლას მოქმედებებზე რუსების წინააღმდეგ, მის წარმატებებზე, მოუწოდებდა რუსების წინააღმდეგ აჯანყებისა და იმამთან შეერთებისაკენ³. მაგრამ, ამჯერად, ჩრდილოკავკასიელმა მთიელებმა წებელდელების აყოლიება ვერ შეძლეს.

1833წ. რუსეთის ხელისუფლების ჩარევით მარშანიებმა მიხეილ შარვაშიძეს აფხაზეთის სანაპიროზე თავდაუსხმელობის პირობა მისცეს, ხოლო თვით მთავარი ვალდებულებას იღებდა არ დასხმოდა წებელდას და არ შეევიწროებინა მის სამფლობელოში „კეთილი განზრახვით გადმოსული წებელდელები“⁴. მართალია, მიხეილ შარვაშიძე ხელისუფლებას არწმუნებდა, რომ წებელდის დამორჩილება მხოლოდ მას შეეძლო, თუმცა, როგორც ჩანს, კავკასიის რუსული ადმინისტრაცია წებელდაში აფხაზეთის მთავრის აქტიურობით დაინტერესებული არ იყო⁵.

რუსეთის ხელისუფლებას კარგად ესმოდა კავკასიაში მტკიცედ დამკვიდრებისათვის მთიელების დამორჩილების მნიშვნელობა და, ამ ამოცანის

¹ *Кавказский сборник...*, გვ. 115.

² *Кавказский сборник...*, გვ. 115.

³ *Кавказский сборник...*, გვ. 123.

⁴ **ნ. თაკალანძე**. მიხეილ შარვაშიძე, ცხოვრება და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობა. სადისერტაციო ნაშრომი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2000, გვ. 87.

⁵ **ნ. თაკალანძე**. მიხეილ შარვაშიძე, გვ. 87.

გადაწყვეტის მიზნით აფხაზეთში სრული ბატონობის დამყარების აუცილებლობა. შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე და დასავლეთ კავკასიაში დამკვიდრება რუსეთს იმიტომაც სჭირდებოდა, რომ ბოლო მოეღო ტყვის სყიდვისა და კონტრაბანდისათვის, რაც ქვეყნის სტრატეგიულ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ინტერესებს კავკასიაში ზიანს აყენებდა. ამის აღკვეთის შემდეგ ოსმალეთისა და ევროპის სახელმწიფოების მტრულ საქმიანობას კავკასიაში ბოლო მოეღებოდა¹.

ცარიზმის დამკვიდრებას კავკასიაში გააფრთხილებულ წინააღმდეგობას უწევდა ინგლისი, რომელსაც სერიოზულად აშფოთებდა, რომ რუსეთმა დაასწრო ამ რეგიონში. XIX ს. I მესამედში, თურქმანჩაისა (1828წ.) და ადრიანოპოლის (1829წ.) საზავო ხელშეკრულებების დადებამდე, ინგლისი მხარს უჭერდა სპარსეთისა და ოსმალეთის ბრძოლას კავკასიისათვის, მაგრამ შემდეგ, თვითონ განაცხადა პრეტენზია ამ მხარეზე და თავისი გავლენის სფეროში მოქცევა გადაწყვიტა². კავკასიის, როგორც მნიშვნელოვანი სამხედრო-სტრატეგიული პლაცდარმის დაუფლება ინგლისს საშუალებას მისცემდა მახლობელ აღმოსავლეთში გაბატონებულიყო, ხოლო შემდეგ შუა აზიისა და ინდოეთისკენ გაჭრილიყო³. ქვეყნის პოლიტიკურ კურსს, რომელიც კოლონიური ექსპანსიის მეთოდით ხორციელდებოდა, ბრიტანეთის ბურჟუაზიის ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები განსაზღვრავდა⁴.

რუსეთიც ცდილობდა კავკასიაში განმტკიცებას და „აღმოსავლეთის საკითხის“ თავის სასარგებლოდ გადაჭრას. 30-იანი წლების დასაწყისში რუსეთი და ოსმალეთი მნიშვნელოვნად დაუახლოვდნენ ერთმანეთს. 1833წ. 26 ივნისს მათ შორის უნქიარ-ისქელესში შეთანხმებას მოეწერა ხელი, რომელიც რუსეთის დიპლომატიის დიდი გამარჯვება იყო მახლობელ აღმოსავლეთში. რუსეთი და ოსმალეთი ვალდებულებას კისრულობდნენ მესამე ქვეყანასთან ომის შემთხვევაში ერთმანეთს არმიით და ფლოტით დახმარებოდნენ; ოსმალეთი ვალდებულებას იღებდა რუსეთის წინააღმდეგ სხვა სახელმწიფოს მიერ წარმოებული ომის შემთხვევაში დარღვენაში არ შეეშვა სამხედრო გემები, ხოლო ბოსფორის სრუტე რუსეთის გემებისთვის ნებისმიერ პირობებში ღია იქნებოდა⁵. ამრიგად, რუსეთს მიეცა შესაძლებლობა გაეკონტრო-

¹ ა. ჩხაიძე. ინგლისის პოლიტიკა კავკასიაში. თბ., 1973, გვ. 28.

² Н. С. Киняпина, М. М. Блиев, В. В. Дегоев. Кавказ и средняя Азия во внешней политике России. Вторая половина XVIII – 80-е годы XIX в. М., 1984, гв. 131.

³ Н. С. Киняпина, М. М. Блиев, В. В. Дегоев. Кавказ и средняя Азия., гв. 131.

⁴ Н. С. Киняпина, М. М. Блиев, В. В. Дегоев. Кавказ и средняя Азия., гв. 131.

⁵ История дипломатии. Издание второе, переработанное и дополненное, т. I. М., 1959, гв. 121; Н. С. Киняпина. Внешняя политика России первой половины XIX в. М., 1963, гв. 188-189; თ. გიგინეიშვილი. თურქიზმი და ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკა. თბ., 1963, გვ. 92; ვ. დონაძე. ბოსფორი, დარღანელი. საკითხის ისტორიის ნარკვევები. თბ., 1983, გვ. 78-79.

ლებინა სრუტეები და შავ ზღვაზე გაბატონდა, რამაც მნიშვნელოვნად განამტკიცა მისი პოზიციები ოსმალეთში.

უნქიარ-ისქელესის ხელშეკრულების დადებამ გაამწვავა რუსეთის ურთიერთობა ინგლის-საფრანგეთთან, რომლებიც მასში სამართლიანად ხედავდნენ მახლობელ აღმოსავლეთში თავიანთი პოზიციების შესუსტებას და ცარიზმის გაძლიერებას. თუმცა მათი მცდელობა, ხელი შეეშალათ რუსეთ-ოსმალეთის დაახლოებისათვის, უშედეგოდ დამთავრდა. ინგლის-საფრანგეთის წინააღმდეგობა მახლობელ აღმოსავლეთში ხელს უშლიდა მათ შეთანხმებულად ემოქმედათ. ინგლისს არ სურდა თავის თავზე აელო რუსეთის წინააღმდეგ სამხედრო კონფლიქტის გაჩაღების ინიციატივა და ამჯობინებდა, ეს საფრანგეთს ან ავსტრიას გაეკეთებინა. საფრანგეთი, თავის მხრივ, არ იყო მზად ომისთვის და არც სურდა რუსეთთან ომი; ავსტრიის ჩართვაც ვერ მოხერხდა ანტირუსულ კოალიციაში¹. ინგლისი მეტი ენერგიით და დაჟინებით შეუდგა რუსეთის მახლობელი აღმოსავლეთიდან გამოდევნისათვის მზადებას. ამ პროცესში მან განსაკუთრებული ყურადღება კავკასიას, მისი აზრით, სადავო ტერიტორიას მიაქცია. თავისი მიზნის მისაღწევად ლონდონი შეეცადა კავკასიის ომი გამოეყენებინა². გააქტიურდა ინგლისის აგენტების სადაზვერვო საქმიანობა კავკასიაში. 1833წ. მახლობელ აღმოსავლეთში იმოგზაურა ინგლისში ფართოდ ცნობილმა პუბლიცისტმა დევიდ ურკარტმა და შეისწავლა ამ რეგიონის სავაჭრო-ეკონომიკური თავისებურებები. „ამჟამად ჩვენი ვაჭრობა, – წერდა იგი, – შეიძლება ითქვას, გამოდევნილია შავი ზღვისპირეთის ყველა ქვეყნიდან, აფხაზეთისა და საქართველოს სანაპირო ჩვენთვის მთლიანად დაკეტილია“³. ინგლისელი ვაჭრების მიერ კავკასიის ინტენსიური ათვისების ამოცანას დ. ურკარტი მომწიფებულად თვლიდა.

თავის მხრივ რუსეთი გეგმაზომიერად დგამდა ნაბიჯებს კავკასიაში დასამკვიდრებლად. 1834წ. 5 აპრილს იმპერატორმა კავკასიის დაპყრობის თაობაზე კავკასიის კორპუსის შტაბის უფროსს, გენერალ-მაიორ ვ. ვოლხოვსკის (1832-1837) სათანადო მითითებები მისცა. იმპერატორის მითითებები წარმოადგენდა 1834წ. სამოქმედო გეგმას, რომელიც ითვალისწინებდა: 1. გელენჯიკის გამაგრებული ხაზის შექმნას და, იმავდროულად, ამ ხაზსა და შავი ზღვის სანაპიროს შორის მცხოვრები ტომების დამორჩილებას; 2. აფხაზეთში გზის გაყვანას გაგრამდე და, თუ შესაძლებელი იქნებოდა, გაგრის იქითაც, შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ. იმერეთიდან სოხუმ-კალემდე გზის უკეთ მოწყობას ან ახლის გაყვანას⁴.

სამხედრო მინისტრმა 21 აპრილს გრ. როზენს აუწყა, რომ იმპერატორი

¹ Н. С. Киняпина. Внешняя политика России..., გვ. 190-191.

² Н. С. Киняпина, М. М. Блиев, В. В. Дегоев. Кавказ и средняя Азия..., გვ. 132.

³ D. Urquhart. Turkey and its Resources. L., 1833, გვ. 160.

⁴ Кавказский сборник..., გვ. 163-164.

განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა იმერეთის სამხედრო გზას, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოს და, საერთოდ, ამიერკავკასიის მხარის ერთადერთი საკომუნიკაციო საშუალება იყო შავ ზღვასთან. ამდენად, ერთ-ერთ აუცილებელ ღონისძიებად თვლიდა უკეთესი გზის გაყვანას, რომელიც სოხუმ-ყალეს სამეგრელოსთან და იმერეთის სამხედრო გზასთან შეაერთებდა. იმპერატორს სურდა, რომ პირველსავე ხელსაყრელ შემთხვევაში შედგომოდნენ ფოთიდან სოხუმამდე და სოხუმიდან გაგრამდე გზის გაყვანას¹. სამხედრო მინისტრის, გრაფ ა. ჩერნიშევის აზრით, ეს ფრიად მნიშვნელოვანი ღონისძიება იყო. აფხაზეთში სანაპირო გზის გაყვანით შეწყდებოდა აფხაზების ურთიერთობა თურქებთან და მათთან აკრძალული ვაჭრობა. კაკასიის კორპუსის შტაბის უფროსის, გენერალ-მაიორ ვ. ვოლხოვსკის ცნობით, ამ საქმის განხორციელებას განსაკუთრებული წინააღმდეგობები არ შეხვდებოდა².

ამასთანავე, სამხედრო მინისტრი გრ. როზენს აუწყებდა, გენერალ-ლეიტენანტ ა. ველიამინოვისთვის ეცნობებინა იმპერატორის ნება, რომ არ სურდა მთიელებს გენერალ ა. ერმოლოვის სისასტიკით მოქცეოდნენ. თავდაპირველად მათთვის ნებაყოფლობით დამორჩილება უნდა შეეთავაზებინათ, ხოლო წინააღმდეგობის გაწევის შემთხვევაში ისე უნდა მოქცეოდნენ, როგორც საჭირო იყო³.

1834წ. 25 აპრილს გრ. როზენმა შავი ზღვის ფლოტის სარდალს, აღმირალ მ. ლაზარევს სთხოვა გაეძლიერებინა სამხედრო ხომალდების ესკადრა გელენჯიკსა და სოხუმ-ყალეში, აგრეთვე აფხაზეთის სანაპიროს კრეისირებისათვის ხომალდები გამოეყო. მ. ლაზარევმა ხომალდების ორი ესკადრა გამოყო, რომელთაგან ერთს ანაპიდან გაგრამდე, ხოლო მეორეს – გაგრიდან რედუტ-ყალემდე ტერიტორიის გაკონტროლება დაევალა. ამ ხომალდების ბაზად გელენჯიკი და სოხუმ-ყალე განისაზღვრა⁴. მიუხედავად ხელისუფლების მიერ გატარებული ღონისძიებებისა, რომლებიც მიზნად ისახავდა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს მოსახლეობასთან უცხოელთა ურთიერთობის აღკვეთას, ასეთ ფაქტებს კვლავ ჰქონდა ადგილი. რუსეთის სარდლობისთვის ცნობილი გახდა, რომ 1834წ. ივლისში ინგლისური სამხედრო იახტა „ტურკუაზი“ შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს მოადგა და მის ოფიცრებს საეჭვო ურთიერთობა ჰქონდათ მთიელებთან. ეს იახტა სტამბოლიდან გამოვიდა და შევიდა სოხუმის ყურეში, შემდეგ სუჯუკის ყურეში, იყო ანაპაშიც. მისი მეთაურის, კაპიტან ლაიონსის ცნობით, მათ შავი ზღვის სანაპიროს დათვალიერება სურდათ⁵. როგორც ცნობილი გახდა, ხომალდზე დ. ურკარტი იმყოფებოდა. ამ ექსპედიციის დროს იგი მთიელებს შეხვდა და რუსეთის წინააღ-

¹ *Кавказский сборник...*, გვ. 162.

² *Кавказский сборник...*, გვ. 162.

³ *Кавказский сборник...*, გვ. 163.

⁴ *Кавказский сборник...*, გვ. 140-141.

⁵ *Кавказский сборник...*, გვ. 143-144.

მდეგ ბრძოლის გააქტიურებისაკენ მოუწოდა. გელენჯიკსა და ანაპაში შეკრიბა ცნობები რუსული სიმაგრეებისა და მათი გარნიზონის, ჩერქეზების რუსებთან ურთიერთობის, კავკასიის კორპუსის შესახებ და სხვა. ამ ფაქტის გახმაურების შემდეგ, რუსეთის ხელისუფლებამ აკრძალა უცხოელების მიერ კავკასიის სანაპიროს დათვალიერება და ჩერქეზებთან ურთიერთობა¹.

ბარონ როზენს გადაწყვეტილი ჰქონდა 1834წ. სექტემბერში შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, გაგრიდან გელენჯიკამდე სამხედრო ექსპედიციის მოწყობა. ამ ექსპედიციის თაობაზე მან იმერეთის მმართველს, გენერალ-მაიორ დ. ახლესტიშევს (1834-1837) სთხოვა თავისი აზრი გამოეთქვა. დ. ახლესტიშევმა ვრცელი წერილი გაუგზავნა გრ. როზენს. იმერეთის მმართველი წერდა, რომ აფხაზეთში არ არსებობდა ადგილი, სადაც სიმაგრედან ორ ვერსზე იარაღის გარეშე გამოსვლა შეიძლებოდა; ფართოდ იყო გავრცელებული ძარცვა, მკვლელობა და სხვა სახის დანაშაულობები, რის გამოც ჯერ საჭირო იყო ამ მხარეში ისე დამკვიდრება, რომ შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ექსპედიციისთვის გამიზნული რაზმის ზურგი აფხაზთაგან სრულიად უსაფრთხო ყოფილიყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ექსპედიციის პირველივე წარუმატებლობის შემთხვევაში აფხაზები ჩერქეზებთან ერთად რაზმს საფრთხეს შეუქმნიდნენ. ამიტომ მას მიაჩნდა, რომ გაგრის იქით წასვლა ჯერჯერობით არ შეიძლებოდა, უკიდურეს შემთხვევაში, კიდევ ერთი წელი. ამ ხნის განმავლობაში აფხაზეთში განლაგებული ჯარები შეძლებდნენ ამ მხარეში წესრიგის დამყარებას. გარდა ამისა, დ. ახლესტიშევის აზრით, სახმელეთო ექსპედიციის მოწყობისას გართულდებოდა რაზმის სურსათით მომარაგება, ძნელი გადასატანი იქნებოდა აღჭურვილობა; რაზმთან ვერ იქნებოდა კავალერია, ვერც არტილერია, ამიტომ სახმელეთო ექსპედიცია, მითუმეტეს, ფლოტის დახმარების გარეშე, ეფექტური ვერ იქნებოდა².

ადგილობრივი რუსული ადმინისტრაციისთვის კარგად იყო ცნობილი, რომ შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მრავალრიცხოვანი და აფხაზებზე უფრო მამაცი ხალხები ცხოვრობდნენ. შესაბამისად, დ. ახლესტიშევის აზრით, ყოველი ნაბიჯი მიწა სისხლისღვრის ფასი დაჯდებოდა. ამიტომ ჯერ საჭირო იყო ამ მხარის კარგად შესწავლა. ამის შემდეგ ექსპედიცია ნაკლები მსხვერპლი და სახსრები დაჯდებოდა. იმერეთის მმართველის აზრით, ამ მხარის შესწავლა შეიძლებოდა დაკისრებოდა გენშტაბის რომელი-

¹ *Акты собранные Кавказской археографической комиссией.* (შემდგომში: АКАК). Под ред. **А. Берже**, т. VIII. Тифлис, 1881, გვ. 896; *Шамиль, ставленник султанской Турции и английских колонизаторов.* Сборник документальных материалов. Под ред. **Ш. В. Цагареишвили**. Тб., 1953, გვ. 46-50; **Н. С. Киняпина, М. М. Блиев, В. В. Дегоев.** Кавказ и средняя Азия..., გვ. 133.

² *Кавказский сборник...*, გვ. 167-168.

მე ოფიცერს, რომელიც ჰასან-ბეი შარვაშიძეს შეეძლო გაეცილებინა. მას მი-
აჩნდა, რომ რედუტ-ყალედან გაგრამდე გზა ისე უნდა მოეწყოთ, რომ დაცვის
გარეშე ყოფილიყო შესაძლებელი მგზავრობა. როდესაც შესწავლილი იქნებო-
და ეს მხარე, დადგინდებოდა თუ სად შეიძლებოდა სიმაგრეების აგება, სი-
მაგრეებში ჩადგებოდა გარნიზონი, მერე შეიძლებოდა ექსპედიციის მოწყობა¹.

კავკასიის კორპუსის სარდლობამ გაითვალისწინა დ. ახლესტიშევის
აზრი და ექსპედიციის მოწყობა გადადო. ამასთან, დასავლეთ კავკასიისა და
შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს სათანადოდ შესწავლა გა-
დაწყვიტა. სწორედ ამ მიზნით მოეწყო 1835 და 1836 წლებში გენშტაბის
ოფიცრის, ბარონ თ. ტორნაუს დაზვერვითი მოგზაურობა დასავლეთ კავკასი-
აში, როდესაც მან გარდა სტრატეგიული ცნობებისა, დასავლეთ კავკასიის
ხალხების – უბიხების, ჯიქების და სხვათა შესახებ, მათ შორის, აფხაზების
შესახებაც, დიდძალი ეთნოგრაფიული მასალა შეაგროვა².

კავკასიის რუსულმა ადმინისტრაციამ გადაწყვიტა შედგომოდა სტრა-
ტეგიული მნიშვნელობის გზის გაყვანას შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპირო-
ზე. ამ მიზნით, 1834წ. ზაფხულის სიცხეების ჩავლის შემდეგ, აფხაზეთში
გაიგზავნა რაზმი გენერალ-მაიორ დ. ახლესტიშევის მეთაურობით³. ბარონმა
როზენმა ლევან V დადიანს დაავალა მის სამფლობელოში დ. ახლესტიშევი-
სთვის დახმარება გაეწია. ამ მიზნით მას უნდა შეეკეთებინა ხიდები ენგურზე
და სხვა მდინარეებზე; აგრეთვე 100 ცხენოსანი და 200 ქვეითი მილიციე-
ლით დახმარებოდა რუსეთის ჯარის ნაწილს საგზაო სამუშაოების შესრუ-
ლებაში⁴. ლევან V დადიანმა თავის სამფლობელოში, მართლაც, რამდენადმე
შეუმსუბუქა რაზმს მდგომარეობა. მის მიერ შეკრებილი მილიცია თანაბრად
იზიარებდა იმ სიძნელეებს, რაც რაზმს შეხვდა. რედუტ-ყალედან გზა ზღვის
სანაპიროზე, ქვიშიან, ჭაობიან და ტყიან ადგილებში გადიოდა.

მდინარეების დიდი ნაწილის გადალახვა მეტად რთული იყო. კოკისპი-
რული წვიმები ართულებდა გზის გაყვანას. რედუტ-ყალედან ბომბორამდე
გზა თუმცა გაყვანილი იყო, შეკეთებას საჭიროებდა. დ. ახლესტიშევმა ილ-
ორში 300 მეომრისთვის სიმაგრე ააგო, შემდეგ გზა განაგრძო, გადალახა
ადიდებული კოლორი და დრანდის ეკლესიასთან, ასევე 300 მეომრისთვის
სიმაგრე ააგო. ადგილობრივი მცხოვრებლებისა და კაზაკების მიერ მგზავრთა
გასაცლილებლად, აქვე მოეწყო საგუშაგო⁵. დრანდა სტრატეგიული თვალსაზ-

¹ *Кавказский сборник...*, გვ. 168-170.

² ამის შესახებ დაწვრილ. იხ.: **Г. А. Дзидзария**. Ф. Ф. Торнау и его кавказские мате-
риалы. М., 1976.

³ *Кавказский сборник...*, გვ. 178.

⁴ **ც. ქირია, შ. სარია**. მასალები საქართველოს ისტორიისათვის. *XIX ს. I ნახე-
ვარში*. თბ., 1967, №33, გვ. 61.

⁵ *Кавказский сборник...*, გვ. 178; **М. Селезнев**. Руководство к познанию Кавказа, кн. II.
СПБ., 1847, გვ. 171.

რისით მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო. მდ. კოდორის ხეობით, ღრანდის გავლით, შავი ზღვის სანაპირო ზოლში ხშირად იჭრებოდნენ წებელდისა და დაღის თავისუფალი მთის თემების მკვიდრნი. სწორედ ამ გზის ჩასაკეტად აიგო ღრანდის სიმაგრე¹.

დ. ახლესტიშევს აფხაზთაგან არსად შეხვედრია წინააღმდეგობა და ოქტომბერში ბომბორას მიაღწია. აქ მოეწყო ზამთრისთვის დროებითი საცხოვრებელი. შემდეგ რაზმი ბიჭვინთამდე და გაგრამდე გზის გაყვანას შეუდგა. 1835წ. გაზაფხულზე მდ. ბზიფის მარჯვენა ნაპირზე, ზღვის მახლობლად, დ. ახლესტიშევმა კონსტანტინოვსკოეს სიმაგრე ააგო. სიმაგრე 40 მეომრისა და ორი ქვემეხისთვის იყო გათვალისწინებული (თუმცა, 1836 წ. ის მთლიანად ჩარეცხა აღიღებულმა ბზიფმა). 1835წ. ზაფხულში დ. ახლესტიშევმა გაგრას მიაღწია². მთიელების თურქებთან ურთიერთობის აღკვეთის მიზნითაც მიღებულ იქნა გარკვეული ზომები – გაძლიერდა ესკადრა, რომელიც შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე კრეისირებას ეწეოდა. ამასთან, გადაწყდა, რომ საბაჟო უწყება შეიძენდა კანჯოებს, რომელთა მეშვეობითაც ბათუმიდან სოხუმ-კალემდე სანაპირო ზოლს გააკონტროლებდა³. ამრიგად, აფხაზეთში თანდათან მტკიცდებოდა რუსეთის პოზიციები და ცარიზმი მთელი კაკასიის დაპყრობის გეგმას თანმიმდევრულად ახორციელებდა.

¹ **М. Селезнев.** Руководство к познанию Кавказа., გვ. 172.

² *Кавказский сборник.*, გვ. 179; **А. Н. Дьячков-Тарасов.** Бзибская Абхазия. – *Записки Кавказского отдела Императорского Русского географического общества*, XVIII. Тифлис, 1905, გვ. 51; **Г. А. Дзидзария.** Декабристы в Абхазии. Сухуми, 1970, გვ. 34.

³ *Кавказский сборник.*, გვ. 179.

BEZHAN KHORAVA

THE NORTH-EASTERN BLACK SEA COAST AND ABKHAZIA AT THE BEGINNING OF THE 1830'S

In the 30s of the XIX century Russia was faced with the question of the strong assertion in Abkhazia and the North-Eastern Black Sea Coast. For solving this issue, at the beginning of the 30s, the command of the Caucasian corps began taking strategically important posts and building fortifications. Besides, the Caucasian command deemed that it was necessary to stop disagreement among the princes, robbery, banditry and selling the captives, all these were the source of disagreement, disasters and disorder; to establish quarantine and customs control in order to stop illicit trade and illegal intercourse with foreign states; to enhance the prestige of the holder prince of Abkhazia and make him the sole ruler. Assertion of the Tsarist rule in the Caucasus was resisted by England, which was seriously worried about the fact that Russia outstripped it in the Caucasus. In order to achieve its goals, it was trying to use the Caucasian war (1817-1864). In such a difficult situation Russia tried to consolidate its positions in this region and began realizing its goals gradually – capture of the whole Caucasus.

ბ ი ო რ გ ი შ ა რ ვ ა შ ი ძ ე – 1 6 0

ზურაბ ჰაპასძირი

**ღვაწლი ღიღი მამულიშვილისა
ბიორგი შარვაშიძე**

160 წელი შესრულდა ღიღი მამულიშვილის, თვალსაჩინო პოეტისა და დრამატურგის გიორგი შარვაშიძის დაბადებიდან. გიორგი შარვაშიძე სრულად უნიკალური მოვლენაა XIXს. II ნახევრისა და XXს. დამდეგის საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში. მან თავისი საინტერესო შემოქმედებით, მრავალმხრივი საზოგადოებრივი მოღვაწეობით წარუშლელი კვალი დატოვა თანამედროვეებში და ღიღი ზნეობრივი მაგალითი დაუტოვა შთამომავლობას.

გიორგი შარვაშიძის ცხოვრება და ღვაწლი საკმაოდ კარგადაა შესწავლილი ქართველი მკვლევრების მიერ. განსაკუთრებული წვლილი ამ საქმეში შეიტანა გამოჩენილმა ისტორიკოსმა აკად. სიმონ ჯანაშიამ, რომელმაც პირველმა მოიხია გ. შარვაშიძის ცხოვრების ამსახველი ფრაგმენტული მასალები, აგრეთვე კერძო კოლექციებში მიმოფანტული პოეტის ლიტერატურული მემკვიდრეობა და ხელმისაწვდომი გახადა ის საზოგადოებისათვის¹. ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ ს. ჯანაშიას ნაშრომი, რომელსაც მეცნიერმა მორიდებულად „*კულტურულ-ისტორიული ნარკვევი*“² უწოდა, ნამდვილი გზამკვლევაა მწერლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესწავლით დაინტერესებული ნებისმიერი მკვლევრისათვის. ს. ჯანაშიას გარდა გიორგი შარვაშიძის ცხოვრებასა და შემოქმედებას იკვლევდნენ სხვა-

¹ გიორგი შარვაშიძე. ლირიკა, დრამა, ეპოსი. აკად. ს. ჯანაშიას რედაქციითა და ნარკვევით. სოხუმი, 1946; გიორგი შარვაშიძე. ლირიკა, ეპოსი, დრამა. აკად. ს. ჯანაშიას რედაქციითა და ნარკვევით. II გამოცემა. თბ., 1986.

² ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე. *კულტურულ-ისტორიული ნარკვევი*. – წგნ.: გიორგი შარვაშიძე. ლირიკა, ეპოსი, დრამა. აკად. ს. ჯანაშიას რედაქციითა და ნარკვევით. სოხუმი, 1946; გიორგი შარვაშიძე. ლირიკა, ეპოსი, დრამა. აკად. ს. ჯანაშიას რედაქციითა და ნარკვევით. II გამოცემა. თბ., 1986. იხ. აგრეთვე: ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე. *კულტურულ-ისტორიული ნარკვევი*. – *შრომები*, ტ. VI, თბ., 1988, გვ. 5-72; გიორგი შარვაშიძე. *თხზულებანი ორ ტომად*. ტ. I. ქუთაისი, 2006, გვ. 7-84, 311-329.

დასხვა თაობის მეცნიერები: გერონტი ქიქოძე¹, ოთარ ჭურღულია², გიორგი ბიძარია³, სოლომონ ლეკიშვილი⁴, ავთანდილ ნიკოლეიშვილი⁵, ელგუჯა თავბერიძე⁶, ჯუმბერ თითმერია⁷ და სხვ. სულ ახლახან გამოვიდა გიორგი შარვაშიძის თხზულებათა ორტომეული⁸, რომელშიც, გარდა საკუთრივ მწერლის მხატვრული ნაწარმოებებისა და საგაზეთო პუბლიკაციებისა, შესულია ცალკეული მოგონებები მასზე, აგრეთვე სხვადასხვა მკვლევართა ნაშრომები, რომლებშიც მოცემულია გიორგი შარვაშიძის ლიტერატურულ-პუბლიცისტური მემკვიდრეობის საკმაოდ ამომწურავი ანალიზი⁹. მიუხედავად ამისა, არ შეიძლება იმის თქმა, რომ გიორგი შარვაშიძეს ჯეროვნად იცნობს ფართო საზოგადოება. განსაკუთრებით ეს ეხება მის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოღვაწეობას. წარმოდგენილ ნაშრომში ჩვენ შევეცადეთ, ერთხელ კიდევ გაგვეზრებინა ამ დიდი მამულიშვილის მიერ გავლილი გზა და წარმოგვეჩინა მისი როგორც ქართველი მოღვაწის, ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი უთვისაღიანოესი წარმომადგენლის ღვაწლი ერისა და სამშობლოს წინაშე.

გიორგი შარვაშიძის საზოგადოებრივ ასპარეზზე გამოსვლა დაემთხვა საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ახალი ეტაპის

¹ გ. ქიქოძე. აფხაზეთ-საქართველოს ურთიერთობიდან. *სიტყვა წარმოთქმული სოხუმის თეატრში 1946 წლის 20 დეკემბერს*. – წგნ.: *გიორგი შარვაშიძე. თხზულებანი ორ ტომად*. ტ. II. ქუთაისი, 2006, გვ. 50-57.

² ო. ჭურღულია. გიორგი შარვაშიძის პატრიოტული ღირსება. – წგნ.: *ო. ჭურღულია*. „სიტყვა ფიქრის სხეულია“. *წერილები და გამოკვლევები*. თბ., 1992, გვ. 47-62; იხ. აგრეთვე: ო. ჭურღულია. აფხაზი და ქართველი ხალხების კულტურულ-მეგობრული ურთიერთობის ისტორიიდან. – წგნ.: *ო. ჭურღულია*. კრიტიკული წერილები. I. სოხუმი, 1958, გვ. 158-160; ო. ჭურღულია. გიორგი შარვაშიძე. წგნ.: *გიორგი შარვაშიძე. თხზულებანი ორ ტომად*. ტ. II. ქუთაისი, 2006, გვ. 58-124.

³ Г. А. Дзидзария. Формирование дореволюционной абхазской интеллигенции. Сухуми, 1979, გვ. 87-94;

⁴ ს. ლეკიშვილი. გიორგი შარვაშიძე. *დოკუმენტური მასალები*. – კრებ.: *საქართველოს მოამბე*, №31-32, თბ., 1975, გვ. 246-296.

⁵ ა. ნიკოლეიშვილი. გიორგი შარვაშიძე – საქართველოს ერთიანობისთვის მებრძოლი აფხაზი მწერალი. – წგნ.: *ა. ნიკოლეიშვილი*. ქართველი მწერლები და აფხაზეთი. ქუთაისი, 2004. იხ. აგრეთვე: *გიორგი შარვაშიძე. თხზულებანი ორ ტომად*. ტ. II. ქუთაისი, 2006, გვ. 125-156.

⁶ ე. თავბერიძე. უბედო მამულის ყმა. ქუთაისი, 2004. იხ. აგრეთვე: *გიორგი შარვაშიძე. თხზულებანი ორ ტომად*. ტ. II. ქუთაისი, 2004, გვ. 157-250.

⁷ ჯ. თითმერია. დიალოგი გიორგი შარვაშიძესთან. – წგნ.: *გიორგი შარვაშიძე. თხზულებანი ორ ტომად*. ტ. II. ქუთაისი, 2006, გვ. 251-272.

⁸ *გიორგი შარვაშიძე. თხზულებანი ორ ტომად*. ტ. I, ტ. II. ქუთაისი, 2006.

⁹ გიორგი შარვაშიძის თხზულებების ახალი კრებულის გამოცემით, რასაკვირველია, ნამდვილად დიდი საქმე გაკეთდა, თუმცა დასანანია, რომ აღნიშნულ გამოცემაში, რომელსაც აქვს მწერლის მთელი შემოქმედების სრულად წარმოჩენის პრეტენზია, გამორჩენილია ს. ლეკიშვილის მიერ მოძიებული გიორგი შარვაშიძის მანამდე უცნობი უაღესად საინტერესო ნაწარმოებები. იხ.: ს. ლეკიშვილი. გიორგი შარვაშიძე. *დოკუმენტური მასალები*., გვ. 253-257.

დაწყებას. მართალია, ის უშუალოდ არ იყო ილიას გუნდის წევრი¹, მაგრამ თავისი შემოქმედებითი და საზოგადოებრივი საქმიანობით გიორგი შარვაშიძე ნამდვილად იდგა XIX ს. 60-იან წლებში წამოწყებული დიდი ეროვნული ბრძოლის ავანგარდში. შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი შარვაშიძე იყო ერთგვარი შემაერთებელი რგოლი ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის თავადაზნაურული და ილიასეული ეტაპებისა. მასში ძალუმად იყო მოზღვავებული ის პატრიოტული მუხტი, რომლის მატარებლები იყვნენ ერთი მხრივ დიმიტრი ყიფიანი და მისი თაობა, ხოლო მეორე მხრივ ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და მათი თანამოაზრენი.

გიორგი შარვაშიძის, დიდი აფხაზისა და ამავე დროს „ქართული რასის ნამდვილი ვაჟის“ (გრიგოლ რობაქიძე)² ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და კულტურულ-საზოგადოებრივი ცნობიერება, როგორც მკაფიოდ აჩვენა აკად. ს. ჯანაშიამ, მთლიანად განაპირობა იმ ტრადიციებმა, რომელზეც იზრდებოდნენ შარვაშიძეთა სამთავრო სახლისა და სხვა აფხაზურ თავადაზნაურულ საგვარეულოთა შვილები საუკუნეების განმავლობაში. დიან, მიუხედავად XVI-XVIII საუკუნეებში თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე განვითარებული პროცესებისა (კერძოდ, ჩრდილოეთ კავკასიიდან მოძმე ჯიქ-აფხაზთა მთიელი ტომების ახალი ტალღის მოწოლისა და ოსმალეთის იდეოლოგიური ექსპანსიის შედეგად ერთ დროს მალაღგანვითარებული ფეოდალური მხარის – აფხაზეთის – ერთგვარი „გაბარბაროსებისა“ და იქ ქრისტიანობის საფუძვლების მორყევისა), აფხაზეთი გვიან შუა საუკუნეებში და მოგვიანებითაც (XIX ს. 60-იანი წლების ჩათვლით) ძირითადად მაინც რჩებოდა საერთოქართული კულტურულ-პოლიტიკური სამყაროს ორგანულ ნაწილად³. სწორედ ამ სამყაროს ღვიძლი შვილი იყო აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის მიხეილ შარვაშიძისა და სამეგრელოს მთავარ დადიანების გვერდითი შტოს წარმომადგენლის ალექსანდრა (ცუცა) დადიანის ვაჟი – გიორგი შარვაშიძე.

ორიოდე სიტყვა მწერლის მშობლებზე. გიორგის მამა – მიხეილ შარვაშიძე, შარვაშიძეთა ძირძველი საგვარეულოს ერთ-ერთი ყველაზე კოლორიტული წარმომადგენელი იყო. ის 40 წლის მანძილზე (1823-1864წწ.) ედგა სათავეში აფხაზეთის სამთავროს. მის მოღვაწეობას სამთავრო ტახტზე თა-

¹ ამით ჩვენ სულაც არ გუარყოფთ თბილ ურთიერთობასა და სულიერ ნათესაობას, რომელიც ნამდვილად აკავშირებდა ილია ჭავჭავაძესა და გიორგი შარვაშიძეს (ამის შესახებ იხ. **ო. ჭურდულია**, გიორგი შარვაშიძე. წგნ.: *გიორგი შარვაშიძე. თხზულებანი ორ ტომად*. ტ. II. ქუთაისი, 2006, გვ. 65-67).

² **გივი გოლდენდი** (გრიგოლ რობაქიძე). გიორგი შარვაშიძე. – გაზ.: „საქართველო“, №45, 1918წ. იხ. აგრეთვე: *გიორგი შარვაშიძე. თხზულებანი ორ ტომად*. ტ. II. ქუთაისი, 2006, გვ. 43.

³ ამის შესახებ დაწვრ. იხ.: **ზ. პაპასქირი**. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვ. I. *უძველესი დროიდან 1917 წლამდე*. თბ., 2004, გვ. 87-103.

ნამედროვენი სხვადასხვანაირად აფასებდნენ. რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლები აღნიშნავდნენ რა მიხეილ შარვაშიძის ცალკეულ დამსახურებებს რუსეთის მთავრობის წინაშე, მოლიანობაში, მაინც დიდ უნდობლობას ამჟღავნებდნენ მის მიმართ და ხშირად მოღალატედაც კი მიაჩნდათ იგი. აღსანიშნავია, რომ მიხეილ შარვაშიძის ნეგატიური პორტრეტის (განსაკუთრებით ყირიმის ომის პერიოდში) შექმნაში არც თუ უმნიშვნელო წვლილი შეიტანა დადიანთა სამთავრო სახლმა (უპირველესად ეკატერინე დადიანმა) და თვით შარვაშიძეთა საგვარეულოს ცალკეულმა წარმომადგენლებმა¹. მაგრამ ქართული ფეოდალური არისტოკრატის ელიტარულ ნაწილში იყვნენ ისინიც, ვინც ყოველნაირად ცდილობდა მიხეილ შარვაშიძის რეაბილიტაციას ხელისუფლების წინაშე. ამ მხრივ, პირველ რიგში, უნდა დავასახელოთ დიდი ქართველი ეროვნული მოღვაწე დიმიტრი ყიფიანი, რომელმაც ყველაფერი გააკეთა მიხეილ შარვაშიძის პოლიტიკური კარიერის გადასარჩენად.

რუსული ისტორიოგრაფია მიხეილ შარვაშიძის მოღვაწეობის შეფასებისას ძირითადად ოფიციალური კონიუნქტურით ხელმძღვანელობდა, რაც დღემდე უცვლელი რჩება². პირველი მეცნიერი, რომელიც შეეცადა რუსეთის ხელისუფლებისაგან შერისხული მთავრის რეაბილიტაციას, იყო აკად. სიმონ ჯანაშია, რომელმაც თავის ბრწყინვალე ნარკვევში გიორგი შარვაშიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ (ისევე, როგორც თავის დროზე დიმიტრი ყიფიანმა) მოიყვანა აფხაზეთის მთავრის ქმედებების გამამართლებელი არგუმენტები და მთელი პასუხისმგებლობა აფხაზეთში შექმნილი ვითარებისათვის კავკასიის რუსულ ადმინისტრაციას დააკისრა³. ანალოგიურად უდგებოდა მიხეილ შარვაშიძის მოღვაწეობის შეფასების საკითხს ცნობილი ქართველი მეცნიერი შალვა ჩხეტია, რომელმაც სკრუპულოზურად შეისწავლა XIX ს. 50-იანი წლების მოვლენების ამსახველი მასალები⁴. მაგრამ მიხეილ შარვაშიძის ყველაზე გამოკვეთილ დამცველად მაინც გამოჩენილი აფხაზი ისტორიკოსი,

¹ ამის შესახებ იხ.: **ზ. პაპასქირი**. ნარკვევები., გვ. 158-159, 172—173.

² ამის მაგალითია ვინმე დ. დანილოვის სტატია, რომელშიც საგანგებოდაა ხაზგასმული, რომ მიხეილ შარვაშიძე „преспокойно промышлял турецкой контрабандой и имел тайные связи с горскими племенами“. იხ.: **Д. Д. Данилов**. Лорис-Меликов: Карьера парадоксального диктатора. – *Вопросы истории*, №11-12, 1998, გვ. 147.

³ **ს. ჯანაშია**. გიორგი შარვაშიძე. *კულტურულ-ისტორიული ნარკვევი*. – *შრომები*, VI, თბ., 1988, გვ. 6-13. აღსანიშნავია, რომ, თავის დროზე, თვით გიორგი შარვაშიძეც ცდილობდა მოეხსნა მიხეილ შარვაშიძისათვის რუსეთის სახელმწიფოს მიმართ ჩადენილი „ღალატის“ ბრალდება (იხ.: **Г. М. Шервашидзе**. Так пишется история. – გაზ.: „*Закавказье*“, №125-126, 1910გ. მითითებულია წიგნიდან: **გ. შარვაშიძე**. *თხზულებანი ორ ტომად*. ტ. I. ქუთაისი, 2006, გვ. 293-296), თუმცა, უნდა ითქვას, რომ მის მიერ მოყვანილი არგუმენტები მთლად დამაჯერებელი ვერ არის.

⁴ **შ. ჩხეტია**. აფხაზეთის სამთავროს ისტორიისათვის. 1853-1855 წწ. – *სახელმწიფო მონაგებ*, №15-16, თბ., 1963, გვ. 127-128; 130-136.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, პროფ. გიორგი ძიძარია მოგვევლინა. თავის ფუნდამენტურ შრომებში XIX ს. აფხაზეთის ისტორიის პრობლემებზე, მან მოგვცა კავკასიაში რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის საკმაოდ მკაცრი კრიტიკა და ამ ფონზე შეაფასა აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის მოღვაწეობა. მეცნიერის აზრით, მიხეილ შარვაშიძე თითქმის ყოველთვის მოქმედებდა რუსეთის იმპერიის სასარგებლოდ და არა მის წინააღმდეგ¹. ფაქტობრივად, ამ თვალსაზრისს ავითარებენ ს. ლაკობა² და სხვა აფხაზი, ასევე ქართველი ისტორიკოსებიც, მათ შორის ახალგაზრდა მკვლევარი ნ. თაკალანძე, რომელმაც მიხეილ შარვაშიძის ცხოვრებას და მოღვაწეობას სპეციალური მონოგრაფია (საკანდიდატო დისერტაცია) მიუძღვნა³.

მიუხედავად რუსეთის ხელისუფლების ვერაგობისა და ზემოთ დასახელებულ მკვლევართა მიერ მოტანილი სხვა არგუმენტებისა, ჩვენ მაინც გაუმართლებლად მიგვაჩნია მიხეილ შარვაშიძის მოღვაწეობაში მხოლოდ პოზიტიური მხარეების საგულდაგულოდ ძებნა. ჩვენი აზრით, მიხეილ შარვაშიძე იყო უაღრესად რთული პიროვნება, რომელიც ყოველთვის ცდილობდა ნებისმიერი საშუალებით ხელისუფლების შენარჩუნებას. სწორედ ეს მისწრაფება უბიძგებდა მას ხან ერთ მხარეს გადახრილიყო, ხან კი – მეორეს. ერთი მხრივ, იგი აქტიურად თანამშრომლობდა რუსულ ადმინისტრაციასთან და ეხმარებოდა მას მოძმე მთიელი ტომების წინააღმდეგობის დაძლევაში და ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში რუსეთის გავლენის დამყარება-განმტკიცებაში⁴, მეორე მხრივ, პირიქით, ღიად თუ ფარულად უჭერდა მხარს თავის კავკასიელ თანამოძმეთა (რომელთა ერთ-ერთი ბელადი უბიხთა წინამძღოლი დაგომუყვა ბარზეგი – მისი აღმზრდელი იყო) „სალვით ომს“ რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ⁵. არავითარ ეჭვს არ უნდა იწვევდეს ის, რომ მიხეილ შარვაშიძე ნამდვილად ეწეოდა ორმაგ თამაშს ყირიმის ომის პერიოდში და არცთუ იშვიათად ღიად თანამშრომლობდა ოსმალეთის საოკუპაციო რეჟიმთან. უფრო მეტიც, ის სულაც არ იყო წინააღმდეგი, თურქთა მხარდაჭერით დაუფლებოდა მთელ დასავლეთ საქართველოს და გამხდარიყო „ბრწყინვალე პორტას“ მთავარი დასაყრდენი დასავლეთ კავკასიაში⁶. თურქეთთან მიხეილ შარვაშიძეს აკავშირებდა მერკანტილური ინტერესებიც. ის მართლაც ეწეოდა კონტ-

¹ Г. А. Дзидзария. Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия. Сухуми, 1982, გვ. 140-141.

² С. З. Лакоба. Очерки политической истории Абхазии, Сухуми, 1990, გვ. 17-25.

³ ნ. თაკალანძე. მიხეილ შარვაშიძე: ცხოვრება და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობა, საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 2000.

⁴ ამის შესახებ იხ.: ზ. პაპასქირი. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვ. I. *უძველესი დროიდან 1917 წლამდე*. თბ., 2004, გვ. 151-152.

⁵ ამის შესახებ იხ.: С. З. Лакоба. Очерки политической истории..., გვ. 23-24; ზ. პაპასქირი. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის..., გვ. 175-176.

⁶ ზ. პაპასქირი. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის..., გვ. 185.

რაბანდას და საკმაოდ სოლიდური შემოსავალიც გააჩნდა ამ საქმიანობიდან¹.

მაგრამ ამ შემთხვევაში, ჩვენ უფრო მიხეილ შარვაშიძის კულტურულ-სახელმწიფოებრივი იერ-სახე გვანტერესებს. მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთის უკანასკნელი მთავარი, რუსი მაღალჩინოსნების თქმით, არც თუ იშვიათად „ველურ“ არაქრისტიანულ ჩვევებს ავლენდა², მისი მმართველობის ხანაში შარვაშიძეთა სახლი ერთმნიშვნელოვნად რჩებოდა საერთოქართული ქრისტიანული სამყაროსა და იყო ქართული წიგნიერების არეალში. რუსული ადმინისტრაციის ხელმძღვანელი პირებიც კი აღიარებდნენ, რომ „в фамилии князей Шарвашидзе употребительный письменный язык грузинский“³.

ის, რომ ქართული წიგნიერება იყო მშობლიური მიხეილ შარვაშიძისათვის, დასტურდება მისი ოფიციალური და არაოფიციალური მიმოწერით. მიხეილ შარვაშიძის ეპისტოლარული მემკვიდრეობა კარგადაა ცნობილი მკვლევართათვის⁴, ამდენად, ამჯერად ამ თემაზე საგანგებოდ არ შევჩერდებით, მაგრამ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, მოვიყვანოთ აფხაზეთის მთავრის ერთი (კონფიდენციალური) წერილი, გაგზავნილი ჭკალუაშში მყოფი მეუღლისადმი: „საყვარელო ალექსანდრა! გრივოლ შარვაშიძე და ქირთ ტაგუ გამოძივ ზაენია ვითომც შენი და ბავშვების წამოსაყვანად აქეთ, და არამც არ დაუჯერო იმათ და არ წამოხვიდე. ეს არავინ გაივოს. რამდონიც ხანს შეგეძლოს(!) შეიქციე, და მამა შენი როცა მოვა, თვითონ მიხვდება. ეს წიგნი უჩვენე და რავარც სჯობდეს, იქს. გიორგი შენთან მოაყვანინე. ლეჩხუმს არ წაიყვანონ. ბაბუშია ჩქოტუებს გამოატანე. გულნაკლულად არიან, გაზრდილი წავგართვიო. მე მალე ვერ მოვალ, მაგრამე (!) ჩემთვის ნუ სწუხარ(!), პატარა გიორგი შეგიქცევს. შენი მიხაილ შარვაშიძე, 18 მაისს 1855 წელსა: ოჩამჩირით“. გარედან წერილს აწერია: „აფხაზეთის მთავრინა ალექსანდრა გიორგის ასულსა, ჭკალუაშს, საკუთარს ხელს“⁵.

გარდა იმისა, რომ მიხეილ შარვაშიძის ამ წერილში პირდაპირი მინიშნებაა გიორგი შარვაშიძის ასაკზე – ის ამდროს ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი იყო, აფხაზეთის მთავრის ეს ბარათი სხვა მხრივაცაა საინტერესო. ამ წერი-

¹ ამის დამადასტურებელი ფაქტები თავის დროზე მოიძია გ. ძიძარიამ. კერძოდ, თავის ნაშრომში მაჰაჯირობის შესახებ მას მოჰყავს ცნობილი მოგზაურის ფრ. დიუბუა დე მონპერეს შემდეგი კომენტარი: „Торг (рабами) прекратился бы совершенно, если бы Михаил-бей и Гасан-бей не были сами его первыми зачинщиками“ იხ.: **Г. А. Дзидзария.** Махаджирство и проблемы истории Абхазии..., გვ. 262.

² *Акты, собранные Кавказскою археографическою комиссиею (შემდგომ – АКАК)*, т. VIII, Тифлиси, 1881, გვ. 447.

³ **შ. ჩხეტია.** აფხაზეთის სამთავროს ისტორიისათვის..., გვ. 154.

⁴ იხ.: **ს. ჯანაშია.** გიორგი შარვაშიძე..., – *შრომები...*, გვ. 33-35, **შ. ჩხეტია.** აფხაზეთის სამთავროს ისტორიისათვის..., გვ. 195, 232, 239-241; **ზ. პაპასქირი.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის..., გვ. 165-170, 186.

⁵ **ს. ჯანაშია.** გიორგი შარვაშიძე... *შრომები...*, გვ. 34-35.

ლისა და აფხაზეთის მთავრის სამდივანმწიგნობროს¹ მიერ მომზადებული სხვა ქართული დოკუმენტების ფილოლოგიური შესწავლის საფუძველზე, თავის დროზე აკად. ს. ჯანაშია მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ აფხაზეთის სამთავრო კარის კანცელარია მართლწერის გარკვეულ სისტემას მისდევდა; ეს სისტემა გამოძინარეობდა შესაბამისი ლიტერატურულ-გრამატიკულ-ორთოგრაფიული მოძღვრებიდან, რომელიც ეყრდობოდა ანტონ კათალიკოზის დიდ ავტორიტეტს. მეცნიერის აზრით, აფხაზეთის „სამთავროს კანცელარიის ქართული საბუთების ...სტილი და მართლწერა ანტონისეულია და მისი გავლენა ნაწილობრივ თვით მიხეილ შარვაშიძესაც ეტყობა... ამ სკოლის გავლენას... გარკვეულად ემორჩილება გიორგი შარვაშიძეც“.²

საერთო-ქართულ კულტურულ სამყაროსთან მჭიდრო კავშირის გამოხატულება იყო ისიც, რომ აფხაზური თავადაზნაურული ელიტის წარმომად-

¹ ის, რომ აფხაზეთის სამთავრო სახლის წარმომადგენლები მხარის „გაბარბაროსების“ შემდეგაც – XVII-XIX ს. დამდეგს – კვლავ რჩებოდნენ საერთოქართული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემისა და ქართული წიგნიერების სივრცეში, ნათლად დასტურდება აფხაზეთის მთავრების, ყვაპუ შარვაშიძისა და ქელეშბეი შარვაშიძის ეპისტოლარული მემკვიდრეობიდანაც. ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მიხეილ შარვაშიძის პაპის, ქელეშბეი შარვაშიძის ხელწერილი, რომელიც მან მისცა თავის ახლო ნათესავს სოსრანბეგ შარვაშიძეს: „*ესე ხელწერილს გაძღვე შენ, ჩემს ძმისწულს ბექირბექის შვილს სოსრანბეგს, ასე რომ მე და შენ შეგვუღლებიდი და ღენერალ-მაიორ რიქხოფს და ბატონ დედოფალს (იგულისხმება სამეგრელოს დედოფალი ნინო ბაგრატიონი-დადიანი – ზ.პ.) ეახელი; აწ ამითმან უგანათლებულესობამ ინება ჩვენი და შენი გარიგება და თავათ დედოფალი მობრძანდა და გაგვარიგეს, ასე რომ რაც მამა შენს ბექირბეგს ადგილ-მამული, ყმა და მოსამსახურე ჰყავდა, ან რაც ჰქონდა, სრულათ ოთხივე ძმებისათვის მოგვიცემია მამიშენისეული ადგილ-მამული; კიდევ როგორც რიგი არის ბატონმობისა, ისე თავის ყმა იმსახურე და შენდა ნებად გვეანდეს, და ჩემგან არც სიკვდილით, არც დაჭერით, არც კაცის შეჩენილობით ფიქრი არ გქონდეს, თუ ცხადად შენგან ენება არ გამოცხადდეს რა“ (AKAK, T. II. Тифлис, 1868, გვ. 190. ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.). ქელეშბეი შარვაშიძის ეს ხელწერილი შედგენილია შუა საუკუნეების საქართველოში გამოქვეყნებული დიპლომატიკური ნორმების მიხედვით. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებით ხაზგასასმელია ის გარემოება, რომ ამგვარი წერილი იწერება არა სამურზაყანოში, რომელიც მეტად იყო ინტეგრირებული დანარჩენ საქართველოსთან, არამედ ე.წ. „უშინაგანეს“ აფხაზეთში, იმ მთავრის კარზე, რომელიც ითვლებოდა „მართლმორწმუნე მუსლიმად“. აი, ეს აფხაზეთიც ცხოვრობდა იმ ფეოდალურ-ბატონყმური სისტემის („რიგი... ბატონმობისა“) პირობებში, რომელიც საყოველთაო იყო მთელი საქართველოსათვის. ყოველივე ეს აშკარად მიგვანიშნებს იმაზე, რომ მიუხედავად გვიანი შუა საუკუნეების აფხაზეთის ერთგვარი „წარმართად მიქცევისა“, რაც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, გამოწვეული იყო მონათესავე მთიელ ტომთა ახალი ტაღლის ჩამოწოლით, ეს რეგიონი მაინც ქართული ფეოდალური სამყაროს ნაწილს წარმოადგენდა, ხოლო სამთავროს ოფიციალურ ენად კვლავ ქართული რჩებოდა.*

² ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე... *შრომები...*, გვ. 33-42.

გენელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ატარებდა ქართულ სახელებს¹. არცთუ იშვიათად რუსულ ოფიციალურ დოკუმენტებში აფხაზ აზნაურთა მიმართ აფხაზური „ამსთას“ ნაცვლად ნახმარია ქართული „აზნაური“. და ბოლოს, ყველაზე მკაფიო დადასტურება იმისა, რომ აფხაზეთის სამთავრო სახლი რჩებოდა საერთო-ქართული ქრისტიანულ-კულტურულ-პოლიტიკური სამყაროს განუყოფელ ნაწილად, არის ის ფაქტი, რომ აფხაზეთის უკანასკნელი მთავარი მიხეილ შარვაშიძე და მისი ძე გიორგი დაასაფლავეს მოქვის ტაძარში და მათ საფლავებს ამშვენებს ძველი ქართული ასომთავრული წარწერები.

სრულიად ნათელ და ერთმნიშვნელოვან წარმოდგენას, თუ როგორ ესმოდათ ქართულ-აფხაზური ისტორიული ერთობა თვით აფხაზებს, იძლევა აფხაზეთისა და სამურზაყანოს თავადაზნაურთა ე.წ. „*მოხსენებითი ბარათი*“, რომელიც მათ 1870წ. მიართვეს გენერალ-ადიუტანტ, თავად დ. სვიატოპოლკ-მიროსკის, მაღალი ჩინის მოხელეს კაკკასიის რუსულ ადმინისტრაციაში (Председатель Тифлисского комитета по сословно-поземельным делам). ამ დოკუმენტის, ერთგვარი თხოვნა-პეტიციის, რომელსაც ხელს აწერდნენ მთელ აფხაზეთში ცნობილი პიროვნებები, თავადები: ბათა ემუხვარი, მისოუსტ მარშანია, ტიტუ მარღანია, კონსტანტინე ინალ-იფა, შექმნის აუცილებლობა ნაკარნახევი იყო აფხაზეთის თავადაზნაურობის სურვილით, გაეტარებინათ საგლეხო რეფორმა აფხაზეთში იმ სახით, როგორც ეს განხორციელდა საქართველოს სხვა რეგიონებში. საკითხის ასე დასმის მთავარ არგუმენტად პეტიციის ავტორებს მოჰყავდათ ის გარემოება, რომ *„Издревне Абхазия составляла часть бывшего Грузинского царства. Последняя династия Грузинских царей – есть династия Абхазская. Древний Пицундский храм был в течение нескольких веков престольным храмом Католиков Абхазских и Грузинских.... Народ Абхазский и Самурзаканский почти до последнего времени имел с Грузией (იგულისხმება აღმოსავლეთ საქართველო – ზ.პ.), Мингрилией и Имеретией одну религию, одни обычаи, одни законы. Если вера христианская, под влиянием мусульманского ига и разных неурядиц в Абхазии значительно ослабла, то несомненные следы ее сохранились в жизни Абхазского народа.... Из целого ряда Абхазских владетелей, отделившихся от Грузии после разделения последней на уделы, только двое: Зураб-бей и Келеш-Ахмет бей исповедовали мусульманскую религию.... Все же остальные владетели Абхазии были христиане. Цари Грузинские никогда не исключали Абхазию из большой грузинской семьи и как до разделения царства так и после существования своего титуловались царями Грузинскими, до самого последнего времени Картали-*

¹ სხვათა შორის, ქართული სახელები გვხვდება არა მხოლოდ აფხაზებში, არამედ საძუბიხთა შორისაც. ასე, მაგალითად, XIX ს. I ნახევარში აღნიშნულ ტომთა ლიდერები იყვნენ **ლევან ცანუბაია** /ცანბა/ (АКАК, т. IV. Тифлис, 1870, გვ. 426, 429, 953) და უბიხების თავადი **ზურაბ** ხამიში (АКАК, т. IX, ч. I. Тифлис, 1884, გვ. 505).

ნსკიმი, აფხაზსკიმი, იმერეტინსკიმი და კახეტინსკიმი. როდესაც გრუზინსკი ცარი ვახტანგ VI ვიწყისწი პროშედსიე სოლეთისა (ე. ი. XVIII ს. – ზ.პ.) პრედპრინიმა ივანისე კანონის, ვიყვავის ივ სოვს პროვინციის ბივსიე გრუზინსკოი ცარსთვის დეპუტატის დია სოდეისთვის იმუ ვ ამოთ ტრუდე, თო მეჟდუ ნიმი ბილი დეპუტატის ივ აფხაზსკოი ნაროდა, კოტორი დო პოსლედნოე ვრემენი სოხრანილ ი სებია დრევნიშიის, გრუზინსკიის იბიჩაის. ნე მენეე ვაჟნიმი სვიდეტელიმი, პრინადლეჟნოსთის აფხაზიის კ გრუზიის მოგუთ სლუჟისთი კრომე ხრისტიანსკის ჰრამოვ, რავალინი რავნიხ სვეტსკის დი ვოენნის პოსტროეკ. ტაკ ივსენნიის ბაშინი ნად იყელემ პსირასთა, სოორუჟენი, პო პრედანიუ, სლავნი გრუზინსკოი ცარიციე ტამარიე; კამენნიე სენა ვ კელასსაურე პოსთავლენა ვამეკემ დადიანომ... ბოლშიე კაწთ მესთნოსთეი ნოსის გრუზინსკიის ნავანიე; ბოლშიე კაწთ ჟისთელი პრინაეტ სოე მინგრელსკოე პრისოჟდენიე დი სოხრანილ სოვი გრუზინსკიის დი მინგრელსკიის ფამილიის. ...ივ სეგოე ვიშიე ივლოჟენნიე, ლეგო ბუდეტ ივსოტრეტ, კოთო ვ აფხაზიის ნე მოგო ბიე დრუგოე გრავდანისკოე ივსოტრეტის, კრომე თოგო, კოტორე ვსეგდა სუცესთვოვალე ვ ივსთალიმ ხრისტიანსკოე ჰაკავკაზის. პო ამოთ ი პრავა ნაში სოსლოვნიე დი პოზემელნიე ბილი თე ჟე, კოთო დი ვ გრუზიის, მინგრელი, იმერეთი დი გური, ს სავიმი ნეზნიკიტელნიი ივსენნიოსთაში, ივსლავლივანიე მესთნიი, კისო ეკონომიკისკიი ივსოვნიი დი ნე პრევიშავიშიი თეხ რავნიხი, კაკიე სუცესთვოვალე პერედ ივსთალიმ ივსთაშიე გრუზიის, ნაპრიმერ მეჟდუ კარტალინიე დი იმერეთიე. რავნიხი ეთო მოჟეტ კასათა თოლკო ნეკოტორის კაწთნოსთეი, ნო ნისკოლკო ნე ნარუშიაეტ ვ ივსთემ პოლნოე სოხოსთვა აფხაზიის სო ვსემი ივსთაშიე, ივდივნიი ვ სოვსთავ ვლადენიე გრუზინსკის ცარიე... ვო კლევე სეგოე აფხაზსკოი ნაროდა სთოეღ ვლადეტელი აფხაზიის ივ ფამილიის სთარინნიე გრუზინსკოი როდა შარვაშიდზე“¹

აი, როგორ ჰქონდათ აფხაზი თავად-აზნაურობის ღირსეულ წარმომადგენლებს ძვალ-რბილში გამგდარი (XIX ს. 60-იან წლებშიც კი) ქართულ-აფხაზური ისტორიული და კულტურულ-პოლიტიკური ერთობის შეგრძნება. აი, როგორ ესმოდათ მათ ქართველთა და აფხაზთა თანაცხოვრების მრავალსაუკუნოვანი ისტორია. სწორედ ასეთ ატმოსფეროში ყალიბდებოდა გიორგი შარვაშიძის ეთნო-ეროვნული და სახელმწიფოებრივი მენტალიტეტი, ამიტომაც იქცა ის ქართულ-აფხაზური ისტორიული ძმობისა და ერთობის მებაიარაღტრედ.

ზოგი რამ გიორგი შარვაშიძის დედაზე – ალექსანდრა (ცუცა) დადიანზე. ის სამეგრელოს ცნობილი თავადის გიორგი დადიანის („დიდი ნიკო“ დადიანის ვაჟის) ასული იყო. თანამედროვეთა ერთსულოვანი აღიარებით ალექსანდრა დადიანი მომხიბვლელი გარეგნობის, უაღრესად კეთილშობილი

¹ **А. Ментешавили.** Исторические предпосылки современного сепаратизма в Грузии. Тб., 1998, გვ. 28-30. საზგასმა ჩვენია – ზ.პ.

და განათლებული ადამიანი ყოფილა. მას დიდი ავტორიტეტი ჰქონია აფხაზებში¹. მან დიდი როლი ითამაშა გიორგი შარვაშიძის აღზრდაში, თუმცა ამ მხრივ არანაკლებ უღვაწია ალექსანდრას მამიდას, „დიდი ნიკოს“ ასულს, ცნობილი აფხაზი თავადის, აბუყის მფლობელის ალექსანდრე (ალი-ბეგ) შარვაშიძის ქვრივს კესარია დადიანს².

გიორგი შარვაშიძის ბიოგრაფიის შესახებ მხოლოდ ფრაგმენტული ცნობები მოგვეპოვება. მიიჩნიათ, რომ ის დაბადებული უნდა ყოფილიყო „1846 წლის მახლობლად“, ვინაიდან „დიმიტრი ყიფიანს 1855 წლის შემოდგომაზე იგი დაახლოებით 9 წლისა სჩვენებია“.³ 1863წ. ოქტომბერში ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა გიორგი მსახურობდა თბილისში, სადაც ეკავა კავკასიის მეფისნაცვლის, დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძის ადიუტანტის თანამდებობა. სწორედ ამ დროს, მიხეილ შარვაშიძემ, სამთავრო ხელისუფლების განხგრძლივების მიზნით, ითხოვა გადადგომა თავისი ვაჟისა და მემკვიდრის – გიორგი შარვაშიძის სასარგებლოდ. ამასთან დაკავშირებით მან სათანადო თხოვნით მიმართა კავკასიაში რუსეთის ჯარების მთავარი შტაბის უფროსს, რათა ამ უკანასკნელს გაეთავისუფლებინა გიორგი სამხედრო სამსახურიდან. მიხეილ შარვაშიძე თავის ამ გადაწყვეტილებას ხსნიდა იმით, რომ ის ავადმყოფობის გამო ვერ ახერხებდა აფხაზეთის მართვას და ამიტომ სურდა ხელისუფლება თავისი ვაჟისთვის გადაეცა⁴.

მაგრამ მთავრის ამ ოცნებას აღსრულება არ ეწერა. კავკასიის რუსულმა მმართველობამ გამოიჩინა მორიგი ვერაგობა და მიხეილ შარვაშიძის ეს ინიციატივა გამოიყენა საბაბად იმპერიის უმაღლესი ხელისუფლების წინაშე სამთავროს გაუქმების საკითხის დააყენებისათვის. ამით განაწყენებულმა მთავარმა პროტესტის ნიშნად დემონსტრაციულად უარი თქვა რუსეთის ხელისუფლების მიერ მისთვის მინიჭებულ პატივზე და მოიხსნა გენერალ-ლეიტენანტისა და გენერალ-ადიუტანტის უფლებამოსილებანი, რითაც ფაქტობრი-

¹ აი, როგორ შეფასებას აძლევდა მის მოღვაწეობას გენერალი მ. კოცებუ კავკასიის მეფისნაცვლის ნ. მურავიოვისადმი გაგზავნილ წერილში: „Кн. Александра, женщина около 30 лет, отличается преданностью правительству, умом, благородными правилами и красотой. Она пользовалась неограниченной привязанностью абхазцев и живя прежде большей частью в Соуксу (დიხნი – ზ.პ.), управляла всегда во время отсутствия мужа своего Бзыбским округом с таким искусством, что управление её жители предпочитали управлению владетеля“. იხ.: შ. ჩხეტია. აფხაზეთის..., გვ. 154. ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.

² დიმიტრი ყიფიანის ინფორმაციით, ალექსანდრა დადიანს მისთვის (1855წ.) უთქვამს: „მინდა შეიღი (იგულისხმება გიორგი – ზ.პ.) სასწავლებელში გავგზავნო, მაგრამ ჯერ ყმაწვილია და თავის აღმზრდელს, კენიან კესარიას ვერ შორდება“-ო. იხ.: ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე, – შრომები, გვ. 44. ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.

³ ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე, – შრომები, გვ. 13.

⁴ ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე, – შრომები, გვ. 13.

ვად, თავისი თავი რუსეთის იურისდიქციიდან გამოიყვანა. მაგრამ ამჯერად იმპერიის ხელისუფლება უკან დახევას არ აპირებდა. 1864წ. 24 ივნისს კავკასიის მეფისნაცვალმა აფხაზეთის მთავარს ოფიციალური შეტყობინება გაუგზავნა, რომელშიც, შეახსენებდა რა, თუ როგორ ითხოვდა იგი არაერთგზის ნებართვას, დაეტოვებინა სამთავრო ტახტი¹, აცნობებდა იმპერატორის გადაწყვეტილებას ამ თხოვნის დაკმაყოფილების შესახებ. ხელმწიფე-იმპერატორის ბრძანებით მიხეილ შარვაშიძე და მისი შთამომავლობა სამუდამოდ კარგავდა აფხაზეთის მართვის უფლებას და იქ მყარდებოდა რუსული მმართველობა².

რუსეთის ხელისუფლების ეს გადაწყვეტილება მიხეილ შარვაშიძემ გარეგნულად მშვიდად მიიღო. აფხაზეთის მთავარი, როგორც აღნიშნავდა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი გენ. დ. სვიატოპოლკ-მირსკი, რომელიც პირადად ეახლა მას ტყვარჩელში, სადაც მიხეილ შარვაშიძე იმყოფებოდა სამკურნალოდ, არათუ წინ არ აღუდგა აფხაზეთში რუსული მმართველობის დამყარებას, არამედ „по первому требованию... созвал аххазцев для объявления им высочайшей воли“.³ ერთადერთი, რასაც მოითხოვდა მიხეილ შარვაშიძე, იყო ის, რომ მისთვის ნება დაერთოთ, ეცხოვრა აფხაზეთში. იმ შემთხვევაში, თუ ამის ნებას არ მისცემდნენ, ის ითხოვდა მამულს იმერეთში და ცხოვრების უფლებას ზამთრობით ქუთაისში, ხოლო ზაფხულობით რაჭაში. და თუ ამაზეც ეტყოდნენ უარს, მაშინ მთავარი ითხოვდა, მიეცათ მისთვის იერუსალიმში გამგზავრების ნებართვა, სადაც, მისი სიტყვებით, ის დაელოდებოდა სიკვდილს „უფლის საფლავთან“. „წინააღმდეგ შემთხვევაში, – უთვლიდა მიხეილ შარვაშიძე ხელისუფლებას, – შეგიძლიათ წამათრიოთ აქიდან ძალით, დაე მთელმა ქვეყანამ ნახოს თქვენი უსამართლობა და სისასტიკე“.⁴

¹ ცნობილია, რომ მიხეილ შარვაშიძემ მისი მთავრის ტახტიდან გადადგომის საკითხი პირველად ოფიციალურად დასვა ჯერ კიდევ 1847წ. (მაშინ ის უკიდურესად გაღიზიანებული იყო „სამურზაყანოს საკითხში“ იმპერიის მიერ გამოჩენილი „ვერაგობით“). ხელისუფლებას ის ატყობინებდა, რომ **სურდა აფხაზეთის საერთოდ დატოვება და იმერეთში დასახლება**, სადაც მისთვის უნდა გადაეცათ 1500 გლეხი კარ-მიდამოთი, რომლებიც განთავისუფლებულნი იქნებოდნენ სამთავრობო გადასახადებისა და ვალდებულებებისაგან. მაგრამ კავკასიის მეფისნაცვალმა მიხეილ ვორონცოვმა დიპლომატიურად უარი თქვა მიხეილ შარვაშიძის თხოვნის დაკმაყოფილებაზე და მოუწოდა მას, განევრძო „ღვთით მონიჭებული მოვალეობის“ შესრულება. **С. Эсадзе**. Историческая записка об управлении Кавказом, I. Тифлис, 1907, გვ. 134, 136; **ზ. პაპასქირი**. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის..., გვ. 153-154.

² **Г. Г. Паичадзе**. Абхазия в составе Российской империи. 1810-1917 гг. – *Разыскания по истории Абхазии/Грузии*. Тб., 1999, გვ. 227.

³ **Г. А. Дзидзария**. Абхазия в годы Крымской войны. Упразднение владетельного княжества. – *Очерки истории Абхазской АССР*, т. I. Сухуми, 1960, გვ. 200.

⁴ **ს. ჯანაშია**. გიორგი შარვაშიძე., – *შრომები...*, გვ. 12.

გიორგი შარვაშიძის პირველი აქტიური გამოჩენა პოლიტიკურ ასპარეზზე სწორედ ამ პერიოდს, კერძოდ კი 1866წ. ტრაგიკულ მოვლენებს უკავშირდება. ამ დროს, როგორც ცნობილია, აფხაზეთში მძლავრმა ანტირუსულმა აჯანყებამ იფეთქა, რაც ძირითადად მთავრის ხელისუფლების გაუქმებითა და რუს მოხელეთა განუკითხაობით იყო გამოწვეული¹. აფხაზეთმა დიდი შეკრება მოაწვევს ლიხნში, მთავრის სასახლის წინ. მათთან შესახვედრად გაემართა სოხუმის განყოფილების უფროსი პოლკოვნიკი კონიარი, რომელმაც დიპლომატიური მოსაზრებით თან იახლა მიხეილ შარვაშიძის ვაჟი – გიორგი და გარდაცვლილი მთავრის ძმა – ალექსანდრე შარვაშიძე.

კონიარმა ულტიმატუმი წაუყენა შეკრებილ ხალხს და თავყრილობის ინიციატორთა გაცემა მოითხოვა. ამან ისედაც აღგზნებული აფხაზები მოთმინებიდან გამოიყვანა და მათ ცეცხლი გაუხსნეს კონიარსა და მის ამაღას. გიორგი შარვაშიძე ამოდ ცდილობდა, შეეჩერებინა თავისი თანამემამულენი. ხალხმა მას არ დაუჯერა, შეიჭრა მთავრის სასახლეში, რომელსაც კონიარმა და მისმა გარემოცვამ თავი შეაფარა და სოხუმის ოლქის უფროსი და მისი მხლებლები სიცოცხლეს გამოასალმა. ასე დაიწყო ლიხნის ამბოხი, რომელიც მალე აფხაზეთის სხვა რაიონებსაც მოედო და ფართო მასშტაბის ანტირუსულ გამოსვლაში გადაიზარდა.

აჯანყებულებმა გიორგი შარვაშიძე აფხაზეთის ახალ მთავრად გამოაცხადეს და მოსთხოვეს მას, გაძლოლოდა მათ ბრძოლას რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ. გიორგი შარვაშიძე ფაქტობრივად ერთგვარი მძევლის როლში აღმოჩნდა. ის კვლავ ცდილობდა შეეჩერებინა აჯანყებულები. მაგრამ მის რეპლიკას – „Мы не в силах бороться с русскими“, ხალხის ხმამაღალი შეძახილი მოჰყვა: „Нас много“². „ეხლა შენ ჩვენი მთავარი ხარ, საითაც წახვალ, წამოგყვებით; საცა შენ, ჩვენც იქ უნდა დავიღუპოთ“, – ეუბნებოდნენ ამბოხებული აფხაზები ახალგაზრდა მთავარს³ და ისიც იძულებული შეიქნა, მათ სურვილს დაჰყოლოდა. გიორგი შარვაშიძე კარგად გრძნობდა თავისი მდგომარეობის ტრაგიკულობას და ღიად გამოხატავდა წუ-

¹ მიუხედავად იმისა, რომ აჯანყების უშუალო საბაბი იყო აფხაზ გლეხთა უარყოფითი დამოკიდებულება იმ დროს მიმდინარე საგლეხო რეფორმისადმი, მათი ეს გამოსვლა იმთავითვე გასცდა ჩვეულებრივი სოციალური ამბოხის ფარგლებს და რუსეთის იმპერიის კოლონიალური რეჟიმის წინააღმდეგ საერთო-სახალხო აჯანყების ხასიათი მიიღო. სავსებით სწორია ცნობილი აფხაზი ისტორიკოსი სტანისლავ ლაკობა, როდესაც წერს, რომ „Абхазское (Лыхненское) восстание 1866 года... носило ярко выраженный, антиколониальный национально-освободительный характер~ (С. З. Лакоба. Очерки политической истории Абхазии..., გვ. 26. ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.).

² *Документы по истории Грузии. 1862-1917*, т. I, ч. I. Под редакцией **Ш. К. Чхетия**. Тб., 1952, გვ. 112.

³ **ს. ჯანაშია**. გიორგი შარვაშიძე, – *შრომები*, გვ. 15.

ხილს შექმნილი სიტუაციის გამო. „Меня поставили в такое положение, что не могу явиться к русским, которые меня вскормили и воспитали, предпочитаю себе смерть“¹ – აი, რა უთქვამს მას გადამწყვეტი ბრძოლის წინ თავისი ბიძის ალექსანდრესათვის.

ხელისუფლებამ სასწრაფო ზომები მიიღო აჯანყების ჩასახშობად. სოხუმში გადასროლილ იქნა დამატებითი სამხედრო ძალები პირადად ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის დ. სვიატოპოლკ-მირსკის სარდლობით. აჯანყება ჩაახშვეს, მისი მეთაურები და წამომწყებნი კი სასტიკად დასაჯეს. სოხუმში ადგილი ჰქონდა აჯანყების აქტიურ მონაწილეთა საჯარო დახვრეტასაც კი. ბევრი გადაასახლეს ციმბირსა და რუსეთის სხვა რეგიონებში. გადაასახლეს თვით გიორგი შარვაშიძეც, რომელიც გაგზავნილ იქნა სამხედრო სამსახურის გასაგრძელებლად ორენბურგის სამხედრო „ოკრუგში“.²

კიდევ ერთი ფაქტი გიორგი შარვაშიძის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის წარმოსაჩენად. ეს არის დიდი მამულიშვილის ცხოვრების ერთგვარი რეჟიემი. 1917წ. 8 ნოემბერს (ამ დროს პეტროგრადში დამხობილი იყო დროებითი მთავრობა და ძალაუფლება უკვე ბოლშევიკებს ეპყრათ) აფხაზეთის ანტიქართულად განწყობილი „ახლადგამომცხვარი“ ლიდერების ალექსანდრე შარვაშიძის, ტატაშ მარშანიას, სიმონ ბასარიას, მიხეილ ცაგურიას, დიმიტრი ალანიას, მიხეილ ტარნავასა და ა.შ. ინიციატივით, მკვიდრი ქართული მოსახლეობის, აგრეთვე რეგიონში მცხოვრები სხვა ეროვნებების წარმომადგენელთა ზურგს უკან, მოწვეულ იქნა ე.წ. „აფხაზი ხალხის ყრილობა“, რომელმაც შექმნა „აფხაზთა სახალხო საბჭო“ (*Абхазский Народный Совет*) და მიიღო ოფიციალური დოკუმენტები: „აფხაზი ხალხის დეკლარაცია“ და „აფხაზთა სახალხო საბჭოს კონსტიტუცია“.

„ყრილობამ“ ოფიციალურად დაადასტურა აფხაზი ხალხის შესვლა (ხაზს ვუსვამთ: **აფხაზი ხალხის** და არა **აფხაზეთის**) „კავკასიის გაერთიანებულ მთიელთა კავშირში“. ამავე დროს, ყრილობამ ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოებისაგან (სამხარეო კომიტეტი, კომისიები და ა.შ.) **მოითხოვა**, წარემართათ თავიანთი საქმიანობა „в контакте с Абхазским Народным Советом“.³ ამით აფხაზთა სახალხო საბჭომ, რომელიც მხოლოდ ერთი – აფხაზი ხალხის ინტერესების გამომხატველი იყო, მკვიდრი ქართული მოსახლეობისა და რეგიონის სხვა მცხოვრებთა ნების სრული იგნორირებით, ფაქტობრივად, მოახდინა ხელისუფლების უზურპირება აფხაზეთში.

ყრილობამ ფეხქვეშ გათელა მრავალსაუკუნოვანი ქართულ-აფხაზური

¹ *Документы по истории Грузии...*, გვ. 112.

² **С. З. Лакоба.** *Очерки политической истории Абхазии...*, გვ. 26.

³ *აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რეგიონების სტატუსი საქართველოს შემადგენლობაში (1917-1988).* პოლიტიკურ-სამართლებრივი აქტების კრებული. კრებულის შემდგენელი და მთავარი რედაქტორი **თ. დიასამიძე**. თბ., 2004, გვ. 214. ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**

ისტორიული თანაცხოვრება და აფხაზი ხალხის მომავალი ცალსახად დაუკავშირა „კავკასიის გაერთიანებულ მთიელთა კავშირს“. „ყრილობის“ მკვეთრად გამოხატულმა ანტიქართულმა პათოსმა და მიმართულებამ ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეთა პროტესტი გამოიწვია. როგორც აღნიშნავს თავისი სეპარატისტული განწყობილებებით ცნობილი მიხეილ ტარნავა, ყრილობაზე გამოცხადდა აკაკი ჩხენკელი – რუსეთის (IV) სათათბიროს დეპუტატი, „ოზაკომის“ („Особый Закавказский комитет“ – ამიერკავკასიაში რუსეთის დროებითი მთავრობის ხელმძღვანელი ორგანო) წევრი, აგრეთვე სხვა ცნობილი პიროვნებები, რომელთა შორის გიორგი შარვაშიძეც იყო¹.

გიორგი შარვაშიძემ აფხაზურ ენაზე მიმართა „ყრილობის“ მონაწილეებს, აუხსნა მათ რუსეთში განვითარებული მოვლენების არსი, მიულოცა თავისუფლების მოახლოება და მოუწოდა ქართველ ხალხთან მეგობრობისა და თანამშრომლობისაკენ: „თქვენ თქვენს უფროს ძმებს მიჰყევით, მათთან ერთად იმოქმედეთ და იბრძოლეთ თავისუფლების მოსაპოვებლად და შესანარჩუნებლად. ვიცი, ზოგიერთებს არ მოეწონებათ ჩემი ასეთი აზრი, რადგან ისინი მოსკოვისაკენ იყურებიან, მე კი – თბილისისაკენ. სხვა ვზა არ არის და არც ყოფილა აროდეს აფხაზეთისათვის, გარდა საქართველოსთან მჭიდრო კავშირისა და მასთან ყოფნისა განუყრელად ჭირში და ლხინში“. ამ განცხადების შემდეგ, თავის თანამოდმეთა ანტიქართული განწყობილებებით გაწბილებულმა გიორგი შარვაშიძემ დატოვა დარბაზი და შემდგომ არც მობრუნებულა². სულ რაღაც სამ თვეში კი – 1918 წლის 19 თებერვალს – მთელი საქართველო შეძრა სოხუმიდან მოსულმა ცნობამ დიდი მამულიშვილის გარდაცვალების შესახებ.

გიორგი შარვაშიძის – აფხაზური თავადაზნაურული ელიტის ამ უკანასკნელი მოჰიკანის, ქართულ-აფხაზური ისტორიული ძმობისა და ერთობის ნამდვილი ბურჯის, უეცარი გარდაცვალება 1918წ. დამდეგს, როდესაც ახ-

¹ აღსანიშნავია, რომ ს. ლაკობა რომელსაც (მ. ტარნავას მიხედვით) მოჰყავს აკაკი ჩხენკელისა და სხვა მოღვაწეთა ყრილობაზე მოსვლისა და მასზე ამ უკანასკნელის გამოსვლის ფაქტი, კრინტს არ ძრავს იმაზე, რომ ქართული პოზიციების აქტიური დაცვით გამოვიდა გიორგი შარვაშიძე. არადა, ს. ლაკობას სულაც არ დაევიწყნია გიორგი შარვაშიძის არსებობა. უფრო მეტიც, მან „აფხაზეთის ისტორიის“ ე.წ. „დამხმარე სახელმძღვანელოს“ ზუსტად იმ ნაწილში, (თითქმის იმავე გვერდზე), სადაც სერუპულოზურად აცნობს მკითხველს „აფხაზი ხალხის ყრილობის“ პერიპეტიებს, მოათავსა გიორგი შარვაშიძისა და აღექსანდრე შარვაშიძის 1917წ. დათარიღებული ფოტო. იხ.: **С. З. Лакоба.** Абхазия в 1917-1921гг. – წგნ.: *История Абхазии.* Учебное пособие. гл. ред. **С. Лакоба.** Сухуми, 1991, გვ. 282-283.

² ეს მასალა სათაურით: „**გაუცხოების დასაწყისი (1917-1920)**“. გამოქვეყნებულია ბერლინში გამოშვებულ ქართულ გაზეთში „**თეთრი გიორგი**“ (1931წ.). მითითებულია წიგნიდან: **დ. ჩიტაია.** აფხაზეთის საკითხი საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში. *აფხაზეთის სახალხო საბჭო 1917-1921 წლებში.* თბ., 2006, გვ. 125-126.

ლადმოვლენილი აფხაზი ლიდერები ყოველნაირად ცდილობდნენ მისი მშობლიური კუთხის დანარჩენი საქართველოსაგან მოწყვეტას, რამდენადმე სიმბოლურიც კი იყო. თავისი დიდი სამშობლოს – საქართველოს – მხურვალე პატრიოტის, რომელმაც ჭეშმარიტად მამულიშვილური, შეურიგებელი პოზიციის გამო არაერთხელ იწვნია რუსეთის ხელისუფლების რისხვა, გულმკვერ აიტანა თანამოდმეთა დალატი. სავსებით ნათელი იყო, რომ ახალ აფხაზ ლიდერებს სრულიად განსხვავებული იდეალები ჰქონდათ. მათ უკვე არ შეეძლოთ და არც სურდათ გიორგი შარვაშიძის ნაკვალევზე სვლა. ამისთვის არ აღუზრდია ისინი „დედა-რუსეთს“.

სხვათა შორის, ეს შეუმჩნეველი არ დარჩენია იმდროინდელი ქართული საზოგადოების თვალსაჩინო წარმომადგენლებს. კერძოდ, აი რა განაცხადა ამასთან დაკავშირებით ცნობილმა ქართველმა მოღვაწემ ნიკო თავდგირიძემ გიორგი შარვაშიძის დაკრძალვაზე: *„შენი ხალხისათვის თავისუფლების მოპოების ხმაძლავა აღიარების გამო იმ დროს, როცა ყველა წრის ჩვენ საზოგადოებას ღვთის წყალობად მიაჩნდათ რუსის მთავრობის ყურადღება, შენ აკრძალული გქონდა შენს სამშობლოში – აფხაზეთში ხანგრძლივი ცხოვრება, მხოლოდ 1905 წლის შეკვეცილ უფლებათა მოპოების შემდეგ შესძელდა დაუბრკოლებლად აქ გეცხოვრა; დაუყონებლივ მოაშურე შენს ქვეყანას, მაგრამ რა დაგხვდა? იმ აბხაზეტმა, რომლების ღირსებას უცხოელები შენით პატივს გცემდნენ, რომლების თავისუფლებისათვის შენ შესწირე მთელი შენი დიდებული კარიერა, ყოველივე შენი ქონება, სიმდიდრე, შენი აქ ჩამოსვლა ვერც კი შეამჩნიეს... შენი აქ ყოფნით ვერ ისარგებლეს. თუ ეს გარემოება მოსათმენი იყო ამ ორი წლის წინეთ, ეხლა ამ უკანასკნელ დროს, როცა ყველა ეროვნებას მიენიჭა თავისუფლად ამოსუნთქვის უფლება, შენდამი უყურადღებობა სწორედ დანაშაულება იყო... რა უსამართლობა, რა ირონია ცხოვრების: მთელი შენი მშვენიერი, მომზიბლავი ახალგაზრდობის ძალა, არა ჩვეულებრივი განსაკუთრებული უპირატესობით აღსავსე გარემოება მსხვერპლად შესწირე იმას, რომ შენს პატარა, მაგრამ შენთვის ცხოვრებაში ერთად-ერთ საფასურ-განძს – აბხაზეტს თავისუფლება მოვლინებოდა და შენ უკანასკნელი თავის ძალით, როგორც ბიბლიური სიმონი მიჰყებებოდი მას, მაგრამ შენმა სიყვარულმა ხალხმა-აბხაზეტმა გვერდი ავიხვია, ვერ შეგამჩნია შენ და იმ რუსის აღზრდა-აზროვნება-მიმართულებით გაჟღენთილ აღამიანებს მიჰყვება, რომელთან ბრძოლას შენი ხალხის დაჩაგვრისათვის მთელი შენი კაცთა შორის აღიარებული ბედნიერება შესწირე“¹.*

საერთო-ქართული ეროვნული იდეალები ასულდგმულებდა გიორგი შარვაშიძის შემოქმედებას, მის მწვავე პუბლიცისტურ წერილებს. და ეს იმიტომ, რომ, როგორც უკვე აღინიშნა, ფეოდალური არისტოკრატის საუკეთე-

¹ ურუნ.: „თეატრი და ცხოვრება“, №10; ვგნ.: გიორგი შარვაშიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. II. ქუთაისი, 2006, გვ. 39-40.

სო ტრადიციებზე აღზრდილმა გიორგი შარვაშიძემ ბავშვობიდანვე შეისისხ-
ლხორცა როგორც მშობლიური აფხაზეთის, ისე თავისი დიდი სამშობლოს
– საქართველოს, რომელსაც ის ხშირად ივერიას უწოდებდა¹, სიყვარული
და ერთგულება. ის, რომ გიორგი შარვაშიძე თავის სამშობლოდ პირველ
რიგში მიიჩნევდა საქართველოს მთლიანად და არა საკუთრივ აფხაზეთს,
არავითარ ეჭვს არ იწვევს. თუმცა ეს სულაც არ გვაძლევს უფლებას, ეჭვი
შევიტანოთ მის, ისევე როგორც საერთოდ გვიან შუა საუკუნეების შარვაში-
ძეთა საგვარეულოს აფხაზობაში ეთნო-ტომობრივად. გიორგი შარვაშიძეს,
რომელიც უდავოდ იყო ქართველი ისტორიულ-კულტურულად, სავსებით ნა-
თლად ჰქონდა გაცნობიერებული თავისი ეთნო-ტომობრივი აფხაზობა. ამის
მკაფიო დადასტურებაა თუნდაც მისი პოეტური შედევრი „ვარადა“, რომელ-
შიც ის მთელი გრძნობით გამოხატავს სურვილს, რომ არ მოწყდეს თავის
აფხაზურ ფესვებს:

„განგებავ! ამას ნუ მიწყენ,

ვერ გადაგვკარღე ვარადა,

ხანდისხან წავიღულუნო

მამაპაპური ვარადა“ (ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.).

სწორად აღნიშნავს აკად. სიმონ ჯანაშია, რომ „მშობლიური თავისებუ-
ლების დიდი გრძნობის წიაღში შეიძლებოდა მხოლოდ დაბადებულიყო ისეთი
შედევრი, როგორიცაა... აფხაზური სიმღერა „ვარადა“ – უმინაგანესი ლირი-
კული მღელვარების პოეტური შენივთება“.²

და ეს აფხაზი, მშობლიურ აფხაზეთზე უსაზღვროდ შეყვარებული, თავისი
კუთხისა და აფხაზური ენის შესანიშნავი მცოდნე³, ამავე დროს იყო
თავისი დიდი სამშობლოს – საქართველოს ჭეშმარიტი შვილი და გულანთებუ-
ლი პატრიოტი, რომელიც ხელიდან არ უშვებდა შესაძლებლობას, მედგრად
დამდგარიყო საქართველოს სადარაჯოზე, დაეცვა მისი ეროვნულ-კულტურული
თვითმყოფადობა და საკადრისი პასუხი გაეცა ჩვენი ქვეყნის არაკეთილმოსურ-
ნეებისათვის. ამის ნათელი მაგალითია თუნდაც გიორგი შარვაშიძის წერილი
გერმანული გაზეთის „*Berliner Tageblatt*“-ის რედაქტორისადმი, პასუხად აღ-
ნიშნულ გაზეთში კორესპონდენტ ლორენცის მიერ გამოქვეყნებული სტატიისა.
ამ სტატიაში კორესპონდენტი მკითხველებს მოუთხრობდა მისი ყოფნის შესა-

¹ თუ რატომ უწოდებდა გიორგი შარვაშიძე სრულიად საქართველოს – „ივერი-
ას“ შესანიშნავად აქვს ახსნილი აკად. ს. ჯანაშიას. იხ.: ს. ჯანაშია. გიორგი
შარვაშიძე., – *შრომები*, გვ. 54-59.

² ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე., – *შრომები*, გვ. 22.

³ ს. ჯანაშიას მამამისისაგან, ცნობილი ქართველი მოღვაწის, აფხაზმცოდნის
ნიკო ჯანაშიასგან და აგრეთვე აფხაზეთის სხვა მკვიდრთაგან (კიჭინ და მიხე-
ილ მარდანიები, ანდრია ჭოჭუა, ბესლან ხვარცკია და სხვ.) ჰქონია გაგონილი
„ასე ახლა არავინ ღაპარაკობს აფხაზურსო“. იხ.: ს. ჯანაშია. გიორგი შარვა-
შიძე., – *შრომები*, გვ. 22.

ხებ გაგრაში პრინც ოლდენბურგელის მიწვევით. კორესპონდენტის მტკიცებით, წვეულების დროს „ადგილობრივი მაღალი წოდების წარმომადგენლებს, რომლებიც ემსახურებოდნენ სუფრას“, თურმე „ერთ-ერთი სტუმრისათვის პალტო მოუპარავთ“. ასევე ერთგვარი ზიზლით წერდა ლორენცი თბილისზეც, იგი აღნიშნავდა, რომ „აქ ადამიანები და ცხოველები ერთნაირ მღვდომარეობაში არიან“.

გერმანელი კორესპონდენტის ამგვარი თავხედური გამონდომების პასუხად გიორგი შარვაშიძე წერდა: *„Да, мы еще не дошли до европейской высоты цивилизации..., и такая отсталость может и делает нас похожим на людей медного века, но об этом не сожалеем, находим, что не следует усваивать себе... весь хлам, именуемый некоторым прогрессом, а мы стараемся выбирать из него, как жемчужины, выдающиеся произведения литературы и искусства, следим за открытиями в науке, словом берём лишь то, что считаем с пользой применимым к жизни и обществу. Так безхитростно мы живём, и если бы г. Лоренц больше вникнул в бытовые стороны, он бы понял всё это и многое другое; узнал-бы, что этот народ к которому он отнёсся презрительно, имеет блестящее историческое прошлое; что грузины – рыцари, ходившие в крестовый поход поборниками первого христианства, стояли у врат Кавказа... в течение пятнадцать веков не для того, чтобы врываться в чужие страны и расхищать чужое добро, а для защиты отечества, – для охраны христианской культуры и гражданского быта, узнал бы также, что у грузин есть богатейшая древняя эпическая литература, сравниваемая с мировыми произведениями; узнал бы, что в иерархии грузинских царей и народа встречаются имена необыкновенных героев и людей гениальной мудрости и т.п.*

Можно бы еще многое сказать, но золотые страницы прошлого этого народа, омытые слезами и кровью всей нации, нельзя передать в газетном столбце. По правде говоря и не стоит...“¹

ამ წერილიდან სრულიად აშკარად ჩანს, რომ გიორგი შარვაშიძისათვის აფხაზები და აფხაზეთი ქართველებისა და საქართველოს განუყოფელი ნაწილია. ეს არის ერთიანი კულტურულ-პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი სამყარო. სწორედ ქართველთა და აფხაზთა ამ საერთო სამშობლოთი ამყობს ის. აი, რატომაა, რომ 1917 წელს, როდესაც გამოიკვეთა ქართული ეროვნული სახელმწიფოს აღორძინების კონტურები, გიორგი შარვაშიძე მთელი არსებით მიესალმა ახალი ეპოქის დადგომას.

ამასთან დაკავშირებით დიდ ინტერესს იწვევს მისი წერილი, გამოქვეყნებული გაზეთ „საქართველოს“ (1917წ. 25-29 ივნისი) ფურცლებზე: *„მართალია, ჩვენს სამშობლოს ივერიას ყოველგვარი დიდი კულტურული განცდა გამოუვლია, მაგრამ ჩვენი წარსული ისეთს უამს გაუშვდა, რომ დაგვებნა ბუ*

¹ ს. ლეკიშვილი. გიორგი შარვაშიძე..., გვ. 285-286. ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.

ნებრივი ეკოლუციის შარა და კანონი. დიად, **ჩვენ** შეგვიძლია თამამდაც ვთქვათ, რომ იღბალის უკუღმართობას რომ ხელი არ შეეშალა, ევროპის წინათაც კი ვიქნებოდით **ჩვენ** დღეს; ვინაიდან, როდესაც ანდრია მოციქული აქ ქრისტეს მცნებას გვიქადაგებდა, მაშინ ევროპაში თვით დუკებსაც კამეჩის ტყავი ეცვათ ტანზე და ფეხშიშველა, შუბებით ხელში, ნადირობდნენ ტყეებში. მას მერე, როგორც იყო, ომით, მუდამ დავიღარაბით, მოვიტანეთ **ჩვენი** კულტურის ცხოვრება თამარ დედოფლის დრომდე, რომელიც იყო ივერიის ოქროს ხანა! შემდეგ კი უკუღმართად დატრიალდა ერის არსება. შემოსეული მტრები არ გვაძლევდნენ საშველს და ხალხი დაიღალა. ნელ-ნელა ჩაქრა დიდებული გონებრივი და ქონებრივი თანხა ქვეყნისა და დაიშალა ცხოვრება თვითარსებობისა. ენა გაღარიბდა, ზნეობა წაგვიხდა, ქონება-შეძლება დაგვკარგეთ, რაინდობა და პატიოსნება განგავდეთ და ბოლოს მოვალწიეთ იმ ხანაში, როცა კეთილდღეობასა ვპოვნიდით ჯამშუმობაში და სამშობლოს მტრობაში... ამ დროს, როდესაც შეგნებული ნაწილი ივერთა დაკუწულ ხალხისა, ხელგულდაკრეფილი, იდგა საფლაკებზე თავის დავიწყებული, დამარხული დიდებისა, დღეს, უეცრად გაისმა ხმა სიმართლისა და თავისუფლებისა! დაჰკრა საქართველომ ნაღარა, დაჰკივლა ვამა, ვამა!“ და ასეთი ეროვნული გამოღვიძების ფონზე გიორგი შარვაშიძეს გულს უკლავს მავანთა შეძახილები: „ჩვენ არა გვსურს თავისუფლება, არ ვეძებთ ავტონომიას, ხალხი ქვეყნიერობისა ყველა ერთია, ჩვენ გვინდა მხოლოდ მუშა ხალხს მიეცეს სიკეთე-შელავათი. ამისათვის საჭიროა მამულები ჩამოერთვას მეტატონებს და დაურიგდეს მიწათ მუშებს, ძირს წოდება და მიწათპატრონობა და სხ... აგრე – სოფლურ ანგარიშზე ჩამოქვეითდა ბრწყინვალე მზე ერის განთავისუფლებისა და გამოცოცხლებისა“.¹ მართლაც ძნელია არ აღფრთოვანდე გიორგი შარვაშიძის ამ დიდი ეროვნული, ჭეშმარიტად ილიასეული შემართებით.

გიორგი შარვაშიძის, როგორც საქართველოს დიდი პატრიოტის, მამულიშვილის, მშობლიური ქვეყნის ჭირ-ვარამზე მუდმივად მაფიქრალი კაცის ეროვნული სატკივარი შესანიშნავადაა გადმოცემული ლექსში „პასუხი ვ.ო.“, რომელიც მას დაუწერია ბათუმში 1883წ. გაზეთ „დროებაში“ (№1, 1883წ.) გამოქვეყნებული ვახტანგ ორბელიანის ლექსის – „ამერ-იმერს“ წაკითხვისაგან მიღებული შთაბეჭდილებების ფონზე². ამ ლექსში (ის ცენზურის ზეწოლის შედეგად ვერ დაბეჭდა „დროებაში“) გიორგი შარვაშიძე უერთდება მეგობარი პოეტის პატრიოტულ სულისკვეთებას და გულისტკივილით იგონებს იმ დროს, როდესაც საქართველო იყო ერთიანი:

¹ გ. შარვაშიძე. სოციალიზმი და საქართველო. – გაზ.: „საქართველო“, №137-140, 1917წ.; გიორგი შარვაშიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. ქუთაისი, 2006, გვ. 306-307. საზგასმა ჩვენია – ზ.პ.

² ეს ლექსი მოიძია და გამოქვეყნა ს. ლეკიშვილმა. იხ.: ს. ლეკიშვილი. გიორგი შარვაშიძე, გვ. 256-257.

„...დიად, მოვასწროს ის ბედნიერი
 დღე, როცა ხალხში შეერთებული,
 ძველებურათა ძველი ივერი
 შეიქმნას მძლე და სახელ-ქებული
 და საქართველოს ყოველ კუთხიდამ
 ლხინის საყვირთა გვესმას ტკრციალი;
 იმერთა ძღერა მთისა ლიხიდამ,
 ამერს დასძახდეს იარი-იალალი!..
 დე, ნულარ ვიყო მაშინ ცოცხალი
 და ნულარცა სცემს ტანჯული გული,
 ეხლავ წინდაწინ ოცნებით მოვრალი
 შენთან გახლავარ, ძმავ ალლა-ვერდი!“¹

გიორგი შარვაშიძე მწარედ განიცდის, რომ ქართველობაში დაიკარგა ერთიანობის შეგრძნება, ქვეყანა მოიცვა შურმა და დაპირისპირებამ.

„რალაც პაწია დასები, აზრები აჭრელებულნი,
 ვაჰმე სად არი ქართველი ძველის ძველიდან ქებული!
 ყაყანი, ლანძღვა, ჭორები, შურიანობით სნეული,
 კაღმის და ხანჯლის პრიალი, ორივე დაჩლუნგებული.
 ვაჰმე, იმერი სად არი გონება დამიწებული!..
 სად არის ვახტანგ მტერთ მეხი, მათგანვე ლომ წოდებული,
 მხარგრძელი, სარდალთ სარდალი, ათასი წლისა ქებული,
 ვახუშტი ბრძენი, რუსთველი ღვთაებით ამადლებული,
 და დავით მირონცხებული, არ ხედავს ის დიდებული,
 რომ ყოველივე დაინგრა, რა ჰყო მან აღშენებული!“²

ამჯერად ჩვენ, გასაგები მიზეზების გამო თავს შევიკავებთ გიორგი შარვაშიძის ამ ბრწყინვალე ნაწარმოების ყოვლისმომცველი სრულფასოვანი ანალიზისაგან, ვფიქრობთ, ეს სპეციალისტების საქმეა. ვიტყვით მხოლოდ, რომ გ. შარვაშიძის ეს ლექსი თამამად შეიძლება ამოვუყენოთ გვერდში ქართული პატრიოტული ლირიკის საუკეთესო ნიმუშებს.

გიორგი შარვაშიძეზე, როგორც ქართველ მოღვაწეზე, საქართველოზე, ქართულ ენაზე, **მშობლიურ** ქართულ მწერლობაზე მაფიქრალ და მზრუნველ კაცზე წარმოდგენა არ იქნება მეტ-ნაკლებად სრული, თუ არ შეგვხვებით მწერლის კიდევ ერთ პუბლიკაციას: „ქართული ენის გარშემო“³, რომელშიც ის ქართული სამწიგნობრო ტრადიციების აქტიური დამცველის როლში გვევლინება. მას არ მოსწონს „სხვათა ენიდან უხეშად თარგმნა სიტყვისა და მიბაძვით გადმოლაგება სხვათა გონებრივი ვინაობისა“: გიორგი შარვაშიძის

¹ ს. ლეკიშვილი. გიორგი შარვაშიძე..., გვ. 256-257.

² ს. ლეკიშვილი. გიორგი შარვაშიძე..., გვ. 256-257.

³ გაზ. „საქართველო“, №169, 1915.

აზრით, ეს „სამშობლო ენის გადაგვარებისადმი“ მისწრაფების გამოხატულებაა.¹ ის მეტად შეწუხებულია აგრეთვე ქართულში უცხო სიტყვების უსისტემო მომრავლებით. მწერლის აზრით უცხო სიტყვებს და ტერმინებს „უნდა მივმართოთ მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში, მაშინ როცა დასტურ ქართულად არ ითქმება აზრისა შინაარსი... დიად, საჭიროა ვეცადოთ ჩვენს ენას შევსძინოთ, გავამდიდროთ და არა გადავაშენოთ, გარდავაგვაროთ“² როგორც ვხედავთ, აქაც ჭეშმარიტად ილიასებურ ზრუნვას იჩენს გიორგი შარვაშიძე მისი მშობლიური სამწერლობო ენისადმი.

ასეთია ჩვენი ზოგიერთი დაკვირვება სასიქადულო მამულიშვილის, აფხაზი და ქართველი ხალხების ისტორიული ძმობისა და ერთობის სწორუპოვარი დამცველისა და პროპაგანდისტის, საქართველოს დიდი პატრიოტის – გიორგი შარვაშიძის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოღვაწეობაზე. რასაკვირველია, ჩვენს მიერ აქ წარმოდგენილ მასალას ოდნავადაც არა აქვს გიორგი შარვაშიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის სრულად გადმოცემის პრეტენზია – ეს თემა საფუძვლიან, მონოგრაფიულ შესწავლას მოითხოვს.

¹ გაზ. „საქართველო“, №169, 1915; ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე, – შრომები, გვ. 20.

² გაზ. „საქართველო“, №169, 1915; ს. ჯანაშია. გიორგი შარვაშიძე, – შრომები, გვ. 20-21.

ZURAB PAPASKIRI

THE DEEDS OF COUNTRY'S GLORIOUS SON *GIORGI SHARVASHIDZE*

This article is focused on comprehension of the multifarious public work of Giorgi Sharvashidze, a famous Abkhaz, a well-known Georgian poet and dramatist, the son and successor of Mikhail Sharvashidze, the last prince of Abkhazia. It is maintained that Giorgi Sharvashidze, who was brought up according to the traditions of the highest Georgian feudal nobility, absorbed love and devotion not only for his native Abkhazia, but also for Georgia (his greater native country). Giorgi Sharvashidze in the narrow ethnic sense of the word realized himself as an Abkhaz, and loved his country whole-heartedly. He was a brilliant expert not only of the history of his native land and its language, but at the same time he was the true son and a fiery patriot of Georgia, his big mother country. He was always on guard of its glorious history, cultural and national individuality and tried to defend his country from the abuses of various ill-wishers. It was clearly demonstrated in his letter to the editor of the German newspaper „*Berliner Tageblatt*“. For Giorgi Sharvashidze the Abkhazs and Abkhazia are an inseparable part of the Georgians and Georgia. They make up one whole united cultural, political and national space.

ვასტანგ ჭანიას

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მეორე სოჭის შემოერთების საბაზი და მიზეზები

საკმარისი დოკუმენტური მასალის არქონის გამო¹ ჩვენ დანამდვილებით არ ვიცით, სოჭის აღება იყო სპონტანური ქმედება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (სდრ) მთავრობისა, განპირობებული აფხაზეთიდან ბოლშევიკების განდევნის აუცილებლობით, თუ მიზანმიმართული, თანმიმდევრული სტრატეგია ქართული ისტორიული მიწების დაბრუნებისა. ამ ეჭვს ესაძირკვლება სამი ფაქტი: პირველი – გ. მაზნიაშვილის სრული არაინფორმირებულობა სოჭის ოლქის აღების აუცილებლობასთან დაკავშირებით; მეორე – სოჭის ოლქში სდრ-ის მთავრობის წარმომადგენლის გ. ანჯაფარიძის პოზიცია სოჭის ოლქში სდრ-ის ჯარების შესვლის მისიასთან დაკავშირებით; მესამე – სდრ-ის მთავრობის გაორებული, გაურკვეველი პოზიცია სოჭის ოლქის მომავალთან დაკავშირებით 1918 წლის 25 სექტემბრის ეკატერინოლარის შეხვედრამდე.

პირველი, აფხაზეთიდან ბოლშევიკების განდევნის შემდეგ, როდესაც ქართული ჯარები გ. მაზნიაშვილის მეთაურობით მიაღწენ რუსეთის საზღვარს მდ. ფსოუსთან, მათ მისია ამოწურული ეგონათ. ამ ფაქტთან დაკავშირებით გ. მაზნიაშვილი თავის მემუარებში წერს: „ქართული ჯარები რომ მივიდნენ სოფელ პილენკოვოსა და მახადირთან, რად წაიწიეს წინ და რად შევიდნენ შავი ზღვის გუბერნიაში, რომლის ტერიტორია არასოდეს არ ეკუთვნოდა არამც თუ საქართველოს, აფხაზეთსაც კი?!² ... სოფ. პილენკოვოს დაჭერის შემდეგ ჩემი მისია დამთავრებული მეგონა, რაც ვაცნობე სამხედრო მინისტრს და აფხაზეთის ეროვნულ საბჭოს“.³

როგორც ვხედავთ, გ. მაზნიაშვილი აფხაზეთში საომარი მოქმედების დროს არ იყო საქმის კურსში, რომ აფხაზეთიდან ბოლშევიკების განდევნის შემდეგ, სდრ-ის მთავრობა გეგმავდა სოჭის ოლქის აღებას, რასაც ისტორი-

¹ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის არქივის დიდი ნაწილი, სამწუხაროდ, დღემდე მიუწვდომელია ქართველი მეცნიერებისათვის.

² გ. მაზნიაშვილი, როგორც ჩანს, ცუდად ერკვეოდა საქართველოს ისტორიაში და არ იცოდა, რომ შუა საუკუნეებში, ერთიანი ქართული მონარქიის არსებობის დროს საქართველოს ჩრდ.-დასავლეთით საზღვარი ნიკოფსია იყო.

³ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი. ბათუმი, 1990, გვ. 64.

ული სამართლიანობის აღდგენად მოიაზრებდა (იგულისხმება საქართველოს სამეფოს ჩრდ.-დასავლეთის მიმართულებით ისტორიული საზღვრის ნიკოფსიის დაბრუნებას სდრ-ის საზღვრებში). იქნებ გ. მაზნიაშვილი განზრახ არ ჩააყენეს საქმის კურსში, რათა არ მომხდარიყო ამ საიდუმლო სამხედრო ოპერაციის გაშიფვრა და, საბოლოოდ, მისი ჩაშლა?!

მეორე, 1918წ. 27 ივნისს სდრ-ის ჯარების მიერ ტუაფსეს აღების შემდეგ, სდრ-ის საგანგებო რწმუნებულმა სოჭის ოლქში გ. ანჯაფარიძემ ჩაატარა დიდი მიტინგი და სდრ-ის მთავრობის სახელით განუცხადა იქ მოსულ რუსებს, რომ ქართული ჯარი მხოლოდ იმიტომ შემოვიდა ტუაფსესა და სოჭის ოლქში, რომ ბოლშევიკებისგან გაეწმინდათ ეს მხარე და მიეცათ მოსახლეობისათვის საშუალება, მომზადებულიყო დამფუძნებელი კრებისთვის, ხოლო თავად ქართველებს სოჭის ოლქში არანაირი ინტერესი (არც ისტორიული, არც ეკონომიკური) არა აქვთ: «Если вы, товарищи и граждане, – მიმართავდა სოჭის ოლქის რუსობას გ. ანჯაფარიძე, – заявите, что вы хотите видеть в Туапсе большевистскую власть, и если вы дадите нам гарантию, что большевики снова не нарушат покой наших границ и не вторгнутся в пределах Грузинской республики, то наши войска немедленно покинут Туапсе и отойдут на нашу границу. Но если вы попросите у нас помощи против большевиков с целью опять-таки установления демократического порядка, то мы готовы оказать вам самую широкую помощь».¹

1918წ. გაზ. „ბორბაში“ გ. ანჯაფარიძემ საჯაროდ განაცხადა, რომ სდრ-ის ჯარმა ტუაფსე დაიკავა არა იმისთვის, რომ შეიერთოს იგი, არამედ მხოლოდ წესრიგის დასამყარებლად². გაზ. „სახალხო საქმე“ ოფიციალურად აცხადებდა, რომ „ტუაფსეს ქართველი ჯარის მიერ დაკავებას ის მიზანი აქვს, გაუადვილოს მგზავრობა იმ პირებს, რომელნიც კავკასიას სტოვებენ და არა ქალაქის ანექსია“.³ 1918წ. 3 სექტემბერს სოჭის ოლქის გუბერნატორი გ. ანჯაფარიძე აცნობებდა სდრ-ის მთავრობას: «Как сообщает ген. Алексеев и вместе с ним Кубанское правительство, всю Черноморскую губернию, в том числе и Сочи, рассматривает как часть Кубани. Как нам быть в дальнейшем? Думаем ли мы во что бы то ни стало оставить за собой Сочинский округ?»⁴

ქ. სოხუმის მერი ნიკო თავდგირაძე სოჭის მოვლენებთან დაკავშირებით წერდა: „...ჩვენმა საგანგებო რწმუნებულმა ე. გეგეჭკორმა მე თვითონ მითხრა: „რას ვერნებით ჩვენ ტუაფსესა და სოჭაში, როცა სამეგრელო ვერ დაგვიშვიდებიაო...“.⁵ როგორც ვხედავთ, 1918წ. 25 სექტემბრის შეხვედრამდე

¹ **Чочия.** На Черноморском побережье – გაზ. „Борьба“, №148, 22 აგვისტო, 1918წ.

² **Чочия.** На Черноморском побережье...

³ გაზ. „სახალხო საქმე“ №297, 1918წ.

⁴ **Я. Шафир.** Гражданская война в России и Меньшевитская Грузия. Тифлис, 1921, გვ. 44.

⁵ **ბ. თავდგირაძე.** აფხაზეთის და ჯიქეთის საკითხი. – გაზ. „საქართველო“, 1918წ., ღვინობისთვის №2.

ქ. ეკატერინოდარში სდრ-ის მთავრობის და „მოხალისეთა არმიის“ წარმომადგენლებს შორის, სდრ-ის მთავრობაში ერთმნიშვნელოვანი დამოკიდებულება სოჭის ოლქთან დაკავშირებით არ არსებობდა. სდრ-ის მთავრობის ჯარების მიერ სოჭის ოლქის და ტუაფსეს აღება პირდაპირ კავშირშია აფხაზეთში მოსკოვის მიერ პროვოცირებულ ბოლშევიკურ ავანტიურასთან. რუსულ ბოლშევიზმთან ბრძოლაში გამოიკვეთა სწორედ სდრ-ის მთავრობის სტრატეგია სოჭის და ტუაფსეს ოლქების აღებასთან დაკავშირებით, ერთი მხრივ, როგორც ბუფერული ზონის ჩამოყალიბების მიზნით ბოლშევიზმის (შემდგომ „მოხალისეთა“) აგრესიის შესაჩერებლად, მეორე მხრივ, ისტორიული ქართული მიწების სდრ-ის საზღვრებში დაბრუნების თვალსაზრისით.

1917წ. 25 ოქტომბერს პეტროგრადში ბოლშევიკური გადატრიალების შემდეგ ამიერკავკასიის ხალხები და შესაბამისი წარმომადგენლობითი ორგანოები (მაგ. „ოზაკომი“ და სხვა) ალტერნატივის წინაშე დადგნენ: ან ეცნოთ საბჭოთა ხელისუფლებას, ან საერთოდ გამიჯნოდნენ რუსეთის საბჭოთა ხელისუფლებას და, შესაბამისად, არ დაემთავრებოდნენ ბოლშევიკური რევოლუციის გამარჯვება ამიერკავკასიაში. 1918წ. 15 ნოემბერს თბილისში ოზაკომის მიერ თავისი რწმუნებების გადაცემის შემდეგ ჩამოყალიბდა ახალი მთავრობა – ამიერკავკასიის კომისარიატი, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა მენშევიკი ე. გეგეჭკორი. კავკასიის დამოუკიდებელი სახელმწიფოების ჩამოყალიბებას იმთავითვე უარყოფითად შეხვდნენ რუსი ბოლშევიკები. „კლასთა ბრძოლის“ და „პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის“ ყბადაღებულ ლოზუნგებს ამოფარებულნი, ისინი ცდილობდნენ დაეთესათ უნდობლობა მოსახლეობასა და მათ მთავრობებს შორის, ჩამოეგდოთ ეთნიკური შუღლი და შექმნილი ანარქიის პირობებში სასურველი შედეგისთვის მიეღწიათ, მოეხდინათ ეროვნული სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნების დემონტაჟი.

მოსკოველმა ბოლშევიკებმა იმთავითვე აამოქმედეს „მეხუთე კოლონა“ – რსდმპ-ის ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციები. შედეგმაც არ დააყოვნა. 1918წ. იანვარ-თებერვალში ამიერკავკასიაში, ადგილობრივი ბოლშევიკური ორგანიზაციების წაქეზებით, დაიწყო მუშათა და გლეხთა გამოსვლები. 1918წ. თებერვალში გლეხთა აჯანყებებმა თითქმის ერთდროულად იფეთქა გორის, სენაკის მაზრებსა და აფხაზეთში. 1918წ. თებერვლის მიწურულს სამეგრელოს სოფლებში დაიწყო გლეხთა მასობრივი მღელვარება. მღელვარების მიზეზები იყო: 1) გლეხობა უარს ამბობდა არმიაში გაწვევაზე; 2) გლეხთა დუხჭირი მატერიალური მდგომარეობა. ცეცხლზე ნავთს ასხამდნენ ფრონტიდან დაბრუნებული ჯარისკაცები, გაბრუებულნი ბოლშევიკთა მაცდური ლოზუნგებით: „მიწა-გლეხებს, ქარხნები-მუშებს“. ისინი გლეხთა მღელვარებას სათავეში მოექცნენ და თავიანთი მოუფიქრებელი ქმედებებით ქართული სახელმწიფოებრიობის არსებობას უქმნიდნენ საფრთხეს. რთული საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე (ამ დროს საქართვე-

ლო-სომხეთის საზღვრებს თურქები უტევდნენ) ამიერკავკასიის კომისარიატს სხვა არა დარჩენოდა რა, რომ სამეგრელოს გლეხობის მღელვარების ჩასახშობად გადაესროლა სერიოზული ძალები ვ. ჯუღელის და კონიაშვილის მეთაურობით¹. რუსს ბოლშევიკთა მიერ აგორებული „სამეგრელოს ფრონტი“ ლიკვიდირებულ იქნა.

მოსკოველმა ბოლშევიკებმა ამიერკავკასიის კომისარიატს სულის მოთქმა არ აცალეს და ახალი „ბოლშევიკური ფრონტი“ ააგორეს აფხაზეთში. გლეხთა მღელვარება აფხაზეთში, რომელსაც მოსკოვის ემისრები: ე. ეშბა, ნ. ლაკობა და სხვანი ხელმძღვანელობდნენ, „წარმატებით დაგვირგვინდა“. 1918წ. 21 მარტს აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა. დრო არ ითმენდა. კრემლის შეკვეთით შექმნილი საბჭოთა ხელისუფლება აფხაზეთში საფრთხეს უქმნიდა ამიერკავკასიის ხალხების დამოუკიდებლობას. შესაბამისად, ამიერკავკასიის სემმაც არ დააყოვნა და საბჭოთა ხელისუფლების დასამხობად, აფხაზეთში მსხვილი შენაერთები გადაისროლა პოლკ. კონიაშვილისა და ვ. ჯუღელის მეთაურობით, მანამდე კი სამურზაყანოს უბანზე გაგზავნილ იქნენ მენშევიკთა რაზმები კაპიტან ღუნდუასა და კაპიტან ჭკალუას მეთაურობით, ეს უკანასკნელი დაინიშნა მენშევიკთა შეიარაღებული ძალების ხელმძღვანელად². ამასობაში არც აფხაზ ბოლშევიკებს ეძინათ. სოხუმის სამხედრო-რევოლუციურმა კომიტეტმა თხოვნით მიმართა ეკატერინოდარში დაბანაკებულ ბოლშევიკებს – სოხუმის ოკრუგის შავიზღვისპირეთ-ყუბანის საბჭოთა რესპუბლიკასთან მიერთების შესახებ. ამ მიზნით ე. ეშბა სოხუმიდან სოჭში ჩავიდა და წინადადებით მიმართა სოჭის მუშათა და გლეხთა დეპუტატების საბჭოს დახმარებოდნენ სოხუმის სამხედრო-რევოლუციურ კომიტეტს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ ბრძოლაში. სოჭის საბჭომ ცივი უარით გაისტუმრა აფხაზი ბოლშევიკების თავკაცი ე. ეშბა და მიიღო გადაწყვეტილება არავისთან ომი არ ეწარმოებინა³.

თავის მხრივ „აფხაზთა სახალხო საბჭომ“ ბოლშევიკების წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარებისთვის მიმართა სდრ-ის მთავრობას. გ. მაზნიაშვილი იგონებს: „ჩემთან მოვიდა დეპუტაცია სოხუმიდან... რომელმაც... მომმართა თხოვნით, გამეწმინდა ბოლშევიკებისგან როგორც სოხუმი, ისე მთელი აფხაზეთი“⁴. გენ. ა. დენიკინი თავის მემუარებში ადასტურებს გ. მაზნიაშვილის ინფორმაციას: «Абхазский национальный совет обратился за помощью к грузинам»⁵. 1918წ. 10 მაისს კოლორის უბანზე გემებით და ბარჟით გად-

¹ გაზ. „Кавказ“, 22 მაისი, 1918წ., №101.

² გაზ. „Борьба“, 22 ივნისი, 1918წ., №99.

³ **А. Ментешавили.** Исторические предпосылки современного сепаратизма в Грузии. Тб., 1998, გვ. 24.

⁴ **გ. მაზნიაშვილი.** მოგონებანი., გვ. 57.

⁵ **А. Деникин.** Очерки русской смуты, т. II. Минск, 2002, გვ. 80.

მოსხდა მენშევიკების დესანტი ვ. ჯუღელის მეთაურობით, რასაც შემდგომში მოჰყვა დამატებითი ძალების მობილიზება პოლკ. კონიაშვილის ხელმძღვანელობით. აფხაზი თავადაზნაურობა, დაშინებული გლეხთა მღელვარებით, მენშევიკთა ხელმძღვანელობას მიემხრო. ოჩამჩირეში ვ. ჯუღელს ეახლა დეპუტაცია აფხაზთა თავადაზნაურობისა ა. შერვაშიძის და დ. მარშანიას მეთაურობით. აფხაზმა მემამულეებმა ვ. ჯუღელის განკარგულებაში წარადგინეს 300 ცხენოსანი აფხაზი¹.

სანამ საჯარისო ფორმირებები დაიწყებდნენ შტურმს კოდორის მონაკვეთზე, სადაც თავმოყრილი იყო ბოლშევიკთა სერიოზული ძალები, ვ. ჯუღელმა გლეხთა შორის საავიტაციო საუბრები ჩაატარა: «О цели и характере нашей экспедиции». Слушали хмуро, но внимательно».² აფხაზეთში ამიერკავკასიის კომისარიატის მიერ განხორციელებულ სადამსჯელო ოპერაციებს აფხაზი ბოლშევიკები მხოლოდ კლასობრივ სარჩულს უდებდნენ საფუძვლად: «Это – бирьба классовая, – წერდა გაზეთი „Сухумская правда“ მოწინავე სტატიამ 16 მაისს, – и только слепые не видят, что борются, с одной стороны, банды Каледина, Корнилова, буржуазная рада, а с другой стороны...трудоющийся народ...Меньшевики, идущие с этим реакционным потоком, служат только преступной ширмой для беспощадного подавления революции жестокой расправой с крестьянами и рабочими».³

16 მაისს ამიერკავკასიის ფედერალური რესპუბლიკის სამხედრო ძალები მიაღწენ მდ. კოდორს. ვ. ჯუღელმა და პოლკ. ა. კონიაშვილმა ბოლშევიკებს ულტიმატუმში წაუყენეს, რათა საღამოს 5 სთ-მდე დაეყარათ იარაღი. აფხაზმა ბოლშევიკებმა ქართველებს სარტილერიო ცეცხლით უპასუხეს. ვ. ჯუღელი თბილისს დეპემით ატყობინებდა: „ხელში ჩავიგდეთ 10 ზარბაზანი, 7 ტყვიამფრქვევი და მრავალი ტყვე... 17 მაისს ქართული სამხედრო ნაწილები სოხუმში ჩავიდნენ. მოსახლეობა მათ ოვაციით შეხვდა...“ „ბოლშევიკებს კიდევ დავატოვებინეთ 11 ზარბაზანი, 21 ტყვიამფრქვევი, დიდი რაოდენობით შაშხანები. გარდა ამისა, ჩვენმა სამხედრო გემმა გუდაუთასთან დაიკავა ბოლშევიკთა ხომალდი“.⁴

1918წ. 11 მაისს დაიწყო გააფთრებული ბრძოლები კოდორის მონაკვეთზე მენშევიკების შენაერთებსა და ბოლშევიკებს შორის. 17 მაისს მენშევიკების შენაერთებმა აიღეს სოხუმი, წითელი რაზმის შენაერთებმა კი დატოვეს სოხუმი და გაგრა-გუდაუთის რაიონში გამაგრდნენ. სოხუმის კომენდანტად დაინიშნა პრაპორშჩიკი ლ. ტუმარკინი. მენშევიკურმა ხელისუფლე-

¹ В. Джугели. Тяжёлый крест. *Записки Народногвардейца*. С предисловием Е. П. Гегечкори. Тифлис, 1920, გვ. 11.

² В. Джугели. Тяжёлый крест..., გვ. 11.

³ გაზ. „Сухумская правда“, 16 მაისი 1918წ, № 23.

⁴ გაზ. „ერთობა“, 21 მაისი, 1918წ; დ. ჩიტაია. აფხაზეთის საკითხი საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში. თბ., 2006, გვ. 156-158.

ბამ ოფიციალურად მიულოცა სოხუმის საქალაქო ღუმას აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამხობა. აფხაზეთის საკითხთან დაკავშირებით გერმანიის სამშვიდობო დელეგაციის წარმომადგენელი გენ. ფონ ლოსოვი თავის საიდუმლო წერილში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობისადმი ჯერ კიდევ 1918წ. 28 მაისს აცხადებდა, რომ ის განიხილავს აფხაზეთს, როგორც საქართველოს განუყოფელ ნაწილს: „სოხუმის ოკრუგი (გაგრის ჩათვლით) საქართველოს ნაწილს წარმოადგენს, სანამ საქართველო ქმნის ცალკე სახელმწიფოს კავკასიის ფარგლებში, მაგრამ თუ შეიქმნა კავკასიის ხალხების კონფედერაცია საქართველოს მონაწილეობით, სოხუმის ოკრუგის მოსახლეობას უნდა მიეცეს უფლება თვითონ გადაწყვიტოს კავკასიის ქვეყნებს შორის თავისი მდგომარეობის საკითხი“.¹

1918წ. ივნისში აფხაზმა ბოლშევიკებმა მიიღეს რა სერიოზული დახმარება, როგორც ცოცხალი ძალით, ასევე სამხედრო აღჭურვილობით ტუფსე-მაიკოპიდან, გაგრა-გუდაუთის მონაკვეთში თავი მოუყარეს სერიოზულ ძალებს და დაიწყეს სოხუმზე შტურმის მზადება. მენშევიკური გაზეთი „*Борьба*“ წერდა: «В отряде, действующем против Сухуми, обнаружены большевики из Кубанской области».² მაგრამ 19 ივნისს აფხაზეთში სდრ-ის მთავრობამ დამატებითი ძალები გადმოსხა გენ. გ. მაზნიაშვილის და პოლკ. თუხარელის მეთაურობით. გ. მაზნიაშვილს შეხვდნენ ვ. ჯუღელი და „აფხაზთა სახალხო საბჭოს“ წევრები. მათ მოახსენეს გ. მაზნიაშვილს, რომ „ბოლშევიკებმა აფხაზი ნ. ლაკობას მეთაურობით ისევ აიღეს გუდაუთა, გაანადგურეს ეროვნული გვარდიის მოწინავე ნაწილები და მიემართებიან სოხუმისკენ“.³ იმავე დღეს გენ. მაზნიაშვილის განკარგულებაში ჩამოვიდა სამი გამანადგურებელი და სატრანსპორტო გემი „მიხაილი“.⁴

სდრ-ის მთავრობამ, „აფხაზთა სახალხო საბჭოს“ დაუინებელი მოთხოვნის საფუძველზე, ჯერ კიდევ 1918წ. 11 ივნისს დადებულ ხელშეკრულებაში შეიტანა დამატებით მეექვსე მუხლი, რომელიც ითვალისწინებდა აფხაზეთში შეიარაღებული ძალების გაგზავნას რევოლუციური მოძრაობის ჩასახშობად. გენ. მაზნიაშვილი დანიშნულ იქნა აფხაზეთის გენერალ-გუბერნატორად⁵. აფხაზი ბოლშევიკებისგან განსხვავებით, აფხაზი თავადაზნაურობა, ინტელიგენცია სრული გაგებით ეკიდებოდა სდრ-ის მთავრობის პოლიტიკას, მიმართულს ბოლშევიკური საფრთხის წინააღმდეგ. ასე მაგ., გაზ. „*Борьба*“, აფხაზი თავადაზნაური მოხალისეების შესახებ წერდა, რომ ისინი «*рвались*

¹ **ზ. ავალიშვილი.** საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, ტ. I, თბ., 1990, გვ. 89.

² გაზ. „*Борьба*“, 20 ივნისი, 1918წ. №97; **А. Ментешавили.** Исторические..., გვ. 24-25; **Г. Дзидзания.** Очерки истории Абхазии (1910-1921). Тб., 1963, გვ. 185.

³ **გ. მაზნიაშვილი.** მოგონებანი., გვ. 60.

⁴ **გ. მაზნიაშვილი.** მოგონებანი., გვ. 62.

⁵ გაზ. „*Борьба*“, 10 ივლისი, 1918წ., №113.

в бой, чтобы расправиться с крестьянами».¹ აფხაზურ ცხენოსანთა ასეულის პრაპორშიკი თავადი მარშანია «за отличие против большевиков» დაჯილდოებულ იქნა მე-4 ხარისხის წმ. გიორგის ჯვრით.² სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ორგანო გაზ. „*Борьба*“ იტყობინებოდა, რომ აფხაზი თავადაზნაურობის ლოიალურობა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებისადმი წარმოაჩენდა გენ. მაზნიაშვილის რაზმში მოწყალების დათა სიმრავლეს – «множество дочерей абхазских дворянских и княжеских домов».³

16 ივნისს სამეგრელოში გ. მაზნიაშვილს ეახლნენ „აფხაზთა სახალხო საბჭოს“ დელეგატები და მოახსენეს, რომ ბოლშევიკები კვლავ შეიჭრნენ აფხაზეთში. დელეგატები დახმარებას ითხოვდნენ. მაზნიაშვილმა დელეგატები ტფილისში გააგზავნა მთავრობასთან შესახვედრად. 18 ივნისს სდრ-ის სამხედრო მინისტრმა გ. ლორთქიფანიძემ დეპეშით აუწყა გ. მაზნიაშვილს, რომ ის ინიშნებოდა აფხაზეთის გენერალ-გუბერნატორად და შავი ზღვის ნაპირების ჯარების უფროსად⁴. გ. მაზნიაშვილი ქვეითი ჯარის სამი ასეულით, ოთხი ტყვიამფრქვევითა და ერთი ბატარეით გაემგზავრა სოხუმისკენ. გ. მაზნიაშვილმა გემებში რაზმის ჩასხმას არ მოუცადა და იმავე დღეს კატერ „*ჩაიკა*“-თი წავიდა სოხუმში, თან ახლდნენ: უფროსი პოლკოვნიკი თუხარელი და ორი ადიუტანტი. 19 ივნისს, გამთენიისას, გ. მაზნიაშვილი ჩავიდა ქ. სოხუმში. ნავსადგურში მას დახვდნენ ისიღორე რამიშვილი და „აფხაზთა სახალხო საბჭოს“ ზოგიერთი წევრი. მათ მოახსენეს გ. მაზნიაშვილს, რომ ბოლშევიკებმა აფხაზი ნ. ლაკობას მეთაურობით კვლავ აიღეს გუდაუთა, ამოხოცეს გვარდიის მოწინავე რაზმი და მიიწვევენ სოხუმისკენ. ამჟამად ბოლშევიკები ახალ ათონთან გამაგრებულიყვნენ. ქ. სოხუმს იცავდა სოხუმის გარნიზონის უფროსი ამხ. ტუმარკინი, რომელიც რეალურად ვერ ერკვეოდა საქმის ვითარებაში. არ იყო დისცაპლინა. გ. მაზნიაშვილმა გაათავისუფლა ტუმარკინი დაკავებული თანამდებობიდან და სოხუმის გარნიზონის უფროსობა თავად ჩაიბარა. იმავე დღეს სოხუმში ჩავიდა მესამე ლეგიონის სამი ასეული და ს. კარგარეთელის ბატარეა, რომელიც დაუყონებლივ გაგზავნილ იქნა ახალი ათონის მიმართულებით⁵.

გ. მაზნიაშვილი, როგორც ნიჭიერი და გამოცდილი სამხედრო პირი, არ ერეოდა აფხაზეთის პოლიტიკურ და ადმინისტრაციულ ცხოვრებაში და, შესაბამისად, მთელ თავის ენერგიას და ძალისხმევას სამხედრო საქმეს ახმარდა. ამასთან ერთად, გ. მაზნიაშვილს, როგორც მოაზროვნე პიროვნებასა

¹ გაზ. „*Борьба*“, 10 ივლისი, 1918.

² *Центральный государственный архив Абхазии (ЦГАА)*, ფონდი 339, საქმე 2, გვ. 30.

³ გაზ. „*Борьба*“, 9 ივლისი, 1918, №112.

⁴ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 59.

⁵ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 59-62.

და ქართველ პატრიოტს, კარგად ესმოდა, რომ აფხაზეთის მომავალი, მისი ყოფნა საქართველოს შემადგენლობაში მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებული იყო აფხაზეთში მცხოვრები ქართველების და აფხაზების კეთილმოსურნე ურთიერთობაზე, ურთიერთნდობის და ურთიერთპატივისცემის პრინციპებზე. აქედან გამომდინარე, გ. მაზნიაშვილმა ოფიციალურად მიმართა „აფხაზთა სახალხო საბჭოს“, რათა „მოეხდინათ საჩქაროდ მობილიზაცია აფხაზებს შორის და ამგვარად ჩაეყარათ საფუძველი აფხაზეთის ტერიტორიული ჯვარისთვის, რომელიც მათ გამოადგებოდათ, როდესაც ქართული ჯარები უკან, ტფილისში დაბრუნდებოდნენ“.¹

აფხაზი სეპარატისტები ამტკიცებენ, რომ სდრ-ის მთავრობამ მოახდინა აფხაზეთის ოკუპაცია და ანექსია, რომ საჯაროდ ილახებოდა აფხაზი ხალხის ეროვნული თავმოყვარეობა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესები². მათ გვერდს უბამენ, სამწუხაროდ, ქართველი ფსევდოლემოკრატებიც.³ საქმე კი პირიქით იყო. გ. მაზნიაშვილს სურდა, რომ აფხაზეთში მცხოვრები აფხაზი და ქართველი მეომრებისგან შეექმნა აფხაზეთის საჯარო ფორმირება, შეიარაღებული თანამედროვე სამხედრო აღჭურვილობით, რათა ადგილობრივ მკვიდრთ აუცილებლობის შემთხვევაში, თავად დაეცვათ როგორც აფხაზეთის ავტონომიის, ასევე საქართველოს საზღვარი რუსეთთან.

„აფხაზთა სახალხო საბჭო“ დიდი გაგებით მოეკიდა გ. მაზნიაშვილის წინადადებას და ორი დღის შემდეგ დანაყოფს შეემატა 300 ცხენოსანი აფხაზი, რომელნიც დაუყონებლივ წარგზავნეს პოზიციებზე. ამასთან ერთად, ახალ ათონშიც დაიბაბა მდგომარეობა. გენ. მაზნიაშვილი თვლიდა, რომ აჯანყებულები, გუდაუთის დაკავების შემდეგ, თავისუფლად შეძლებდნენ მენშევიკური გვარდიის მცირერიცხოვანი რაზმის განადგურებას და სოხუმის აღებას. მაგრამ ბოლშევიკები გაჩერდნენ ახალ ათონთან და არ ამჟღავნებდნენ არანაირ აქტიურობას. ბოლშევიკების პასიურობა განპირობებული იყო ორი ფაქტორით: პირველი – მოწინააღმდეგენი (ე.ი. ბოლშევიკები) სუსტები იყვნენ, ანუ არ იყვნენ დარწმუნებულნი საკუთარ შესაძლებლობებში, მეორე – ელოდებოდნენ რეზერვს, ძირითადად ჩრდ. კავკასიიდან. გენ. მაზნიაშვილმა ისარგებლა მდგომარეობით და დაუყონებლივ შეუდგა თავისი რაზმის შევსებას და გაფართოებას⁴.

ახალ ათონთან გენ. მაზნიაშვილის რაზმები წააწყდნენ ძლიერ წინააღმდეგობას. ამ მონაკვეთზე ბოლშევიკების საბრძოლო მოქმედებას ხელმძღვანელობდა არტილერიისტი ი. ანტონოვი. შეუპოვარი სამხედრო შეტაკებები გ. მაზნიაშვილის რაზმებსა და ბოლშევიკებს შორის ახალი ათონის მონაკვეთზე

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 63.

² С. Лакоба. Абхазия после двух империи XX-XXI вв. М., 2004, გვ. 57.

³ *Аспекты грузино-абхазского конфликта...*, Т. IV, Ирвайн, 2000, გვ. 46.

⁴ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 62-63.

მიმდინარეობდა 19-22 ივნისს. ბოლშევიკების მხრიდან განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი სოჭის წითელგვარდიელთა რაზმმა. გააფთრებული ბრძოლების შემდეგ ბოლშევიკთა რაზმები (ნ. ლაკობას მეთაურობით) იძულებულნი გახდნენ დაეტოვებინათ ახალი ათონი და გუდაუთისკენ დაეხიათ. 1918წ. 22 ივნისს საღამოს 7 საათზე მენშევიკების მოწინავე რაზმები შევიდნენ გუდაუთაში. 25 ივნისს მენშევიკების ჯარი მიაღვა მდ. ბზიფს. ბოლშევიკებს, რომელთაც ხელმძღვანელობდა ი. ანტონოვი, მიუვიდათ დახმარება სოჭიდან. სამი დღის გააფრთხილებული ბრძოლების შემდეგ მენშევიკებმა შესძლეს მდ. ბზიფის გადალახვა სოფ. კალღახვარასთან და 28 ივნისს შევიდნენ ქ. გაგრაში¹. სდრ-ის რეგულარულ ჯარებს ზღვიდან დახმარებას უწყევდნენ გამანადგურებელნი და სატრანსპორტო გემი „მიხილი“.² ამით დასრულდა აფხაზეთის გაწმენდა ბოლშევიკებისგან³.

ბოლშევიკების აფხაზეთიდან განდევნის შემდეგ სდრ-ის მთავრობის წინაშე დადგა საკითხი გარკვეული ბუფერული ზონის შექმნის აუცილებლობის შესახებ მდ. ფსოუს ჩრდ.-დასავლეთის მიმართულებით (სოჭი-ტუაფსეს მონაკვეთი), ბოლშევიკთა მხრიდან მოსალოდნელი ახალი თავდასხმის შეჩერება-ლიკვიდაციის მიზნით. სოჭის ოლქი იმხანად ბოლშევიკების ხელში იყო და, შესაბამისად, იქმნებოდა პერმანენტული თავდასხმების საშიშროება. აქედან გამომდინარე, სდრ-ის მთავრობამ მიიღო პოლიტიკურად სწორი, ადექვატური გადაწყვეტილება სოჭის ოლქის დაკავებასთან დაკავშირებით. სდრ-ის მთავრობას კარგად ესმოდა, რომ სოჭის და ტუაფსეს ოლქების დაკავება შეუქმნიდა მთელ რიგ პრობლემებს, ერთი მხრივ, ბოლშევიკებთან, მეორე მხრივ – „მოხალისეებთან“ (რომელიც თანდათანობით მოიწვედა სამხრეთ კავკასიისკენ) და „მოკავშირეებთან“, რომლებიც ორმაგი სტანდარტის პოლიტიკას ატარებდნენ კავკასიაში. საჭირო იყო კულუარული დიპლომატიის წარმართვა ფილიგრანული ოსტატობით, ბოლშევიკ – „მოხალისეთა არმიასთან“ ურთიერთობაში ბეწვის ხიდზე სიარული, რაც მისცემდა სდრ-ის მთავრობას სოჭის დაჭერის და, რაც მთავარია, საბოლოოდ სდრ-ის საზღვრებში მისი შენარჩუნების შესაძლებლობას. ქართულმა დიპლომატიამ, 1918წ. 25 სექტემბრის ეკატერინოდარის შეხვედრაზე, ე. გეგეჭკორის მეთაურობით ამ ისტორიულ მისიას ბრწყინვალედ გაართვა თავი.

მაგრამ სოჭის და ტუაფსეს ოლქების დაკავებისთვის არ კმაროდა მხოლოდ სდრ-ის მთავრობის არგუმენტირებული ისტორიულ-პოლიტიკური ინტერესები, საჭირო იყო უფრო სერიოზული, პოლიტიკურად მისაღები საბაბი, თანაც გამომდინარე საქართველოს ძლიერი მოკავშირის ინტერესებიდან. ასეთი საბაბიც გამოიძებნა. გერმანიის იმპერიის წარმომადგენელს კავ-

¹ გაზ. „Борьба“, 9 ივლისი, 1918, №112.

² გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი., გვ. 63.

³ А. Ментешашвили. Исторические..., გვ. 24-25.

კასიაში ოტო ფონ კრესს უხერხულად მიაჩნდა სოჭის და ტუაფსეს ოლქების დაჭერა სდრ-ის ჯარების მიერ. შესაბამისად, გერმანული მხარის მითითებით „დაინტერესებულ პირად“ ამ საქმეში უნდა წარმოჩენილიყო „აფხაზთა სახალხო საბჭო“, რომელიც ვალდებული იყო დაესაბუთებინა სდრ-ის მთავრობის მიერ სოჭის და ტუაფსეს ოლქების დაკავების მოტივაცია «...историческими правами абхазского народа».¹ ამ ფაქტს ადასტურებს გენ. მაზნიაშვილის მოგონებაც: „...აფხაზთა ეროვნული საბჭოს ზოგიერთი წევრი მარწმუნებდა, რომ აფხაზეთს ეკუთვნოდა არამც თუ სოჭი, არამედ აფხაზეთის საზღვრები უძველეს დროში ანაბამდევ მიდიოდა.“²

ამასთან ერთად, 1918წ. 24 ივნისს „აფხაზთა სახალხო საბჭომ“ თავის სხდომაზე, სადაც სოჭის და ტუაფსეს ოლქების დაკავება მოტივირებული იყო «...историческими правами абхазского народа», მიიღო სხვა დადგენილებაც: «**Абхазский Национальный Совет, обсудив политический момент и учитывая, во-первых, то, что большевистская анархия, которая раздирает Абхазию уже в течение трех месяцев, питается главным образом Сочинским и Туапсинским округами и во-вторых, учитывая также то обстоятельство, что большевистское настроение создано и поддерживается на почве продовольственных затруднений, возникающих с момента занятия порта Туапсе большевиками, прекратившими сообщение с Северным Кавказом и задерживающими продовольственные грузы, идущие с Северного Кавказа для Черноморского побережья Абхазии и Грузии, постановил: для водворения прочного порядка в Абхазии и разрешения продовольственного кризиса как в Абхазии, так и в Грузии признать необходимым занятие Сочинского и Туапсинского округов с портом Туапсе. О настоящем постановлении довести до сведения Правительства Грузинской Демократической Республики и командующего отрядом генерал-майора Мазниева**». დადგენილებას ხელს აწერს „აფხაზთა სახალხო საბჭოს“ თავმჯდომარე ვ. შერვაშიძე³.

1918წ. 25 სექტემბერს სოჭის და ტუაფსეს აღების შემდეგ ქ. ეკატერინოლარში ჩატარებულ შეკრებაზე სდრ-ის მთავრობის და „მოხალისეთა არმიის“ წარმომადგენლებს შორის, ე. გეგეჭკორმა მკაფიოდ ჩამოაყალიბა ის მოტივაცია, რაც გახდა სოჭის და ტუაფსეს ოლქების დაკავების და შემდგომში სდრ-ის საზღვრებში მათი მოქცევის საბაბი:

პირველი – უღმობელი ბრძოლა ბოლშევიზმის, როგორც ანტისახელმწიფოებრივი მოძრაობის წინააღმდეგ, რომელიც ემუქრებოდა ქართული სა-

¹ Г. А. Дзидзария. Очерки истории Абхазии..., გვ. 190.

² გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 64.

³ ЦГАА, ფონდი – 39, აღწერა 1, საქმე 6, გვ. 1-2; იხ. Д. Гамахария, Б. Гогия. Абхазия – историческая область Грузии. Тб., 1997, გვ. 415.

ხელმწიფოს მთლიანობას და არსებობასაც კი;

მეორე – სამოქალაქო ომი რუსეთში, სადაც დაპირისპირებულ ძალოთა (ბოლშევიკები-თეთრგვარდიელები) პერმანენტული წარმატებები საომარი მოქმედების ფრონტზე, რადიკალურად ცვლიდა ძალოთა ბალანსს სამხრეთ კავკასიაში და, შესაბამისად, საფროთხის წინაშე აყენებდა ქართული სახელმწიფოს არსებობას;

მესამე – ყუბანის რადის მოთხოვნის საფუძველზე სდრ-ის მთავრობის მიერ ყუბანის მოსახლეობის დაცვა ბოლშევიკური აგრესიისაგან;

მეოთხე – სოჭის ქართული მოსახლეობის (22 %) ფიზიკური უსაფროთხოების დაცვა. ტუაფსეში განვითარებული მოვლენების ხელზე დახვევა, როდესაც „მოხალისეთა არმიის“ დაჟინებული მოთხოვნის საფუძველზე ქართული ჯარის მიერ ტუაფსეს დატოვებამ, ძალიან დააზარალა ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა;

მეხუთე – თუ „მოხალისეთა არმიას“ „ომის უფლებით“ (გენ. დენიკინის ფრაზა) ეკავა სტავროპოლის გუბერნია და ყუბანი, იმავე ლოგიკით, რატომ არ შეეძლო სდრ-ის მთავრობას „ომის უფლებით“ დაეკავებინა სოჭის და ტუაფსეს ოლქები?!

მეექვსე – სანამ „მოხალისეთა არმია“ სოჭის ქართველობის სრულ დაცვას რეალურად ვერ უზრუნველყოფდა, ანუ სდრ-ის მთავრობას ქართველთა უსაფროთხოების დაცვის გარანტიებს არ მისცემდა – საქართველოს ხელისუფლება სოჭის ოლქს დროებით ტოვებდა სდრ-ის საზღვრებში.

მეშვიდე – სანამ რუსეთში არ შედგებოდა დამფუძნებელი კრება, რომელსაც ექნებოდა უფლება, ელაპარაკა მთელი რუსეთის სახელით, სოჭის ოლქი დროებით რჩებოდა სდრ-ის საზღვრებში;

მერვე – სდრ-ის მთავრობის განცხადებით „მოხალისეთა არმია“ იყო დროებითი, კერძო ორგანიზაცია და არა საზოგადო-სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია. აქედან გამომდინარე, სოჭის საკითხი უნდა გადაწყვეტილიყო უფრო კომპეტენტურ კრებაზე (დამფუძნებელი კრება);

მეცხრე – სდრ-ის მთავრობის განცხადებით სოჭის ოლქის ყველა დემოკრატიული ორგანიზაცია და პარტია თავიანთი დადგენილებით მოითხოვდნენ სოჭის ოლქის დროებით დატოვებას სდრ-ის საზღვრებში;

მეათე – სდრ-ის მთავრობის თვალსაზრისით, იმ დიდი ამოცანის ფონზე, რომელიც იდგა „მოხალისეთა არმიის“ წინაშე (მოსკოვის აღება, რაც ბოლშევიკური ხელისუფლების დამარცხების ტოლფასი ქმედება იქნებოდა), სოჭის საკითხი უმნიშვნელოდ ჩანდა. „მოხალისეთა არმიის“ სტრატეგიულ ინტერესს წარმოადგენდა ის, რომ სამხრეთ კავკასიაში საქართველოს სახით ყოლოდა გეოპოლიტიკური პარტნიორი, რის საფუძველზე „მოხალისეთა არმიის“ სამხრეთული ფარი დაცული იქნებოდა ბოლშევიკური აგრესიისგან, რაც მისცემდა „მოხალისეთა არმიას“ საშუალებას, მთელი თავისი ენერგია და ძალისხმევა მიემართა მოსკოვის წინააღმდეგ, სადაც თავმოყრილი იყო

ბოლშევიკთა მთავარი ძალები¹.

ე. გეგეჭკორმა, როგორც რუსული ეროვნული ხასიათის კარგმა მცოდნემ და ეგრეთწოდებულ „რუსულ იდეაში“ ბრწყინვალედ ჩახედულმა პოლიტიკოსმა, მშვენივრად იცოდა, თუ რას მოასწავებდა რუს „დერჟიმორდებთან“ ტერიტორიულ საკითხებზე ღვა. შესაბამისად, მან ფილიგრანული ოსტატობით რამდენიმე კარგად გააზრებული, მაპროვოცირებელი ფრაზა შემოაგდო დისკუსიის პროცესში, რამაც საკმაოდ დააბნია „მოხალისეთა“ წარმომადგენლები და, გარკვეული თვალსაზრისით, ბუნდოვანი ელფერიც მიანიჭა პაექრობის ხასიათს:

1. „სოჭის ოლქის დროებითი დაჭერა“;
2. „მოხალისეთა არმია“ არის დროებითი, კერძო ორგანიზაცია და არა საზოგადო-სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია. ეს ფაქტი შესაბამისად ითხოვდა მთელი რუსეთის მასშტაბით დამფუძნებელი კრების მოწვევას და ამ კრებაზე სოჭის საკითხის გადაწყვეტას;
3. თუ უახლოეს ხანებში აღსდგებოდა ახალი რუსეთი, რაშიც სდრ-ის მთავრობის წარმომადგენლებს ეჭვი არ ეპარებოდათ (?!), მაშინ საქართველოს მხარე დასვამდა არა მარტო სოჭის ოლქის დაბრუნების საკითხს, არამედ უფრო დიდ საკითხებსაც (?), რისთვისაც „მოხალისეთა არმიის“ მთავარსარდლობას ანგარიში უნდა გაეწია...

ფრაზა „სოჭის ოლქის დროებითი დაჭერა“, რასაც წონასწორობიდან გამოჰყავდა „მოხალისეთა“ წარმომადგენლები, ე. გეგეჭკორის მიერ აგებული იყო კარგად გააზრებული და „მოხალისეთა არმიის“ მთავარსარდლობისათვის მეტ-ნაკლებად მისაღებ დებულებებზე:

ჯერ ერთი, ქართული მხარის თვალსაზრისით, სდრ-ის ჯარების წინსვლას შავი ზღვისპირეთში არ ჰქონდა „დაპყრობითი“ (?) მიზნები. ეს ძირითადად ხდებოდა „...ყუბანის წარმომადგენლების თხოვნით, ბოლშევიკებისგან თავდაცვის მიზნით“.² მეორე მხრივ, სდრ-ის მთავრობის „შავი ზღვის ნაპირებზე მოქმედებისა და წინ წაწევისა არის ბრძოლა ბოლშევიკებთან“.³ ამას ადასტურებს აგრეთვე გენ. კონიაშვილის განმარტებითი წერილი, სადაც ის მოახსენებდა 1919წ. 11 თებერვალს, რომ «Моим правительством я был в августе 1918 года прислан в сочинский округ для борьбы против большевизма».⁴ ე. გეგეჭკორმა თავისი დამოკიდებულება ბოლშევიზმთან დენიკინ-ალექსეევთან კამათისას მკაფიოდ გამოხატა: „...საქართველოს საზღვრებში ბრძო-

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 79-113; *Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии*. Тб., 1990, გვ. 391-414.

² გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 90.

³ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 95.

⁴ Г. Дзидзария. Очерки истории Абхазии..., გვ. 190.

ლა ბოლშევიკებთან ულმოხელია. ჩვენ ყველა საშუალებით, რაც ხელთა გვაქვს, ვსპობთ ბოლშევიზმს, როგორც ანტისახელმწიფოებრივ მოძრაობას, რომელიც ემუქრება ჩვენი სახელმწიფოს მოლიანობას.“¹

გენ. დენიკინს, როგორც სამხედრო სტრატეგიასა და დიპლომატიამი გამოწრთობილ პიროვნებას, ეჭვი შეჰქონდა ე. გეგეჰკორის გულწრფელობაში და მოითხოვდა უფრო სერიოზულ არგუმენტებს სდრ-ის მთავრობის მხრიდან ბოლშევიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის ეგიდით „სოჭის დროებით დაჭერასთან დაკავშირებით“. თავის მხრივ, დენიკინს მოჰყავდა თავისი არცთუ უსუსური არგუმენტები: I. თუ სდრ-ის მთავრობის მიერ სოჭის დაჭერა აიხსნება ბოლშევიზმის საფრთხით „...ჩვენ (ე.ი. მოხალისეები – ხაზი ჩვენია) დავიჭერთ მას ჩვენი ჯარებით და დავიცავთ მათ“;² II. ხოლო თუ მოხალისეებმა ვერ მოახერხეს სოჭის დაცვა ბოლშევიკებისგან, მაშინ მოხალისეებმა „...შეიძლება სთხოვონ დახმარება თვით საქართველოს“.³

ე. გეგეჰკორმა დიპლომატიურად აარიდა თავი დენიკინთან პაექრობას და დისკუსია სხვა მიმართულებით წაიყვანა. ე. გეგეჰკორმა დენიკინის არგუმენტს, ერთი მხრივ, დაუპირისპირა ტუაფსეს პრეცედენტი. საქმე ის იყო, რომ „მოხალისეთა არმიის“ მთავარსარდლობამ ნებსით თუ უნებლიეთ შეცდომაში შეიყვანა გ. მაზნიაშვილი და ამ უკანასკნელმა სდრ-ის ჯარებს სასწრაფოდ დაატოვებინა ტუაფსე. გენ. ა. დენიკინი ცრუობს, როდესაც წერს თავის მემუარებში: «таманская группа большевиков, отступая от Новороссийска на юг, опрокинула отряд Мазниева».⁴ ე. მაზნიაშვილი იგონებს: „მოხალისეთა არმიის“ ჯარებმა, რომლებმაც განდევნეს ბოლშევიკები ნოვოროსისკიდან, არ მაცნობეს ბოლშევიკების რამოდენა რიცხვი მოდიოდა ტუაფსეზე, მაცნობეს მხოლოდ, რომ მოდიან დამარცხებული ურდოები, ამიტომაც დამშვიდებული ვიყავი და მთავარი ჩემი ძალები სხვა ფრონტზე დავაგროვე. მის გამო მე მომიხდა გამკლავება 10000 ჯარისკაცებთან ორი ასეულითა და ადგილობრივი მცხოვრებთაგან შემდგარი მოხალისეთა ერთი რაზმით.“⁵ გენ. მაზნიაშვილის მოტივირებული არგუმენტის გათვალისწინებით ე. გეგეჰკორი ასკვნიდა, რომ ამის გამო ვერ მოხერხდა „...თავიდან აცილებული ყოფილიყო ის სამწუხარო ამბები, რომელიც მოხდა ტუაფსეში, სადაც მეტად დაზარალდნენ იქ დარჩენილი ქართველები“.⁶ მეორე მხრივ, ე. გეგეჰკორს, როგორც რუსულ სინამდვილეში კარგად ჩახედულ პოლიტიკოსს, არც ბოლშევიკების სჯეროდა და არც მოხალისეებისა, რადგან ბუნებითა და

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 100.

² გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 102.

³ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 102.

⁴ А. И. Деникин. Очерки русской смуты, т. II. Минск, 2002, гв. 399.

⁵ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 90.

⁶ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 96.

სულით ისინი ერთი მედლის ორ მხარეს წარმოადგენდნენ – რუსული იმპერიალიზმის ნაირსახეობას. შესაბამისად, ე. გეგეჭკორი დიპლომატიური თამაშის წესს მისდევდა, ანუ ღრო გაჰყავდა. ამ სიტუაციაში მისთვის მთავარი იყო სოჭის ოლქის დე-ფაქტო შენარჩუნება სდრ-ის საზღვრებში. ე. გეგეჭკორი ხედავდა, რომ რუსეთში ორხელისუფლიანობა დიდხანს არ გაგრძელდებოდა, შესაბამისად, გამარჯვებულ მხარესთან სდრ-ის მთავრობა უფრო წელგამართული ისაუბრებდა საქართველოს დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის დაცვის შესახებ.

ამრიგად, სოჭის ოლქის დროებითი დაჭერის საბაბად სდრ-ის მთავრობამ გამოაცხადა ბრძოლა ბოლშევიზმის წინააღმდეგ, რომელიც თავისი არსით მისაღები უნდა ყოფილიყო „მოხალისეებისათვის“, რამეთუ ბოლშევიკები „მოხალისეთა არმიის“ დამარცხებას და მათ ფიზიკურ განადგურებას ისახავდნენ მიზნად. შესაბამისად – ბრძოლა შავიზღვისპირეთში ბოლშევიზმის წინააღმდეგ აერთიანებდა მენშევიკებსაც და „მოხალისეთა არმიასაც“. ეს მათ საერთო ინტერესებში შედიოდა. მეორე – 1918წ. 14 ივნისს გ. მაზნიაშვილის მიერ ტუაფსეს ალების შემდეგ შავიზღვისპირეთში „მოხალისეთა არმიის“ ჯარების ჭაჭანებაც არ იყო, მხოლოდ 21 ივნისს, როდესაც „მოხალისეთა არმიამ“ დაიჭირა ეკატერინოდარი, მისი არსებობა გახდა ცნობილი გენ. მაზნიაშვილისათვის. „ამასთან, – წერს გ. მაზნიაშვილი, – მივიღე წერილი ყუბანის რადის წარმომადგენლისაგან, სადაც მთხოვდა წავხმარებოდი მათ. ამ მიზნით წავიწიე ბელორეჩენსკისაკენ და ყუბანის მთავრობის წარმომადგენლის თხოვნით დავიჭირე ხოდიუნესკი“.¹ ამასთან ერთად, გ. მაზნიაშვილმა ბოლშევიკებისაგან დევნილი კაზაკი ოჯახები შეიფარა, რომელნიც ქლუხორის უღელტეხილით ჩამოვიდნენ და შესაფერისი საარსებო პირობები შეუქმნა მათ. გ. მაზნიაშვილი წერს: „სწორედ ამ ხანებში სოჭში მოვიდა ყუბანის რადის წევრი, ვინმე ლაპინი და გამოგვიცხადა მე და გიზო ანჯაფარიძეს, რომ ყუბანის რადა მადლობას გვიხდის კაზაკ ლტოლვილების მფარველობისათვის, და რომ ყუბანის მთავრობა მზად არის მოგვყიდოს ჩვენ საკმაო პური, თუ საქართველო მიეშველება მათ და დახმარებას გაუწევს ტუაფსესა და მაიკოპის დაჭერაში“.² ლაპინი ირწმუნებოდა, რომ მაიკოპის რკინიგზის სადგურზე დაგროვილია დიდი მარაგი ხორბლისა, ხოლო ნავთი დაგროვილია იმდენი დაღესტნის სტანციებთან, რომ დიდხანს ეყოფოდა მთელ საქართველოს. ლაპინის დაჟინებული დარწმუნებით, ხორბლისა და ნავთის „გამოსაზიდად საჭირო იყო ტუაფსე-მაიკოპის რკინიგზის დაჭერა“.³ გენ. მაზნიაშვილი დენიკინთან კამათისას მკაფიოდ აფიქსირებდა თავის პოზიციას სდრ-ის ჯარების წინსვლის მიზეზებთან დაკავშირებით შავიზღვისპირეთში:

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 89.

² გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 68-69.

³ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 69.

„...ამას ჩავდიოდი ყუბანის წარმომადგენლის თხოვნით, ბოლშევიკებისაგან თავდაცვის მიზნით“.¹

ამრიგად, „სოჭის ოლქის დროებით დაჭერის“ მეორე საბაბად სდრ-ის მთავრობამ გამოაცხადა ყუბანის რადის ინტერესების შესაბამისად ყუბანის მოსახლეობის დაცვა ბოლშევიკური აგრესიისაგან, რაც ბუნებრივია, ემთხვეოდა ასევე მოხალისეების ინტერესებსაც. და ეს გასაგებიც იყო – ჰურით და ნავთობით მდიდარი ყუბანი იყო „მოხალისეთა არმიის“ მთავარი მომმარაგებელი, დასაყრდენი ბოლშევიკებთან ბრძოლის საქმეში. სამოქალაქო ომის პირობებში ბოლშევიკების და „მოხალისეთა არმიის“ მძარცველურმა და ამპარტავნულმა დამოკიდებულებამ სოჭის ოლქის მოსახლეობისადმი, აიძულა სოჭის რუსულენოვანი მოსახლეობა დახმარების მზერა მიეპყრო სდრ-ის მთავრობისადმი. 1918წ. 18 სექტემბერს ქ. სოჭში ჩატარდა სოციალისტურ პარტიათა საბჭოს კრება, რომელმაც განიხილა მხოლოდ ერთი საკითხი – სოჭის ოლქის შესახებ. კრებამ შეაფასა მიმდინარე პოლიტიკური ვითარება რუსეთში და გააკეთა შესაბამისი დასკვნა:

1. რუსეთის სახელმწიფოს გაერთიანების დრო საერთო-სახალხო დამფუძნებლური ყრილობის საფუძველზე ჯერ არ დამდგარა;
2. ქვეყნის დემოკრატიული ძალები იმყოფებიან ორმხრივი ბრძოლის ფრონტზე: ერთი მხრივ, ბოლშევიზმის და, მეორეს მხრივ, – „მოხალისეთა არმიის“ ბრბოების წინააღმდეგ, რომელნიც გამსჭვალულნი არიან მონარქიზმის რესტავრაციის იდეებით;
3. მთელი ყოფილი იმპერიის ფარგლებში საქართველოს რესპუბლიკა ერთადერთი ქვეყანა, სადაც არა მარტო გაიმარჯვა დემოკრატია, არამედ ის ძირითად კანონებში არის განმტკიცებული;
4. მიუხედავად იმისა, რომ სოჭის ოლქი ეკონომიკურად მიისწრაფვის ყუბანის ოლქისკენ, მაგრამ ამ ეტაპზე ყუბანთან შეერთება გააფართოებდა „მოხალისეთა არმიის“ სამხედრო ლიქტატურის გავრცელების არეალს, რაც ეწინააღმდეგება დემოკრატიის და საერთო-სახალხო მმართველობის იდეას, მეორეს მხრივ, სოჭის მხარის მოსახლეობას წაართმევდა დემოკრატიის ყველა იმ მონაპოვარს, რაც მათ სჭირდებოდათ მიწის რეფორმის და დემოკრატიული არჩევნების ჩატარებისთვის. აქედან გამომდინარე, ქალაქ სოჭის სოციალისტური პარტიების საბჭომ ერთხმად მიიღო რეზოლუცია: 1) სოჭის მოსახლეობა თვლის, რომ მხარის დემოკრატიულად განვითარება, მიწის რეფორმების ჩატარება და თვითმმართველობის დემოკრატიული ფორმების

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 90.

შემოღება «Возможны лишь при условии присоединения округа к Грузинской Демократической Республике»;¹ 2) აქედან გამომდინარე, საბჭო ცალსახად გამოთქვამს სურვილს, რომ **«Грузинское Правительство немедленно особым декретом оформило временно присоединение Сочинского округа к Республике».**²

1918წ. 18 სექტემბერს სოციალისტ-რევოლუციონერთა სოჭის ორგანიზაციამ მიიღო რეზოლუცია: „ითვალისწინებს რა ყოფილ იმპერიაში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებს და მიაჩნია რა საქართველო ერთადერთ ქვეყნად ყოფილი რუსეთის იმპერიაში, სადაც დემოკრატიული იდეალები განმტკიცებული იყო რესპუბლიკის ძირითადი კანონმდებლობით – «... сочинская организация партии социалист-революционеров высказывается за **временное присоединение Сочинского округа к Грузинской Демократической Республике** и постановляет – просит через ее представителей **оформить это временное присоединение Сочинского округа к Грузинской Демократической Республике официальным актом».**³

1920წ. 20 სექტემბერს ქ. სოჭში სდრ-ის მთავრობის წარმომადგენელი ე. გეგეჭკორი და სოჭის ოლქის გუბერნატორი გიზო ანჯაფარიძე ადგილობრივ მოსახლეობასა და პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლებს შეხვდნენ. ე. გეგეჭკორი კმაყოფილი დარჩა სოჭის მოსახლეობის კეთილგანწყობით სდრ-ის მთავრობის პოლიტიკისადმი. „სოჭში ჩვენ მოვაწყვეთ მიტინგები, – წერდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრი ე. გეგეჭკორი, – მე მოხსენება გავაკეთე მიმდინარე მომენტის შესახებ, გავაცანი ჩვენი მდგომარეობა. ილაპარაკა აგრეთვე ვალიკო ჯუღელმაც“.⁴ ე. გეგეჭკორის გამოსვლის შემდეგ სოჭის მოქალაქეებმა მიიღეს რეზოლუცია ქალაქ სოჭის საქართველოსთან შეერთების შესახებ. სოჭის მხარის მოსახლეობას დემოკრატიული რეფორმების და მიწის რეფორმის გატარება შესაძლებლად მიაჩნია **«...лишь при условии присоединения округа к Грузинской Демократической Республике. На основании изложенного собрания граждане Сочи высказывают пожелание, чтобы Грузинское Правительство немедленно особым декретом оформило временно присоединение Сочинского округа к Республике».**⁵

1918წ. 1 დეკემბერს ჩატარდა სოჭის ოლქის გლეხთა ყრილობა, რომელმაც მიიღო რეზოლუცია, რომ **«временное присоединение округа к Грузии, основанное на резолюции сочинских социалистических партий и дру-**

¹ *Документы и материалы по внешней политике...*, გვ. 389.

² *Документы и материалы по внешней политике...*, გვ. 389.

³ *Документы и материалы по внешней...*, გვ. 389-390, საზგასმა ჩვენია – ვჭ.

⁴ ვაზ. „ერთობა“, 1918წ. 17 სექტემბერი.

⁵ *Документы и материалы по внешней политике...*, გვ. 390, საზგასმა ჩვენია – ვჭ.

гих демократических организаций является актом, отвечающим интересам трудовых масс и избавляющим от всех ужасов реакций».¹ სდრ-ის მთავრობის მიერ სოჭის დაკავებას სოჭის ოლქის მოსახლეობის მოთხოვნის საფუძველზე ადასტურებს გენ. ა. დენიკინი. «Оккупация Сочинского округа произведена была грузинами также на основании просьб о помощи различных местных собраний и съездов, преимущественно социалистического состава...»²

ყოველივე ამის ფონზე კი ცილისმწამებლურად ჟღერს გენ. დენიკინის სიტყვები: «...из Грузии хлынули к нам вместе с волною беженцев и волнующие вести о проявлениях грузинского шовинизма. Из Сочи ... шли мольбы об избавлении края от грузин».³ ან კიდევ: «Из...Сочинского округа шли горькие жалобы и постоянные просьбы об избавлении от грузин, обращаемые к Добровольческой армии, когда она приблизилась к Чёрному морю»...⁴ სდრ-ის მთავრობის მიერ რუსული მოსახლეობის შევიწროებაზე ა. დენიკინის საპირისპიროს გამოხატავდა ყუბანის მთავრობის წარმომადგენელი ბიჩი, რომელიც «...утверждал, что кубанцы, возвращающиеся из Грузии, не жаловались на скверное к себе отношение».⁵

ამრიგად, ქართული დიპლომატია შესაშური ოსტატობით იყენებდა რუსეთის სამხრეთში შექმნილ ანტიბოლშევიკურ განწყობილებებს, რასაც ერთვოდა „მოხალისეთა არმიის“ მიერ მონარქიზმის რესტავრაციის პროპაგანდაც, რომელიც ასევე უკმაყოფილებას იწვევდა ყუბანის და დონის მოსახლეობაში და, შესაბამისად, ფილიგრანული ოსტატობით ახერხებდა სოჭის ოლქის დე-ფაქტო შენარჩუნებას სდრ-ის საზღვრებში.

ტუაფსეს ინციდენტი, სოჭის ქართული მოსახლეობის (22%) უსაფრთხოების დაცვასთან ერთად, გამოყენებულ იქნა სდრ-ის მთავრობის მიერ ერთ-ერთ საბაბად – სოჭის ოლქის დროებით „დასაჭერად“. ე. გეგეჭკორი ამ ქმედებას ამართლებდა იმით, რომ „მოხალისეთა არმიას“ ყოველთვის არ შეეძლო დროულად დაეცვა ეთნიკური უმცირესობანი, გამომდინარე იმ ფართო და მნიშვნელოვანი მიზნებიდან, რასაც ისახავდა ეს ორგანიზაცია – რუსეთის განთავისუფლება ბოლშევიზმიდან. აქედან გამომდინარე, რომ სოჭის ოლქში ცხოვრობს ქართველების 21 %, – ასკვნიდა ე. გეგეჭკორი, – „...სანამ საქართველო არ მიიღებს რეალურ გარანტიას, რომ ტუაფსეს ისტორია არ განმეორდება, მას არა აქვს არც მორალური, არც პოლიტიკური უფლება, დასცალოს სოჭის ოლქი“.⁶

¹ *Документы и материалы по внешней политике...*, გვ. 414-415.

² **А. И. Деникин.** Очерки русской смуты, т. II., გვ. 81.

³ **А. И. Деникин.** Очерки русской смуты, т. II., გვ. 399.

⁴ **А. И. Деникин.** Очерки русской смуты, т. II., გვ. 82.

⁵ **А. И. Деникин.** Очерки русской смуты, т. II., გვ. 401.

⁶ **გ. მაზნიაშვილი.** მოგონებანი..., გვ. 97.

გენ. ალექსეევს აშკარად აღიზიანებდა სოჭის ოლქის დროებით დაჭერის საქმეში, სდრ-ის მთავრობის მხრიდან სოჭის ქართველი მოსახლეობის 22% მოტივაციის ხშირი აპელირება. „იქ 22% ქართველია – ასკვნიდა ე. გეგეჭკორი, – და რად იღებს თავის თავზე „მოხალისეთა არმია“ ამ ოლქების დაცვის უფლებას და არ სცნობს ამ უფლებას საქართველოსთვის“.¹ გენ. ალექსეევი საკმაოდ არგუმენტირებულ პასუხს აძლევდა ე. გეგეჭკორს. ჯერ ერთი, ქართველ-რუსთა პროცენტული შეფარდება 22%-78% აძლევს მოხალისეებს იმის იურიდიულ უფლებას, თავად დაეცვათ სოჭის მოსახლეობის უსაფრთხოება, ხოლო, მეორე მხრივ, ალექსეევი ასკვნიდა, რომ თუ ამას მოხალისეები „...ვერ მოვახერხებთ, მაშინ დახმარებისთვის მივმართავთ საქართველოს“.²

გენ. ალექსეევს მხარს უბამდა სტეპანოვიც. მას აშკარად აღიზიანებს ე. გეგეჭკორის ფრაზა „სოჭის ოლქის დროებითი დაჭერის შესახებ“. „რას ნიშნავს „დროებით ვიჭერთ?“ – კითხულობს სტეპანოვი, – რომელ დრომდე? სანამ „მოხალისეთა არმია“ საქართველოს მცხოვრებთ დაცვას რეალურად უზრუნველყოფს, თუ სანამ დამფუძნებელი³ კრება არ შედგება“.⁴ სტეპანოვის ეჭვი არგუმენტირებული იყო. ფაქტობრივად ე. გეგეჭკორმა ფრაზით „დროებით ვიჭერთ სოჭის ოლქს“ ჩიხში შეიყვანა მოხალისეთა წარმომადგენლები. სტეპანოვის არ იყოს, მართლაც და სანამ „მოხალისეთა არმია“ სოჭის ოლქში მცხოვრებ ქართველთა უსაფრთხოებას რეალურად უზრუნველყოფდა – სდრ-ის მთავრობა არც აპირებდა სოჭის ოლქის დატოვებას, ხოლო, აქედან გამომდინარე, სანამ რუსეთში სამოქალაქო ომი მძვინვარებდა და სამხედრო წარმატებები ხელიდან ხელში გადადიოდა მონაცვლეობით – სოჭის ოლქში მცხოვრებ ქართველთა უსაფრთხოების გარანტიას რეალურად „მოხალისეთა არმიაც“ ვერ მისცემდა სდრ-ის მთავრობას. შესაბამისად, სდრ-ის მთავრობა ქართველთა უსაფრთხოების დაცვის მიზნით – სოჭის ოლქს იჭერდა დროებით და იქიდან გასვლასაც არ აპირებდა. და კიდევ, როდის შეიკრიბებოდა (ან კი საერთოდ შეიკრიბებოდა?!) დამფუძნებელი კრება – ღმერთმა უწყოდა. ამის გარანტიას არავინ იძლეოდა. აქედან გამომდინარე, სოჭის ოლქში მცხოვრებ ქართველთა უსაფრთხოების მიზნით – სოჭის ოლქი დროებით რჩებოდა სდრ-ის საზღვრების შემადგენლობაში.

ე. გეგეჭკორი კიდევ ერთ არგუმენტს იშველიებდა, რათა გაემართლები-

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 110.

² გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 110.

³ დამფუძნებელი კრება (რუსეთის მოსახლეობის წარმომადგენლობითი დაწესებულება) ჩატარდა პეტროგრადში 1918წ. 5 იანვარს. ის დაუპირისპირდა სრულიად რუსეთის საბჭოების ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტს (ცაკი) და შესაბამისად გარეკიდ იქნა ვ. ი. ლენინის მიერ.

⁴ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 102.

ნა სოჭის ქართველთა უსაფრთხოების დაცვის ეგიდით სდრ-ის საზღვრებში სოჭის ოლქის დროებით დაჭერის აუცილებლობა. ე. გეგეჭკორის მართებული პოზიციით, „მოხალისეთა არმია“ უნდა მიიღტვოდეს ჩრდილოეთისკენ (მოსკოვი), სადაც, ძირითადად, თავმოყრილი იყო ბოლშევიკთა მთავარი ძალები. ბოლშევიზმის დამარცხება იყო რუსეთისთვის ყოფნა-არყოფნის საკითხი. შესაბამისად, „მოხალისეთა არმიას“ ამ საშვილიშვილო საქმეში წინ ბევრი საქმე და დიდი სამუშაო ელის. ამ სიტუაციაში კი სოჭის ოლქში სდრ-ის მთავრობის ჯარების ყოფნა ქართველთა უსაფრთხოებასაც უზრუნველყოფდა და მოხალისეთა ინტერესებიც დაცული იქნებოდა რუსეთის სამხრეთში, ანუ სდრ იქ შეასრულებდა მოხალისეთა არმიისთვის სამხრეთული ფარის როლს ბოლშევიზმის წინააღმდეგ. აქედან გამომდინარე, ე. გეგეჭკორი ასკვნიდა, რომ „...ამ რაიონში ჩვენი დროებითი ყოფნა, ჩვენი მცხოვრებლების ინტერესების დასაცავად თქვენში (ე.ი. მოხალისეებში – ვ.ჭ.) დავას არ უნდა იწვევდეს და ვფიქრობ, რომ ჩვენ შეგვიძლია მივიღოთ ფორმულა: სოჭის ოლქი დროებით საქართველოს რჩება“.¹ ე. გეგეჭკორის არგუმენტი შეუვადლი იყო. როდესაც „მოხალისეთა არმია“ ჩრდილოეთისკენ დაძრადა თავის ძირითად ძალებს, სოჭი დაუცველი დარჩებოდა. შესაბამისად – ქართველთა ინტერესებს იქ არავინ არ დაიცავდა. ე. გეგეჭკორი პრინციპულად იღგა პოზიციებზე: „სოჭის ოლქი დროებით საქართველოში რჩება.“

ამრიგად, სანამ „მოხალისეთა არმია“ სოჭის ქართველობის დაცვას რეალურად ვერ უზრუნველყოფდა, ანუ სდრ-ის მთავრობას ქართველთა უსაფრთხოების დაცვის გარანტიებს არ მისცემდა – საქართველოს ხელისუფლება სოჭის ოლქს დროებით ტოვებდა სდრ-ის საზღვრებში.

ე. გეგეჭკორს პოლიტიკური ალლო არ დალატობდა. ის გრძნობდა, რომ ორხელისუფლებიანობა რუსეთში დიდხანს არ გაგრძელდებოდა. 1918 წლის გადასახელიდან, რასაკვირველია, ჭირდა იმის განჭკრეტა, თუ ვის სასარებლოდ დასრულდებოდა სამოქალაქო ომი. შესაბამისად, საჭირო იყო ორ ფრონტზე თამაში, რადგანაც ბოლშევიკთა საბჭოებს, რომლებიც ძალადობის გზით მოვიდნენ ხელისუფლებაში, არ აღიარებდა რუსეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი და საერთაშორისო თანამეგობრობა. სოჭის ოლქის სდრ საზღვრებში დროებით მოქცევის თვალსაზრისით, ე. გეგეჭკორმა „მოხალისეთა არმიის“ მთავარსარდლობასთან პაექრობაში შემოავლო კიდეც ერთი მაპროვოცირებელი არგუმენტი: „მოხალისეთა არმია“ არის დროებითი კერძო ორგანიზაცია და არა საზოგადო-სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია“.² აქედან გამომდინარე – ასკვნიდა ე. გეგეჭკორი, – კრებას არ ჰქონდა კომპეტენცია განეხილა სოჭის საკითხი. „მე განვაცხადე, რომ სოჭის ოლქი ჩვენ გვიჭი-

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი., გვ. 101.

² გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი., გვ. 107.

რავს დროებით, რომ მის საბოლოო ბედზე ლაპარაკი გვექნება უფრო კომპეტენტურ კრებაზე, რადგანაც აქ ამ კრებაზე, სრულიად დაუშვებელია ერების ბედ-იღბლის გადაწყვეტა, ამისათვის დავალება ჩვენთვის არავის მოუცია და არა გვაქვს ამის უფლება“.¹

ე. გეგეჭკორის მხრიდან „მოხალისეთა არმიის“ დროებით და კერძო ორგანიზაციად აღქმას ვერ ეგუებოდნენ გენ. ალექსეევი, სტეპანოვი და, შესაბამისად, თავის აღშფოთებას ვერც მალავდნენ. გენ. ალექსეევის რეპლიკას: „ის („მოხალისეთა არმია“ – ვ.ჭ.) იქნება საზოგადო-სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია“, ე. გეგეჭკორმა მშვიდად უპასუხა: „მაშინ, როდესაც ეს იქნება, მაშინ დავიწყებთ ლაპარაკს მრავალი საკითხის შესახებ, რომელთა განსახილველად, ჩემი აზრით, დღევანდელ კრებას არა აქვს კომპეტენცია“.² სტეპანოვმა მხარი აუბა გენ. ალექსეევის აღშფოთებას „მოხალისეთა არმიის“ დროებით და კერძო ორგანიზაციად გამოცხადების გამო: „...ჩვენ აქ არ შეგვიძლია ვილაპარაკოთ საზღვრებზე, რადგან ჩვენ გვთვლიან კერძო ორგანიზაციების წარმომადგენლებლად, ხოლო ამ შემთხვევაში იფუშება მთელი დანარჩენი მუშაობა“.³

ე. გეგეჭკორი, რასაკვირველია, კარგად იყო ინფორმირებული, რომ დასავლეთი ბოლშევიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში ძირითადად ეყრდნობოდა „მოხალისეთა არმიას“ და, შესაბამისად, მას კერძო ორგანიზაციად არ აღიქვამდა, მაგრამ, ამასთან ერთად, ე. გეგეჭკორმა იცოდა, რომ ინგლისი ორსახოვან პოლიტიკას ატარებდა რუსეთში და, – „მოხალისეთა არმიის“ მარცხის შემთხვევაში განაპირა მხარეების გამოყენებას შეეცდებოდა ბოლშევიზმის წინააღმდეგ. ამიტომაც სამომავლოდ სოჭის ოლქის დე-ფაქტოდ შენარჩუნება სდრ-ის საზღვრებში – ინგლისის ვინიცობაა დასჭირდებოდა, როგორც ბუფერული წარმონაქმნი ბოლშევიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ე. გეგეჭკორის გათვლა სწორი აღმოჩნდა. დენიკინის მარცხის შემდეგ, ინგლისი შეეცადა – რუსეთის განაპირა მხარეები გამოეყენებინა ბოლშევიზმის წინააღმდეგ. ამ მიმართულებით დაიგეგმა კიდევ ღონისძიებანი...

„მოხალისეთა არმიის“ გამოცხადება დროებით და კერძო ორგანიზაციად იყო ე. გეგეჭკორის მიერ კარგად მოფიქრებული და შენიღბული სვლა დროის გაწელვის თვალსაზრისით. ერთი შეხედვით – ე. გეგეჭკორი დროებით ინარჩუნებდა სოჭის ოლქს სდრ-ის საზღვრებში სრულიად რუსეთის დამფუძნებელი კრების მოწვევამდე, სადაც სოჭის საკითხი „პოზიტიურად“ გადაწყდებოდა რუსეთის სასარგებლოდ, მაგრამ, მეორე მხრივ, ე. გეგეჭკორი იმასაც ჭკრებდა, არავინ რომ არ უწყოდა, თუ როდის შეიკრიბებოდა (ან საერთოდ შეიკრიბებოდა) დამფუძნებელი კრება...

ამრიგად, სდრ-ის მთავრობის განცხადებით „მოხალისეთა არმია“ იყო

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 106-107.

² გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 107.

³ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 109.

დროებითი, კერძო ორგანიზაცია და არა საზოგადო-სახელმწიფოებრივი. აქედან გამომდინარე, სოჭის საკითხი უნდა გადაწყვეტილიყო კომპეტენტურ (ე.ი, სრულიად რუსეთის დამფუძნებელ) კრებაზე... მანამდე კი სოჭის ოლქი სდრ-ის საზღვრებში რჩებოდა.

კიდევ ერთი არგუმენტი სდრ-ის საზღვრებში სოჭის ოლქის დროებით დატოვებაზე. ე. გეგეჭკორის აზრით, იმ ისტორიული ამოცანების ფონზე, რომელიც იდგა „მოხალისეთა არმიის“ წინაშე (მოსკოვის აღება, რაც ბოლშევიკების ხელისუფლების დამარცხების ტოლფასი ქმედება იქნებოდა), სოჭის საკითხი ისეთი უმნიშვნელო ჩანდა, რომ „მოხალისეთა არმიის“ წარმომადგენლებს ეკატერინოდარის შეხვედრაზე ასე მწვავედ არ უნდა დაეყენებინათ. ე. გეგეჭკორი მართალი იყო. „მოხალისეთა არმიის“ უმაღლეს სარდლობას დროებით უარი უნდა ეთქვა აკვიატებულ იდეა-ფიქსზე «Единая и неделимая Россия» და მთელი თავისი ენერგია, ძალისხმევა საქართველოს, აზერბაიჯანის და ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების წინააღმდეგ კი არ უნდა წარემართა, არამედ მოსკოვისა, სადაც თავმოყრილი იყო ბოლშევიკთა მთავარი ძალები. ბოლშევიკთა ბუნაგის – მოსკოვის განადგურების შემდეგ, ე. გეგეჭკორის აზრით, რუსეთ-საქართველოს შორის არსებული ყველა მოუგვარებელი საკითხის დადებითად გადაწყვეტა უმტკივნეულოდ შეიძლებოდა, მათ შორის, სოჭის საკითხისაც. სწორედ ეს ჰქონდა მხედველობაში ე. გეგეჭკორს, როდესაც მიმართავდა „მოხალისეთა არმიის“ მთავარსარდლობას: „...მე ვფიქრობ, რომ სოჭის ოლქის ჩვენ მიერ დაჭერა არაფრით ეწინააღმდეგება თქვენს მიზნებსა და ამოცანებს. თუ მართლა შემდეგში აღსდგა ახალი რუსეთი, რაშიც მე ეჭვი არა მაქვს, მაშინ ჩვენს წინ, შეიძლება დაისვას საკითხი არა მარტო სოჭის ოლქის დაბრუნების შესახებ, არამედ უფრო დიდი საკითხები, და ეს თქვენ ანგარიშში უნდა მიიღოთ“.¹

ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ:

1. სდრ-ის მთავრობის მიერ სოჭის ოლქის დაჭერა არ ეწინააღმდეგება „მოხალისეთა არმიის“ მიზნებს და ამოცანებს. ე. გეგეჭკორს მხედველობაში ჰქონდა ის ფაქტი, რომ სდრ-ის მთავრობას და „მოხალისეთა არმიას“ ჰყავდათ საერთო მტერი – ბოლშევიზმი. „მოხალისეთა არმიის“ მიერ მთავარი ძალების ჩრდილოეთისკენ გადასროლის შემდეგ სამხრეთ კავკასია დაცული იქნებოდა სდრ-ის ძალების მიერ და, შესაბამისად, „მოხალისეთა არმიას“ ზურგში მტრის დარტყმის არ შეეშინდებოდა, ანუ, ამ შემთხვევაში, საქართველო „მოხალისეთა არმიისთვის“ ითამაშებდა „სამხრეთული ფარის“ როლს;
2. ე. გეგეჭკორს ეიმედებოდა, რომ აღსდგებოდა ახალი, დემოკრა-

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 97.

ტიული რუსეთი, რომელთანაც შესაძლებელი იყო მოძებნილიყო კომპრომისული ფორმა ყველა მტკივნეული პრობლემის მოსაგვარებლად, მათ შორის, სოჭის საკითხიც;

3. გარკვეული თვალსაზრისით ბუნდოვანი ელფერი დაჰკრავს ე. გეგეჭკორის სიტყვებს: „ჩვენ წინ შეიძლება დაისვას საკითხი არა მარტო სოჭის ოლქის დაბრუნების შესახებ, არამედ უფრო დიდი საკითხები, და ეს თქვენ ანგარიშში უნდა მიიღოთ“.¹ რომელ დიდ საკითხებზეა საუბარი, რომელიც ანგარიშში უნდა მიეღოთ „მოხალისეთა არმიის“ წარმომადგენლებს? ეკატერინოდარის შეხვედრაზე ტერიტორიულ პრეტენზიებზე უფრო მნიშვნელოვანი საკითხები არ დამდგარა დღის წესრიგში?
4. ე. გეგეჭკორს ამ თვალსაზრისით მხარს უბამს დენიკინის პოზიცია: „...საქართველოს წარმომადგენელნი თუ უარს არ იტყვიან სოჭის ოლქზე, მაშინ, ჩემი აზრით, ჩვენ უნდა შევწყვიტოთ ყოველგვარი ლაპარაკი და მივუბრუნდეთ იმ დიდ სამუშაოს, რომელიც ჩვენ მოგველის“.²

რომელ დიდ სამუშაოზე იყო საუბარი, რომელიც თურმე წინ ელოდა სდრ-ის მთავრობას და „მოხალისეთა არმიას“? სამწუხაროდ, ეკატერინოდარის შეხვედრა ამ შეკითხვებზე მკაფიო პასუხებს ვერ იძლევა. ეკატერინოდარის შეხვედრაზე რომ მთავარი საკითხი იყო (ყოველ შემთხვევაში, ასე წარმოჩინდა დისკუსიის დროს) ტერიტორიული საკითხი, აშკარად გამოიკვეთა გენ. მ. ალექსეევის საბოლოო სიტყვაში, რომელიც მან გააკეთა ეკატერინოდარის კრების დასასრულს: „...რადგანაც მთავარი საკითხის (იგულისხმება სოჭის ოლქის საკითხი – ვ.ჭ.) შესახებ ვერ გამოვიტანეთ დადებითი გადაწყვეტილება, სხდომას დახურულად ვაცხადებ“.³ გარკვეული თვალსაზრისით, დეზორიენტირებული ჩანს ე. გეგეჭკორის განცხადების შემდეგ გენ. ლუკომსკიც. მას ვერ გაურკვევია, „...სოჭი დაიკავეს დროებით და დაუბრუნებენ მას (ე. ი რუსეთს – ვ.ჭ.) საქართველოს დანარჩენ ორგანიზმთან ერთად, თუ საზოგადოდ დააბრუნებენ“.⁴

ეკატერინოდარის შეხვედრის ზედმიწევნითი ანალიზი არ იძლევა სრულყოფილ პასუხს შეკითხვაზე: იყო თუ არა ტერიტორიული პრეტენზიების გარდა სხვა უფრო მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც მოითხოვდა სდრ-ის მთავრობის და „მოხალისეთა არმიის“ წარმომადგენელთა შორის კომპრომისულ, შემთანხმებლურ ქმედებას? გ. მაზნიაშვილის, ა. დენიკინის, გენ. ლუკომსკის, გენ. მ. ალექსეევის მეშუარეობაში ამის შესახებ არაფერი არ დაწერი-

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 97.

² გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 108.

³ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 112.

⁴ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 99.

ლა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ესეც გარკვეული პოლიტიკური ზრიკი იყო ე. გეგეჭკორის მხრიდან ოსტატურად შემოგდებული პაექრობის დროს, „მოხალისეთა არმიის“ გულის მოსაგებად და, შესაბამისად, დროის გაწელების თვალსაზრისით. ამას ადასტურებს ორი დეტალი:

პირველი – ტუაფსეს დათმობა „მოხალისეთა არმიისთვის“; მეორე – ე. გეგეჭკორის დეპეშა გაგზავნილი ნ. ჟორდანიასთან, 1918წ. 15 სექტემბერს, ანუ ათი დღით ადრე ეკატერინოდარის შეხვედრამდე, სადაც ე. გეგეჭკორი მთელი კატეგორიულობით მოითხოვდა ნ. ჟორდანიასგან სოჭის ოლქის საქართველოსთან შეერთებას სპეციალური დირექტივით. „ტუაფსეს პრეცედენტი“ ე. გეგეჭკორის ხელში იყო „Разменная монета“ სოჭის ოლქის შენარჩუნების მიზნით სდრ-ის საზღვრებში. ე. გეგეჭკორმა ფილიგრანული ოსტატობით შემოუგდო მოხალისეებს ტუაფსეს პრეცედენტი: „არ დაგიფარავთ, რომ ჩვენი გადაწყვეტილებაა ტუაფსეს შენარჩუნებაც, მაგრამ ამას არ ჩავდივარ, ჩვენი აზრით, ტუაფსეს დატოვება ჩვენი მხრივ დიდი დათმობაა, მაგრამ ამას ჩავდივართ იმიტომ, რომ არ გვინდა საქმის ზედმეტი გართულება“.¹ ე. გეგეჭკორი თავს ისე აჩვენებს მოხალისეებს, რომ მას არ ეთმობა ტუაფსე, და რომ მისი დათმობა დიდი კომპრომისია ქართველთა მხრიდან – რუსეთ-საქართველოს სამომავლო ურთიერთობებიდან გამომდინარე. ამით ე. გეგეჭკორი, ჯერ-ერთი მოხალისეთა გულს იგებდა და პოზიტიურად განაწყობდა მათ მოლაპარაკების პროცესში. მეორეს მხრივ, დეზორიენტირება შეჰქონდა თავად მოხალისეთა გუნდში, რამეთუ ქმნიდა ილუზიას საქართველოს რუსეთის ერთიან ორგანიზმში დაბრუნების შესახებ; მესამე, აკმაყოფილებდა მათ „ველიკოდერჟავულ“ ამბიციებს; მეოთხე, მიანიშნებდა მოხალისეებს, რომ სოჭის ოლქი დროებით არის დაჭერილი და მოვა დრო და მასაც ტუაფსესავით დავაბრუნებთ.

ვინცობაა, ა. დენიკინი წამოეგებოდა ე. გეგეჭკორის ანკესზე და დროებით გაუჩინებოდა ილუზია რუსეთის აღდგენასთან ერთად (რაც უპირობოდ გულისხმობდა ბოლშევიზმის დამარცხებას) არა თუ სოჭი, მთელი საქართველო დაუბრუნდებოდა რუსეთის ორგანიზმს. სავარაუდოდ, მისი ფრაზა „...მიუბრუნდეთ იმ დიდ სამუშაოს, რომელიც ჩვენ მოგველის“,² ამ ილუზიის გამოძახილი იყო... მეორე მხრივ, 1918წ. 15 სექტემბერს ქ. სოჭში მყოფი სდრ-ის საგარეო საქმეთა მინისტრი ე. გეგეჭკორი აგზავნის ვრცელ დეპეშას სოჭის ოლქის საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან შეერთების მოთხოვნით: «С нашей стороны было непростительной ошибкой, что мы не воспользовались благоприятной для нас конъюнктурой, когда все население округа встречало наши войска восторженно. В настоящее время отношение к нам изменилось к худшему... По моему глубокому убеждению,

¹ გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 97.

² გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი..., გვ. 108.

мы должны воспользоваться единственным козырем в наших руках – сочувственным отношением к нам местных социал-демократов и эсеров и **декретировать присоединение округа**. Будет преступно, если мы пропустим и этот момент. **Присоединение округа поставит командование Добровольческой армии Алексеева перед фактом...** Почитаю своим долгом сказать, что если мы не примем целого ряда энергичных мер в смысле устройства Сочинского округа мы его можем лишиться...».¹

ამრიგად, 1918წ. 6 ივლისს სოჭის ალექსეევი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჯარების მიერ და მისი ღრობითი შენარჩუნება სდრ-ის საზღვრებში გახლდათ არა მარტო ქართული სამხედრო ხელოვნების სიდიადის, არამედ ქართული დიპლომატიის მაღალი ოსტატობის დემონსტრირება.

¹ საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (სცსსა), ფონდი 1861, აღწ. 2, საქმე 26, გვ. 38-40; იხ. **Д. Гамахария, Б. Гогия**. Абхазия – историческая область Грузии..., გვ. 756-757.

VAKHTANG CHANIA

REASONS AND CAUSES OF ANNEXING SOCHI BY GEORGIAN DEMOCRATIC REPUBLIC

At the end of June 1918, after banishment of the Bolsheviks from Abkhazia a question of necessity to form a buffer zone to the North-West of River Phsou (Sochi-Tuapse region) emerged before the Government of Georgian Democratic Republic in order to stop or abolish the Bolsheviks' new attacks. By the indication of the representative of German Empire Otto Von Krase, the government of Georgian Democratic Republic based their arguments on occupation of Sochi and Tuapse Districts (regions). At the same time, in June 24, 1918 Abkhazian National Council adopted a decision that obliged the government of Georgian Democratic Republic under the aegis of struggle against Bolshevism to occupy Sochi and Tuapse regions. In September 25-26, 1918 a meeting was held between representatives of Georgian Democratic Republic government and voluntary army where E. Gegechkori distinctly stated the reasons why Sochi and Tuapse regions had been occupied and later placed in the frontiers of Georgian Democratic Republic. The basic principle of Georgian Democratic Republic was unmerciful struggle against Bolshevism and antistate movement that threatened the existence and even the wholeness of Georgian State. Georgian Democratic Republic insisted on the following: until voluntary army didn't guarantee the security of Georgian population in Sochi the Georgian Government would keep Sochi region in the frontiers of Georgian Democratic Republic. In addition, Georgian Democratic Republic considered that until there was not formed Constituent Assembly that would be able to speak in the name of whole Russia, Sochi region would stay in the frontiers of Georgian Democratic Republic. To the statement of Georgian Democratic Republic government all democratic organizations and parties of Sochi region demanded in their resolution to keep (retain) Sochi region temporarily in the frontiers of Georgian Democratic Republic. It should be noted that the capture of Sochi in July 6, 1918 by the Georgian Democratic Republic army and its temporarily keeping in the frontiers of Georgian Democratic Republic was the achievement not only of Georgian army but also the demonstration of high skill of Georgian Diplomacy.

MANANA KUPRAVA

ZUR GESCHICHTE DES STAATLICH GELENKTEN AUFBAUS VON BILDUNG UND KULTUR IN ABCHASIEN IN DEN JAHREN 1921 BIS 1925

Ziel dieser Arbeit ist die Darstellung eines vollständigen Bildes des Kulturaufbaus in Abchasien 1921-1925 mit allen seinen Komponenten. Der untersuchte Zeitraum ist dabei nicht zufällig gewählt. Es handelt sich um die ersten Jahre der Sowjetherrschaft nach der gewaltsamen Beseitigung des georgischen demokratischen Staates, und es soll gezeigt werden, in welcher Weise die Kommunisten in dieser Zeit Kultur- Wissenschafts- und Bildungspolitik betrieben haben. Beispielsweise wird untersucht, wie das Bildungssystem von kommunistischer Ideologie beeinflusst wurde. Ein wichtiges Ziel dieser ideologisch ausgerichteten Ausbildung war die Erziehung der Jugend zur Kompromisslosigkeit gegenüber westlichen, kapitalistischen Ländern.

In diesem Artikel muß die Verf. bisweilen eine Terminologie anwenden, die in der westlichen Geschichtswissenschaft nicht benutzt wird, z. B. heißt das Ausbildungsministerium in den Jahren 1921-22 „Abteilung der Volksbildung“ und in den Jahren 1922-25 „Kommissariat für Volksbildung“. Es ist erforderlich, diese Begriffe unverändert zu übernehmen, weil sie in den Archivmaterialien so erscheinen. An dieser Stelle sollen nun hauptsächlich die reinen Fakten dargestellt werden, die kritische Analyse dieser Fakten wird in einer Arbeit erfolgen, welche die Verf. zu einem späteren Zeitpunkt publizieren wird.

Historische Erfahrungen positiver oder negativer Natur verlieren niemals ihre wissenschaftlich-theoretische und praktische Bedeutung. Darunter fallen auch die Erfahrungen mit der staatlichen Lenkung des Aufbaus der sozialistischen Kultur in den ersten Jahren des Sowjet-Systems.

Die Verf. hat das Problem der staatlichen Lenkung beim Kulturaufbau in Abchasien vom Moment der gewaltsamen Machtübernahme durch die Kommunisten im März 1921 an bis zum Ende der sogenannten „Wiederherstellungsperiode“ (1925) wissenschaftlich untersucht. Davon ausgehend wird sie einigen Problemen, die für die gründliche Erforschung dieses Themas wichtig sind, nachgehen. Eine der wichtigsten Fragen ist die Erforschung der Schaffung und Festigung des staatlichen Apparats für Volksbildung in Abchasien. Den Hauptakzent legt die Verf. auf das Bildungswesen, weil der größte Teil der Bevölke-

rung Abchasiens zu dieser Zeit über sehr geringe Bildung verfügte. Von hochqualifizierten Fachleuten können wir in dieser Zeit kaum sprechen. Trotzdem gab es eine hochstehende geistige Kultur des Volkes, die nicht hinter denen anderer, hochentwickelter Völker zurückstand.

Eine Herausforderung für die Arbeit war, daß dieses Thema bisher überhaupt nicht erforscht worden ist. Es gab zwar einige allgemeine Untersuchungen zur Kultur im zwanzigsten Jahrhundert, aber keine über die staatliche Lenkung beim Kulturaufbau.

Der Aufbau des sowjetischen Volksbildungssystems in Abchasien lief von März 1921 bis Februar 1922 während der Existenz des sogenannten Revolutionskomitees. Dies ist eine der Besonderheiten beim Aufbau des Bildungssystems. Diese Periode endet im Februar 1922. Die höchste Machtinstanz in Abchasien ist nun der „Rat des Volkskommissariats“. Ab dieser Zeit beginnt eine neue Etappe im Volksbildungssystem Abchasiens, die bis Ende 1925 dauert. Eine Aufgaben der Verf. war es, nicht nur zu zeigen, wie sich das Volksbildungssystem in dieser Zeit entwickelt, sondern auch darzustellen, was dieses System in Abchasien bewirkte.

Die Monate Januar bis März 1921 sind der Zeitraum, in welchem in Abchasien und in Gesamt-Georgien der Wechsel von einem kapitalistischen System hin zu einem kommunistischen erfolgte. Am Abend des 3. auf den 4. März übernahmen die Bolschewiken in Suchumi, der Hauptstadt Abchasiens, gewaltsam die Macht. Bisher existierte eine demokratische Regierung, die in die Türkei oder Frankreich fliehen mußte. Alle alten staatlichen Organe wurden liquidiert. Die Revolutionskomitees wurden die höchsten Machtorgane des Landes. Schon bei der ersten Sitzung schufen sie die „Abteilung der Volksbildung“, Leiter wurde S. Tschanba, Stellvertreter A. Čočua¹. Zusammenhängend damit wurden alle Abteilungen der Revolutionskomitees, darunter auch die Abteilung für Volksbildung, am 19. April 1921 umbenannt in „Kommissariat für Volksbildung“ („Narodnyj komissariat Prosvescenija“)².

In diesem Aufsatz werden die Etappen der Formierung der Strukturen des Volksbildungsapparats (zuerst die „Abteilung der Volksbildung“, dann das „Kommissariat für Volksbildung“) ausführlich untersucht. Während der Zeit des Kommissariats für Volksbildung wurde der Apparat aufgrund finanzieller und ökonomischer Probleme verkleinert. Diese Organe mußten den Direktiven aus Moskau folgen, anstatt sich auf die spezifischen Gegebenheiten des Landes einzustellen. Das hatte sehr negative Auswirkungen auf den Erfolg der Volksbildung in Abchasien.

Im Folgenden werden kurz diejenigen Organe vorgestellt, welche für die

¹ A. M. Čočua. *Sobranie sočinenij v trech tomach*, tom 3, Suchumi, 1976, S. 89-90.

² *Revoljucionnyje komitety Abchazii v bor'be za ustonovlenie i upročenie Sovetskoj vlasti (fevral' 1921g. – fevral' 1922g.)*. – *Sbornik dokumentov i materialov*. Suchumi, 1961, S. 65.

Volksbildung verantwortlich waren. Schon im März 1921 schuf die "Abteilung der Volksbildung" folgende Unterabteilungen: Die Abteilungen für einheitliche Arbeitsschule, Kunst, Wissenschaft, Methodologie, Bibliothek, Vorschulerziehung, Sport, Außenbeziehungen, nationale Minderheiten, Jugendschutz und acht weitere Sektionen¹.

Das „Kommissariat für Volksbildung“ bestand von Anfang an aus verschiedenen Abteilungen und Kommissionen, welche hier nicht weiter in Einzelnen aufgezählt werden sollen. Die Namensänderung von „Abteilung der Volksbildung“ in „Kommissariat für Volksbildung“ hatte allerdings keine große Bedeutung, weil es inhaltlich keine Änderungen gab. Die Bildung mußte von kommunistischer Ideologie geprägt sein. Die oben genannte mechanische Übernahme der Strukturen aus Rußland, ohne Berücksichtigung der örtlichen Bedingungen, war für eine erfolgreiche Arbeit nicht geeignet. Trotz der Kürzungen des Apparats war dieser immer noch zu groß. Die einzige Abteilung, die einen gewissen Erfolg erzielt hat, war die Abteilung für nationale Minderheiten.

Nach der Gründung der Sowjetherrschaft in Abchasien wurden auch regionale Abteilungen für Volksbildung geschaffen. In allen Bezirken Abchasiens existierten in dieser Zeit Abteilungen der Volksbildung unter der Leitung von Volkslehrern. Im Bezirk Gudauta leitete diese Abteilung A. Čukbar, im Bezirk Gumista M. Kvaschilava, im Bezirk Kodori B. Kvizinia, im Bezirk Samursakano I. Kolbaia.

Im Januar/Februar 1922 wurden Wahlen in den Sowjeträten durchgeführt. Solche Räte wurden auch in den Bezirken und in den Dörfern gewählt. In der ersten Versammlung der Sowjeträte in Abchasien wurde das sogenannte „ZIK“ (zentrale Exekutivkomitee) gegründet, welches seinerseits bei seiner ersten Sitzung die sogenannten „Sownarkom“ (Räte der Volkskommissare) gründete. Damit war der Prozeß des Übergangs vom Revolutionskomitee zum Sowjetsystem vollendet. Entsprechend wurde auch die „Abteilung für Volksbildung“, die zum Revolutionskomitee gehörte, in „Kommissariat für Volksbildung“ umbenannt (s.o.). Ab diesem Moment kontrollierten die „Sownarkom“ die Arbeit des „Kommissariats für Volksbildung“. Sie faßten die Beschlüsse, die das Kommissariat beim Kulturaufbau ausführen mußte und erhielten darüber von diesem Rechenschaft.

Während der Finanz- und Wirtschaftskrise 1922/23 in Abchasien mußten viele Schulen geschlossen werden. Selbst die Stellen beim „Kommissariat für Volksbildung“ wurden um 40% gekürzt, aber ab 1924, nachdem sich die Lage ein wenig gebessert hatte, wurde der Etat der Kommission wieder erhöht. Am Ende der sogenannten „Wiederherstellungsetappe“ (1925) wurden die Struktu-

¹ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj ASSR (ZGGA), Fond 8, Opis' 1, Delo 2, List 109-110.*

ren deutlich stabilisiert. Im Herbst 1925 wurden in den Bezirken die Abteilungen für Volksbildung vollständig wiederhergestellt. Nach den Angaben des Jahres 1926 bestand das „Kommissariat für Volksbildung“ aus folgenden Abteilungen:

1. Hauptabteilung für soziale Erziehung und politechnische Bildung der Jugend
2. Hauptabteilung für Berufsausbildung
3. Hauptkomitee für politische Bildung
4. Hauptabteilung für Literatur und Druckerei¹.

Diese Strukturen des „Kommissariat für Volksbildung“ existierten bis in die dreißiger Jahre. Es ist nicht nur interessant, den Aufbau und die Entwicklung der Strukturen für Volksbildung und Kultur zu untersuchen, sondern auch deren praktische Tätigkeit.

Eine Besonderheit dieser Periode besteht darin, daß die Änderungen im Kulturbereich während der Existenz der Revolutionskomitees geschahen. Diese Komitees waren für eine begrenzte Zeit besondere Organe für die Lenkung des Staates. Diese Lenkung umfaßte alle Bereiche des kulturellen Lebens Abchasiens. Die Beschlüsse dieser Komitees waren bindend für alle Teile der Republik. Sie versuchten, möglichst viel Geld in die Volksbildung zu investieren, aber aufgrund der schlechten Wirtschaftslage war das sehr schwierig. Die Kommunisten wollten vor allem Reformen in der Schule durchführen, d.h. einen neuen Schultyp aufbauen, der sich mit seinem Programm gründlich vom vorhergehenden unterschied. Bei der ersten Möglichkeit wurde eine Trennung der Schule von der Kirche durchgeführt, die kirchlichen Lehrer mußten die Schulen verlassen, der Religionsunterricht wurde abgeschafft. Die Kommunisten verhinderten damit eine Erziehung, die auf christlichen Moralvorstellungen basierte².

Es gab außerdem viele Beschlüsse, die sich auf eine Erhöhung der Disziplin und Verantwortung der Lehrer der Schule gegenüber bezogen. Ende März 1921 veröffentlichte das „Kommissariat für Volksbildung“ ein Dekret über die Auflösung des alten Bildungssystems und die Gründung einer neuen Schulform, der sogenannten „Einheitlichen Arbeitsschule“.³ Der Schulbesuch war kostenlos und für alle zugänglich. Die Lehrpläne waren von Moskau vorgegeben, mußten aber oft geändert werden, weil sie nicht den örtlichen Bedingungen gerecht wurden. Die Schulen waren unter nationalen Gesichtspunkten separiert, d.h. abchasische, georgische, russische, armenische, griechische und auch andere Schulen existierten getrennt voneinander⁴. 1921 gingen aber nur

¹ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 8, Opis' 1, Delo 228, List 72.

² **V. I. Narsia**. *Sovetskaja škola v Abchazii (1921-1931 gg.)*. Suchumi, 1956, S. 56.

³ *Revolucionnyje komitety Abchazii v ...*, S. 258.

⁴ **A. M. Čočua**. *Sobranie sočinenij v trech tomach*, tom 3., S. 155.

35% der Kinder der Gesamtbevölkerung in die Grundschulen. Im Sommer 1921 wurden nach einem Beschluß des „Kommissariats für Volksbildung“ Spezialkurse zur Vorbereitung der Lehrer auf die neue Schulform geschaffen¹. Der erste Unterricht an den neuen sowjetischen Schulen begann am 10. Oktober 1921.

Die materielle Basis und Ausstattung der Schulen in Abchasien war sehr schlecht. Es gab große Probleme mit den Schulgebäuden, weshalb das Komitee andere Institutionen zwang, Räume abzugeben. Außerdem waren Arbeiter und Bauern verpflichtet, neue Schulgebäude zu bauen. Trotzdem blieben noch gewaltige Mängel, so fehlten Schulbücher, Schreibwaren, Schuluniformen und Lehrer mit der entsprechenden Qualifikation. Viele Schulen waren nur Grundschulen bis zur vierten Klasse, deren Aufgabe hauptsächlich darin bestand, den Kindern Lesen und Schreiben beizubringen.

Besonders problematisch war das Fehlen von Lehrern, die in abchasischer Sprache unterrichten konnten, auch gab es kaum Lehrbücher in dieser Sprache. Deshalb waren die abchasischen Schulen in folgender Weise organisiert: In der ersten und zweiten Klasse lief der Unterricht in der Muttersprache, ab der dritten Klasse bis zum Ende auf russisch, abchasisch wurde als spezielles Fach unterrichtet.

Im Oktober 1921 begann man in Suchumi außerdem, Unterricht nach einem neuen Lehrprogramm in pädagogisch oder industriell ausgerichteten Spezialschulen. Diese wurden auf Grundlage der alten Oberschulen organisiert und waren Schulen zur Berufsausbildung. Sie bildeten Fachleute mit mittlerer Qualifikation für Abchasien aus. Ein Teil der Jugend Abchasiens studierte an Universitäten in Tiflis, Moskau oder anderen Städten, da es in Abchasien keine Universität gab. 1921 wurden 106 Personen zum Studium an fremde Universitäten geschickt². Das war sehr wichtig, da Abchasien dringend hochqualifizierte Spezialisten brauchte.

Eine der wichtigsten Aufgaben der Volksbildung war der Kampf gegen das Analphabetentum in Abchasien. Im April 1921 schuf das Revolutionskomitee eine spezielle Kommission für die Lösung dieses Problems, welche in allen Bezirken Abchasiens angegangen wurde.

Der Hauptanteil der Bevölkerung Abchasiens waren Bauern. Es war sehr wichtig, daß diese Menschen die elementaren Grundlagen des Lesens und Schreibens erlernten. Allerdings verbanden die Kommunisten diesen Unterricht mit politischer und ideologischer Erziehung. Zu diesem Zweck war im Mai 1921 ein neues Organ geschaffen worden, das „GPP“ (Hauptkomitee für politische Erziehung). Außerdem mußte das „GPP“ Bibliotheken, Lesesäle in Bauernhäusern („Izby-Tschitalni“) und Vereinsarbeit organisieren.

¹ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 8, Opis' 1, Delo 4, List 31.

² *Pravda Gruzii*, 1921, 18 nojabrja.

Am 12. Dezember 1921 veröffentlichte das Revolutionskomitee ein Dekret, das aufgrund des entsprechenden Dekrets aus Sowjetrußland erarbeitet worden war und dessen Ziel die Bekämpfung des Analphabetentums in Abchasien war. Die Bevölkerung von 14 bis 50 Jahren mußte in speziellen Schulen Lesen und Schreiben lernen¹. Damals wendete sich das GPP durch die Zeitung „Golos Trudovoj Abchazii“ mit der Losung „Doloj negramotnost“ („Weg mit dem Analphabetentum“) an die Bevölkerung². In Bezirkszentren und großen Dörfern wurden Vorträge in abchasisch, georgisch, russisch und anderen Sprachen gehalten, die sich gegen das Analphabetentum richteten³.

Im Jahre 1921 hatte die Arbeit gegen das Analphabetentum noch keinen systematischen Charakter, es gab keine Finanzierung, es gab nur Initiativen an einzelnen Orten. Aber in diesem Jahr war immerhin die Einrichtung von Bibliotheken, Lesesälen in Bauernhäusern („Izby – Tschitalni“) und Vereinen zum Teil gelungen.

Ab dem nächsten Jahr kümmerte sich das neugeschaffene „Kommissariat für Volksbildung“ um die Schaffung von Theatern, Kinos, Zirkussen und anderen kulturellen Institutionen. Die staatlichen Organe versuchten auch eine Lenkung der Kunst. 1921 war bereits unter Leitung von D. Gulia das Abchasische Theater gegründet worden. D. Gulia schuf außerdem das abchasische Alphabet und Grundlagen der abchasischen schöngeistigen Literatur. Weiterhin verfaßte er eine „Geschichte Abchasiens“⁴. Nach dem Beschluß des Revolutionskomitees von Abchasien am 4. April 1921 wurden alle Theater und Kinos zum Staatseigentum erklärt. Alle Repertoires und Programme überprüfte später das „Kommissariat für Volksbildung“ auf ihre politischen Inhalte. Das bedeutete, daß Kunst, Wissenschaft und Kultur unter staatliche Kontrolle gerieten. Die ersten Vorstellungen abchasischer Theatergruppen fanden im Sommer 1921 in den Bezirken Kodori und Gudauta statt. Gleichzeitig wurden georgische, griechische und armenische Theater gegründet.

In der Zeit von 1921-25 wurde in Abchasien die Grundlage gelegt für den weiteren Aufbau der sozialistischen Kultur. In Abchasien haben die entsprechenden Volksbildungskommissionen Sowjetrußlands und Sowjet-Georgiens mitgewirkt. Dort arbeiteten viele Vertreter aus Tiflis und Moskau.

Die Beseitigung des Analphabetentums gehörte zu den elementaren Aufgaben der sogenannten kulturellen Revolution, einer Aufgabe, ohne deren Erfüllung sich das Land weder wirtschaftlich noch kulturell weiterentwickeln konnte.

Das extrem niedrige Niveau der Bildung war sehr besorgniserregend. Ein

¹ *Revoljucionnyje komitety Abchazii v ...*, S. 306.

² *Golos trydovoj Abchazii*, 1921, 7 dekabrja.

³ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 8, Opis' 1, Delo 47, List 3.

⁴ **D. Gulia.** *Istoria Abchazii.* Tiflis, 1925.

Fortschritt im Vergleich mit der zaristischen Zeit war während der Demokratie (Mai 1918 - März 1921) in Abchasien kaum feststellbar gewesen. Ausgehend davon stellte sich die kommunistische Regierung folgende Aufgaben: Erhöhung staatlicher Finanzierung für die Ausstattung der Grundschulen, Verbesserung der materiellen Lage der Lehrer, zentral ausgearbeitete Richtlinien für die Arbeit in den Dörfern, Beteiligung aller gebildeten Menschen an der Erwachsenenbildung.

Ab 1923 wurde die Bekämpfung des Analphabetentums in Sowjet-Georgien zur wichtigsten Aufgabe der Volksbildung erklärt. Es wurde eine Gesellschaft gegründet, um diesem Problem Herr zu werden, die „Cera-Kithchva“ („Schreiben und Lesen“)¹. Die Bekämpfung des Analphabetentums in Abchasien hatte im Jahre 1922 immer noch keinen systematischen Charakter. Erst ab 1923 konnte in diesem Bereich ein gewisser Fortschritt erzielt werden. Die staatlichen Organe versuchten nun, diesen Prozeß in geregelter Weise voranzubringen. Es wurden 21 Einrichtungen gegründet, wo 600 Menschen Lesen und Schreiben lernen konnten. Dies waren die ersten staatlich finanzierten Schulen, die soweit möglich möglicherweise auch mit Lehrbüchern versorgt wurden².

Aber die Organisation traf in den Dörfern auf viele Schwierigkeiten: Die Bauern waren mit der Feldarbeit beschäftigt, die Dörfer lagen über weite Gebiete verstreut, es gab keine oder nur schlechte Wege, Unterrichtsgebäude fehlten, die Bevölkerung war vielsprachig, es gab zu wenig Lehrbücher in abchasischer oder entsprechender anderer Sprache. Auch gab es kaum Lehrer mit ausreichender Qualifikation, und es war problematisch, Frauen zur Teilnahme am Unterricht zu bewegen, da es den Vorstellungen und Lebensbedingungen der Frauen widersprach. Außerdem weigerten sich die Männer, zu einer weiblichen Lehrkraft zu gehen und umgekehrt.

In Sowjetrußland war es erklärtes Ziel, am zehnten Jahrestag der Oktoberrevolution (1927) das Analphabetentum endgültig besiegt zu haben. Diese Direktive beeinflusste auch die anderen Sowjetrepubliken. Deshalb beschloß man in Abchasien, den Kampf gegen das Analphabetentum zu beschleunigen. Bereits im Jahre 1924 legte man fest, sich an diese Direktive zu halten. Es wurde ein Generalplan („Likbez“) zur Abschaffung des Analphabetentums in den nächsten drei Jahren erstellt, Lehrbücher wurden gekauft, und einige in russischer Sprache kamen kostenlos aus Moskau. Außerdem wurde das abchasische Alphabet veröffentlicht. Die abchasische Bevölkerung bekam die Möglichkeit, sich in ihrer eigenen Muttersprache unterrichten zu lassen. Für die Lehrer wurden Spezialkurse geschaffen, um ihnen die Richtlinien des Programmes bekannt zu machen.

¹ C. P. Kalandadze. Kul'turnaja revoljucija v Gruzii. Tbilisi, 1963, S. 13.

² Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj..., Fond 55, Delo 40, List 7.

Im Jahre 1925 wurde die Bildung der Gesellschaft „Doloj negramotnost“ („Weg mit dem Analphabetentum“) abgeschlossen. Nach Angaben der kommunistischen Propaganda waren in den Jahren 1924 und 1925 die Unterrichtsjahre zwölfmal produktiver als in den Jahren davor. Aber auch mit solch einem Tempo war es nicht möglich, zum zehnjährigen Jubiläum der Oktoberrevolution das Analphabetentum auszurotten. Darum faßte das „ZIK“ Abchasiens am 24. Dezember 1924 einen Beschluß, laut dem alle Bürger Abchasiens vom 18. bis zum 40. Lebensjahr, die nicht lesen und schreiben konnten, ungeachtet des Geschlechts oder Alters verpflichtet waren, Lesen und Schreiben in ihrer Muttersprache oder in Russisch zu lernen. Für die Lösung aller Fragen wurde überdies eine außerordentliche Kommission gebildet. In den Jahren 1925-26 lernten 3120 Menschen und von 1923-26 insgesamt 8000 Menschen Lesen und Schreiben¹. In den ersten Jahren der Sowjetherrschaft wurden die Maßnahmen zur Bekämpfung des Analphabetentums vor allem für Mitglieder der kommunistischen Partei, Komsomol und Gewerkschaften durchgeführt, erst danach für die ganze Bevölkerung. Denjenigen, die freiwillig lernten, gewährte die Sowjetregierung Abchasiens besondere Privilegien: Die Erlaubnis, Waffen zu tragen, die Befreiung von Arbeitseinsätzen sowie finanzielle Unterstützung bei der Durchführung ihrer landwirtschaftlichen Arbeit. Aber wie die Bevölkerungsstatistik im Jahre 1926 gezeigt hat, mußten in den kommenden Jahren noch 71,7% Lesen und Schreiben lernen, so daß diese Arbeit noch weiter fortgesetzt werden mußte². Die Planung zum zehnjährigen Jubiläum der Oktoberrevolution konnte nicht eingehalten werden.

Das „Kommissariat für Volksbildung“ mußte in den nächsten Jahren versuchen, dieses neue Bildungssystem zu verbessern. Die weitere Planung betraf folgende Aufgaben: Weiterer Ausbau von Schulen und Vorschulen, weitere Verbesserung der materiellen Lage der Lehrer, Versorgung mit genügend Lehrbüchern, Verbesserung der Qualifikation der Lehrer, Ausbildung neuer Lehrer aus der örtlichen Bevölkerung und anderes.

In den Dörfern wurden alle wichtigen Aufgaben des Kulturaufbaus bei Gemeindeversammlungen diskutiert. Sehr oft gingen Vertreter dieser Versammlungen in die Hauptstadt zum „Kommissariat für Volksbildung“, um die Belange ihres Dorfes vorzutragen. Im Jahre 1924 wurden in den Sowjeträten der Dörfer Abteilungen für Kultur und Erziehung gebildet, die sich hauptsächlich mit der Bekämpfung des Analphabetentums und dem Einrichten von Bibliotheken und Lesesälen in Bauernhäusern („Izby – Tschitalni“) beschäftigten.

Die dritte Versammlung des obersten Sowjetrates in Suchumi im Jahre 1925 beschloß ein Programm für die weitere Entwicklung der Volksbildung.

¹ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 55, Delo 60, List 13.

² **A. E. Kuprava.** Likvidacija negramatnosti naselenija v Abchazskoj ASSR. Suchumi, 1979, S. 35.

Dem Lehrer mußte als dem einzigen Kulturvertreter im abchasischen Dorf mehr Unterstützung gewährt werden. Viele abchasische Schulen waren ohne Lehrer und die Beschaffung von Lehrbüchern in dieser Sprache war äußerst problematisch¹.

Nach dem Beschluß des „Kommissariats für Volksbildung“ war die Teilnahme am Unterricht der ersten vier Klassen für jedes Kind obligatorisch. Was aber eine sieben- oder neunjährige Schulausbildung anbetraf, so konnte der Staat nicht überall und nicht für jedes Kind einen Platz anbieten, weil die schwierige soziale und ökonomische Lage des Landes dies nicht ermöglichte. Viele Kinder beendeten ihren Schulbesuch nach der vierten Klasse.

Ab Januar 1923 wurde für einige Jahre die Bildung in der Schule gebührenpflichtig. Das hierdurch eingenommene Geld verwendete man zur Verbesserung der materiellen Lage der Schulen². In den letzten zwei Jahren der sogenannten Wiederherstellungsepoche (1924-25) nahm die Bevölkerung aktiv am Schulaufbau teil. Neben staatlichen Schulen gab es auch solche, welche die Dorfgemeinschaft finanzierte. 1924/25 waren dies 30, 1926 gab es 63 solcher Schulen. Diese Schulen bestanden aber nur für kurze Zeit³.

Nach den Angaben des „Kommissariats für Volksbildung“ gab es in den Jahren 1925-26 insgesamt 263 Schulen, davon 242 Grundschulen (1.-4. Klasse), 15 siebenjährige und 6 neunjährige Schulen⁴. Diese Zahl hat allerdings keine so große Aussagekraft, weil auch solche Schulen genannt werden, die sehr wenige Schüler hatten. Insgesamt besuchten nur 54% der schulpflichtigen Kinder eine Schule⁵. Es ist auch nicht ausgeschlossen, daß diese Zahlen künstlich erhöht sind. Man achtete eher auf die Quantität als auf die Qualität, um mit den kapitalistischen Ländern mithalten zu können. Es überwogen georgische Grundschulen, danach kamen armenische, griechische, abchasische und an letzter Stelle russische. Es existierten auch drei estländische, eine deutsche und eine türkische Grundschule. In den anderen Klassenstufen dominierten georgische und russische Schulen. Das lag vor allem daran, daß der größte Teil der Bevölkerung Abchasiens georgisch war und die Lehrbücher meistens in russischer und georgischer Sprache verfasst waren.

Das „Kommissariat für Volksbildung“ versuchte, die Lehrpläne Rußlands aufgrund der jeweiligen örtlichen Bedingungen zu überarbeiten. Diese Lehrpläne wurden im Jahre 1925 festgesetzt und orientierten sich nicht an den Grundlagen der Wissenschaft, sondern an den praktischen Anforderungen.

¹ *Rezoljucii tret'ego s'ezda Sovetov Abchazii*. Suchum, 1925, S. 16-17.

² **A. E. Kuprava**. *Kul'turnoe stroitel'stvo v abchzskoj derevne (1921-1929 gg.)*. Suchumi, 1973, S. 6-7.

³ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 8, Opis' 1, Delo 175, List 89; Fond 55, Delo 108, List 4.

⁴ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 8, Opis' 1, Delo 228, List 77.

⁵ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 8, Opis' 1, Delo 228, List 78-80.

Aber diese neuen Programme konnten den örtlichen Bedingungen trotzdem nicht gerecht werden, und sie wurden häufig geändert. Auch in den Jahren 1925 und 1926 gab es Probleme mit Lehrbüchern. 1925 änderte N. Mar das abchasische Alphabet. Aber dieses war zu kompliziert und konnte im Schulalltag keine sinnvolle Anwendung finden. Wiederum sehr problematisch war das Fehlen abchasischer Lehrer. Die im Jahr 1926 in Suchumi eröffneten Spezialkurse für abchasische Lehrer konnten nur 30 Lehrer ausbilden. Insgesamt lag der Anteil der Lehrer mit Hochschulausbildung bei nur 8,8%, der mit mittlerer Ausbildung bei 43,7% , derjenigen, welche die oben genannten Spezialkurse besucht hatten, bei 11.9% und der Lehrer, die ungenügend ausgebildet waren, bei 35,0%¹.

Es wurden auch Maßnahmen in Richtung des Kinderschutzes durchgeführt, zum Beispiel wurde 1922 eine sogenannte „Kinderwoche“ organisiert und eine Woche der Hilfe für kranke und elternlose Kinder. Schon in dieser Zeit wurde versucht, Heime für elternlose Kinder aufzubauen. In Tiflis wurde 1922 so ein Haus für abchasische Kinder eröffnet, das 1924 nach Abchasien, in die Stadt Gagra ausgelagert wurde. Dort gab es zu dieser Zeit über 100 obdachlose und elternlose Kinder. Weitere Kinderheime wurden 1925 in Suchumi und Gudauta eröffnet, aber sie konnten nicht alle bedürftigen Kinder aufnehmen².

Im vorliegenden Aufsatz untersucht die Verf. weiterhin die Tätigkeit der Vorschulen und Kindergärten. Im Jahr 1925 gab es in Abchasien acht Kindergärten mit 344 Kindern³. Das ist keine große Zahl, stellte aber für die damalige Zeit eine beachtliche Menge dar.

Für Abchasien war es auch äußerst wichtig, die Menschen mit mittlerer und höherer Bildung auszustatten. In technischen Fachschulen wurden 1925/26 zwei neue Fachgebiete eröffnet: Elektrotechnik und Verwaltungswirtschaft⁴. 1923 wurden die ersten Frauen an den pädagogischen Fachschulen aufgenommen, 1924 in Novij Afon eine technische Fachschule eröffnet. Wie bereits erwähnt, gab es in Abchasien keine Universität, die Studenten mußten nach Tiflis, Moskau oder in eine andere Stadt der Sowjetunion gehen.

Für die Erwachsenenbildung spielten die Bibliotheken und die Lesesäle in Bauernhäusern („Izby – Tschitalni“) eine wichtige Rolle. Dort gab es aber nur alte Ausgaben und keine Bücher in der Muttersprache der Bevölkerung Abchasiens (erst Mitte 1924 wurden Grundlagen zur Bildung eines einheitlichen Bibliothekensystems in Abchasien geschaffen). Aber trotzdem waren diese Institutionen Zentren für die kommunistische Erziehung der Bevölkerung, oft gab es dort Versammlungen der Kommunisten und Komsomolen und sogenannten „Unterricht für die politische Bildung der Dorfbevölkerung“.

¹ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 8, Opis' 1, Delo 228, List 81.

² *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 55, Delo 108, List 12.

³ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 55, Delo 108, List 10.

⁴ *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 8, Opis' 1, Delo 175, List 93.

Bis 1921 beschäftigten sich in Abchasien nur Laien und ortsfremde, zugereiste Fachleute mit den Wissenschaften. Die erste wissenschaftliche Organisation wurde im Jahre 1922 eröffnet. Das war die „ABNO“ (Abchasische Wissenschaftliche Gesellschaft). Sie war zunächst als private Gesellschaft gegründet worden, nach einigen Jahren wurde sie zu einer staatlichen Organisation. Anfang 1925 hatte sie 141 Mitglieder: Wissenschaftler, Heimatkundler, Ärzte, Agrartechniker, Ingenieure und Techniker¹. Die „ABNO“ legte den Grundstein zu Kontakten zu anderen wissenschaftlichen Einrichtungen der Sowjetunion. Es wurde viel getan für die Publikation von Forschungsergebnissen. Ein Austausch der Veröffentlichungen fand auch mit dem Ausland, z.B. mit Deutschland oder den USA statt².

Das wichtigste Ereignis im wissenschaftlichen Leben Abchasiens war die im September 1924 in Suchumi organisierte erste Versammlung der Heimatkundler des Schwarzmeerraumes und des westlichen Kaukasus. Hier kamen Wissenschaftler aus verschiedenen Städten zusammen und hielten Vorträge. Von 121 Vorträgen waren 40 aus Abchasien. Besonders interessant waren die Vorträge von N. Mar (über das abchasische Alphabet), D. Gulia (über die Herkunft der Abchasier), B. Lukin (archäologische Untersuchungen an der Schwarzmeerküste in den Jahren 1923 und 1924) und andere.

Im Oktober 1925 wurde in Suchumi auf Initiative von N. Mar die Akademie der abchasischen Sprache und Literatur eröffnet. Die Eröffnung dieser wissenschaftlichen Organisation hatte die Erforschung und weitere Entwicklung der abchasischen Sprache, sowie die Sammlung ethnographischen und folkloristischen Materials zum Ziel und außerdem die Erarbeitung einer Methodik zum Unterrichten der abchasischen Sprache.

Die „ABNO“ beschäftigte sich auch mit der Erforschung der natürlichen Ressourcen Abchasiens. Die wichtigste Untersuchung in dieser Richtung war die Erforschung von Kohlevorkommen in Tkvarčeli³. Durchgeführt wurden außerdem archäologische Ausgrabungen unter der Leitung von A. Baschkirov, V. Stražev, A. Lukin und M. Ivaschtšenko. Für die Durchführung der Ausgrabungen im Jahre 1922 kamen aus Tiflis G. Zereteli und G. Čubinašvili. Mit der „ABNO“ ist auch die erste Veröffentlichung über die Geschichte Abchasiens verbunden. Im Jahre 1925 wurde von D. Gulia in Tiflis die „*Geschichte Abchasiens*“ veröffentlicht. Auch von anderen Autoren erschienen sehr interessante Arbeiten. 1924 nahm in Suchumi das Museum für Landeskunde seine Arbeit wieder auf, bereichert durch viel neues archäologisches und ethnographisches Material.

¹ *Izvestija Abchazskogo naučnogo obščestva*, vypusk I. Suchum, 1925, S. 202-203.

² *Zentral'nyj gosudarstvennyj archiv Abchazskoj...*, Fond 8, Opis' 1, Delo 34, List 24.

³ **L. M. Pricker**. *Istorija osvoenija Tkvarcel'skogo kamenno-ugol'nogo mestoroždenija (1881-1935 gg.)*. Suchumi, 1966, S. 57.

Eine sehr produktive wissenschaftliche Arbeit wurde in der Malariastation in Suchumi geleistet. Die Hauptaufgabe dieser Station war die Bekämpfung der Malaria, die in Abchasien weit verbreitet war. Aus diesem Grund schickte die abchasische Regierung Professor N. Ruchadze nach Italien, Frankreich und Deutschland. Von dort brachte er Gambusien- Fische mit, die Mückenlarven vertilgen und damit die Malaria bekämpfen. 1926 wurde, auf der obengenannten Station aufbauend, das „Abchasische Tropische Institut“ gegründet. Diesem Institut gelang es in den folgenden Jahren, die Malaria in Abchasien vollständig auszurotten.

Die Jahre 1922-25 waren nicht leicht für die Entwicklung des abchasischen Theaters. Theatergruppen arbeiteten in Suchumi, Otschamtschire, Gudauta und Gagra. Im Jahre 1922 wurde in Gagra ein historisches Drama von S. Čanba („*Die Machadschiren*“) in abchasischer Sprache aufgeführt. Es existierte außerdem ein Wandertheater, das sehr von D. Gulia unterstützt wurde. Viele Schauspieler hatten keine professionelle Ausbildung, und es fehlten Stücke in abchasischer Sprache. Da es außerdem nur eine schlechte materielle Ausstattung der Theater gab, waren diese Gruppen eher unbeständig. Aber schon in dieser Zeit traten viele begabte Schauspieler auf, die später ein professionelles abchasisches Theater aufbauten. Erfolgreicher war die Tätigkeit des georgischen Theaters, da es hier mehr Tradition und Erfahrung gab. Es wurde geleitet von Mašo Ančabadze. Außerdem bekam man Hilfe aus Tiflis von bekannten Theaterschaffenden. Das Niveau der Schauspielkunst in Tiflis war sehr hoch. 1926 hatte das georgische Theater Sch. Rustaveli aus Tiflis unter der Leitung von A. Achmeteli ein Gastspiel in Suchumi. Aus allen Bezirken Abchasiens kamen die Menschen, um diesem Ereignis beizuwohnen. Dieses Gastspiel war ein wichtiger Impuls hin zur Gründung eines professionellen abchasischen Theaters¹.

1925 begann der Musiker K. Kovatsch seine Tätigkeit in Abchasien. Er sammelte die folkloristische Musik Abchasiens, die eine jahrhundertalte Tradition besaß und veröffentlichte später eine Sammlung abchasischer Lieder. Er gründete auch die musikalische Fachschule in Suchumi.

In den Jahren 1922-25 begannen neben D. Gulia auch andere Schriftsteller und Poeten ihre Arbeit, wie z. B. I. Kogonia, M. Chaschba, D. Darsalia, M. Lakerbei und andere. Der begabteste von diesen war I. Kogonia, der die Grundlagen für die abchasische Poesie legte. Er verstarb im Jahre 1928 mit erst 25 Jahren. Was die abchasische Prosa anbetrifft, so hat sie ihre Wurzeln in Kurzgeschichten und kleinen Erzählungen². Mit seinen Stücken „Machadžiry“ und „Apsny-Chanym“ legte S. Čanba die Grundlage für eine eigenständige abchasische Dramaturgie.

¹ A. Ch. Argun. *Scena i žizn*. Suchumi, 1977, S. 132.

² *Očerki istorii abchazskoj literatury*. Suchumi, 1974, S. 55.

Die Frage der Organisierung des Kinos, wenn man in dieser Zeit schon davon sprechen kann, wurde in einer Sitzung des Volkskommissariats („Narkompros“) im Jahre 1925 erörtert. Es gab aber auch in diesem Bereich keine Fachleute. Eine Person wurde ins cinematographische Institut nach Moskau geschickt, um diese Kunst zu erlernen. Ein 1926 aus Moskau eingeladener Regisseur drehte den ersten abchasischen Film, einen Dokumentarfilm über Kurorte in Abchasien, ein Pferderennen in Otschamtschire und eine Volkswanderung in Lichni¹. Kino existierte zu dieser Zeit in Form von Wandervorstellungen. Diese Vorstellungen gab es erst ab November 1925. Die Bevölkerung zeigte ein großes Interesse am Kino, besonders in den Dörfern, wo die Vorführungen kostenlos waren. Es wurden sowohl alte Filme, die zu dieser Zeit noch nicht verboten waren, wie auch neue Filme gezeigt.

მანანა კუპრავა

განათლებისა და კულტურის სახელმწიფო მართვის ისტორიიდან აფხაზეთში 1921 – 1925 წლებში

ნაშრომში წარმოჩენილია არა მარტო კულტურული მშენებლობა აფხაზეთში 1921-25 წლებში ზოგადად, არამედ სახელმწიფო ორგანოების როლი ამ მშენებლობაში. ამ მიზნით იქმნებოდა ახალი სტრუქტურები. რეკომების არსებობის პერიოდში 1921-22 წლებში განათლების სამინისტროს ერქვა სახალხო განათლების განყოფილება, ხოლო 1922-25 წლებში – სახალხო განათლების კომისარიატი. 1921 წლის მაისში შეიქმნა მთავარი პოლიტიკურ-საგანმანათლებლო კომიტეტი (Главполитпросвет), რომელიც მოზრდილი მოსახლეობის იდეოლოგიურ და სხვა სახის ელემენტარულ განათლებას კურირებდა.

სახალხო განათლების ორგანოების შექმნა მეტად რთულ პირობებში მიმდინარეობდა. არ არსებობდა გამოცდილება, სახეზე იყო კადრების უკმარისობა, ზოგ დარგში კი სრული არყოლა, ფინანსური სიძნელებები. სიანხლეს წარმოადგენდა კომუნისტური იდეოლოგია, რომლითაც ამ ორგანოებს უნდა ეხელმძღვანელათ და ხალხის ფართო მასებში მისი პროპაგანდა მოეხდინათ. აღნიშნულ პერიოდში მიმდინარეობდა განათლების ორგანოების სტრუქტურის შექმნისა და სრულყოფის პროცესი.

¹ B. E. Sagaria. Vozvrašajas mysl'ju k istokam. – *Sovetskaja Abchazija*, 1981, 21 fevralja.

ხელისუფლების უმთავრესი მიზანი იყო ახალი ტიპის სკოლის შექმნა. ეს იყო „ერთიანი შრომითი სკოლა“. დეკრეტი მისი შექმნის შესახებ გამოქვეყნდა 1921წ. მარტის ბოლოს. სწავლა უფასო უნდა ყოფილიყო, თუმცა, 1923 წელს დროებითი გადასახადი იქნა შემოღებული. ახალი ტიპის სკოლებში სწავლა 1921 წლის 10 ოქტომბერს დაიწყო. პროგრამები ახალი სკოლებისთვის მოსკოვიდან გამოიგზავნა. 1921 წელს დაწყებით სკოლებში ბავშვების მხოლოდ 35% დადიოდა. 1925-26 სასწავლო წლებში არსებობდა 263 სკოლა, აქედან 242 დაწყებითი, 15 შვიდწლიანი, 6 ცხრაწლიანი. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ამ სკოლებში ბავშვების დიდი რაოდენობა იყო. სკოლა ზოგჯერ ეწოდებოდა რამდენიმე ბავშვისგან შემდგარ სასწავლო დაწესებულებას, სადაც 1 პედაგოგი იყო.

1923 წლიდან საბჭოთა საქართველოში წერა-კითხვის უცოდინრობასთან ბრძოლა სახალხო განათლების მთავარ ამოცანად გამოცხადდა. შეიქმნა საზოგადოება „წერა-კითხვა“. შემუშავდა გენერალური გეგმა შემდგომი სამი წლისათვის, შეიძინეს სასწავლო წიგნები, გამოაქვეყნეს აფხაზური ანბანი და ა.შ. აფხაზეთის სსრ-ის საბჭოების ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა 1924 წლის დეკემბერში მიიღო დადგენილება, რომლის მიხედვით 18-დან 40 წლამდე მოსახლეობას წერა-კითხვა მშობლიურ ან რუსულ ენაზე უნდა ესწავლა. 1923-26 წლებში წერა-კითხვა სულ 8000-მა ადამიანმა შეისწავლა.

დიდი ყურადღება ეთმობოდა პროფესიულ და უმაღლეს განათლებას. სოხუმში ფუნქციონირებდა ინდუსტრიული ტექნიკუმი, სადაც 1924-25წ. ელექტრომექანიკური და ადმინისტრაციული განყოფილებები გაიხსნა. პედაგოგიურ ტექნიკუმში 1923წ. პირველად მიიღეს ქალები. იმის გამო, რომ აფხაზეთში იმჟამად არ იყო უმაღლესი სასწავლებლები, ადგილობრივი ახალგაზრდობა უმაღლესი განათლების მისაღებად თბილისსა და სსრ კავშირის სხვა ქალაქებში მიდიოდა.

1922წ. შეიქმნა აფხაზეთის სამეცნიერო საზოგადოება 141 წევრით, რომელიც თავიდან საზოგადოებრივ დაწესებულებას წარმოადგენდა. ამ პერიოდში აფხაზეთში აქტიურად მოღვაწეობდნენ ნ. მარი, დ. გულია, ვ. სტრაჟევი, ა. ლუკინი, მ. ივანჩენკო. 1922წ. თბილისიდან არქეოლოგიური გათხრების საწარმოებლად ჩამოდიან გ. წერეთელი და გ. ჩუბინაშვილი. 1924წ. მუშაობა განაახლა მხარეთმცოდნეობის მუზეუმმა. 1925წ. თბილისში გამოიცა დიმიტრი გულიას „აფხაზეთის ისტორია“

წარმატებით მუშაობდა ქართული დრამატული კოლექტივი მაშო ანჩაბაძის ხელმძღვანელობით. 1921წ. დ. გულია ქმნის მოძრავ თეატრალურ დასს, იქმნება აფხაზური დრამატული წრეები სოხუმში, გულაუთაში, გაგრა-სა და ოჩამჩირეში, რომლებიც ჯერ არ წარმოადგენდნენ პროფესიულ კოლექტივებს. ს. ჭანბა ქმნის პირველ ისტორიულ დრამას „მაჰაჯირები“.

1925 წლიდან იწყება კ. კოვაჩის მოღვაწეობა, რომელიც აგროვებს და სწავლობს მრავალსაუკუნოვან აფხაზურ მუსიკალურ ფოლკლორს. ის იყო სოხუმის მუსიკალური ტექნიკუმის დამაარსებელიც.

MANANA KUPRAVA

FROM THE HISTORY OF STATE MANAGEMENT OF EDUCATION AND CULTURE IN ABKHAZIA IN 1921-1925

The paper deals with the cultural construction in Abkhazia in 1921-25 in general as well as the role of the state bodies in this construction. For this purpose new structures were formed. In the period of the existence of revolutionary committees in 1921-22 the Ministry of Education was called the Department of Popular Schooling, and in 1922-25 – the Commissariat of Popular Schooling. In May 1921 the Main Political-Educational Committee was created, which managed the ideological and other type elementary education of adult population.

The formation of bodies of popular schooling occurred under very difficult conditions. There was a lack, and even absence of specialists in some spheres, as well as financial difficulties. The communist ideology, which these bodies must have followed and spread its propaganda in the broad masses, was a novelty. In this period the process of the creation and perfection of educational bodies was under way.

The basic goal of the authorities was the creation of a school of the new type. This was a “united working school”. The decree on its creation was issued at the end of March, 1921. Education must have been free, but in 1923 the temporary payment was introduced. Studies began in the new-type schools on October 10, 1921. The curricula for the new schools were sent from Moscow. In 1921 35% of the children attended elementary schools. During 1925-26 school years, there functioned 263 schools, of these 242 elementary, 15 seven-year, and 6 nine-year schools. This does not mean that a large number of children attended these schools. Sometimes an educational institution with several children and 1 teacher was called a school.

From 1923 the struggle with illiteracy was proclaimed as the main task of popular schooling in soviet Georgia. The society *Reading and Writing* was established. The general plan for the next three years was drawn up, textbooks were purchased, the Abkhazian alphabet was published, etc. In December 1924 the Central Executive Committee of the Councils of the Abkhazian SSR enacted a decree, according to which, the population, from 18 to 40 years of age,

had to study reading and writing in their native or the Russian language. In 1923-26 in total 8000 persons studied reading and writing.

Great attention was devoted to the professional and higher education. In Sukhumi the Industrial Technical School functioned, where in 1924-25 the Electromechanical and Administrative Departments were set up. In 1923 women were enrolled for the first time at the Teachers College. Due to the fact that there were no higher educational institutions in Abkhazia at that time, the local youth went to Tbilisi and other cities of the USSR to receive higher education.

In 1922 the Abkhazian Scientific Society with 141 members was founded, which represented initially a public-service institution. At this period N. Marr, D. Gulia, V. Strazhev, A. Levin, M. Ivashchenko were engaged in intensive activities in Abkhazia. In 1922 G.Tsereteli and G.Chubinashvili arrived from Tbilisi to conduct archaeological excavations. In 1924 the Museum of Local Lore resumed its functioning. In 1925 *The History of Abkhazia* by Dimitri Gulia was published in Tbilisi.

The Georgian Drama Collective headed by Masho Anchabadze worked successfully. In 1921 D.Gulia created a mobile theatrical troupe, in Sukhumui, Gudauta, Gagra and Ochamchire Abkhazian theatrical circles were set up, which were not professional collectives yet. S.Chanba composed the first historical drama *Mahajirebi*.

From 1925 the activities of K. Kovach began, who collected and studied the centuries-old Abkhazian musical folklore and also founded the Sukhumi Music School.

თეიმურაზ კაკასქირი

მ. მოლოტოვის ვიზიტი ბერლინში და ბულგარეთის საკითხი გერმანია-საბჭოთა კავშირის ურთიერთობაში 1940წ. შემოდგომაზე

1940წ. 12 ნოემბერს დაიწყო საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის, ვიჩესლავ მოლოტოვის ოფიციალური ვიზიტი ბერლინში. აღნიშნული ვიზიტი სულაც არ იყო ჩვეულებრივი მოვლენა. 12-13 ნოემბერს მოლოტოვმა გამართა მოლაპარაკებები არა მარტო თავის უშუალო ვიზავი იოახიმ ფონ რიბენტროპთან, გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრთან, არამედ ორჯერ შეხვდა თავად გერმანიის ფიურერს ადოლფ ჰიტლერს. აქვე ხაზი უნდა გაესვას, რომ 1939წ. შემოდგომის შემდეგ ეს იყო პირველი პირდაპირი მოლაპარაკებები ორი ქვეყნის საგარეო საქმეთა უწყებებს შორის (1939წ. სექტემბრის მიწურულიდან მოყოლებული ყველა საკითხის გადაწყვეტა ხდებოდა მხოლოდ საელჩოების დონეზე).

ბერლინში გამართული მოლაპარაკებების განხილვისას აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ დიდი ხნის განმავლობაში არსებობდა წყაროების პრობლემა. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გამოქვეყნებული იქნა მოლოტოვის ვიზიტის დროს შემდგარი შეხვედრების მხოლოდ გერმანული ჩანაწერები, რომლებსაც აწარმოებდნენ ოფიციალური თარჯიმნები შმიდტი და ჰილგერი¹. გამოქვეყნებული ჩანაწერები მთლიანად ემთხვევა საარქივო მონაცემებს, მაგრამ მას გააჩნია ერთი ხარვეზი: ის გარკვეულწილად შემაჯამებელ ხასიათს ატარებს, რადგანაც გერმანული მხარის გამონათქვამები ჩვეულებრივ მოყვანილია მესამე პირში. რაც შეეხება საბჭოთა მხარეს, აქ ოფიციალური ჩანაწერები მხოლოდ 1993წ. გამოქვეყნდა², თუმცა ძნელი სათქმელია,

¹ *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik*. Serie D. B. 11, 1. *Die Kriegsjahre*. Bd. 4, Hbd 1, 1. *September bis 13. November 1940*. Bonn: Gebr. Hermes KG, 1964. აღსანიშნავია, რომ ორიგინალის ენაზე დოკუმენტების გამოქვეყნებას წინ უძღოდა ინგლისური გამოცემა: *Nazi-Soviet Relations 1939-1941*. Documents from the Archives of the German Foreign Office. Ed. by **Raymond James Sontag** and **James Stuart Beddie**. Washington, 1948, გვ. 218-255; *Documents on German Foreign Policy 1918-1945*. Series D (1937-1945). V. XI. *The War Years. September 1, 1940 – January 31, 1941*. London, HMSO, 1961. ვინაიდან პირველად აღნიშნული ჩანაწერები გამოქვეყნდა კრებულში: *Nazi-Soviet Relations 1939-1941...*, ჩვენ შემდგომში სწორედ მას დავყვრდნობით.

² *Поездка Молотова в Берлин в ноябре 1940г.* Предисловие академика **Г. Н. Севостьянова**, публикацию подготовили **В. А. Лебедев** и **Б. Л. Хавкин**. – *Новая и новейшая исто-*

რამდენად სანდოა ისინი. დაეჭვების საფუძველს იძლევა ის გარემოება, რომ ჰიტლერისა და მოლოტოვის შეხვედრების აღწერისას რიბენტროპის იქ ყოფნა საერთოდ არ არის დაფიქსირებული და გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრის ყველა რეპლიკა უშუალოდ რაიხსკანცლერზე არის მიწერილი¹. გარდა ოფიციალური ჩანაწერებისა, წყაროდ შეიძლება გამოყენებულ იქნას საბჭოთა თარჯიმნის ვ. ბერეჟკოვის მემუარები, სადაც ამ ვიზიტის დეტალებიც არის ასახული². არსებობს აგრეთვე ფ. ჩუევის მიერ ჩაწერილი საუბრები მოლოტოვთან, მაგრამ, ჯერ ერთი, იქ ბერლინში ვიზიტს დიდი ადგილი არ უკავია, და მეორეც, მათი სანდოობის ხარისხი ძალიან დაბალია. საკმარისია აღინიშნოს, რომ მოლოტოვს „არ ახსოვს“, თუ რა სახის საიდუმლო შეთანხმებები იქნა გაფორმებული გერმანიასთან 1939წ. აგვისტოში და ეს იმ ფონზე, რომ მას ძალიან კარგად „ახსოვს“ სხვადასხვა მოლაპარაკების დეტალები³.

ბერლინში მოლოტოვის ყოფნისას სულ გაიმართა ოთხი შეხვედრა. პირველი და მეოთხე შეხვედრა იყო მოლაპარაკებები უშუალოდ საგარეო საქმეთა უწყებების ხელმძღვანელებს შორის, მეორე და მესამე კი იყო მოლოტოვის აუდიენცია ჰიტლერთან, რომელსაც ესწრებოდა რიბენტროპიც. მოლაპარაკებების მთავარი საკითხი, ერთი შეხედვით, იყო საბჭოთა კავშირის შეერთება სამხრეთ პაქტთან, მაგრამ აქ აღსანიშნავია ერთი გარემოება: სტალინის მიერ მოლოტოვისათვის მიცემულ დირექტივებში პირდაპირ იყო მითითებული, რომ მოლაპარაკებების მთავარი საკითხი იყო ბულგარეთი, რომელიც უნდა შესულიყო საბჭოთა ინტერესების სფეროში⁴. მართლაც, ბულგარეთის საკითხმა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ადგილი დაიკავა მოლაპარაკებებზე, მიუხედავად იმისა, რომ თითქოს მხარეებს დიდი დრო არ დაუთმიათ მისთვის⁵. უფრო მეტიც, პირველ დღეს, 12 ნოემბერს, ბულგარეთის სა-

რია, №5, 1993, გვ. 64-99.

¹ *Поездка Молотова в Берлин в ноябре 1940г.*, გვ. 74-78, 80-88.

² **В. М. Бережков.** Страницы дипломатической истории. М., 1987, გვ. 9-33.

³ **Ф. Чуев.** 140 бесед с Молотовым. М., „Терра“, 1991, გვ. 21.

⁴ *Директивы И. В. Сталина В. М. Молотову перед поездкой в Берлин в ноябре 1940г. – Новая и новейшая история*, №4, 1995, გვ. 76-79; *Документы внешней политики*. Т. 23, кн. 2. М., 1998, გვ. 30-32; **Л. А. Безыменский.** Гитлер и Сталин перед схваткой. М., „Вече“, 2000, თავი მე-20.

⁵ ერთი შეხედვით, ბერლინში გამართული მოლაპარაკებებისას, ცენტრალურ საკითხად შეიძლება ფინეთის პრობლემა იქნას მიჩნეული, რადგანაც სწორედ მას დაეთმო ყველაზე მეტი დრო განხილვისას, მაგრამ ამ შემთხვევაში გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია, თუ რა პოზიციები გააჩნდათ მხარეებს ფინეთთან დაკავშირებით. სტალინის მიერ მოლოტოვისათვის მიცემული დირექტივების თანახმად, მთავარი იყო გერმანული შენაერთების გაყვანა ფინეთიდან. თავის მხრივ, ჰიტლერმა მოლაპარაკებების დროს რამდენჯერმე გაიმეორა, რომ ფინეთი საბჭოთა ინტერესების სფეროში შედიოდა და გერმანია ფინეთის

კითხი საერთოდ არ დამდგარა დღის წესრიგში და მხარეები მას შეეხნენ მხოლოდ მეორე დღეს, 13 ნოემბერს.

ბულგარეთის საკითხი პირველად წამოიჭრა სრუტეების პრობლემასთან კონტექსტში. კერძოდ, მოლოტოვმა ჰკითხა ჰიტლერს, თუ როგორი რეაქცია ექნებოდათ გერმანიასა და იტალიას საბჭოთა კავშირის მიერ ბულგარეთისათვის, სრუტეებთან ყველაზე ახლოს მდებარე ქვეყნისათვის, ისეთივე გარანტიების მიცემის შემთხვევაში, როგორი გარანტიებიც მისცეს გერმანიამ და იტალიამ რუმინეთს. აღსანიშნავია, რომ ჰიტლერმა და რიბენტროპმა სცადეს ყურადღების გადატანა ბულგარეთის საკითხიდან (ან ჩათვალეს, რომ მოლოტოვმა უბრალოდ ბულგარეთი ახსენა მართლაც მხოლოდ სრუტეების საკითხის კონტექსტში) და აღნიშნეს, რომ გერმანია და იტალია მხარს უჭერდნენ მონტრეს კონვენციის რევიზიას საბჭოთა კავშირის სასარგებლოდ¹. ჰიტლერმა რეაგირება ამ თემაზე მოახდინა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მოლოტოვმა გაიძეორა, რომ საბჭოთა გარანტია ბულგარეთისთვის იქნებოდა გერმანიის მიერ რუმინეთისათვის მიცემული გარანტიის მსგავსი და არანაირ ზეწოლას საშინაო საკითხებში ბულგარეთთან მიმართებაში ადგილი არ ექნებოდა².

აქვე მოლოტოვმა გამოთქვა უკმაყოფილება გერმანიის და იტალიის მიერ რუმინეთისათვის მიცემული გარანტიებით, რომლებიც, როგორც ეს ფიურერის სიტყვებიდან ჩანდა, გარკვეული დროის განმავლობაში არ იქნებოდა გაუქმებული. გარდა ამისა, მან აღნიშნა, რომ ეს უშუალოდ ეხებოდა საბჭოთა კავშირის, როგორც შავიზღვისპირა სახელმწიფოს ინტერესებს, ვინაიდან სრუტეები რამდენიმეჯერ იქნა გამოყენებული რუსეთზე თავდასხმისათვის³. პასუხად ჰიტლერმა განაცხადა, რომ გერმანიისა და იტალიის მიერ რუმინეთისათვის მიცემული გარანტია იყო ერთადერთი შესაძლებლობა, რომ ამ უკანასკნელს დაეთმო ბესარაბია საბჭოთა კავშირისათვის. ამასთან, რუმინეთმა თავად ითხოვა აღნიშნული გარანტია, რათა უზრუნველყო ნავთობმწარმოებელი ობიექტების უსაფრთხოება. აქვე გერმანიის რაიხსკანცლერმა დაადასტურა, რომ ომის დამთავრებისთანავე ყველა სამხედრო შენაერთი გა-

ტერიტორიას იყენებდა მხოლოდ კირკენესში (ჩრდილოეთ ნორვეგია) ტრანზიტისათვის, რაც უახლოეს ხანებში დასრულდებოდა.

¹ *Nazi-Soviet Relations 1939-1941...*, გვ. 244. საბჭოთა ჩანაწერში, როგორც ზემოთ აღინიშნა, რიბენტროპის ყოფნა შეხვედრის მსვლელობისას საერთოდ არ არის დაფიქსირებული და, შესაბამისად, არც მისი სიტყვები არის მოყვანილი (იხ.: *Поездка Молотова в Берлин в ноябре 1940г.*, გვ. 86).

² *Nazi-Soviet Relations 1939-1941...*, გვ. 244; *Поездка Молотова...*, გვ. 86.

³ ვ. ბერეჟკოვის თანახმად, მოლოტოვმა მოითხოვა რუმინეთისათვის მიცემული გარანტიების ანუღირება (**В. М. Бережков**. Страницы дипломатической истории..., გვ. 27), მაგრამ გარანტიების პირდაპირი ანუღირების მოთხოვნა არ არის დაფიქსირებული არც საბჭოთა და არც გერმანულ ჩანაწერში. ასე რომ, ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაში ვ. ბერეჟკოვმა შეცდომა დაუშვა საუბრის გადმოცემისას.

მოყვანილი იქნებოდა რუმინეთიდან¹.

ამის შემდეგ კი ჰიტლერმა განაცხადა, რომ თუ ბულგარეთისათვის მი-საცემი იყო რუმინეთის მსგავსი გარანტია, დაისმებოდა კითხვა, თავად ბულ-გარეთს თუ სურდა ამგვარი გარანტიის მიღება, რაზეც, ფიურერის თქმით, მას ინფორმაცია არ გააჩნდა. ამის შემდეგ ჰიტლერმა ისევ სცადა საკითხის მონტრეს კონვენციის რევიზიაზე გადატანა და აღნიშნა, რომ ის მთლიანად მხარს უჭერდა საბჭოთა მოთხოვნებს ამ საკითხთან დაკავშირებით². მიუხე-დავად ამისა, მოლოტოვი კვლავ მიუბრუნდა ბულგარეთის თემას და განაც-ხადა, რომ საბჭოთა გარანტია გამორიცხავდა ბულგარეთის საშინაო საქმეებ-ში ჩაურევლობას და უზრუნველყოფდა ამ უკანასკნელს ეგეოსის ზღვაზე გა-სასვლელით. როგორც ჩანს, ჰიტლერი მეტად გაღიზიანდა ამ თემის კვლავ წამოწევით (ბერეჟკოვს აქვს აღნიშნული მისი გაღიზიანება ბულგარეთის სა-კითხის განხილვისას, თუმცა იქ არ ჩანს, კონკრეტულად რა მომენტში მოხ-და ეს. იქიდან გამომდინარე, რომ ბერეჟკოვს არ აქვს დაფიქსირებული ჰიტ-ლერის სხვა რეპლიკები, ვთვლით, რომ ჰიტლერი სწორედ ამ მომენტში გა-ღიზიანდა) და მოლოტოვს გაუძეორა, რომ ბულგარეთს მსგავსი გარანტია არ მოუთხოვია. გარდა ამისა, მან აღნიშნა, რომ მუსოლინის გარეშე ის ამ საკითხს ვერ გადაწყვეტდა. ამით საკითხის განხილვა შეწყდა და ის განა-ხლდა მოგვიანებით, უკვე მოლოტოვისა და რიბენტროპის ბოლო საუბრისას.

აღნიშნული შეხვედრისას ბულგარეთის პრობლემა კვლავინდებურად წამოიჭრა მას შემდეგ, რაც მხარეებმა დაიწყეს სრუტეების საკითხის განხი-ლვა³. მოლოტოვმა ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, თითქოს საბჭოთა კავშირი სრუტეებით დაინტერესებული იყო მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ემინოდა ინგლისის⁴ (!) თავდასხმისა სსრკ-ზე სრუტეების გავლით⁵. როგორც ჩანს,

¹ *Nazi-Soviet Relations 1939-1941...*, გვ. 245; *Поездка Молотова в Берлин...*, გვ. 86.

² *Nazi-Soviet Relations 1939-1941...*, გვ. 245; *Поездка Молотова в Берлин ...*, გვ. 87.

³ აღსანიშნავია, რომ ეს ნაწილი გერმანულ ჩანაწერებში დიდი შემოკლებითაა გადმოცემული და მოლაპარაკებების მსვლელობა პრაქტიკულად მხოლოდ საბ-ჭოთა ჩანაწერებში არის დაფიქსირებული (იხ.: *Поездка Молотова...*, გვ. 87).

⁴ ჩვენი აზრით, მოლოტოვმა აქ სერიოზული დიპლომატიური შეცდომა დაუშვა. ვინაიდან მანამდე მან თავად აღნიშნა, რომ ინგლისი პრაქტიკულად დამარცხე-ბული იყო ომში, ინგლისის ჩათვლა სსრკ-სთვის საფრთხედ კი ნიშნავდა ამ სიტყვების უკან წაღებას და დიდ ბრიტანეთთან ომში გერმანიის გამარჯვების ეჭვქვეშ დაყენებას. გარდა ამისა, გერმანელებისთვისაც ნათელი იქნებოდა, რომ ეს მიზეზი თითოდან იყო გამოწვეული, რაც, ბუნებრივია, გამოიწვევდა მათ და-ეჭვებას, თუ რატომ შენდობა საბჭოთა მხარემ თავისი ნამდვილი მისწრაფებები. შესაბამისად, ჰიტლერი დაიწყებდა საბჭოთა კავშირის რეალური განზრახვების ძიებას და საბოლოოდ დარწმუნდებოდა, რომ სინამდვილეში სტალინს რუმინე-თი აწუხებდა და არა სრუტეები.

⁵ *Поездка Молотова в Берлин в ноябре...*, გვ. 91. აღსანიშნავია, რომ გერმანული და საბჭოთა ჩანაწერები აქ ერთმანეთისაგან გასხვავდება. გერმანულ ჩანაწერში არ არის დაფიქსირებული მოლოტოვის სიტყვები კონკრეტულად ინგლისის

რიბენტროპი სერიოზულად გააღიზიანა სსრკ-ს საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის ამ სიტყვებმა, რადგანაც მან თარჯიმანს შეაწყვეტინა მოლოტოვის რეპლიკის თარგმნა და განაცხადა, რომ გერმანია სრუტეების საკითხით დაინტერესებული იყო მხოლოდ ომის პერიოდში. მისი თქმით, სრუტეები გერმანიისთვის მეორეხარისხოვანი საკითხი, საბჭოთა კავშირისათვის კი მუდმივი პრობლემა იყო და მისი გადაწყვეტა უნდა მომხდარიყო, პირველ რიგში, სწორედ სსრკ-ს ინტერესების გათვალისწინებით, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ საჭირო იქნებოდა იტალიის ზოგიერთი მისწრაფების უგულვებლყოფა¹. თავის მხრივ, მოლოტოვმა განაცხადა, რომ გერმანიისთვის სრუტეების საკითხი მეორეხარისხოვანი კი არა, მეათეხარისხოვანი იყო, იტალიისთვის კი – მეხუთეხარისხოვანი. მისი თქმით, მხოლოდ ბულგარეთისთვის გარანტიების მიცემა უზრუნველყოფდა საბჭოთა კავშირის უსაფრთხოებას სრუტეების მხრიდან².

ეტყობა, გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრის მოთმინების ფიალა აქ ამოიწურა და მან პირდაპირ უთხრა საბჭოთა ვიზავის, რომ ბულგარეთის გარანტიების საკითხის განხილვისას იტალიის პოზიცია აუცილებლად უნდა ყოფილიყო გათვალისწინებული და იქვე სთხოვა განემარტა, თუ როგორ უზრუნველყოფდა ბულგარეთისათვის მიცემული გარანტიები სსრკ-ს უსაფრთხოებას³. როგორც ჩანს, რიბენტროპის ეს რეპლიკა მოულოდნელი აღმოჩნდა მოლოტოვისთვის, რომელმაც თავი აარიდა პასუხს და აღნიშნა, რომ საბჭოთა მხარეს სურდა უბრალოდ გერმანიის მთავრობის თვალსაზრისის გაგება ამ საკითხთან დაკავშირებით⁴. რიბენტროპმა კვლავინდებურად გაიმეორა, რომ გერმანიის მთავრობას არ შეეძლო პოზიციის დაფიქსირება იტალიასთან კონსულტაციების გარეშე, სსრკ-ს საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარმა განაცხადა თავდაპირველად და აღნიშნა, რომ ახლო აღმოსავლეთთან დაკავშირებული საკითხების განხილვისას საბჭოთა მხარეს აწუხებდა არა მარტო თურქეთი, არამედ ბულგარეთიც. აქვე მან მიაყოლა რუმინეთიც, უნგრეთიც, იუგოსლავიაც და საბერძნეთიც, რითაც ფაქტობრივად აგრძნობინა რიბენტროპს, რომ სსრკ-ს ინტერესებში მთლიანად ბალკანეთის რეგიონი შედიოდა ცენტრალური ევროპის ნაწილთან ერთად. ბულგარეთთან დაკავშირებით გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრმა პირდაპირ განაცხადა, რომ მას არაფრის დამატება არ შეეძლო ჰიტლერის სიტყვებისადმი (საუბარია ბულ-

მხრიდან არსებული საფრთხისაგან თავის დასაცავი გარანტიების შესახებ (იხ.: *Nazi-Soviet Relations 1939-1941...*, გვ. 252) და გამოტოვებულია მთელი მონაკვეთი საუბრისა, როდესაც რიბენტროპმა გააწყვეტინა სიტყვა თარჯიმანს. ამიტომ, ჩვენი აზრით, საბჭოთა ჩანაწერი აქ ბევრად უფრო სანდოა.

¹ *Поездка Молотова в Берлин в ноябре...*, გვ. 91.

² *Поездка Молотова в Берлин в ноябре...*, გვ. 91.

³ *Поездка Молотова в Берлин в ноябре...*, გვ. 91.

⁴ *Поездка Молотова в Берлин в ноябре...*, გვ. 91.

გარეთის მოთხოვნასა და იტალიის ინტერესებზე).¹

ამით ბულგარეთის საკითხის განხილვა თითქოს დასრულდა, მაგრამ, როგორც შემდეგ გაირკვა, მხოლოდ დროებით. საქმე იმაში მდგომარეობს, რომ უკანასკნელი შეხვედრისას რიბენტროპმა მოლოტოვს გადასცა ოთხმხრივი შეთანხმების პროექტი, სადაც გაცხადებული იყო, რომ მხარეები პატივს სცემდნენ ერთმანეთის ტერიტორიულ შენაძენებს და პირობას დებდნენ, რომ 10 წლის განმავლობაში არ შევიდოდნენ ერთმანეთის წინააღმდეგ რაიმე ბლოკში და დაეხმარებოდნენ ერთმანეთს ეკონომიკურ საკითხებში². ამ თითქოსდა უვნებელ პროექტს თან უნდა ხლებოდა ორი საიდუმლო ოქმი. პირველით, რომელიც ოთხი მუხლისაგან შედგებოდა განსაზღვრული იყო გერმანიის, იტალიის, იაპონიისა და საბჭოთა კავშირის ინტერესების სფეროები.

პირველი პუნქტით გერმანია აცხადებდა, რომ მისი ტერიტორიული ინტერესების მთავარი სფერო იყო ცენტრალურ აფრიკაში, ევროპაში კი ის დაკმაყოფილდებოდა იმ ტერიტორიების რევიზიით, რომლებიც მოჰყვებოდა ინგლისთან ზავის დადებას; მეორე მუხლით იტალიის ინტერესების სფერო განისაზღვრა ჩრდილოეთ და ჩრდილო-აღმოსავლეთ აფრიკით, ევროპასთან დაკავშირებით კი გამეორებული იყო პირველი პუნქტის ფორმულირება; მესამე პუნქტში გაცხადებული იყო იაპონიის ინტერესები აღმოსავლეთ აზიასა და იაპონიის სამხრეთში; მეოთხე მუხლით კი განისაზღვრებოდა სსრკ-ს ინტერესების სფერო საბჭოთა კავშირის სამხრეთით ინდოეთის ოკეანის მიმართულებით³. მეორე საიდუმლო ოქმი ეხებოდა მონტრეს კონვენციების რევიზიას. ის შედგებოდა სამი მუხლისაგან, გამოხატავდა გერმანიისა და იტალიის სრულ მხარდაჭერას საბჭოთა მოთხოვნებისადმი და მასში ერთი სიტყვითაც არ იყო ნახსენები ბულგარეთი⁴. თითქოს ყველა პრობლემა გადაჭრილი იყო, მაგრამ 26 ნოემბერს მოსკოვიდან მოვიდა პასუხი, რომლითაც საბჭოთა მხარემ წამოაყენა თავისი მოთხოვნები ოთხმხრივი შეთანხმების ხელმოსაწერად. სულ წამოყენებული იყო ოთხი მოთხოვნა:

5. გერმანიას უნდა გამოეყვანა ყველა თავისი შენაერთი ფინეთიდან⁵, რომელიც, 1939წ. მიღწეული შეთანხმებების თანახმად, საბჭოთა ინტერესების სფეროში შედიოდა;

¹ *Поездка Молотова в Берлин в ноябре...*, გვ. 92.

² *Nazi-Soviet Relations 1939-1941...*, გვ. 249; *Поездка Молотова в Берлин...*, გვ. 94.

³ *Nazi-Soviet Relations 1939-1941...*, გვ. 257.

⁴ *Nazi-Soviet Relations 1939-1941...*, გვ. 257-258.

⁵ როგორც ზემოთ აღინიშნა, ეს საკითხი ბერლინშიც განიხილებოდა და მაშინ ჰიტლერმა აღნიშნა, რომ ფინეთში არ იყო განთავსებული გერმანიის სამხედრო ნაწილები და რომ მათ უბრალოდ გამოიყენეს ფინეთის ტერიტორია კირკენესში ჯარების გადასაყვანად, რაც შეესაბამებოდა კიდევ სინამდვილეს.

6. საბჭოთა კავშირის უსაფრთხოება სრუტეებში უნდა განმტკიცებულყო სსრკ-ბულგარეთის პაქტით და უნდა შექმნილიყო ბაზა საბჭოთა ქვეითი და საზღვაო ძალებისათვის ბოსფორისა და დარდანელის მისადგომებთან (როგორც ჩანს, ბულგარეთში);
7. ბათუმისა და ბაქოს სამხრეთით მდებარე ტერიტორიები სპარსეთის ყურემდე უნდა გამოცხადებულიყო საბჭოთა ინტერესების სფეროდ;
8. იაპონიას უარი უნდა ეთქვა ნავთობისა და ქვანახშირის კონცესიებზე ჩრდილოეთ სახალინში¹.

როგორც ვხედავთ, მეორე საკითხი აშკარად ამოვარდნილია სსრკ-გერმანიის ურთიერთობების კონტექსტიდან. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ დანარჩენი სამი პუნქტი ჰიტლერისათვის პრობლემას არ წარმოადგენდა, რადგანაც ფინეთი ისედაც მიცემული ჰქონდა საბჭოთა კავშირისათვის, ინდოეთის ოკეანეში ის სპარსეთის ყურის მიდამოებსაც გულისხმობდა და სახალინის კონვენციები მას საერთოდ არ ადარდებდა. რაც შეეხება ბულგარეთს, ძნელი მისახვედრი არ იყო ჰიტლერისათვის, რომ სამხედრო ბაზა ბულგარეთში სტალინს ამ შემთხვევაში იმდენად არა თურქეთის, რამდენადაც რუმინეთის წინააღმდეგ სჭირდებოდა. რუმინეთს კი, საიდანაც გერმანია იღებდა თავისი ნავთობის უდიდეს ნაწილს, მისთვის ნამდვილად სასიცოცხლო მნიშვნელობა გააჩნდა. როგორც ჩანს, ჰიტლერი მიხვდა სტალინის თამაშს და შემთხვევითი არ არის, რომ ერთი თვის თავზე ხელი მოაწერა სსრკ-ზე თავდასხმის გეგმას. ჩვენი აზრით, მის ამ გადაწყვეტილებაზე დიდი გავლენა იქონია სწორედ 1940წ. შემოდგომაზე წამოჭრილმა საკითხმა ბულგარეთის შესახებ.

¹ *Nazi-Soviet Relations 1939-1941...*, გვ. 258-259.

TEIMURAZ PAPASKIRI

MOLOTOV'S VISIT TO BERLIN (NOVEMBER 1940) AND THE ISSUE OF BULGARIA IN THE GERMAN-SOVIET RELATIONS DURING AUTUMN OF 1940

The paper, on the basis of the documental sources (both German and Russian) and critical analysis of the existing literature, deals with the issue of Bulgaria in the German-Soviet relations in autumn of 1940, especially during the official visit of the People's Commissar of Foreign Affairs of the USSR Vyacheslav Molotov, which began on November 12, 1940. It is mentioned that despite the fact that at first glance the parties did not pay much attention to the questions regarding Bulgaria, it became the main issue during the talks. According to his directives to Molotov, the Soviet leader Joseph Stalin considered Bulgaria to be the most important point of the talks. In accordance with those directives, Molotov several times raised the question of the Russian guarantees to Bulgaria, which would be similar to the ones given by Germany and Italy to Romania. Although the Soviet side was explaining the necessity of the guarantees to Bulgaria by the need of defence of the USSR from the English attacks through the Turkish Straits, it was quite clear that Stalin and Molotov were hiding their real intentions. The Soviet military base in Bulgaria, which had to be established according to the Soviet plan, more likely would have not as much defensive functions regarding the Turkish Straits, as it would be designed to menace Romania. Hitler, for whom Romania was the essential source of oil products, suspected the real inclinations of the Soviet side, and it is possible that the issue of Bulgaria had a great impact on his decision to attack the USSR in 1941.

ჯონი ავაქიძე

კოლხური კულტურის გავრცელების საკითხისათვის

თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ საქართველოს შიდა ქართლისა და მესხეთის რეგიონების ჩათვლით, ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ და დასავლეთ ნაწილს თანამედროვე ჩეჩნეთის, ინგუშეთის, ჩრდილოეთ ოსეთის, ყაბარდო-ბალყარეთისა და ყარაჩაი-ჩერქეზეთის ტერიტორიებზე გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანაში გავრცელებული იყო კულტურა, რომელიც სპეციალურ ლიტერატურაში ხან „კოლხურ“, ხან „ყობანურ“ და ხანაც „კოლხურ-ყობანურ“ კულტურად მოიხსენიება. კავკასიის სამხრეთ და ჩრდილოეთ ნაწილში გავრცელებული კულტურა ზოგიერთ მკვლევარს ერთ კულტურად მიაჩნია და ზოგსაც ორ ერთმანეთისაგან განსხვავებულ და დამოუკიდებელ კულტურებად.

დასავლეთ საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში გავრცელებული არქეოლოგიური კულტურის შესწავლას არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა. მე-20 საუკუნის 80-იან წლებამდე არსებული გამოკვლევების ისტორიოგრაფიული მიმოხილვა საკმაოდ დეტალურადაა მოცემული ო. ჯაფარიძის¹, დ. ქორიძის², ბ. ტეხოვის³, ი. ვორონოვის⁴, ლ. ფანცხავას⁵, მ. ბარამიძის⁶ და სხვა მეცნიერთა პუბლიკაციებში. ამიტომაც აღნიშნული პერიოდის ისტორიოგრაფია აქ მოკლედაა წარმოდგენილი. დეტალურადაა განხილული მხოლოდ ის ნაშრომები, რომლებშიაც საკვლევი პრობლემა ახალი მონაცემების შექმნა გაანალიზებული და უკანასკნელი 25 წლის მან-

¹ ო. ჯაფარიძე. კოლხური ცული. – საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XVI-B, 1950, გვ. 35-37.

² დ. ქორიძე. კოლხური კულტურის ისტორიისათვის. გამომც. „მეცნიერება“. თბ., 1965. გვ. 5-8.

³ Б. В. Техов. Центральный Кавказ в XVI-XVII вв. до н.э. Изд. *Наук.*, М., 1977. გვ. 184-188.

⁴ Ю. Н. Воронов. Восточное Причерноморье в железном веке. (Вопросы хронологии и интерпретации памятников VIII в. до н.э. – VIII в. н.э.). Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. М., 1984, გვ. 89-99.

⁵ ლ. ფანცხავა. კოლხური კულტურის მხატვრული ხელოსნობის ძეგლები. გამომც. „მეცნიერება“. თბ., 1988, გვ. 5-8

⁶ მ. ბარამიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძვ. წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარში (ძირითადი პრობლემები). ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1998, გვ. 38-39.

ძილზეა გამოქვეყნებული. მათში კვლევა ეფუძნება უახლეს არქეოლოგიურ მონაპოვრებს და, შესაბამისად, მოცემულია კვლევის თანამედროვე დონის სურათი. თუმცა ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ ადრე გამოქვეყნებულ ნაშრომებს დღეს მხოლოდ საკითხის ისტორიისათვის აქვთ მნიშვნელობა. პრობლემის კვლევისათვის მათი მნიშვნელობა დღესაც უღალა.

პრობლემა წარმოიშვა 1926 წელს, როდესაც ვ. სტრაჟევემ გამოაქვეყნა მასალები აფხაზეთიდან, რომლებიც გასაოცარ მსგავსებას იჩენდნენ უკვე კარგად ცნობილ ყობანის მონაპოვრებთან¹. აფხაზეთისა და დასავლეთ საქართველოს მასალების ანალიზის შუქზე მ. ივაშჩენკომ პირველმა დააყენა საკითხი ე.წ. „ყობანური კულტურის“ ცენტრად დასავლეთ საქართველოს მიწინევის შესახებ.² 1934წ. არქეოლოგიური ძეგლებისა და მონაპოვრების დასავლეთ საქართველოში ადგილზე გაცნობის შემდეგ ი. მეშჩანინოვიც მიიჩნევდა, რომ ყობანური კულტურის ცენტრი კოლხეთში მდებარეობდა და ამიტომაც ამ კულტურას, მისი აზრით, უნდა დარქმეოდა „კოლხური კულტურა“.³ მსგავს მოსაზრებას გამოთქვამდა და ასაბუთებდა ს. ჯანაშიაც⁴. კოლხეთსა და ყობანში აღმოჩენილი კულტურის ერთიანობის იდეა თავიანთ ნაშრომებში შემდგომში განავითარეს ბ. კუფტინმა⁵, ა. იესენმა⁶ და ბ. პიოტროვსკიმ⁷.

უკვე 1951წ. გამოცემულ ნაშრომში ა. იესენი აღნიშნავდა, რომ დასავლეთ საქართველოსა და კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში აღმოჩენილი ლიონის ნაწარმის საერთო იერის მიუხედავად, სამეურნეო თავისებურებების,

¹ **В. И. Стражев.** Бронзовая культура в Абхазии. – *Известия Абхазского научного общества (ИАНО)*, 1926, IV, გვ. 13.

² **М. М. Иващенко.** Beiträge zur Vorgeschichte Abchasiens. – *ESA*, VII, 1932, გვ. 111; **М. М. Иващенко.** Исследования архаических памятников материальной культуры в Абхазии. – *Известия Научно-Исследовательского Института Краеведения (ИНИИК)*, 3, 1935, გვ. 1-59.

³ **О. М. Джапаридзе.** Бронзовые топоры Западной Грузии. – *Советская Археология*, XVIII, 1953, გვ. 283.

⁴ **ს. ჯანაშია.** თუბალ-თაბალი, ტიბარენი, იბერი. – *შრომები*, III. თბ., 1959, გვ. 73.

⁵ **Б. А. Куфтин.** Археологические раскопки в Триалети, I. Тб., 1941, გვ. 16-17; **Б. А. Куфтин.** К вопросу о древнейших корнях грузинской культуры на Кавказе по данным археологии. – *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე*, XII-B, 1944, გვ. 232.

⁶ **А. А. Иессен.** К вопросу о древнейшей металлургии меди на Кавказе. – *Известия Государственной академии истории материальной культуры (ИГАИМК)*, вып. 120, 1935, გვ. 138, რუკა IV; **А. А. Иессен.** Древнейшая металлургия Кавказа и её роль в Передней Азии. – *Доклады III Международного конгресса по иранскому искусству и археологии*. М.-Л., 1939; გვ. 96; **А. А. Иессен.** Прикубанский очаг металлообработки во второй половине II и в начале I тысячелетия до н. э. – *Краткие Сообщения Института Археологии (КСИА)*, 18, 1947, გვ. 30; **А. А. Иессен.** Прикубанский очаг металлургии и металлообработки в конце мадно-бронзового века. – *Материалы Института Археологии (МИА)*, 23, 1951, გვ. 80.

⁷ **Б. Б. Пиотровский.** Археология Закавказья. Издат. ЛГУ. Л., 1949, გვ. 60.

დაკრძალვის წესების, კერამიკისა და სხვა განსხვავებების გამო საჭიროა ამ ორი რაიონის კულტურების ერთმანეთისაგან მკაფიო გამოყოფა¹. 1950 და 1953 წლებში ო. ჯაფარიძემ განავითარა მოსაზრება დასავლეთ საქართველოსა და ყობანში განსხვავებული კულტურების არსებობის შესახებ². 1982 და 1991 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომებშიც ო. ჯაფარიძე დასავლეთ საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში გავრცელებულ კულტურას ორ განსხვავებულ კოლხურ და ყობანურ კულტურებად განიხილავს³.

ე. კრუპნოვიც თავის ნაშრომებში ამ ორ რეგიონში აღმოჩენილ კულტურებს ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ კულტურებად განიხილავს და მიუთითებს, რომ განსხვავება დასტურდება დაკრძალვის წესებში, კერამიკაში, ცულების ტიპებში, აბზინდებსა და სხვა სამკაულებში. ჩრდილოეთ კავკასიაში არ გვხვდება დასავლეთ საქართველოში ფართოდ გავრცელებული სეგმენტისებური იარაღი. ამის საფუძველზე, მან ცენტრალურ კავკასიასა და დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული კულტურა ორად გაყო და პირველს ყობანური, მეორეს კოლხური უწოდა. 1960წ. გამოსულ მონოგრაფიაში ე. კრუპნოვიც კვლავ გაიმეორა მოსაზრება ორი განსხვავებული კულტურის არსებობის შესახებ⁴.

1952წ. გ. გობეჯიშვილმა ყობანის სამაროვანი კოლხური კულტურის არეალში მოაქცია⁵, ხოლო 1959წ. აღნიშნა, რომ კოლხური და ყობანური კულტურების ურთიერთობის საკითხი ჯერ-ჯერობით არ არის საკმარისად შესწავლილი და მათი ერთიანობის ან განსხვავებულობის შესახებ რაიმეს გარკვევით თქმა შეუძლებელია⁶. თუმცა ამავე ნაშრომში ავტორი ერთგან მიუთითებს, რომ კოლხური კულტურის „ძეგლები ყობანში მარტო სამარხების სახითაა ცნობილი“⁷. შესაბამისად, ის ყობანში აღმოჩენილ ძეგლებს განიხილავს როგორც კოლხური კულტურის ძეგლებს. ა. კალანდაძე კი 1953წ. წერდა, რომ, „ყობანური კულტურა ბარსა და მთაში ფართოდ განფენილი კოლხური კულტურის გავრცელების ერთ-ერთი მიკრორაიონის ლოკალური თავისებურებებით აღბეჭდილი კულტურა, მთაში მოსახლე კოლხების მიერ

¹ **А. А. Иессен.** Прикубанский очаг металлургии и металлобработки..., გვ. 80.

² **ო. ჯაფარიძე.** კოლხური ცული..., გვ. 37-39; **О. М. Джапаридзе.** Бронзовые топоры Западной Грузии..., გვ. 283-284.

³ **ო. ჯაფარიძე.** დასავლეთ საქართველო გვიანბრინჯაოს ხანაში. – მაცნე, 1982, 2, 51; **ო. ჯაფარიძე.** საქართველოს არქეოლოგია. *ქვისა და ბრინჯაოს ხანა*. თსუ გამ-ბა. თბ., 1991, გვ. 219-220.

⁴ **Е. И. Крупнов.** Древняя история Северного Кавказа. Изд. Наука, М., 1960, გვ. 80-81.

⁵ **გ. გობეჯიშვილი.** არქეოლოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში. თბ., 1952, გვ. 97.

⁶ **გ. გობეჯიშვილი.** გვიანბრინჯაოს ხანის ძეგლები დასავლეთ საქართველოში. – *საქართველოს არქეოლოგია*, თსუ გამ-ბა, თბ., 1959, გვ. 130.

⁷ **გ. გობეჯიშვილი.** გვიანბრინჯაოს ხანის ძეგლები..., გვ. 131.

შექმნილი კულტურა უნდა იყოს“.¹

მოსაზრებამ გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანაში დასავლეთ საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში გავრცელებული კულტურის სხვადასხვაობის შესახებ მომდევნო 60-იან და 70-იან წლებში ვერ ჰპოვა საყოველთაო აღიარება. 1966წ. ლ. სახაროვამ აფხაზეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი, ჩრდილოეთი და სამხრეთი ოსეთი გააერთიანა დასავლურქართული კულტურის ერთ ლოკალურ ვარიანტად, ხოლო სამხრეთის ანუ ჭოროხის ზონა მეორე ლოკალურ ვარიანტად². დ. გაზდაპუსტაიმ კი „ყობანური“ კულტურის შიგნით ოთხი არქეოლოგიური ჯგუფი გამოყო: ყობანური, თლიას, დასავლურქართული და ეშერის³. მისი აზრით, თითოეული ჯგუფი ერთმანეთისაგან განსხვავდება მხოლოდ ამა თუ იმ ლითონის ნივთის ტიპის არსებობით, განსხვავებებით კერამიკასა და დაკრძალვის წესებში. 1970წ. გამოცემულ ნაშრომში გ. გობეჯიშვილი მიუთითებს, რომ „ჩრდილო კავკასიის მთიანეთში ბატონობდა დასავლეთ საქართველოს ტიპის კულტურა, ოღონდ მხარის გეოკლიმატური პირობების კვალობაზე რამდენადმე გარდაქმნილი“.⁴

ბ. ტეხოვის თანახმად, ცენტრალური კავკასიის ტერიტორიაზე გავრცელებული იყო ერთგვაროვანი ყობანური კულტურა. ყობანური ანუ ცენტრალურკავკასიური კულტურის ფარგლებში ბ. ტეხოვს შეჰყავს ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალური ნაწილი, რომელიც მოიცავს ყაბარდო-ბალყარეთს და ჩრდილოეთ ოსეთს. აქვეა მოქცეული სამხრეთ ოსეთი ცხინვალამდე, რაჭა, ლეჩხუმი და სვანეთი. კოლხური კულტურის ფარგლებში კი მისი შეხედულებით შედის აფხაზეთი, სამეგრელო, გურია, აჭარა და იმერეთი⁵. ყობანური კულტურის შიგნით ბ. ტეხოვმა ორი ლოკალური ვარიანტი გამოყო: ჩრდილოკავკასიური (ყაბარდო-ბალყარეთი და ჩრდილოეთი ოსეთი) და სამხრეთკავკასიური (სვანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, საჩხერე და სამხრეთ ოსეთის მთიანი რაიონი)⁶. ამასთან მკვლევარი დასავლეთ საქართველოში გავრცელებულ კოლხურ კულტურას ასევე ცენტრალურკავკასიური (ე.ი. ყობანური – ჯ.ა.) კულტურის ლოკალურ ვარიანტად მიიჩნევს⁷. ამით კი ბ. ტეხოვი აღიარებს ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში, სამხრეთ ოსეთის მთიან რაიონებსა და დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული კულტურების ერთიანობას.

¹ ა. კალანდაძე. სოხუმის მთის არქეოლოგიური ძეგლები. სოხუმი., 1953, გვ. III.

² Л. С. Сахарова. Позднебронзовая культура ущелья реки Цхенискала. – Автореферат на соискание учёной степени кандидата исторических наук. Тб., 1966, гв. 29-30.

³ Д. Газдапустай. Связи Северного Причерноморья с Передней Азией и Центральной Европой в эпоху перехода от бронзы к железу. Автореферат на соискание учёной степени кандидата исторических наук. Л., 1962, гв. 2-20.

⁴ გ. გობეჯიშვილი. დასავლეთ საქართველოს კულტურა. – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I. თბ., 1970, გვ. 256.

⁵ Б. В. Техов. Центральный Кавказ в XVI-X вв. до н. э. Изд. Наука, М., 1977, რუკა.

⁶ Б. В. Техов. Центральный Кавказ в XVI-X вв. до н. э., гვ. 192.

⁷ Б. В. Техов. Центральный Кавказ в XVI-X вв. до н. э., гვ. 189.

80-იანი წლების დასაწყისიდან კოლხური და ყოზანური დამოუკიდებელი კულტურების არსებობას სულ უფრო მეტი ოპონენტი ჰყავს. მათ შორისაა ი. ვორონოვისა¹ და მ. ბარამიძის² სადოქტორო დისერტაციები.

ი. ვორონოვის თანახმად, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთსა და კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში არსებობდა ერთიანი დასავლურკავკასიური კოლხურ-ყოზანური კულტურა ანუ მეტალურგიული პროვინცია, რომლის ტერიტორიაზეც ავტორმა 12 ლოკალური ვარიანტი გამოყო: I – ცენტრალურკოლხური, II – ჩრდილოკოლხური, III – სამხრეთკოლხური, IV – სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი, V – რაჭა-ლეჩხუმი-სვანეთი, VI – თლია, VII – სამთავრო, VIII – ყოზანის ცენტრალური ვარიანტი, IX – აღმოსავლეთი ვარიანტი, X – დასავლეთი ვარიანტი, XI – ზემო ყუბანისპირეთი და XII – ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი³. მკვლევარმა დაადგინა სამარხი ნაგებობების და დაკრძალვის წესების ნაირფერობა (სიჭრელე) კოლხურ-ყოზანური მეტალურგიული პროვინციის ტერიტორიაზე და ასევე აჩვენა, რომ ანალოგიური ფორმები სამარხებისა და ანალოგიური დაკრძალვის წესები დამახასიათებელი იყო კავკასიის სხვა რეგიონებისათვისაც.

ი. ვორონოვმა ასევე გადაწყვიტა კერამიკის საკითხი, რომელიც დამოუკიდებელ ჯგუფებს უკვე ვარიანტების დონეზეც ქმნის. დასავლეთ საქართველოში სამიწათმოქმედო იარაღების სიჭარბე, ხოლო მათი ფაქტობრივი არსებობა მთიან ზონაში ახსნილია არა კულტურული სხვადასხვაობით, არამედ „разницей в обусловленном природными условиями укладе хозяйства“⁴. მეცნიერის აზრით, ძალზე საყურადღებოა ისიც, რომ კოლხეთშიც და ყოზანშიც, როგორც წესი, ბრინჯაოს ნივთები დამზადებულია კალის მაღალი შემცველობით. ეს უკანასკნელი კი ყოზანში სამხრეთის გავლენის მაჩვენებელია. ი. ვორონოვს გამოყოფილი აქვს 50-მდე ნივთის სახეობა და ნაჩვენებია აქვს მათი გავრცელების რაოდენობა და ხარისხი თითოეულ ლოკალურ ვარიანტში. ამ შედარების შედეგად მან დაადგინა, რომ დღეს ერთმანეთთან ყველაზე ახლოს დგანან თლიას, ყოზანისა და აფხაზეთის სამაროვნების მონაპოვრები. გრავირებული ორნამენტის მიხედვით კი აქ უდავოდ საქმე გვაქვს ერთ კულტურასთან, რადგანაც ამ კომპონენტით ვარიანტების დონეზეც კი შეუძლებელია კოლხურ-ყოზანური კულტურის დიფერენციაცია⁵. მნიშვნელოვა-

¹ **Ю. Н. Воронов.** Восточное Причерноморье в железном веке... Автореферат...

² **მ. ბარამიძე.** აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ძვ. წ. II-I ათასწლეულის...

³ **Ю. Н. Воронов.** Восточное Причерноморье в железном веке... Автореферат..., გვ. 10; **Ю. Н. Воронов.** Восточное Причерноморье в железном веке. (Вопросы хронологии и интерпретации памятников VIII в. до н.э. – VIII в. н.э.). Диссертация на соискание учёной степени доктора исторических наук. М., 1984, გვ. 99-100.

⁴ **Ю. Н. Воронов.** Восточное Причерноморье в железном веке... Автореферат..., გვ. 10.

⁵ **Ю. Н. Воронов.** Восточное Причерноморье в железном веке... Автореферат..., გვ. 11.

ნია ი. ვორონოვის დასკვნა: „Ни погребальные сооружения, ни погребальный обряд, ни керамика, ни металлический инвентарь не дают оснований для чёткого разграничения колхидской и кобанской культур, а существующие различия должны объясняться хозяйственной специализацией в пределах организующего центра провинции и характерной для контактных зон культурной размытостью периферийных районов, обособление которых помимо воздействия соседних культур усугублялось их относительной географической замкнутостью в рамках речных долин и ущелий“.¹

თ. მიქელაძემ 1990წ. გამოაქვეყნა ნაშრომი, რომელშიაც პირდაპირ უთითებს, რომ „Центральный Кавказ, по-видимому, стал тем местом, где носители колхидской культуры принесли свою бронзовую культуру“.² მიუხედავად მრავალი საერთო ნიშნებისა, რომლებიც დასავლეთ საქართველოსა და ცენტრალურ კავკასიაში გავრცელებულ კულტურებს ახასიათებთ, მკვლევარი მათ მაინც ორ განსხვავებულ კულტურად მიიჩნევს. მისი აზრით, ამის საფუძველს იძლევა განსხვავებები ნამოსახლარებისა და ნაგებობების ტიპებში, დაკრძალვის წესებში, კერამიკაში და ასევე ისიც, რომ წალდი, სეგმენტისებური იარაღი და თოხი სავსებით უცნობია ჩრდილოეთ კავკასიისათვის. ამ არგუმენტების საფუძველზე თ. მიქელაძე მართებულად მიიჩნევს ა. იესენისა და ე. კრუპნოვის მოსაზრებებს დასავლეთ საქართველოსა და კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში განსხვავებული კულტურების არსებობის შესახებ.³

მ. ბარამიძე მიიჩნევს, რომ ყობანურ კულტურას ე.წ. პროტოყობანურ კულტურაში ფესვები არ ეძებნება, მაშინ როდესაც კოლხური კულტურის პროტოკოლხური კულტურიდან წარმომავლობა უდაოა⁴. მიუხედავად არაერთი ცდისა, ყობანს „სათავეები ადგილობრივ არ ეძებნება და მისი ფესვები სამხრეთით, კოლხური კულტურის წიაღშია საძებნელი“, და რომ ადრე არსებული მოსაზრება კოლხეთში ბრინჯაოს სწორკუთხა ბალთების, სამაჯურების, საკინძების და საკისრე რგოლის ზოგიერთი ტიპის, სატევრების ჯგუფებისა და ა.შ. არარსებობის შესახებ ახალი აღმოჩენების შუქზე უნდა შეიცვალოს⁵. მ. ბარამიძემ კოლხური და ყობანური კულტურების იგივეობის დასამტკიცებლად აირჩია კოლხური და ყობანური კერამიკის შესწავლა ურთიერთშედარების საფუძველზე. ყობანურ ნაწარმში მან გამოყო ჯგუფები, რომლებშიაც აშკარად შეინიშნება სამხრეთული, კოლხური ინოვაციები. ამგვარ გაგონებებს იგი ოთხ ეტაპად ყოფს. პირველი იმპულსები იგრძნობა ჯერ კიდევ

¹ Ю. Н. Воронов. Восточное Причерноморье в железном веке... Автореферат..., გვ. 11.

² Т. К. Микеладзе. К археологии Колхиды. Издат. Мецниереба. Тბ., 1990, გვ. 76.

³ Т. К. Микеладзе. К археологии Колхиды..., გვ. 79-80.

⁴ მ. ბარამიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძვ. წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარში (ძირითადი პრობლემები). დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1998, გვ. 39.

⁵ მ. ბარამიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი... დისერტაცია..., გვ. 39.

ადრებრინჯაოს ხანაში, მეორე მძლავრი ტალღა შეინიშნება ძვ.წ. II ათასწლეულის შუახანებში, მესამე – ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისში, ხოლო მეოთხე ყველაზე მძლავრი გავლენა – წინარე და ადრეანტიკურ ხანაში¹.

ვ. კოზენკოვამ 1996წ. გამოსცა მონოგრაფია, რომელშიაც ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილსა და შიდა ქართლის ტერიტორიაზე გავრცელებული კულტურა განიხილება როგორც ყობანური კულტურა და ნაშრომის სხვადასხვა ადგილას ხაზგასმულია მისი განსხვავების შესახებ დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული კულტურისაგან². ავტორი უმართებულოდ მიიჩნევს ისეთი ტერმინების ხმარებას, როგორიცაა „კოლხურ-ყობანური“ ან „ცენტრალურკავკასიური“ კულტურა³. დასავლეთ საქართველოსა და შიდა ქართლში მომხდარი ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენებისა და ამ რეგიონების შესახებ სადღეისოდ შექმნილი ახალი გამოკვლევების გაუთვალისწინებლად, მკვლევარი იმეორებს ე. კრუპნოვის უკვე მოძველებულ მოსაზრებას დასავლეთ საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის მთიან ზოლში გვიანბრინჯაოს ხანაში განსხვავებული კულტურების არსებობის შესახებ⁴. სამწუხაროდ, ავტორი ასევე შეცდომას უშვებს, როდესაც ყობანის ცენტრალურ ვარიანტში ერთმნიშვნელოვნად შეჰყავს შიდა ქართლის აღმოსავლეთი ნაწილი, კერძოდ, ლენინგორისა (ამჟამად ახალგორი) და დუშეთის რაიონები⁵.

ამრიგად, სპეციალურ ლიტერატურაში უკვე დიდი ხანია, რაც შემოვიდა ცნებები „კოლხური კულტურა“, „ყობანური კულტურა“ და „კოლხურ-ყობანური კულტურა“. მათგან ყველაზე ძველია ნომენკლატურული ცნება „ყობანური კულტურა“. 125 წლის წინათ გ. ფილიმონოვმა ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში გავრცელებულ, გვიანბრინჯაოდან რკინის ხანაზე გარდამავალ კულტურას „Культура Кобани“ უწოდა⁶. მომდევნო წლებში გამოსულ ნაშრომებში კი იგი მტკიცედ იმკვიდრებს ადგილს სპეციალურ ლიტერატურაში და დღესაც სპეციალისტთა დიდი ნაწილი ხმარობს ამ ტერმინს. სპეციალურ ლიტერატურაში ასევე ფართოდაა გავრცელებული სახელი „კოლხური კულტურა“⁷ და, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ავტორთა

¹ მ. ბარამიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი... დისერტაცია..., გვ. 39.

² В. И. Козенкова. Культурно-исторические процессы на Северном Кавказе в эпоху поздней бронзы и в раннем железном веке. (Узловые проблемы происхождения и развития кобанской культуры. М., 1996.

³ В. И. Козенкова. Культурно-исторические процессы..., გვ. 7.

⁴ В. И. Козенкова. Культурно-исторические процессы..., გვ. 7.

⁵ В. И. Козенкова. Культурно-исторические процессы..., ნახ. 1 და დამატება.

⁶ Г. Д. Филимонов. О доисторической культуре Осетин. – *Известия Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии*. XXXI, отд. 4, М., 1878.

⁷ კოლხური კულტურის არსებობა განისაზღვრება არა მხოლოდ გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანით. ჯერ კიდევ 1982წ. ე. გოგაძე მიუთითებდა, რომ ნომენკლატურული ცნება „კოლხური კულტურა“ არ უნდა ისაზღვრებოდეს მხოლოდ გვიანი ბრინჯაოს ხანით, რადგანაც ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენების

ერთ ნაწილს მისი გავრცელების არეალში შემოყავს ასევე ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალური ნაწილიც.

შედარებით ნაკლებადაა გავრცელებული ისეთი მცნება, როგორცაა „კოლხურ-ყობანური კულტურა“. იგი პირველად ბ. კუფტინმა იხმარა¹. ის თვლიდა, რომ როგორც კოლხეთში, ისე ყობანში სრულიად ერთგვაროვანი კულტურა იყო გავრცელებული. ამიტომაც ის მას „კოლხურ-ყობანურ კულტურას“ უწოდებდა². ამას გარდა, ძალზე მნიშვნელოვანია ბ. კუფტინის დასკვნა იმის შესახებ, რომ ყობანური კულტურა არა მარტო თავისი ტერიტორიული გავრცელებით, არამედ წარმოშობითაც კოლხურია³. ჩვენი აზრით, დასავლეთ საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში გავრცელებული კულტურის ერთიანობას ხაზს უსვამს ასევე სამეცნიერო მიმოქცევაში ბოლო დროს ფართოდ გავრცელებული ისეთი ცნებები, როგორებიცაა: „კოლხურ-ყობანური წრე“⁴, „კოლხურ-ყობანური მეტალურგიული პროვინცია“⁵, „კოლხურ-ყობანური სამყარო“⁶, „კოლხურ-ყობანური ბრინჯაო“⁷, „კოლხურ-ყობანური ცულები“⁸ ან „ყობანურ-კოლხური ცულები“⁹ ჩვენ გა-

შუქზე იგი პოტენციურად უფრო ფართო მნიშვნელობას იძენს (იხ.: **ე. გოგაძე**, კოლხეთის ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის ნამოსახლართა კულტურა. თბ., 1982, გვ. 52). სადღეისოდ კოლხური კულტურის ეტაპობრივი განვითარება დაახლოებით ასე გამოიყურება: შუაბრინჯაოს, გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის, რკინის ფართო ათვისების, ადრეანტიკური, ელინისტური და გვიანანტიკური. ჩამოთვლილი ისტორიული ეპოქებიდან ჩვენი კვლევის სფეროში შემოდის მხოლოდ გვიანბრინჯაოს, ადრერკინისა და რკინის ფართო ათვისების ხანა, ანუ ძვ.წ. XV-VIII სს. ძვ.წ. VI საუკუნის შუახანებიდან უკვე დგება ადრეანტიკური ხანა და ამ დროის კოლხეთის მატერიალური და სულიერი კულტურა განსხვავდება წინამავალი კულტურისაგან, თუმცა მემკვიდრეობითობაც სახეხება.

¹ **Б. А. Куфтин**. К вопросу о древнейших корнях грузинской..., გვ. 398.

² **Б. А. Куфтин**. Археологическая маршрутная экспедиция 1945 года в Юго-осетию и Имеретию. Тб., 1949, გვ. 2.

³ **Б. А. Куфтин**. Археологические раскопки в Триалети, I. Тб., 1941, გვ. 16-17.

⁴ **Ю. Н. Воронов**. Восточное Причерноморье в железном веке... Автореферат..., გვ. 4.

⁵ **Ю. Н. Воронов**. Восточное Причерноморье в железном веке... Автореферат..., გვ. 9-12.

⁶ **ა. რამიშვილი**. შიდა ქართლის ბრინჯაოს ხანის ფინალური სტადიების არქეოლოგიური პრობლემები. ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1998, გვ. 29, 63.

⁷ **М. М. Трапш**. Памятники эпохи бронзы и раннего железа в Абхазии. – *Труды в 4-х томах*, т. I. Сухуми, 1970, გვ. 164; **Ю. Н. Воронов**. Восточное Причерноморье в железном веке... Автореферат..., გვ. 9.

⁸ **Б. А. Куфтин**. Археологические раскопки в Триалети..., გვ. 16-17; **Б. А. Куфтин**. Материалы к археологии Колхиды. I, Тб., 1949, გვ. 232, ნახ. 50; **დ. ქორიძე**. ლიხნის გახდი და კოლხურ-ყობანური ცულების გენეზისის საკითხი. – *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე*, (სსმმ), XXV-, 1968, გვ. 16-30; **М. М. Трапш**. Памятники эпохи бронзы и раннего железа в Абхазии..., გვ. 186.

⁹ **А. Ю. Скаков**. Кобано-Колхидские орнаментированные топоры как исторический ис-

მოვლივართ იქიდან, რომ დასავლეთ საქართველოში, შიდა ქართლის ჩრდილოეთ ნაწილსა და ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში გვიანბრინჯაოსა და აღრერკინის ხანაში ერთიანი კულტურა არსებობდა. ამ ტერიტორიებზე გავრცელებული ერთიანი კულტურის აღსანიშნავად სწორი იქნებოდა, რომ იგი მხოლოდ „კოლხური კულტურის“ სახელით მოგვეხსენიებინა.

ამგვარი ფორმულირების სასარგებლოდ მეტყველებენ ასურულ-ურარტული და ბერძნული წყაროები, რომლებშიაც გარკვეული მონაცემები გვხვდება სამხრეთ-აღმოსავლეთ და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში მცხოვრები ტომების შესახებ. გ. მელიქიშვილის სპეციალური გამოკვლევების თანახმად, ასურულ წარწერებში, კერძოდ, ასურეთის მეფის ტიგლათფალასარ I (ძვ. წ. 1115-1077წწ) ერთ-ერთ წარწერაში ნახსენები „კილხი“ კოლხეთს უნდა დაუკავშიროთ¹. მეცნიერის აზრით, კილხის ადმინისტრაციული ცენტრი თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს სამხრეთით, ჭოროხის აუზში უნდა არსებულებოდა². ძვ. წ. VIII ს. ურარტულ წარწერებში ნახსენებ „კულხას“ კი გ. მელიქიშვილი ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე კოლხეთს უკავშირებს და აღნიშნავს, რომ ლურსმულ დამწერლობაში შეუძლებელი იყო ნიშან „ო“-ს ხმარება და მის ნაცვლად გამოიყენებოდა „უ“. ამიტომაც კულხას ქვეშ კოლხა უნდა ვიგულისხმოთ³.

точник. Автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук. М., 1997.

¹ **Г. А. Меликишвили.** К истории древней Грузии. Тб., 1959, გვ. 176-186, 203-206, 216-220; **გ. მელიქიშვილი.** ქართველები, მათი წარმომავლობის საკითხი. – *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, I. თბ., 1970, გვ. 312-357, გვ. 365-366, 371, 385-389.

² **Г. А. Меликишвили.** К истории древней Грузии..., გვ. 115; **გ. მელიქიშვილი.** საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის. თბ., 1965, გვ. 69; **გ. მელიქიშვილი.** ქართველები, მათი წარმომავლობის..., გვ. 389. 1986წ. გამოქვეყნებულ ნაშრომში ო. ლორთქიფანიძე გ. მელიქიშვილისაგან განსხვავებულ მოსაზრებას ავითარებს. მისი შეხედულებით „არსებობს გარკვეული საფუძველი ვარაუდისათვის, რომ მითში არგონავტების შესახებ აიას სახით აისახა სწორედ კოლხეთის დაბლობზე... განვითარებული საზოგადოება თავისი ბრწყინვალე ბრინჯაოს კულტურით და ინტენსიური მიწათმოქმედებით. ამ საზოგადოების პოლიტიკურ ლიდერად გვევლინება მეფე აიეტი“ (**ო. ლორთქიფანიძე.** არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი. თბ., 1986, გვ. 67). ამდენად, ო. ლორთქიფანიძის თანახმად, ასურულ-ურარტული წყაროებისა (კილხი//კოლხა//კულხა) და აპოლონიოს როდოსელის არგონავტიკაში (აია) აღწერილი მაღალგანვითარებული საზოგადოება უნდა ვეძებოთ არა სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის, არამედ თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს დაბლობში, სადაც გვიანბრინჯაოს ხანაში ამგვარი საზოგადოების განქინისათვის ყველა საჭირო პირობა არსებობდა. კერძოდ, ოპტიმალური ეკოლოგიური გარემო, საწარმოო ეფექტი და დემოგრაფიული ოპტიმუმი (**ო. ლორთქიფანიძე.** არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი..., გვ. 67).

³ **Г. А. Меликишвили.** Древнейшие раннеклассовые государства и племенные союзы в юго-западной Грузии. – *Очерки истории Грузии*, I. Тб., 1989, გვ. 195.

კულხა/კოლხას წინააღმდეგ მოწყობილი ორი ლაშქრობის შესახებ საუბარია ურარტუს მეფის სარდური II (ძვ.წ. 764-735წწ) წარწერებში¹. ძვ.წ. VIII ს. ბერძენი ეპიკოსი პოეტი ევმელიოს კორინთელი ბერძნულ მწერლობაში პირველი ახსენებს „კოლხეთის მიწას“.² საერთოდ, ბერძნულ წყაროებში კოლხეთის შესახებ არაერთი ცნობაა დაცული³. გვიანბრინჯაოს ხანის კოლხეთის შესახებ ძალზე მნიშვნელოვანი ცნობებია მოცემული ძვ.წ. III ს. მეცნიერისა და ეპიკოსი პოეტის აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკაში“.⁴

ამრიგად, ისტორიული წყაროების მონაცემების გათვალისწინებით გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანაში დასავლეთ საქართველოში გავრცელებულ კულტურას სრულიად სამართლიანად ეწოდება კოლხური კულტურა. რაკი ჩრდილოეთ კავკასიასა და დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული მატერიალური კულტურა ერთიანია, მაშინ ორივე რეგიონის კულტურა სწორი იქნებოდა მხოლოდ „კოლხური კულტურის“ სახელით მოგვეხსენიებინა. ამასთან, ეს სახელი აბსოლუტურად ზუსტად ასახავს ამ კულტურის არსს, ხოლო სახელი „ყობანური“ – პირობითია. ეს უკანასკნელი მომდინარეობს სოფ. ზემო ყობანში 1869წ. აღმოჩენილი სამაროვნის სახელიდან.

გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის კოლხური კულტურა გავრცელებული იყო თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს, შიდა ქართლის ჩრდილოეთ რაიონებში, ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილსა და სავარაუდოდ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში. ამ დიდ ტერიტორიაზე გავრცელებული ეს კულტურა, ერთი მხრივ, ხასიათდება ბრინჯაოს ლითონის ინვენტარის გასაოცარი ერთიანობით, მეორე მხრივ კი სახეზეა ლოკალური ვარიანტების სიმრავლე სამარხების ტიპების, დაკრძალვის წესებისა და კერამიკული ნაწარმის მიხედვით.

ამ ნაშრომში ეთნიკურ პრობლემებს არ ვიკვლევთ, მაგრამ ამ საკითხთან დაკავშირებით ჩვენი დამოკიდებულება გვინდა გამოვხატოთ XX ს. აკად. ნ. ბერძენიშვილის შემდეგი სიტყვებით: „ყოვლად ანტიისტორიული იქნებოდა წარმოდგენა, თითქო კოლხეთი ერთი ხალხი იყო, ან ქვეყანა კოლხეთად იწოდებოდა იმიტომ, რომ აქ მხოლოდ ურთიერთმონათესავე ტომები ისხდნენ. კოლხეთში სხვადასხვა ტომთა (მონათესავე თუ არამონათესავე) არსებობა დადასტურებულია (ბერძნული წყაროები). ამის ნიადაგზე იყო შესაძლებელი, რომ კოლხეთის პოლიტიკურ ნანგრევებზე არაერთი სამეფო წარმოიშვა. ასე რომ ძველი კოლხეთი ეს იყო ტომთა გაერთიანება (ნებაყოფლობითი თუ ნაძალადევი) ერთი კოლხური, თუ კოლხთა ტომის ჰეგემონო-

¹ Г. А. Меликишвили. Древнейшие раннеклассовые..., გვ. 205-206.

² О. Д. Лордкипанидзе. Древняя Колхида. Миф и археология. Тб., 1979, გვ. 14.

³ დაწვრილებით იხ.: О. Д. Лордкипанидзе. Древняя Колхида..., გვ. 11-21.

⁴ ა. ურუშაძე. ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში. თბ., 1964; ა. გელოვანი. არგონავტიკა, თბ., 1975; რ. გორდეზიანი. არგონავტები. თბ., 1999.

ბით – (ისევე როგორც ლაზიკა, ან ისევე როგორც იბერია)“.¹

დასავლეთ საქართველოს აღსანიშნავად უნდა გამოვიყენოთ გეოგრაფიული და ისტორიული ცნება „კოლხეთი“, „ცენტრალური კოლხეთი“ და ა. შ., კოლხური კულტურის ჩრდილოეთ კავკასიის ლოკალური ვარიანტების აღსანიშნავად კი – შემდეგი ცნებები: „კოლხური კულტურის ყობანის ცენტრალური ვარიანტი“, „კოლხური კულტურის ყობანის დასავლეთი ვარიანტი“, და „კოლხური კულტურის ყობანის აღმოსავლეთი ვარიანტი“. სიმოკლის მიზნით ეს ცნებები შეიძლება ასე იქნეს ფორმულირებული: „ყობანის ცენტრალური ვარიანტი“, „ყობანის დასავლეთი ვარიანტი“, და „ყობანის აღმოსავლეთი ვარიანტი“.

გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის კოლხური კულტურის ნამოსახლარებისა და სამაროვნების ანალიზმა მიგვიყვანა დასკვნამდე, რომ უკვე დროა გადაისინჯოს კოლხური კულტურის შესახებ არსებული ზოგიერთი ტრადიციული შეხედულება და მოსაზრება. უპირველეს ყოვლისა, სადღეისოდ, უკვე საკმარისი მონაცემები არსებობს იმისათვის, რომ გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანაში დასავლეთ საქართველოში, შიდა ქართლის ჩრდილოეთ ნაწილსა და ჩრდილოეთ კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში ერთიანი კულტურის, კერძოდ, კოლხური კულტურის გავრცელება და არსებობა ვამტკიცოთ. ტერმინი „ყობანური კულტურა“ ან „კოლხურ-ყობანური კულტურა“ უნდა შეიცვალოს ტერმინით „კოლხური კულტურა“. ამასთან ისეთი ცნებების ხმარება, როგორიცაა „ყობანის ცენტრალური ვარიანტი“, „ყობანის დასავლური ვარიანტი“, „ყობანის აღმოსავლური ვარიანტი“ სავსებით მიზანშეწონილია და ის ზუსტად აფიქსირებს კოლხური კულტურის ამ ლოკალური ვარიანტების ადგილმდებარეობასა და მათ განსაკუთრებულ ადგილს კოლხური კულტურის შიგნით.

ამჟამად არსებული მონაცემებით შიდა ქართლში უპირატესად სამთავრული კულტურის გავრცელების ზონაა. თუმცა ორი კულტურის გარკვეული თანაარსებობაც სახეზეა. შიდა ქართლის დასავლეთ რაიონებში კოლხური კულტურა, როგორც ჩანს, პირველად დაახლ. ძვ. წ. XIII-XII საუკუნეებიდან იწყებს გავრცელებას. კოლხური კულტურის დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთ რეგიონებში გვიანბრინჯაოს ადრეულ ეტაპებზე გავრცელების შესახებ საინტერესო მონაცემებს შეიცავს ნამოსახლარი „ციხურა“, რომელიც ზესტაფონის რაიონის სოფელ სვირში მდებარეობს. რაკი ზესტაფონის რაიონში დაახლ. ძვ. წ. XIV-XIII საუკუნეებში კოლხური კულტურა უკვე შესულია, მისი ელემენტების უფრო აღმოსავლეთით შიდა ქართლის დასავლეთ რაიონებში უკვე ძვ. წ. XII საუკუნიდან გავრცელების შესაძლებლობა ლოგიკურია. რაც შეეხება ყვირილის ზემო წელის აუზს, იქ

¹ ნ. ბერძენიშვილი. ეგრისი, აფხაზეთი (ეგრისი და ქართლთან მისი ურთიერთობის განვითარება). – საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990, გვ. 538.

ძვ. წ. XI საუკუნეზე უფრო ადრეული ხანის კოლხური კულტურის ძეგლები (ჯიეთი, მოდინახე, საბადური, მოდინახეს გვიანდელი სამარხები) ჯერჯერობით აღმოჩენილი არ არის. რამდენადაც ჩრდილო-დასავლეთ ქართლში კოლხური კულტურა ძირითადად აქედან და რაჭიდან უნდა გავრცელებულიყო, სავსებით ლოგიკურია ისიც, რომ თლიას ლოკალურ ვარიანტში, კერძოდ, თლიას სამაროვანზე კოლხური კულტურის არსებობა ძვ. წ. XIს. მეორე ნახევარზე (ან უკანასკნელ მეოთხედზე) ადრე არ დასტურდება.

კოლხური ტომების მოძრაობის ტალღა, განსაკუთრებით ძლიერი უნდა ყოფილიყო შიდა ქართლის ჩრდილო-დასავლეთ მხარეში, რადგანაც ძვ. წ. XIს. დასასრულიდან აქ მხოლოდ კოლხური კულტურაა გავრცელებული. ამ დროს ეს კულტურა, როგორც ჩანს, შედის ყობანის ცენტრალურ ვარიანტში და იქ ცვლის ე. წ. პროტოყობანურ კულტურას. ასეთი დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას გვაძლევს ის, რომ მიუხედავად ზოგიერთი საერთო ნიშნებისა, პროტოყობანური და კოლხური კულტურები ერთმანეთს გენეტიკურად არ ებმის. ამ ორი კულტურის ერთმანეთთან დეტალური შედარება ადასტურებს, რომ მაღალგანვითარებული კოლხური კულტურა ჩრდილოეთ კავკასიაში ძვ. წ. XIს. ბოლოს სამხრეთიდანაა შეტანილი. დაახლ. ძვ. წ. I ათასწლეულის დამდეგისათვის კოლხური კულტურის ელემენტები ფართოდ ვრცელდება ყობანის დასავლურ და აღმოსავლურ ვარიანტებშიც.

გვიანბრინჯაოს ადრეულ ეტაპებზე, როგორც ჩანს, მესხეთის ტერიტორია კოლხური და აღმოსავლურ-ქართული კულტურების თანაარსებობისა და თანხვედრის ზონას წარმოადგენდა. შესაბამისად, ამ დროისათვის ეს მხარე შეიძლება შერეული კულტურების ზონად განვიხილოთ. მეხჩის ციხის განძის აღმოჩენის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, პოსოფის პროვინციის ჩრდილოეთი ნაწილიც ამ ზონაში უნდა ექცეოდეს. ამ განძში ერთმანეთის გვერდით აღმოჩენილი აღმოსავლურ-ქართული და კოლხური ცულები სწორედ ორი კულტურის თანაარსებობაზე უნდა მიუთითებდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულ ხანაში მესხეთში კოლხური კულტურის ელემენტები ფართოდაა გავრცელებული, ჯერ-ჯერობით მაინც ისე ჩანს, რომ აქ პოსოფის მხარის ჩრდილოეთ ნაწილთან ერთად დაახლოებით თანაბრად იყო გავრცელებული აღმოსავლურ-ქართული და კოლხური კულტურა. ამიტომაც დღევანდელი მონაცემების საფუძველზე, ალბათ, უფრო მართებული იქნება გვიანბრინჯაოს ადრეულ ეტაპებზე ეს რეგიონი შერეული კულტურების ზონად მივიჩნიოთ. ძვ. წ. II ათასწლეულის მიწურულიდან ვიდრე ძვ. წ. I ათასწლეულის პირველი ნახევრის ჩათვლით კი მესხეთი კოლხური კულტურის გავრცელების არეალში შემოდიოდა.

მთლიანობაში, კოლხური კულტურის გავრცელების შიგნით სამი დიდი ლოკალური რეგიონი გამოიყოფა: I ვარიანტი: მთიანი ზონა, რომელიც ექვსი ლოკალური ვარიანტითაა წარმოდგენილი; II ვარიანტი: დაბლობისა და მთი-

სწინეთის ზონა ანუ ცენტრალური კოლხეთი; III ვარიანტი: მესხეთი. ასურული და ურარტული ისტორიული წყაროების ანალიზის საფუძველზე გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანაში კოლხური მოსახლეობის არსებობა შეიძლება ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთშიც ვივარაუდოთ (გ. მელიქიშვილი). აღნიშნულ ხანაში ამ რეგიონში კოლხური კულტურის გავრცელებაზე ბრინჯაოს განძებიც მიუთითებენ (ორღუ, ართვინი/ზაზას კალე). არქეოლოგიური გათხრების ჩატარებამდე შავიზღვისპირეთის ეს მხარე ჯერჯერობით მხოლოდ პირობითად შეგვეყვას კოლხური კულტურის გავრცელების არეალში. საბოლოოდ კი ამ კითხვას მხოლოდ არქეოლოგიური გათხრები გასცემს პასუხს.

JONI APAKIDZE

**ON THE SPREADING OF COLCHIAN
CULTURE**

In the paper general historiographic analysis of the scientific heritage existing around the Late Bronze and the Early Iron Age Colchian settlement sites and cemeteries is offered. It is noted that the present state of the problem and the results of the conducted studies give grounds to revise some traditional views concerning Colchian culture. At present there are sufficient grounds to consider as confirmed the distribution and existence of a single culture, namely, Colchian culture in Western Georgia, a part of Inner Kartli and the central part of the North Caucasus in the Late Bronze and the Early Iron Age. The term “*Koban culture*” or “*Colchian-Koban culture*” should be replaced by the term “*Colchian culture*”. Along with this, it is quite reasonable to use the notions such as “*the central variant of Koban*”, “*the Western variant of Koban*”, “*the Eastern variant of Koban*”, as they specify the location of these local variants of Colchian culture and their special place inside Colchian culture.

რეკავ სვისტანი

კატაულას შმ. გიორგის ეკლესია

კატაულას შმ. გიორგის სახელობის ეკლესიის რესტავრაციის საპროექტო სამუშაოებისათვის 2006 წლის ზაფხულში წარმოდებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიება მნიშვნელოვანი შედეგებით დამთავრდა¹. ძველმა ყურადღება ჯერ კიდევ გასული საუკუნის ოციანი წლების დასაწყისში მიიპყრო საკუროთხვეულში გამოვლენილი ქვასვეტის (სტელა) ფრაგმენტის გამო, რომლის რელიეფური დეკორი შეიცავს რელიგიურ-სიმბოლიკურ და წმიდა პერსონაჟების გამოსახულებებს, საერო პორტრეტთა დიდ რაოდენობას და ძველ ქართულ (ასომთავრულ) წარწერებს. პლასტიკური ხელოვნების ეს უნიკალური ძეგლი ადრე შესასაუკუნეების ქართლის ისტორიის მნიშვნელოვანი საბუთია².

ეკლესია მდებარეობს კასპის რაიონის სოფ. კავთისხევში, მდ. კავთურას მარჯვენა მხარეზე მონასელიანთ უბანში, მთა კატაულას სამხრეთ ფერდზე. მონასელიანთ უბანი არქეოლოგიურ რუკაზე 1963 წელს გამოჩნდა, მდ. კავთურას მარცხენა მხარეზე შემთხვევით აღმოჩენილ ოთხკუთხა, მრგვალ-გუმბათოვანი გადახურვის მქონე საკნისა (2,85X2, 27X3მ.) და დრომოსისაგან (სიგრძე-1,5მ., სიგანე-0,9-1,10მ., სიმაღლე-1მ.) შემდგარი აკლდამის გამო, რომლის კედლები დუღაბზეა ამოყვანილი კლდის ქვითა და ბრტყელი აგურით, ხოლო კედლები და იატაკი კირითაა შელესილი.

¹ საქართველოს საპატრიარქოს თანხმობითა და საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტროს ნებართვით ძეგლის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური სამუშაოები აწარმოა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ო. ლორთქიფანიძის არქეოლოგიის ინსტიტუტის კლასიკური და შუა საუკუნეების სექტორის უფროსმა მეცნიერ-თანამშრომელმა რეზო ხვისტანმა

² **Г. Н. Чубинашвили.** Вновь открытый памятник древней культуры (1924). – *Вопросы истории искусства*. Тб., 1970, გვ. 140; **გ. ჩახანიძე.** გრიგოლ ევპატოსის ძეგლი. – *სახისტორიო მონამბე*, I. თბ., 1925, გვ. 261-263; **ა. ჯავახიშვილი.** საქართველოს ძველი საკულტო-მემორიალური ძეგლები. 1949, ხელნაწერი, გვ. 1-12; **Н. Г. Чубинашвили.** Хандиси. I. Тб., 1972, გვ. 102, 108; *ქართული წარწერების კორპუსი*, დაპიდარული წარწერები. I. აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-Xსს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა **ნ. შოშიაშვილმა**. თბ., 1980, გვ. 119-123; **მ. მგალობლიშვილი.** კატაულას შმ. გიორგის ეკლესია. – *საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლების აღწერილობა*. თბ., 1990, გვ. 168; **К. Мачабели.** Каменные кресты Грузии. Тб., 1998, გვ. 166-178; **გ. ჯავახიშვილი.** ადრევეოდალური ხანის ქართული სტელები. თბ., 1998, გვ. 37-38.

საკნის კუთხეებში 1,4მ. სიმაღლეზე აგურით ისრული ტრომპებია გადაყვანილი, რომელთაგან იწყება აგურის სფერული გადახურვა. დროშის შესასვლელთან ორსაფეხურიანი კიბეა შემორჩენილი. გუმბათს ზემოდან ფილაქები ადევს, შემდეგ ქვის გროვა და მიწაყრილი. საკნის სამხრეთ და დასავლეთ კედლების ზედა ნაწილში დაყოლებულია შიგნით დაქანებული თიხის მილები, რომელთაც გარეთა ნაწილი ყრუდ აქვთ დახშული. მილების დანიშნულება გაურკვეველია.

აკლდამაში ძვლები არეულად ეყარა, რაც იმას ადასტურებს, რომ იგი ადრევე გაუძარცვავთ. აკლდამის არქიტექტურას XVI-XVIII საუკუნეების ქართლ-კახეთის უძრავლეს ნაგებობათათვის დამახასიათებელი ტიპური ნიშნები ახასიათებს¹. არქეოლოგიური სამუშაოების დაწყებამდე კატაულას სამნაწილიანი ტაძრის გეგმის გარჩევა ძნელი იყო, რადგან მისი გვერდითა სათავსოების ჩამომხობილი კედლები საუკუნეების განმავლობაში წარმოქმნილი მიწისა და ღორღის სქელი ფენით იყო დაფარული, რომელზეც ხეები და ეკალ-ბარდი იყო ამოსული. ნაგებობის ირგვლივ ანალოგიურ მასას ერთი მეტრიდან ორმეტრნახევრამდე სისქის „ფენა“ ჰქონდა წარმოქმნილი. ღორღისა და მიწის სქელი ფენით იყო დაფარული ცენტრალური სათავსოს იატაკიც.

შენობის ტერიტორიის დიდი სიფრთხილით გაწმენდის შემდეგ მიწის ზედაპირზე მოიხაზა ძლიერ დაზიანებული, მაგრამ ძველი, შენარჩუნებული თავდაპირველი კედლების ნაშთები. გამოვლენილი ტაძრის სახე ასეთია: ერთმანეთის გვერდით განლაგებული სამი წაგრძელებული სადგომი (ნავი) ერთმანეთთან კარებითაა დაკავშირებული, სადაც შუა სადგომი დანარჩენ ორზე უფრო მაღალი და ფართოა. ჩრდილოეთის სადგომი ორ დანარჩენზე რამდენადმე მოკლეა და ცენტრალური ნავის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში საფეხურადაა შეჭრილი (ტაბ. I, 1; ტაბ. II).

გარეთა ფორმებითა და ფასადზე მკაფიოდ გამოვლენილი სილუეტით ეკლესია ბაზილიკას ჰგავს, მაგრამ სივრცის ორგანიზებითა და კონსტრუქციული აზრით ბაზილიკისაგან სრულიად განსხვავებულია. ინტერიერში შიდა სივრცე კედლებითაა დაყოფილი სამ ნაწილად, სამ ცალკე „ეკლესიად“, რომლებიც ერთმანეთთან გასასვლელებითაა დაკავშირებული.

გეგმაში სწორკუთხედის ფორმის მქონე ტაძრის (11,25X8,42 მ.) ცენტრალური „ეკლესიის“ (8,42X5,72 მ.) აღმოსავლეთ ნაწილში ნახევარწრიული ფორმის აფსიდია ჩაწერილი. აფსიდის ღერძზე თაღოვანი სარკმელია გაჭრილი, ხოლო ჩრდილოეთით – ერთი ნიში. საკურთხევლის სივრცე ფართო მხრებითა და მათზე დაყრდნობითი ნახევარწრიული ფორმის თაღითაა გამოყოფილი. თაღი ქვიშაქვის იმპოსტებს ეყრდნობა, რომელთა მაღალ ტანს

¹ ბ. ჯორბენაძე. კავთისხევი. – *საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლების აღწერილობა*. თბ., 1990. გვ. 150.

რამდენადმე წინწამოწეული თარო აგვირგვინებს. კამარის შემსუბუქების მიზნით კონქაში კირხსნარით შედუღებული ქვევრია ჩაშენებული.

განათებისათვის, საკუროხველის სარკმლის გარდა, ორი სწორკუთხა სარკმელია დასავლეთით და სამხრეთით. კონქიცა და ნახევარწრიული კამარაც წვრილი ქვითაა ამოყვანილი კირის ხსნარზე. ინტერიერში, განსაკუთრებით აფსიდაში, რომელიც თავდაპირველად შესაღესად არ უნდა ყოფილიყო გათვალისწინებული, ყურადღებას იპყრობს წყობაში ცერად ჩასმული მოზრდილი ქვების მწკრივები, რაც დეკორატიულ მორთულობად აღიქმება. როგორც შემორჩენილი მოხატულობის ფრაგმენტებით ირკვევა, მოგვიანებით იგი მაინც შეუღესავთ.

ნავში („ეკლესიაში“) ორი არქიტრაჟული შესასვლელია – სამხრეთი კედლის დასავლეთ მონაკვეთში და ჩრდილო კედლის აღმოსავლეთ მონაკვეთში, აფსიდის მოედნის წინ. აფსიდის თავდაპირველი მოედანი შემდგომში გადაუკეთებიათ, გაუფართოვებიათ, წინ წამოუწევიათ და აუმაღლებიათ. ამ დროს დაუფარავთ თავდაპირველი კანკელის (?) საფუძვლის ქვა, რომელზეც ქართული ადრექრისტიანული რელიეფებისათვის დამახასიათებელი მოტივი, წრეში ჩასმული („ბოლნური“), გვერდიგვერდ განლაგებული სამი ტოლმკლავა ჯვარია ამოკვეთილი.

პირველი ჯვარი სამმაგ წრეშია ჩასმული. ფორმით იგი მცხეთის ჯვრის სამხრეთის შესასვლელის რელიეფზე და დმანისის სტელაზე გამოსახული ჯვრების ანალოგიურია. მომდევნო, კვარცხლბეკზე (ორსაფეხურიან საყრდენზე – ბუნზე) აღმართული ჯვარი ნახევარწრეშია ჩასმული. მესამე ჯვარი სამმაგ წრეშია ჩასმული, მის მკლავებს შორის სიმეტრიულადაა მოთავსებული ვარდულები (ტაბ. I,2). აქვე აღმოჩნდა აფსიდის გაფართოვებისას კედელში ხურდად ჩატანებული ადრე შუასაუკუნეების წითლად მოხატული, ბრტყელი, გვერდებაკეცილი კრამიტის ნატეხები.

გამოვლენილი რელიეფურ ჯვარზე გამოსახული ვარდულის შესახებ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ქართულ ადრექრისტიანულ ხელოვნებაში ვარდული რელიეფური დეკორის ერთ-ერთი აუცილებელი ელემენტია. ვარდული, როგორც მნათობის სიმბოლო, გვხვდება ქრისტეს და სხვა წმინდანების გამოსახულებათა ფონზე¹. ვარდულები გვხვდება სიმეტრიულად მოთავსებული ჯვრის მკლავებს შორის (ხანდისი, ჟალეთი, ბოლნისი), ვარდული სტელა – ჯვრის ცენტრში, მკლავების გადაკვეთის ადგილას (ახალი-გორა, ბოლნისი)². ბოლოს ვარდული ხდება თვით ჯვრის ექვივალენტი და ხშირად ისევე გვხვდება კვარცხლბეკზე აღმართული, ან აყვავებული რტოებით ისევე შემკული, როგორც ჯვრის გამოსახულება. მაგალითად, სათხის ეკლესიის ერთ-

¹ Н. Аладашвили. Монументальная скульптура Грузии. М., 1977, გვ. 18, ნახ. 11.

² ნ. ჩუბინაშვილი. ქვემო ქართლის სტელა-ჯვრები. – *ძეგლის მეგობარი*, № 30, 1972, გვ. 35.

ერთ სტელაზე ორ გვერდზე ჯვრის გამოსახულებაა, ორზე კი რტოებს შორის მოთავსებული ორმაგი ვარდულისა¹, ან კიდევ დმანისის ქვა-ჯვარზე, სამ გვერდზე კვარცხლბეკზე აღმართული ჯვარია გამოსახული, მეოთხეზე კი, ისეთივე კვარცხლბეკზე, წრეში ჩასმული ვარდული².

ჩრდილოეთის ნავი („ეკლესია“) უაფსილოა (6X2,5 მ), რომელიც თითქმის მთლიანად დანგრეულია. იგი პირდაპირ წყობით ეკვრის ცენტრალური „ეკლესიის“ კედელს. ამ უკანასკნელზე კამარის დასაყრდნობად აგებული სამმალიანი თაღედია შემორჩენილი ორი სწორკუთხოვანი ბურჯით (ტაბ. IV,2). ბურჯები და თაღები ნატეხი ქვითაა ნაწყობი. ცენტრალურ „ეკლესიასთან“ დამაკავშირებელი კარის არქიტრავეული დიობი თაღქვეშაა მოქცეული.

ამ სათავსოში შესასვლელი მხოლოდ ცენტრალური „ეკლესიის“ შიგნითა სივრციდან, უშუალოდ საკურთხეველის სიანლოვიდანაა, რაც, ალბათ, იმაზე მიუთითებს, რომ მას თავდაპირველად სასამსახურო სათავსოს, საწესო სამოსელისა და სხვა ინვენტარის საცავის (სალარო) დანიშნულება უნდა ჰქონოდა. მოგვიანებით იგი საძვალედ გამოუყენებიათ. სათავსოში უამრავი თავის ქალა და ჩონჩხი იყო უსისტემოდ მიმოხეული. სათავსოს სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში ფილაქვით დახურული ორი ორმო-სამარხი გაიწმინდა. ორმოები გაჭრილია ქვა-ლორღიან ნიადაგში. ორმოს ზომებია: 1,50X40. სამარხებში თითო ინდივიდია დაკრძალული, დამარხვის წესი ქრისტიანულია. სამარხები უინვენტარია.

სათავსოს აღმოსავლეთ ნაწილში, შესასვლელის წინ აღმოჩნდა კაპიტელიანი სტელის ფრაგმენტი (სვეტის სიგრძე – 1,27 მ; კაპიტელის განი – 28 სმ; სვეტის განი – 26 სმ). კვარცნარევი კირქვის ოთხწახნაგა სვეტის კუთხის წიბოები ცერადაა ჩამოთლილი და მონაცვლეობით საპირისპიროდ მიმართული „კონცენტრული რკალების“ რიგითაა შემკული. წახნაგების ზედაპირი ე. წ. „თევზიფხურით“ მოჩარჩოებულ, არათანაბარ სწორკუთხა არეზადაა დაყოფილი, სადაც ხალიჩისებურად დაფარულ დაბალ რელიეფში შესრულებული, ერთმანეთის თავზე ვერტიკალურად განლაგებული, მყურებლისაკენ მომზირალი, ბრტყელი, თითქმის უსხეულო წმინდა პერსონაჟები და საერო პორტრეტები, აგრეთვე რელიგიურ-სიმბოლიკური გამოსახულებებია. წმინდა პერსონაჟებისა და საერო პორტრეტების ფონის თავისუფალ ადგილებში ამოღარულია ასომთავრული წარწერები, სადაც უცნობი ისტორიული პირებია მოხსენიებული (სურ. 1). საერო პორტრეტების, რელიგიურ-სიმბოლიკური გამოსახულებების, წმინდა პერსონაჟებისა და ძველი ქართული (ასომთავრული) წარწერების შემცველი სტელის რელიეფური დეკორის შეს-

¹ ვ. ჯაფარიძე. ადრეული შუა საუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები ქვემო ქართლიდან. თბ., 1982, გვ. 104, ტაბ. IX.

² კ. მანაბელი. ქვაჯვარას გამოსახულება ძველ ქართულ რელიეფებზე. – საბჭოთა ხელოვნება № 7, 1988, გვ. 65.

წავლა, რომელიც მრავალგვარი ინფორმაციის წყაროა, ვფიქრობთ, ადრე შუასაუკუნეების საქართველოს სულიერი და სოციალური ცხოვრების მრავალ საკითხს მოფენს შუქს. მისი ხალიჩისებურად დაფარული დაბალ რელიეფში შესრულებული პლასტიკური გამოსახულებები, ჩარჩოების გრაფიკული ორნამენტი და განსაკუთრებული ხატოვანი მეტყველებით შესრულებული რელიეფური სახეების კვეთის მანერა სრულად ემთხვევა ამავე ეკლესიის საკურთხეველში ადრე აღმოჩენილი, ზემოთაღნიშნული სტელის გრაფიკული ორნამენტისა და რელიეფური სახეების კვეთის მანერას. დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ისინი თანადროულნი არიან, ერთ სახელოსნოშია დაზადებული და, შესაძლოა, ერთი ოსტატის ნახელავიც იყოს.

ვარაუდობენ, რომ საქართველოში ადრეული ხანის ქრისტიანული, ქვისგან გამოკვეთილი საკულტო ძეგლების – სტელების აღმართვის ჩვეულება ქრისტიანობის გავრცელების დროიდან მომდინარეობს და თავდაპირველად ახალი სარწმუნოების, ქრისტიანობის აღიარებას, ნათელლებას გამოხატავდა. სტელები ღია ცის ქვეშ, ხშირად ეკლესიის გვერდით აღმოსავლეთ მხარეს იდგებოდა¹. V-VII საუკუნეებში სტელა ჯვრების ინტენსიური აღმართვა, სხვა მოსაზრებით, ირანის მიერ ძალით თავს მოხვეულ ზორასტრიზმთან ბრძოლას უკავშირდება².

სამხრეთის აფსიდისანი „ეკლესიაც“ (8,42X2,87 მ.) დანგრეულია. ნაღისებური აფსიდის ცენტრზე მაღალი და ვიწრო ნიშია, რომლის თაროზე მრგვალი ფორმის მომწვანო ფერის ბრტყელი ქვაა ოთხკუთხა ფოსოთი, შესაძლოა, ჯვრის საფუძველი. აფსიდის მოედანი წაშლილია გვიანდელი ორმოსამარხების მიერ. ტაძარში ერთადერთი შესასვლელი სათავსოს სამხრეთი კედლის დასავლეთ მონაკვეთშია. ჩრდილოეთ მხარეზე, კამარის დასაყრდნობად, აქაც ორი სწორკუთხა ბურჯით სამმალიანი თაღელია პირდაპირი წყობით მიკრული ცენტრალური „ეკლესიის“ სამხრეთ კედელზე (ტაბ. IV, 3).

ეკლესიის სქელი კედლები სხვადასხვა ზომის ტლანქად დამუშავებული ქვითაა ნაშენი კირის ხსნარზე. წვრილი ქვის გვერდით გვხვდება დიდი ლოდებიც. კარგად გათლილი კვადრები, რომელსაც მწვანე ფერის ქვაც ურევია, მხოლოდ კუთხეების, თაღებისა და სარკმელებისათვისაა ნახმარი. ნაგებობას სამკაულები არა აქვს. მის მხატვრულ ეფექტს აძლიერებს ფასადზე სხვადასხვა ზომისა და ფერის ქვების მონაცვლეობა. შენობის აღმოსავლეთი კედელი პირდაპირი წყობით ეკვრის საგანგებოდ ვერტიკალურად ჩაჭრილ ფერდს, რის შედეგადაც აღმოსავლეთის ფასადი მიწის ზედაპირიდან გაცილებით დაბალია, ვიდრე დასავლეთისა. ამგვარი გადაწყვეტით ნაგებობა ბუნების სილამაზესთანაა შერწყმული (ტაბ. V, 3).

გათხრებმა გამოავლინა სამშენებლო (ბრტყელი, გვერდებაკეცილი, წით-

¹ გ. ჯავახიშვილი. ადრეფეოდალური ხანის ქართული სტელები. თბ., 1998, გვ. 5.
² ნ. ჩუბინაშვილი. ქვემო ქართლის სტელა-ჯვრები., გვ. 47.

ლად მოხატული და მოუხატავი კრამიტი) და სამზარეულო (მოუჭიქავი და მოჭიქული ჭურჭელი) კერამიკის, აგრეთვე მინის ჭურჭლის მრავალრიცხოვანი ფრაგმენტები¹, რომლის მიხედვით ირკვევა, რომ ეკლესია აშენების დროიდან უწყვეტად ფუნქციონირებდა გვიან შუასაუკუნეებამდე (XVII-XVIII სს.). ეკლესიის ირგვლივ სამაროვანია, რომლის ნაწილი, სამწუხაროდ, რესტავრაციისათვის წარმოებული მიწის სამუშაოებისას გაანადგურეს (თალოვანი აკლდამა, ქვაყუთები), ნაწილი გადარჩენილია.

კატაულას წმ. გიორგის სახელობის ეკლესია წარმოადგენს უგუმბათო ტაძრის ნაირსახეობას, ადრე შუასაუკუნეების ე. წ. „სამეკლესიიანი ბაზილიკის“ მარტივ ვარიანტს. საქართველოს ადრეული შუასაუკუნეების საკულტო ხუროთმოძღვრება (IV საუკუნიდან VII საუკუნის შუა წლებამდე), რომელიც ნაწილობრივ ემთხვევა ევროპული და წინააღმოსავლური ხელოვნების ე.წ. „ძველქრისტიანულ ხანას“, ქართული ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების პირველი აყვავების ხანაა. აღნიშნულ ხანაში საქართველოში შემუშავდა ბაზილიკის თავისებური ვარიანტი, რომელსაც ქართველმა მეცნიერებმა „სამეკლესიანი ბაზილიკა“ უწოდეს. გარედან თავისი „პროფილით“ იგი არ განსხვავდება ჩვეულებრივი სამნავიანი ბაზილიკისაგან, მაგრამ შიგნით ნაკები ერთმანეთისაგან ბოძებით კი არ არის გაყოფილი, არამედ კედლებითაა გათიშული, ე. ი. არსებითად, აქ ერთ შენობაში გაერთიანებული სამი დამოუკიდებელი სამლოცველოა.

ამ ტიპის საკულტო ნაგებობების ზოგადი გენეზისი, გავრცელების დიაპაზონი და ქრონოლოგიის საკითხები სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში საკმაოდ კარგადაა გარკვეული. ბაზილიკის ეს ტიპი სხვა ქვეყნებშიც გვხვდება, მაგრამ ამ ტაძრებმა ჩვენში საინტერესო ევოლუცია განიცადეს, წმინდა ქართული წარმომავლობის განსაზღვრულ დამოუკიდებელ ტიპად ჩამოყალიბდნენ და მხატვრულად დასრულებული ნაწარმოების სახე მიიღეს². საქართველოში „სამეკლესიანი ბაზილიკების“ აგება კახეთიდან იწყება, სადაც ამ ტიპის ორ ათეულამდე ძეგლია შემონახული, თუმცა ამ საერთოქართული კულტურული მოვლენის ამსახველი ძეგლები ქართლსა და აფხაზეთშიც მრავლად შემოგვრჩა. ძველევართა აზრით, „სამეკლესიანი ბაზილიკის“ წარმოშობა დღის განმავლობაში წირვის რამდენიმეჯერ გადახდისა და ყოველი წირვისთვის ცალკე საკურთხევის ქონის აუცილებლობამ განაპირობა³.

ამ სახის ძეგლების უძველეს ნიმუშებს, რომლებიც VI ს-ის შუა

¹ აღნიშნული მასალა ცალკე გამოქვეყნდება.

² **Г. Н. Чубинашвили.** Церковь близ сел Болнис-Капанакчи. – *Христианский восток*, т. V, вып. III. Петроград, 1916, გვ. 67. **გ. ჩუბინაშვილი.** ქართული ხელოვნების ისტორია, ტ. I. ტფ., 1936, გვ. 65-66; **Г. Н. Чубинашвили.** Архитектура Кахетии. Тб., 1959, გვ. 141.

³ **ვ. ბერიძე.** ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება. თბ., 1974, გვ. 25.

წლებს მიეკუთვნებიან, ელემენტარული აღნაგობა აქვთ: ერთიმეორის გვერდით განლაგებულ სამ წაგრძელებულ სადგომს ერთმანეთთან კარები აკავშირებს. შუა სადგომი გვერდითებზე მაღალი და ფართოა, რის გამოც შენობას გარედან ნამდვილი ბაზილიკის იერი აქვს. VII საუკუნიდან, როცა ახალი პრაქტიკული მოთხოვნები გაჩნდა, მხატვრული ამოცანებიც უფრო მკაფიოდ ჩამოყალიბდა, სამეკლესიანი ბაზილიკების ტიპი თანდათან გართულდა, კომპოზიციურად უფრო მთლიანი და შეკრული გახდა; გვერდითა ნაგები ერთმანეთს დასავლეთის შემაერთებელი გალერეით დაუკავშირდა. ამ გალერეიდანაა შესასვლელი შუა ეკლესიაში (ნავში), რომელიც ნაგებობის დომინანტის მნიშვნელობას იძენს. ცალკე გამოიყო რიტუალისთვის საჭირო სადიაკონე და სამკვეთლო. გაჩნდა ახალი მოტივი – მრგვალ თაღებზე დაყრდნობილი, გვერდითა ეკლესიების ორ ან სამთლიანი ღია შესასვლელი. ბაზილიკის ეს თავისებური ვარიანტი არსებობას X საუკუნემდე განაგრძობს.

კატაულას წმ. გიორგის სახელობის ეკლესია აღნაგობით საქართველოში გავრცელებული „სამეკლესიანი ბაზილიკების“ პირველი ნიმუშების მსგავსია. აქ არ არის დასავლეთის შემაერთებელი ნაწილი განაპირა ეკლესიებს შორის, არ არის შესასვლელი დასავლეთის მხრიდან. კატაულას წმ. გიორგის ადრეულობაზე მეტყველებს ქართული ადრექრისტიანული რელიეფებისათვის დამახასიათებელი მოტივი – წრეში ჩასმული (ბოლნური) ტომკლავა ჯვრები. ეკლესია კომპოზიციურ მსგავსებას ავლენს კახეთის ზოგიერთ ძეგლთან, მაგალითად, ბოლნისხევის წმ. ევსტატეს ეკლესია გრემთან და ვაზისუბნის „სამკარიან“ ეკლესიასთან. ეს ძეგლები VI ს-ით თარიღდება¹. კატაულას წმ. გიორგის „სამეკლესიანი ბაზილიკის“ ჩრდილოეთის „ეკლესიის“ ოთხკუთხა ფორმის აბსიდის მსგავსი აბსიდები გვხვდება კონდამიანის, ველისციხის, ოთარაანის, ვაზისუბნის, შილდის და საბუის „სამეკლესიანი ბაზილიკებში“. აბსიდის ოთხკუთხა ფორმას გ. ჩუბინაშვილი „სამეკლესიანი ბაზილიკების“ თანდათანობითი განვითარების ეტაპად თვლის².

სტილისტური ნიშნებით კატაულას წმ. გიორგის სახელობის ეკლესია სამეკლესიანი ბაზილიკის მარტივ ვარიანტს წარმოადგენს. ტაძრის სახე ჯერ კიდევ მხატვრულად შეუქმნავებელია და არქაულობის ამკარა ხასიათს ატარებს. ქვემო ბოლნისისა (V-VI სს.)³ და გაგრის (VI ს.)⁴ სამეკლესიანი ბაზილიკების მსგავსად აქაც არ არის შემაერთებელი ნაწილი განაპირა ეკლესიებს შორის, არ არის შესასვლელი დასავლეთის მხრიდან, რომლებიც

¹ **Г. Н. Чубинашвили.** Архитектура Кахетии..., გვ. 161, 159.

² **Г. Н. Чубинашвили.** Архитектура Кахетии..., გვ. 163.

³ **Г. Н. Чубинашвили.** Церков близ селения..., გვ. 107, 115; **ვ. ბერიძე.** ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება..., გვ. 94.

⁴ **ი. ბერძენიშვილი.** აფხაზეთის „სამეკლესიანი ბაზილიკები“. – *მართლმადიდებლობა აფხაზეთში და ეროვნული თვითიდენტიფიკაციის საკითხები.* თბ., 2005, გვ. 57.

ამ ტიპის შენობებში მხოლოდ VII საუკუნიდან, ახალი მოთხოვნების გამო (როცა რიტუალისათვის საჭირო სადიაკვნე და სამკვეთლო გამოყვეს) ჩნდება¹.

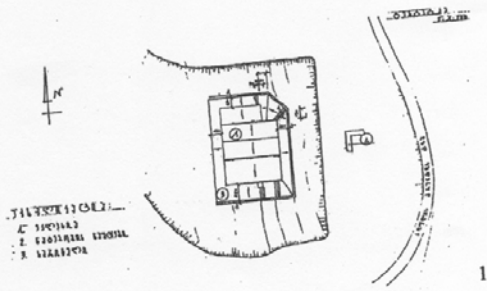
ამრიგად, ხუროთმოძღვრულ-სტილისტური ნიშნებით კატაულას წმ. გიორგის ეკლესიის არქიტექტურა VI-VII საუკუნეებს უკავშირდება. „სამეკლესიანი ბაზილიკების“ პირველი ნიმუშებისათვის დამახასიათებელი მარტივი კომპოზიცია (შენობის დომინანტის, განაპირა „ეკლესიების“ შემაერთებელი გალერეისა და მრგვალ თაღებზე დაყრდნობილი ღია შესასვლელების არარსებობა), სტილისტური ნიშნები, სამშენებლო ტექნიკა, არსებული პარალელები და არქეოლოგიური მასალა (სამშენებლო კერამიკა, რელიეფური ჯვრები) მყარ საფუძველს იძლევა კატაულას წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიის აშენების დროდ VI-VII საუკუნეების მიჯნა მივიჩნიოთ.

¹ გ. ჩუბინაშვილი. ქართული ხელოვნების ისტორია., გვ. 66; Г. Н. Чубинашвили. Архитектура Кахетии., გვ. 141.

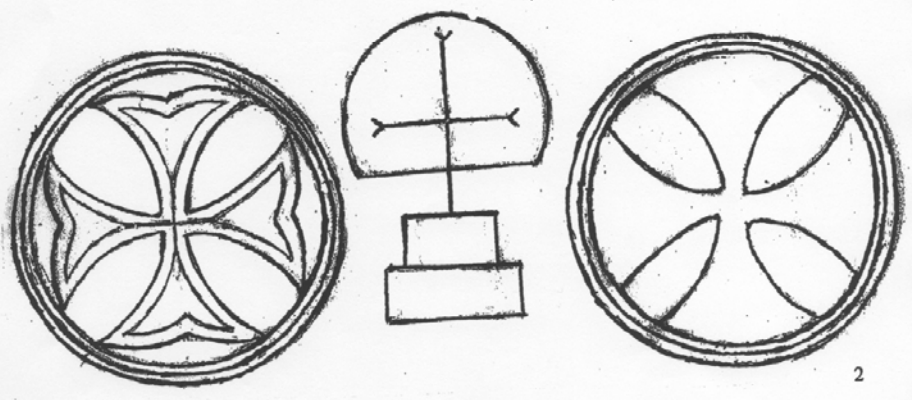
REVAZ KHVISTANI

KATAULA'S ST. GEORGE'S CHURCH

Kataula's St. George's Church situated in Kavtiskhevi village of the Kaspi Region, Kartli, attracted the attention of the scientists in the 1920's of owing to the stone-pillar (Stele) found in the altar whose relief decor contains the images of religious-symbolic and holy characters, mundane portraits and the Old Georgian legends (Asomtavruli). The summer archaeological expedition of 2006 organized by the Otar Lortkipanidze Institute of the Georgian National Museum (headed by R. Khvistani) and conducted with the aim of projection and restoration of Kataula's St. George's Church yielded significant results. After the removal of the detritus and the thick layer of earth from the monument there appeared the old damaged but the primary form of the church. It is a peculiar version of the basilica made in medieval Georgia, a construction with a simple composition characteristic of the first patterns of a three-church basilica (11.25X8.42 m). Among the material found in the monument as a result of the archaeological excavations (the kitchen, the building ceramics, the earthenware, the relief crosses) of particular interest is the stone-pillar (stele) whose relief decor in the altar of the church's central nave like the formerly discovered stone-pillar's relief carving manner contains analogically executed images of religious-symbolic and holy characters, mundane portraits and the Old Georgian legends (Asomtavruli). The archaeological material, the building techniques, the stylistic sing and the existing parallels (the Lower Bolnisi's and the Old Gagra's tree-church basilicas dated 6th century) gives us every reason to suppose that Kataula's St. George's Church was built in the 6th century.

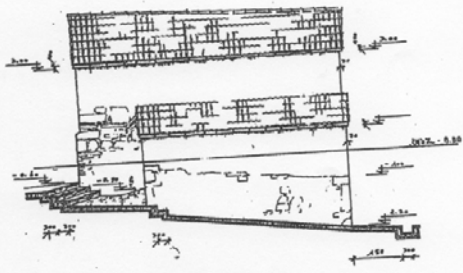

1

2

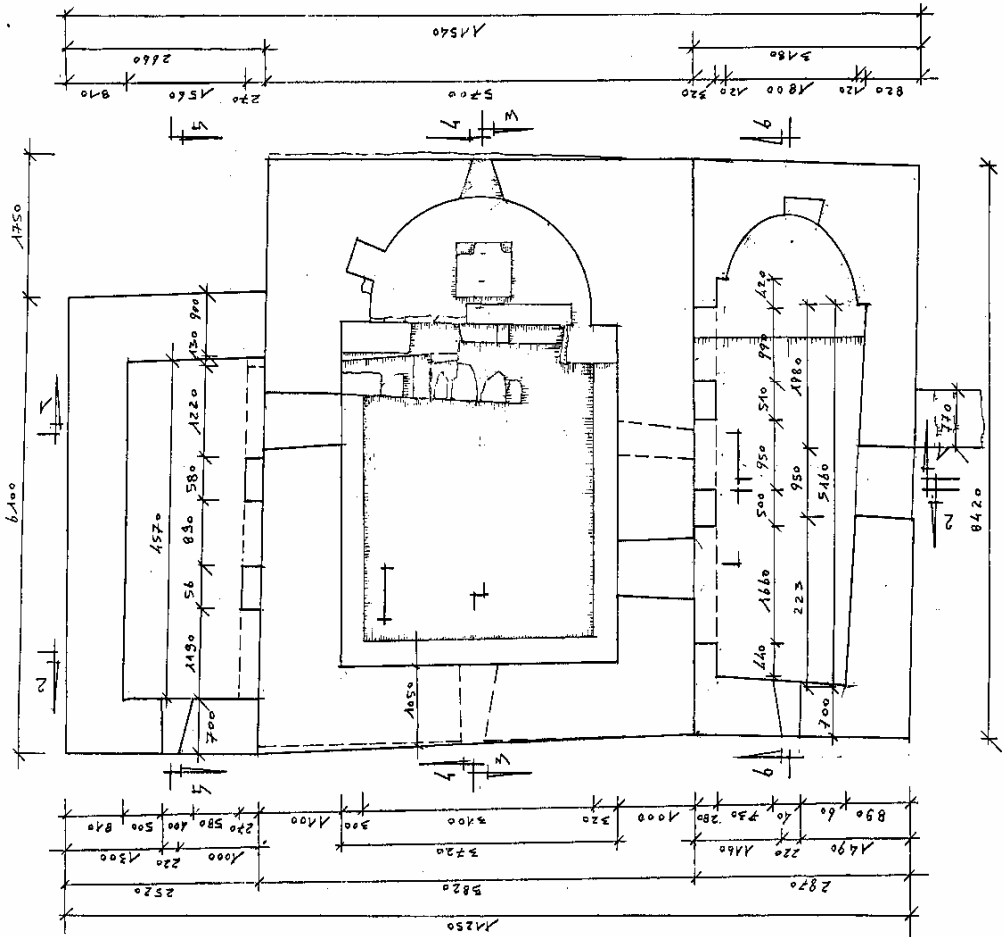
100-1-100

3

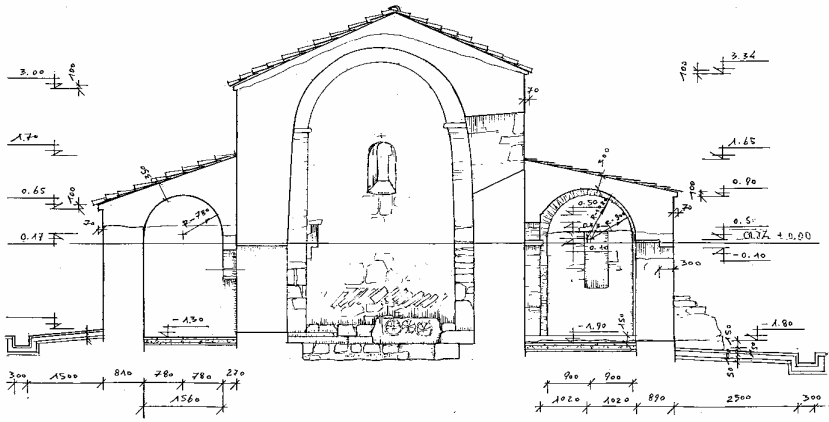
000.1

05:1-2
 0.1102R

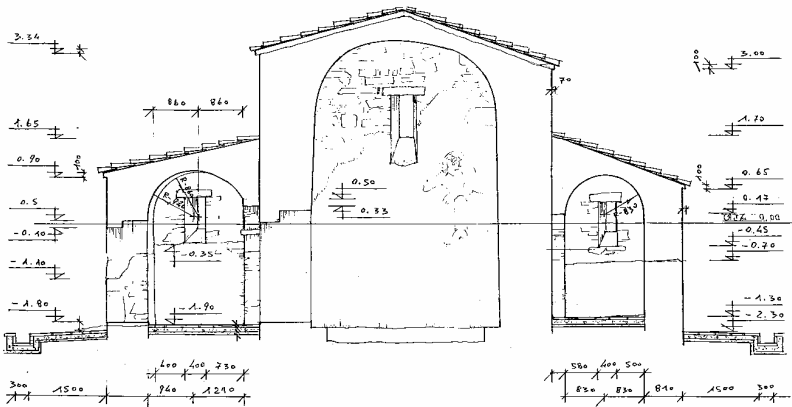
898. II

ჭარბი 1-1
2-3:58

1

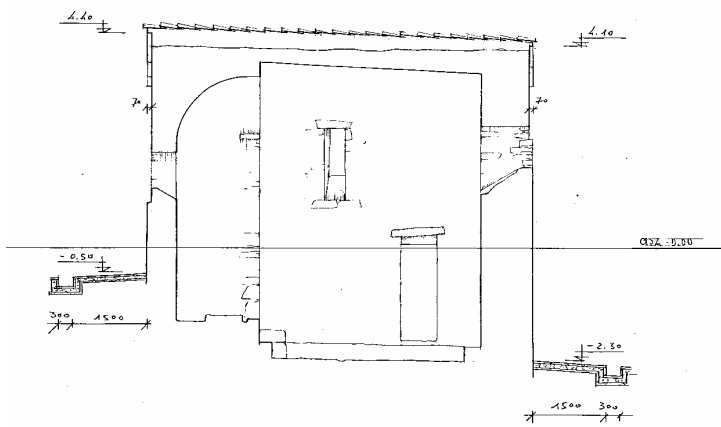
ჭარბი 2-2
2-3:50

2

ჭარბი III

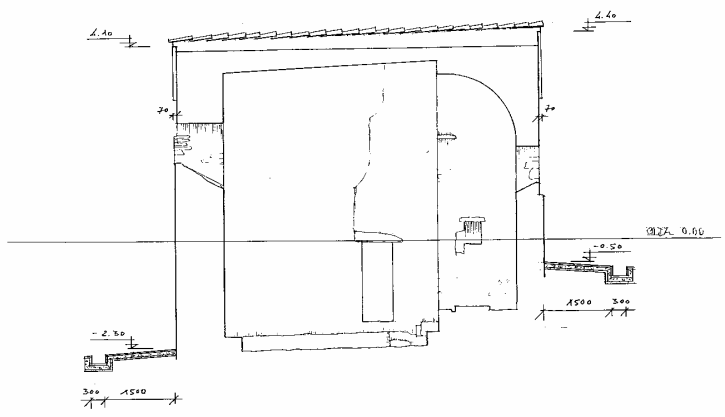
სანაოსნო მუშაობა
1924-25

3

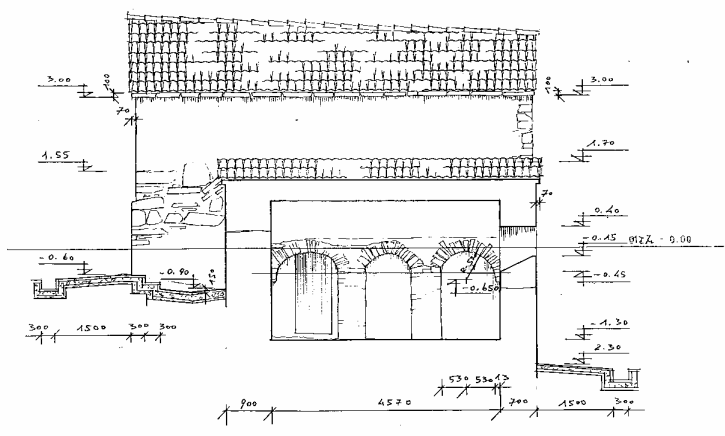
ფიგ. III

სურათი 4-4
2-1:50

1

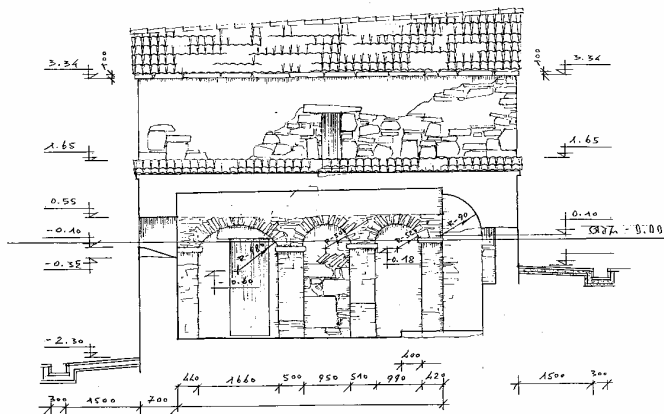
სურათი 5-5
3-1:50

2

ფიგ. IV

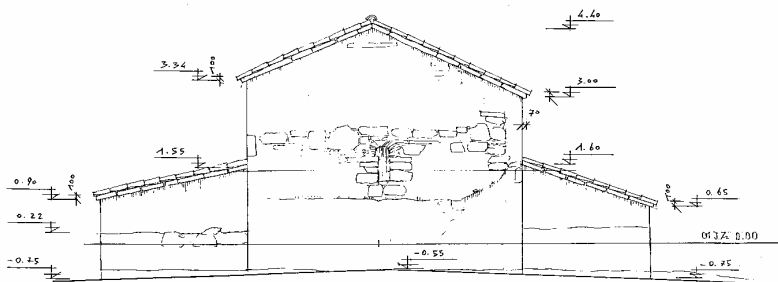
ჭრის ნახატი 6-6
8-1:50

3

ჭრ. IV

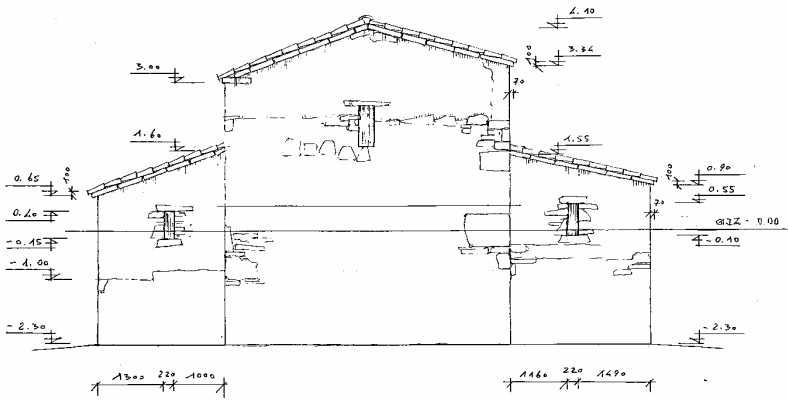
სიღრმე: 0:00
სიღრმე: 0:00

1

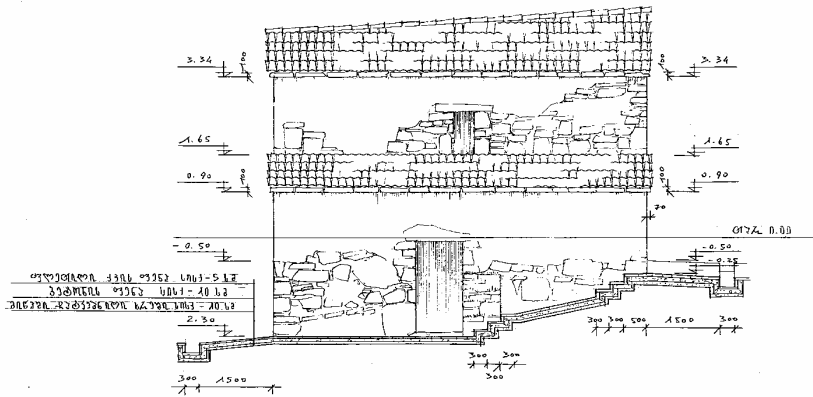
ჭრ. V

სამშენი ნაგებობის გეგმა
 2-1:50

2

სამშენი ნაგებობის გეგმა
 3-1:50

3

ტაბ. V

სურ. 1

პოლიტოლოგია, სოციოლოგია

დაზმირ ჯოჯუა

1991 წლის აგვისტოს კუთხი და
საქართველო

როცა 1870-1871 წლების საფრანგეთ-პრუსიის ომის შემდეგ საფრანგეთის მესამე რესპუბლიკის პირველმა პრეზიდენტმა ა. ტიერმა ცნობილ გერმანელ ისტორიკოსს რანკეს ჰკითხა: – ვის ებრძვის გერმანია ნაპოლეონს III-ის დამხობის შემდეგ? – რანკემ უპასუხა: „გერმანია ებრძვის ლუდოვიკო XIV-ს“. პასუხი სავსებით ნათელია იმათთვის, ვისაც თუნდაც ზედაპირული წარმოდგენა აქვს ევროპის ისტორიაზე: მისი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ელზასი და ლოთარინგია საფრანგეთმა სწორედ ლუდოვიკო XIV-ის დროს შეიერთა¹. ამავე ლოგიკით, ვთქვათ, გერმანია 1914-1918 წლებში ებრძოდა ივანე მრისხანესა და პეტრე პირველს.

1991-1993 წლებში რუსეთი ებრძოდა დავით აღმაშენებელსა და გიორგი ბრწყინვალეს, სიმონ I-სა და ილია ჭავჭავაძეს, ე.ი. ებრძოდა არა ზ. გამსახურდიას „დიქტატურას“ და „ავტორიტარულ მმართველობას“, არა ოსებისა და აფხაზების „გენოციდის“ სურვილით შეპყრობილ ქართულ „ფაშიზმს“, არამედ საქართველოს ერთიანობის სტრატეგიას, მისი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი აღდგინების იდეას. ამ ბრძოლაში კრემლის იმპეროკრატიას მრავლად ჰყავდა საყრდენი ძალების როლში XX საუკუნის ლიბარტი ბაღვაშები თუ „ცივის მთაზე გაჟღეტილი ერისთავები“, დაუდ-ხანები თუ სერგო ორჯონიკიძეები. აქ საქმე მხოლოდ იმაში როდია, რომ რუსეთი ცდილობდა და ყოველთვის ეცდებოდა ქართული მიწების მიტაცებას ე.წ. „მცოცავი ანექსის“ გზით. ეს პრობლემა გაცილებით რთული და მრავალწახნაგოვანია და მისი ობიექტური გააზრება მხოლოდ გეოპოლიტიკის კონფიგურაციის სტრუქტურების პრიზმაშია შესაძლებელიც და აუცილებელიც.

XX საუკუნის 80-იანი წლების მეორე ნახევარში საბჭოთა კავშირში საგრძნობლად გააქტიურდნენ მძლავრი ტექტონიკური ძალები, რომელთაც შეეძლოთ ამ იმპერიის მთელი გეოპოლიტიკური კონფიგურაციის რადიკალური შეცვლა. მ. გორბაჩოვის „პერესტროიკასთან“ ერთად, მადესტაბილიზებელ

¹ Ю. С. Пивоваров, А. И. Фурсов. Проблема НАТО сквозь призму противостояния "Россия – Запад": конец пятисотлетнего спора? <http://www.e-journal.ru/p-euro-st1-9-.html>.

ძალებს შორის მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა ქართულმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ. 1990 წლის 28 ოქტომბრის საპარლამენტო არჩევნების შედეგად, რომელსაც ჩვენ ვუწოდებთ მშვიდობიან ეროვნულ-კონსერვატიულ რევოლუციას, ქართული ეროვნული მოძრაობა გახდა სახელმწიფოს პოლიტიკური ხელისუფლება. 1990 წლის 14 ნოემბერს ახლადარჩეული უზენაესი საბჭოს პირველსავე სესიაზე მის თავმჯდომარედ აირჩიეს ზვიად გამსახურდია. საქართველო გამოცხადდა რესპუბლიკად და აღდგენილ იქნა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი სიმბოლიკა. „გარდამავალი პერიოდის შესახებ“ მიღებულ დადგენილებაში ეროვნულმა პარლამენტმა გამოაცხადა გარდამავალი პერიოდი საქართველოს დამოუკიდებლობის სრული (დე-ფაქტო და დე-იურე) აღდგენისათვის საფუძვლების შემზადების მიზნით. თავის საპროგრამო გამოსვლაში ზ. გამსახურდიამ აღნიშნა, რომ „ახალ ეტაპზე ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის თავისებურება იმაში მდგომარეობდა, რომ ამიერიდან ბრძოლას დამოუკიდებლობისათვის სათავეში ჩაუდგა უზენაესი საბჭო, როგორც ხელისუფლების არჩეული ორგანო“.¹ მამასადამე, მოხდა ეროვნული მოძრაობის ლეგიტიმიზაცია, გასახელმწიფოებრივება. ეროვნულ პარლამენტს ენიჭებოდა დუალისტური ფუნქცია – ის წარმოადგენდა როგორც ლეგიტიმურ საკანონმდებლო ხელისუფლებას, ისევე ეროვნული მოძრაობის წარმართველ ცენტრსაც, ეროვნული დაუმორჩილებლობის ძირითად იურიდიულ ინსტიტუტს.

ზ. გამსახურდიას გარდამავალი ხელისუფლება არ შეიძლება ჩაითვალოს (ობიექტურად ვერც იქნებოდა) სრულფასოვან ლიბერალურ დემოკრატიად. ის შეიძლება შეფასდეს, როგორც მართვადი დემოკრატია ავტორიტარული და ქარიზმატული ტენდენციებით, როგორც საპრეზიდენტო ხელისუფლების დომინირება ელიტური ურთიერთობების პლურალისტური სტრუქტურების შენარჩუნებით. რაც შეეხება საგარეო პოლიტიკასა და დიპლომატიურ დოქტრინას; 1991 წლის 9 აპრილს საქართველოს უზენაესმა საბჭომ, ეყრდნობოდა რა ამავე წლის 31 მარტის საერთოეროვნული რეფერენდუმის შედეგებს, ოფიციალურად გამოაცხადა სახელმწიფოებრიობის აღდგენის შესახებ და მიიღო შესაბამისი დოკუმენტი – დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტი. არსებითად, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა გულისხმობდა რუსეთთან და იმ პერიოდისათვის ჯერ კიდევ არსებულ სსრკ-თან სუბორდინაციული სახელმწიფოებრივი კავშირების გაწყვეტას და თვისობრივად ახალი ტიპის, თანასწორუფლებიანობასა და საერთაშორისო-სამართლებრივი ნორმების პრიორიტეტზე დამყარებული ურთიერთობებისათვის მზადყოფნას. ამიტომ ცხადია, რომ ახალი ქართული სახელმწიფოს დიპლომატიისა და საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთი ვექტორი, გარკვეული პოზიტიური გაგებით, ჩრდილოეთისაკენ იყო მიმართული.

¹ ვაზ., „საქართველოს რესპუბლიკა“, 12 ნოემბერი, 1990წ.

ქართული დიპლომატიის ამ „ჩრდილოეთის ვექტორის“ მნიშვნელობას ზრდიდა ის გარემოებაც, რომ საქართველოს, როგორც სსრ კავშირის ყოფილი რესპუბლიკის საერთაშორისო ცნობის პერსპექტივა ძირითადად სწორედ საბჭოთა კავშირში განვითარებულ პროცესებზე იყო დამოკიდებული. ამასთან, ზ. გამსახურდია კარგად აცნობიერებდა მოსკოვთან ურთიერთობის რეგიონალურ განზომილებას – ეს ურთიერთობა აქტუალური იყო კავკასიის რეგიონში სტაბილური გეოპოლიტიკური სივრცის შექმნის თვალსაზრისითაც. სსრკ-ის დაშლამდე (1991 წლის დეკემბერი) ქართული დიპლომატიის „ჩრდილოეთის ვექტორი“ ორი მიმართულებით ვითარდებოდა. ეს გამოწვეული იყო იმპერიის სივრცეში ორი დიდი პოლიტიკური ცენტრის – სსრკ-ის ხელისუფლებისა და საკუთრივ რუსეთის ფედერაციული რესპუბლიკის ხელისუფლების – ერთდროული არსებობით.

ზ. გამსახურდიას ურთიერთობა საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობასთან მუდმივი დაძაბულობისა და კონფრონტაციის ვითარებაში წარიმართა. ეს გამოწვეული იყო პრეზიდენტ მ. გორბაჩოვის აშკარად ანტიქართული პოლიტიკით „სამაჩაბლოს საკითხში“. ამავე დროს, კრემლის სერიოზულ უკმაყოფილებას იწვევდა საქართველოს კატეგორიული უარი მონაწილეობა მიეღო ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულების (ე.წ. „ნოვო-ოგარიოვოს პროცესი“) მომზადებაში და ამ ფორმით არ შეეწყვიტა თავისი წევრობა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში. სამაგიეროდ, საწყის ეტაპზე ერთგვარი აღმასვლით ვითარდებოდა ურთიერთობა რუსეთის ფედერაციის პოლიტიკურ ელიტასთან. მაგ., „სამაჩაბლოს საკითხში“ ბ. ელცინმა მაშინ კონსტრუქციული პოზიცია დაიკავა, რასაც მოჰყვა მისი და ზ. გამსახურდიას შეხვედრა ყაზბეგში 1991წ. 23 მარტს და ე.წ. „ყაზბეგის დეკლარაციის“ ხელმოწერა¹. დეკლარაციაში ხაზგასმული იყო საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა და მის საშინაო საქმეებში რუსეთის ყოველგვარი ჩარევის დაუშვებლობა. ამავე პოზიტიური კუთხით შეიძლება განვიხილოთ ზ. გამსახურდიას მონაწილეობა მოსკოვში გამართულ ბ. ელცინის საპრეზიდენტო ინაუგურაციაში (1991წ. ივნისი).

საქართველო-რუსეთის ურთიერთობანი რადიკალურად შეიცვალა 1991 წლის 18-21 აგვისტოს მოსკოვში განვითარებული მოვლენების შემდეგ. ცნობილია, რომ ეს მოვლენები ისტორიოგრაფიასა და პოლიტიკურ პუბლიცისტიკაში „აგვისტოს პუტჩის“ დეფინიციით არის შესული². მოსკოვის პუტჩი, მიუხედავად მცირე ქრონოლოგიური ლოკალიზაციისა, იმდენად რთული და მრავალწახნაგოვანი მოვლენაა, რომ მის შესახებ სრულყოფილი, თუნდაც მხოლოდ მიმოხილვითი ნაშრომის შექმნა დიდ სიძნელებებთან არის დაკავში-

¹ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 25 მარტი, 1991წ.

² იხ. *Новейшая история отечества. XX век. Т. II.* Под редакцией проф. Э. Шагина. М., 1999, გვ. 380-384.

რებული. ამავე დროს, უაღრესად რთული სამეცნიერო პრობლემაა პუტჩის მიმართ საქართველოს ეროვნული ხელისუფლების დამოკიდებულების სრული და ამომწურავი ანალიზი. ამიტომ, ჩვენ ხაზი გავუსვით მხოლოდ პროცესის შინაგანი დინამიკის განმარტებელ მომენტებს, რის გამოც საკითხები, რომლებიც პრობლემის მეცნიერული გადაწყვეტისათვის არის საჭირო, ჩვენს მიერ დასმულია საბოლოო გარკვევის პრეტენზიის გარეშე.

პრობლემის სრულფასოვანი მეცნიერული ატრიბუცია აშკარად გაძნელებულია წყაროებრივი ბაზის უაღრესად შეზღუდული რაოდენობით. გარკვეული მიზეზების გამო პუტჩის მიმართ საქართველოს ხელისუფლების დამოკიდებულების ამსახველი საარქივო მასალა ფაქტობრივად არ არსებობს, ხოლო კულუარული ინფორმაციები მათი ავტორების პოლიტიკური სიმპათია-ანტიპათიებით და ღრმა ფსიქოლოგიზმით არის აღსავსე, რის გამოც მათი რეპრეზენტატულობის ხარისხი საკმაოდ დაბალია. ამან საშუალება მისცა ოპოზიციურ პოლიტიკურ პუბლიცისტიკას (მაგ., თ. სიგუას ინტერვიუები და მათში აქცენტის გაკეთება ე.წ. „იანაევის დაკითხვის ოქმებზე“, პუტჩისტური „გენერალიტეტის“ წარმომადგენელთა (თ. კიტოვანი, თ. ღუმბაძე, გ. ლანჩავა) „მტკიცებები“ გკჩპ-თან ზ. გამსახურდიას თითქოსდა შემთანხმებულ ურთიერთობებზე და სხვ.) და ისტორიოგრაფიას (მაგ., უ. ბლუაშვილის ფაქტობრივად ცალმხრივი და არაფრისმოქმელი რიტორიკა გ. იანაევის ხუნტასთან თანამშრომლობით(?) ზ. გამსახურდიას მიერ ჩადენილი „დანაშაულის“ შესახებ¹ და ა.შ.), შეექმნა აშკარად მანიპულატორული და პიარტექნოლოგიური სურათი ამ პრობლემატური საკითხის გარშემო. აღნიშნულ „კონცეფციითა“ არადიპლომატიური და დილეთანტური „გნოსისი“ მათ ავტორთა ტენდენციურობის პროდუქტია. „შევარდნაძის ეპოქამ“ მართლაც რომ დიდი მანიპულატორები და კომბინატორები წარმოშვა და არა მხოლოდ პოლიტიკოსთა შორის.

დღემდე განსახილველ პრობლემასთან მიმართებაში შეიმჩნევა ერთგვარი პუბლიცისტური რელექცია – უაღრესად რთული მოვლენის ერთგვარი გამარტივება, მთელი პროცესის დაყვანა ეროვნული გვარდიის სტატუსის ფორმალურ-იურიდიულ შეცვლაზე და 1991წ. 19 აგვისტოს შესაბამისი ბრძანებულებების აბსოლუტიზაციაზე. ჩვენი ძირითადი ამოცანა სწორედ ამ რელექციონიზმის უარყოფა და პრობლემის კომპლექსური ობიექტური ანალიზია. რაც შეეხება ზემოთქმულ წყაროთმცოდნეობით „სივიწროვეს“, ისტორიოგრაფიაში აპრობირებულია სპეციფიკური, ასე ვთქვათ, კონტრმეთოდი: სამეცნიერო კვლევა-ძიებისას დასაშვებია და ბუნებრივიც, რომ ესა თუ ის მოვლენა, რომელიც შეუძლებელია აღდგეს საარქივო და სხვა სახის წყაროებით, რეკონსტრუირებულ იქნეს კონკრეტულ-ისტორიული სიტუაციის გათ-

¹ უ. ბლუაშვილი. პოლიტიკური პარტიები და ეროვნული მოძრაობა საქართველოში 1988-1991 წლებში. თბ., 1994, გვ. 43.

ვალისწინებით და ლოგიკური ანალიზის გზით. ამ შემთხვევაში ისტორიული „ლოგოსი“ აკომპენსირებს ისტორიული ფაქტოგრაფიის არასაკმარისობას.

საქართველოს ეროვნული ხელისუფლება კარგად აცნობიერებდა ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის საბჭოთა და რუსული იმპერიალიზმის მხრიდან მომდინარე საფრთხეებს და რისკის ფაქტორებს. მან იმთავითვე აირჩია სრული სუვერენიტეტისა და დეოკუპაციის კურსი და უარი თქვა მ. გორბაჩოვის ადმინისტრაციის ეგიდით მიმდინარე ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულების მომზადების პროცესში (ე.წ. „ნოვო-ოგარიოვოს პროცესში“) მონაწილეობაზე¹. საქართველომ, ბალტიის ქვეყნებმა, სომხეთმა და მოლდოვამ 1991წ. მაისში დააფუძნეს ალტერნატიული „კომინიოვის ფორუმი“, როგორც სამოკავშირეო ხელშეკრულების არმომწერ სახელმწიფოთა თანამშრომლობისა და კოორდინაციის სახელმწიფოთაშორისი კოალიცია.

როგორ წარიმართა აგვისტოს პუტჩი, როგორც პოლიტიკური პროცესი? იმთავითვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს პროცესი წარმოადგენდა არა იმდენად დაპირისპირებას დემოკრატიისა და კონსერვატიული რეაქციის ძალებს შორის, რამდენადაც ბრძოლას ძალაუფლებისათვის პარტიულ-ნომენკლატურულ დაჯგუფებებს შორის და, აქედან გამომდინარე, ნომენკლატურული გადატრიალების, შიდასახელისუფლებო ფრონდის მცდელობას. რაც შეეხება ხსენებულ დაჯგუფებათა გეგმებში საბჭოთა სივრცის პოლიტიკურ-ტერიტორიული მოწყობის პროექტებს, აქ ერთმანეთს დაუპირისპირდა არსებული იმპერიის შენარჩუნებისა და „ელცინის გუნდის“ მიერ შემუშავებული „ლიბერალური იმპერიის“ სტრატეგიები. აგვისტოს მოვლენების შინაგანი არსის ამგვარ დეფინიციას ფუნდამენტური მნიშვნელობა აქვს ზ. გამსახურდიას მიერ გამოჩენილი ნეიტრალიტეტის მართლზომიერების მტკიცებისათვის. მაგრამ ამაზე ქვემოთ.

„ნოვო-ოგარიოვოს პროცესი“ დასასრულს მიუახლოვდა და ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულების ხელმოწერის დღედ 1991წ. 20 აგვისტო დადგინდა. 29 ივლისს მ. გორბაჩოვი კონფიდენციალურ ვითარებაში შეხვდა რუსეთისა და ყაზახეთის პრეზიდენტებს – ბ. ელცინსა და ნ. ნაზარბაევს და მათთან განიხილა სამოკავშირეო ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდგომი საკადრო ცვლილებები სსრკ-ს უმაღლეს ხელმძღვანელობაში². დადგენილია, რომ კონკრეტულად საუბარი იყო ვ. პავლოვის (პრემიერ-მინისტრი), ბ. პუგოს (შინაგან საქმეთა მინისტრი), დ. იაზოვის (თავდაცვის მინისტრი) და ვ. კრიუჩკოვის (სუკ-ის თავმჯდომარე) გადაყენებაზე³. ამდენად, ცხადზე უცხა-

¹ მოლაპარაკებები ფორმულით „9+1“ მიმდინარეობდა მ. გორბაჩოვის ქალაქგარე რეზიდენციაში ნოვო-ოგარიოვოში, 1991წ. 29 აპრილიდან. პროექტის საბოლოო ვარიანტი მიიღეს 17 ივნისს, ხოლო ხელმოწერა დაიკვეთა 20 აგვისტოსათვის.

² *Новейшая история отечества. XX век. Т. II.,* გვ. 379.

³ *Новейшая история отечества. XX век. Т. II.,* გვ. 379.

დესია, რომ 20 აგვისტოს ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულების დადების-თანავე ზემოხსენებული პირები ავტომატურად კარგავდნენ თანამდებობრივ სტატუსს საბჭოთა იმპერიის უმაღლეს იერარქიაში. გადატრიალების ორგანიზაციისთვის მათი ნომენკლატურული ინტერესები სავსებით ნათელია. არა-და, სწორედ ეს „ოთხეული“ გახდა პუტჩის თავისებური მენტალური ცენტრი.

18 აგვისტოს ფოროსის აგარაკზე მ. გორბაჩოვთან (ის აქ ისვენებდა 5 აგვისტოდან) გამოცხადდნენ ო. ბაკლანოვი, ნ. შენინი, გენ. ვ. ვარენიკოვი და ა. პლენანოვი. დელეგაციამ გორბაჩოვს უჩვენა მოძავალი საგანგებო მდგომარეობის სახელმწიფო კომიტეტის (ე.წ. ГКЧП – Государственный комитет по чрезвычайному положению. ჩვენს ტექსტში ქართული აბრევიატურა ვამჯობინეთ – შემდეგში „სმსკ“ – დ.ჯ.) შემადგენლობა და მოსთხოვა ქვეყანაში საგანგებო მდგომარეობის შემოღების შესახებ ბრძანებულების ხელმოწერა¹. მ. გორბაჩოვმა კატეგორიული უარი განაცხადა ქვეყანაში საგანგებო სიტუაციის სამართლებრივი რეჟიმის დაწესებაზე, რაც ინიციატორებს შეთქმულებად და არალეგიტიმურ დაჯგუფებად აქცევდა. მოსკოვში დაბრუნებისთანავე მათ პრეზიდენტი არაქმედუნარიანად გამოაცხადეს და ჩამოაყალიბეს საგანგებო მდგომარეობის სახელმწიფო კომიტეტი, როგორც საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმში სსრკ-ის მართვის მთავარი ორგანო. სმსკ-ში შევიდნენ: გ. იანაევი – პრეზიდენტის მოვალეობის შემსრულებელი, ვ. პავლოვი – პრემიერ-მინისტრი, ბ. პუგო – შინაგან საქმეთა მინისტრი, ვ. კრიუჩკოვი – სუკ-ის თავმჯდომარე, დ. იაზოვი – თავდაცვის მინისტრი, ო. ბაკლანოვი – სსრკ-ს თავდაცვის საბჭოს თავმჯდომარის პირველი მოადგილე, ვ. სტაროდუბცევი – სსრკ-ს აგრარიკოსთა კავშირის თავმჯდომარე და ა. ტიზიაკოვი – სსრკ-ს სახელმწიფო საწარმოების და მრეწველობის, მშენებლობის, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის ობიექტების ასოციაციის პრეზიდენტი². 1991წ. 19 აგვისტოს გამოქვეყნდა სმსკ-ის №1 ბრძანებულება, რომელშიც პუტჩისტები აცხადებდნენ მათ მიერ განხორციელებული აქციის კანონიერებისა და მართლზომიერების შესახებ, ასევე ღიად აფიქსირებდნენ სახელმწიფო გადატრიალების მიზეზებს – ქვეყნის სუვერენიტეტისათვის დამლუპველი პოლიტიკის შეჩერება და სსრკ-ს ერთიანობის შენარჩუნება. სმსკ-მა გამოაცხადა – ქვეყნის ზოგიერთ რეგიონში საგანგებო მდგომარეობის შემოღება, ოპოზიციური პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების აკრძალვა, მიტინგებისა და დემონსტრაციების აკრძალვა, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებზე სახელმწიფო კონტროლის დაწესება და ა.შ.³

ჩვენს მიერ დასმული პრობლემის კონტექსტში განსაკუთრებით აქტუალურია სმსკ-ის №1 ბრძანებულების (სულ იგი შეიცავდა 16 პუნქტს) რამ-

¹ М. С. Горбачев. Августовский путч. Причина и следствия. М., 1991, გვ. 34.

² А. А. Данилов, Л. Г. Косулина. История России. XX век. М., 2000, გვ. 529.

³ Новейшая история отечества. XX век. Т. II, გვ. 380.

დენიშე პუნქტი, რომლებსაც სრულად მოვიყვანო:

... 2. დაუყოვნებლივ გაუქმდეს სსრკ კონსტიტუციისა და კანონების საწინააღმდეგოდ მოქმედი ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოები, გასამხედროებული ფორმირებანი.

3. ამიერიდან უკანონოდ ითვლება ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოთა ის კანონები და გადაწყვეტილებები, რომლებიც ეწინააღმდეგებიან სსრკ კონსტიტუციასა და კანონებს.

4. შეწყდეს იმ პოლიტიკური პარტიების, საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა და მასობრივი მოძრაობების მოღვაწეობა, რომლებიც ხელს უშლიან ვითარების ნორმალიზაციას.

7. ... აუცილებლობის შემთხვევაში შემოღებულ იქნას კომენდანტის საათი, ტერიტორიის პატრულირება, სასაზღვრო და საბაჟო რეჟიმის გამკაცრება. კონტროლქვეშ უნდა იქნას აყვანილი უმთავრესი სახელმწიფო და სამეურნეო და სასიცოცხლო დანიშნულების ობიექტები...¹

როგორც ვხედავთ, აგვისტოს პუტჩი ხდებოდა სერიოზული რისკის ფაქტორი საქართველოს ეროვნული და სახელმწიფოებრივი უსაფრთხოებისათვის. მისი თუნდაც დროებითი წარმატება ჩვენს ქვეყანაშიც და მის ირგვლივაც პერმანენტული დაძაბულობის სერიოზულ და სახიფათო კერებს ქმნიდა. ზემოთმოყვანილი №1 გადაწყვეტილების რეალიზაცია საქართველოს მუდმივი დესტაბილიზაციის პერსპექტივით ემუქრებოდა. კერძოდ: მე-2 პუნქტი კანონგარეშე აცხადებდა საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილებებს, პრეფექტურის ინსტიტუტს, 1991 წლის იანვარში ჩამოყალიბებულ ეროვნულ გვარდიას, ასევე ოპოზიციურ ეროვნულ კონგრესში ინტეგრირებულ პარამილიტარულ ჯგუფებს; მე-3 პუნქტი ავტომატურ რეჟიმში აუქმებდა საქართველოს უზენაესი საბჭოს მიერ 1990 წლის 11 ნოემბრიდან მიღებული კანონების, ნორმატიული აქტებისა და გადაწყვეტილებების უმრავლესობას, მათ შორის, 1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმის შედეგებს და 9 აპრილის დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტს; მე-4 პუნქტი კრძალავდა არა მხოლოდ ოპოზიციური პარტიების, არამედ თვით მმართველი ბლოკის ფუნქციონირებას; მე-7 პუნქტი ითვალისწინებდა საქართველოს ხელისუფლების გვერდის ავლით საქართველოს ტერიტორიაზე დისლოცირებული ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის შენაერთების საჭიროებისამებრ გამოყენებას.

ეროვნული გვარდიის (ისევე როგორც სხვა რესპუბლიკის ანალოგიური შენაერთების) ლიკვიდაციის მოთხოვნა ხაზგასმით დააფიქსირა სმსკ-ის თავმჯდომარემ გ. იანაევმა თავის 18 აგვისტოს „მმართვეაში“, რომლის ადრესატები იყვნენ გაერო-ს გენერალური მდივანი და მსოფლიოს სახელმწიფოთა და მთავრობათა მეთაურები: „... გათვალისწინებულია იმ ანტიკონსტიტუციური, უკონტროლო და არსებითად დანაშაულებრივი სამხედრო ფორმირებების

¹ გაზ. «Правда», 20 Августа, 1991г.

ლიკვიდაცია, რომლებიც თესენ მორალურ და ფიზიკურ ტერორს სსრკ-ის მთელ რიგ რეგიონებში და წარმოადგენენ დეზინტეგრაციული პროცესების კატალიზატორებს“.¹ ყველამ კარგად იცის, თუ რა „მორალური და ფიზიკური ტერორი დათესა“ საქართველოს ეროვნულმა გვარდიამ შიდა ქართლში, საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისა და სამაჩაბლოს ქართული მოსახლეობის დაცვისათვის მიმდინარე სამართლიან ომში.

1991წ. 19 აგვისტოს სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარემ ა. ლუკიანოვმა 26 აგვისტოსთვის მოიწვია საბჭოს რიგგარეშე სესია². ცხადია, რომ რიგგარეშე სესიას უნდა დაემტკიცებინა გადაწყვეტილება საგანგებო მდგომარეობის შემოღების შესახებ და ამით მოეხდინა სმსკ-ისა და პუტჩისტური გადატრიალების ლეგიტიმაცია.

აგვისტოს პუტჩის დღეებში გადატრიალების წინააღმდეგ ბრძოლის ცენტრი გახდა რუსეთის ფედერაციის ხელმძღვანელობა. მიმართვაში „რუსეთის მოქალაქეებს“ პრეზიდენტმა ბ. ელცინმა, უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარემ რ. ხასბულატოვმა და მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარემ ი. სილაევემა მომხდარი შეაფასეს, როგორც რეაქტიული ანტიკონსტიტუციური სახელმწიფო გადატრიალება და მოუწოდეს მოსახლეობას არ შეესრულებინა სმსკ-ის გადაწყვეტილებები. ამავე დროს, სპეციალური ბრძანებულებით ბ. ელცინმა საკუთარ დაქვემდებარებაში გადაიყვანა რუსეთის ტერიტორიაზე არსებული სსრკ-ს აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოები, მათ შორის სუკი, თავდაცვისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროები.

როგორი იყო დასავლეთის რეაქცია? რასაკვირველია, ცალსახად ნეგატიური. 1991წ. 19 აგვისტოს აშშ-ის პრეზიდენტის ადმინისტრაციამ გამოაქვეყნა სპეციალური განცხადება, რომელშიც მოსკოვში მიმდინარე პროცესს ანტიდემოკრატიული გადატრიალების კვალიფიკაცია მისცა და ხაზგასმით აღნიშნა, რომ თეთრი სახლი ამ გადატრიალებას მხარს არ დაუჭერდა. ამასთან, ჯ. ბუშმა ჩამოაყალიბა სსრკ-ს მიმართ აშშ-ის პოლიტიკის შემდეგი საბაზისო პრინციპები: სსრკ-ში დემოკრატიისა და რეფორმების პოლიტიკის გაგრძელება; აშშ მხარს უჭერს ყველა კონსტიტუციურად არჩეულ ხელმძღვანელს და გამოდის ძალის გამოყენების წინააღმდეგ; აშშ გამოდის ძალის გამოყენების წინააღმდეგ ბალტიისპირეთის სახელმწიფოებში, ასევე ნებისმიერ სხვა რესპუბლიკაში მთავრობათა შეცვლის მიზნით; აშშ მოუწოდებს სსრკ-ს დაიცვას თავისი საერთაშორისო ხელშეკრულებანი და ვალდებულებანი ჰელსინკის აქტისა და პარიზის ქარტიის შესაბამისად³. ანალოგიური განცხადება გააკეთა ნატო-ს გენერალურმა მდივანმა მ. ვიორნერმა, რომელმაც აღნიშნა, რომ „ნატოს ფარგლებში მიღებული იქნება სიფრთხილიდან

¹ გაზ. «Правда», 20 Августа...

² გაზ. «Правда», 20 Августа...

³ გაზ. «Правда», 21 августа 1991г.

გამომდინარე ზომები, რათა გარკვეულმა ძალებმა თავი შეიკავონ საგარეო-პოლიტიკური ავანტიურებისაგან“.¹

ავვისტოს პუტჩი დამარცხდა. ელცინის დაჯგუფებამ შეძლო მოსახლეობის უდიდესი ნაწილის უპირობო მხარდაჭერის მოპოვება და სიტუაციის კონტროლქვეშ აყვანა. ცხადია, უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა არმიისა და სუკ-ის სპეცნაწილების მიერ გამოჩენილ ნეიტრალიტეტს. 21 ავვისტოს ფოროსში გაფრინდნენ დ. იაზოვი, ო. ბაკლანოვი, ვ. კრიუჩკოვი, ა. ლუკიანოვი და სხვა, მაგრამ ისინი მ. გორბაჩოვმა არ მიიღო. რამდენიმე საათში ფოროსში ჩავიდნენ რუსეთის ვიცე-პრეზიდენტი ა. რუცკოვი და პრემიერ-მინისტრი ი. სილაევი. მათი გორბაჩოვთან მოლაპარაკების შემდეგ სმსკ-ის წევრები დააპატიმრეს. იმავე დამეს გორბაჩოვი მოსკოვში დაბრუნდა.²

ავვისტოს მოვლენების ორი უმთავრესი შედეგია განსაკუთრებით საგულისხმო და მნიშვნელოვანი: 1. გაძლიერდა სსრკ-ის დეზინტეგრაციის პროცესი და საბჭოთა კავშირის დაშლა შეუქცევადი გახდა; 2. იმპერიის მეტროპოლიურ სტრუქტურებში გაძლიერდა „ელცინის დაჯგუფების“ სტატუსი, რომელმაც არსებითად ჩაანაცვლა „გორბაჩოვის დაჯგუფება“ და საკუთარ თავზე აიღო ერთიანი იმპერიული სივრცის შენარჩუნების ამოცანის გადაწყვეტის ფუნქცია.

მოსკოვის პუტჩის შესახებ პირველივე ცნობების მიღებისთანავე პრეზიდენტმა ზ. გამსახურდიამ სასწრაფოდ შეწყვიტა შვებულება დაბა ყაზბეგში და დედაქალაქში დაბრუნდა. 18 ავვისტოს მთელი დღის განმავლობაში ის აწარმოებდა პოლიტიკურ კონსულტაციებს თავის უახლოეს გარემოცვასთან და მმართველი ბლოკის საპარლამენტო ფრაქციასთან. როგორც ჩანს, ეს კონსულტაციები წარმართა გაურკვევლობისა და ერთგვარი დაბნეულობის რეჟიმში, რადგანაც პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო პუტჩის პირველ საათებში მოსკოვიდან მეტ-ნაკლებად დეტალური ინფორმაციის მიღება. სიტუაციის ზოგადი პარამეტრებისა და საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური რესურსების შეფასების საფუძველზე, სმსკ-თან ღია კონფრონტაციის შემთხვევაში ქვეყნისათვის შესაძლო ტოტალური საშიშროების მასშტაბების გათვალისწინებით ზ. გამსახურდიამ აირჩია აქტიური ნეიტრალიტეტის ტაქტიკა. რაში გამოვლინდა ეს აქტიური ნეიტრალიტეტი?

1991წ. 19 ავვისტოს გამოქვეყნდა საქართველოს პრეზიდენტის, უზენაესი საბჭოს პრეზიდენტისა და მინისტრთა საბჭოს ერთობლივი მიმართვა საქართველოს მოსახლეობისადმი. მასში აღნიშნული იყო, რომ მოსკოვში შექმნილია არასტაბილური სიტუაცია და ახლო მომავალში შესაძლოა იგი უმართავი გახდეს, ამიტომ საქართველოს მოსახლეობამ უნდა გამოიჩინოს სიფრთხილე, გონიერება, შორსმჭვრეტელობა, არ აყვეს მოსალოდნელ პროვოკა-

¹ გაზ. «Правда», 21 августа...

² *Новейшая история отечества. XX век. Т. II*, გვ. 381.

ციებს. რესპუბლიკის ყველა სახელმწიფო დაწესებულებამ და საზოგადოებრივმა ორგანიზაციამ საქმიანობა უნდა გააგრძელოს ჩვეულებრივ რეჟიმში და ა.შ.¹ როგორც ვხედავთ, ამ ერთობლივ მიმართვაში საკმაოდ ნათლად და ორაზროვნების გარეშე, ამასთან, გარკვეული დიპლომატიური ეტიკეტის დაცვით დაფიქსირდა საქართველოს ხელისუფლების პოზიცია.

19 აგვისტოს თბილისში საგანგებო მისიით ჩამოვიდა სსრკ თავდაცვის მინისტრის მოადგილე, არმიის გენერალი ვ. შურავლიოვი, რომელსაც სპეციალური ინსტრუქციები ჰქონდა როგორც გ. იანაევისაგან, ასევე დ. იაზოვისაგან და მარშალ ს. ახრომეევისაგან. რასაკვირველია, ეს ინსტრუქციები ითვალისწინებდა საქართველოს ხელისუფლების დაშინებას სამხედრო ძალის მუქარით და ამის შედეგად საქართველოს ტერიტორიაზე სმსკ-ის გადაწყვეტილებათა რეალიზაციის უზრუნველყოფას. გენ. ვ. შურავლიოვს შეხვდნენ პრეზიდენტი ზ. გამსახურდია და უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარე ა. ასათიანი. მოლაპარაკებაში მონაწილეობდა ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის სარდალი გენ. ვ. პატრიკეევი. სამწუხაროდ, მოლაპარაკების ოქმი ან მისი მეტნაკლებად ხელმისაწვდომი აღწერილობა არ არსებობს. მაგრამ შესაძლებელია მისი არსებითი მხარეების რეკონსტრუირება საქართველოს უზენაესი საბჭოს 26 აგვისტოს საგანგებო სესიის ეროვნული გვარდიისადმი მიმართვის ტექსტიდან² და საქართველოს პრეზიდენტის პრესმდივნის 1991 წლის 27 აგვისტოს განცხადებიდან³.

მოლაპარაკებაზე გენ. ვ. შურავლიოვმა წამოაყენა რამდენიმე ულტიმატუმი, რომელთა შორის განსაკუთრებით მძიმე იყო საქართველოს ეროვნული გვარდიის გაუქმების მოთხოვნა. ცხადია, რომ სმსკ-ის №1 ბრძანებულების მე-2 პუნქტის ფონზე ეს მოთხოვნა იყო კატეგორიული და იმპერატიული. თავისთავად, ამ მოთხოვნის ულტიმატური ფორმით ზ. გამსახურდიასათვის წაყენება ნიშნავდა საქართველოს საშინაო საქმეებში უხეშ ჩარევას, თანაც სამხედრო ძალით დამუქრების სახით. საგულისხმოა, რომ სწორედ მოლაპარაკების მიმდინარეობის დროისათვის ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის თბილისის გარნიზონის ნაწილებმა კონტროლი დააწესეს თბილისის აეროპორტსა და რკინიგზის სადგურზე.

შეხვედრაზე გენ. ვ. შურავლიოვმა პირდაპირ გამოაცხადა, რომ მოთხოვნის შეუსრულებლობის შემთხვევაში საბჭოთა ჯარის ნაწილებს მიცემული აქვთ ბრძანება საქართველოს ეროვნული გვარდიის განადგურების შესახებ. ვ. შურავლიოვის აღნიშნული მუქარის და საქართველოზე პირდაპირი სამხედრო დარტყმის საშიშროების საფუძვლიანობას ნათელყოფენ სხვა დოკუმენტებიც. მაგალითად, 1991 წ. 19 აგვისტოს დილის 4 სთ-სა და 30 წთ-ზე სსრკ თავ-

¹ საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს უწყებები, №8, 1991, გვ. 185.

² საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს უწყებები, №8, 1991, გვ. 188.

³ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 27 აგვისტო, 1991 წ.

დაცვის მინისტრმა დ. იაზოვმა სსრკ ჯარების სახეობათა მთავარსარდლებსა და გენერალურ შტაბებს, ფლოტებისა და ოლქების (მათ შორის ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის) სარდლებს გაუგზავნა საიღუმლო დაშიფრული ტელეგრამა №8825¹. შიფროგრამაში იყო სამხედრო მზადყოფნაში („მზადყოფნა №1“) ჯარების მოყვანისა და მათი სიტუაციის შესაბამისად ამოქმედების ბრძანება. მაშასადამე, 19 აგვისტოსთვის საქართველოში დისლოცირებული საბჭოთა არმიის ყველა შენაერთი და ნაწილი იმყოფებოდა №1 მზადყოფნის საგანგებო რეჟიმში. საყურადღებოა ერთი ინტერვიუ, რომელიც ცოტა მოგვიანებით გაზეთ „*მოსკოვსკიე ნოვოსტის*“ კორესპონდენტს ალ. კაკოტკინს მისცა ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ერთ-ერთი დივიზიის ინკოგნიტოდ დარჩენილმა მეთაურმა. მან ჟურნალისტს განუცხადა: „სამხედრო კონფრონტაციის შემთხვევაში, იმწუთსავე საქართველოს ეროვნული გვარდიის წინააღმდეგ გადავისროდით მასზე ოთხჯერ მეტ ძალებს...“²

ამდენად, სმსკ-ის მიერ მიღებული ბრძანებულების დეტალური ანალიზი, დ. იაზოვის №8825 ბრძანებისა და გენ. ვ. შურავლიოვის მუქარის სტრატეგიული ატრიბუცია, საბჭოთა სამხედრო ნაწილების მოქმედება თბილისის აეროპორტსა და ვაგზლის მოედანთან – ყოველივე ეს საფუძველს გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ არსებობდა საქართველოზე პირდაპირი სამხედრო დარტყმის რეალური საფრთხე. ცხადია ისიც, რომ სმსკ-თან სამხედრო კონფრონტაციის შემთხვევაში, საშიშროება ემუქრებოდა არა მხოლოდ ზ. გამსახურდიას ხელისუფლებას, არამედ საერთოდ საქართველოს – კონსტიტუციური წყობილების დამხობით, სამხრეთ ოსეთის სუვერენიზაციით, პარტ-ნომენკლატურის ხელისუფლებაში აღდგენითა და საყოველთაო ანარქიითა და დესტაბილიზაციით.

შექმნილ სიტუაციაში, მოსალოდნელი ძალისმიერი ზეწოლის თავიდან აცილებისა და კრემლისათვის ინტერვენციის საბაბის არმიცემის მიზნით, ზ. გამსახურდიამ გადადგა კომპრომისული ტაქტიკური ნაბიჯი: 1991წ. 19 აგვისტოს მან ხელი მოაწერა ბრძანებულებას „საქართველოს რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა სამინისტროს შინაგანი ჯარების – ეროვნული გვარდიის რეორგანიზაციის შესახებ“³ ბრძანებულება დროებით ცვლიდა (და არ აუქმებდა) ეროვნული გვარდიის სტატუსს, რადგანაც იგი არ აუქმებდა 1991წ. 29 იანვრის ორგანულ კანონს გვარდიის შექმნის შესახებ. ფაქტობრივი სტატუს-კვო უცვლელად ტოვებდა გვარდიის შეიარაღებისა და პირადი შემადგენლობის რაოდენობრივ მაჩვენებლებს, დისლოკაციის ზონებს. ცვლილებას დაექვემდებარა მხოლოდ დე იურე სტატუსი – გვარდიას ეძლეოდა „ომონის“ ქვედანაყოფის სტატუსი და ექვემდებარებოდა შინაგან საქმეთა მინისტ-

¹ Август-9. М., 1991, გვ. 14.

² გაზ. «Московские новости», 8 сентября 1991г.

³ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 21 აგვისტო, 1991წ.

რის მოადგილეს, ხოლო ეროვნული გვარდიის სარდლის თანამდებობა და თავდაცვის სამთავრობო კომისია უქმდებოდა. არსებითად, საკუთრივ ეროვნული გვარდიისათვის 19 აგვისტოს ბრძანებულებას მოჰყვებოდა ერთადერთი ნომენკლატურული ცვლილება – თ. კიტოვანი და მისი გარემოცვის ზოგიერთი არაპროფესიონალი გენერალი კარგავდნენ თანამდებობებს.

აღნიშნული გადაწყვეტილებით ზ. გამსახურდიამ გვარდიაც შეინარჩუნა და იმპერიის სამხედრო მანქანას საქართველოს წინააღმდეგ დამსჯელი აქციების ჩატარების საბაბიც მოუსპო. ამავე დროს, სმსკ-ის სამხედრო ემისრებთან კონტაქტებზე თანხმობით მან შექმნა ერთგვარი კომპრომისული ფონი, ერთგვარი პოლიტიკური სივრცე მანევრირებისათვის პუტჩის შესაძლო, თუნდაც დროებითი წარმატების შემთხვევისათვის. მთავარი მაინც ის არის, რომ „19 აგვისტოს კომპრომისს“ საფუძვლად ჰქონდა საქართველოს ეროვნული ხელისუფლების სრულიად ლოგიკური მისწრაფება – მის ქმედებებს არ გამოეწვია „ცენტრის“ ინტერვენცია და სამხედრო რეპრესიები, ალექვეთა სამხედრო ოპერაციების პროვოცირების საშიშროება.

1991წ. 20 აგვისტოს ზ. გამსახურდიამ სპეციალური მიმართვა გაუგზავნა დასავლეთის ქვეყნების ხალხებსა და მთავრობებს¹. პრეამბულაში მან მოსკოვში შექმნილ ვითარებას „არასტაბილური სიტუაცია“ უწოდა და ხაზი გაუსვა ტოტალიტარულ იმპერიაში ლიბერალიზაციისა და დემოკრატიზაციის პროცესების აბსოლუტურ შეუძლებლობას. „პოლიტიკური შეფასება მომხდარი გადატრიალებისა, – აღნიშნა საქართველოს პრეზიდენტმა, – ძალიან რთულია, ვინაიდან ჯერჯერობით არ არის ნათელი ნამდვილი გადატრიალებაა ეს, თუ მხოლოდ გარიგება ან შოუ, რომლისგანაც პოლიტიკური დივიდენდების მიღებას მიეღობიან ცალკეული სახელმწიფო ლიდერები“.

როგორც ვხედავთ, ზ. გამსახურდიამ აგვისტოს მოვლენები შეაფასა როგორც გადატრიალება, როგორც უკანონო ანტიკონსტიტუციური პუტჩი, თანაც სავესებით ცხადად და არაორაზროვნად. ამასთან, მან ირიბად მიანიშნა კიდევ, რომ ეს იყო არა „ნამდვილი გადატრიალება“, ე.ი. რეალური დაპირისპირება რეაქციულ-ტოტალიტარულ და ლიბერალურ-დემოკრატიულ ძალებს შორის, არამედ ე.წ. „სასახლის გადატრიალება“, ნომენკლატურული პუტჩი, რომლის არსებითი დანიშნულება იმპერიულ ცენტრში ელიტათა ცირკულაციაში, უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, გორბაჩოვის ჯგუფის ელცინის ჯგუფით ჩანაცვლებაში მდგომარეობდა. აგვისტოს მოვლენის ამგვარი დეფინიცია, რომელიც ამ მოვლენებიდან სულ რაღაც ნახევარ წელიწადში წინასწარმეტყველური გამოდგა, გამოირჩეოდა ორიგინალურობითა და არადიპლომატიური პირდაპირობით. ამიტომ ბუნებრივია ის ნეგატიური რეაქცია, რაც ამგვარ შეფასებას მოჰყვა რუსეთსა და დასავლეთში, მათ შორის აშშ-

¹ საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს უწყებები, №8, 1991. გვ. 186.

ის პრეზიდენტის მხრიდანაც.

20 აგვისტოს მიმართვის ცენტრალური თემა იყო მოწოდება სსრკ-ის ნაციონალური რესპუბლიკების დამოუკიდებლობის საერთაშორისო ცნობისაკენ: „შექმნილი არასტაბილური მდგომარეობა, რეაქციული ძალების გამარჯვება საფრთხეს უქადის უწინარეს ყოვლისა სსრკ-ში შემაჯავალ იმ რესპუბლიკებს, რომლებიც იბრძვიან დამოუკიდებლობისათვის... ისინი უშუალო სამხედრო აგრესიის საფრთხის წინაშე დგანან. ამიტომ მე მოვუწოდებ დასავლეთის მთავრობებს, უწინარეს ყოვლისა, აშშ-ს, სასწრაფოდ და გადაუდებლად დე ფაქტო და დე იურე ცნონ ამ რესპუბლიკების, მათ შორის საქართველოს დამოუკიდებლობა და დიპლომატიური ურთიერთობა დაამყარონ მათთან“.

რას გულისხმობდა „კომინიოვის ფორუმში“ მონაწილე რესპუბლიკების დამოუკიდებლობის სასწრაფო დიპლომატიურ რეჟიმში აღიარების მოწოდება, თუ არა პუტჩის მიმართ აშკარა და სრულიად განსაზღვრულ ოპოზიციას? პუტჩის ძირითადი მიზანი ხომ „ნოვო-ოგარიოვოს პროცესის“ ჩამლასა და სსრკ-ს არსებული სახით შენარჩუნებაში მდგომარეობდა. არადა თვით აშშ-სა და დასავლეთის სხვა სახელმწიფოების მიერ ეროვნული რესპუბლიკების დამოუკიდებლობის ცნობა სწორედ რომ პუტჩის წინააღმდეგ აშკარა და პირდაპირი დიპლომატიური ბრძოლის გაცილებით ძლიერი ბერკეტი იქნებოდა, ვიდრე აშშ-ს ადმინისტრაციის ზემოთმოყვანილი განცხადება იმის შესახებ, რომ აშშ გადატრიალებას მხარს არ დაუჭერდა. ან კიდევ რით ჩამოუვარდება ზ. გამსახურდიას 20 აგვისტოს მიმართვის მოწოდება ესტონეთის მიერ პუტჩის დღეებში დამოუკიდებლობის გამოცხადებას, ან მოლდოვას პრეზიდენტის მ. სნეგურის „ანტიგეკაჩეპისტურ“ გამოსვლას კომინიოვის 19 აგვისტოს მიტინგზე, თუ, რასაკვირველია, არ აჭარბებს მათ თავისი ანტი-პუტჩისტური პათოსით?

ერთი სიტყვით, 20 აგვისტოს მიმართვაში ზ. გამსახურდიამ მოსკოვის მოვლენებს ანტიკონსტიტუციური გადატრიალებაც უწოდა და დასავლეთის მხრიდან პუტჩისტების წინააღმდეგ ქმედითი პოლიტიკურ-დიპლომატიური კონფრონტაციაც მოითხოვა. ამ თვალსაზრისით მიმართვა ერთგვარი გასაღები მოსკოვის პუტჩთან მიმართებაში საქართველოს ეროვნული ხელისუფლების პოლიტიკის ობიექტური ანალიზისათვის. პოლიტიკოსთა (თ. სიგუა, გ. ჭანტურია და სხვ.) და ისტორიკოსთა (უ. ბლუაშვილი, დ. მჭედლური) და სხვათა მტკიცება, თითქოს ადგილი ჰქონდა სმსკ-თან კოლაბორაციონისტურ შემთანხმებლობას, „გამსახურდიას ალიანსს იმპერიის ყველაზე რეაქციულ წრეებთან“ (Sic!), მიუღებლად მიგვაჩნია. მითუმეტეს, როცა მაშინ განვითარებული პროცესების მიმართ პოსტფაქტუმ ანალიტიკური მიდგომის დეფიციტი ნამდვილად არ იგრძნობა.

უნდა ითქვას, რომ ზ. გამსახურდიამ მომავალი სმსკ-ს ზოგიერთი წევრი პუტჩამდე გაცილებით ადრე გააკრიტიკა მათი უადრესად კონსერვატიუ-

ლი და იმპეროკრატიული შეხედულებების გამო. მაგ., 1991წ. 3 ივლისს მოსკოვში გამართულ პრესკონფერენციაზე მან უარყო გ. იანაევის (მაშინ სსრ კავშირის ვიცე-პრეზიდენტის) მიერ „შპიგელისთვის“ მიცემულ ინტერვიუში განცხადებული სიცრუე, თითქოს კრემლი არ ახდენდა არანაირ ზეწოლას სამოკავშირეო ხელშეკრულების არმომწერ რესპუბლიკებზე. იქვე ზ. გამსახურდიამ მკაცრად გააკრიტიკა სსრკ-ს პრემიერ-მინისტრი ვ. პავლოვი, უწოდა რა მას „ძალიან კონსერვატიული და რეაქციული კომუნისტი“.¹

1991წ. 26 აგვისტოს საქართველოს უზენაესი საბჭოს საგანგებო სესიამ მიიღო დადგენილებათა პაკეტი 19-21 აგვისტოს მოსკოვის მოვლენების შესახებ². დადგენილებაში „1991 წლის 19-21 აგვისტოს მოვლენების პოლიტიკური შეფასების შესახებ“ ეს მოვლენები დახასიათდა როგორც „სსრკ-ში სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობა“, რომლის მიზანი იყო ტოტალიტარიზმისა და კომუნისტური დიქტატურის აღდგენა, საბჭოთა იმპერიის რღვევის პროცესის შეჩერება. დადგენილებაში „1991 წლის 19-21 აგვისტოს სსრ კავშირში მიმდინარე მოვლენების დროს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს, საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის, საქართველოს კომპარტიის სამხრეთ ოსეთის საოლქო კომიტეტისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის სახალხო დეპუტატთა გაუქმებული საბჭოს თვითმარქვია აღმასრულებელი კომიტეტის მოქმედებათა შესახებ“ უზენაესმა საბჭომ მკაცრად დაგმო აღნიშნული სტრუქტურების მოქმედება პუტჩის დღეებში, როგორც „გადატრიალების ორგანიზატორთა ჯგუფის მხარდაჭერა“. მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება კომპარტიის გაუქმებისა და მისი ქონების ნაციონალიზაციის შესახებ. ცხადია, გაუქმდა კომპარტიის ყველა ინსტიტუციური სტრუქტურა, მათ შორის – საპარლამენტო ფრაქციაც. ამავე დღეს საქართველომ ცნო პუტჩის დროს (21 აგვისტოს) გამოცხადებული ესტონეთისა და ლატვიის დამოუკიდებლობა.

ვფიქრობთ, ცალკე უნდა შევეხოთ საკითხს აგვისტოს პუტჩზე სსრკ-ის შემადგენლობაში შემავალი სხვა რესპუბლიკების ხელმძღვანელი ელიტების რეაქციის შესახებ. ამ რეაქციის რეალური შინაარსის გარკვევას არსებითი მნიშვნელობა აქვს ზ. გამსახურდიას მიერ გადაღებული ტაქტიკური პოლიტიკური ნაბიჯების ინტერპრეტაციისათვის. 1991 წლის ოქტომბერში გამოქვეყნდა კრებული „Путь-Хроника тревожных дней“, მისი ერთი ნაწილის ავტორი არის პროელცინური დაჯგუფების ჟურნალისტი, ვინმე ოლგა ვასილიევა, რომელიც თავში – „რესპუბლიკები პუტჩის დროს“ – ეროვნულ რესპუბლიკებს სამ ნაწილად ჰყოფს და ამგვარი დიფერენციაციის საფუძველად აღებული აქვს მათი ხელმძღვანელობის მიერ სმსკ-თან წარმართული ურთიერთობების სამი ვარიანტი. ო. ვასილიევა ასე „ახარისხებს“ რესპუბლიკებს:

¹ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 11 ივლისი, 1991წ.

² საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს უწყებები, №8, 1991, გვ. 163-165.

1. „წინააღმდეგობის ქრონიკა – ლატვია, ლიტვა, ესტონეთი, მოლდოვა.
2. ლოდინის ქრონიკა – უკრაინა, ბელორუსია, სომხეთი, ყაზახეთი, ყირგიზეთი, ტაჯიკეთი, თურქმენეთი, უზბეკეთი.
3. შემთანხმებლური ქრონიკა – აზერბაიჯანი და საქართველო....“¹

ამ შესავლის შემდეგ ელცინის „დემოკრატიული“ რუსეთის ველიკოდერჟავული ამბიციებით შეპყრობილი ო. ვასილიევა სრულიად უტიფრად აცხადებს, რომ „ამა თუ იმ ფორმით გეგპ-სადმი, როგორც ახალი საკავშირო ხელმძღვანელობისადმი, მხარდაჭერა (?) გამოხატეს საქართველომ (Sic!) და აზერბაიჯანმა“, რომ „19 აგვისტოს გამსახურდია შეუთანხმდა ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის სარდალს, რომ 24 აგვისტომდე (?) შეასრულებდა გეგპს კანკაპეს ყველა მოთხოვნას (!)“²

ჩვენ ზემოთ უკვე გავაანალიზეთ ზ. გამსახურდიას ტაქტიკური ნაბიჯები და ვაჩვენეთ მათი უალტერნატივობა და მართლზომიერება. იძულებითი ფორმალური კომპრომისის მიზეზებსაც შევეხეთ. ამიტომ აქ სიტყვას არ გავაგრძელებთ, აღვნიშნავთ მხოლოდ: ო. ვასილიევას ქრონიკალური პასაჟები ქვეტექსტურად მიანიშნებენ ამ ავტორის ანტიქართულ პათოსზე. ხსენებულ თავში არ არის მოყვანილი თუ დამოწმებული არც ერთი ოფიციალური დოკუმენტი და ესოდენ მნიშვნელოვანი საკითხი მოცემულია პრიმიტიული ჟურნალისტური გამოძიების დონეზე. ძირითად წყაროდ აღებულია საინფორმაციო სააგენტოების „რია“-სა და „პოსტფაქტუმის“ ცნობები. ორივე ეს სააგენტო მაშინ ბ. ელცინის გუნდის კონტროლქვეშ იყო და თავისთავად ცხადია მათი ტელეტაიპებიდან და ფაქსაპარატებიდან მოწოდებული ინფორმაციის სანდოობა და გაშიფრვის მექანიზმები.

ნათელია, რომ ბ. ელცინის ბლოკის მხარდამჭერი „დემოკრატი“ ჟურნალისტის პოზიციები, რომლებიც იდენტურია მაშინდელი „დემოკრატიული რუსეთის“ საერთო პოლიტიკური კურსისა და ქართველი პუტჩისტების შეხედულებებისა, გენერირებულია საქართველოს ეროვნული ხელისუფლების საგარეო-პოლიტიკური კურსის მიმართ აშკარად ნეგატიური დამოკიდებულებით. რუსეთის პოლიტიკური ისტებლიშმენტი იმედოვნებდა, რომ პუტჩის შემდეგ რუსეთში მართლაც რეალურად განხორციელებული ლიბერალიზაციის პოლიტიკის წყალობით ახალი „ელცინური ცენტრი“ მიიზიდავდა რესპუბლიკებს და შეაცვლევინებდა მათ წინანდელ დამოკიდებულებას სამოკავშირეო ხელშეკრულებისადმი. ფორმულა საკმაოზე მარტივი იყო: „გორბანოვური ცენტრი“ აღარ არსებობს (ან დასუსტებულია). არსებობს „ელცინური ცენტრი“ და მასთან მოაწერეთ ხელი“.

ზ. გამსახურდიას მიერ სრული სუვერენიტეტის კურსის გაგრძელება

¹ *Путь-Хроника тревожных дней.* М., 1991, გვ. 106.

² *Путь-Хроника тревожных дней...*, გვ. 119.

არ შედიოდა „ელცინური ცენტრის“ ნეომპერიულ ინტერესებში და ო. ვასილიევაც ამ ინტერესების გამომხატველია. საქართველოს ხელისუფლების მიერ პუტჩის დროს გადაღებული ნაბიჯების კრიტიკა მხოლოდ ფონია, მთავარი კი სხვაა, კერძოდ ზ. გამსახურდიას მიერ დსთ-ს პროექტზე უარის თქმა. ეს კარგად ჩანს იმაშიც, რომ იმავე „ქრონიკაში“ ჟურნალისტი კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებს საქართველოს ხელისუფლების სხვა, პუტჩთან აბსოლუტურად არავითარ კავშირში არმყოფ ისეთ აქციებს, როგორცაა – „მხედრიონის“ განიარაღება და მისი ლიდერების დაპატიმრება 1991წ. თებერვალში, ყოფილ სამხრეთ ოსეთში ბოვეიკთა განიარაღება, 1991წ. 10 სექტემბრის ბრძანებულება სსრკ თავდაცვის სამინისტროს სამხედრო კომისარიატების გაუქმების შესახებ. საგულისხმოა და ნიშანდობლივიც, რომ ქართველი პუტჩისტებისა და მათი იმდროინდელი თუ დღევანდელი მხარდამჭერების პოზიციები ზ. გამსახურდიას პუტჩთან დამოკიდებულების საკითხში აშკარად იდენტურია რუსეთის პოლიტიკური ელიტისა და მედიაკრატის ზემოთმოყვანილი შეხედულებებიდან.

დავუბრუნდეთ საკითხს აგვისტოს მოვლენებზე სხვა რესპუბლიკების რეაქციის შესახებ. მეტი სიცხადისა და რეპრეზენტაციისათვის უძჯობესია ეს რეაქცია მოვიყვანოთ ფაქტოგრაფიული რეტროსპექციის სახით. მამ ასე:

უკრაინა – 19 აგვისტოს დილით პრეზიდენტ ლ. კრავჩუკს შეხვდა გენ. ვ. ვარენიკოვი (ვ. შურავლიოვის თბილისის ვიზიტის სრული ანალოგია და კიევზე სამხედრო-დიპლომატიური ზეწოლა). ამ შეხვედრის შემდეგ უკრაინის ლიდერი გამოვიდა ტელევიზიით და მოსახლეობას „სიბრძნისა და სიმშვიდისაკენ“ მოუწოდა. სიტყვაც არ თქმულა არც გადატრიალების ანტიკონსტიტუციურობაზე და არც სმსკ-ის უკანონობაზე. ერთადერთი, ასე ვთქვათ, ძლიერი ტონი ლ. კრავჩუკის განცხადებაში იყოს ის, რომ „სამართლებრივ სახელმწიფოში ყველაფერი, მათ შორის საგანგებო მდგომარეობის შემოღება, უნდა ხდებოდეს კანონის საფუძველზე“¹.

ყაზახეთი – 19 აგვისტოს განცხადებაში პრეზიდენტმა ნ. ნაზარბაევმა გააკრიტიკა მ. გორბაჩოვი „პერესტროიკის“ კურსის გატარებაში გამოჩენილი მერყეობისა და პასიურობისათვის². არავითარი მომხდარის პირდაპირი პოლიტიკური შეფასება და, მითუმეტეს, დაუმორჩილებლობა.

სომხეთი – 19 აგვისტოს 17.00 სთ-ზე ტელევიზიით გამოვიდა პრეზიდენტი ლ. ტერ-პეტროსიანი და მოსახლეობას სიმშვიდისა და წესრიგისაკენ მოუწოდა³.

ლატვია – უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარემ ა. გორბუნოვმა ხალხს მოუწოდა სიმშვიდისაკენ და განაცხადა, რომ „მოსკოვში მიღებული გადაწყ-

¹ გაზ. «Правда», 18 сентября 1991г.

² გაზ. «Правда», 18 сентября...

³ გაზ. «Правда», 21 августа 1991г.

ვეტილებები ლატვიას არ ეხება“.¹ სად არის აქ გადატრიალების ანტიკონსტიტუციურობის დეკლარირება და მისი შედეგების მიმართ პირდაპირი კონფრონტაცია?

ლიტვა – ვილნიუსში იყო სიმშვიდე. ხალხის ნაწილი შეგროვდა უზენაესი საბჭოს შენობის წინ. 19-20 აგვისტოს ღამეს უზენაესმა საბჭომ სასწრაფოდ მოახდინა ლიტვა-რსფსრ-ს ხელშეკრულების რატიფიკაცია, სადაც ლაპარაკი იყო 1940წ. ლიტვის ანექსიაზე².

ესტონეთი – მას შემდეგ, რაც ტალინის აეროპორტში დაეშვა სამხედრო-სატრანსპორტო თვითმფრინავი და მედესანტეთა ორი ასეული გადმოსხა, ხოლო ტალინის ცენტრში შევიდა ტანკებისა და ჯავშანტრანსპორტიორების კოლონა, პარლამენტის სპიკერმა ა. რიუტელმა და პრემიერ-მინისტრმა ე. სავისაარმა ხალხს მოუწოდეს სიმშვიდისაკენ და არ შესულიყვნენ ჯარისკაცებთან კონფლიქტში³. სად ჩანს აქ „წინააღმდეგობის ქრონიკა“? სხვათაშორის, სწორედ ესტონეთში განხორციელებული ძალისმიერი აქციის ანალოგიური აქციებით დაემუქრა შურავლიოვი ზ. გამსახურდიას.

მოლდოვა – 19 აგვისტოს კიშინიოვში გამართულ მიტინგზე გამოსვლისას პრეზიდენტმა მ. სნეგურმა გააკრიტიკა პუტჩი და მოსახლეობას მოუწოდა ქალაქისა და მთელი მოლდოვის დასაცავად⁴.

ამრიგად, საქართველოს ეროვნული ხელისუფლების პოლიტიკური კურსი 1991წ. 19-21 აგვისტოს პუტჩის პერიოდში შეიძლება ერთმნიშვნელოვნად შეფასდეს, როგორც აქტიური პოზიტიური ნეიტრალიტეტი. ეს კურსი, ერთი მხრივ, მკაფიოდ გამოხატავდა საქართველოს დისტანცირებას იმპერიული ცენტრისაგან, რომელსაც უკვე დე იურე აღარ ეკუთვნოდა (1991წ. 31 მარტის რეფერენდუმისა და 9 აპრილის დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტის ძალით), მეორეს მხრივ, აფიქსირებდა გარკვეულ დაპირისპირებას სსრკ-ს ახალ ხელმძღვანელ სტრუქტურასთან (მოწოდება რესპუბლიკების დამოუკიდებლობის ცნობისაკენ ეწინააღმდეგებოდა სმსკ-ის №1 გადაწყვეტილებაში დაფიქსირებულ ფორმულირებებს სსრკ-ის შენარჩუნების შესახებ).

ზ. გამსახურდიას ხელისუფლებას არ უცვნია სმსკ-ის კანონიერება, ხოლო 20 აგვისტოს „მიმართვის“ შესაბამისი ნაწილი ირიბად მოითხოვდა გადატრიალების შედეგების ანულირებას. ზ. გამსახურდიამ იმთავითვე ალლო აულო აგვისტოს პუტჩის შინაგან რეალურ არსს და მიხვდა, რომ ეს იყო ბრძოლა ძალაუფლებისათვის ორ იმპეროკრატიულ დაჯგუფებას შორის და არა ლიბერალიზმ-ტოტალიტარიზმის დაპირისპირება. საქართველოსთან მიმართებაში ეს ორივე ძალა იდენტური იმპერიული პოლიტიკის მატარებელი

¹ გაზ. «Правда», 21 августа 1991г.

² გაზ. «Правда», 21 августа 1991г.

³ გაზ. «Правда», 21 августа 1991г.

⁴ გაზ. «Правда», 21 августа 1991г.

გახდა. საქართველოს პრეზიდენტმა თავიდანვე გააცნობიერა ამ „ორი რუსეთის“ ურთიერთგანუსხვავებლობა და ერთ-ერთის ღია მხარდაჭერის სახით საქართველო მეორეს მხრიდან სამხედრო ინტერვენციის საშიშროების წინაშე არ დააყენა. სწორედ ამაშია გამოჩენილი ნეიტრალიტეტის პოლიტოგემა, ნაკარნახევი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესების პრიმატით.

არადა, პუტჩიდან სულ რაღაც წელიწადნახევარში პუტჩისდროინდელი „ორივე“ რუსეთი ერთიანად გაერთიანდა საქართველოს წინააღმდეგ. სმსკ-ის მიმართ წინააღმდეგობის მოძრაობის აქტიური ორგანიზატორები შემდგომში გამოირჩეოდნენ ღია და აშკარა იმპერიალისტური მისწრაფებებით საქართველოს წინააღმდეგ. მაგ., ვიცე-პრეზიდენტი ა. რუცკოი არაერთხელ მოითხოვდა თბილისზე საჰაერო თავდასხმას აფხაზეთის კონფლიქტის დროს; უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარე რ. ხასბულატოვი უშუალოდ მფარველობდა აფხაზ სეპარატისტებსა და მთიელ ხალხთა კონფედერაციას; პუტჩის დროს რუსეთის თავდაცვის მინისტრი, გენერალ-პოლკოვნიკი კ. კობეცი შემდეგში მონაწილეობდა რუსეთის გენერალური შტაბის მიერ სოხუმის აღების ოპერაციის დაგეგმვაში; რუსეთის სახელმწიფო მინისტრი გ. ბურბულისი სათავეში ედგა საქართველოში სახელმწიფო გადატრიალების კოორდინაციის საიდუმლო კომიტეტს. აი, ის „დემოკრატიული“ რუსეთი, რომლის მხარდაჭერის გამო ზ. გამსახურდიას სამხედრო დარტყმის საშიშროების წინაშე უნდა დაეყენებინა საქართველო.

და ბოლოს: მოსკოვის პუტჩმა საკუთრივ საქართველოში გამოკვეთა თვისობრივად ახალი შიდაპოლიტიკური სიტუაცია. განხორციელდა ოპოზიციის ადრე ფრაგმენტული, არაერთგვაროვანი დაჯგუფებების კონსოლიდაცია და ანტიეროვნული ოპოზიციის ერთიან სისტემად ჩამოყალიბება. ამ სისტემაში აღმოჩნდნენ სხვადასხვა მოტივაციის განსხვავებული პოლიტიკური სუბკულტურები – პარტნომენკლატურა და მასთან ასოცირებული ინტელიგენციის ნაწილი, ეროვნულ კონგრესში შემაჯავალი პარტიები, პარამილიტარული გასამხედროებელი დაჯგუფებები, მარგინალური და დეკლასირებული სოციალური ჯგუფები. ეს იყო საკუთრივ ქართული პუტჩის სოციალური ინფრასტრუქტურა, თამაშის საკუთარი წესებითა და სამხედრო-პოლიტიკური მხარდაჭერის რუსული წყაროებით. ცოტა მოგვიანებით მთელი ეს პარტოკრატიულ-კრიმინალურ-ინტელიგენტური კლიენტურა რუსეთის მიერ მობილიზებულ იქნა სამხედრო გადატრიალებისათვის და ეროვნული ხელისუფლების დამხობისათვის საბრძოლველად.

DAZMIR JOJUA

1991 AUGUST PUTSCH AND GEORGIA

The paper deals with the questions connected with one the important and debatable problems of the latest history of Georgia – positions of national government and president Z. Gamsakhurdia in person concerning military putsch, happened in Moscow on 18-21 august, 1991. On the basis of analysis of proper source materials, the author states absolute compatibility Z. Gamsakhurdia's positions with national interests of Georgia. Policy of positive neutrality during Moscow putsch was the only true and acceptable for Georgia in that situation, as it was stipulated by the aspiration to protect Georgia from possible confrontation with Committee of State Emergency and prospect of military attack from the side of imperial centre. At the end of the paper it is argued definite succession between Moscow and proper – Georgian putsches. Namely after Moscow putsch it was begun intensive process of formation of social and political infrastructure of Georgian putsch movement as the revanchist coalition ("Moscow centre + former nomenklature + criminal + halfmilitary formations + the part of nomenklature intelligentsia).

შოთა კვიციანი, თინათინ ზალდასტანიშვილი

გლობალიზაცია: ვარიანტები საქართველოსათვის.

გლობალიზაცია, როგორც პოლიტიკური ძალაუფლების ახალი ფორმა. აქ ჩამოვყალიბებთ გლობალიზაციის შესახებ ზოგიერთ მოსაზრებებს, რომლებიც განსაკუთრებით გვაწუხებს. გლობალიზაცია შეიცავს სამიშროებას თუნდაც იმიტომ, რომ მან უკვე გაყო ადამიანები გააფთრებულ მოწინააღმდეგებად და თავდადებულ მომხრეებად. მიგვაჩნია, რომ ამ მოვლენის არსს ვერ იმდენად ვერ ჩავწვდით, რომ დავიკავოთ რაიმე რადიკალური პოზიცია მის მიმართ. საკუთარი მოსაზრებების შესამოწმებლად და დასახვეწად მივმართავთ სხვადასხვა წყაროებს. უმრავლესობა გლობალიზაციას ანალიზებს მონდიალისტების შრომებზე დაყრდნობით, იყენებენ ციტატებს ჟ. ატალის, ფ. ფუკუიამას, რ. რობერტსონის, კ. ომაეს და სხვათა შრომებიდან. სხვა შეხედულების არიან რუსები ა. პანარინი¹, ვ. ილინი², მშვიდი და კაცთმოყვარე პოზიცია უკავიათ ქართველ მეცნიერებს, ბ. ლუტიძეს, ე. კოდუას და სხვებს³.

ასეა თუ ისე ყველა დავა და კამათი დაიყვანება გლობალიზაციის იმ ინტერპრეტაციაზე, რომლის მიხედვით ყველა ქვეყანა და ხალხი შეერწყმიან ერთმანეთს და გადაიქცევიან ერთიან, პლანეტარულ წარმონაქმნად. როგორც ეტყობა, ლიკვიდირებულ იქნებიან ეთნიკური, ეროვნული, რელიგიური და კულტურული საზღვრები. საყოველთაო ბაზრისა და დემოკრატიის საზღვრების ახალ პლანეტარულ ვითარებაში განსხვავებულ აზრს იძენენ ისტორია და კულტურა, ეთნოსი და ერი. ეტყობა სამყარო ერთიანდება რაციონალურად ფუნქციონირებად მექანიზმად. გლობალიზაცია პროცესია, ემპირიულად ფიქსირებადი განსხვავებული ცვლილებებია, მაგრამ გაერთიანებულია სამყაროს ერთ მთლიანობისაკენ სვლის ლოგიკით. ის ეხება ყველა სფეროს. მისი პრობლემები უკიდურესად რთულია. ის ბევრს არ აკმაყოფილებს, მას ახასიათებს მოულოდნელი, უფრო ზუსტად, გაუთვალისწინებელი ეფექტები. მას ხშირად აკრიტიკებენ, როგორც აშშ ინტელექტუალური ცენტრები – საერ-

¹ **В. В. Ильин, А. С. Панарин.** Политическая антропология. М., 2000.

² **В. В. Ильин.** Политология. М., 2004.

³ **ბ. ლუტიძე.** გლობალიზაცია: არსი, პრობლემები. თბ. 2003.; **ბ. ლუტიძე.** გლობალიზაცია, როგორც საყოველთაო ტენდენცია. – *ფილოსოფიური ძიებანი*, ტ. VI. 2002; **ე. კოდუა,** სოციოლოგია. თბ., 2003.

თაშორისო ურთიერთობათა საბჭო (სუს); კორპორაცია რენდი; სტრატეგიული და საერთაშორისო კვლევის ცენტრი (სსკც); ფსიქოლოგიური სტრატეგიის სამმართველო (ფსს). ყველაზე ხშირად ახსენებენ ფართომასშტაბიან პროექტს „ამერიკის პერსპექტივები“, რომელიც XXს. 50-იან წლების შუა ხანებში შექმნეს ჰენრი კისინჯერმა, დინ რასკმა, ადოლფ ბერტიმ და სხვებმა. მასში თეორიულად გადმოცემულია ურთიერთდამოკიდებულებების ზრდის ტენდენცია, სამხედრო უსაფრთხოების გაფართოებული გაგება, საერთაშორისო ურთიერთობებში ზენაციონალურ ურთიერთობებზე გადასვლა, ე.ი. ყოველივე ის, რაც დღეს არის. ჩვენ არ ვისახავთ მიზნად განვაზოგადოთ დღეისათვის გლობალიზაციაზე არსებული შეხედულებები. არც ის გვაქვს გამიზნული მივეძხროთ რომელიმე მათგანს. ჩვენ უფრო შევეხებით კითხვებს, რომლებსაც გლობალიზაცია აყენებს ადამიანის წინაშე გლობალიზაციის შემდეგი ფორმულის ჩარჩოებში: გლობალური ცნობიერება და „გლობალური ურთიერთდამოკიდებულება“.

აუცილებელია განვსაზღვროთ გლობალიზაცია. გასაგებია, რომ ეს არის მსოფლიო ძალაუფლების ახალი ფორმა. ის ახალია, რადგან ყველა ძველი ფორმა დემოკრატიის ჩათვლით მოძველდა. „არ გვსურს ვისაუბროთ იმის შესახებ, რომ პლანეტა მალე ჩაიძირება უკანონობის შავ მორევში“, რასაც ჯორჯ რიცერი რაციონალობის ირაციონალობას უწოდებს¹, და რასაც ჩვენ ვთვლით გლობალიზაციის ძლიერ ნაკლოვან მხარედ. მიგვაჩნია, რომ პოლიტიკური ძალაუფლების ახალი ფორმის დამხმარე ინსტრუმენტებად მოგვევლინება – ინფორმაციული გლობალიზაცია (ვირტუალიზაცია); ეკონომიკური გლობალიზაცია (ინოვაციურობა); რეგიონული გლობალიზაცია (მსოფლიო საზღვრებს გარეშე); დემოგრაფიული გლობალიზაცია (მთავარი რესურსი). გლობალიზაციის ჩამოთვლილი სისტემები ორივე კუთხით, ანუ მომხრეთა და მოწინააღმდეგეთა პოზიციებიდან, კარგადაა აღწერილი ლიტერატურაში². ჩვენ მხოლოდ საგანგებოდ შევეხებით მათ ზოგად ნიშნებს. საინტერესო იქნება თვალი მივადევნოთ ცნობიერების ცვლილებას გლობალიზაციასთან ურთიერთობის პროცესში. როგორ იცვლება ადამიანის თვისებები გლობალიზაციასთან ურთიერთობაში? და რაც მთავარია, იქნებ მოვიძიოთ კიდევ ადამიანის წარმატებების გასაღები გლობალიზაციის პირობებში (ფაქტობრივად ამ აბზაცში ჩამოყალიბდა შემდგომ განსახილველ საკითხთა თანმიმდევრობა).

გლობალიზაცია, ისევე, როგორც პოლიტიკა, არაა მარტივი რამ. ის არ განაზოგადებს ხალხის ერთიან ნებას და არ წარმოადგენს სოციალური

¹ Джордж Ритцер. Современные социологические теории. С.-П., 2002, გვ. 339.

² ამის შესახებ იხ.: В. В. Ильин, А. С. Панарин. Политическая антропология...; ბ. ლუტიძე. გლობალიზაცია: არსი, პრობლემები...; ბ. ლუტიძე. გლობალიზაცია, როგორც საყოველთაო ტენდენცია...; ე. კოდუა, სოციოლოგია...

პრობლემის გადაჭრის მიზნით ექსპერტთა ცოდნის გამოყენების ობიექტს¹. გლობალიზაცია ვარაუდია იმის შესახებ თუ რას მიაღწა ადამიანი მისდა უნებურად. გლობალიზაციისაგან ადამიანმა შექმნა ისეთი რამ, რასაც წესიერად ვერც აფასებს, ვერც მისი მომხრე და ვერც მოწინააღმდეგე. არ იქნება სწორი მისი უტილიტარული კუთხით განხილვა, როგორც მექანიზმისა, რომელიც სჭირდება ადამიანს რაიმე კონკრეტული ეკონომიკური ან პოლიტიკური აქციების მოსაგვარებლად. ის იმდენად რთულია, რომ შეუძლებელია ადამიანთა რაიმე ჯგუფს ან ორგანიზაციას შეეძუშავებინა და განეხორციელებინა, როგორც დემონური გეგმა შედგენილი ვინმეს მიერ ვინმეს წინააღმდეგ. გლობალიზაცია თავად, მასში ჩადებული მეცნიერული ცოდნის ხასიათით ერთს აძლევს ყველაფერს (კარტ-ბლანშს), მეორეს კი ადგილსაც არ უტოვებს ამ ცხოვრებაში (ცხადია, პირველში ყველა ვერ „ჩაეტევა“).

გლობალიზაციის გარკვეული გეგმები ცხადია, არსებობს, მაგრამ ეს გეგმები ფრაგმენტარული და სუსტია. გლობალიზაცია ეს არის პლანეტარული მასშტაბის „ხელოვნური“ მოვლენა, რომელიც გაიძულებს შეხედო მას, როგორც ბუნებრივ მოვლენას. ის შეიძლება შევადაროთ კლიმატის ცვლილებას ან მიწისძვრისაგან თავის დაღწევის მცდელობას. მეცნიერთა კოლექტიურმა ინტელექტმა თავისი განცალკევებული ძალისხმევით უნებლიეთ შექმნა ისეთი სირთულის მოვლენა, რომელიც გასაკონტროლებლად უკვე თეორიულადაც კი მიუწვდომელია მთელი მეცნიერული თანამეგობრობისათვის. ამიტომ გლობალიზაცია არავის არ ეკუთვნის, არავის არ ექვემდებარება, არსებობს თავისთავად, თავისივე კანონებით, ყურს არ უგდებს ადამიანთა განცდებს, არ გამოყოფს ადამიანებში თავისიანებს. ის არავისი არაა. ჩვენ ყველას ერთნაირი შანსი გვაქვს (სამწუხაროდ არა მისი კეთილგანწყობისა, მაგრამ მისგან განწირულობისა კი ნამდვილად).

გლობალიზაციამ თავისთავად, მისი ფუნქციონირების პირველმა შედეგებმა ეჭვს ქვეშ დააყენა მსოფლიო წესრიგი. არავის არ მოსვლია აზრად, რომ საუკუნეების განმავლობაში ადამიანთა ერთ მთლიანობად გაერთიანების მშვიდად მიმდინარე პროცესი, მოულოდნელად გადაიქცეოდა მისსავე მთავარ პრობლემად. ყოველივე კი მოხდა დროის ისტორიულ მასშტაბებს თუ გავითვალისწინებთ, ერთ წაშში, როდესაც, მსგავსად ობობას ქსელისა, მსოფლიო ერთ მთლიანობაში გაერთიანდა ინფორმაციული, ფინანსური, სატრანსპორტო, ენერგეტიკული კომუნიკაციებით. ერთ აბლაბუდაში მოექცნენ საზოგადოების ყველა ცნობილი და ფარული პრობლემები. მსოფლიო აბლაბუდამ დაიწყო თავისებური ინვენტარიზაცია, რომლის შედეგებმა დააყენა სწორედ ეჭვს ქვეშ მსოფლიო წესრიგის არსებობა. ავტომატურად, ლიდერთა ყოველგვარი ჩარევის გარეშე მოხდა პლანეტის ყველა რესურსის – ადამიანური,

¹ **Неил Сметзер.** Социология. М., 1994, გვ. 522.

ფინანსური, ენერგეტიკული, ტექნოლოგიური, ინფორმაციული, ნედლეულის – გადაფასება. გლობალური ინვენტარიზაციის შედეგი შეიძლება შევადაროთ მხოლოდ მსოფლიო რევილუციას: იცვლება ყოველი ადამიანის, ყველა ხალხის, ყველა ქვეყნის, ყოველი საგნის ადგილი, როლი, ღირებულება. გლობალიზაციით დასრულდა კაცობრიობის რომანტიკული ცივილიზაცია, მისთვის დამახასიათებელი საიდუმლოებებით, ინტრიგებით, პიროვნების როლით და ა.შ.

გლობალიზაციისათვის პლანეტა გამჭვირვალე გახდა, მაგრამ პლანეტისათვის გლობალიზაცია საიდუმლოებებითაა მოცული. ასე დაიწყო ახალი ცივილიზაცია, სადაც გლობალიზაციას მიენიჭა მსოფლიო სამართლიანობის როლი. მეცნიერებს დიდი ძალისხმევა დასჭირდებოდა რათა გლობალურ კომუნიკაციებში მათი აღმოჩენები ადამიანების სასარგებლოდ იქნას გამოყენებული. ნებისმიერი მეცნიერული აღმოჩენა ნაჩქარევად იქნა გამოყენებული. ბუნებრივი მატებისაგან თუ სიცივის, შიმშილის, ავადმყოფობის შიშისაგან ადამიანის გასანთავისუფლებლად. ყოველი მეცნიერული აღმოჩენა გაიგივებული იქნა სიკეთესთან, ნაკლები ყურადღება ექცეოდა აღმოჩენის რეალიზაციის უარყოფით შედეგებს. აღმოჩნდა, რომ გლობალიზაციის სისტემებს ჰქონდათ უარყოფითი ეფექტები და ისინი ეფექტურად გაერთიანდნენ, მაგრამ არა მეცნიერების ძალისხმევით, არამედ მისი მოწინააღმდეგის მცდელობებითა და მეცადინეობით 2001 წლის 11 სექტემბერს.

გლობალიზაციის შესახებ თვით გლობალიზაციისაგან ვერაფერს შეიტყობ. ანალოგიურად იმ „ემმაკისა“, რომელიც ტიპოგრაფიულ საღებავებში იმალება, გლობალიზაცია „იმალება“ კომუნიკაციების აბლაბუდაში თეორიების, მეცნიერული კანონების, გათვლების, ლოგიკის, პარამეტრების მნიშვნელობებისა და ა.შ. ფორმით. თვით მეცნიერებს არ ახსოვთ თუ რა არის ჩადებული გლობალიზაციაში. ის დაცულია და იმავდროულად სუსტიცაა, რაც გამოავლინა 11 სექტემბერმა ნიუ-იორკში. მთელი ტექნოლოგიური გარემო, აეს-იც, ინფორმაციული და სხვა კომუნიკაციები მუშაობდნენ რკინის ლოგიკით, გათვლებისა და სიზუსტის ლოგიკით. მაგრამ, თვით ლოგიკის, გათვლების, წესის დარღვევა, ნებისმიერი ირაციონალურობა და პარადოქსულობა სასიკვდილო შხამია გლობალიზაციისათვის. თანაც შეცდომამ შეიძლება თავი იჩინოს ნებისმიერ წერტილთან, სადაც მუშაობს ფიზიკის ან მათემატიკის კანონი. გლობალიზაციას შევხედეთ ღიმილის გარეშე.

გლობალიზაციის მთავარი უსიამოვნება ის არის, რომ ის სჭირდება ადამიანს, მას კი ადამიანი არ სჭირდება. ადამიანს სხვა გამოსავალი არ ჰქონდა და გადააქცია გლობალიზაცია შეუქცევად პროცესად, გახდა ის ყველაზე გავლენიან იდეად დედამიწაზე. თუ გლობალიზაცია დაიღუპება, ის დაიღუპება ადამიანთან ერთად. გლობალიზაციას „ვერც მოკლავ“ და „ვერც დააშინებ“, მას არა აქვს საშიშროების განცდის სისტემა, ისე, როგორც ეს ესმის ადამიანს. ადამიანის ცხოვრება სასრულია, ხოლო გლობალიზაციის

არსის შემადგენელი კანონები და ლოგიკა მარადიულია. მათთვის სულერთია თუ რა დაითვლება – კომპიუტერული თამაშები თუ კოსმოსური მტვერის ბრუნვა. გლობალიზაცია არის ადამიანური საზოგადოების ერთიანობა. თუ მას დააკლდება რესურსები, რეაქციად მოყვება მრეწველობით–ფინანსური კოლაფსი, რაც გლობალიზაციას არც კი აწუხებს, ისე როგორც ორი ასტეროიდის შეჯახება ანდრომედას ნისლეულის გადაღმა. კაცობრიობა წარსულს ვერ დაუბრუნდება, გლობალიზაცია მოქმედებს როგორც ელექტროსტიმულატორი მიძიმედ დასნეულებული ადამიანის მკერდში. სტიმულატორს გაფრთხილება სჭირდება.

გლობალიზაციის მოწინააღმდეგენი ამტკიცებენ, რომ გლობალიზაცია არის რეალური, ნამდვილი საშიშროება კაცობრიობისათვის. გლობალიზაციამ უკვე დაიწყო კაცობრიობის მიერ ბოლო ორი ათასი წლის განმავლობაში შექმნილი ყველა ჰუმანური კონსტრუქციების დაშლა. გლობალიზაცია დაუპირისპირდა იმ ფაქტს, რომ კაცობრიობამ თავი შემოინახა საკუთარი ბიოლოგიური სისუსტის და არა სიძლიერის წყალობით. პლანეტაზე ადამიანის დროებითმა ზეობამ უზრუნველყო მისი სავსებით ალოგიკური ქმედებები, როგორცაა ჰუმანიზმი. სუსტსა და განწირულს მხარდაჭერა დაუბრუნდა ადამიანის სულიერი და ინტელექტუალური ძალის სახით, რამაც ის გახადა უძლიერესად უძლიერესთა შორის. ადამიანური საზოგადოების ამ არარაციონალურ და მფლანგველურ ქცევაში გლობალიზაციამ ეჭვი შეიტანა. გლობალიზაციის მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ მან უარი თქვა კაცობრიობის ათასწლეულ გამოცდილებაზე, როგორც მცდარზე. მცდარია თუ არა კაცობრიობის გამოცდილება? მცდარია თუ არა გლობალიზაცია? მაგრამ მთავარი საშიშროება რასაც გლობალიზაცია შეიცავს ესაა – კაცობრიობის უმაღლესი მიღწევის, ყველა ფორმაში პოლიტიკური ძალაუფლების ნგრევა, იქნება ეს ეროვნული სახელმწიფო, ეკონომიკა, დემოკრატია, როგორც პლანეტაზე სიცოცხლის მართვის არარაციონალური სისტემა.

ტრადიციულად ძალაუფლების ყველა სისტემები აიგებოდა ადამიანის მოღვაწეობაზე დაყრდნობით, რომლებიც იმდენად რთულნი არიან, რომ ვერც კი ჩამოვყალიბებთ ტექნიკური სისტემის ტერმინებში: ესაა ადამიანის ცნობების საზრისი, ესაა ადამიანური ღირებულებები, ესაა სიცოცხლის მიზანი. ერთი მხრივ, როგორც კი დაკარგავს ადამიანი მის ამ უმაღლეს მიღწევას, ამით ის ფაქტობრივად კარგავს ცნობიერებას. ეს ძალზე სერიოზულია, ის ვეღარ ფლობს საკუთარ თავისუფალ ქცევებს. მეორე მხრივ, ადამიანები, რომლებიც კარგავენ საზრისს, ღირებულებებს და მიზნებს უკვე აღარ არიან ძალაუფლების ობიექტები და აღარავის ექვემდებარებიან. თავდაპირველად ისე ჩანდა თითქოს გლობალიზაციამ ელიტას უსაზღვრო შესაძლებლობები მიანიჭა მასების ცნობიერების, ქცევის მანიპულირებისათვის, მაგრამ მასებმა თავადაც შენიშნეს, რომ გლობალიზაცია მათ ანიჭებს ადრე წარმოუდგენელ,

ელიტისადმი დაუმორჩილებლობის შესაძლებლობას. გლობალიზაცია საშუალებას აძლევს მისი ინსტრუმენტები გამოიყენოს არა მხოლოდ მისსავე შექმნელებმა, არამედ იმათაც, ვინც იცის თუ როგორ ფუნქციონირებენ ეს ინსტრუმენტები.

მიუხედავად ზემოთნათქვამისა მიგვაჩნია, რომ გლობალიზაცია არის ერთადერთი გამოსავალი იმ მდგომარეობიდან, როდესაც ადამიანთა მასები თავს აღწევენ მორჩილებას. გლობალიზაციის გარდა არ არსებობს საზოგადოების მართვის რაიმე ინსტრუმენტი. აბსოლუტურად ცხადია, რომ საბოლოო ჯამში გლობალიზაცია აღაზრევს ყველა ჭკვიანსა და ენერგიულს და გადაუკეტავს გზას ზარმაცებსა და უგონოებს. გონიერი და ჭკვიანი ადამიანის ხსნა მათი სრულყოფაა, რაც წინ უნდა უსწრებდეს გლობალიზაციის პროცესებსა და მათ სრულყოფას. ამის გაკეთება ადვილი არაა, რადგან გლობალიზაციის სამსახურში არიან, როგორც ჭკვიანები, ასევე კარგადანაზღაურებადი ადამიანები, ხოლო ადამიანის განვითარებისათვის მოღვაწეობენ ასევე ძალზე გონიერი ადამიანები, მაგრამ ანაზღაურების გარეშე. გამოდის რომ, და ეს მართლაც ასეა, გლობალიზაციისა და კაცობრიობის ურთიერთობის პრობლემის გასაღები ჩადებულია ინტელექტუალურ-კულტურულ სპრინტში, სადაც პრიზი უნდა იყოს თანამშრომლობა და ახალი, თანამედროვე პოლიტიკური ძალაუფლების ჩამოყალიბება.

გლობალური ცვლილებები და ადამიანის ცვალებადობა. ანუ გლობალიზაციის გავლენა ადამიანზე – გაცხოველებული დისკუსიის თემაა, ძალზე ხმაურიანი და მეცნიერული თვალსაზრისით ნაკლებად შესწავლილი დისკუსიისა. გლობალიზაციის შესახებ გვაქვს გარკვეული ცნობები, მართალია მთლიანად ვერ ვახერხებთ მისი არსის გააზრებას, მის დანიშნულებას, მაგრამ თუ რა გავლენას ახდენს ადამიანზე ჩვენთვის ჯერ-ჯერობით, უნდა ითქვას, სავსებით უცნობია. ბოლო 10-15 წლის დაკვირვება და ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ადამიანი საქართველოში, მისი ქცევა, პიროვნების სტრუქტურა, მისი ღირებულებების სია და მიზნები რადიკალურად შეიცვალა. უკვე თითქოს აღარ არის ის ხალხი, რომლებიც მონაწილეობდნენ 80-იანი წლების დასასრულის მოვლენებში. უკვე სხვა ხალხია, სხვაგვარად აღიქვამენ საკუთარ თავს მსოფლიო ხალხებს შორის. ქვეყნის მოსახლეობის მიერ განცდილი მეტამორფოზები აბსოლუტური ფანტასტიკური ხასიათისაა, უკანასკნელი საუკუნის მანძილზე ასეთი რამ არ ყოფილა, თვით მეორე მსოფლიო ომის შემდეგაც. ამიტომ, ერთი მხრივ, არაა უსაფუძვლო დემოგრაფიული გლობალიზაციისადმი შიში და არც გლობალიზაციის სხვა მიმართულების მიმართაც შიში.

საქმე ის კი არ არის, რომ ხალხი გაიგებს ან ვერ შესძლებს დაუბირისპირდეს გლობალიზაციას, არამედ იმაშია მისცემს თუ არა ამის საშუალებას სახელმწიფო? გლობალიზაციიდან მომავალი მთავარი საშიშროება და

მთავარი იმედიც საქართველოსათვის არის ქვეყნის ხელისუფლება. დასავლეთი დიდი ხანია გადავიდა ძალაუფლების ისეთ სისტემებზე, რომლებიც მთლიანად ეფუძნება გლობალიზაციის პრინციპებს. 2001 წლის 11 სექტემბრის მერე ნათელი გახდა, რომ გვეჭირდება ღია და ფარული ცვალებადობებისადმი ახალი ორგანიზაციული, სამოქალაქო, ფსიქოლოგიური მზადყოფნა. ეს ნიშნავს ვიცოდეთ თუ ჩვენი ხალხის რომელ ფსიქოლოგიურ პარამეტრებს ელოდება დაწოლა, რა ზომებია მისაღები, რომ მოსახლეობამ მშვიდად და ადაპტირებულად შეაბიჯოს ახალ პოლიტიკურ რეალობაში. ამ მიზნით, ალბათ, აუცილებელი იქნება სისტემატიზირებულ იქნას ადამიანის ყველა ფსიქოლოგიური სტრუქტურა, რათა ყოველი მათგანი შევუფარდოთ გლობალიზაციის იმ სახეს, რომლის ადრესატი სწორედ ეს სტრუქტურაა. საქართველოს მოქალაქის მომზადება გლობალიზაციისათვის მოითხოვს მის ადექვატურ ცნებათა ზუსტ სისტემას. ადამიანის გლობალიზაციისადმი მომზადების რთული სისტემა შეიძლება აღვწეროთ, როგორც ადამიანის აღზრდის, განათლებისა და საქმიანობის ყველა მხარის მომცველი თანმიმდევრული მკაცრი სისტემა. უნდა გვახსოვდეს, რომ შეტევა ხორციელდება თითოეული ადამიანის აზროვნებაზე¹.

იმ ფსიქოლოგიური სტრუქტურების ზოგადი სქემა, რომლებზედაც გავლენა აქვს გლობალიზაციას გვიჩვენებს, რომ მათი ბირთვი არის ადამიანის ცნობიერება. ცნობიერებაზე დიდხანს შეიძლება საუბარი, მაგრამ ჩვენს შემთხვევაში საქმე გვაქვს სამ ცვლადთან: *სიცოცხლის საზრისი გლობალიზაციის პერიოდში, გლობალიზაციის ეპოქის ღირებულებები, ცხოვრების მიზანი ამ ეპოქაში*. ამ სამ ცვლადს გამოყოფს გლობალიზაციისადმი მიძღვნილი ლიტერატურა, რაც ყველა განვითარებული ქვეყნის ფსიქო-პოლიტიკურ პრობლემას შეადგენს. საკითხი არც ჩვენთან არის გადაჭრილი და არც სხვაგანაა მოგვარებული, მაგრამ ბევრი რამ უკვე გაკეთებული აქვთ. ამასთან დაკავშირებით, ჩვენი ქვეყნის ყველა პრობლემები – კორუფცია, ღალატი, ჩრდილოვანი ეკონომიკა, დამნაშავეობა, ნარკომანია, სიღარიბე, უმუშევრობა – ეს არის ისტორიის შურისძიება ჩვენს მიერ დაკარგული საზრისის, ღირებულებებისა და მიზნების გამო. პოლიტიკოსები გვეუბნებიან ჩვენ და ჩვენ შვილებს, ირწმუნებიან, რომ დაწყებულია რაღაც ახალი საზრისის, ღირებულებების, მიზნების ფორმირება, თუმცა ზუსტ სახელს ვერ არქმევენ. მხოლოდ დაბალანსებული ერთობის საფუძველზე შეიძლება აიგოს გააზრებული, ადექვატური ქცევა, რომელიც გამოიყენებს გლობალიზაციას ყველა ინტერესებისათვის. ბევრს არც სურს ამის გააზრება და ცოდნა, რადგან ეს ძალიან რთულია².

¹ *საშობაო ეპისტოლე უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია მეორისა*. 2007 წელი.

² **P. Barker**. *Political Legitimacy and the State*. Oxford, 1990. გვ. 51.

როგორ განვსაზღვროთ საზრისი საქართველოსათვის გარდუვალი გლობალიზაციის პირობებში? საზრისი აზროვნების პროდუქტია, ის მოწოდებულია მოაწესრიგოს ადამიანის ყველა რესურსის უშეცდომო მოძრაობა, დანაკარგების მინიმუმამდე დაყვანა და წარმატებების მაქსიმალიზირება. ის ადამიანისათვის ცნობილი ყველაზე ძვირფასი პროდუქტია. საზრისი ქმნის ჭეშმარიტებასთან მაქსიმალური მიახლოების შესაძლებლობას. საზრისი ეს არის ძაბვა ელექტროქსელში, არის ძაბვა – არის ღირებულების საჭიროება, როგორც დენი აამოქმედებს ძრავებს, ასევე საზრისი აამუშავებს ადამიანის ცნობიერებასა და ადამიანთა მასებს, ადამიანთა საზრისის ავტორსაც და მატარებელსაც. ასეთი ხალხი გამოაღვიძებს ქვეყანას. საზრისი ადამიანის ყველაზე დიდი განცდაა, მისი ძლიერი ფრთებია. საზრისს ეწირება ადამიანი და ჯგუფები. არ არის საზრისი – ყველაფერი გაჩერებულია. ღალატი, ქურდობა, უსინდისობა ეუფლება სახლს საიდანაც საზრისი გაქრა. შემოქმედობითობის საზრისს ბაღებს განათლების უნიკალური სისტემა, როგორც ბუნებრივად ჩამოყალიბდა ჩვენს ქვეყანაში. ბავშვები, ე.ი. მომავლის ადამიანები, საზოგადოება – ქვეყნის საზრისია.

რას წარმოადგენს ქართული ღირებულებები? ღირებულება, ეს არის ერთმანეთთან სწორად დაკავშირებული საზრისის აღმქმელი მორალური პრინციპების გარკვეული ერთობლიობა. ღირებულებები – ეს არის რეალური ადამიანური თვისებები და არა წიგნის ფორმულები. მათ მწკრივს, მსგავსად ელექტრონული მწკრივისა, წყვეტილი არ უნდა ჰქონდეს. ერთი წყვეტილი და ძაბვა გაქრება, დენი აღარაა. ანალოგიურად, ერთი ღირებულების გაქრობა საზრისს ანადგურებს, ის ვერ განხორციელდება. ღირებულებები კაცობრიობის მიერ შექმნილი უმაღლესი ხარისხის პროდუქტებია. ვერანაირი გლობალიზაცია ვერ დაემუქრება სიყვარულს, რწმენას, იმედს და შრომას. მაგრამ ის მოითხოვს ჩვენებური ცხოვრების წესს, მსოფლმხედველობას, ცხოვრებისეულ პოზიციას, სამყაროს ჩვენებურ სურათს. მწკრივიდან გამქრალი ღირებულებები შეიცვლება ალკოჰოლიზმით, ნარკომანიით, პროსტიტუციით, კრიმინალით. განათლების მხოლოდ უნიკალური სისტემა აყალიბებს ღირებულების მატარებელ პიროვნებას. ასეთი სისტემა იყო და ახლაც არის ჩვენთან.

რა მიზნები უნდა დავისახოთ? მიზანი – ეს არის ღირებულებების საშუალებით საზრისის სტატიკური მდგომარეობიდან დინამიურში გადაყვანის აპარატი. მიზნის არარსებობა გადააქცევს ადამიანს, ქალაქს, ქვეყანას ვითარების, აღვირახსნილობის, შემთხვევის მონად და მსხვერპლად. მიზანი, როგორც ამოდრავებული ძრავა ნიშნავს ღირებულების (მწკრივის) და საზრისის (ძრავის) არსებობას. ეს ღირებულებები „ანათებენ“, „მოდრაობენ“, „იძლევიან სიტბოს“. მათი ესმით, მათ ხედავენ, იხდიან ფულს, ემადლიერებიან. მიზანი არ ჩანს, მაგრამ რეალურია, ეფექტურია. რაც შეეხება საზრისს და მიზანს

– ორივე უხილავია, არ ჩანს როგორც ღენის ძაბვა. მიზანს ვერ მოიგონებ საზრისისა და ღირებულებებისაგან მოწყვეტით. „ქართული იდეა ორ უმთავრეს სვეტს ეყრდნობა. ესაა სულიერი ღირებულებები (რაც გულისხმობს მართლმადიდებლურ სარწმუნოებას და მის წეს-ჩვეულებებს) და ეროვნულ-კულტურული ფასეულობები, რითაც ასე მდიდარია ჩვენი ქვეყანა“.¹ ჩვენი მიზანი ყოველთვის იყო შეგვერიგებინა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კულტურა, წარსულის ტრადიციული გამოცდილების სინთეზი ბუნდოვან მომავალთან. ყოველთვის გვიწევდა გაურკვევლობის მოუსვენარი ყოფა, შეუთავსებლის შეთავსების მცდელობა, რასაც არ ჰქონია ადგილი არც დასავლეთში და არც აღმოსავლეთში, არც ჩრდილოეთში და არც სამხრეთში, არც წარსულში და არც (ალბათ) მომავალში. აქედან გამომდინარე დღეისათვის ჩვენი ამოცანაა ამ ღირებულებებისა და საზრისის მატარებელი ახალ-ახალი თაობების აღზრდა, რომლებიც ასევე შეარიგებენ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის, ჩრდილოეთისა და სამხრეთის, წარსულისა და მომავლის გლობალურ იდეებს.

¹ *საშობაო ეპისტოლე უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია მეორისა*

SHOTA KVIRTIA, TINATIN ZALDASTANISHVILI

**GLOBALIZATION: *ALTERNATIVES*
*FOR GEORGIA***

Globalization is a new form of the political power of the worldwide importance. It is a process of the most complex phenomena with the logic of transformation of the united world into a wholeness. In reality, globalization is a realization of international relations by the agents of various cultures. The historical view, culture, ethnos are changing. The universe is being transformed into a rationally functioning mechanism. Unexpectedly for all the process of uniting the mankind going on peacefully for centuries has turned into a general problem. This is the result of the informational, transportational, energetic communications turned simultaneously into one wholeness of the historical range. All the secrets of the society got intergated into this entity. The world began making an inventory of the property the result of which cast doubt on the rationality of the existing world order. Reappraising and a new apportioning of all the planet resources – human, financial, informational, technological and others – are under way. The consequences of the global inventory can be compared only to the universal revolution: the place, role and value of each country, each nation, each individual and thing are being changed. Together with globalization the romantic civilization with all its mysteries, secrets, with the role of an individual has ended and a new civilization has started. The preparation of each citizen of Georgia for globalization requires the exact system of the epoch's adequate concepts. The comprehensive preparation of an individual for globalization can be described as a system where the essential parts are – the type of development, education, culture and achievement.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ზ ა შ რ ჯ ი ნ ჯ ო ლ ა ვ ა

საქართველოს ორგანული კანონი
რეფერენდუმის შესახებ

საქართველოს კონსტიტუციის მე-5 მუხლით, „საქართველოში სახელმწიფო ხელისუფლების წყაროა ხალხი“, ხოლო ხალხი თავის ძალაუფლებას ახორციელებს რეფერენდუმის, უშუალო დემოკრატიის სხვა ფორმებისა და თავისი წარმომადგენლების მეშვეობით¹. როგორც ვხედავთ, ხალხის მიერ ძალაუფლების განხორციელების ერთ-ერთი ძირითადი საშუალება ყოფილა უშუალო დემოკრატიის ისეთი ფორმა, როგორცაა რეფერენდუმი, ამიტომ, ბუნებრივია, საქართველოსათვის, რომელიც დგას სამართლებრივი და დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობის გზაზე, დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ როგორ იქნება კანონმდებლობით მოწესრიგებული ის ურთიერთობები, რომელიც დაკავშირებულია რეფერენდუმის მოწყობისა და ჩატარების წესთან.

საქართველოში რეფერენდუმის დანიშვნასა და ჩატარებასთან დაკავშირებული ზოგადი საკითხები მოწესრიგებულია საქართველოს კონსტიტუციით, ხოლო უფრო დეტალურად საქართველოს ორგანული კანონით „რეფერენდუმის შესახებ“, რომელიც მიღებულია 1996 წლის 15 მაისს². კანონის თანახმად, რეფერენდუმი არის საერთო-სახალხო გამოკითხვა კენჭისყრით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი საკითხების საბოლოოდ გადასაწყვეტად³. რეფერენდუმი იმართება საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე – „საყოველთაო, თანასწორი და ნების პირდაპირი გამოვლენის მიზნით, ფარული კენჭისყრით“⁴. თანასწორობის საფუძველზე – რეფერენდუმის ყოველ მონაწილეს აქვს ერთი ხმა⁵. რაც მთავარია, „რეფერენდუმში მონაწილეობა თავისუფალია და მოქალაქეების ნება-სურვილის გამოვლინებისადმი კონტროლი დაუშვებელია“⁶. კანონში ხაზგასმულია, რომ რეფერენდუმში მო-

¹ საქართველოს კონსტიტუცია. თბ., 2006, გვ. 6.

² საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“: – საქართველოს პარლამენტის უწყებანი, №14, 1996.

³ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 1/11.

⁴ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 1/11.

⁵ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 1/11.

⁶ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 1/11.

ნაწილეობის უფლება აქვთ მხოლოდ საქართველოს მოქალაქეებს 18 წლის ასაკიდან, „განურჩევლად რასისა, კანის ფერისა, ენისა, სქესისა, რელიგიისა, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებებისა, ეროვნული, ეთნიკური და სოციალური კუთვნილებისა, წარმოშობისა, ქონებრივი და წოდებრივი მდგომარეობისა, საცხოვრებელი ადგილისა“.¹

რეფერენდუმის ჩატარების პროცედურა თითქმის ემთხვევა არჩევნების პროცედურას, რადგან ორივე შემთხვევაში, როგორც რეფერენდუმში, ისე არჩევნებში, მონაწილეობენ ამომრჩევლები, მაგრამ, მიუხედავად მსგავსებისა, მათ შორის განსხვავება მაინც არის. ჯერ ერთი, თუ არჩევნების დროს ამომრჩეველთა ნების გამოხატვის ობიექტი დეპუტატობის ან სხვა არჩევითი თანამდებობის კანდიდატია, რეფერენდუმის დროს ეს კონკრეტული საკითხია, რომელზეც ტარდება რეფერენდუმი. მეორე – მართალია, მათი ჩატარების ორგანიზაციული მხარე პრაქტიკულად ერთნაირია, მაგრამ განსხვავებით არჩევნებისა, რეფერენდუმის დროს საარჩევნო ოლქების შექმნა საჭირო არ არის, რადგან რეფერენდუმის შედეგები განისაზღვრება მხოლოდ მაჟორიტარული მექანიზმის საფუძველზე.

რეფერენდუმს ამზადებს და აწყობს სარეფერენდუმი კომისია, ხოლო ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი, საქართველოს პარლამენტი, არანაკლებ 200 000 ამომრჩევლის მოთხოვნით ან საკუთარი ინიციატივით მისი მოწოდების მოთხოვნის მიღებიდან 30 დღის ვადაში. როცა კანონმდებელმა პრეზიდენტს მიანიჭა საკუთარი ინიციატივით ან პარლამენტის მოთხოვნით რეფერენდუმის დანიშვნის უფლება, ამით მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას მისცა საშუალება მათ მიერ არჩეული პრეზიდენტისა და პარლამენტის მეშვეობით მიეღოთ მონაწილეობა რეფერენდუმის დანიშვნის საკითხში. მაგრამ კანონმდებელმა, გაითვალისწინა რა რეფერენდუმის უდიდესი მნიშვნელობა 200 000 ამომრჩევლისათვის რეფერენდუმის დანიშვნის მოთხოვნის უფლების მინიჭებით, მოქალაქეებს მისცა უფლება არა მხოლოდ წარმომადგენლების მეშვეობით, არამედ თვითონ, უშუალოდ მიეღო მონაწილეობა რეფერენდუმის დანიშვნის საკითხის გადაწყვეტაში. ცენტრალური სარეფერენდუმი კომისიის მიერ წარდგენილი მასალების საფუძველზე საქართველოს პრეზიდენტი იღებს გადაწყვეტილებას რეფერენდუმის თარიღის დანიშვნისა და მისი მოწოდების უზრუნველყოფის შესახებ ან რეფერენდუმის მოწოდების მოთხოვნაზე მოტივირებული უარის შესახებ, თუ დარღვეულია კონსტიტუციისა და რეფერენდუმის შესახებ კანონის მოთხოვნები.

კანონის თანახმად, რეფერენდუმის გამართვა არ შეიძლება „შეიარაღებული თავდასხმის შემთხვევაში“; „ქვეყნის საომარ მდგომარეობაში ყოფნისას“; „მასობრივი არეულობის, სამხედრო გადატრიალების, შეიარაღებული ამბოხების, ეკოლოგიური კატასტროფის და ეპიდემიების დროს ან სხვა შემთ-

¹ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 1/11.

ხვევაში, როცა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები მოკლებულნი არიან კონსტიტუციურ უფლებამოსილებათა ნორმალური განხორციელების შესაძლებლობას¹. ასევე არ შეიძლება განმეორებითი რეფერენდუმის დანიშვნა ერთი წლის განმავლობაში „იმ დღიდან, როდესაც ოფიციალურად გამოქვეყნდა ამ საკითხზე გამართული რეფერენდუმის შედეგები“². რუსეთის ფედერაციის კანონმდებლობის ანალოგიურ შემთხვევაში დადგენილია 2 წლიანი ვადა³.

საქართველოს კანონმდებლობით ზუსტად არ არის განსაზღვრული, თუ რა საკითხებზე შეიძლება მოეწყოს რეფერენდუმი. რეფერენდუმის შესახებ ორგანული კანონის მე-3 მუხლში ზოგადად არის ნათქვამი, რომ „რეფერენდუმი შეიძლება მოეწყოს განსაკუთრებით მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ საკითხებზე, მათ შორის, საქართველოს კანონებით, საერთაშორისო ხელშეკრულებებითა და შეთანხმებებით გათვალისწინებული საკითხებისა და პრინციპების შესახებ“⁴. მიგვაჩნია, რომ ეს მუხლი მეტად ზოგადია, რადგან, ჯერ-ერთი, არაფერია ნათქვამი იმაზე, თუ რომელი ჩაითვლება „განსაკუთრებით მნიშვნელოვან“ სახელმწიფოებრივ საკითხად, და მეორე, ყველა სახელმწიფოებრივი საკითხი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. სამაგიეროდ, საქართველოს კონსტიტუცია და კანონიც „რეფერენდუმის შესახებ“ დაწვრილებით ჩამოთვლის იმ საკითხებს, რომელზეც რეფერენდუმის მოწყობა არ შეიძლება. კონსტიტუციისა და კანონის მიხედვით, რეფერენდუმის მოწყობა არ შეიძლება:

- ა) კანონის მისაღებად ან გასაუქმებლად;
- ბ) ამნისტიისა და შეწყალების გამო;
- გ) საერთაშორისო ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა რატიფიცირების და დენონსირების შესახებ;
- დ) ისეთ საკითხებზე, რომლებიც ზღუდავს ადამიანის ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს⁵.

როგორც ვხედავთ, ჩვენი კანონმდებლობით არ შეიძლება რეფერენდუმი მოეწყოს კანონის მისაღებად ან მის გასაუქმებლად. მთელი რიგი ქვეყნები, ჩვენი აზრით, ალბათ, სამართლიანადაც, ამაყობენ იმით, რომ მათ მოსახლეობას აქვს შესაძლებლობა მიიღონ კანონი რეფერენდუმის მეშვეობით. ასეთ ქვეყანათა რიგს მიეკუთვნებიან: საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, ესპანეთი, უნგრეთი, ბულგარეთი, დანია, ლატვია, არგენტინა, მაროკო, სენეგალი, გამბია, კამერუნი, ფილიპინები, შვეიცარია და მრავალი სხვა. უფრო მეტიც, ზოგიერთ ქვეყანაში რეფერენდუმების გზით ხდება არა მარტო მიმდინარე და

¹ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 2/11.

² საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 2/11.

³ **М. В. Баглай.** Конституционное право Российской Федерации. М., 2006, გვ. 42.

⁴ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 1/11.

⁵ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 2/11.

ორგანული კანონების, არამედ კონსტიტუციის მიღებაც და მასში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანაც. ასე, მაგალითად, რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის 135-ე მუხლის მესამე პუნქტში მითითებულია, რომ „საერთო სახალხო კენჭისყრისას რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია მიღებულად ითვლება, თუ მას მხარი დაუჭირა კენჭისყრაში მონაწილე ამომრჩეველთა ნახევარზე მეტმა“.¹ ჩვენი მეზობელი ქვეყნის, სომხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციის 111-ე მუხლით: „კონსტიტუციის მიღება ან მასში შესწორების შეტანა ხდება რესპუბლიკის პრეზიდენტის ან ეროვნული კრების ინიციატივით რეფერენდუმის მეშვეობით“.² რეფერენდუმის გზით იქნა მიღებული სენეგალის კონსტიტუცია – 1963წ., გამბიის – 1970წ., კამერუნის-1972წ. და ა.შ.³

ის გარემოება, რომ ჩვენი კანონმდებლობით არ შეიძლება რეფერენდუმი მოეწიოს კანონის მისაღებად ან გასაუქმებლად, მას ფაქტობრივად აქცევს პლებისციტად. პლებისციტი არის კენჭისყრით საერთო-სახალხო გამოკითხვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ საკითხებზე საქართველოს ამომრჩეველთა ან მისი ნაწილის აზრის გასაგებად. ამ შემთხვევაში მთავარი ისაა, რომ პლებისციტის შედეგებს იურიდიული ძალა არა აქვს და ის საბოლოო არ არის. სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებისათვის მას მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათი აქვს.

რაც შეეხება რეფერენდუმს, აქ საქმე სხვა გარემოებასთან გვაქვს. „რეფერენდუმის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის პირველივე მუხლში, სადაც რეფერენდუმის ცნებაა ჩამოყალიბებული, ნათქვამია, რომ „რეფერენდუმი არის საერთო-სახალხო გამოკითხვა კენჭისყრით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი საკითხების საბოლოოდ გადასაწყვეტად“.⁴ როგორც ვხედავთ, ხაზგასმულია, რომ რეფერენდუმის გზით უნდა მოხდეს საკითხის საბოლოო გადაწყვეტა. ამავე კანონის 28-მუხლში ეს საკითხი უფრო მკაფიოდ და ნათლად არის გადაწყვეტილი. აქ ნათქვამია, რომ „რეფერენდუმის შედეგად მიღებული გადაწყვეტილება ძალაში შედის მისი გამოქვეყნების დღიდან, აქვს იურიდიული ძალა და საბოლოოა. რეფერენდუმის შედეგებს აქვს პირდაპირი მოქმედების ძალა“.⁵ „რეფერენდუმის შედეგად მიღებული გადაწყვეტილების შეცვლა ან გაუქმება შეიძლება მხოლოდ რეფერენდუმით“.⁶ ერთადერთი ორგანო, რომელსაც შეუძლია რეფერენდუმის შედეგების ბათილად ცნობა, ეს არის საკონსტიტუციო სასამართლო

¹ Конституционное право зарубежных стран. Под общей редакцией М. Баглая, Ю. Леиба, Л. Ентина. М., 2000, გვ. 71.

² Конституционное право зарубежных стран..., გვ. 71.

³ Конституционное право зарубежных стран..., გვ. 71.

⁴ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 1/11.

⁵ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 10/11

⁶ საქართველოს ორგანული კანონი „რეფერენდუმის შესახებ“, გვ. 11/11

და ისიც მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დარღვეულია საქართველოს კონსტიტუციისა და „რეფერენდუმის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მოთხოვნები.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რეფერენდუმი ეწყობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი საკითხების საბოლოოდ გადასაწყვეტად. ამიტომ, ბუნებრივია, რეფერენდუმის გადაწყვეტილების დიდი უმრავლესობა უნდა ჩამოყალიბდეს, გაფორმდეს კანონის სახით, მაგრამ, როგორც ვიცით, ჩვენი კანონმდებლობით რეფერენდუმით კანონის მიღება არ შეიძლება. ასეთი შემთხვევისათვის გამოინახა გამოსავალი. კერძოდ, რეფერენდუმის გადაწყვეტილება კანონად რომ იქცეს, მას პარლამენტზე უყრიან კენჭს. თუ რეფერენდუმის გადაწყვეტილებამ მიიღო ხმების საჭირო რაოდენობა, ის იქცევა კანონად, მაგრამ ადვილი შესაძლებელია გადაწყვეტილებამ ვერ მიიღოს ხმების საჭირო რაოდენობა. პირველ შემთხვევაში, მართალია რეფერენდუმით გადასაწყვეტი საკითხის კენჭისყრაში მონაწილეთა უმრავლესობის ნების საერთოდ იგნორირება ხდება. ყველაფერი ეს, რა თქმა უნდა, ეწინააღმდეგება „რეფერენდუმის შესახებ“ საქართველოს ორგანულ კანონს, რომლის მიხედვითაც რეფერენდუმის გადაწყვეტილება საბოლოო უნდა იყოს. ჩვენი აზრით, ყველაფერი ეს გამოწვეულია იმით, რომ ჩვენი კანონმდებლობით დაუშვებელია რეფერენდუმის მოწყობა კანონის მისაღებად ან გასაუქმებლად.

ჩვენი აზრით, ზემოთქმული უფრო გასაგები და თვალსაჩინო რომ გახდეს მოვიყვანო ერთ მაგალითს. დღეს მოქმედ პარლამენტის არჩევნებთან (2004წ.) ერთად ჩატარდა რეფერენდუმი. კენჭისყრაზე დაისვა საკითხი პარლამენტის წევრთა რაოდენობის 235-დან (პროპორციული სისტემით 150 და მაჟორიტარული სისტემით 85) 150-მდე (პროპორციული 100 და მაჟორიტარული 50) შემცირების შესახებ. როგორც მოსალოდნელი იყო, კენჭისყრაში მონაწილეთა დიდმა უმრავლესობამ ხმა მისცა დეპუტატთა რაოდენობის შემცირებას. რეფერენდუმის გადაწყვეტილება აუცილებლად უნდა ქცეულიყო კანონად, რადგან დეპუტატთა რაოდენობის გადაწყვეტილება გატანილ იქნა პარლამენტში კენჭის საყრელად. პარლამენტმა გამოიჩინა გონიერება და ხმა მისცა გადაწყვეტილებას, რითაც ის კანონად იქცა და ხალხის ნება განხორციელდა. 2008 წლის არჩევნებში ხალხი პარლამენტს აირჩევს არა 235, არამედ 150 წევრის შემადგენლობით, მაგრამ ხომ შეიძლებოდა გადაწყვეტილებას ვერ მიეღო ხმების საჭირო რაოდენობა და ხალხის ნება არ აღესრულებინა.

მართალია, „რეფერენდუმის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონით რეფერენდუმის გადაწყვეტილება ძალაში შედის მისი გამოქვეყნების დღიდან, აქვს იურიდიული ძალა და საბოლოოა, მაგრამ სინამდვილეში, როგორც ვნახეთ, რეფერენდუმის გადაწყვეტილებას არა აქვს არავითარი იურიდიული ძალა და არც საბოლოოა. მისთვის იურიდიული ძალის მიცემა და-

მოკიდებულია პარლამენტის ნებაზე. გამოდის, რომ საბოლოო გადაწყვეტილებას იღებს არა ხალხი რეფერენდუმის მეშვეობით, არამედ პარლამენტი.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, აუცილებლად მიგვაჩნია „*რეფერენდუმის შესახებ*“ ორგანული კანონის მე-3 მუხლის მე-2 პუნქტიდან ამოღებულ იქნას „ა“ ქვეპუნქტი, რომლის მიხედვითაც არ შეიძლება რეფერენდუმის მოწყობა კანონის მისაღებად ან გასაუქმებლად. ამით შესაძლებელი გახდება ფიქტიური რეფერენდუმის რეალურ რეფერენდუმად გადაქცევა.

ZAUR JINJOLAVA

GEORGIAN ORGANIC LAW “ON REFERENDUM”

In accordance with the Constitution of Georgia and Organic Law of Georgia “*On Referendum*”, referendum is going to be held in connection with the decision of especial crucial governmental issues. Therefore, majority of referendum’s decisions should by all means be executed legally, but in accordance with the Georgian legislation, no law is enacted on the basis of referendum. In such a case a way out can be found. In particular, referendum decision is voted in the parliament in order to be equated to the law. If the referendum decision receives enough votes, it will obtain the status of law, though it is also possible that it can not receive enough votes. In such a case in referendum the will of majority of participants is disregarded and this of course contradicts with the Georgian Law “*On Referendum*”, on the basis of which the decision of referendum should be final. The parliament is authorized to decide upon giving the legal force. On the basis of this, the final decision by the referendum is made not by people, but parliament. That’s why it is considered the revocation of the subparagraph “A” of paragraph 2 in the Article 3 of Organic Law “*On Referendum*” necessary, on the basis of which no referendum can be held for the adoption or cancellation of the law. This gives the opportunity to replace the fictitious referendum with the real one.

მისილ მამნიაშვილი

გამომძიებლის უფლებამოსილების ზომიერთი კონცეპტუალური საკითხი

ამ ბოლო დროს საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში შეტანილმა ცვლილებებმა შეიძლება ითქვას, არსებითად შეცვალა საპროცესო კანონმდებლობა. სხვა პროცესუალურ ცვლილებათა კონტექსტში ახლებურად იქნა მოდიფიცირებული საპროცესო საქმიანობით სუბიექტთა ზოგიერთი უფლებამოსილება. ეს ცვლილებანი უპირველეს ყოვლისა გამოძიებლის სტატუსს შეეხო, რომლის ზოგიერთ პროცესუალურ ასპექტზე გვსურს გავამახვილოთ ყურადღება.

სისხლის სამართლის საქმის აღძვრის გაუქმებით მოსალოდნელი იყო წინასწარი გამოძიებისა და სისხლისამართლებრივი დევნით სუბიექტთა ერთმანეთისაგან მკვეთრად გამიჯვნა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, უფრო დაზუსტებულიყო, თუ ვინ აწარმოებს წინასწარ გამოძიებას და ვინ სისხლის-სამართლებრივ დევნას. ერთის მხრივ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის (სსსკ) მე-15 მუხლში შესული ცვლილებებით გამოძიებელი აღარ წარმოადგენს ბრალდების მხარეს და ეს საპროცესო ფუნქცია დაეკისრა პროკურორს, აგრეთვე დაზარალებულს, სამოქალაქო მოსარჩელეს და მათ წარმომადგენელს. ამდენად, ერთი შეხედვით გამოძიებელი გადაიტყა სახელმწიფო თანამდებობის პირად, რომელიც თავისი კომპეტენციის ფარგლებში უფლებამოსილია აწარმოოს მხოლოდ სისხლის სამართლის საქმეთა გამოძიება.

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-15 და 58-ე მუხლებით გათვალისწინებული გამოძიებლის სტატუსის ამგვარი სახით ინტერპრეტაცია წინ გადადგმული ნაბიჯია ჩვენი საპროცესო კანონმდებლობისათვის. მართლაც, როდესაც გამოძიებელი აღარ წარმოადგენს ბრალდების მხარეს და ის ნეიტრალური სუბიექტია სისხლის სამართალწარმოების პროცესში, ეჭვგარეშეა უფრო გულმოდგინებით და მიუკერძოებლად შეასრულოს თავისი ვალდებულება, სისხლის სამართლის საქმეზე გამოძიება აწარმოოს ყოველმხრივ, სრულად და ობიექტურად, გამოავლინოს ბრალდებულის მამხილებელი და გამამართლებელი მტკიცებულებები, აგრეთვე პასუხისმგებლობის დამამძიებელი და შემამსუბუქებელი გარემოებები.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-15 და 58-ე მუხლები გამოძინარეობს საქართველოს საპროცესო კოდექსის 55-ე

მუხლიდანაც, რადგან პროკურატურაა უფლებამოსილი განახორციელოს სისხლისსამართლებრივი დევნა და წარმოადგენს ბრალდების მხარეს, აქედან გამომდინარე მხოლოდ პროკურორია ვალდებული გამოიტანოს დადგენილება პირის ბრალდებულის სახით პასუხისგებაში მიცემის შესახებ და წარუდგინოს ბრალდება, შეწყვიტოს სისხლისსამართლებრივი დევნა, ანდა შეადგინოს საბრალდებო დასკვნა და საქმე არსებითად განსახილველად წარმართოს სასამართლოში¹.

რამდენადაც პარადოქსულად არ უნდა მოგვეჩვენოს, საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 58-ე მუხლის მოთხოვნის საწინააღმდეგოდ, სადაც საუბარია გამომძიებლის სტატუსზე, საპროცესო კოდექსის 59-ე მუხლის „დ“ პუნქტი და 284-ე მუხლის პირველი ნაწილი უფლებას რთავს გამომძიებელს პროკურორის თანხმობით გამოიტანოს დასაბუთებული დადგენილება პირის ბრალდებულის სახით პასუხისგებაში მიცემის შესახებ და წარუდგინოს ბრალდება, იმავე მოთხოვნას ითვალისწინებს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 415-ე მუხლი, სადაც მითითებულია: თუ აუცილებელია ბრალდების შეცვლა უფრო მძიმე ან ისეთი ბრალდებით, რომელიც თავდაპირველი ბრალდებისაგან არსებითად განსხვავდება ფაქტობრივი გარემოებებით, პროკურორი საქმეს უბრუნებს გამომძიებელს ახალი ბრალდების წარსადგენად, ან უშუალოდ წარუდგენს ბრალდებულს ახალ ბრალდებას, როგორც ვხედავთ, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 58-ე მუხლი აშკარა წინააღმდეგობაშია საპროცესო კოდექსის 59-ე და 415-ე მუხლებთან, ხოლო თავის მხრივ საპროცესო კოდექსის 58-ე მუხლი, სავსებით შეესაბამება საპროცესო კოდექსის მე-15 მუხლს, რომელიც გამორიცხავს გამომძიებელს ბრალდების მხარის ფუნქციისაგან.

გამომძიებლის ნეიტრალური ფუნქციისაგან კიდევ უფრო დაშორებულია სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 24-ე მუხლი, რომელიც საჯარო სისხლისსამართლებრივ დევნას ითვალისწინებს, რომლის მეორე ნაწილის თანახმად, საჯარო სისხლისსამართლებრივ დევნას ახორციელებს პროკურორი და გამომძიებელი, ამდენად გამომძიებლის ამგვარი უფლებამოსილების დაკისრება ფაქტობრივად გამომძიებელს აქცევს ბრალდების მხარედ, რადგან: „სისხლისსამართლებრივი დევნა არის ამ კოდექსით გათვალისწინებული უფლებამოსილი პირის მიერ განხორციელებულ მოქმედებათა ერთობლიობა, რომლის მიზანია ეჭვმიტანილისა და ბრალდებულის მიმართ სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის საპროცესო კანონით გათვალისწინებული ღონისძიების გამოყენების უზრუნველყოფა“. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სისხლისსამართლებრივი დევნა ეს იგივეა რაც ბრალდება²,

¹ ვ. იოსავა, მ. მამნიაშვილი. უფლებები ჩამოგვართვეს მაინც ჩვენ გვედავებოან. – გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1997წ. №282, 11 ნოემბერი.

² შ. ფაფიაშვილი. სისხლის სამართლის საქმისა და სისხლისსამართლებრივი

რომელიც იწვება პირის ბრალდებულის სახით პასუხისგებაში მიცემის სტადიიდან.

კიდევ უფრო შორს მიდის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 59-ე მუხლის „ს“ პუნქტი, რომლის თანახმადაც გამოძიებელი უფლებამოსილია შეწყვიტოს საქმის წარმოება ამ კოდექსით გათვალისწინებული შემთხვევით და წესით. საბედნიეროდ, ამჟამად საპროცესო კანონის ეს მოთხოვნა გაუქმებულია და მხოლოდ პროკურორია უფლებამოსილი შეწყვიტოს სისხლისამართლებრივი დევნისა და წინასწარი გამოძიების წარმოება. ამ შემთხვევაში ურიგო არ იქნება მოვიყვანოთ ვ. ბენიძის სიტყვები იმის შესახებ, რომ „ეს ნორმა ისედაც მკვდარი ნორმაა და ცხადია ამოსაღებია“³.

უნდა აღინიშნოს, რომ გამოძიებლის სტატუსის (როგორც ნეიტრალური ფიგურა სისხლის სამართალწარმოებაში) ამ სახით დარეგულირების საკითხი დასმული იყო ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც იხილებოდა მოქმედი საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის პროექტი⁴, მაგრამ ის განიარაღებული არ ყოფილა, ამან ხელი შეუწყო იმ გარემოებას, რომ საპროცესო კოდექსის მომზადება დაევალა ერთ ავტორს პროფ. ი. პეტრუხინს და ისიც სხვა სახელმწიფოს წარმომადგენელს, ხოლო ქართველი სპეციალისტი – იურისტების მოსაზრებები ბევრ შემთხვევაში უსაფუძვლოდ იყო იგნორირებული⁵.

მიგვაჩნია, რომ გამოძიებელი სისხლის სამართლის პროცესში უნდა წარმოადგენდეს საპროცესო საქმიანობის სახელმწიფო თანამდებობის პირს, რომელიც ობიექტურად, სამართლიანად და ყოველმხრივ თავისი კომპეტენციის ფარგლებში ჩაატარებს წინასწარ გამოძიებას, არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იყოს ბრალდების არა თუ მხარე, არამედ მას არ უნდა ჰქონდეს უფლება განახორციელოს სისხლისამართლებრივი დევნა (ბრალდების წარდგენა, სისხლის სამართლებრივი დევნის შეწყვეტა და ა.შ.), როგორც ამას მოქმედი საპროცესო კოდექსი ითვალისწინებს.

და ბოლოს, გამოძიებლის უფლებამოსილების ამგვარი სახით დარეგულირება ხელს შეუწყობს წინასწარი გამოძიების პროცესში შეჯიბრებითობის პრინციპს, რეალურად განახორციელებს ყოველ კონკრეტულ საქმეზე, ობიექტური ჭეშმარიტების დადგენა.

დევნის აღძვრის პრობლემა სისხლის სამართლის პროცესში. თბ., 1999, გვ. 24.

³ ვ. ბენიძე. დღეს თუ არა ხვალ, მაინც შესაცვლელი გახდება. – გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“ 119, 2005წ. 21 მაისი

⁴ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1997წ. №282, 11 ნოემბერი.

⁵ ა. ფაღიაშვილი. სისხლის სამართლის საპროცესო კანონი, სისხლის სამართლის პროცესი. გამომც. „მერიდიანი“. თბ., 2002, გვ. 25.

MIKHEIL MAMNIASHVILI

**CONCEPTUAL ISSUES OF INVESTIGATORS'
AUTHORITIES**

During past years, changes occurred in Georgian Criminal Code procedural legislature can be said that greatly impacted authority of process participants. Given changes first of all touched the investigator's status. It must be mentioned that in accordance with 15 paragraph of the Procedural Code, an investigator is not considered as accusation side and he is considered as neutral person, that must be evaluated as a positive step. On the other hand, the given status of the investigator is prevented by 24th paragraph of the Procedural Code. In accordance with it, criminal persecution together with attorney is exercised as well with investigator. This influences negatively on investigator's independent status. As criminal persecution is identified with prosecution. The article touches issues of improvement of Procedural legislature and is certified that investigator should not exercise criminal prosecution. Given rights must be granted, as a classical form in number of countries, to prosecutor. But investigators competence must be only objective and through investigation of a case. To the author's point of view, such changes of Georgian Criminal Code will give possibility to the sides to realize such principles as competition and equality.

ვეფხვია გვარამია

ინტერპოლთან ურთიერთობის შიდასახელმწიფოებრივი მექანიზმებისა და კანონმდებლობის ეფექტურობის საკითხისათვის საქართველოში

თემის აქტუალურობა განპირობებულია იმით, რომ მასში მოცემული საკითხები სხვადასხვა მიზეზის გამო კომპლექსურად დღემდე საქართველოში არ ყოფილა გამოკვლეული, მაშინ, როცა მსოფლიოს მოწინავე ქვეყნები ინტეგრაციის პროცესის პარალელურად აღნიშნული საკითხების კვლევასა და პრაქტიკაში დამკვიდრებას მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობენ. ვფიქრობ, მეცნიერულად დასაბუთებული ინფორმაციის მიწოდება სარგებლობას მოუტანს სამართალდამცავი ორგანოების მუშაკებს და საზოგადოებას.

ნაშრომის ერთ-ერთი მიზანდასახულობაა ინტერპოლთან და ევროპოლთან ეფექტური თანამშრომლობისათვის საქართველოს კანონმდებლობაში შესატანი ცვლილებების და შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის მოსამზადებლად წინადადებების წარდგენა. ამავე დროს, ნაშრომის მიზანია მოცემული საკითხის გამოკვლევით მისი მნიშვნელობის წარმოჩენა და სასწავლო პროგრამებში დანერგვა სათანადო კადრების მოსამზადებლად.

წარმოდგენილი ნაშრომის დარგთაშორისმა ხასიათმა განპირობა ისტორიული და შედარებითი-სამართლებრივი ანალიზის მეთოდების გამოყენება, რამაც გამოსაკვლევი თემის კომპლექსური დამუშავების საშუალება მოგვცა.

სახელმწიფოთაშორის საპოლიციო თანამშრომლობის ეფექტური მექანიზმების გამოყენებას მნიშვნელოვანი ადგილი უნდა ეთმობოდეს შიდა კანონმდებლობაში. ამდენად, აქტუალურია სათანადო სამართლებრივი ბაზის შექმნის საკითხი საქართველოში. საქართველო შეუერთდა მთელ რიგ საერთაშორისო კონვენციებს, სადაც ხაზგასმულია ინტერპოლის როლი სამართლებრივი დახმარების სფეროში, მათ შორისაა გაეროსა და ევროსაბჭოს ეგიდით მიღებული კონვენციები, სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს წესდება და სხვა. აღნიშნული დოკუმენტები საქართველოს შსს შემადგენლობაში შემავალი ინტერპოლის ეროვნული ცენტრალური ბიუროს (ეცბ-ს) საქმიანობაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროდ შეიძლება ჩავთვალოთ.

კ. კორკელია სრულიად მართებულად მიუთითებს საერთაშორისო ხელშეკრულებების გამოყენების პრაქტიკულ მნიშვნელობაზე¹. თუმცა საქართვე-

¹ კ. კორკელია. საერთაშორისო ხელშეკრულება საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივ სამართალში. საკანდიდატო დისერტაციის ხელნაწერი. თბ., 1998, გვ. 151.

ლოს მიერ სისხლისამართლებრივი დახმარების სფეროში დადებულ ორმხრივ ხელშეკრულებებში ინტერპოლის ეცბ-ს რესურსების გამოყენების საკითხს არ ეთმობა ჯეროვანი ყურადღება, რაც ხშირად აბრკოლებს და ახანგრძლივებს სამართლებრივი დახმარების პროცესს.

ევროპის ქვეყნებთან სამართლებრივი დახმარების საკითხის წამოჭრისას კანონების მკაცრი დაცვაა საჭირო, ამიტომ ორმხრივი ხელშეკრულებების არარსებობის გამო ხშირად საჭიროა ხანგრძლივი და რთული სამუშაოს შესრულება. ამ მხრივ არასათანადო ბაზის უქონლობა საზღვარგარეთის ქვეყნებთან, შესაძლოა, გამოწვეული იყოს საქართველოში საერთაშორისო სისხლის სამართლის ცალკეული ინსტიტუტების ხანმოკლე განვითარებით და მოცემულ სფეროში კადრების სიმწირით.

იურისტთა ნაწილი ინტერპოლის შექმნის ათვლას 1914 წლის აპრილიდან იწყებს¹. მეორე ნაწილი კი მის შექმნას 1923 წლის 7 სექტემბერს სისხლის სამართლის პოლიციის საერთაშორისო კომისიის ჩამოყალიბებას უკავშირებს². თუმცა ინტერპოლის საერთაშორისო სამთავრობათაშორისო სპეციალიზებულ ორგანიზაციად ჩამოყალიბება არ შეიძლება დაუუკავშიროთ ერთ კონკრეტულ თარიღს, რადგან მისი ფორმირება ეტაპობრივად წარიმართა და XX საუკუნის 80-იან წლებში დასრულდა.

1958 წელს ლონდონში გამართულ ინტერპოლის გენერალური ასამბლეის სესიაზე ორგანიზაციის მონაწილე სახელმწიფოებს მიეცათ წინადადება მიეღოთ ზომები ტერმინ ინტერპოლის დასაცავად³. რადგანაც აღნიშნულმა ღონისძიებამ მნიშვნელოვანი შედეგი ვერ გამოიღო, გენერალურმა ასამბლეამ 1961 წელს კოპენჰაგენში გამართულ სესიაზე მიიღო რეკომენდაცია, რათა წევრ-სახელმწიფოებს დაეცვათ სახელწოდება ICPO – ინტერპოლი არამართლზომიერი გამოყენებისაგან⁴.

1993 წელს ოქტომბერში საქართველოს ინტერპოლში მიღების შემდეგ დღის წესრიგში დადგა ეცბ-ს საკანონმდებლო და მატერიალური ბაზის შექმნის საკითხი. საქართველოს ეროვნული ცენტრალური ბიუროს ხელმძღვანელმა გ. ალექსიძემ ფაქტობრივად შექმნა და ჩამოაყალიბა აღნიშნული სტრუქტურა, რაც იმჟამად მეტად რთულ და შრომატევად საქმეს წარმოადგენდა. დროთა განმავლობაში დაიწყო თანამედროვე საკომუნიკაციო სისტემის დანერგვა და ფუნქციონირება, რომლის გამოყენებაც თანდათანობით დაიწყო პრაქტიკაში. 1996წ. 4 ოქტომბერს საქართველოში ეცბ-ს ახალ შე-

¹ იხ. *Interpol. General information*. Lyons: General Reference Department, 1995, გვ. 2.

² **К. С. Родионов.** Интерпол. М., изд. “Международные Отношения”, 1990, гв. 25; **В. И. Самарин.** Интерпол. Международная организация уголовной полиции. М., изд. “ПИТЕР”, 2004, гв. 10.

³ *Resolution (1958) AGN /27 / RES / 1*

⁴ *Resolution (1961) AGN /30 / RES / 6*

ნობაში გადასვლასთან დაკავშირებით საქართველოს ეცბ-ს ხელმძღვანელობის მიერ მოწვეული იქნა ინტერპოლის გენერალური მდივანი რაიმონდ კენდალი, რომელმაც ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ საქართველოში წინა წლებთან შედარებით უკეთესი მდგომარეობა დახვდა და იმედი გამოთქვა, რომ საქართველო სტაბილურობისკენ ნაბიჯ-ნაბიჯ მიიწევს.

საქართველოს ინტერპოლში გაწვევრიანების შემდეგ შეიქმნა გარკვეული საკანონმდებლო ვაკუუმი, რაც იმაში გამოიხატა, რომ საქართველოს ინტერპოლის ეცბ-ს საქმიანობის შიდანორმატიული ბაზა არ არსებობდა. მოქმედი სისხლის სამართლის კოდექსი და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი ვერ პასუხობდა საერთაშორისო სტანდარტებს საზღვარგარეთის ქვეყნებთან საერთაშორისო სისხლისამართლებრივი თანამშრომლობის სფეროში.

ნელი ტემპით მიმდინარეობდა ინტერპოლის ეროვნული ცენტრალური ბიუროს საერთაშორისო ურთიერთობის ბაზის შექმნა.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს საქართველოს ეცბ-ს ნორმატიულ წყაროებს შორის ინტერპოლის კონსტიტუციის ადგილი. ამ საკითხთან დაკავშირებით იკვეთება რამდენიმე პრობლემა, კერძოდ, აზერბაიჯანის რეკომენდაციით საქართველოს ინტერპოლში მიღებით იურიდიულად აღიარებულ იქნა მისი კონსტიტუცია. ხშირად ისმის შეკითხვა, რამდენად კანონიერია მისი გამოყენება პრაქტიკაში, როცა საქართველოს 1995 წ. კონსტიტუციის 65-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, „სავალდებულოა აგრეთვე ისეთი საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და შეთანხმებების რატიფიცირება, რომელიც: ა) ითვალისწინებს საერთაშორისო ორგანიზაციაში ან კავშირში საქართველოს შესვლას ... ე) მოითხოვს შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის შეცვლას, ნაკისრ საერთაშორისო ვალდებულებათა შესასრულებლად აუცილებელი კანონებისა და კანონის ძალის მქონე აქტების მიღებას“.¹

პირველ შემთხვევაში უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ საქართველო ინტერპოლის წევრი გახდა 1993 წელს, ე. ი. საქართველოს კონსტიტუციის მიღებამდე და ამავე დროს, რამდენადაც ინტერპოლის კონსტიტუცია ხელს უწყობს სამართლებრივი სიკეთის დაცვას, ვფიქრობთ, საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად, ინტერპოლის კონსტიტუციის გამოყენება მართლზომიერია.

მეორე შემთხვევაში გასარკვევია ინტერპოლის, როგორც საერთაშორისო სამთავრობათაშორისო სპეციალიზირებული ორგანიზაციის კონსტიტუციის სავალდებულო ხასიათი საქართველოს მიმართ. თითოეული სახელმწიფოსათვის სავალდებულოა ეცბ-ს საქმიანობა შეესაბამებოდეს ინტერპოლის კონსტიტუციას, იმდენად რამდენადაც აღნიშნული სტრუქტურა ითვლება შუალედურ რგოლად ინტერპოლსა და სახელმწიფოთა სამართალდამცავ ორგანოებს შორის. ინტერპოლის კონსტიტუციის დაცვა სავალდებულოა მისი წევ-

¹ საქართველოს კონსტიტუცია. გამომც. „ბონა კაუზა“. თბ., 2008, გვ. 31-32.

რებისთვის და აპარატში მომუშავე თანამშრომლებისათვის, ხოლო მისი ორგანოების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები სავალდებულოა ორგანიზაციის თანამშრომლებისათვის, თუმცა წევრი სახელმწიფოების მიმართ სარეკომენდაციო ხასიათს ატარებს. ამასთან, მათი შესრულების გარეშე შეუძლებელია ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ სახელმწიფოთაშორის ეფექტური საპოლიციო თანამშრომლობის განხორციელება. სწორედ აღნიშნული გარემოებების გათვალისწინებით, მართებულად მიგვაჩნია საქართველოში შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის მომზადება.

საერთაშორისო სამართლებრივი თანამშრომლობის დროს საქართველოს ეცბ მოქმედებს საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და საქართველოს კანონმდებლობის დაცვით, თუმცა მისი ადგილი და როლი კანონმდებლობაში სათანადოდ არაა ასახული. ჩვენი აზრით, მართებულია საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის XXXII თავში, კერძოდ, 247-ე (სამართლებრივი დახმარების სახეები), 248-ე (უცხო სახელმწიფოში სამართლებრივი დახმარების შესახებ შუამდგომლობის გადაგზავნა), 252-ე (უცხო სახელმწიფოს მოქალაქის ან მოქალაქეობის არმქონე პირის მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე ჩადენილი დანაშაულის შესახებ მასალების გადაგზავნა)¹ მუხლებში აისახოს ინტერპოლის ეცბ-ს ადგილი მის მიერ რეალურად განსახორციელებელი საქმიანობის შესაბამისად.

საქართველოს ოპერატიული სამძებრო ღონისძიებების კანონის მე-8 მუხლის I ნაწილის თანახმად, ოპერატიული სამძებრო საქმიანობის ჩატარების ერთ-ერთი საფუძველია „საერთაშორისო სამართალდამცავი ორგანიზაციის ... თხოვნა-შეკითხვა სამართლებრივი დახმარების შესახებ ხელშეკრულების შესაბამისად“.² რამდენადაც საერთაშორისო სამართალდამცავი ორგანიზებიდან საქართველო ინტერპოლისა და სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს წესდების წევრია, მართებულად მიმაჩნია მე-8 მუხლის I ნაწილი ფორმულირებული იქნეს შემდეგნაირად: „სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს, ინტერპოლის და სხვა საერთაშორისო სამართალდამცავი ორგანიზაციის თხოვნა-შეკითხვა სამართლებრივი დახმარების ხელშეკრულების შესაბამისად“.³ ასევე ინტერპოლთან თანამშრომლობის სპეციფიკურობა მართებულია გათვალისწინებული იქნას „საქართველოს კანონში სასაზღვრო პოლიციის შესახებ“.

საქართველოს ეცბ-ს საქმიანობა დღემდე მოწესრიგებულია რამდენიმე

¹ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი. გამომც.: „ბონა კაუზა“. თბ., 2008, გვ. 178-182.

² საქართველოს ოპერატიული სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონი. – „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“, №14, 1999, გვ. 21.

³ ვ. გვარამია. კრიმინალური პოლიციის საერთაშორისო ორგანიზაციის როლი დამნაშავეთა საერთაშორისო ძებნისა და ექსტრადიციის საქმეში. – *სამართალი*, №10-11-12, 2000, გვ. 119-120.

კანონქვემდებარე აქტით. პირველი დოკუმენტი, რომელიც არეგულირებდა ინტერპოლის საქმიანობას, იყო „საქართველოს რესპუბლიკაში ინტერპოლის ეროვნული ცენტრალური ბიუროს მიერ ინფორმაციის მიღების, გაცემის და დამუშავების რეგლამენტი“.¹ რეგლამენტის I მუხლში განისაზღვრა ინტერპოლის ეცბ-ს საქმიანობის ნორმატიული წყაროები და მისი ურთიერთობის საკითხები საქართველოს და უცხო ქვეყნის სამართალდამცავ ორგანოებთან ინტერპოლის სტრუქტურებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან. II თავში მნიშვნელოვანი ყურადღება დაეთმო ეცბ-ს მიერ ინფორმაციის და შეკითხვების მიღებისა და გადაცემის წესს. III თავით დარეგულირდა ინფორმაციის დამუშავების წესი, ხოლო მნიშვნელოვანი ყურადღება დაეთმო „მონაცემთა ბანკის შექმნასა და დაცვას.“ რეგლამენტის თანახმად, ეცბ-ს თანამშრომლობის სუბიექტებად ითვლებოდნენ „საქართველოს რესპუბლიკის ყველა სამართალდამცავი ორგანოები და შესაბამისი სხვა უწყებები“, თუმცა დანართში განისაზღვრა უწყებათა ნუსხა, რომელთა მომსახურება ეცბ-ს მიერ ხორციელდებოდა სატელეკომუნიკაციო ხარჯების გარეშე. მათ შორის იყო „სამთავრობო დაცვის სამსახური, საგარეო საქმეთა სამინისტრო, კონტროლის პალატა, საბაჟო დეპარტამენტი, საგადასახადო ინსპექცია და სასაზღვრო ჯარები.“

რეგლამენტი არეგულირებდა მთავრობის შემადგენლობაში შემავალ ორგანოებს შორის თანამშრომლობას ინფორმაციის გაცვლისა და მიღების დროს. მოცემული დოკუმენტი სამართლებრივი თანამშრომლობის რეგულირების თვალსაზრისით უფრო მაღლა იდგა, ვიდრე ყოფილი საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შემავალი ქვეყნების ეცბ-ს საქმიანობის მარეგულირებელი ნორმატიული აქტები, რადგან ეს უკანასკნელი გამოცემული იყო შსს მინისტრის მიერ და მას სავალდებულო ძალა გააჩნდა უწყების შიგნით. საქართველოს ეცბ-ს 1994წ. რეგლამენტი სათანადო საკანონმდებლო ბაზის უქონლობის პირობებში ნაწილობრივ ავსებდა ვაკუუმს.

1994წ. რეგლამენტის მე-2 თავის მე-5 ნაწილის თანახმად, ეცბ-ს უფლება ჰქონდა ხელშეკრულების წესით იურიდიული მომსახურება გაეწია იურიდიული და ფიზიკური პირებისათვის არასაიდუმლო ინფორმაციის მიწოდების სახით. ინფორმაციის მოპოვებისათვის გაწეული ხარჯები მთლიანად ანაზღაურდებოდა ფიზიკური და იურიდიული პირის მიერ. მე-6 ნაწილის შესაბამისად, მიღებული შემოსავლები რჩებოდა ეცბ-ს. აღნიშნული საკითხისადმი მსგავსი დამოკიდებულება სრულიად მისაღებია დღესაც, რადგანაც ის დღეს საკანონმდებლო ბაზით არ არის რეგულირებული, მართებულია მისი სათანადო მოწესრიგება.

საქართველოს მიერ საერთაშორისო ხელშეკრულებებით ნაკისრი ვალ-

¹ დამტკიცებულია 6 სექტემბერს, 1994 წელს, საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის №637 დადგენილებით.

დებულებების შესასრულებლად დღითი-დღე აუცილებელი ხდება ეცბ-ს საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფის საკითხი, რაზეც, სხვა ქვეყნის საკანონმდებლო ბაზის გათვალისწინებით, ჩვენს მიერ ყურადღება იქნა გამახვილებული 2000წ. ჟურნალ „სამართალში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში¹. 2005წ. საქართველოს შსს მინისტრის ბრძანებით დამტკიცებული იქნა ეცბ-ს დებულება, რომელშიც აისახა ბიუროს საქმიანობის ამოცანები, კომპეტენცია და ბიუროს უფროსის სამართლებრივი სტატუსი. აღნიშნული ბრძანების ხარვეზად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ მასში არ იყო მოცემული ბიუროს სტრუქტურული დანაყოფები და მათი კომპეტენცია. ამავე დროს, ეს დებულება შიდა უწყებრივ აქტს წარმოადგენდა და მას სხვა უწყებების მიმართ ინფორმაციის გაცემისა და მიღების დროს სავალდებულო ძალა არ გააჩნდა, ხოლო 1994წ. საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის მიერ დამტკიცებული რეგლამენტი სამართლებრივი თანამშრომლობის თანამედროვეობის მოთხოვნებს ვერ პასუხობდა. 2006წ. შსს მინისტრის ბრძანებით დამტკიცდა ინტერპოლის ახალი დებულება, რომელშიც VI თავის შესაბამისად, განისაზღვრა ბიუროს სტრუქტურული დანაყოფები და მათი კომპეტენცია. ეცბ-ს დებულების მე-10 მუხლის თანახმად, „ბიუროს სტრუქტურული დანაყოფებია:

- ა) საერთაშორისო ძებნის სამმართველო;
- ბ) საერთაშორისო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობისა და საინფორმაციო ტექნიკური უზრუნველყოფის სამმართველო;
- გ) საერთო განყოფილება.

სამმართველოები იყოფა სტრუქტურულ ქვედანაყოფებად. მსგავსი კლასიფიკაცია ხელს უწყობს ფუნქციების გამიჯვნას. ამავე დროს, უნდა აღინიშნოს, რომ დებულების I მუხლის თანახმად, ბიურო წარმოადგენს შსს სტრუქტურულ ქვედანაყოფს სამმართველოს სტატუსით. ამდენად, განმეორებების თავიდან ასაცილებლად მართებული იქნებოდა ეცბ-ს სტრუქტურას ეწოდოს განყოფილებები, ხოლო მის ერთეულებს – ქვეგანყოფილებები. ან ეცბ შშს სტრუქტურაში გათვალისწინებული იქნას დეპარტამენტის სახით, რაც მთელი რიგი ქვეყნების პრაქტიკაში დამკვიდრებულია.

საქართველოს პრეზიდენტის 2007წ. ბრძანებულებამ ნაწილობრივ შეავსო ის ხარვეზი, რომელიც არსებობდა ეცბ-ს და სხვა უწყებებს შორის სამართლებრივი დახმარების საკითხებზე თანამშრომლობისას. ამ დოკუმენტის I მუხლის თანახმად, ეცბ-ს ნორმატიულ ბაზად განისაზღვრა „საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებები და შეთანხმებები, საქართველოს კანონმდებლობა, ინტერპოლის კონსტიტუცია სხვა ნორმატიული აქტები და რეკომენდაციები, საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპები და ნორმები“² მოცემული იერარქია არ

¹ ვ. გვარამია. კრიმინალური პოლიციის საერთაშორისო... გვ. 119-128.

² საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება „საქართველოს შინაგან სამინისტრო“

შეესაბამება საქართველოში დადგენილ საკანონმდებლო პრინციპებს და ნორმებს. ამავ დროს, ინტერპოლის კონსტიტუცია შესაძლებელია ჩაითვალოს საქართველოს კანონმდებლობაზე უფრო მაღალ ნორმატიულ აქტად, ამდენად, მართებულად მიგვაჩნია ამ ნორმატიულ აქტში ცვლილებების შეტანა.

იმისათვის, რომ ეფექტური გამხდარიყო დანაშაულობასთან ბრძოლა ინტერპოლის მეშვეობით, პრეზიდენტის №99 ბრძანებულებაში განისაზღვრა ეცბ-სთვის საქართველოს სამართალდამცავი და სხვა უფლებამოსილი სამართალდამცავი ორგანოების მიერ ინტერპოლის ეცბ-სთვის მოთხოვნების, პასუხებისა და შეტყობინების მიწოდების წესი. III მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, ეცბ-ს მიერ მიღებული ან გაგზავნილი მოთხოვნების მიხედვით, თუ რამდენად სასწრაფოა მათი შესრულება, ენიჭება შემდეგი გრიფები:

- „ა) ფრიად სასწრაფო – სავალდებულოა შესრულდეს შეძლებისდაგვარად დაუყოვნებლივ, მაგრამ არაუგვიანეს მიღებიდან 24 საათში;
- ბ) სასწრაფო – სავალდებულოა შესრულდეს მიღებიდან სამ დღეში;
- გ) არასასწრაფო – სავალდებულოა მიღებიდან 3 დღეში.“

მოცემული ვადების დაცვა სავალდებულოა უწყებებისათვის, ამდენად, მათი ფართო გამოყენების მიზნით მართებულია მათი საკანონმდებლო რეგულირება. II მუხლის მეექვსე პუნქტში განსაზღვრულია სუბიექტთა ის წრე, რომელთაც უფლება აქვთ მიმართონ ეცბ-ს, რომელიც ამოიწურება მხოლოდ სამართალდამცავი ორგანოების თანამდებობის პირებით. ვფიქრობ, მართებული იქნებოდა სუბიექტთა ამ წრის გაფართოება. საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულების IV მუხლი ითვალისწინებს საერთაშორისო ძებნის განხორციელებას ინტერპოლის ქსელის საშუალებით საქართველოს სამართალდამცავი ორგანოების მოთხოვნის საფუძველზე, რომელშიც მოცემულია დებულებები საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად. კერძოდ, შესაძლებელია განხორციელდეს იმ პირების ძებნა, რომლებიც ბრალდებულნი არიან დანაშაულის ჩადენაში, თავს არიდებენ სასჯელის მოხდას, ითვლებიან უგზო-უკვლოდ დაკარგულად. ასეთ შემთხვევაში პირველ რიგში უნდა დადგინდეს:

1. დატოვა თუ არა პირმა საქართველოს ტერიტორია;
2. უნდა შემოწმდეს მისი მოქალაქეობა;
3. ჩადენილი ქმედებისათვის გათვალისწინებული უნდა იქნეს თავისუფლების აღკვეთა.

№99 ბრძანებულების მე-18 მუხლში მოცემულია „საქართველოს ინტერპოლის ეცბ-ს მიერ ამოუცნობი გვაშების და იმ უცნობ პირთა იდენტიფიკაციისას განსაზღვრული მოქმედების ინფორმაციული უზრუნველყოფა, რომელთაც ჯანმრთელობის ან ასაკის გამო არ შეუძლიათ ინფორმაციის

როს საქართველოში ინტერპოლის ეროვნული ცენტრალური ბიუროს საქმიანობისა და მასთან თანამშრომლობის წესის დამტკიცების წესის შესახებ, №99, 12.02.2007.

მიწოდება“. მე-19 მუხლი კი ითვალისწინებს ასეთ პირთა იდენტიფიკაციის პრობლემებს. სფეციფიკურობიდან გამომდინარე, მართებული იქნებოდა ერთმანეთისაგან გაგვემიჯნა და სხვადასხვა მუხლში ჩამოგვეყალიბებინა გვამების და ჯანმრთელობის ან ასაკის გამო ამოუცნობ პირთა იდენტიფიკაციის საკითხი, რამდენადაც ამ პრობლემას ცალ-ცალკე ეთმობა ინტერპოლის შავი და ყვითელი ცირკულარები. მე-20 მუხლში ჩამოყალიბებულია ეცბ-სთვის შუამდგომლობით მიმართვის წესი, გენერალური სამდივნოსათვის სპეციალური ცირკულარის გამოსაცემად. ამ მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, ეცბ-ს მოთხოვნის საფუძველზე გენერალური სამდივნო გამოსცემს:

- ა) წითელ ცირკულარს – ბრალდებულის (განსასჯელის) ან მსჯავრდებულის დაკავებისა და ექსტრადიციის მიზნით;
- ბ) ლურჯ ცირკულარს – პირის იდენტიფიკაციის, კრიმინალური წარსულის ან ადგილმდებარეობის დადგენის მიზნით;
- გ) მწვანე ცირკულარს – იმ პირზე ინფორმაციის გამოქვეყნების მიზნით, რომელმაც შეიძლება ჩაიდინოს დანაშაული სხვადასხვა ქვეყანაში;
- დ) ყვითელ ცირკულარს – უგზო-უკვლოდ დაკარგული პირის ან იმ პირის შესახებ ინფორმაციის მოპოვების მიზნით, რომელიც ვერ ახერხებს საკუთარი ვინაობის დასახელებას;
- ე) შავ ცირკულარს – ამოუცნობი გვამების იდენტიფიკაციის მიზნით;
- ვ) ნარინჯისფერ ცირკულარს – პოლიციის, სხვა სახელმწიფო ორგანოების და არასამთავრობო ორგანიზაციებისათვის ინფორმაციის მიწოდების პოტენციური საფრთხის შესახებ, რომელიც შეიძლება წარმოიშვას საფრთხის შემცველი მასალებიდან“.

პრეზიდენტის მიერ მიღებულ დოკუმენტში მართებულადაა წარმოჩენილი სხვადასხვა ფერის ცირკულარების გამოსაცემად შესაძლო ინფორმაციის თანდართვის წესი. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია დროთა განმავლობაში საქართველოში შეიქმნას ბაზა ისეთი ბიომეტრიული პასპორტების გასაცემად, სადაც დაფიქსირდება თითის ანაბეჭდები და სისხლის ჯგუფი, რაც გააადვილებს ძებნისა და იდენტიფიკაციის პროცესს. საქართველოში ძებნის გამოცხადება ხშირად ფერხდება ეცბ-სთვის არადროული ინფორმაციის მიწოდების გამო, რაც, შესაძლოა გამოწვიოს საჭირო ტექნიკისა და სათანადო ოპერატიული კავშირების უქონლობამ, ასევე რეგიონებში სათანადო ცოდნით აღჭურვილი პირების დეფიციტმა. ვფიქრობ, აღნიშნული პრობლემის დასაძლევად სასაზღვრო გამშვები პუნქტები და ის პირები, რომელთაც ევალებათ ძებნა და ოპერატიული თანამშრომლობა, აღჭურვილი უნდა იყვნენ სათანადო ცოდნით, კომპიუტერული სისტემით. ასეთი მეთოდები დანერგულია ძირითადად ევროპაში და აშშ-ში.

სახელმწიფოთაშორის საპოლიციო თანამშრომლობის ეფექტური მექა-

ნიზმების მაქსიმალურად გამოყენებისათვის, ვფიქრობ, მართებულია საქართველოში:

1. სასაზღვრო გამშვები პუნქტები, რეგიონებში კი ოპერატიულ სამძებრო თანამშრომლები აღიჭურვონ სათანადო კომპიუტერული ტექნიკით, რომელებიც ინტერპოლის ეცბ-ს ერთიან ქსელში იქნებიან ჩართული;
2. მიზანშეწონილია დანაშაულობასთან ბრძოლის თანამედროვე საერთაშორისო საინფორმაციო ტექნოლოგიების სწავლების დამკვიდრება უმაღლესი სასწავლებლების იურიდიულ ფაკულტეტებზე;
3. სასაზღვრო სამსახურებში და ოპერატიულ-სამძებრო უფლებამოსილებით აღჭურვილი პირების კვალიფიკაციის ამაღლება, ეცბ-სთვის გადასაცემი მოთხოვნების და ინფორმაციის ოპერატიულად მომზადებისა და მიწოდების მიზნით;
4. მოწინავე ქვეყნების ინტერპოლთან ურთიერთობის პრაქტიკის გაზიარება;
5. საერთაშორისო სისხლის სამართლებრივი დახმარების ხელშეკრულების გაფორმებისას ინტერპოლის ეცბ-ს თანამშრომლებისა ან სათანადო ცოდნით აღჭურვილი ექსპერტების მონაწილეობა;
6. სისხლის სამართლებრივი თანამშრომლობის სფეროში საქართველოს შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის სრულყოფა და მისი ევროპულ სტანდარტებთან შესაბამისობაში მოყვანა;
7. კანონის შესაბამისად, გათვალისწინებულ იქნას ნებისმიერი პირის უფლება მიმართოს ეცბ-ს თავის შესახებ არსებული ინფორმაციის დასადგენად და უზუსტობის აღმოჩენის შემთხვევაში მიეცეს უფლება მოითხოვოს მისი შეცვლა ან ამოღება;
8. საქართველოს ეცბ-ში გამოცდილი კადრებისა და ექსპერტებისაგან სპეციალური საკონსულტაციო ჯგუფის შექმნა, რომელიც მუდმივად იმუშავებს მის განვითარებაზე.

სახელმწიფოთაშორის საპოლიციო თანამშრომლობის ეფექტური მექანიზმები საერთაშორისო ორგანიზაციის ფარგლებში, საქართველოში შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას ზემოაღნიშნული პრობლემის სრულყოფისა და კომპლექსური მიდგომის გზით.

VEPKHVIA GVARAMIA

ON A ISSUE OF EFFECTIVE RELATIONSHIP OF INTERSTATE MECHANISMS AND LEGISLATION WITH INTERPOL IN GEORGIA

In the bilateral agreements of Georgia proper attention is not given to the use of NCB resources that often delay the legal assistance process. Issue of obligatory character of the Constitution of Interpol as of international intergovernmental specialized organization is to be clarified. Each state is obliged to conform and subordinate activities of NCB to the Constitution of Interpol. NCB is considered to be the intermediate circle between the Interpol and the national law-enforcement agencies. Thus, protection of the Interpol Constitution is mandatory for the member states and the Organization staff. Decisions of its bodies are obligatory for the organization personnel, but are recommendatory for the member states. It is preferable to reflect the Interpol NCB in the articles 247, 248, 252 of the Criminal Code of Georgia, which refer to the international legal assistance issues.

It is also preferable to add to the article 8, part I of the Law of Georgia on Operational Investigative Activities a request-question of the International Criminal Court, Interpol and other International law-enforcement organizations as the base of holding operational-investigative procedures. Issue of cooperation with Interpol should be determined in the Law of Georgia on Boarder Police.

The first document that regulated the NCB activity was “The Regulation on Information Receiving, Delivery and Processing by the National Central Bureau of Interpol in Georgia”. The first article determined legal sources of NCB activity, relations between Georgia and the law-enforcement bodies of foreign country, also the structures of Interpol and the International organizations.

Subjects of the NCB were considered to be “all the law-enforcement bodies and the other proper agencies of the Georgian Republic”. The Regulation defined the issue of cooperation between the structural units of the government. The Regulation had higher competence than the NCB activity regulating legal norms of the Post-Soviet countries, as those ones were issued by the Minister of Internal Affairs and were mandatory within the given institution. According to chapter 2, part 5 of the Regulation 1994 the NCB was authorized to provide service for the legal and physical entities based on agreements, if they provided funding for such service and if information was not confidential. Legal regulation of the mentioned issue is also applicable the present day.

In Regulation of the NCB approved by the Order of the Minister of Internal Affairs in 2005 the tasks and competence of the Bureau was determined. Though, because of some defects, in 2006 a new Regulation of the Interpol was

approved with the Order of the Minister of IA. According to the article 1, the NCB is a structural unit of the Ministry of Internal Affairs. Due to the article 10, these structural units are set as follows: a) Division of international investigation; b) Division of international organizations relation and informational technical insurance; c) General Division. To avoid repetitions it would be correct to name the NCB structure as divisions, and the units – as subdivisions, or to determine the NCB within the Ministry of Internal Affairs in the form of a department.

The Order of the President of Georgia of 2007 partially filled the gap imperfection that existed in cooperation with the NCB and the units. In hierarchy of legal sources of Interpol stipulated in the article 1, it would be preferable give some place to the universally declared International principles and norms, also to the Interpol Constitution following to the Constitution of Georgia. In the Order the rule of NCB information receiving and delivery was determined, though its legislative regulation is recommended.

In the 6th part of the article 2 a circle of subjects cooperating with the NCB is defined, which refers to the law-enforcement agency officials only. It is preferable to widen the circle of subjects.

Effective work of Interpol and Europol depends on the structural liaison system within the state.

The following activities are recommended to be carried out in Georgia:

- Technical insurance of the structural units, which are relating with Interpol.
- To pay more attention to the study of the International Information Technologies of fight against crime and to raise qualification of practicing personnel.
- Ongoing improvement of the national legislation in compliance with the international standards.
- Permanent improvement of the interstate police relations domestic mechanisms.

კ ე ლ ა გ ო ბ ი კ ა , ჟ ს ი ქ ო ლ ო ბ ი ა

ჯემალ ჯინჯისაძე, ბიორბი ჯინჯისაძე

**ცნებათა შორის მიმართებაზის გამოყენება,
როგორც მათემატიკის დაწყებითი კურსის თეორიული
საფუძვლების სწავლების ინტერდისციპლინარული მე-
თოდოლოგიის ერთ-ერთი ასპექტი**

აზროვნების პროცესში შეიძლება გამოვყოთ მისი სხვადასხვა ფორმა: **ცნება, მსჯელობა, დასკვნა**. ცნება არის აზროვნების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფორმა. ეს ისეთი ფორმაა, რომელშიც გამოიკვეთება ობიექტების არსებითი თვისებები, არაარსებითი თვისებებისაგან განცალკევებული და აბსტრაქტირებული. უფრო ზუსტად, ცნება არის აზრის ისეთი ფორმა, რომელიც ასახავს საგნებსა და მოვლენებს მათ არსებით ნიშნებში. ცნება უნდა განვასხვაოთ წარმოდგენისაგან, რომელიც გვაძლევს საგანთა თვალსაჩინო-გრძნობად სახეებს და თავის თავში შეიცავს მრავალ კონკრეტულ და არაარსებით ნიშანს. ცნება არის საგანთა და მოვლენათა აბსტრაქტული ასახვა, მისი წარმოდგენა არ შეიძლება თვალსაჩინო სახით.

ადამიანის მიერ გარესამყაროს შემეცნება ძალზე რთული პროცესია. იგი მოიცავს სინამდვილის ასახვის სხვადასხვა ეტაპს, ფორმებს, პროდუქტებს. ცნება არის ერთ-ერთი ძირითადი შემეცნებითი ფორმა. ამასთან, იგი ადამიანის ნებისმიერი ინტელექტუალური ქმედების ძირითადი მახასიათებელი ფორმაა. ვიზუალურ – ეს ნიშნავს, ჩვენს ცნობიერებაში ავსახოთ სამყარო ცნებებით, ცნებების მეშვეობით, ცნებების ფორმით; ეს ნიშნავს, შეგვეძლოს ცნებებით ოპერირება. ყოველგვარი მტკიცება ან უარყოფა ცნებების გამოყენებაზეა ბაზირებული. ნებისმიერი ინტელექტუალური ოპერაცია დაფუძნებულია გარკვეული ერთობლიობის ცნებათა შორის მიმართებების გამორკვევასა და დამყარებაზე. ასეა ნებისმიერ სასწავლო დისციპლინაში. ასეა ნებისმიერ მეცნიერებაში¹.

აქედან ცხადია, რომ ცნება არის ინტელექტუალური ქმედების საფუძველი, ის უნივერსალური ერთეული, რომლის გარეშე აზროვნება არც შეიძლება არსებობდეს. ინტელექტუალურ პროცესებში ცნება წარმოადგენს ისეთივე ელემენტარულ სტრუქტურულ ერთეულს, როგორსაც, მაგალითად,

¹ განათლების ფსიქოლოგია. თბ., 2005, გვ. 102.

წარმოადგენს უჯრედი ორგანიზმის სისტემაში¹. ეს ყოველივე სწავლების პროცესში გარკვეულ სიძნელეებს ქმნის, რაც გამოწვეულია სხვადასხვა სასწავლო დისციპლინის სპეციფიკით, და ეს სიძნელეები განპირობებულია მით უმეტეს იმით, რომ სხვადასხვა სასწავლო დისციპლინის ცნებები აბსტრაქციის სხვადასხვა დონეზე დგანან.

მათემატიკურ ცნებებს ახასიათებთ სრულიად განსაკუთრებული თავისებურებანი. ძირითადი არსი ამისა მდგომარეობს იმაში, რომ მათემატიკური ობიექტები, რომელთა შესახებაც უნდა შევადგინოთ ცნება, რეალობაში არ არსებობენ. მათემატიკური ობიექტები ადამიანის გონებამ შექმნა. ისინი არსებობენ მხოლოდ აზროვნებაში და იმ ნიშნებსა და სიმბოლოებში, რომლებიც ქმნიან მათემატიკურ ენას.

მაშასადამე, მათემატიკური ცნებები აბსტრაქციის ყველაზე მაღალ დონეზე დგანან და, ამის გამო, უაღრესად დიდი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს ცნებითი აზროვნების, ე. ი. ცნებებით აზროვნების, განვითარებას, განსაკუთრებით მათემატიკის სწავლებისას. ხაზგასასმელია, რომ ინტელექტის განვითარების უზენაესი სტადია სწორედ ცნებითი აზროვნებაა. ინდივიდუალურ ცნობიერებაში აზროვნება ვითარდება **პრაქტიკულ-ქმედითი** მდგომარეობიდან **თვალსაჩინო-სახოვანისაკენ**, აქედან კი – **სიტყვიერ-ლოგიკურისაკენ**. ცნობიერებაში ცნების წარმოქმნა, მისი ჩამოყალიბება, წარმოადგენს ზოგადი ინტელექტუალური განვითარების **პირობასაც, არსებასაც და მაჩვენებელსაც**².

ცნებითი აზროვნების განვითარების პროცესში, ამ განვითარების მაჩვენებელზე დამოკიდებულებით, მკვეთრად შეიმჩნევა ყველა შემეცნებითი ფუნქციის დინამიკური ცვლილება; ამასთან, აღქმა ხატოვან აზროვნებად იქცევა, დამახსოვრება მექანიკურიდან ლოგიკურში გარდაიქმნება, ყურადღება ნებისმიერი ხდება. მოკლედ რომ ვთქვათ, მიმდინარეობს ინტელექტუალური ქმედების ძირეული გარდაქმნა, რის შედეგადაც ინდივიდის ყოველგვარი გრძნობიერი, მნემონიკური, ვიზუალურ-სივრცითი, ოპერაციულ-ლოგიკური თუ სიტყვიერი გამოცდილება მთლიანად ერთვება ცნებით სტრუქტურებში და ცნებით დონეზე ობიექტის შესახებ ადამიანის ყოველგვარი ცოდნა მეტ-ნაკლებად სრულად ჩამოყალიბებულ ინტეგრალურ სტრუქტურას წარმოადგენს. ცნების წარმოქმნის პროცესის ცალკეული ელემენტები ვლინდება ინდივიდუალური ცნობიერების განვითარების სრულიად სხვადასხვა სტადიაზე. პედაგოგიური ფსიქოლოგია ამტკიცებს, რომ ცნებითი აზროვნების ფორმირება ძირითადად მოზარდობის ასაკში ხდება³.

მიჩნეულია, რომ მათემატიკას უდავოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს ინტელექტის განვითარებისათვის. ყველა სხვა სასწავლო საგანთან შედარებით

¹ **В. И. Свинцов.** Логика. М., 1987, გვ. 34.

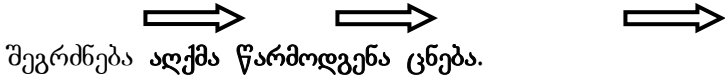
² **ჯ. ჯინჯინაძე.** მათემატიკა. თბ., 1993, გვ. 5-6.

³ *განათლების ფსიქოლოგია*, გვ. 113.

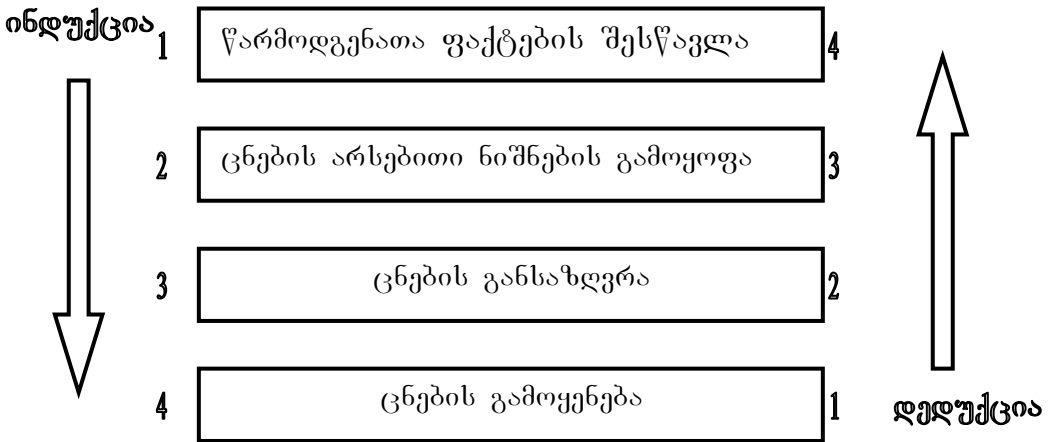
მოსწავლეს მათემატიკაში უფრო ეფექტურად, მიზანმიმართულად და თანამიმდევრულად უხდება ცნებათა განსაზღვრის კონსტრუირება, ფორმულირება და გამოყენება, მათი აგების კანონზომიერებათა გაცნობიერება, უხდება ცნებათა სიმრავლეში დალაგებულობის შეტანა, მათი სისტემაში მოყვანა, კლასიფიცირება. ყოველივე ეს მოსწავლის გონებრივი გამოცდილების სტრუქტურის ფრიად მნიშვნელოვანი ელემენტი ხდება.

ამის გამო, სწავლების პროცესში, ინტერდისციპლინარული იდეების გატარებისას, ჩვენის აზრით, უმჯობესია, განზოგადება მათემეტიკიდან მოვახდინოთ, ხოლო სხვა საგნების სწავლებისას ანალოგიისათვის მათემატიკური ფაქტები მოვიშველიოთ. დარწმუნებული ვართ, ასეთ პირობებში სწავლების საგანთაშორისი კავშირები ოპტიმალურად განხორციელდება.

ცნების ფორმირება, თავის მხრივ, რთული ფსიქოლოგიური პროცესია, რომელიც ხორციელდება და მიმდინარეობს შემდეგი სქემის მიხედვით:

და მოიცავს ეტაპებს: მოტივაცია, არსებითი თვისებების გამოყოფა, განსაზღვრის ფორმულირება. ამასთან, ეს ფორმირება შეიძლება მიღწეულ იქნას როგორც ინდუქციური, ისე დედუქციური გზით:

სქემა 1

ცნების შესწავლის გზის შერჩევა დამოკიდებულია სასწავლო საგნის, თემისა და თვით ცნების სპეციფიკაზე¹.

¹ **Л. В. Виноградова.** Методика преподавания математики в средней школе. Ростов-на-Дону, 2005, გვ. 5.

ცნებას გააჩნია ორი მახასიათებელი: **მოცულობა** და **შინაარსი**. ცნების **მოცულობა** არის სიმრავლე, იმ საგნებისა თუ მოვლენებისა, რომელთა არსებითი (მახასიათებელი) ნიშნებიც აისახება ცნებაში. ცნების **შინაარსი** არის სიმრავლე იმ არსებითი ნიშნებისა, რომლებიც ახასიათებთ ცნების მოცულობაში შემავალ საგნებსა თუ მოვლენებს. ცხადია, რომ ცნების მოცულობაში შემავალი საგნები თუ მოვლენები ერთი **ტერმინით** აღინიშნება, ხოლო ცნების შინაარსი ცნების მოცულობაში შემავალი საგნებისა თუ მოვლენების ძირითად თვისებებს წარმოადგენს. მოცულობის მიხედვით ცნების სამ სახეს განასხვავებენ: **ზოგადი** („მაგიდა“, „სახლი“, „ქიმიური ელემენტი“...), **ერთეულადი** („პირველი კოსმონავტი“, „მოთარე“...), **ცარიელი** („კენტავრი“, „ციკლოპი“, „დევი“...)¹. ეს გასათვალისწინებელია ყველა სასწავლო დისციპლინაში.

ცხადია, რომ **ზოგადი** ცნების მოცულობაში შედის ერთზე მეტი ელემენტი, **ერთეულადი** ცნების მოცულობაში ერთადერთი ელემენტია, ხოლო **ცარიელი** (ანუ **ნულოვანი**) ცნების მოცულობაში არ შედის არც ერთი რეალურად არსებული საგანი. **ცარიელი** ცნების გამოყენების საკითხი სიფრთხილეს მოითხოვს, რადგანაც მან შესაძლოა, ზოგჯერ გაუგებრობამდე და პარადოქსამდეც კი მიგვიყვანოს. დავიწყით იმით, რომ ზოგჯერ ძნელია დავადგინოთ ესა თუ ის ცნება ცარიელია თუ არა. მაგალითად, XIX საუკუნის ფიზიკოსები დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ არსებობს **ეთერი** – განსაკუთრებული ვარსკვლავთშორისი სივრცე, რომელშიც ვრცელდება ელექტრომაგნიტური ტალღები. მრავალი გამოკვლევა და დიდძალი ენერგია დასჭირდა იმის დამტკიცებას, რომ ასეთი სივრცე არ არსებობს და ცნება „ეთერი“ ცარიელია. აქ დასაზუსტებელია: რა უნდა გვესმოდეს „რეალურად არსებობის“ ქვეშ? თუ მხოლოდ ფიზიკური გარესამყარო, მაშინ ყველა მათემატიკური ცნება ცარიელი ყოფილა, რადგან არც ერთი მათგანი არ არსებობს რეალურ სინამდვილეში. მაგრამ ეს აბსურდია.

მაშ, რა ვქნათ? ავიღოთ ასეთი მაგალითი: ჭეშმარიტია თუ მცდარი გამონათქვამი „ეგვიპტის დღევანდელი ფარაონი მელიოტია“. თუ გადავსინჯავთ მსოფლიოში ყველა მელიოტს, ვერ აღმოვაჩინებთ მათში ეგვიპტის დღევანდელ ფარაონს. ე.ი. მოცემული გამონათქვამი შეიძლება მცდარად ჩაითვალოს. მაგრამ, ზომ უნდა იყოს ჭეშმარიტი საწინაამდგომლო გამონათქვამი „ეგვიპტის დღევანდელი ფარაონი მელიოტი არ არის“? თუ დავაკვირდებით, ესეც მცდარია. მივიღეთ პარადოქსული სიტუაცია. ახლა, ავიღოთ მსგავსი გამონათქვამი „ოტელო იყო ცოლიანი“. ოტელო, ეს ვენეციელი მავრი, არასოდეს არ არსებულა, როგორც რეალური პიროვნება. მაგრამ შექსპირის მიერ შექმნილ სამყაროში ოტელო მართლა იყო და ჩვენ მისი ცოლის სახელიც ვიცით – დეზდემონა. ასე რომ, როცა ცარიელი ცნებების შესახებ ვლაპარაკობთ, უნდა წარმოვიდგინოთ ჩვენი მსჯელობის უნივერსუმი: ფიზიკური რეალობა,

¹ **Л. П. Стойлова.** Математика. М., 2005, გვ. 41.

მსოფლიოს რელიგიური სურათი, მხატვრულ ნაწარმოებთა სამყარო, აბსტრაქციათა არსებობა¹.

ცნებების შეთვისება შეუძლებელია, თუ არ გავიცნობიერებთ მის კავშირს სხვა ცნებებთან. ამიტომ, მნიშვნელოვანია, ვიცოდეთ, როგორი მიმართებები არსებობს ცნებებს შორის და უნდა შეგვეძლოს ამ მიმართებათა და ურთიერთკავშირის დადგენა. თუ ორი ცნების შინაარსებში მოიძებნება საერთო ნიშნები, მაშინ ამ ცნებათა შედარება შეიძლება მათი მოცულობების მიხედვით, და ასეთ ცნებებს **შედარებადი** ცნებები ეწოდება. თუკი ასეთი საერთო ნიშნები არ არსებობს, მაშინ ცნებათა მოცულობების შედარებას აზრი არა აქვს. ასეთ ცნებებს **არაშედარებადი** ეწოდება. მართლაც, არ შეიძლება შევადაროთ ერთმანეთს ისეთი ცნებები, როგორიცაა: „პირამიდა“ და „მრავალწვერი“, „კოეფიციენტი“ და ევოლვენტა“, „ტრაპეცია“ და „უტოლობა“, აგრეთვე, „პასუხისმგებლობა“ და „რომანსი“, „ვაუჩერი“ და „პრივატიზაცია“ და ა.შ.²

შედარებადი ცნებები, თავის მხრივ, იყოფა ორ ჯგუფად: **თავსებად** და **არათავსებად** ცნებებად. **თავსებადი** ცნებები ეწოდება ისეთ ცნებებს, რომელთა მოცულობებს გააჩნიათ საერთო ელემენტები, ხოლო **არათავსებადი** ცნებები ეწოდება ისეთ ცნებებს, რომელთა მოცულობებს საერთო ელემენტები არ გააჩნიათ.

თავსებადი ცნებები ორ ჯგუფად იყოფა: **იგივეურ** და **არაიგივეურ** ცნებებად. **იგივეურია** ისეთი ცნებები, რომელთა მოცულობები ემთხვევა ერთმანეთს. **არაიგივეური** ცნებები, ე. ი. ცნებები, რომელთა მოცულობები ერთმანეთს არ ემთხვევა, თავის მხრივ, იყოფა ორ ჯგუფად: **გვარობით-სახეობით** ანუ **დაქვემდებარებულ** და **ურთიერთგადამკვეთ** ცნებებად.

გვარობით-სახეობითი მიმართებაა ცნებებს შორის მაშინ, როცა ერთი **გვარია** მეორისა, ხოლო მეორე – **სახეა** პირველის.

დაქვემდებარების მიმართებას **სუბორდინაციის** მიმართებასაც უწოდებენ.

ურთიერთგადამკვეთი ის ცნებებია, რომელთაგან არც ერთი არ ექვემდებარება მეორეს და საერთო ელემენტები მათ მოცულობებს გააჩნიათ, ე. ი. თუ შეიძლება ასე ითქვას, **ნაწილობრივ** ექვემდებარებიან ერთმანეთს.

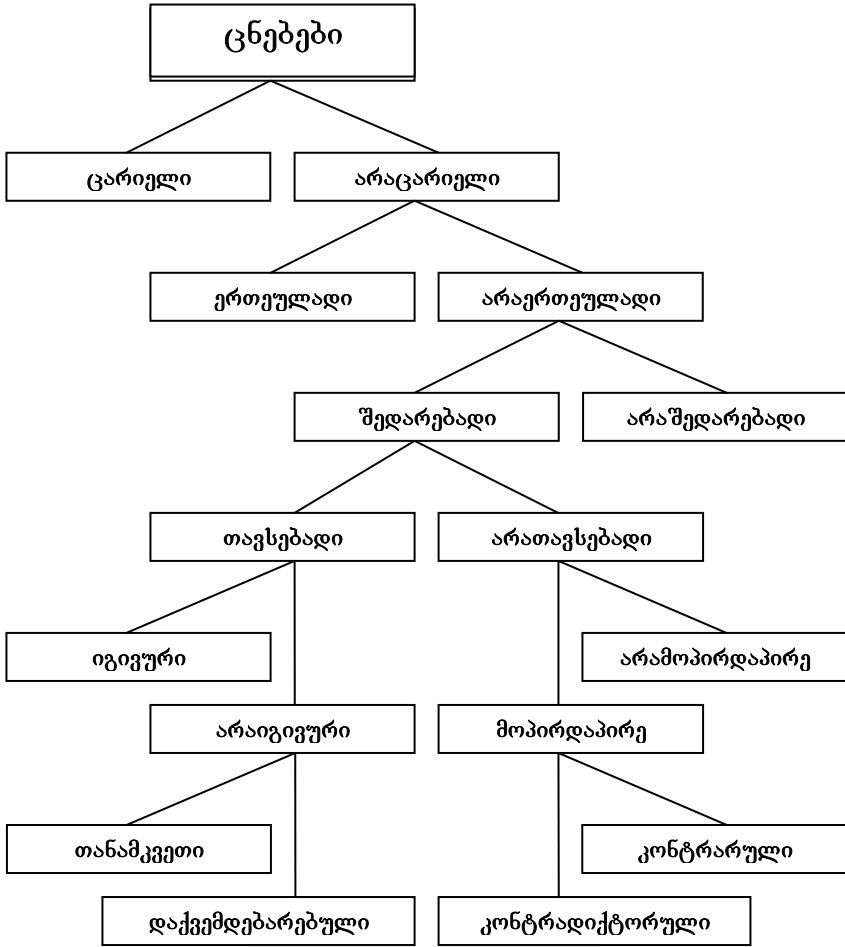
არათავსებადი ცნებები, იმის გამო, რომ ისინი შედარებადია, აუცილებლად იქნებიან **თანადაქვემდებარებულნი** რომელიღაც მესამე ცნების მიმართ, რომელიც ორივესათვის გვარობით ცნებას წარმოადგენს. ამასთან, თუმცა ისინი ერთმანეთისაგან იზოლირებულნი არიან, მაგრამ ერთმანეთთან მიმართებაში შეიძლება, თავიანთი მნიშვნელობით, იყონ **მოპირდაპირენი** ან არ უპირისპირდებოდნენ ერთმანეთს. **მოპირდაპირე** ცნებები კი ორი სახისაა: **კონტრარული** და **კონტრადიქტორული**. მაშასადამე, **არათავსებადი** ცნებები ორ სახედ იყოფა: **თანადაქვემდებარებულ მოპირდაპირედ** და **თანადაქვემდებარებულ**

¹ В. И. Свинцов. Логика..., გვ. 38.

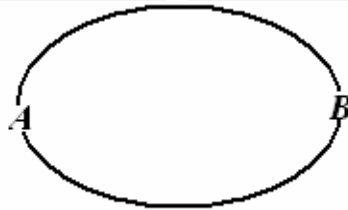
² А. А. Темербекова. Методика преподавания математики. М., 2003, გვ. 51-52.

რებულ არამოპირდაპირედ. თანდაქვემდებარებული მოპირდაპირე ცნებები
 ორი სახისაა: კონტრარული და კონტრადიქტორული.

საბოლოოდ, გვაქვს ცნებათა შემდეგი კლასიფიკაცია:

სქემა 2

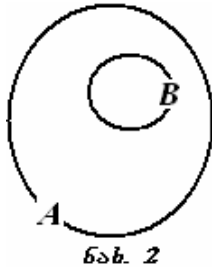

ნახ. 1

საკითხში, სწავლების მეთოდისათვის, უკეთ გარკვევის მიზნით, განვიხილოთ ცნებათა სახეები ცალ-ცალკე¹.

¹ ჯ. ჯინჯიხაძე. მათემატიკა, გვ. 68.

- თავსებადი ცნებები
1. იგივეური ცნებები (ნახ. 1).

ნახ. 2

ეს ის შემთხვევაა, როცა A და B ცნებების მოცულობები ემთხვევა ერთმანეთს. ე. ი. A ცნების მოცულობის ყველა ელემენტი ეკუთვნის B ცნების მოცულობას და B ცნების მოცულობის ყველა ელემენტი ეკუთვნის A ცნების მოცულობას. წერენ: $A=B$. იგივეური ცნებებია, მაგალითად, „სამკუთხედი“ და „სამკვერდა“, „ტოლგვერდა სამკუთხედი“ და „ტოლკუთხა სამკუთხედი“, „კვადრატი“ და „ტოლკუთხა რომბი“, „ყინულოვანი კონტინენტი“ და „ანტარქტიდა“, „გალაკტიონი“ და „მთაწმინდის მთვარის“ ავტორი“ და სხვ. იგივეური ცნებები გვხვდება ყველა სასწავლო დისციპლინაში.

ქართულ ენაში ასეთი ცნებებია: „კომში“ და „ბია“, „თუთა“ და „ბჟოლა“ და სხვ. აქ „იგივეური ცნებები“-ს ნაცვლად გამოყენებულია ტერმინი: „სინონიმები“.

ლოგიკაში ასეთი ცნებების აღსანიშნავად მრავალი ტერმინი გამოიყენება (სხვადასხვა ავტორის მიერ): „ტოლმოცულობადობა“, „ტოლმნიშვნელოვნება“ და სხვ. რამდენადაც ასეთ ცნებათა ურთიერთდამოკიდებულებები განიხილება ერთი სიმრავლის მიმართ, მათ შორის განსხვავება უნდა განისაზღვროს მხოლოდ შინაარსის მიხედვით. წინააღმდეგ შემთხვევაში არც შეიძლება ლაპარაკი ორი ცნების შესახებ.

ტოლმოცულობიანი ცნებები იმსახურებენ განსაკუთრებულ ყურადღებას იმის გამო, რომ ისინი ცნობიერებაში ერთსა და იმავე ლოგიკურ კლასს წარმოადგენენ. იბადება კითხვა: არის თუ არა მიზანშეწონილი, მოვიაზროთ რომელიღაც ობიექტი სხვადასხვა თვისებათა ნაკრების სახით? ამ კითხვაზე მხოლოდ დადებითი პასუხის გაცემა შეიძლება. ცნობიერების უნარს, ასახოს ობიექტები სხვადასხვა ცნებებში, შინაარსების თავისებურებათა გათვალისწინებით, უდიდესი შემეცნებითი მნიშვნელობა აქვს. იგი გვაძლევს საშუალებას, შევისწავლოთ სინამდვილის ესა თუ ის ფრაგმენტი სხვადასხვა თვალსაზრისით, ცნებისწარმოქმნელი ნიშნების არათანხვდენილ ნაკრებათა აზრობრივი ერთეულების გამოყოფით.

განსაკუთრებულ ინტერესს წარმოადგენს სიტუაციები, რომლებშიც ცნებათა ტოლმოცულობადობა იმთავითვე არ იყო ცნობილი და წარმოჩინდა

სინამდვილის ამა თუ იმ ფრაგმენტის შემეცნების პროცესში. ასეთი ტოლმოცულობიანი ცნებები არის თავისებური ანაქრონიზმი, ოდესღაც არსებული ილუზორული წარმოდგენების კვალი. მაგალითად, ცარგვალზე ვენერას ორ სხვადასხვა მდებარეობას, რომლებიც დილით და საღამოს შეინიშნებოდა, შეცლომით უკავშირებდნენ ორი სხვადასხვა ციური სხეულის არსებობას. ძველი ბერძნების მიერ ეს გაუგებრობა გამოიხატებოდა ორ ცნებაში: „ფოსფორი“ და „ჰესპერი“, შემდგომ კი იგი განმტკიცდა ცნებებში: „დილის ვარსკვლავი“ და „საღამოს ვარსკვლავი“, რომლებიც იმ დროისათვის გამიყენებოდა, როგორც სხვადასხვა მოცულობებიანი ცნებები. ამ მოცულობათა ტოლობის დამტკიცება ასტრონომიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი აღმოჩენაა. ასეთი ცვლილებები სხვადასხვა მეცნიერებებში ხშირად იწვევს ცნებითი და ტერმინოლოგიური აპარატის გარდაქმნას.

2. გვარობით-სახეობითი ცნებები (ნახ. 2).

თუ B ცნების მოცულობის ყველა ელემენტი ეკუთვნის A ცნების მოცულობას და A ცნების მოცულობის ყველა ელემენტი არ ეკუთვნის B ცნების მოცულობას, ე.ი. B ცნების მოცულობა წარმოადგენს A ცნების მოცულობის საკუთრივ ნაწილს, მაშინ A-ს ეწოდება B-ს **დამქვემდებარებელი ცნება**, ხოლო B-ს ეწოდება **დაქვემდებარებული** A-ს მიმართ. ისინი **დაქვემდებარების** ანუ **სუბორდინაციის** მიმართებაშია ერთმანეთთან. მაგალითად, დამქვემდებარებელი და დაქვემდებარებული ცნებებია: „სამკუთხედი“ და „ტოლფერდა სამკუთხედი“, „ბურთი“ და „წითელი ბურთი“, „ცხოველი“ და „სპილო“, „კენკრა“ და „მაყვალი“ და მრავალი სხვა.

თუ ორივე ცნება **ზოგადია**, მაშინ **დამქვემდებარებელ** ცნებას **გვარს** უწოდებენ, ხოლო **დაქვემდებარებულ** ცნებას – **სახეს**. მაგალითად, ცნება „**ოთხკუთხედი**“ ცნება „**ტრაპეციის**“ გვარია, ცნება „**ტრაპეცია**“, თავის მხრივ, ცნება „**მართკუთხა ტრაპეციის**“ გვარია. ცნება „**მართკუთხა ტრაპეცია**“ ცნება „**ტრაპეციის**“ სახეა, ხოლო ცნება „**ტრაპეცია**“, თავის მხრივ, ცნება „**ოთხკუთხედის**“ სახეა. ე. ი. ამა თუ იმ ცნების ლოგიკური კვალიფიკაცია, როგორც **დამქვემდებარებლისა** ან **დაქვემდებარებულის**, ხისტი არ არის. ერთი ცნება ერთ შემთხვევაში შეიძლება **გვარი** იყოს, მეორე შემთხვევაში – **სახე**.

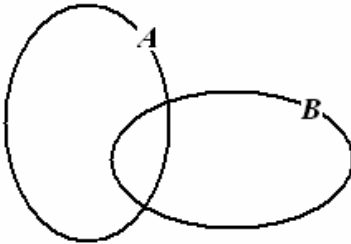
აღსანიშნავია, რომ **ერთეულადი** ცნება არც გვარი შეიძლება იყოს და არც სახე. ერთეულადი ცნებები ყველა მეცნიერებაში გვაქვს, მათ შორის მათემატიკაშიც. მაგალითად, ცნება „**რიცხვი**“ ზოგადია, მაგრამ ცნებები: „**ორი**“, „**ხუთი**“ და მისთანები ერთეულადია, ისინი, მართალია, ეკუთვნიან რიცხვთა სიმრავლეს, მაგრამ ცნება „**რიცხვის**“ სახეებს არ წარმოადგენენ. რიცხვითი სახელები საკუთარი სახელებია. მაგალითად, ტერმინით „**ხუთი**“ აღნიშნულია მხოლოდ რიცხვი 5, ეს საკუთარი სახელია მისი, ჰქვია მხო-

ლოდ მას და არც ერთ სხვას.

აღსანიშნავია, აგრეთვე, რომ ერთი ობიექტი შეიძლება მეორის ნაწილი იყოს, მაგრამ, როგორც ცნებები ისინი არ იყონ გვარობით-სახეობით მიმართებაში. მაგალითად, **წრფე** და **მონაკვეთი** ერთმანეთთან **მთელისა** და **ნაწილის** მიმართებაში არიან. მათი მოცულობები ერთმანეთს არ კვეთენ.

ქართულ ენაში **გვარობით-სახეობით** მიმართებაში მყოფი სიტყვები შეიძლება (აღბათ, უპრიანიცაა) მივაკუთვნოთ **სინონიმას**. მაგრამ ეს სინონიმობა **ცალმხრივია**. მაგალითად, **ვაშლი** შეიძლება **ხილის** სინონიმად მივიღოთ, მაგრამ **ხილი** არ არის **ვაშლის** სინონიმი.

3. ურთიერთგადაკვეთი ცნებები (ნახ. 3)

ამ ცნებათა მოცულობებს გააჩნია ზოგიერთი საერთო ელემენტი. ასეთია, მაგალითად, ცნებები **ტოლფერდა სამკუთხედი** და **მართკუთხა სამკუთხედი**. მათი მოცულობების საერთო (თანაკვეთა) იქნება **ტოლი ფერდების მქონე მართკუთხა სამკუთხედები**.

ქართულ ენაში ასეთ სიტყვათა მნიშვნელობები ნაწილობრივ ემთხვევა ერთმანეთს. განვიხილოთ, მაგალითად, **აფრა** და **იალქანი**. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით **აფრა**-ს გააჩნია ოთხი მნიშვნელობა:

1. ხომალდის ანძაზე მიმაგრებული საგანგებო ტილო ხომალდის ასამოდრავებლად ქარის ძალის გამოყენებით,
2. ფიცრული სახლის კედელში ვეტიკალურად დაყენებული სქელი ფიცარი, ორივე მხრიდან გრძლად ამოღარული,
3. ქუდის ანაკეცი,
4. სამკუთხედი, რომელიც იქმნება გუმბათიან შენობაში სწორკუთხონად აყვანილი კედლებიდან წრიულ გუმბათზე გადასვლის ადგილას.

იალქან-ს ორი მნიშვნელობა აქვს:

1. ხომალდის ანძაზე მიმაგრებული ტილო, რომელსაც საჭიროებისამებრ გაშლიან ხომალდის ასამოდრავებლად ქარის საშუალებით,
2. პატარძლის საქორწინო (ჯვრისწერის) გვირგვინი. ამ სიტყვების მნიშვნელობათა ნაწილობრივი დამთხვევა სრულიად აშკარაა.

ურთიერთგადამკვეთი A და B ცნებების მოცემისას არსებობს ობიექტების სამი კლასი: ა) ობიექტები, რომლებიც საერთოა A და B მოცულობებისათვის, ბ) ობიექტები, რომლებიც ეკუთვნის A-ს და არ ეკუთვნის B-ს, გ) ობიექტები, რომლებიც ეკუთვნის B-ს და არ ეკუთვნის A-ს. მაგალითად, ზემოთ დასახელებული ცნებებისათვის არსებობს შემდეგი კლასები: ა) ტოლფერდა მართკუთხა სამკუთხედები, ბ) არატოლფერდა მართკუთხა სამკუთხედები, გ) არამართკუთხა ტოლფერდა სამკუთხედები.

ურთიერთგადამკვეთ ცნებათა მაგალითებია: „რომბი“ და „მართკუთხედი“, „შედგენილი რიცხვები“ და „კენტი რიცხვები“ და სხვა, აგრეთვე, „სტუდენტი“ და „სპორტსმენი“, „ჟურნალისტი“ და „ოფიცერი“, „რომანი“ და „სატირული ნაწარმოებები“ და ა.შ.

ქართულ ენაში თავსებადი ცნებები **სინონიმებს** შეესაბამება. მათემატიკურ ცნებებში ცნებათა თავსებადობის შესწავლა **სინონიმის** უფრო ღრმად შესწავლის საშუალებას გვაძლევს.

ურთიერთგადამკვეთ ცნებებზე ოპერირება ხდება ყველა სასწავლო დისციპლინაში.

- **არათავსებადი ცნებები**

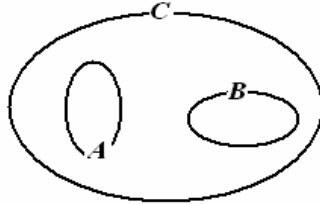
არათავსებადი ცნებები არათავსებადია იმის გამო, რომ მათ მოცულობებს საერთო ელემენტები არ გააჩნიათ, მაგრამ ისინი **თანადაქვემდებარებული** არიან მათი საერთო **გვარობითი** ცნების მიმართ. მაგალითისთვის ავიღოთ ცნებები: „კვადრატი“ და „ტოლფერდა ტრაპეცია“. ამ ცნებათა მოცულობებს საერთო ელემენტები არა აქვთ, ამიტომ ისინი **არათავსებადი** ცნებებია. **კვადრატის** გვარია **მართკუთხედი**, **ტოლფერდა ტრაპეციის** გვარია **ტრაპეცია**, მაგრამ ისინი არც ერთისა და არც მეორის მიმართ არ არიან **თანადაქვემდებარებული** ერთდროულად. ისინი ექვემდებარებიან თავიანთ გვარებს ცალ-ცალკე. **თანადაქვემდებარებულები** არიან ისინი ერთდროულად ცნება **ოთხკუთხედის** მიმართ, რადგანაც **ოთხკუთხედი** მათი საერთო გვარია.

აღსანიშნავია, რომ **თანადაქვემდებარებული** შეიძლება **ურთიერთგადამკვეთი** ცნებებიც იყონ. მაგალითად, **რომბი** და **მართკუთხედი** **ურთიერთგადამკვეთია** და ამავე დროს **თანადაქვემდებარებულია** **პარალელოგრამის** მიმართ (ნახ. 7).

არათავსებად ცნებათა თანადაქვემდებარების კერძო შემთხვევაა **მოპირდაპირეობა**. მაგრამ **მოპირდაპირეობა** ორი სახისაა: **კონტრარულობა** და **კონტრა-დიქტორულობა**. ამ შემთხვევაში ერთმანეთს უპირისპირდებიან ცნებათა შინაარსები, ე.ი. მახასიათებელი ნიშნები.

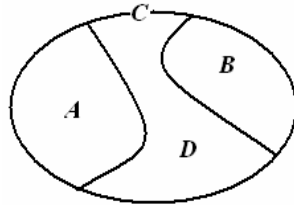
მაშასადამე, გვაქვს **არათავსებად ცნებათა** შემდეგი სახეები:

1. თანადაქვემდებარებული ცნებები (ნახ. 4)

ნახ. 4

ეს ის შემთხვევაა, როცა A და B ცნებები არათავსებადია და თანადაქვემდებარებულია მათი საერთო ჩ გვარის მიმართ. A-სა და B-ს სხვა ურთიერთმიმართება არ არსებობს. ასეთი ცნებებია: სამკუთხედი და ტრაპეცია ოთხკუთხედის მიმართ და სხვა, აგრითჟი, მუნა და თხმელა ხე-ს მიმართ და ა.შ.

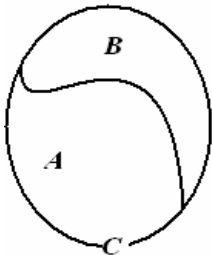
ნახ. 5

2. კონტრარული ცნებები (ნახ. 5)

კონტრარული ცნებების მაგალითებია: დადებითი რიცხვები და უარყოფითი რიცხვები, მახვილი კუთხე და ბლაგვი კუთხე, მეტი და ნაკლები და სხვ. აგრეთვე, სიბერე და ახალგაზრდობა, ცხელი და ცივი, დღე და ღამე, მდიდარი და ღარიბი, კეთილი და ბოროტი, მაღალი და დაბალი და ა.შ.

კონტრარული ცნებებისათვის ყოველთვის არსებობს ერთი მაინც შუალედური ელემენტი. მაგალითად, დადებით და უარყოფით რიცხვებს შორის არსებობს ნული, რომელიც არც დადებითია და არც უარყოფითი. მახვილ და ბლაგვ კუთხეებს შორის არსებობს მართი კუთხე და ა.შ.

3. კონტრადიქტორული ცნებები (ნახ. 6)

ნახ. 6

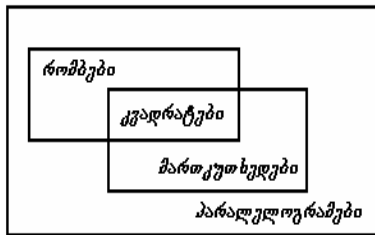
კონტრადიქტორული ცნებები მოპირდაპირე ცნებათა სხვა სახეა. ისინი

კონტრარული საგან იმით განსხვავდება, რომ კონტრარულ ცნებებში ერთის უარყოფა მეორეს არ უდრის, კონტრადიქტორულში – უდრის; კონტრარულ ცნებებში არსებობს ერთი მაინც შუალედური ელემენტი, კონტრადიქტორულში ასეთი არ არსებობს. კონტრარული ცნებები მოპირდაპირე არის, მაგრამ წინააღმდეგობრივი არ არის. კონტრადიქტორული ცნებები წინააღმდეგობრივია. კონტრადიქტორული ცნებებია, მაგალითად: ტოლფერდა სამკუთხედი და არატოლფერდა სამკუთხედი, ტრაპეცია და არატრაპეცია, სწორი და არასწორი და მრავალი სხვა.

ქართულ ენაში კონტრარული და კონტრადიქტორული ცნებები ანტონიმებს შეესაბამება. კონტრარულობისა და კონტრადიქტორულობის შესწავლის გამოცდილება, მიღებული მათემატიკურ განათლებაში, ანტონიმის უფრო ღრმად შესწავლის საშუალებას გვაძლევს.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება თამამად დავასკვნათ, რომ მათემატიკურ ცნებათა შორის მიმართებების შესწავლა და მისი განზოგადება, სხვა სასწავლო დისციპლინებში, გვაძლევს ახალ ცოდნას სინონიმისა და ანტონიმის შესახებ. კერძოდ:

ნახ. 7

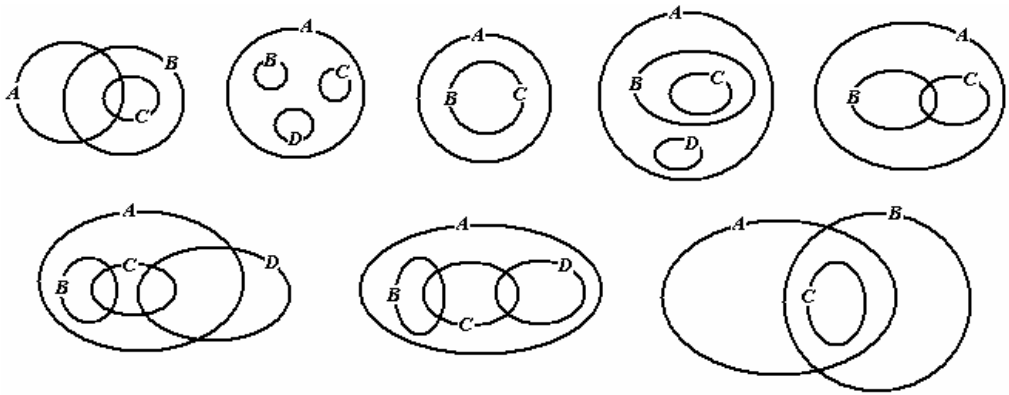
1. არ არის ზუსტი ის, რაც გრამატიკაშია ცნობილი, რომ სინონიმები ორი სახისაა: აბსოლუტური და რელატიური. სინამდვილეში რელატიური სინონიმები, თავის მხრივ, ორი სახისაა: ერთი მათგანი სიმეტრიულია, ე. ი., თუ ერთი სიტყვა მეორის სინონიმია, მაშინ მეორე სიტყვა პირველის სინონიმია; მეორე – სიმეტრიული არ არის, ე. ი., თუ ერთი სიტყვა მეორის სინონიმია, მაშინ მეორე სიტყვა პირველის სინონიმი არ არის, რადგანაც ისინი გვარობით-სახეობითია. მაგალითად, ჯადოქარი და მისანი სიმეტრიულია, მაგრამ კენკრა და ჟოლო სიმეტრიული არ არის.
2. არც ისაა ზუსტი, რომ ანტონიმები ერთი სახისაა. სინამდვილეში ანტონიმები ორი სახისა უნდა იყოს: აბსოლუტური და რელატიური. აბსოლუტური ანტონიმებია კონტრადიქტორული სიტყვები, რადგანაც ისინი ერთმანეთის საწინააღმდეგოა და მათი შუალედური არ არსებობს, ერთის უარყოფა უდრის მეორეს. რელატიური ანტონიმები კონტრარული სიტყვებია, რადგანაც არსებობს მათი შუალედური. მაგალითად, ქუდიანისა და უქუდოს შუალედური არ არსებობს, ამიტომ ეს სიტყვები აბსოლუტური

ანტონიმებია; დღე და ღამე რელატიური ანტონიმებია, რადგანაც არსებობს მათი შუალედური: დილა, განთიადი, ცისკარი, ალიონი, აისი, დაისი, საღამო, მწუხრი არც დღეა და არც ღამე¹.

ცნებათა შორის განხილული მიმართებანი უნდა იქნეს შესწავლილი ყველა სასწავლო დისციპლინაში, ამ დისციპლინის ცნებათა ბაზაზე. ეს უდავოდ შეუწყობს ხელს მოსწავლის ცნებითი და სტრუქტურული აზროვნების განვითარებას, ინტერდისციპლინარული მეთოდოლოგიის მრავალი პრინციპის გატარებას სწავლებაში.

ყველა სასწავლო დისციპლინაში სასარგებლოა შემდეგი ორი სახის სავარჯიშოები:

1. მოცემულია რამდენიმე ცნება, გამოსაკვლევა მათ შორის მიმართებები და ასაგებია ეილერ-ვენის დიაგრამები.
2. საძიებელია ცნებები, რომელთა შორის მიმართებები შეესაბამება, მაგალითად, შემდეგ გრაფიკულ სქემებს:

ნახ. 8

სხვადასხვა სასწავლო დისციპლინათა ცნებების ფონზე განვიხილოთ განმაურებული ამოცანა „მჩხავანა კატების“ შესახებ.

მოცემულია:

- ყველა კატა, რომელსაც რუხი ბეწვი აქვს, მჩხავანაა
- ყველა მჩხავანა კატას რუხი ფერის ბეწვი აქვს
- ჭკვიანები მხოლოდ არამჩხავანა კატები არიან დაფუშვით, ეს სამი დებულება ჭეშმარიტია. რომელი დასკვნა არ გამოდინარეობს მათგან?

¹ ლ. ჯინჯინაძე. ქართული ენისა და მათემატიკის საგანთაშორისი კავშირების ზოგიერთი ასპექტი. თბ., 2000, გვ. 102.

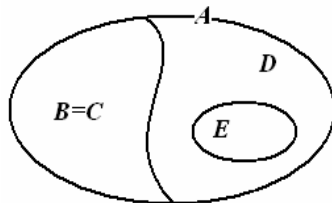
- (ა) ჭკვიანები მხოლოდ ის კატები არიან, რომელთაც არა აქვთ რუხი ბეწვი
- (ბ) მჩხავანა კატების რაოდენობა და რუხი კატების რაოდენობა ტოლია
- (გ) არც ერთი რუხბეწვიანი კატა არ არის ჭკვიანი
- (დ) არსებობენ ჭკვიანი მჩხავანა კატები

ამოხსნა

შემოვიღოთ აღნიშვნები: A – „კატა“, B – „რუხბეწვიანი კატა“, C – „მჩხავანა კატა“, D – „არამჩხავანა კატა“, E – „ჭკვიანი კატა“.

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ **მჩხავანა** და **არამჩხავანა** კონტრადიქტორული ცნებებია და ღვაკვირდებით სხვა მონაცემების მიმართებას მათდამი, ადვილად შევადგენთ ეილერ-ვენის დიაგრამას მოცემული ამოცანისათვის (ნახ. 9), საიდანაც ვასკვნით, რომ მოცემულობიდან არ გამომდინარეობს დასკვნა (დ) იმის შესახებ, რომ არსებობენ ჭკვიანი მჩხავანა კატები.

შენიშვნა: უნდა აღინიშნოს, რომ ძალზე ადვილია ამ ამოცანის ზუსტი ანალოგის მონახვა მათემატიკის, ქართული ენისა და ლიტერატურის, ბუნებისმეტყველების და სხვა სასწავლო დისციპლინათა ცნებების ბაზაზე. ამისათვის უნდა შევინარჩუნოთ იგივე მიმართებანი ცნებათა შორის.

ნახ. 9

JEMAL JINJIKHADZE, GIORGI JINJIKHADZE

**APPLICATION OF RELATIONS BETWEEN CONCEPTS,
AS ONE OF THE ASPECTS OF INTER-DISCIPLINARY
TRAINING METHODOLOGY OF THEORETICAL BASICS
OF AN INITIAL COURSE OF MATHEMATICS**

In the course of teaching of any subject matter in average and the higher school as well, for development of conceptual and structural thinking in pupils, rather the great value has the uniform approach to studying of concepts of different subject matters, revealing of isomorphism of classification of these concepts and research of laws of relations between concepts. This approach in work studies the general laws of relations between concepts. Isomorphism of these relations are displayed on conceptual systems of different subject matters. The special attention is pointed on research of synonymies and antonymies in the field of laws of relations between concepts. The approach applied in the present work gives possibility of deep structural studying of synonymies and antonymies in language systems. All it represents novelty in inter-disciplinary methodology of training.

კახი კოპალიანი, ირმა შომახია

**უფროსკლასელთა სტატუსის დამოკიდებულება
თვითშეფასებასთან საქმიან და პირად
ურთიერთობებში**

თვითცნობიერება რთული ფსიქოლოგიური სტრუქტურაა, რომელიც შეიცავს: საკუთარი თავის იგივეობრიობის ცნობიერებას, საკუთარი „მე“-ს, როგორც აქტიური, მოქმედის საწყისის ცნობიერებას, საკუთარი ფსიქიკური თვისებების გაცნობიერებას და სოციალურ-ზნეობრივი თვითშეფასების გარკვეულ სისტემას. ყველა ეს სისტემა, ყველა ეს ელემენტი ერთმანეთთან ფუნქციონალურად და გენეტიკურადაა დაკავშირებული¹.

საკუთარი ფსიქიკური თვისებების გაცნობიერება და თვითშეფასება ყველაზე დიდ მნიშვნელობას სიჭაბუკის ასაკში იძენენ. ეს პერიოდი ადამიანის განვითარების დამამთავრებელ საფეხურს წარმოადგენს. იგი გოგონებთან დაახლოებით 15-დან 20 წლამდე გრძელდება, ვაჟებთან კი 16-დან 21 წლამდე. ჭაბუკობის დასაწყისი გამოირჩევა საერთო ნერვული აგზნებადობის მომატებით და ემოციური დაძაბულობებით, რასაც მომწიფების შემდგომი აგზნების ფაზას და ახალგაზრდობის კრიზისს უწოდებენ, მაგრამ ეს მდგომარეობა დიდხანს არ გრძელდება და ძალზე მალე დგება სიცოცხლის ხალისით აღსავსე ნამდვილი ჭაბუკობა. აღნიშნული კრიზისი ერწყმის მოზარდის ინტერესთა სფეროს მნიშვნელოვან გაფართოებას, რომელიც მოიცავს ფართო სოციალურ მოვლენებს და თვალსაჩინოდ სცდება სკოლისა და მოსწავლეობის საზღვრებს².

ამ პერიოდში განვითარება დასრულებას განიცდის ყველა ასპექტით. ფიზიკური განვითარების თვალსაზრისით აღსანიშნავია სხეულის აგებულების ჰარმონიულობის აღდგენა. ჭაბუკი ქალ-ვაჟები თავიანთი სქესისათვის დამახასიათებელ აღნაგობას ღებულობენ. სახეც ჰარმონიული და მეტყველი ხდება, მოძრაობები კი დახვეწილი და კოორდინირებული. აღნიშნული პერიოდის შუა ხანებში ყველა ორგანო ასწრებს ზრდის დამთავრებას და ღებულობს მოცემული ინდივიდისათვის ბუნებრივად განსაზღვრულ მდგომარეობას. რამდენადაც ყველა ეს ფსიქო-ფიზიოლოგიური კომპონენტი ურთიერთდაკავშირებულია, ერთ-ერთი მათგანის გამდიდრება გარდაუვლად იწვევს მთელი

¹ დ. ჩარკვიანი. ექსპერიმენტული სოციალური ფსიქოლოგიის საფუძვლები. თბ., 2004, გვ. 110.

² მ. მაღრაძე. ასაკობრივი ფსიქოლოგიის საკითხები. ქუთაისი, 1998, გვ. 34.

სისტემის შეცვლას¹. უკვე მოზარდი იჩენს ინტერესს მისთვის დამახასიათებელი თვითდამკვიდრების ჟინით, საკუთარი „მე“-სა და მისი თვისებებისადმი. სრულიად განსხვავებულად აღიქვამს იგი თავის ფიზიკურ იერს, თავის სხეულს. მოზარდისათვის განსაკუთრებით ის თვისებებია მნიშვნელოვანი, რომლებზედაც თანატოლებთან პრესტიჟი და პოპულარობა არის დამოკიდებული².

მოზარდს ძალიან უნდა იცოდეს ვინაა იგი, რას წარმოადგენს, რა შეუძლია. თვითშეფასების ორი საშუალებაა – ერთი მდგომარეობს საკუთარ პრეტენზიათა დონის მიღწეულ შედეგებთან შედარებაში. თვითშეფასების მეორე გზა სოციალური შედარება, გარემომოყოფთა აზრების ურთიერთშეპირისპირებაა³. პიროვნების განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი თვისება, რომელსაც საფუძველი ეყრება ადრეულ სიჭაბუკეში, არის საკუთარი თავის პატივისცემა, ანუ განზოგადებული თვითშეფასება, საკუთარი თავის პიროვნებად მიღება-არმიღების ხარისხი. საკუთარი თავის პატივისცემის მაღალი დონე არაა ყოყნობის ან არაკრიტიკულობის სინდრომი. იგი იმაზე მიუთითებს, რომ ადამიანი არ თვლის თავს სხვებზე უარესად, ან სხვებზე დაბლა მყოფად, რომ იგი დადებითადაა თავისი თავისადმი განწყობილი, საკუთარი თავისადმი პატივისცემის დაბალი დონე კი, პირიქით, მუდმივი დაუკმაყოფილებლობის, საკუთარი თავისადმი ზიზღის და საკუთარი ძალებისადმი ურწმუნოების ნიშანია⁴.

ამ პერიოდში ასევე აღსანიშნავია სხვისი სულიერი მდგომარეობისა და განცდების წვდომის უნარის განვითარება. ჭაბუკს სხვისი სულიერი მდგომარეობის წვდომაში ეხმარება, ერთი მხრივ, აზროვნების მაღალი ფორმების დაუფლება, მეორე მხრივ კი, ასაკისათვის დამახასიათებელი ფილოსოფიური განწყობა: „მე“-ს თვითცნობიერება, რომელიც გარდამავალ ასაკში ინტენსიურ განვითარებას განიცდის, ჭაბუკობის პერიოდში იმ სიმაღლეზე აღის, რომ მოიცავს „შენ“-ის განცდასაც, ამიტომ ჭაბუკი ადვილად ახერხებს სხვის სულში ჩახედვას, რასაც სოციალური ურთიერთობები და დამოკიდებულებები ახალ საფეხურზე აჰყავს. სათანადო სიტუაციებში ჭაბუკი ნამდვილ თანაგრძნობას განიცდის სხვა ადამიანთა მიმართ და ჭეშმარიტი თანადგომის უნარიც შესწევს⁵.

ადამიანთა შორის სოციალური ურთიერთქმედების ისეთი ფორმა, როგორცაა თანამშრომლობა, მისი ჭეშმარიტი არსით მხოლოდ ჭაბუკობის ასა-

¹ თ. გოგინაიშვილი. განვითარების ფსიქოლოგია. თბ., 2005, გვ. 354.

² მ. მაღრაძე, თ. დვეგიძე. ფსიქოლოგია მასწავლებელთათვის. ქუთაისი, 2002, გვ. 31-32.

³ ასაკობრივი და პედაგოგიური ფსიქოლოგია. ა. პეტროვსკის რედაქციით. თბ., 1977, გვ. 214.

⁴ შ. ჩხარტიშვილი. აღზრდა გარდამავალ ასაკში, თბ., 1975, გვ. 30.

⁵ მ. მაღრაძე. ასაკობრივი ფსიქოლოგიის საკითხები. ქუთაისი, 1998, გვ. 57.

კიდან ვლინდება, რაც საფუძვლად ედება ისეთი ფაქტიზი გრძნობის განვითარებას, როგორცაა ამხანაგობა. ამხანაგები სწორედ საერთო საქმით გაერთიანებული ადამიანებია, რომლებიც გამოირჩევიან ურთიერთმხარდაჭერით, ერთმანეთისადმი სიმპათიით, ურთიერთდაფასებით და პატივისცემით. ჭაბუკებთან ამხანაგობა ემოციური განცდის დონეზეა ამაღლებული და პრინციპულ ხასიათს ატარებს. ჭაბუკი, როგორც სოციომეტრიული მეთოდით ჩატარებული გამოკვლევები ადასტურებს, ამხანაგის შერჩევისას გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს მის პიროვნულ თვისებებს და საკუთარ თავსაც ანალოგიურ მოთხოვნებს უყენებს¹.

სოციომეტრიულმა გამოკვლევებმა აჩვენეს, რომ საკლასო ჯგუფებში თანდათან გარკვეული „პოლარიზაცია“ ხდება: გამოიყოფიან, როგორც პოპულარულნი, ასევე ისინი, ვისაც ნაკლები არჩევანის შესაძლებლობა აქვს. ჯგუფური ქცევის რეალიზაციის პროცესში ხდება ჯგუფის წევრთა ფუნქციური სპეციფიკაცია, ჯგუფური როლების, როგორც განსაკუთრებულ ფუნქციურ წარმონაქმნთა გამოყოფა, მათ შორის, ლიდერის როლის გამოყოფაც. ჯგუფის წინაშე მდგარი ამოცანის გადაჭრაში ყველაზე უფრო აქტიური წევრი ხდება ინსტრუმენტული, ანუ საქმიანი ლიდერი, ხოლო ჯგუფის ის წევრი, რომლის მოქმედება ძირითადად ეხება ჯგუფის შინაგანი ინტეგრაციის სფეროს და ამ მიმართულებით ჯგუფის ყველაზე უფრო წარმატებულ წევრს წარმოადგენს, ხდება ექსპრესიული, ანუ სოციალ-ემოციური ლიდერი².

უფროსკლასელისთვის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია მიღებული იყოს თანატოლთა მიერ, იგრძნოს, რომ საჭიროა ჯგუფისათვის, ჰქონდეს მასში გარკვეული პრესტიჟი და ავტორიტეტი. საკუთარ თავზე წარმოადგენს ანუ „მე ხატის“ ფორმირება სხვებთან ურთიერთობის პროცესში აღრეული ბავშვობიდან იწყება, რომლის დროს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ეტალონურ ჯგუფებს (ოჯახი, სასწავლო კლასი, მეგობრები) გააჩნიათ. მაგალითად, მოსწავლის დადებით ან უარყოფით თვითშეფასებას მისი მასწავლებლების ან თანატოლების შეფასება განსაზღვრავს³. თვითშეფასება არა მხოლოდ საკუთარი თავის შესახებ ცოდნას ნიშნავს, არამედ ის საკუთარი თავის მიმართ გრძნობად-ემოციური დამოკიდებულების გამომხატველიც არის. ადამიანის თვითშეფასება მისი ცხოვრებისეული მისწრაფების სუბიექტური დასაყრდენია. გამოჩენილმა ამერიკელმა ფსიქოლოგმა უილიამ ჯემსმა თვითშეფასების შემდეგი ფორმალიზებული განმარტება შემოგვთავაზა: თვითშეფასება არის ფუნქცია, წარმატება შეფარდებული მისწრაფებასთან. ამდენად, რაც

¹ თ. გოგიჩაიშვილი. განვითარების ფსიქოლოგია. თბ., 2005. გვ. 384.

² კ. კოპალიანი. უფროსკლასელთა სტატუსის დამოკიდებულება შფოთვის დონესთან საქმიან და პირად ურთიერთობებში. ფსიქოლოგიური გამოკვლევები. – დიმიტრი უხნაძის დაბადებიდან 120 წლისთავისადმი მიძღვნილი რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. ბათუმი 2006, გვ. 139-140.

³ თ. გოგიჩაიშვილი. განვითარების ფსიქოლოგია. თბ., 2005, გვ. 63.

უფრო დიდია მისწრაფება, მით უფრო დიდი უნდა იყოს წარმატებაც, მხოლოდ მაშინ იქნება ადამიანი საკუთარი თავით კმაყოფილი. აქ ხაზგასმული ის გახლავთ, რომ ადამიანის მისწრაფების შინაარსზე და ხარისხზე მძლავრ ზეგავლენას სოციალური გარემო ახდენს¹.

ამრიგად, ზემოთ მოცემული ლიტერატურული მასალის გათვალისწინებით ჩვენ მოვახდინეთ შემდეგი ჰიპოთეზების ფორმულირება:

1. რაც უფრო მაღალია უფროსკლასელთა სტატუსი საქმიან სფეროში, სავარაუდოდ მით უფრო მაღალი იქნება მასთან თვითშეფასების დონე.
2. რაც უფრო მაღალია უფროსკლასელთა სტატუსი პირად ურთიერთობებში, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მით უფრო დაბალი იქნება მასთან თვითშეფასების დონე.

კვლევის მეთოდი. საყოველთაოდ ცნობილი ჭეშმარიტებაა, რომ ნებისმიერი კვლევა-ძიება საჭიროებს შესაბამის მეთოდოლოგიას. იმის მიხედვით, რა ტიპის კვლევასთან გვაქვს საქმე, იცვლება მეთოდოლოგიური პრინციპებიც. მოცემულ შემთხვევაში გვანტერესებს კონკრეტული ემპირიული კვლევის მეთოდოლოგია. ის წარმოადგენს პროცედურათა სისტემას, რომლებიც უზრუნველყოფენ ემპირიული ფსიქოლოგიური კვლევის ჩატარებას. პროცედურა, თავის მხრივ, მოიცავს ოპერაციათა ერთობლიობის, კერძოდ, მეთოდების, ტექნიკური საშუალებების და კვლევის ინსტრუმენტების თანმიმდევრულ გამოყენებას. მეთოდი ფსიქოლოგიურ კვლევაში წარმოადგენს ინფორმაციის (მონაცემების) მოპოვების, დამუშავებისა და ანალიზის ძირითად ხერხს. რაც შეეხება ტექნიკას, ის შეიცავს სპეციალურ წესებს, რომელთა გამოყენებაც აუცილებელია ამა თუ იმ მეთოდის ეფექტური ფუნქციონირებისათვის. მაგალითად, ინფორმაციის მოპოვების ერთ-ერთ მეთოდად შეიძლება გამოიყენონ ანკეტური გამოკითხვა ან ინტერვიუ. ტექნიკა, მოცემულ შემთხვევაში, იქნება კითხვების ფორმულირების სხვადასხვა წესი (ღია და დახურული, პირდაპირი და ირიბი, ძირითადი და საკონტროლო და ა.შ. კითხვები). რაც შეეხება თავად კითხვარს, მისი შევსების ინსტრუქციას, ინტერვიუერის თუ რესპოდენტის უფლებამოსილებებს და სხვა დოკუმენტებს – ყველაფერი ეს წარმოადგენს ინსტრუმენტს ემპირიული კვლევისათვის.

მცირე სოციალურ ჯგუფებში მეცნიერული კვლევის დანიშნულებას ჯგუფური საქმიანობის პროცესთან დაკავშირებული პრობლემების გაცნობიერების დონე და ჯგუფის წევრთა ქცევის პროგნოზირების ხარისხი წარმოადგენს. უფროსკლასელთა ქცევის და მასთან უშუალოდ დაკავშირებული მოვლენების შესახებ არსებული ე.წ. „ყოველდღიური“ თვალსაზრისები ძალზედ ბევრია. ბუნებრი-

¹ დ. ჩარკვიანი. ექსპერიმენტული სოციალური ფსიქოლოგიის საფუძვლები. თბ., 2004, გვ. 112.

ვია, რომ აქვე ჩნდება კითხვა, რომელიც მათ სისწორეს ეხება. ამ კითხვაზე ჩვენი პასუხი ერთადერთია: ადამიანის რეალურ მოქმედებასთან, ან მისგან გამომდინარე შედეგებთან (როგორც მატერიალურს, ასევე ფენომენალურ, ანუ განცდად შედეგებს ვგულისხმობთ) დაკავშირებული თვალსაზრისების ჭეშმარიტება-მცდარობის დადგენის ყველაზე მართებული ხერხი მეცნიერულ პრინციპებზე დამყარებული სისტემური კვლევა გახლავთ. სასწავლო დაწესებულებებში მეცნიერული კვლევის მიმდინარეობის კარგი გააზრება პრაქტიკული პრობლემების გადაჭრას, მკვლევართა მიერ მიღებული შედეგების სათანადო გამოყენებას და საორგანიზაციო ღონისძიებების ეფექტურობის შეფასებას აადვილებს.

მცირე სოციალურ ჯგუფებში, მათ შორის, უფროსკლასელებთან ურთიერთობის შესწავლისათვის მოხერხებულ მეთოდს წარმოადგენს სოციომეტრია, რომლის დანიშნულება მდგომარეობს პიროვნებათაშორისი ურთიერთდამოკიდებულებების თავისებურებათა შესწავლაში. სოციომეტრიის ფუძემდებლის ჯ. მორენოს მიხედვით, ჯგუფში პიროვნებათაშორისი ურთიერთობა შეადგენს იმ პირველად სოციალურ-ფსიქოლოგიურ სტრუქტურას, რომლის მახასიათებლები ხშირად განსაზღვრავს არა მხოლოდ ჯგუფის მთლიან მახასიათებლებს, არამედ ცალკეული ადამიანის სულიერ მდგომარეობასაც¹.

სოციომეტრია, ამ სიტყვის ყველაზე ფართო გაგებით, ნიშნავს – ყველა სოციალურ ურთიერთობათა და დამოკიდებულებათა ყოველგვარ გაზომვას, ამიტომ მას საქმე აქვს სოციალურ ჯგუფთა შინაგან სტრუქტურასთან, უპირველეს ყოვლისა, იგი შეისწავლის გარკვეული ჯგუფის შიგნით სხვადასხვა ინდივიდთა შორის სიმპათია-ანტიპათიის შედეგად წარმოქმნილ რთულ ფორმებს. სოციომეტრიის მიმდევართა აზრით, შეუძლებელია სოციალური მთელის ზუსტი სურათის მოცემა ისე, თუ არ გამოვიყენებთ სოციომეტრიის მეთოდებს. აქ წინა პლანზე წამოიწევა მათემატიკური მეთოდები. „მოსახლეობის ფსიქოლოგიური თვისებების მათემატიკური შესწავლა, რაოდენობრივი და თვისობრივი მეთოდებით მიღებული შედეგები“, მორენოს აზრით, იწოდება კიდევ სოციომეტრიად².

მცირე ჯგუფის სოციალურ-ფსიქოლოგიური სტრუქტურის განსაზღვრა ხდება რაოდენობრივი და შედარებითი ანალიზის მეშვეობით, ცდისპირთა მიერ მინიმუმ ორ შეკითხვაზე პასუხის გაცემით – ერთი ფორმალური (ინსტრუმენტული, ანუ საქმიანი) და ერთი არაფორმალური (ექსპრესიული, ანუ საურთიერთობო). სოციომეტრული გამოკვლევებისათვის აუცილებელი და ყველაზე დამახასიათებელია ინდივიდთა და ჯგუფთა ურთიერთობების შეს-

¹ **J. L. Moreno.** Who shall survive? Foundations of sociometry, group psychotherapy, and sociodrama (2nd ed.). New York, 1953, გვ. 37; **И. П. Волков.** Социометрия. Практические занятия по психологии. М., 1989, გვ. 17.

² **J. L. Moreno.** Who shall survive? Foundations of sociometry..., გვ. 42; **А. А. Карелина.** Психологические тесты. М. 2002, გვ. 3-7.

წავლა, სხვა სიტყვებით თუ ვიტყვით, იგი იკვლევს ინდივიდებს იმ ადგილზე და იმ სიტუაციაში, სადაც ისინი ფაქტობრივად ცხოვრობენ, მოქმედებენ და საქმიანობენ. თავიანთი არსებობის ბუნებრივ ატმოსფეროში, ე.ი. იმ ადგილზე, სადაც ინდივიდი ფიქრობს, გრძნობს და მოქმედებს ბუნებრივად, სპონტანურად და გარკვეული დონით შემოქმედებითად.

სოციომეტრია გვასწავლის, რომ ადამიანური საზოგადოება ჩვენი ცნობიერების წარმოდგენა კი არ არის, არამედ სოციალური რეალობაა, რომელიც კანონებს ექვემდებარება და ისეთი წესრიგი აქვს, რომელიც განსხვავდება სამყაროს დანარჩენ ნაწილთა სხვა კანონებისა და წესებისაგან, შესაბამისად, იგი იყენებს მის მიერვე შემუშავებულ სოციომეტრიულ მეთოდს, რომლის დახმარებითაც შეიძლება ადეკვატურად განვსაზღვროთ და გამოვიკვლიოთ ეს სფერო. სოციომეტრიული ტექნიკა გამოიყენება პიროვნებათაშორისი და ჯგუფთაშორისი ურთიერთობების დიაგნოსტიკებისათვის მათი შეცვლის, გაუმჯობესების და სრულყოფის მიზნით. სოციომეტრიის საშუალებით შეიძლება შევისწავლოთ ჯგუფური ქცევის პირობებში ადამიანთა სოციალური ქცევის ტიპოლოგია, ვიმსჯელოთ კონკრეტული ჯგუფის წევრთა სოციალურ-ფსიქოლოგიური თავსებადობის შესახებ.

ურთიერთობის ოფიციალურ ან ფორმალურ სტრუქტურასთან ერთად, რომელიც ასახავს რაციონალურ, ნორმატიულ, ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულებების აუცილებელ მხარეს, ნებისმიერ სოციალურ ჯგუფში ყოველთვის არსებობს არაოფიციალური ან არაფორმალური რიგის ფსიქოლოგიური სტრუქტურა, ფორმულირებული, როგორც პიროვნებათაშორისი ურთიერთობების სიმპათიისა და ანტიპათიის სისტემა. ასეთი სტრუქტურები ხშირ შემთხვევაში დამოკიდებულია მონაწილეთა ღირებულებით ორიენტაციებზე, მათ აღქმებზე, ურთიერთშეფასებებსა და თვითშეფასებებზე. როგორც წესი, ჯგუფში ხდება რამდენიმე არაფორმალური სტრუქტურის აღმოცენება, მაგალითად, ურთიერთმხარდაჭერის, ურთიერთგავლენის, პოპულარობის, პრესტიჟის, ლიდერობის და სხვა სტრუქტურები. ჯგუფის არაფორმალური სტრუქტურა დამოკიდებულია ჯგუფის ფორმალურ სტრუქტურაზე იმ ხარისხით, რომლითაც ინდივიდები უქვემდებარებენ თავიანთ მოქმედებებს ერთობლივი ქცევის მიზნებსა და ამოცანებს, როლური ურთიერთქმედების წესებს. სოციომეტრიის საშუალებით შეიძლება შეფასდეს ეს გავლენა. სოციომეტრიული მეთოდები საშუალებას იძლევა გამოვსახოთ შიგაჯგუფური ურთიერთობა რიცხობრივი სიდიდეების და გრაფიკების სახით და ამრიგად მივიღოთ მნიშვნელოვანი ინფორმაცია ჯგუფის მდგომარეობის შესახებ.

სოციომეტრიული გამოკვლევებისათვის მნიშვნელოვანია, რომ არაფორმალური ხასიათის ნებისმიერი სტრუქტურა პროექცირდებოდეს, გვსურს ეს ჩვენ თუ არა, ფორმალურ სტრუქტურასთან და ამრიგად გავლენა მოახდინოს გუნდის შეჭიდულობაზე, მის პროდუქტიულობაზე. როდესაც ერთი მოვ-

ლენის საფუძველზე რაიმე მეორე მოვლენის პროგნოზირება გვანტერესებს, მაშინ კორელაციური გამოკვლევა უნდა ჩავატაროთ. კორელაციურ გამოკვლევაში მოვლენებს შორის ბუნებრივად არსებული კავშირების შესწავლა იგულისხმება. კორელაცია შეიძლება იყოს უარყოფითი ან დადებითი: ა) უარყოფითია კორელაცია, როდესაც ერთი მოვლენის ზრდა რაოდენობრივად იწვევს მეორე მოვლენის შემცირებას. ბ) ხოლო, როდესაც ერთი მაჩვენებლის გაზრდა ან შემცირება მეორეშიც იგივეს იწვევს, მაშინ საქმე დადებით კორელაციასთან გვაქვს.

კორელაციური გამოკვლევის ტიპიურ ფორმას გამოკითხვა წარმოადგენს. გამოკითხვაში რესპოდენტების ამონაკრებიდან სტანდარტიზებული კითხვარების და ინტერვიუს გამოყენებით ემპირიული მონაცემების მოპოვება და მათი ადამიანთა ფართო პოპულაციაზე განზოგადება იგულისხმება. თეორიულად, გამოკითხვის ჩატარების დროს რაიმე მოვლენასთან დაკავშირებით ადამიანთა მთელი რაოდენობის მონაწილეობა იდეალურ ვარიანტად უნდა ჩითვალოს, მაგრამ ეს ისეთი პირობა გახლავთ, რომლის დაცვა პრაქტიკულად შეუძლებელია და არც არის საჭირო. ასეთ დროს ჩვეულებისამებრ შერჩევით გამოკითხვას მიმართავენ, რაც უშუალოდ ამონაკრების ცნებასთან არის დაკავშირებული. ამონაკრებში ზოგადი ერთობლიობის (პოპულაციის) ძირითადი მახასიათებლის გამომხატველი ნაწილი (რესპოდენტები) იგულისხმება. იმისათვის, რომ ამონაკრების გამოკითხვის შედეგად მიღებული მონაცემები მთელ პოპულაციაზე განვაზოგადოთ, თვით ამონაკრების წევრები მასში ე.წ. რანდომიზაციის წესით უნდა მოხვდნენ.

რანდომიზაცია ყოველი რესპოდენტის ამონაკრებში თანაბარი ალბათობით მოხვედრის უზრუნველყოფას ნიშნავს. რანდომიზაციის მოთხოვნა იმაში მდგომარეობს, რომ დიდი რიცხვის კანონის ასამოქმედებლად გამოკითხვაში მონაწილეთა საწყისი რაოდენობა საკმაოდ დიდია, ხოლო რესპოდენტების ამონაკრებში მოხვედრა სხვადასხვა მახასიათებლების გათვალისწინებით (ასაკი, სქესი, განათლების დონე, პროფესია, ეროვნება, სოციალური სტატუსი და სხვ.) შემთხვევითი არჩევანის (ვთქვათ, მონეტის აგდებით ან შემთხვევითი რიცხვების განაწილების ცხრილის გამოყენებით) წესით უნდა მოხდეს. ამგვარი პროცედურის გამოყენებით დადგენილი ამონაკრები, საკვლევ პოპულაციასთან მიმართებაში, რეპრეზენტატიულობის, ანუ წარმომადგენლობითობის თვისებას იღებს, რაც გამოკითხვის სანდოობის საფუძველი გახლავთ.

გამოკითხვის ერთ-ერთი ღირსება იმაშია, რომ ის მრავალვარიაციული ანალიზის საშუალებას იძლევა. მრავალვარიაციული ანალიზი გამოკითხვის შემადგენელი ნაწილია, რომლის საშუალებით სათანადო სტატისტიკური ხერხების გამოყენებით, საკვლევ ფაქტორთა გარკვეული ერთობლიობის ურთიერთმიმართების და საკვლევ მოვლენაზე მათი ზემოქმედების ხვედრითი წონების დადგენა ხდება. სათანადო ფაქტორების შესახებ გამოკითხვის შე-

დეგად მიღებული ინფორმაცია მათ შორის არსებულ კავშირს არკვევს და, რაც მთავარია, მკვლევრისათვის საინტერესო მოვლენებზე მათი ერთობლივი ზემოქმედების დადგენის შესაძლებლობას იძლევა.

შერჩევითი გამოკითხვა, ადამიანთა რესურსების დაზოგვის თვალსაზრისით, მართლაც ეკონომიურია, რადგან მთლიანი პოპულაციის ყოველი წევრის მაჩვენებლის გათვალისწინებას (რაც შემთხვევათა უმრავლესობაში შეუძლებელია) არ მოითხოვს. გარდა ამისა, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ მიღებული მონაცემების რაოდენობრივი დამუშავება დღეს უკვე დიდ სიძნელეს არ წარმოადგენს. ამავე დროს შერჩევით გამოკითხვას გარკვეული ნაკლოვანებები გააჩნია. გამოკითხულთა დიდი რაოდენობის შემთხვევაში უპასუხოდ დარჩენილი შეკითხვების რაოდენობა საკმაოდ დიდია, რაც მიღებული მონაცემების მთელ პოპულაციაზე განვრცობის შესაძლებლობას საკმაოდ ამცირებს. გარდა ამისა, ამგვარი გამოკვლევების ძირითად ხერხს სტანდარტიზებული კითხვების გამოყენება წარმოადგენს, ხოლო გამოკითხულთა რეალური ქცევის მაჩვენებლები ხშირად უგულებელყოფილი რჩება. და ბოლოს, შეკითხვებზე რესპოდენტების პასუხები, არც თუ ისე იშვიათად სოციალური მოლოდინებით, ანუ საზოგადოებრივი ნორმებით არის ნაკარნახევი.

უფროსკლასელთა **ჯგუფებში მოსწავლის სტატუსის დადგენის ხერხი**. კვლევა ჩატარდა ქალაქ ქუთაისის რვა სკოლის ათ ჯგუფში: დევნილთა 5-ე სკოლა, ჰუმანიტარული ლიცეუმი, 24-ე სკოლა, 5-ე სკოლა, ხელოვნების ლიცეუმი, დევნილთა 4-ე სკოლა, დევნილთა 5-ე (2) სკოლა, 29-ე სკოლა, დევნილთა 4-ე (2) სკოლა, 13-ე სკოლა. სულ გამოიკითხა 217 რესპოდენტი – 15-16 წლის მოზარდები.

ჯგუფში მოსწავლის სტატუსის შეფასება ხდებოდა რანჟირების მეშვეობით. მოსწავლეები პასუხობდნენ ორ შეკითხვას. პირველი მათგანი მიეკუთვნებოდა ინსტრუმენტულ ლიდერობას:

- როგორია, შენი აზრით, შენი ჯგუფის თითოეული წევრის წვლილი ჯგუფის წარმატებაში (ე.ი. ჯგუფის რომელ წევრს დააყენებდი შენ პირველ ადგილზე, როგორც საუკეთესო მოსწავლეს, ვის მეორე ადგილზე, ვის მესამეზე) ?

მეორე კითხვა წარმოადგენდა უფროსკლასელთა ჯგუფში პიროვნებათა შორისი სტატუსის (ექსპრესიული ლიდერობა) მახასიათებელს:

- როგორია, შენი აზრით, შენი ჯგუფის თითოეული წევრის წვლილი ჯგუფში მეგობრულ ურთიერთობათა განვითარების საქმეში (ე.ი. ჯგუფის რომელ წევრს დააყენებდი შენ პირველ ადგილზე, როგორც მეგობარს, მეორეზე რომელს, მესამეზე რომელს)?

ეს კითხვები დაიბეჭდა და დაურიგდა გამოსაკვლევ ჯგუფთა თითოეულ წევრს. თითოეული მოსწავლის გვარი ჩამოიწერა ალფაბეტის მიხედვით და დაინომრა. ვინც პირველ ადგილზე იქნა დასახელებული, მიეწერა სამი ქულა, ვინც მეორე ადგილზე, ორი ქულა, ვინც მესამეზე, ერთი ქულა. უფროსკლასელთა სტატუსის დადგენა თითოეულ საქმიანობაში ხდებოდა ჯგუფის თითოეული წევრის მიერ მიღებული ქულების შეჯამებით, რომელსაც ისინი იღებდნენ თავიანთი პარტნიორებისაგან რანჟირების დროს. ხოლო ჯგუფური ლიდერობის ორივე განზომილების მიხედვით (ინსტრუმენტული და ექსპრესიული) მოპოვებული ქულების შეჯამებით ხდებოდა ამკარად გამოხატული ლიდერის დადგენა.

უფროსკლასელთა შეფასება და რანჟირება ორი ასპექტის მიხედვით ხდებოდა მასწავლებლის მიერაც. დამატებითი მასალის სახით მუშაობაში გამოიყენებოდა სტუდენტებთან მიღებული მონაცემები. სტუდენტთა თვითშეფასების დადგენა ხდებოდა რუბინშტეინის ტესტის მიხედვით. ცდისპირები ბიპოლარული ზედსართავებით და ცხრაბალიანი გრადუალური სკალებით შემდეგი პარამეტრების მიხედვით აკეთებდნენ თვითშეფასებებს:

- I. ჯანმრთელობა,
- II. ხასიათი,
- III. ბედნიერება,
- IV. გარეგნობა,
- V. განათლება,
- VI. წარმატება,
- VII. კონფლიქტი.

უფროსკლასელთა თვითშეფასების დადგენა თითოეულ სფეროში (საქმიანი და საურთიერობო) ხდებოდა ჯგუფის თითოეული წევრის მიერ საკუთარი შეფასებით მიღებული ქულების შეჯამებით.

რესპოდენტთა მიერ ჯგუფში საუკეთესო მოსწავლისა და ყველაზე ახლო მეგობრის დასახელება, რაც იძლეოდა ინსტრუმენტული, ანუ საქმიანი და ექსპრესიული, ანუ ემოციური ლიდერის გარკვევის საშუალებას და რუბინშტეინის ტესტის მიხედვით მათი თვითშეფასების დონის დადგენა ატარებდა ანონიმურ ხასიათს.

მიღებული შედეგების განხილვა. ჩვენს მიერ უფროსკლასელთა ჯგუფებში ჩატარებული ემპირიული კვლევების შედეგად მიღებული მონაცემების მიხედვით, ლიდერობის როლურ დიფერენციაციას ადგილი ჰქონდა გამოკვლეული ათი ჯგუფიდან რვა ჯგუფში. ე.ი. ათი ჯგუფიდან რვა ჯგუფში ინსტრუმენტულ და ექსპრესიულ ლიდერთა როლების რეალიზება ხდებოდა უფროსკლასელთა ჯგუფების სხვადასხვა წევრთა მიერ, ხოლო ორ ჯგუფში კი ინსტრუმენტული და ექსპრესიული ლიდერის როლები ერთი და იგივე პირთა მიერ განხორციელდა.

ასევე უნდა აღვნიშნოთ, რომ თითქმის ყველა ჯგუფში საქმიანი (ინსტრუმენტული) ლიდერები, საურთიერთობო სფეროს მიხედვით, არც თუ ისე მაღალ ქულებს აგროვებდნენ, ვიდრე ემოციური (ექსპრესიული) ლიდერები. შესაბამისად, ამკარად გამოხატული ლიდერის როლში ყველა გუნდში გამოვიდა მხოლოდ ინსტრუმენტული ლიდერი. რაც შეეხება დამოკიდებულებას უფროსკლასელთა სტატუსსა და თვითშეფასების დონეს შორის, ჩვენს მიერ ჩატარებული ემპირიული კვლევების შედეგად მიღებული მონაცემების მიხედვით, სოციომეტრიული მეთოდისა და ანკეტირების გამოყენებით, შეძლევი სურათი მივიღეთ: კერძოდ, საქმიან სფეროში სტატისტიკურად სანდო კავშირი დადასტურდა მოცემული პარამეტრების მიხედვით შემდეგნაირად:

საქმიანი სფერო

I – ჯანმრთელობა – კორელაცია ათიდან ცხრა ჯგუფში სტატისტიკურად სანდოა.

II – ზასიათი – კორელაცია ათივე ჯგუფში სტატისტიკურად სანდოა.

III – ბედნიერება – კორელაცია ათიდან რვა ჯგუფში სტატისტიკურად სანდოა.

IV – გარეგნობა – კორელაცია ათიდან მხოლოდ ორ ჯგუფში არის სტატისტიკურად სანდო

V – განათლება – კორელაცია ათივე ჯგუფში სანდოა.

VI – წარმატება – კორელაცია ათიდან ცხრა ჯგუფში სტატისტიკურად სანდოა.

VII – დამოკიდებულება კონფლიქტსა და საქმიან სტატუსს შორის ათივე ჯგუფში უარყოფითია, მაგრამ სტატისტიკურად სანდო არც ერთ ჯგუფში არ არის (*ცხრილი 1*).

საურთიერთობო სფერო

I – ჯანმრთელობა – კორელაცია არც ერთ ჯგუფში არ არის სტატისტიკურად სანდო, თუმცა გარკვეული ტენდენცია შეიმჩნევა.

II – ზასიათი – კორელაცია ათივე ჯგუფში სტატისტიკურად სანდოა.

III – ბედნიერება – კორელაცია ათიდან რვა ჯგუფში სტატისტიკურად სანდოა.

IV – გარეგნობა – კორელაცია არც ერთ ჯგუფში არ არის სტატისტიკურად სანდო, თუმცა აქაც გარკვეული ტენდენცია შეიმჩნევა.

V – განათლება – კორელაცია არც ერთ ჯგუფში არ არის სტატისტიკურად სანდო.

VI – წარმატება – კორელაცია მხოლოდ ერთ ჯგუფშია სტატისტიკურად სანდო.

VII – დამოკიდებულება კონფლიქტსა და საქმიან სტატუსს შორის არც ერთ ჯგუფში არ არის სტატისტიკურად სანდო (ცხრილი 2).

ამრიგად, ჩვენს მიერ ჩატარებული ემპირიული კვლევების შედეგად მიღებული მონაცემების კორელაციური ანალიზი საშუალებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ უფროსკლასელთა ჯგუფებში მოსწავლის სტატუსი სწავლაში დაკავშირებულია მათივე თვითშეფასების დონესთან, ანუ რაც უფრო მაღალია უფროსკლასელთა სტატუსი საქმიან სფეროში (სწავლაში), მით უფრო მაღალია მათთან თვითშეფასების დონე.

როგორც ვხედავთ, განსხვავებული სურათია საურთიერთობო სფეროში, აქ ჩვენი კვლევების მონაცემების მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ემოციურ ლიდერსა და თვითშეფასებას შორის კორელაცია არ არის სტატისტიკურად სანდო, ანუ უფროსკლასელთა ჯგუფებში მოსწავლის თვითშეფასება არ არის დაკავშირებული მის სოციალურ-ემოციურ სტატუსთან.

მაშასადამე, ჩვენმა ჰიპოთეზებმა მიიღო მნიშვნელოვანი ემპირიული დადასტურება.

ცხრილი 1

კორელაციური ანალიზის მონაცემები თვითშეფასებასა და უფროსკლასელთა სტატუსს შორის საქმიან სფეროში

სკოლა	I	II	III	IV	V	VI	VII
1	0,542**	0,447**	0,436**	0,127	0,494**	0,503**	- 0,003
2	0,489**	0,453**	0,461**	0,490**	0,662*	0,742*	- 0,127
3	0,233	0,513**	0,300	0,204	0,541**	0,368	- 0,054
4	0,701*	0,612*	0,652*	0,330	0,655*	0,562**	- 0,201
5	0,689*	0,680*	0,710*	0,587**	0,550**	0,780*	- 0,009
6	0,532**	0,422**	0,290	0,241	0,593**	0,500**	- 0,109
7	0,502**	0,502**	0,491**	0,391	0,497**	0,531**	- 0,121
8	0,454**	0,484**	0,488**	0,401	0,676*	0,654*	- 0,304
9	0,690*	0,721*	0,517**	0,094	0,527**	0,540**	- 0,280
10	0,701*	0,711*	0,478**	0,321	0,481**	0,499**	- 0,005**

** P<0,005

* P<0,001

კორელაციური ანალიზის მონაცემები თვითშეფასებასა და უფროსკლასელთა სტატუსს შორის პიროვნებათაშორის ურთიერთობებში

სკოლა	I	II	III	IV	V	VI	VII
1	0,348	0,472**	0,340	0,223	0,353	0,014	0,003
2	0,344	0,455**	0,432**	0,380	0,260	0,231	0,127
3	0,278	0,483**	0,294	0,380	0,207	0,008	0,054
4	0,128	0,617*	0,603*	0,401	0,305	0,117	0,201
5	0,189	0,660*	0,709*	0,102	0,289	0,585**	0,009
6	0,390	0,502**	0,584**	0,221	0,309	0,230	0,109
7	0,304	0,490**	0,494**	0,362	0,231	0,218	0,121
8	0,265	0,534**	0,502**	0,290	0,390	0,344	0,304
9	0,306	0,694*	0,519**	0,180	0,300	0,265	0,280
10	0,348	0,707*	0,554**	0,319	0,238	0,143	0,00

** P<0,005

* P<0,001

ლიტერატურული მონაცემების მიხედვით, ჭაბუკობის ასაკში, მსოფლმხედველობის ინტენსიური განვითარება, გარკვეულწილად, აბსტრაქტული აზროვნების მაღალ დონესა და ამის შესაბამისად, სწავლაში განხორციელებულ ცვლილებებს უკავშირდება, რასაც ჭაბუკების შინაგანი მისწრაფებაც შეესაბამება, რაც მათ ფილოსოფიურად განაწყობთ, იპოვონ ცხოვრებაში თავიანთი ადგილი, გაარკვიონ გარესინამდვილესთან დამოკიდებულება. ეს მისწრაფება ჯერ კიდევ წინა ასაკში იჩენს თავს და საფუძვლად ედება ფსიქოლოგიური ავტოპორტრეტის ფორმირებას. ეს უკანასკნელიც ჭაბუკობის ასაკში აღწევს განვითარების სრულყოფილ დონეს და მსოფლმხედველობის შემადგენელ ნაწილად იქცევა. ამრიგად, მსოფლმხედველობა გადამწყვეტ გავლენას ახდენს მოზარდის თვითგანსაზღვრაზე და ამ უკანასკნელითაა სტიმულირებული.

ცნობილია, რომ თვითგანსაზღვრის მოთხოვნილება და მის საფუძველზე მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება მჭიდრო კავშირშია მოცემულ ასაკში

პიროვნების განვითარების მეორე დამახასიათებელ თავისებურებასთან, რომელიც მომავალზე ორიენტაციაში გამოიხატება. ჭაბუკი ქალ-ვაჟები საკუთარ თავს ძირითადად მომავალში იაზრებენ და მათთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ როგორი იქნება მათი მომავალი ცხოვრება. არც ერთ სხვა ასაკში ადამიანი იმდენს არ ფიქრობს მომავალზე, იმდენ გეგმებს არ აწყობს და არ ოცნებობს, როგორც ამას ჭაბუკობის დროს აქვს ადგილი. ბუნებრივია, ყველა ის პარამეტრები, რომლის მიხედვითაც ჩვენი ცდისპირები ახდენდნენ თვითშეფასებას, გარკვეულწილად მომავალზეა ორიენტირებული. ყოველივე, რასაც კი ჭაბუკი აკეთებს, განიცდება, როგორც მომავლისათვის სამზადისი. ახალგაზრდა ადამიანის ძირითად საქმიანობად ჭაბუკობის პერიოდში ჯერ ისევ სწავლა რჩება. ასაკის მომავალზე ორიენტაციაც, პირველ რიგში, სწორედ სწავლასთან დამოკიდებულებაში აისახება. სწავლა განიხილება როგორც მომავლის ინტერესებით განსაზღვრული პროცესი, რის გამოც ჭაბუკი ქალ-ვაჟები მას სავსებით საფუძვლიანად და სერიოზულად ეკიდებიან. დამამთავრებელ კლასებში მოსწავლეები მეტ ყურადღებას უთმობენ იმ საგნებს, რომელთა დაუფლებასაც მათი მომავლის გეგმებისათვის აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა. თუმცა, ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევების შედეგები გვიჩვენებს, რომ თითქმის ყველა ჯგუფში საქმიანი (ინსტრუმენტული) ლიდერები, საურთიერთობო სფეროს მიხედვით არც თუ ისე მაღალ ქულებს აგროვებდნენ, ვიდრე ემოციური (ექსპრესიული) ლიდერები, რაც იმას გვაფიქრებინებს, რომ საქმიანი ლიდერის როლი პიროვნებათაშორის ურთიერთობებში არც ისე კარგად გამოიყურება.

ჭაბუკი ქალ-ვაჟების მისწრაფება, მოძებნონ ცხოვრებაში თავიანთი ადგილი, რომელიც მათი მსოფლმხედველობის შესაფერისი იქნება, გამოხატულებას პოულობს პიროვნებათაშორისი ქცევისა და საერთოდ ცხოვრების ძირითადი პრინციპების განსაზღვრაშიც, რაც, აგრეთვე, ძალზე აქტუალურია ამ პერიოდში. ჭაბუკი ანალიტიკურად უკვირდება ცხოვრებას, საზოგადოებაში მიმდინარე მოვლენებს, გარშემო მყოფ ადამიანებს და ასე იმუშავებს მისთვის მისაღებ ცხოვრებისეულ მრწამსს. ნამდვილად მორალური ცნობიერებაც მხოლოდ ჭაბუკობის პერიოდში მიიღწევა, რადგან პიროვნების აბსტრაქტული აზროვნება პირველად ამ ასაკში სწვდება სიკეთის, სინდისის, ზნეობრივი მოვალეობის, სამართლიანობის და სხვა მორალური კატეგორიების ჭეშმარიტ აზრს. სწორედ ამ კატეგორიათა შინაარსის თავისებური გეგმებიდან გამომდინარეობს ჭაბუკის მიერ ქცევის ისეთი ძირითადი პრინციპების დასახვა ცხოვრების კრედილად, რომელიც გამორიცხავს ყოველგვარ კომპრომისს, სიმდაბლისა და ბიწიერებისადმი ყოველგვარ შემრიგებლობას და დათმობას. ალბათ, ამიტომაც არის, რომ ჩვენს კვლევებშიც, საურთიერთობო განზომილებაში ხასიათის პარამეტრის მიხედვით, სხვა პარამეტრებისაგან განსხვავებით, საკმაოდ მაღალი თვითშეფასება დადასტურდა. ასაკის ამ ზო-

გად განწყობას თავისი ფუნქცია აქვს პიროვნების ჩამოყალიბების საქმეში და აღზრდის პროცესში იგი ეფექტურად უნდა გამოიყენოს. უნდა გვახსოვდეს, რომ ფსიქო-ფიზიკური განვითარების მაღალი დონის მიუხედავად, ჭაბუკი ჯერ ისევ მოზარდია და აღზრდის ობიექტს წარმოადგენს.

ამრიგად, ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევების შედეგად მიღებული ემპირიული მონაცემების კორელაციური ანალიზის მიხედვით, შეიძლება შემდეგი დასკვნების გაკეთება:

1. უფროსკლასელთა ჯგუფებში მოსწავლის თვითშეფასება დამოკიდებულია მისსავე საქმიან სტატუსთან, სხვა სიტყვებით, რაც უფრო მაღალია უფროსკლასელთა სტატუსი სწავლაში, მით უფრო მაღალია მათთან თვითშეფასების დონე.
2. უფროსკლასელთა ჯგუფებში მოსწავლის თვითშეფასება არ არის დაკავშირებული მის სოციალურ-ემოციურ სტატუსთან.

KAKHI KOPALIANI, IRMA SHOMAKHIA

THE ATTITUDE OF THE STATUS OF SENIOR PUPILS TO THE SELF-ESTIMATION IN BUSINESS AND PERSONAL RELATIONS

The given research concerns dependence of the status of senior pupils to a self-estimation in business and personal attitudes. By results of the lead researches with the use of sociometry a method and questioning on the received empirical data, the role differentiation of leadership took place in eight groups of ten. . In eight groups of ten embodiment of roles of Business and emotional leaders occurred different members of groups of senior pupils, and in two groups of a role of business and emotional leaders were carried out by the same persons. Business leaders, in sphere of attitudes receive not so high points in comparison with emotional leaders. Accordingly, in all groups in a role of obviously expressed leader Business leaders act only. Under the analysis it was found out, that in groups of senior pupils a self-estimation of the pupil it is connected with its business status. The above the status of senior pupils in study, the above a level of their self-estimation. And dependence between last variable and the emotional status of senior pupils has not proved to be true.

ლია სვანიძე

თავისუფლებისა და აუცილებლობის ფსიქოლოგიური ასპექტები

*„თავისუფლებაჲ, შენ ხარ
კაცთა ნავსაყუდელი“
ილია*

ადამიანები მთელი თავიანთი არსებობის მანძილზე დიდ დროს ანდომებენ ყოველდღიურ და საკაცობრიო მნიშვნელობის პრობლემების გადაწყვეტას, რომელთა გადაჭრის გარეშე ადამიანის ცხოვრება, კაცობრიობის წინსვლა და განვითარება შეუძლებელი იქნებოდა. ასეთ პრობლემათა შორის გამოირჩევა თავისუფლებისა და აუცილებლობის პრობლემა. ეს პრობლემა მეცნიერთა ყურადღების ცენტრშია მოქცეული დაწყებული შორეული წარსულიდან დღემდე. ამ საკითხების ირგვლივ მრავალი საყურადღებო მოსაზრებაა გამოთქმული ფილოსოფიის ისტორიაში (დეკარტი, სპინოზა, ლაიბნიცი, ბერკლი, იუმი, ლამეტრი, ჰელვეციუსი, ჰობსი, კანტი, ფიხტე, შელინგი, ჰეგელი, ფოიერბახი და ა.შ.)¹, რომელთა გათვალისწინება აუცილებელია აღნიშნული პრობლემის გააზრებისას.

სიტყვა „თავისუფლება“ მრავალი მნიშვნელობით იხმარება. თავისუფლების ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური გაგება ვერ ამოწურავს ყველა იმ მნიშვნელობას, რომელსაც ეს სიტყვა ატარებს ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ჩვეულებრივ, ხმარობენ: „პოლიტიკური თავისუფლება“, „ეკონომიკური თავისუფლება“, „სამართლებრივი თავისუფლება“, „ზნეობრივი თავისუფლება“, „შემოქმედებითი თავისუფლება“, „სინდისის თავისუფლება“ და სხვა. ჩვენ არსებითად შევეხებით თავისუფლებისა და აუცილებლობის ფსიქოლოგიურ ასპექტებს, ნებისყოფის თავისუფლების სპეციფიკას.

ადამიანისა და მისი ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემაში განასხვავებენ სამ ასპექტს: მოქმედების თავისუფლებას, არჩევანის თავისუფლებას და სურვილის თავისუფლებას. მოქმედებისა და არჩევანის თავისუფლების შემთხვევაში ისმის კითხვა, ქცევის რომელ ვარიანტს აირჩევს ადამიანი? პასუხი გარკვეულია: რომელი ქცევის მოტივიც უფრო ძლიერია. იმარჯვებს

¹ კ. ბაქრაძე, ს. წერეთელი, პ. გუჯაბიძე, მ. ჭელიძე, მ. ნემსაძე. ფილოსოფიის ისტორია. თბ., 1961, გვ. 132, 153, 182, 205-207, 212-213 და ა.შ.

ძლიერი მოტივი! მაგრამ საკითხი ამით არ ამოიწურება: ახალი სიძნელის წინაშე ვდგებით - გამორიცხული ყოფილა არჩევანის თავისუფლება, რადგან ძლიერი მოტივი თავისთავად განსაზღვრავს არჩევანს. აქ ისმის კითხვა იმის შესახებ, თუ რაზეა დამოკიდებული მოტივთა სიძლიერე, არის თუ არა იგი თვით ადამიანის ნებაზე დამოკიდებული, შეუძლია თუ არა პიროვნებას ამა თუ იმ მოტივის გაძლიერება-შესუსტება, მათი რეგულირება? შეუძლია თუ არა ადამიანს ის მოტივი გააძლიეროს, რომელიც მას **სურს?** ეს არის **საკითხები სურვილის თავისუფლების შესახებ**, რაც განიხილება ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემის ყველაზე რთულ სიღრმისეულ ასპექტად.

სწორედ სურვილის თავისუფლებაა ნების თავისუფლების ერთადერთი ავტონომიური სფერო და მხოლოდ ის აძლევს შინაარსს ადამიანის თავისუფლებას. ნების თავისუფლების შინაარსი ხომ სურვილის თავისუფლებაა, ამით აიხსნება, რომ ნება და სურვილი ხშირად ერთი და იგივე მნიშვნელობით იხმარება ან ერთად წარმოითქმება, როგორც კომპოზიტი – „ნება-სურვილი“. მაგრამ განა შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანის ნება-სურვილს არავითარი გარეშე ძალა აღარ განსაზღვრავს და იგი წმინდა ავტონომიურია, თვითონ განსაზღვრავს თავის თავს? არა, რა თქმა უნდა, არა. ადამიანის ნება-სურვილის წყაროებში ადვილად დავინახავთ მიზეზ-შედეგობრივ ჯაჭვს, რომელსაც დეტერმინაცია ქვია და ორი ნაკადისაგან შედგება. ერთი ნაკადია **მემკვიდრეობა**, ხოლო მეორე – **ცვალებადობა – გარემო აღზრდის ზემოქმედებით.**

ადამიანის ნება-სურვილი, გაკვეულწილად, განსაზღვრულია ამ ფაქტორებით. აღსანიშნავია, რომ ოპტიმალურ გარემო-აღზრდას შეუძლია ჩაახშოს უარყოფითი მემკვიდრეობის ძალა.

მაგრამ სოციალურ პრაქტიკაში ბუნებრივად არის მიჩნეული, რომ ადამიანები თვითონ აგებენ პასუხს თავიანთი ქცევებისათვის¹. ეს იმას ნიშნავს, რომ მათი ნება-სურვილი მთლიანად, აბსოლუტურად არ არის განსაზღვრული მემკვიდრეობითა და გარემო აღზრდით, რომ ამათ გარდა და მათთან ერთად **მოქმედებს ნება-სურვილის რაღაც წყარო, რომელსაც თვითონ პიროვნება და მისი აქტივობა, მისი ნება-სურვილი განსაზღვრავს.** ეს არის ის ავტონომიური ნება, რომელიც პიროვნული „მე-ს“ სახელით არის ცნობილი, და რაც პასუხისმგებლობისა და შეურაცხადობის საფუძველია. ეს ის პიროვნული „მე-ა“², რომელიც აძლიერებს ერთ მოტივს და ასუსტებს მეორეს, იგი ცნობიერების სამივე უნარის (შემეცნებითი, ემოციური, მოტივაციური) აუცილებლობით განპირობებული ერთიანობაა.

როგორი მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანიც არ უნდა იყოს პიროვნების შემადგენელი ერთეულები – განწყობა, მოლოდინი, მოტივი, ღირე-

¹ В. Френкл. Человек в поисках смысла. М., 1990, გვ. 97-98.

² А. Фрейд. Психология Я и защитные механизмы. Перевод с английского. М., 1993.

ბულება, მიდრეკილება და სხვა, მაინც უნდა არსებობდეს სისტემური რგოლი, რომელიც მათ გააერთიანებს. ეგო, მე-კონცეფცია, თვითობა, პროპრიუმი ასეთი განზოგადებული კონსტრუქტებია. თავისუფალ ნებას სწორედ ასეთი კონსტრუქტი უნდა ახორციელებდეს. გამოხატავს რა ინდივიდის თვითრეფლექსიას, იგი განსაზღვრავს თვითაღქმას, თვითშეფასებას, თვითიდენტიფიკაციას, თვითპატივისცემას და ა.შ. ბევრ ფსიქოლოგიურ თეორიაში სწორედ მას მიეწერება მართვის ის ფუნქცია, რომელიც ადამიანის ქმედებათა შერჩევას და შესრულებას უზრუნველყოფს¹.

დეტერმინაცია-თავისუფლების დიქტომიის კონტექსტში მთავარი საკითხი ის არის, თუ როგორ წარმოიქმნება აღნიშნული სისტემა, არის თუ არა იგი ადამიანის მიერ საკუთარი თავის პროექტირება ქმედობისა და, შესაბამისად, მისი „თავისუფალი და შემოქმედი ნების“ გამოვლენა? თანაც ისე, რომ მას შეეძლოს საკუთარი თავისაგან გააკეთოს ყველაფერი, რაც მოესურვება? ცხადია, არა, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული და პასუხიც იქვეა გაცემული. სამყაროს მთელი განვითარება დასაბამიდან დღემდე **მკაცრ აუცილებლობას, ობიექტურ მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებს ემორჩილება**. ყოველი აუცილებლობა უამრავ შემთხვევითობათა საშუალებით იკვლევს გზას, მაგრამ რეალიზებული შემთხვევითობა თვითონ იქცევა მკაცრი აუცილებლობის გამოვლენად, რამდენადაც ყოველთვის შეიძლება ამ ფაქტორების შემეცნება, რამაც განაპირობა ამ შემთხვევითობის რეალიზაცია და არა სხვისი.

თავისუფლებისა და აუცილებლობის ურთიერთკავშირი არსებითად განაპირობებს ადამიანის მიზანშეწონილ მოქმედებას. მრავალგზის დაკვირვებებმა და ექსპერიმენტულმა გამოკვლევებმა ცხადყვეს², რომ **თავისუფლება არის შეცნობილი აუცილებლობა**. ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანმა შეიცნოს და შეიგნოს ბუნებისა და საზოგადოების განვითარების კანონზომიერებები, თვით საკუთარი პიროვნების რელიგიური და ფსიქოლოგიური თავისებურებები. ნების თავისუფლება ნიშნავს **მხოლოდ საქმის ცოდნით გადაწყვეტილების მიღების უნარს**. საზოგადოების სოციალური აქტივობის დროს პირველ პლანზეა წამოწეული ერის თავისუფლების პრობლემა და ეს არც არის გასაკვირი, რადგან კაცობრიობის მთელი ისტორია ზესვლით ხასიათდება, ხოლო საზოგადოების პროგრესი, უპირველესად თავისუფლებისაკენ მისწრაფება, იმთავითვეა მოცემული ადამიანის ბუნებაში, იგი ის ძალაა, რაც არ ასვენებს ადამიანს, გამოჰყავს იგი სტატიკური მდგომარეობიდან, აძლევს მოქმედების სტიმულს. ყოველგვარი შეზღუდულობისაგან განთავისუფლებისაკენ სწრაფვა ნორმალური ადამიანის თვისებაა. გქონდეს თავისუფლება – ეს ერთგვარი უნარია, რომელსაც აუცილებლად ესაჭიროება შინაარსით ავსება. ადამიანს

¹ **А. Маслоу.** Самоактуализация. – წგნ.: *Психология личности*. М., 1994.

² **დ. უზნაძე.** ინდივიდუალობა და მისი გენეზისი. – *შრომები*, IX. თბ., 1986, გვ. 151-155; **ვ. ერქომაიშვილი.** ფილოსოფია. თბ., 1996, გვ. 83-87; 132-134.

კიდევ აქვს თავისუფლება – ღმერთისაგან ნაბოძები თავისუფალი არჩევანის სახით, და, ამასთანავე, მოსაპოვებელიც არის იგი. საუბარი ადამიანის შინაგან თავისუფლებაზე უსაგნოდ დარჩება, თუ არ მოხდა მისი გარე გამოვლინება სოციალური ან პიროვნული აქტიურობის მეშვეობით. მოქმედება თავისუფლებისათვის, ამ ცნების შინაარსის დაუდგენლად და მის შესახებ ცოდნის გარეშე, საფრთხესთან არის დაკავშირებული, ხოლო მარტო თეორიული ცოდნა მოქმედების გარეშე ბევრ უსიამოვნებას წარმოშობს. თეორია და პრაქტიკა ერთმანეთით არსებობს – პრაქტიკა ზომ ჭეშმარიტების კრიტიკიუმი. **ჭეშმარიტი თავისუფლების საფუძველს ქმნის შინაგანისა და გარეგანის დიალექტიკა, მათი წინააღმდეგობა და ამ წინააღმდეგობის გადალახვა.** ეს დაპირისპირება ორი სახისაა: წინააღმდეგობა თვით პიროვნების შიგნით და წინააღმდეგობა პიროვნების მისწრაფებებსა და გარემოს შორის. „სწორად გავაცნობიერე თავისუფლების რაობა და მსურს საკუთარი არსების რეალიზაცია, მაგრამ გარემო პირობები არ მაძლევს ამის საშუალებას“. ეს ასეც გამოითქმის: ადამიანს აქვს თავისუფდლება, მაგრამ იგი არ არის თავისუფალი. აუცილებელია თვითრეალიზაციისათვის საჭირო გარემო.

თავისუფლებისათვის საკმარისი პირობა არ არის, რომ ადამიანმა შეიცნოს სამყარო. ადამიანი ვერ იქნება თავისუფალი, იგი ვერ იბატონებს გარე სამყაროს მოვლენებზე, თუ თვითონ არ გახდება თავისი თავის ბატონპატრონი. „ჰე, უფალო და მეუფეო, მომანიჭე მე განცდა თვისთა ცოდვათა“.¹ თავისუფლება ნიშნავს არა იმას, რომ ადამიანმა თვითნებურად აირჩიოს თავისი მოქმედების ხაზი, არამედ იმას, რომ მან თავისი საქმიანობა და მოქმედება ობიექტურ სიტუაციას შეუფარდოს და მის შესაბამისად იმოქმედოს. თავისუფალი რომ იყოს, ადამიანმა უნდა იცოდეს თავისი ადგილი, ფუნქცია და მოვალეობა, რომელიც მას საზოგადოებაში აკისრია. შეგნებული მოქმედების ერთ-ერთი უპირატესი წინამძღვარია მოვალეობის გრძნობა. თუ ეს პირობები ირღვევა, მაშინ ადამიანი ანგარიშს არ უწევს აუცილებლობას, კარგავს ორიენტაციას და შესაძლებელია იმის საწინააღმდეგოდ მოქმედებდეს, რასაც მიზნად ისახავს².

ამგვარად, თავისუფლებასა და აუცილებლობას ადამიანი თვითნებურად ვერ მოექცევა. ობიექტური კანონები და თავისუფლების სტრუქტურა გარკვეულ მოთხოვნებს უყენებს ადამიანებს, ამიტომ ისინი უნდა მოქმედებდნენ აუცილებლობისა და თავისუფლების ურთიერთმიმართების ზემოხსენებული პრინციპების დაცვით. ჭეშმარიტი თავისუფლების პრინციპს ჩრდილს აყენებს პიროვნებისა და საზოგადოების ინტერესთა შეუსაბამობა, პიროვნების თვითნებობა. როდესაც ადამიანი კარგავს აუცილებლობისა და მოვალეობის შეგნებას,

¹ წმ. მამა **ეფრემ ასური**. ლოცვები. თბ., 1999, გვ. 162.

² **Э. Фромм**. Бегство от свободы. М., 1990.

ირღვევა თავისუფლების სტრუქტურა, ქრება პასუხისმგებლობის გრძობა.

თავისუფლება აუცილებლობით უკავშირდება ღირსებას იმ შემთხვევაში, თუ ეს თავისუფლება ვლინდება, მუღავნდება ღირსეულობაში, საზოგადოებაში დადგენილი ნორმებისა და იდეალების დაცვა-ხელშეწყობაში. პიროვნების ღირსება იმაში მდგომარეობს, რომ იგი თავისი ნებით, და არა იძულებით, არის მიმართული ამ იდეალისადმი.

ნებისმიერი ქცევის მიმდინარეობის პროცესი შემდეგი თანმიმდევრობისაა: ჯერ ხდება აზროვნების ფუნქციის მონაწილეობით მიზანშეწონილი ქცევის დადგენა, შემდეგ მოტივაციის (მოტივის ძებნის პროცესი) და, ბოლოს, გადაწყვეტილების აქტი. როდესაც ადამიანი რაიმეს გადაწყვეტს, ეს ხდება არა იმიტომ, რომ მას სიტუაცია აიძულებს ამ გადაწყვეტილების გამოტანას, არამედ იმიტომ, რომ გარკვეული მოსაზრებით, სწორედ ეს გადაწყვეტილებაა მისთვის ხელსაყრელი. არჩევანს აუცილებლად აქვს საფუძველი, რომელსაც ნებელობის შემთხვევაში მოტივს უწოდებენ.

გადაწყვეტილების მოტივად ითვლება იმ ღირებულების უპირატესობის გაცნობიერება, რომელიც ამა თუ იმ ქცევას აქვს სუბიექტისათვის და ამიტომ იგი მისი ერთადერთი გამართლებაა¹. მაშასადამე, ადამიანის ქცევას განსაზღვრავს ობიექტური ღირებულებითი ვითარება, როგორც მოტივი, რომელიც განაპირობებს ამა თუ იმ შესაძლო მოქმედების არჩევას და მის მიმდინარეობას. მაგრამ ეს მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, როცა ობიექტური ღირებულებითი ვითარებები სუბიექტის მოთხოვნილებას დაუკავშირდება უშუალოდ და არა როგორც რომელიმე სხვა სუბიექტური მოთხოვნილების დაკმაყოფილების საშუალება.

ნებისმიერ ქცევაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ორ მომენტს: პირველი, ნებისყოფის აქტი იმას კი არ აკეთებს, რაც სუბიექტს ამჟამად უნდა, რისი აქტუალური მოთხოვნილებაც მას აქვს, არამედ იმას, რაც ამჟამად უშუალოდ არ უნდა, არ აქვს მისი მოთხოვნილება. პრობლემა შემდეგში მდგომარეობს: როგორ ახერხებს სუბიექტი იმის გაკეთებას, რაც მას არ სურს? მას შემდეგ, რაც სუბიექტი რაიმე გადაწყვეტილებაზე შეჩერდება, შესრულების პროცესი შედარებით ადვილად მიმდინარეობს. რა ხდება გადაწყვეტილების მომენტში ისეთი, რომ შესრულების პროცესს კიდევ აადვილებს და კიდევ აწესრიგებს? **გადაწყვეტილების შესრულების საფუძველად განწყობა გვევლინება.**

გადაწყვეტილების გამოტანა იმ განწყობის შექმნის აქტს ნიშნავს, რომელიც ნებისმიერ ქცევას ედება საფუძველად, მის მიმდინარეობას განსაზღვრავს და, მაშასადამე, მის სისრულეში მოყვანასაც აადვილებს. როგორ იქმნება ნებისმიერი ქცევის განწყობა, როგორია განწყობის აღმოცენების პირობე-

¹ X. Хакхаузен. Мотивация и деятельность. М., 2003.

ბი დაცული ნებისყოფის აქტის შემთხვევაში? ნებელობის დამახასიათებელი ისაა, რომ იგი სუბიექტის აქტუალურ მოთხოვნილებას ანგარიშს არ უწევს, იგი სხვა მოთხოვნილებებს ემსახურება, იმ მოთხოვნილებებს, რომლებიც ობიექტურად სასურველია და მიზანშეწონილია, მაგრამ სუბიექტურად ახლა არ წარმოადგენს მოთხოვნილებას პიროვნებისათვის, იგი მოკლებულია სათანადო მიმზიდველობას.

მაშასადამე, პიროვნებამ გააცნობიერა, შეიცნო იმ მომავალი მოთხოვნილების აუცილებლობა, რომელიც ობიექტურად სასურველი, საჭირო და მიზანშეწონილია და გამოიტანა შესაბამისი გადაწყვეტილება, რითაც მოიპოვა თავისუფლება ამ გადაწყვეტილების სისრულეში მოსაყვანად, ანუ ადამიანმა ნებისყოფის მეშვეობით, თავისი ძლიერი, მიმზიდველი და აქტუალური მოთხოვნილება ამოიგლიჯა თავისი სურვილებიდან ან გადაავადა სამომავლოდ.

ობიექტურ ღირებულებას აქტუალურ ღირებულებად სუბიექტისათვის მოტივი უზრუნველყოფს: იგი, იმ მოქმედებას, რომელიც სუბიექტისათვის ამჟამად არაფერს სასურველს არ შეიცავს, ფსიქოლოგიურად ისეთ მოქმედებად გარდაქმნის, რომელიც მისთვის აქტუალური ღირებულების მატარებლად იქცევა. **მოკლედ, მოთხოვნილებას, რომელიც ნებისმიერი ქცევის საფუძველად მდებარე განწყობის აღმოსაყენებლად არის საჭირო, მოტივი განაპირობებს.**

როგორ მიმდინარეობს ამ შემთხვევაში ნებელობის პროცესი? სუბიექტს უნდა გაუჩნდეს იმ ქცევის განწყობა, რომელიც ნებისმიერ ქცევად არის ნაგულისხმევი და რომელიც შესასრულებელია. მაგრამ საიდან უნდა გაჩნდეს ეს განწყობა? როგორ უნდა შეიძინოს იგი სუბიექტმა? ნებისყოფის აქტის მეშვეობით. ფსიქოლოგიაში მიღებულია ნებელობის მთლიანი პროცესის სამი პერიოდი:

1. გადაწყვეტილების მომზადების პერიოდი, რომელიც არკვევს განსჯის მეშვეობით რა უნდა გადაწყდეს, რა მოსაზრებით უნდა გადაწყდეს ასე;
2. თვით გადაწყვეტის პერიოდი;
3. გადაწყვეტის სისრულეში მოყვანის პერიოდი.

გადაწყვეტილების აქტში სპეციფიკური მნიშვნელობა აქვს აქტუალურ მომენტს, ანუ განცდილ აქტივობას, „**მე მინდა**“-ს განცდას. ეს წარმოადგენს სუბიექტის მომავალი ქცევისადმი დამოკიდებულების განცდას. იგი მე-დან მომდინარე განცდილი აქტივობაა, სადაც ირკვევა სუბიექტის პოზიცია მომავალი ქცევის მიმართ. ნებელობის აქტი ისეთ ცვლილებებზე მიუთითებს, რომელიც სუბიექტს, როგორც მთელს, ეხება და მის მომავალ ქცევას განსაზღვრავს. ამდენად, აქ საქმე გვაქვს სუბიექტის განწყობასთან. ნებელობის აქტი, რომელიც ცნობიერებაში გვეძლევა – „**მე ნამდვილად მინდა**“ განცდის სახით, მიუთითებს სუბიექტის განწყობის შეცვლაზე.

სუბიექტს სწორედ იმ ქცევის განწყობა უჩნდება, რომლის მიმართაც ის „**მე მინდა**“-ს განიცდის და რომლის რეალიზაციაც მისი შემდგომი მოქ-

მელების შინაარსს წარმოადგენს. ნებისმიერ ქცევას საფუძვლად უდევს თავისებური განწყობა. ამ განწყობის შექმნა ჩვენ გვეძლევა განცდის სახით, თვითაქტივობის სპეციფიკური განცდის სახით, რომელსაც ნებელობის განცდა ეწოდება. რაში ხედავს დ. უზნაძე თავისუფლების მომენტს: „... ნებელობა თავისუფალია, რამდენადაც აქტუალური სიტუაციის გავლენას არ ემორჩილება, რამდენადაც აქედან გამომდინარე, იძულებას არ განიცდის. იგი თავისუფალია, რამდენადაც მასზე მოქმედი სიტუაცია წარმოსახულია, მამასადაბე, სუბიექტის მიერაა გაცნობიერებული“.¹

რადგან თავისუფლება ეს არის შეცნობილი აუცილებლობა, ამიტომ გადაწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება იმ აუცილებლობის შეცნობას, რომელიც შესაძლებლობას მისცემს ადამიანს მოიპოვოს თავისუფლება. დ. უზნაძის ერთ-ერთი დიდი დამსახურება ფსიქოლოგიაში ობიექტივაციის ცნების შემოტანაა². პიროვნების შეგნებული საქმიანობის განხილვის დროს, როდესაც მან უნდა შეიცნოს ის აუცილებლობა, რომელიც ადამიანს თავის სურვილებსა და ქცევაში, სიტუაციის არჩევაში თავისუფლებას მოუტანს, ხშირ შემთხვევაში დიდ დაბრკოლებებს და სიძნელებებს აწყდება, ხდება ქცევის შეფერხება, რაც გამოსწორებას საჭიროებს. ასეთ შემთხვევებში, პიროვნებას უნარი შესწევს შეაჩეროს თავისი ქცევა, მოახდინოს ქცევის შეფერხებული მონაკვეთის ხელმეორედ განცდა, მისი გაცნობიერება და მიზანშეწონილი მოქმედება.

ქცევის შეწყვეტისა და მის დამაბრკოლებელ ფაქტორზე შეჩერების უნარს დ. უზნაძემ ობიექტივაცია უწოდა³.

იმპულსური აქტივობის დროს ინდივიდი სრულად არის ჩართული ქცევაში, ობიექტივაციის აქტის შესრულების დროს კი იგი გამოეყოფა აქტივობის პროცესს, იწყებს მისგან სინამდვილის გამოყოფას და თვითონ ხდება დამკვირვებელი სუბიექტი. იმპულსური ქცევის პროცესში ინდივიდი სინამდვილისადმი მომხმარებლურ დამოკიდებულებაში იმყოფება, ობიექტივაციის აქტის შემდეგ იგი იცვლება შემეცნების ურთიერთობით, რომლის დროსაც სუბიექტს ობიექტის შემეცნების მოთხოვნილება უჩნდება. ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას ემსახურება შემეცნების ის პროცესები, რომლებიც ცნობიერების ფსიქოლოგიაში შემეცნების ფუნქციების სახელით არის ცნობილი.

ცნობილია ობიექტივაციის სამი ფორმა, რომელთა განხილვაც ნათელ წარმოადგენას შეგვიქმნის იმ აუცილებლობის შეცნობაზე, რომელიც თავისუფლების სამყაროსაკენ გავვიღებს კარებს.

¹ დ. უზნაძე. ზოგადი ფსიქოლოგია. თბ., 1998, გვ. 220.

² შ. ნადირაშვილი. განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორიის ძირითადი დებულებები. – *ფსიქოლოგია*. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის შრომების კრებული, XVII. თბ., 1986, გვ. 143.

³ შ. ნადირაშვილი. განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორიის..., გვ. 152.

– სუბიექტი საგნის ობიექტივაციას მაშინ მიმართავს, როდესაც ქცევის დაბრკოლებას ობიექტური საგანი, მისი სათანადო გაუთვალისწინებლობა ქმნის. საგანთა ობიექტივაციის საფუძველზე ადამიანს ექმნება ცოდნის სისტემა სინამდვილის შესახებ.

– როდესაც ქცევა ფერხდება შეუსატყვის ოპერაციათა სისტემის გამოყენების გამო, მაშინ სუბიექტი ახდენს თავისი აქტივობის ობიექტივაციას და მიმართავს საკუთარი მოქმედების რეორგანიზაციას. ოპერაციათა სისტემის ობიექტივაციის საფუძველზე სუბიექტი აყალიბებს თავის სენსომოტორულ და ინტელექტუალურ ოპერაციათა სისტემას.

– ადამიანთა აქტივობა ზოგჯერ ხდება სოციალური მოთხოვნის გაუთვალისწინებლობის გამო. ასეთ შემთხვევაში სუბიექტი სოციალური მოთხოვნის ობიექტივაციას ახდენს, რომლის საფუძველზეც ადამიანს ექმნება წარმოდგენები და დამოკიდებულებები სოციალური სინამდვილის შესახებ.

ექსპერიმენტული გამოკვლევების საფუძველზე¹ ნათელი გახდა, რომ ადამიანს ობიექტივაციის დონეზე მოპოვებული მონაცემები შეაქვს თავისი აქტივობის განწყობაში, რის გამოც მისი საქმიანობა შეგნებული და კიდევ უფრო მიზანშეწონილი ხდება. სპეციფიკური ადამიანური შეგნებული საქმიანობის საფუძველად მდებარე განწყობის ფორმირებაში, აღნიშნული ფაქტორების გარდა, ადამიანის ცნობიერებაც მონაწილეობს. ამ მიმართულებით მოპოვებული შედეგების გათვალისწინების საფუძველზე ჩამოყალიბდა ინდივიდის, სუბიექტისა და პიროვნების ცნებები, რომლებშიც ადამიანის სინამდვილისადმი ვიტალური, შემეცნებითი და სოციალური დამოკიდებულებებია გათვალისწინებული.

ადამიანის თავისუფლება ნიშნავს გასაქანი მიეცეს მის შინაგან ბუნებას. ეს შინაგანი ბუნება შემოქმედებით აქტივობაში მდგომარეობს. ადამიანი თავისი მიზნის მიხედვით მოქმედებს, თვითონ მართავს თავის თავს. ადამიანის ქცევას განსაზღვრავს ობიექტური ღირებულებითი ვითარება, როგორც მოტივი, რომელიც განაპირობებს ამა თუ იმ შესაძლო მოქმედების არჩევას და მის მიმდინარეობას.

ბუნების მიზეზობრიობათა ჯაჭვში ბრძალ ჩართული ადამიანი სტიქიურად მოქმედებს, მას არ ძალუძს არსებულ ცდომილებათა სწორი გააზრება და არც ადამიანური მიზნის დასახვა. ხოლო ბუნებისა და საზოგადოების განვითარების კანონების სწორი შემეცნება წინამძღვარია იმისა, რომ მოხდეს აუცილებლობის სამყაროდან თავისუფლების სამყაროში დამკვიდრება.

¹ ი. ირემაძე, XX საუკუნის ფსიქოლოგიის ძირითადი მიმდინარეობები. თბ., 2004, გვ. 197-198.

LIA SVANIDZE

**THE PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FREE WILL
AND INEVITABILITY**

The link between free will and inevitability is proofed in this above-mentioned article which stipulated an expedient behaviour of human in essence. The article exposes recognizable truth with the formation system that free will is a realization inevitability. The work represents, if human would be free, the decision impotence is to realize this inevitability which would give him (her) an opportunity to obtain free will. The article focuses on the question of free will and considering it as a deep, complicated aspect of free will. The exact realization of nature and society's development rules are previous conditions to settle human from the world of inevitability to the world of free will. ability to the world of free will.

ბროლისა ფულია

ბუნებისმეტყველების ინტეგრირებული კურსის სწავლების მეთოდის საფუძველზე მიღწევის ზოგადი ტენდენცია დაწყებით სკოლაში

*„ცვრიან ბალახზე თუ ფეხშიშველა
არ გავიარე – რაა მამული?“
გალაკტიონი*

ბუნება მრავალფეროვანია, ბუნების მრავალფეროვნებაში მქლავნდება მისი დიალექტიკური წინააღმდეგობა-ერთიანობა. ბუნება ადამიანის შემეცნებისა და სილამაზის აღქმის ძირითადი წყაროა. ბავშვები ბუნების წიაღსა და მის გარემომცველ სამყაროში ეძებენ სიახლეებს, უვითარდებათ სურვილი სიღრმისეული კვლევა-ძიებისა.

ბუნებისმეტყველება, როგორც სასწავლო საგანი, სწავლების ფორმებისა და მეთოდების თავისებურებებით ხასიათდება. იგი შეისწავლის, როგორც კონკრეტულ ობიექტებს, ისე ცოცხალი ბუნების მოვლენებს. ეს კი მოითხოვს სასწავლო მუშაობის ორგანიზაციის განსაკუთრებულ ფორმებს. მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა გაზარდა საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების როლი საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში. შესაბამისად, უკანასკნელ პერიოდში აქტუალური გახდა ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში ბუნებისმეტყველების თანამედროვე ცივილიზაციის მიღწევებზე დაფუძნებული სწავლება¹.

ნებისმიერი საგნის ათვისება გაცილებით უფრო ეფექტურად ხდება იმ შემთხვევაში, როდესაც მოსწავლე აქტიურად არის ჩაბმული შესასწავლი საკითხის კვლევა-ძიებაში და ცნობისმოყვარეობას იკმაყოფილებს არა მხოლოდ მზა მასალის ათვისებით, არამედ ინფორმაციის მოძიების, თვალსაჩინოებებზე მუშაობის და ინტერაქტიული სწავლების პროცესში ჩაბმის გზით. ამიტომ ბუნებისმეტყველების საგნების სწავლებისას, განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა სპეციფიკური უნარ-ჩვევების განვითარებას. საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების სწავლებამ მოზარდს უნდა განუვითაროს გარემომცველი სამყაროს შესწავლისა და კვლევის, მისი დაცვისა და შენარჩუნების

¹ *ეროვნული სასწავლო გეგმა. საგნობრივი პროგრამა ბუნებისმეტყველებაში. პროექტის პირველი რედაქცია. თბ., 2004, გვ. 5.*

უნარ-ჩვევები, აზიაროს მოსწავლე საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების მიღწევებს და დაანახოს მათი კავშირი ყოველდღიურ ცხოვრებასთან. ცოდნის პასიური მიმღებიდან მოსწავლე უნდა ჩამოყალიბდეს აქტიურ შემემცნებლად, რომელიც შეძლებს მიღებული ცოდნა გამოიყენოს, როგორც პროფესიული წარმატებისათვის, ასევე საზოგადოების სასიკეთოდ. ამისათვის კი საჭიროა, რომ ბუნებისმეტყველების შესწავლის პროცესში მოსწავლეს: გაუჩნდეს ინტერესი გარემომცველი სამყაროს კვლევის, სიახლეთა აღმოჩენისა და შეცნობის მიმართ¹.

საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები არ არის მხოლოდ აღწერილობითი ხასიათის, ისინი აუცილებლად გულისხმობენ სასიცოცხლო პროცესების, ფიზიკური და ქიმიური მოვლენების კვლევის გზით შესწავლას. ბუნებისმეტყველების დაუფლებისათვის აუცილებელია იმ სპეციფიკური უნარჩვევების გამოძუშავება, რომლებიც უკავშირდება გარემოს კვლევას. როგორც დამოუკიდებელი სასწავლო საგანი ბუნებისმეტყველება დაწყებით საფეხურზე ისწავლება, პირველიდან მეექვსე კლასის ჩათვლით. დაწყებით სკოლაში ისწავლება ინტეგრირებული საგანი „ბუნებისმეტყველება“, რომელიც აერთიანებს ცოდნას, გეოგრაფიის, ასტრონომიის, ბიოლოგიის, ფიზიკის, ქიმიის და სამოქალაქო აღზრდის სფეროებიდან.

ბუნებისმეტყველების დისციპლინები ხელს უწყობს მოსწავლის მიერ სამყაროს ადეკვატური აღქმის ჩამოყალიბებას, ხოლო სამოქალაქო განათლება უვითარებს მოსწავლეს გარემოსადმი პოზიტიურ დამოკიდებულებას და გარემოზე პასუხისმგებლობის გრძნობას. საჯარო სკოლაში საგანი „ბუნებისმეტყველება“ ისწავლება ორი ალტერნატიული სქემით:

- ა. ბიოლოგიის, ფიზიკის, ქიმიის საფუძვლების ინტეგრირებული კურსი;
- ბ. ტრიმესტრული კურსი: თითო ტრიმესტრში – თითო დისციპლინა.

დაწყებით კლასებში, ბუნებისმეტყველების გაკვეთილები რამდენადაც განსხვავდებიან სხვა საგნების გაკვეთილებიდან. ბუნებისმეტყველების გაკვეთილზე მოსწავლეები იღებენ ცოდნას, უნარსა და ჩვევებს, რომელიც მომავალში აუცილებელია საშუალო სკოლის პროგრამით გათვალისწინებული ისეთი საგნების შესასწავლად, როგორიცაა: ბოტანიკა, ზოოლოგია, ანატომია, გეოგრაფია, მასწავლებლები ამისათვის იყენებენ სწავლების სხვადასხვა საბუნებისმეტყველო საგნებისთვის დამახასიათებელ მეთოდებს. უპირველესად აქ იგულისხმება ბუნებრივ საგნებსა და მოვლენებზე უშუალო დაკვირვებები, რომლებიც ბავშვებში, ლოგიკური აზროვნების განვითარებისათვის ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნიან. დაკვირვებებისა და ექსკურსიების ჩატარება, ცდებისა

¹ ა. გეგუჭკორი. მეთოდური მითითებანი და სავარჯიშოები ბუნებისმეტყველებაში. თბ., 2002, გვ. 7.

და პრაქტიკული სამუშაოების შესრულება შესაძლებლობას იძლევა წარმატებით იქნეს გამოყენებული გაკვეთილებზე სწავლების მრავალნაირი ტექნიკური ფორმა¹.

როგორც ინტეგრირებული საგანი „ბუნება“ დაწყებით სკოლაში დაყოფილია 4 მიმართულებად:

1. ცოცხალი სამყარო (ბიოლოგიის ელემენტები);
2. საგნები და მოვლენები;
3. დედამიწა და სამყარო;
4. ადამიანი და გარემო.

მიმართულებები: „ადამიანი და გარემო“ და „დედამიწა და გარესამყარო“ მხოლოდ დაწყებით საფეხურზეა ინტეგრირებული ბუნების კურსში. მოსწავლე დაწყებით სკოლაში ეცნობა ცოცხალი ბუნების მრავალფეროვნებას, ორგანიზმების აგებულებასა და ცხოვრების თავისებურებებს, ძირითად სასიცოცხლო მოთხოვნილებებს, მოსწავლე აგროვებს ინფორმაციას იმ გარემო პირობების შესახებ, რომლებიც ხელს უწყობს ორგანიზმების ზრდასა და განვითარებას. მოსწავლე ასევე ეცნობა ორგანიზმების გარემოსთან შეგუების ფორმებს, აცნობიერებს, რომ გარემო მრავალფეროვანი და დინამიურია, შედგება ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული ცოცხალი და არაცოცხალი კომპონენტებისაგან. მოსწავლე გარემომცველ სამყაროს შეიცნობს დაკვირვების, აღწერის და კლასიფიკაციის გზით².

საგნები და მოვლენების შესწავლისას დაწყებით სკოლაში მიმართულების მიზანია მოსწავლეს დაანახოს კავშირი მის ირგვლივ არსებულ საგნებსა და ბუნებრივ მოვლენებს შორის. მოსწავლე აკვირდება, იკვლევს და სვამს კითხვებს ნივთიერი სამყაროს და მასში მიმდინარე მოვლენების შესახებ. ეუფლება ჯგუფური მუშაობის ჩვევებს, სწავლობს ინფორმაციის შეგროვებას და ცდილობს დასძულ კითხვებზე პასუხის გაცემას.

ბუნებისმეტყველების ახალი სახელმძღვანელოების³ კონცეფცია ეფუძნება ეროვნული სასწავლო გეგმით განსაზღვრულ პროგრამას ბუნებისმეტყველებაში. მიზანშეწონილია მთლიანობით შეხედულებების ფორმირება მოსწავლეთა ინტელექტუალურ-შემეცნებითი განვითარების გზაზე. მას საფუძვლად უდევს პერცეფციის ფსიქოლოგიური თეორია, რომლის მიხედვითაც თავდაპირველად ყალიბდება მთლიანი წარმოდგენები, შემდეგ კი ზუსტდება დეტალები, მთელის ნაწილები: აღქმის ბუნებას შეესაბამება ცოდნის შექმნა,

¹ ე. მეგრელიძე, დ. მეგრელიძე, თ. ქიმერიძე. ბუნებისმეტყველების სწავლების მეთოდთა. თბ., 1999, გვ. 27.

² ა. გეგეჭკორი. დედა-ბუნება. თბ., 1986, გვ. 10.

³ ეროვნული სასწავლო გეგმა. საგნობრივი პროგრამა ბუნებისმეტყველებაში. პროექტის მეორე რედაქცია. თბ., 2006, გვ. 7; გ. კვანტალიანი. მასწავლებლის წიგნი. თბ., 2006, გვ. 15.

პრინციპით – „მთლიანი წარმოდგენებიდან კერძო წარმოდგენამდე“. ღირებულება, რომ ჩვენ ისევ ვუბრუნდებით დაწყებით კლასებში ინტეგრირებული და მთლიანობითი სწავლების ი. გოგებაშვილისეულ ტრადიციას, რაც ნათლად იკითხება ი. გოგებაშვილის მემკვიდრის ლუარსაბ ბოცვაძის, საპროგრამო დებულებაში: „შეუძლებელია, რომ ერთი საგნის ფარგალი განცალკევებული იყოს მეორე საგნისაგან. საზოგადოდ სწავლების დროს ერთიანობის დარღვევა, საგნების განცალკევებით და განკერძოებით გადაცემა ცოდნისა, დიდ ნაკლს შეადგენდა სკოლებში. ყოველი საგნის წარმატება, ცოდნა, დამოკიდებულია იმ ხალისზე, როგორსაც სწავლება იწვევს ბავშვებში და მის მიზანშეწონილობაზე. სწავლება ხალისიანი და მიზანმიმართული იქნება მაშინ, როცა იმ ცნებათა შორის, რაც ადგილს იჭერს გონებაში, მტკიცე კავშირი იქნება დაცული, სხვადასხვა ცოდნა უნდა ავსებდეს და აშუქებდეს ერთმანეთს... როცა მეცადინეობა ამ სახით მიმდინარეობს, ბავშვებს რჩებათ მიყოლებითი, მთლიანი შთაბეჭდილება და საგნებსაც სრულიად გაიცნობენ“.¹

ი. გოგებაშვილის მიერ ამ მიდგომისთვის საფუძვლის ჩაყრას ადასტურებს გურამ რამიშვილიც. იგი წერს: „ი. გოგებაშვილის „დედა ენა“, „ბუნების კარი“, „საისტორიო მოთხრობები“ და „ბიბლიური მოთხრობები“ ერთმანეთს ავსებენ. აქ არის საოცარი ერთიანობა, რომელსაც დიდი ზნეობრივი საფუძველი აქვს ჩადგმული. საგნების სწავლებაში ინფორმაციული ნაკადის შემოჭრამ დაარღვია ეს სასიცოცხლო მთლიანობა და პირველკავშირები. ასევე აუცილებელია ამ მთლიანობის აღდგენა-შენარჩუნება. საჭიროა საგანთა სწავლება ისე აიგოს, რომ ცოდნას მთლიანობა შეუნარჩუნდეს, პირველი კავშირები აღდგეს ადამიანსა და ბუნებას შორის. ეს სიბრძნე ჭეშმარიტი ცოდნის აუცილებელი საფუძველია“.²

ბუნებისმეტყველების სწავლებისას, პირველი ის არის, რომ სწავლება უნდა იყოს ეკოლოგიური. ეს არ ნიშნავს მხოლოდ გარემოსდაცვითი შინაარსის ტარებას. ეკოლოგია, ეს არის მეცნიერული ცოდნა ცოცხალ ორგანიზმთა ურთიერთკავშირებისა და მათი გარემოსთან ურთიერთობის შესახებ, რომელიც სამყაროზე მთლიან წარმოდგენას გვიქმნის და საშუალებას გვაძლევს, ასევე მთლიანობაში განვიხილოთ სასწავლო პროცესი.

ბუნებისმეტყველების სწავლებისას ნებისმიერი საგანი თუ მოვლენა განიხილება მოსწავლის გარესამყაროს კონტექსტში. მოსწავლის ასაკობრივ ზრდასთან ერთად ამ გარემოს საზღვრებიც ფართოვდება. ბუნებისმეტყველების სწავლების ერთ-ერთი მიზანი ის არის, რომ ბავშვს შეაყვაროს ცოცხალი თუ არაცოცხალი ბუნება და განუვითაროს მისადმი ფაქიზი დამოკიდებუ-

¹ ლ. ბოცვაძე. სახალხო სკოლა და საპროფესიო განათლება. ტფ., 1917, გვ. 10; ა. გეგეჭკორი. მეთოდური მითითებანი და სავარჯიშოები „დედა-ბუნების“ სწავლებისათვის. თბ., 2002, გვ. 16.

² გ. რამიშვილი. ქართული ენის სწავლება. თბ., 1962, გვ. 15.

ლება, ჩამოუყალიბოს ბუნების დაცვის აუცილებლობის შეგნება და შეიარაღოს გარკვეული შრომითი ჩვევებით. ბავშვის ზოგად განვითარებას მნიშვნელოვნად განაპირობებს პედაგოგიკურად ორგანიზებულ გარემოში მის მიერ ცოდნისა და უნარ-ჩვევების სისტემატიური შექმნა. მეტად მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ გარესამყაროს შესახებ შექმნილი ცოდნა ცნობათა ჯამამდე არ იყოს დაყვანილი, არამედ იგი ბავშვებს ეძლეოდეს გარკვეული თანმიმდევრობით და დაწყებითი კლასების მოსწავლეთათვის მისაწვდომი ფორმით. თვალსაჩინო მოქმედებითი აზროვნებიდან თვალსაჩინო ხატოვან, ხოლო უკანასკნელიდან აბსტრაქტულ აზროვნებაზე გადასვლით ბავშვებს უნდა შევუქმნათ საბუნებისმეტყველო წარმოდგენები და ცნებები.

ამრიგად, მიგვაჩნია, რომ საკითხის აქტუალურობა მდგომარეობს კლასიკური (გოგებაშვილისეული) და თანამედროვე მთხზონილებების შერწყმის აუცილებლობაში.

BROLISA TSULAIA

GENERAL TENDENCY OF METHODS OF TEACHING NATURAL SCIENCE IN ELEMENTARY SCHOOL

Natural Science as a teaching subject has got its characteristics of teaching forms and methods. Natural Science isn't descriptive, it's considered as a physical, chemical searching process. It's necessary to develop special skills to acquire Natural Science which is linked with searching the environment. As a subject Natural Science is taught in 4 stages, in Elementary school. 1. Wild World; 2. Things and Phenomena; 3. The Earth and the World; 4. A Human being and the Environment“. A human being and the Environment” and “The Earth and The Environment” is to be taught at the first stages.

ლელა რეხვიაშვილი

დასვენებისა და გართობის ორგანიზაცია, როგორც სოციალურ-პედაგოგიური საქმიანობის ბანსაკუთრებული სახე

თავისუფალი დროის გონივრულად გამოყენებას მეტად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მოსწავლეთა ჰარმონიულად განვითარების საქმეში. თავისუფალი დრო, თავისთავად, ვერ უზრუნველყოფს პიროვნების ყოველმხრივ განვითარებას, იგი ამ ამოცანის გადაჭრის მხოლოდ შესაძლებლობას იძლევა. იმის მიხედვით, თუ როგორ იყენებენ მას, თავისუფალი დრო შეიძლება ადამიანთა ბედნიერების ან უბედურების მიზეზი გახდეს.

თავისუფალი დრო მოზარდთა ყოველმხრივი განვითარების საშუალებად რომ იქცეს და შეასრულოს მისი დანიშნულება, საჭიროა სკოლის პედაგოგიური კოლექტივის ძალისხმევა. მართალია, ყოველმხრივ განვითარებული ადამიანის მომზადების საქმეს საფუძველი ეყრება არა მხოლოდ სკოლაში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც, მაგრამ მოსახლეობის ეკონომიკური და სოციალური პირობების გაუარესების ფონზე, როდესაც სახელოვნებო სკოლები ფუფუნებად იქცა და მხოლოდ შეძლებულთა ხვედრია, მასობრივი ესთეტიკური აღზრდა სწორედ რომ სკოლის პრეროგატივაა.

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის ამოცანაა, მიაღწიოს იმას, რომ მოსწავლეთა სწავლებასა და აღზრდას ჰქონდეს მუდმივი ხასიათი. საჭირო და აუცილებელია მოსწავლე სწავლისაგან თავისუფალ დროს დებულობდეს ისეთ სულიერ საზრდოს, რომელიც ხელს შეუწყობს მისი გონებრივი ჰორიზონტის გამდიდრებას, ინტელექტუალურ, ზნეობრივ და ესთეტიკურ განვითარებას. სწორედ ამ ამოცანის გადაჭრას ემსახურება კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა სკოლაში. ახალგაზრდობისათვის საინტერესო კულტურულ-საგანმანათლებლო ფორმად მიჩნეულია გართობისა და დასვენების ფორმების ორგანიზება. ეს პიროვნებაზე ზემოქმედების საშუალებაა მისი რეკრეაციული საქმიანობის რეგულირების გზით. რეკრეაცია ადამიანის ფიზიკური ძალებისა და ფსიქიკური წონასწორობის აღდგენა¹.

დასვენება და გართობა თვითგანათლებასთან ერთად გვევლინება თავი-

¹ დ. დარჩია. ნ. ციბაძე მოსწავლეთა თავისუფალი დროის გონივრულად გამოყენების ზოგიერთი საკითხი. თბ., 1989, გვ. 18.

სუფალი დროის ძირითადი ფუნქციის თვისებად და ხორციელდება რეკრეაციული საქმიანობის პროცესში. თუ დასვენება ხელს უწყობს დაღლილობისა და დაქანცვის მოხსნას, გართობა მოწოდებულია შეასრულოს მნიშვნელოვანი კომპენსატორული ამოცანები. დასვენება და გართობა ქმნის ადამიანის ფიზიკური და ემოციური განმუხტვის პირობებს. რეკრეაცია საშუალებას იძლევა უფრო სრულად გაიხსნას პიროვნების ხასიათის თვისებები, აქტიურობა. ის მოიცავს მოდუნებას, დაძაბულობის მოხსნას, ხელს უწყობს ემოციების გამოთავისუფლებას, რომლებიც სასწავლო პროცესში შეკავებულია, აძლევს სივრცეს ფანტაზიასა და თამაშს. გართობისა და დასვენების ორგანიზაციის ფორმები არა მხოლოდ ქმნიან პირობებს რეკრეაციული საქმიანობისათვის, არამედ ზემოქმედებენ პიროვნების შეგნებასა და ქცევაზე, ასწავლიან დასვენების კულტურას. დასვენების საღამოები, კონკურსები და კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის სხვა ფორმები წარმოადგენენ ესთეტიკური გემოვნების საწყის წერტილს, ეთიკისა და ეტიკეტის გაკვეთილებს.

გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ მოსწავლეთა დამოკიდებულება კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის ამ ფორმებთან არაერთგვაროვანია. ერთნი ეძებენ მათში მხოლოდ გართობის შესაძლებლობებს, მეორენი ამით არ კმაყოფილდებიან. მათ იზიდავთ დასვენება, რომელიც გამდიდრებულია შემეცნებითი ინფორმაციით, რომელიც იძლევა ნიჭისა და უნარის გამოვლენის შესაძლებლობას. დასვენება-გართობის შინაარსის გამდიდრება მიმართულია მონაწილეთა სხვადასხვა ჯგუფების დამოკიდებულების შეცვლაზე მისი ფორმების მიმართ, ამ ჯგუფების დონის მაქსიმალურ მიახლოებაზე აუდიტორიის განვითარებული ნაწილის დონესთან. ეს არის თანდათანობითი გადასვლის გზა პრიმიტიული გართობიდან საქმიანობისაკენ, როდესაც გართობა ერწყმის სულიერ გამდიდრებას, პასიურ-სამომხმარებლო პოზიციიდან აქტიურ-შემოქმედებითისაკენ¹.

დასვენების მრავალფეროვანი ფორმები შეიძლება კლასიფიცირებული იყოს სხვადასხვა ნიშნებით. მონაწილეობის ინტენსიურობის მიხედვით დასვენებაში შეიძლება გამოვყოთ **პასიური** (გასართობი წარმოდგენის, სპორტული სანახაობის, კინოფილმის ყურება) და **აქტიური** (თამაშებში, სპორტულ შეჯიბრებებში, ქალაქგარე მოგზაურობებში, დისკოთეკებში მონაწილეობა) **ფორმები**. მონაწილეთა რაოდენობისა და დამოკიდებულების მიხედვით კი შეიძლება გამოვყოთ **ინდივიდუალური**, **ჯგუფური** და **მასობრივი** დასვენების ფორმები.

განვიხილოთ დასვენების ფორმის რამდენიმე ტიპი.

ტერმინი – „დასვენების საღამო“ ნიშნავს საღამოს ტიპს, რომელიც მიმართულია თავისუფალი დროის პირობებში კომპლექსურად, გართობის

¹ *Свободное время школьников*. М., 1999, გვ. 8-10.

რამდენიმე სახის გამოყენებაზე. დასვენების საღამოს ერთ-ერთ ტიპს წარმოადგენს **სანახაობითი საღამო**. სანახაობითი საღამო არის წარმოდგენა, რომელშიც ყველა მონაწილე ასრულებს მასზე დაკისრებულ როლს. დამსწრეთა მონაწილეობა წარმოდგენაში დასვენების საღამოს დამახასიათებელი თვისებაა. სანახაობითი საღამოები ცეკვის საღამოებიდან გამომდინარეობენ და ისინი აიგებიან განსაზღვრულ თემაზე. მაგრამ ამ შემთხვევაში ცეკვა, როგორც საქმიანობა, გადადის მეორე პლანზე და ადგილს უთმობს გასათამაშებელ სპექტაკლს. ასეთი საღამოების მაგალითს წარმოადგენენ მასკარადები, კოსტუმირებული მეჯლისები. აქ ცეკვა მნიშვნელოვანია, მაგრამ პირველ პლანზე ნიღბების მსვლელობა, მათი წარმოდგენა და სცენებია. ცეკვის შინაარსი დამოკიდებულია სამასკარადო შინაარსზე, მასში ნათლად გამოიხატება საცეკვაო სათამაშო მომენტი.

დიდი გავრცელება ჰპოვა ფოლკლორულმა საღამო-სანახაობებმა, სადაც სცენარს საფუძვლად უდევს ხალხური სტუმართმოყვარეობის ტრადიციების, თამაშობების ელემენტები. ასეთი საღამოები ნადიმის ელემენტებსაც შეიცავს, რაც ხელს უწყობს საზეიმო ვითარების შექმნას. მაგალითად, თბილისის კერძო სკოლა „აისი“-ს მეორეკლასელებმა ჩაატარეს ღონისძიება, რომელიც ეძღვნებოდა დედა საქართველოს კულტურული ტრადიციების შესწავლა-გაცნობას. გაიშალა სუფრა საქართველოს თითოეული კუთხისათვის დამახასიათებელი პურ-მარილით, ტრადიციებით, ჩაცმულობით, კუთხური კილო-კავით, ცეკვა- თამაშით და იუმორით.

საღამო-სანახაობის მომზადებისას ტარდება საძიებელ-კვლევითი მუშაობა, რომელიც მიმართულია თემასთან დაკავშირებული ინფორმაციის მოპოვებაზე და მონაწილეთა როლების განაწილებაზე. დასვენების საღამო შეიძლება აგებული იყოს რომელიმე ერთ-ერთი საქმიანობის საფუძველზე (ცეკვის საღამო, სანახაობა, თამაშის საღამო და სხვა.). ცეკვის საღამოები მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებენ ახალგაზრდობის ცხოვრებაში. ისინი არა მხოლოდ აკმაყოფილებენ ცეკვის ან მსუბუქი მუსიკის მოსმენის მოთხოვნილებას, არამედ მოზარდებისათვის ხდებიან სოციალური პრაქტიკის, დამოუკიდებლობის, თვითდამკვიდრების შესაძლებლობის გამოვლინების ადგილად. გარკვეული ნაწილისათვის ცეკვის საღამო წარმოადგენს კულტურასთან ზიარების შესაძლებლობას. ასეთი ტიპის ღონისძიება არის ზნეობრივი და ესთეტიკური აღზრდის, კულტურული ურთიერთობის სფერო, მაგრამ ვინაიდან ის ნაკლებად ექვემდებარება კონტროლს, შესაძლოა მოვიდეს წინააღმდეგობაში საზოგადოებრივ ნორმებთან. მასწავლებლების მხრიდან საჭიროა არა აკრძალვა, არამედ რეგულირების გზების მოძებნა თავად ახალგაზრდობის მეშვეობით. სასურველია ლიდერებად იმ ახალგაზრდების გამოყვანა, რომლებიც მაღალი კულტურული ნორმების მატარებელნი არიან¹. ცეკვის საღამოს პრობ-

¹ *Основные формы и методы КПП. Уч. пособие. М., 2000, გვ. 32-34.*

ლემა მისი შინაარსის გამდიდრების, მასში განსაზღვრული აზრობრივი დატვირთვის შეტანის, ცეკვის გაკულტურების პრობლემაა. ამიტომ, მრავალფეროვნების შეტანისა და მოსწავლეთა განათლების მიზნით კარგია იმპროვიზირებული კონკურსების ჩართვა საუკეთესო მოცეკვავის, მოძღერლის, ერუდიტების სახელის მოსაპოვებლად.

მეტად ეფექტურია საცეკვაო საღამოს თემატური წარმართვა. თემატიკა შეიძლება იყოს მრავალფეროვანი. მაგალითად:

„კინოსაცეკვაო რევიუ“ (სადაც ნაჩვენები იქნება ცეკვისადმი მიძღვნილი კინოფრაგმენტები).

- ✓ ცეკვის წარმოშობის ისტორია.
- ✓ შემოდგომის მეჯლისი.
- ✓ ყველაფერი ვალსის შესახებ და ა.შ.

მოზარდი ახალგაზრდობის გართობის და დასვენების მეტად გავრცელებული და საყვარელი ფორმაა **დისკოთეკა**. მუსიკალური გაფორმება დისკოთეკაზე ხორციელდება ჩანაწერების სახით, რომელთა ტრანსლირება ხდება ხარისხიანი აპარატურის მეშვეობით. აქედან გამომდინარე დისკოთეკამ შეიძლება დააკმაყოფილოს საცეკვაო მუსიკის მოყვარულთა მოთხოვნები საუკეთესო ნიმუშების მოსმენის გზით.

დისკოთეკის წამყვანს დისკ-ჟოკეი ეწოდება. ის არის დისკოთეკის ცენტრალური ფიგურა და მთელი მისი საქმიანობა ორგანულადაა დაკავშირებული ცეკვასთან. დისკ-ჟოკეი ადგენს პროგრამას და მიჰყავს იგი, რომელშიც გათვალისწინებულია თავისი მუსიკალური გემოვნება და ამავე დროს პუბლიკის ინტერესები. მან პაუზებში უნდა მოასწროს მიაწოდოს აუდიტორიას ინფორმაცია მოსასმენი მუსიკის ავტორების, შემსრულებლების, „ხიტ-აღლუმში“ „ამ სიმღერის ადგილის შესახებ და ა. შ. საოცარია ის ტემპი რომლითაც ვალდებულია იმუშაოს დისკ-ჟოკეიმ: ცვალს დისკები, იმღეროს, იხუმროს, აჩვენოს სლაიდები, გააკეთოს კომენტარი და სხვ. ის არის მუსიკალური ლიდერი, რომელიც ეწევა აუდიტორიის მუსიკალური ცოდნისა და გემოვნების ფორმირებას. თემატური სახის დისკოთეკა მეტ შესაძლებლობას აძლევს დისკ-ჟოკეის გამოავლინოს თავისი თავი¹.

საღამო-თამაშში დასვენების საღამოა, რომლის შინაარსი თემატურად და სიუჟეტურად გაერთიანებულია სათამაშო სიტუაციასთან. აქ ყველა, ან მონაწილეთა უმრავლესობა, გადის წინასწარ მომზადებულ ან იმპროვიზირებული დავალებების სერიას, რომელიც ვარაუდობს კოლექტიურ ან ინდივიდუალურ შეჯიბრებებს. პირველობისათვის წარმოქმნილი ბრძოლა ქმნის პიროვნების თვითგამოვლენის, თვითდამკვიდრების პირობებს. თამაშის პროცესში მონაწილენი ავლენენ საზრიანობას და სიმკვირცხლეს, რეაქციის სიჩქარეს და და-

¹ Основные формы и методы КПП..., გვ. 56-59.

ლას. განსაკუთრებულად საინტერესოა მოსწავლეთათვის თამაშები, რომლებიც ქმნიან შემოქმედებითი ნიჭისა და ცოდნის გამოვლენის შესაძლებლობებს. ეს ინტელექტუალური თამაშებია. ასეთი სახის ღონისძიებების ჩატარების სირთულე იმაში მდგომარეობს, რომ დამუშავებული სათამაშო პროგრამის განხორციელებასთან ერთად უნდა შეიქმნას არაფორმალური, არარეგლამენტირებული, ძალდაუტანებელი ურთიერთობის პირობები.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ სტატიაში ვერ განვიხილეთ გართობისა და დასვენების სხვა ფორმები, საკითხის დასმაც კი სკოლაში მოსწავლეთა ახალგაზრდობის თავისუფალი დროის გამოყენების შესახებ მათივე ყოველმხრივი განვითარებისა და სულიერი გამდიდრების მიზნით – ღირებულად მიგვაჩნია.

LELA REKHVIASHVILI

ORGANIZATION OF REST AND ENTERTAINMENT AS A SPECIFIC FORM OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITY

Reasonably using of free time in the harmonious development of pupils has a great importance. Pedagogical body's efforts are necessary in order free time to become the means of adults' development in all its aspects and perform its aim. As a result, teaching and training will have permanent character. The pupil will obtain such spiritual subsistence which helps enrichment of his/her mental scopes, intellectual, moral and aesthetical development. In the article the are discussed effective forms of rest and entertainment such as “dancing evening”, “discotheque”, “ evening-game”.

გურანდა ბაბუნია

გონებრივად ჩამორჩენილ ბავშვთა მატყველების ლოგორიტმული განვითარება

ზოგადი ფსიქოლოგიის კურსში მეტყველება განიხილება, როგორც აზროვნების ინსტრუმენტი და ურთიერთობის საშუალება. როგორც ფილოგენეზში, ისევე ონტოგენეზში მეტყველება არის ურთიერთობის საშუალება. მეტყველების განვითარების შენელების ძირითადი მიზეზი – არის ქერქის ჩამკეტი ფუნქციის სისუსტე, ყველა ანალიზატორებში ან რომელიმე მათგანში ახალი დიფერენცირებული პირობითი კავშირების შენელებული გამოშვება. მნიშვნელოვან უარყოფით როლს ასრულებს ჩუმი შრიალი ან იზოლირებული ხმა, რომელსაც მშობლები წარმოთქვამენ, მაგრამ ხმები აღიქმება დაუნაწევრებლად. ეს ნაწილობრივ ჰგავს იმას, თუ როგორ ესმით უფროსებს უცხოელის საუბარი. ბავშვი გამოყოფს და არჩევს ძალზე ცოტა სიტყვას. საუბრიდან ადეკვატური სიტყვების გამოყოფის პროცესი მიმდინარეობს აბსოლუტურად სხვა, უფრო შენელებული ტემპებით. ბავშვს უჭირს ბგერების თანმიმდევრობის დაადგენა, მაგალითად სიტყვაში „ბურთი“. მან უკვე ისწავლა ამ სიტყვის გარჩევა სხვისი საუბრის დროს და მეტნაკლებად ზუსტად გადმოიტანა თავის ლექსიკონში, მაგრამ წერისას, როდესაც დასადგენია და გამოსაკვლევი ბგერების თანმიმდევრობა, ბავშვს უჭირს ამის გაკეთება და ის ბურთის ნაცვლად წერს „ბრთი“ ან „ბუთი“ და ა. შ. ინტელექტის დარღვევის გამო და ბავშვის ფონემატიკური ანალიზის სისუსტის გამო, ის სმენით ცუდად არჩევს სიტყვების დაბოლოებებს, რაც ხელს უშლის გრამატიკული ფორმების ათვისებაში¹.

ფონემატიკური სმენის ზემოთ აღნიშნული მდგომარეობის მიზეზი – სმენით ანალიზატორებში დიფერენცირებული პირობითი კავშირების შენელებული ჩამოყალიბებაა. სკოლაში სწავლის პერიოდში ეს კავშირები ასე თუ ისე წარმატებით ჩამოყალიბდება, მაგრამ მეტყველების შენელებული ათვისება საერთო ფსიქიკური განვითარებისათვის ბავშვებში ძალზე სერიოზულია. ფონემატიკური სმენის დეფექტები ღრმავდება არტიკულაციის განვითარების შენელებული ტემპებით, ე. ი. სიტყვების წარმოსათქმელად აუცილებელი მოძრაობების კომპლექსით. სმენითი აღქმის დაქვეითება აზრს უჭერს აღ-

¹ Особенности усвоения учебного материала слабослышащими учащимися. Под ред. Р. М. Боскис, К. Г. Коровина. М., 1981, с. 5-6.

ქმის განვითარებას, ხოლო წარმოთქმის ბუნდოვნობა სმენითი აღქმის გაუმჯობესებას ანელებს.

მაშ ასე, შენელებული ანალიზატორების განვითარების არასრულობას მივყავართ იქითკენ, რომ ოლიგოფრენიის დროს, როგორც წესი, მკვეთრად ნელდება მეტყველების განვითარება. იმ დროისათვის, როდესაც მეტყველება უნდა იყოს ურთიერთობის საშუალება, ლექსიკონი ძალზე მწირია. ოლიგოფრენი ბავშვები თითქმის არ იყენებენ ზმნებს, კავშირებს, ზედსართავ სახელებს. ლექსიკონის ის მარაგი, რომელიც უკვე ათვისებულია დამხმარე სკოლის მოსწავლის მიერ, დიდი ხნის განმავლობაში რჩება არასრულფასოვნად, ვინაიდან გამოყენებული სიტყვების დიდი ნაწილი ამ სიტყვის ნამდვილ მნიშვნელობას არ შეესაბამება. ამ ფაქტს ადგილი აქვს ყველა ნორმალურ ბავშვთანაც. მაგალითად, ჯანმრთელმა პატარამ შეიძლება „ფისო“ დაუძახოს კატასაც, ფაფუკ სათამაშო დათუნისაც და დედის პალტოს საყელოსაც. თავიდან „ბიძია“ – ეს ყველა მამაკაცია, მამის გარდა; მხოლოდ თანდათან ბავშვი აღიქვამს სიტყვა „ბიძიას“ ზუსტ მნიშვნელობას, როგორც ნათესაური კავშირის გარკვეულ ხარისხს. ი. სერენოვის გამოთქმით სიტყვა რჩება ბავშვისათვის გაურკვეველი, მხოლოდ „ზედმეტსახელი“ – რამდენიმე საგნის დასახელება. შემდგომში ხდება მისი მნიშვნელობის თანდათანობითი დაზუსტება¹.

ფონემატიკური სმენის არასრული განვითარება, წარმოთქმის დეფექტები, სიტყვის მარცვლებად დაყოფის სირთულეები ინტელექტდარღვეულ ბავშვებში – ამ ყველაფერს ბავშვი მიყავს იქამდე, რომ თითქმის ყოველი სიტყვა იწერება შეცდომებით. გონებრივად ჩამორჩენილ ბავშვს უჭირს მიანიჭოს თითოეულ ასოს საჭირო მონაზულობა, რაც ბუნებრივად განაპირობებს სიძნელეებს კალიგრაფიის ჩამოყალიბებაში. წერისა და კითხვის სწავლებისას თავს იჩენს მხედველობის ანალიზატორებისა და სივრცითი ორიენტირების დეფექტები. ბავშვები ვერ არჩევენ ასოებს „ვ“ და „გ“; „წ“ და „შ“ და ა. შ. მსგავსი ასოების არევის გარდა ბავშვები წერენ თითქოს სარკეში, ე. ი. მარჯვნიდან მარცხნივ, წერისა და კითხვისას კარგავენ სტრიქონს².

ყველა ეს სიძნელე, რომელიც გამოწვეულია ანალიზატორების შენელებული განვითარებით, თანდათანობით დაიძლევა. ბავშვები ზოგჯერ გამოიყენებენ ბევრ რთულ სიტყვას, სამეცნიერო ტერმინებსაც კი. საუბრისას გრამატიკული წყობა არის გაშლილი და სავსებით სრული ხასიათის. თუმცა ასეთი ბავშვების საუბარი „ცარიელია“, ისინი არ ეძებენ იმის მნიშვნელობას რასაც ლაპარაკობენ, იმეორებენ არასაჭირო სიტუაციებში ყველაფერს იმას, რაც გაუგონიათ სხვისგან ან წაუკითხავთ თვითონ, ეს მდგომარეობა ვითარდება რევმატიზმის ან თავის ტვინის ტრამვის შემდეგ. განსაკუთრებული

¹ **И. Г. Богрова.** Обучение Слабослышащих учащихся восприятию речи на слух. М., 1989, გვ. 20-22.

² **Р. Ф. Боскис.** Глухие и слабослышащие дети. М., 1963, გვ. 89-90.

სირთულე ზეპირი საუბრის დაუფლებაში, როგორც წესი, არ წარმოიქმნება, მაგრამ წერისას ასეთ ბავშვებს აქვთ ცუდი კალიგრაფია. გადადღაბნილი, არათანაბარი მოძრაობები იწვევს იმას, რომ კალიგრაფია ძალზე დიდხანს ჩამოუყალიბებელია, უყურადღებოა.

ძალზე თავისებურია მეტყველება ეპილეფსიით დაავადებულ ბავშვებში. თავიდან მათი საუბარი ჰგავს ოლიგოფრენების საუბარს, თანდათან ხდება უფრო გაწელილი. ეს ბავშვები იმეორებენ ერთი და იგივე სიტყვებს. მათი აზროვნების განვითარება, რომელიც ჯანმრთელ ბავშვებში ჩამოყალიბდება სკოლაში წასვლამდე გაცილებით ადრე, გონებრივად ჩამორჩენილებში წარმოიქმნება და სრულყოფილი ხდება, მხოლოდ დამხმარე სკოლაში მისვლის შემდეგ¹.

კორექციულ-აღმზრდელიობითი სწავლების კლასების კომპლექტაცია ხორციელდება ბავშვის კომპლექსური კლინიკო-ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიური გამოკვლევის შემდეგ სასწავლო გეგმების შესაბამისად დაწყებითი კლასებისათვის, გეგმის სამი ვარიანტის შესაბამისად (საბაზისო, ჰუმანიტარული და მათემატიკური განხრა) 5-10 კლასებისათვის. კომპლექტაციის პირველი ვარიანტი განკუთვნილია ბავშვებისათვის, რომლებმაც ისწავლეს ერთი ან ორი წელი საჯარო სკოლებში და აჩვენეს მყარი მოუსწრებლობა ძირითად საგნებში. კომპლექტაციის მეორე ვარიანტი განკუთვნილია იმ ბავშვებისათვის, რომლებიც საჯარო სკოლაში სწავლობენ ექვსი წლის ასაკიდან და ვერ აითვისეს პროგრამა, ასევე შვიდი წლის ბავშვები, რომლებიც ადრე არ სწავლობდნენ, მაგრამ გამოავლინეს პირველი ვარიანტისას დაბალი დონე. ასეთ შემთხვევაში ბავშვი ხვდება მეორე კლასში და კომპლექტაციისას ითვალისწინებენ სპეციალური კორექციული პროგრამის წარმატებით ათვისებას ერთი ან ორი წლის განმავლობაში, სადაც შეყვანილია განხრები, მიმართული ფონემატიკური შეხედულებების ჩამოყალიბებისაგან, ბგერითი ანალიზის, ლექსიკონის გამდიდრება, მეტყველების განვითარება, სასწავლო ყოფის ელემენტების ფორმირება არის მაჩვენებელი ბავშვთა ფრონტალური კორექციის სენსომოტორული, ინტელექტუალური და მეტყველების განვითარებისა².

სასწავლო საგნების გადარჩევა და მათი ჩართვა საბაზო სასწავლო გეგმაში ხდება კორექციისა საშუალებებისა და ამა თუ იმ შემეცნებითი პროცესების გათვალისწინებით, რომლებიც ბავშვებში არ ჩამოყალიბდება სასკოლო სწავლების დასაწყისისათვის ტრადიციულ პირობებში მასობრივი ტიპის სკოლამდელ დაწესებულებებში.

- კორექციულ-აღმზრდელიობითი სწავლების სისტემის რეალიზაცია ითვალისწინებს სარეაბილიტაციო პროცესის უწყვეტობას: სკოლამდელი და სასკოლო სწავლების სასწავლო-აღმზრდელიობითი გარდამავალი

¹ В. П. Тимохин. Сурдопедагогика. М., 1985, გვ. 37-39.

² Особенности усвоения учебного материала..., გვ. 101-105.

პროცესის უზრუნველყოფა, ზოგადი განვითარების ამოცანების უზრუნველყოფის გადაწყვეტა, აღზრდა და კორექცია შემეცნებითი მოღვაწეობისა და ბავშვის მეტყველებისა, განვითარების ინდივიდუალური არასრულყოფილების გადალახვა¹.

სასწავლო-აღმზრდელობით მიმართულებაში კორექციულ-აღმზრდელობით ამოცანებს განსაკუთრებით გამოყოფენ და მეთოდურად გამართლებულია:

- ბავშვთა შემეცნებითი აქტივობის განვითარება (მიღწევა სასწავლო მასალის ხელმისაწვდომობის პრინციპის რეალიზაციით, სასწავლო ამოცანების გადაწყვეტისას სიახლეების ეფექტის უზრუნველყოფა);
- ზოგადინტელექტუალური ცოდნის განვითარება, ანალიზის სხვადასხვა ილეთები, შედარება, განზოგადოებული ქმედება, მათ შორის საორიენტაციო ეტაპი, თვითკონტროლისა და თვითშეფასების ეტაპი და სასწავლო-შემეცნებითი საქმიანობის მოტივაციის გაუმჯობესება.

ფრონტალური კორექციულ-აღმზრდელობითი სწავლება, რომელიც ხორციელდება მასწავლებლის მიერ ყველა გაკვეთილზე, საშუალებას იძლევა სასწავლო მასალის უკეთესად შეთვისებაში დაწყებითი სკოლის სტანდარტების შესაბამისად².

სასწავლო-აღმზრდელობით-პედაგოგიურ პროცესში მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება მოსწავლეების ინდივიდუალური ნაკლოვანებების კორექციას³.

ლოგოპედიური რიტმიკა მოცემული კატეგორიის ბავშვებისათვის არის კორექციულ-აღმზრდელობითი სწავლების სისტემის შემადგენელი ნაწილი. ის დადებით ზემოქმედებას ახდენს ბავშვის ფსიქოფიზიოლოგიურ პროცესებზე, შემეცნებით, ემოციონალურ სფეროებზე, უზრუნველყოფს ფსიქომოტორიკის კორექციას, ასევე მოცემული კატეგორიის ბავშვების მეტყველების განვითარებაზე. კორექციული რიტმიკის საშუალებებისა და საშუალების ორგანიზაცია ხდება, პირველ რიგში, დიაგნოსტიკის პრინციპის ერთიანობაზე და ახასიათებს შენელებულ ბავშვებს. ფსიქომოტორული დარვევების კორექციის ყველაზე ადეკვატურ მეთოდს ფსიქიკური განვითარებისა და გონებრივად ჩამორჩენილ ბავშვებში არის ლოგოპედიური რიტმიკა, რომელშიც ნათლად გამოხატულია მუსიკის, მოძრაობისა და რიტმიკის, როგორც მათი ღერძის ერთიანობა.

- მუსიკალური რიტმი არეგულირებს ნერვული სისტემის ჩამოყალიბებას, იწვევს სიცოცხლის უნარიანობის რიტმის რეფლექტორული ათვისებას, ორგანიზაციას უკეთებს მოტორიკას, ქმნის ხალისიან მხიარულ განწყობას, ავითარებს აქტიურ ყურადრებას. მეცადინეობები რიტმიკაში საშუალებას იძლევა მოახდინოს გაღიზიანების ხანგრძლი-

¹ **Л. И. Тигранова.** Умственное развитие слабослышащих детей. М., 1978, გვ. 12-13.

² **www.mes.gov.ge**

³ **მ. ყოლბაია.** დევექტოლოგიის საფუძვლები. თბ., 1985, გვ. 34-35.

ვობისა და სიძლიერის ზუსტი ღოზირება, არეგულირებს მოძრაობების ტემპებს, რომელიც ადვილად აღიქმება მუსიკასთან ერთად, აუმჯობესებს ფსიქიკურ პროცესებს, მახსოვრობას, საშუალებას აძლევს მოძრაობების მეშვეობით გადმოსცენ სხვადასხვა ემოციონალური მდგომარეობები (სიხარული, სინაზე, სევდა, გაკვირვება და სხვა), სწავლობენ ფსიქოემოციონალური დაძაბულობის მოხსნას, ითვისებენ არავერბალური კომუნიკაციების უნარებს, რომლებიც ადეკვატურია ჯგუფურ ყოფაქცევაში.

- მოტორული სფეროს კორექცია, სადაც მიმდინარეობს მუშაობა სხეულის პლასტიკის განვითარებაში, რიტმულობაში, მოძრაობის კოორდინაციაში, ორიენტირება სივრცეში, გლობალური სინკინეზიის გადართობა.
- მოძრაობისა და მეტყველების ურთიერთშეთანხმების განვითარება, რომელიც გამოვლინდება საგნებთან და მათ გარეშე სავარჯიშოებში, სიმღერაში, წარმოდგენით მოძრაობებში¹.

ლოგოპედურ რიტმიკაში მეცადინეობებზე გამოიყენება ისეთი საშუალებები, როგორც სავარჯიშოები, სიტყვებით თამაშები, მუსიკის თანხლებით ტანვარჯიშის ელემენტები, ეტიუდები. მეცადინეობების სტრუქტურა შეიძლება ჩამოყალიბდეს ისეთი ნაწილებისაგან, როგორიცაა რიტმული მოთელვა, რიტმული ტანვარჯიში, რიტმული კალეიდოკოპი, რიტმული აზროვნება, აზროვნების განვითარება – ემოციონალური, მხედველობითი, სიტყვიერ-ლოგიკური (ამოცანის გააზრებისას) და თანმიმდევრობის დამახსოვრებისას (არაუმეტეს 15 კაცისა)². რიტმიკაში მეცადინეობების ორგანიზაცია ითვალისწინებს კალენდარულ დაგეგმვას, რომელსაც ახორციელებს პედაგოგი-ლოგორიტმისტი დეფექტოლოგიური განათლებით. რიტმიკაში მეცადინეობებს უნდა ჰქონდეს მკვეთრი კორექციული მიმართულება და უნდა ტარდებოდეს 2-4-ჯერ კვირაში დამატებით მუსიკალურ მეცადინეობებთან. წლის ბოლოს ტარდება საკონტროლო დიაგნოსტიკური გამოკვლევა, რომელიც გვაძლევს ბავშვის განვითარების დინამიკურ სურათს.

¹ И. Г. Богрова. Обучение Слабослышащих учащихся..., გვ. 65-66.

² А. Г. Зикеев. Развитие речи слабослышащих учащихся. М., 1986, გვ. 30-32.

GURANDA GABUNIA

**LOGORHYTHMIC DEVELOPMENT OF SPEECH
IN BACKWARD CHILDREN**

Special correcting training of children, is partially or completely deprived hearing, is one of the most complex and original areas of pedagogic. Its best substantiation with inevitability should lean on the profound psychological and physiological analysis of features of development of these children. Unlike normally hearing children hard of hearing children because of extreme difficulties in perception speech of associates in a sufficient measure to seize speech at early age. The defective perception of speech of associates deprives with children of an opportunity to catch sound structure of words. Speech sounds for these children as not clear, inarticulate, deformed and besides not constant (changeable) sound complexes. In these conditions there is impossible or in very small measure possible an imitation of speech of associates and mastering of word meanings, phrases, expressions. Depending on a degree of hear disorder, from pedagogical conditions of development of the child, from time of occurrence of acoustical defect hard of hearing children act in school with the speech broken in a various degree. Formation of speech of the hard of hearing child should be under construction in view of and specificities of development of its speech, and especially acquired language material: etc. Therefore at selection and the organization of lexicon and syntactic structures it is necessary for its rate (common use), compatibility to proceed not only from that, a varnish they are presented to speeches hard of hearing, but also from they play what role to system of language. For example, in speech of hard of hearing pupils there are not enough names of actions, syntactic words. At the same time names of actions make a predicative basis of offers, and syntactic words – the major elements of coupling of words.

ლეილა შეროზია

რელიგიური აღზრდის პრობლემა პედაგოგობაში

70-წლიანი საბჭოური სისტემის რეჟიმში რელიგიური აღზრდა იყო ტაბუდადებული პრობლემა. პედაგოგიკის კლასიკოსების მოძღვრებათა შეფასებისას მეცნიერები რელიგიურ ასპექტს შეგნებულად უვლიდნენ გვერდს, ან მას ცენზურისადმი მოჩვენებით გუნდრუკისკმევად ხსნიდნენ. ამის დადასტურებაა თუნდაც გ. ჯიბლაძის მონოგრაფია „კომენსკის ფილოსოფია“, სადაც ვკითხულობთ: „... კომენსკის უნდა მოუხსნას ბრალდება სრულ იდეალიზმსა და თეოლოგიაში, ორივე ეს ფენომენი გამოცხადდეს მისთვის ეპოქის მიერ გარედან ძალად დადებულ ხუნდებად და თანამედროვეობის წინაშე წარდგეს... როგორც მატერიალისტი“¹. კომენსკის პედაგოგიკურ მოძღვრებას, რომელიც თავიდან ბოლომდე ღვთისმოშიშობითა და ღვთის მოსაობით არის აღბეჭდილი. შეიძლება ითქვას, იესო ქრისტეს აპოლოგიაა მთელი მისი „დიდი დიდაქტიკა“. ამ დროს კომუნისტები ასეთი ძალადობით აყენებდნენ კომენსკის მატერიალიზმის სამსახურში. ეს შეიძლება ითქვას თითქმის ყველა პედაგოგიკის კლასიკოსზე.

რელიგიის თემისადმი ასეთმა თვითნებურმა მიდგომამ გამოიწვია სულიერების დეფიციტი, რაც აშკარად ირეკლება ჩვენს რეალურ სინამდვილეში. წინამდებარე სტატიის მიზანია ამ პრობლემის ანალიზის მცდელობა. მართალია, რელიგიურ აღზრდასთან დაკავშირებით ბევრმა ქართველმა მეცნიერმა გარკვეული წვლილი შეიტანეს ამ პრობლემის გაშუქებაში, მაგრამ ჩვენ მას შევეხებით განსხვავებული კუთხით.

დღეს, როდესაც დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობა ჩქარი ტემპით მიმდინარეობს, როდესაც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში, და მათ შორის ადამიანის ფსიქიკაში, რადიკალური ცვლილებები ხდება, წინა პლანზე წამოიწია ახალგაზრდობის ზნეობრივი აღზრდის საკითხმა. როგორ ეგუებიან ჩვენი მოზარდები ცხოვრების ყველა სფეროში მიმდინარე ცვლილებებს? რა ხდება მათ სულიერ ცხოვრებაში? მიემართებიან თუ არა ისინი ღინების მიმართულებით? სამწუხაროდ, დღევანდელი სტატისტიკური მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, საქართველოში საგრძნობლად იმატა მოზარ-

¹ გ. ჯიბლაძე. კომენსკის ფილოსოფია. თბ., 1979, გვ. 237.

ღთა დანაშაულმა, ხშირად აქვს ადგილი არასრულწლოვანთა დანაშაულების ფაქტებს, ზოგჯერ ხელყოფენ ისინი ერთმანეთის სიცოცხლესაც კი. რატომ ხდება ეს? სად უნდა ვეძებოთ გამოსავალი?

საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა, უწმინდესმა და უნეტარესმა ილია II-მ ამასწინათ მედიისათვის მიცემულ ინტერვიუში განაცხადა: „ეს იმას ნიშნავს, რომ რაღაც გვეშლება, ტელევიზიაც სცოდავს ნაწილობრივ, ყოველდღიურად აჩვენებენ ძალადობას, მკვლელობას. სკოლაზეც არის დამოკიდებული და მშობელზეც. ეკლესიამ უნდა თქვას თავისი სიტყვა“.¹

ეკლესიებში მრევლმა იმატა. ახალგაზრდები და მათ შორის არასრულწლოვნები მიისწრაფვიან „განსაწმენდლად და წმინდამყოფელად სულისა და ხორცისა“, ნუთუ დავაგვიანეთ? და აქ უკვე იკვეთება ძირითადი არსი – რელიგიის სწავლება ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში აუცილებლად უნდა მიმდინარეობდეს და იწყებოდეს ადრეული ასაკიდან.

ჩვენი სახელმწიფო, რა თქმა უნდა, ამ მეტად მტკივნეულ საკითხს რეაგირების გარეშე არ ტოვებს, ისახება მთელი რიგი ღონისძიებები ამ ხარვეზის აღმოსაფხვრელად, მათ შორის აღნიშნვის ღირსია საქართველოს პარლამენტისა და გენპროკურატურის მიერ ერთობლივად შემუშავებული კანონპროექტი, სადაც მოზარდთა აღზრდაში სკოლასა და ოჯახს ფუნქციები თანაბრად აქვთ გადაწოდებული. დღეს, როდესაც საზოგადოება მთელი კატეგორიულობით აღაპარაკდა ეკლესიისა და სკოლის ერთობლივად მუშაობის საკითხზე, რელიგიური აღზრდის საკითხმა წინა პლანზე წამოიწია. ამდენად, პედაგოგ-კლასიკოსთა შეხედულებებმა რელიგიური აღზრდის შესახებ თანამედროვეობის გადასახელიდან მეტი აქტუალობა შეიძინა.

რელიგიური აღზრდის შესახებ კლასიკოს პედაგოგებს მეტად საინტერესო შეხედულებები ჰქონდათ შემუშავებული, თუმცა შეინიშნებოდა რადიკალური განსხვავებები. კერძოდ, მათ მოძღვრებაში ამ საკითხზე ორი, ერთმანეთის საწინააღმდეგო ხაზი გამოიკვეთა: პირველი, რელიგიის სწავლება პატარა ასაკში უნდა დაიწყოს (კომენსკი², პესტალოცი³) და მეორე, – იმისი სწავლება, რაც ბავშვებისთვის გაუგებარია, გონებისათვის მეტად საზიანო (ჟან-ჟაკ რუსო⁴, დისტერვეგი⁵).

სამაგიეროდ, დიდ პედაგოგთა შეხედულება „სავლეთო სჯულის“ მასწავლებლის შესახებ დაახლოებით ერთგვარია: ის არ უნდა იყოს სასულიერო პირი, მაგრამ სასურველია წარმოადგენდეს ღრმად განათლებულ ადამიანს

¹ გაზ.: „საქართველოს რესპუბლიკა“, №5, 2006.

² ი. ა. კომენსკი. დიდი დიდაქტიკა. თბ., 1949, გვ. 86.

³ И. Песталоци. О народном образовании и индустрии. – Педагогическое наследие. М., 1989, გვ. 305.

⁴ Жан-Жак Русо. Эмиль, или о воспитании. М., 1989, გვ. 99.

⁵ А. Дистервег. Руководство к образованию немецких учителей. М., 1947, გვ. 112.

(ოღონდ არა ფანატიკოსს).

შვეიცარიელი პედაგოგის იოჰან ჰენრიხ პესტალოცის (1746-1827) აზრით, ღვთაება ყველა საგნის არსებით საწყისს წარმოადგენს, ხოლო ადამიანში იგი უმაღლეს მიწიერ გამოვლინებად აღწევს. ადამიანი, მართალია, ღვთის შვილია, მაგრამ ამავე დროის, განსაკუთრებული პიროვნებაა. ამიტომ ჩვენი ამოცანაა, ისე აღვზარდოთ ადამიანი, რომ მან შეიცნოს ადამიანურისა და ღვთაებრივის ერთიანობა და იზრუნოს მის დასაცავად. ყოველგვარი განათლების საფუძველი, პესტალოცის აზრით, ღმერთთან ერთარსებობისაკენ სწრაფვაა – მაშინ, როდესაც ადამიანში ერთარსება ხორციელდება, ღმერთი დღესასწაულობს თავის აღდგომას, ხოლო როცა ანგარება და ცოდვა ხელს უშლის მას ღვთაებრიობის წვდომაში, ქრისტე კვლავ ჯვარს ეცმევა.

აღზრდა და დაწყებითი განათლება, მისი აზრით, არის დედის საქმე. დედობრივი ინსტინქტი არის ბუნებრივი საფუძველი, რომელზეც უნდა დაშენდეს აღზრდა. მხოლოდ ამ შემთხვევაში გახდება შესაძლებელი ბავშვის ფიზიკური, გონებრივი, ესთეტიკური, ზნეობრივი და შრომითი აღზრდა, ანუ ყოველმხრივ განვითარებული პიროვნების ფორმირება. მთავარი, ამბობს პესტალოცი, არის ის, რომ გონებრივი განვითარება ზნეობრივს უნდა დაექვემდებაროს. ზნეობრივ ძალთა პირველი ყლორტები აღმოცენდება ჩვილის ფიზიკური მოთხოვნილებების დაყმაყოფილებითა და ბავშვის მყუდრო გარემოში აღზრდით. რაკი ამ პირობებს დედა უზრუნველყოფს, იმიტომ მის არსებაში იღვიძებს მისდამი ნდობისა და სიყვარულის გრძნობის ჩანასახები, რომლებიც შემდეგ იწვევენ ზნეობრიობისა და რელიგიურობის პირველი კვირტების გაჩენა-განვითარებას.

შვილის მოვლის პროცესში ხდება დედის გულისა და გონების მოთხოვნათა ჰარმონიული შერწყმა, რაც ბავშვში სიყვარულისა და რწმენის განმტკიცების საფუძველია, რომელიც მოგვიანებით თანდათან ვრცელდება მამას, ძმასა და დაზე. იგი, ვინც დედას უყვარს, შვილსაც უყვარს, იმას, ვინც დედა ენდობა, შვილიც ენდობა, ამიტომ, როცა დედა ეტყვის, რომ შენ ზეციერი მამა გყავს და ყველა ჩვენი სიკეთე მისი მონაპოვარია, ბავშვიც ირწმუნებს ამას¹.

ამრიგად, პესტალოცის შეხედულებით, ის ჩანასახი, რომელიც დედისადმი სიყვარულს წარმოშობს, ასევე განაპირობებს ღვთის სიყვარულს. ამიტომ ბავშვი, დედის კალთას მოშორდება თუ არა, იწყებს თავისი თავის შეცნობას და დამოკიდებულებისაკენ მიილტვის. ამ დროსმის გულში ბუნდოვანი აზრი ჩნდება, რომ მეტად აღარ საჭიროებს მშობლების მხრივ ზრუნვას. დედას არ გამოეპარება ეს მომენტი, მხურვალედ ჩაიკრავს შვილს გულში და აუხსნის, რომ დედის გარდა ჰყავს, ღმერთი, რომელიც მუდამ სჭირ-

¹ **И. Песталоци.** О народном образовании и индустрии, гл. 214. ამის შესახებ იხ. **Б. ვასაძე.** პედაგოგიკის ისტორია. თბ., 2004, გვ. 118-221.

ლება ადამიანს.¹

გენერალმა „მასწავლებელთა მასწავლებელმა“ ალოფ დისტერვეგმა (1790-1866) თავისი შეხედულებები რელიგიური აღზრდის საკითხებზე გამოგვცა 1933წ. გამოქვეყნებულ წიგნში „ელემენტარული სწავლების პრინციპები“.² ამ სტატიაში გადმოცემულია ის შეხედულება, რომ ადამიანები ადრე რელიგიას უყურებდნენ როგორც ისეთ რაღაცას, რომლის შეღწევა ადამიანის სულში უნდა მომხდარიყო გარედან. სწორედ ამ პრინციპის გათვალისწინებით შეადგინეს მათ საღვთო სჯულის მრავალი სახელმძღვანელო. აქ ძირითადად გამოცემული იყო ადამიანთა ქცევის წესები, დარიგებები, მაგრამ ასეთი სახით მოწოდებული რელიგიური ჭეშმარიტებები თავისი ფორმით დოგმატური იყო და როგორც აღმზრდელისაგან, ისე აღსაზრდელისაგან მოითხოვდა მხოლოდ პასიურ აღქმას. ამდენად, იგი წარმოადგენდა გარეგან მეხსიერებაზე დაფუძნებულ მექანიკურ სწავლებას.

დისტერვეგის აზრით, ის შეხედულებები დრომოჭმულია და უვარგისი. „რელიგია ადამიანის სულის ისეთ მხარეს გამოხატავს, რომელიც გარედან კი არ არის თავმოხვეული, არამედ ადამიანის შიგ გულში ბინადრობს და ვითარდება“.³ ეს მოსაზრებები აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ საღვთო სჯულის სწავლებისას, – ამბობს დისტერვეგი, ამავე დროს აუცილებელია პარალელურად შევუთანხმოთ იგი თვალსაჩინო სწავლების ზოგიერთ პრინციპს, კერძოდ იმას, თუ რა არის სათნოება, ღვთისმოსაობა, სიყვარული, მოწიწება, რწმენა და ა.შ.⁴

როცა საღვთო სჯულს ვასწავლით ბავშვებს, აღნიშნავს გერმანელი მეცნიერი, უნდა გამოვიკვლიოთ მათი შინაგანი სამყარო, გულის მოძრაობა, რაც რელიგიური ჭეშმარიტების აღმოცენებას უწყობს ხელს, ეს კი აუცილებელია იმისათვის, რომ სწავლება დაუკავშიროთ ბავშვის რელიგიურ-ზნეობრივ სამყაროს. ამ დროს სწავლებისას მიღებული რელიგიური ცოდნა ცხოვრებაში გადადის და ბავშვის ნამდვილ კუთვნილებად იქცევა.

დიდი რუსი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ლევ ტოლსტოის (1828-1910) მიხედვით კი, ადამიანი ღმერთს თავის თავში ატარებს. მისი პედაგოგიური მოღვაწეობის მეოთხე პერიოდი რელიგიური სწავლითაა განპირობებული. მას მიაჩნია, რომ ნებისმიერი მასწავლებელი ვალდებულია არა მარტო ცოდნა გადასცეს მოსწავლეებს, არამედ პარალელურად განახორციელოს აღმზრდელობითი მუშაობა. ამ უკანასკნელს კი საფუძვლად რელიგია უნდა დაედოს. სწორედ რელიგიურ აღზრდას მიუძღვნა მან თავისი შესანიშ-

¹ ნ. ვასაძე. პედაგოგიკის ისტორია., გვ. 220.

² ა. დისტერვეგი. ელემენტარული სწავლების პრინციპები. – *რჩეული თხზულებები*. თბ., 1956.

³ ა. დისტერვეგი. ელემენტარული სწავლების პრინციპები, გვ. 126.

⁴ ა. დისტერვეგი. ელემენტარული სწავლების პრინციპები, გვ. 127.

ნავი ნაშრომები: „*რელიგიური აღზრდის გამო*“, „*დაბადება როგორც საუკეთესო წიგნი დაწყებით სკოლებში საკითხავად*“. მისი რელიგიური კრედიო შემდეგში გამოიხატება: ვინაიდან ღმერთს, როგორც სულიერ საწყისს, ადამიანი იცნობს იქიდან, რომ იცის მისი არსებობა თავის თავისა და სხვა ადამიანებში, ამიტომ ნამდვილი მსახურება და პატივისცემა ღვთისა მდგომარეობს თავის თავსა და სხვა ადამიანებში ღვთის მსახურებასა და პატივისცემაში. თავის თავში ღვთის მსახურება იმაში გამოიხატება, რომ ადამიანს მუდამ თვალწინ ჰქონდეს წარმოდგენილი უზენაესის სახიერება და სიცოცხლეშივე მიისწრაფვოდეს მისკენ. ღვთის მსახურება და პატივისცემა სხვა ადამიანებში იმას გულისხმობს, რომ ერთმა ადამიანმა ყველა დანარჩენში აღიაროს იგივე ღმერთი, რაც თავისთავშია და ყველა ადამიანთან შეერთებისკენ, გაერთიანებისკენ მიისწრაფვოდეს.

ადამიანმა რომ სულისთვის იცხოვროს, – აღნიშნავს ლ. ტოლსტოი, – ვიდრე სხეულისათვის, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გაიგოს, თუ რა არის სული. მისი აზრით, სული, – ეს არის სული ღვთისა კაცში, რომელიც ყველა ადამიანში ერთი და იგივეა, და მთავარი – უნდა დაეჩვიოს იმის კეთებას, რაც სულს სწავლია და არა მარტო იმას, რაც თქვენშია, ამიტომ, როცა კაცს დაუახლოვდებით, ნუ დაივიწყებთ, რომ იმაზე უადრესი და უსაჭიროესი, რაც ამ ადამიანშია, არაფერია ქვეყანაზე¹.

ლ. ტოლსტოი კატეგორიულად მოითხოვს, რომ სახელმძღვანელო წიგნებში ბიბლიური ტექსტების შემოკლება-გადაკეთება ყოვლად დაუშვებელია. ნუ ვასწავლით ბავშვებს საღვთო ისტორიას, რადგან იგი დამახინჯებული საღვთო წერილია. ბავშვებმა უნდა იკითხონ ბიბლია, მის გარეშე განათლება წარმოუდგენელია². დიდი მწერლის აზრით, ბიბლია არის საფუძველი მასწავლებლისა და მოსწავლის ურთიერთობისა, ვერც ერთი ბავშვი სწავლას ვერ შეიყვარებს და ვერც შეიძულებს თუ სწავლის მომავალი წარმოუდგენელია მარტო წერა-კითხვისა და ანგარიშის დაუფლებაში. როგორც ბევრს ჰგონია, მეც მეგონა, წერს ის, – მეც ვასწავლიდი წერა-კითხვას, ვუხსნიდი ბუნების სხვადასხვა მოვლენებს, ვუამბობდი, როგორც ანბანშია, რომ სწავლის ნაყოფი ტკბილია, მაგრამ მოსწავლეებს არ სჯეროდათ და ყველაფერი ეუცხოებოდათ. მაშინ მე ვსინჯე ბიბლიის კითხვა და ამით მოვნიბლე ისინი. ფარდის კალთები აიწია და ბავშვები სრულიად მომენდვნენ, ამით მეც შემიყვარეს, წიგნიც და სწავლაც. მათ ყველაფერი სჯეროდათ და თანდათან იშლებოდა მათ თვალწინ აზრის, ცოდნისა და პოეზიის პერსპექტივები. მე არ ვიცი სხვა ნაწარმოები, რომელშიც ისე მოკლედ იყოს ჩამოსხმული პოე-

¹ **Л. Н. Толстой.** О религиозном воспитании. – *Собрание сочинений*, т. 12. М., 1965, გვ. 46.

² **Л. Н. Толстой.** О религиозном воспитании..., გვ. 47.

ტური ფორმით ყოველი მხარე ადამიანის აზრისა, რასაც შეიცავს ბიბლია¹.

ლ. ტოლსტოი საბოლოოდ მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ჩვენი საზოგადოების განვითარება ბიბლიის გარეშე შეუძლებელია, იგი პირველდაწყებითი კითხვისათვის შეუცვლელი წიგნია როგორც თავისი მარტივი ენით, ასევე თავისი ფორმითა და შინაარსით.

დიდ რუს კლასიკოს პედაგოგს კონსტანტინე უშინსკის (1825-1870) მიაჩნია, რომ ბავშვებისათვის რელიგიური ჭეშმარიტების სწავლებას სჯობია ქრისტიანულ რიტუალებსა და დღესასწაულებებში მონაწილეობის მიღება, რადგან რელიგიის ბრწყინვალე აზრები ამ ასაკში გაუგებარია და ამდენად, მისი სწავლება გონებისათვის საზიანოა, ხოლო ბრწყინვალე რიტუალებში მონაწილეობა სამუდამოდ კვალს ტოვებს სულში და უდავოდ ზნეობრივ გავლენასაც ახდენს. მისი აზრით, ბავშვობის პერიოდში რელიგია უფრო მოქმედებს თავისი ფორმით, ვიდრე შინაგანი შინაარსით. მისი აზრით, რელიგიური აღზრდა სკოლამდელი ასაკიდან უნდა დავიწყოთ, მაგრამ არა დოგმატური სწავლებით, არამედ ფრელიხის მეთოდით². ფრელიხს უშინსკი შვეიცარიაში მოგზაურობისას გაეცნო. ფრელიხის ქალთა სკოლაში (მცირერიცხოვან ჯგუფში) ჩატარებულმა გაკვეთილმა იგი აღტაცებაში მოიყვანა. რა ხდებოდა ამ სკოლაში? „არ იფიქროთ, რომ რაიმეს იზუთხავდნენ, არა, ღმერთმა დაგვიფაროს! – წერს უშინსკი, – რელიგიის გაკვეთილები მცირეწლოვანთა სკოლაში იმაში მდგომარეობს, რომ ჰყვებიან ბავშვის ცხოვრებიდან ისეთ მოთხრობას, რომელსაც რაიმე ზნეობრივი მნიშვნელობა აქვს, ეს თხრობა ტარდება იმგვარად, რომ ბავშვები მხურვალე მონაწილეობას ღებულობენ მასში, ეკითხებიან, უმატებენ, გამოიცნობენ მოთხრობის დასასრულს, ჰყვებიან იმას, რაც თვითონ შეემთხვათ, შეიძლება ვინმემ იკითხოს, სად არის აქ რელიგიის გაკვეთილები? მაგრამ რელიგია მარტო კატეხიზმსა და საღვთო წერილშია? განა არ არის იგი ადამიანის ცხოვრებაში? ხოლო ამ ასაკის ბავშვებისათვის მათივე ცხოვრებიდან აღებული საბავშვო მოთხრობა ბევრად მეტ რელიგიას შეიცავს, ვიდრე კატეხიზმის მთელი გვერდი, რომელსაც ზერეულედ სწავლობენ და რომელიც გულში არავითარ კვალს არ ტოვებს. მასწავლებელი ჰყვება რამდენიმე ამბავს საღვთო ისტორიიდან, რომელიც თავისი შინაარსით ისეთივე გამოსადეგია, როგორც სავსებით საბავშვო მოთხრობა. მაგალითად, იოსების ამბავი, რომლის მიხედვით მამამ მას ჭრელი ტანსაცმელი შეუკერა. კ. უშინსკის, სხვა კლასიკოსების მსგავსად მიაჩნია, რომ ბიბლიას უნდა ეყრდნობოდეს არა მარტო საღვთო სჯულის, არამედ სხვა დანარჩენი საგნების სწავლებაც. პირველ წელს კარგი იქნება თუ შევარჩევთ 10-12 მოთხრობას ძველი და ახალი აღთქმიდან. ეს მოთხრობები უნდა ვას-

¹ ნ. ვასაძე. პედაგოგიკის ისტორია..., გვ. 344.

² კ. უშინსკი. ადამიანი, როგორც აღზრდის საგანი. თბ., 1974, გვ. 46.

წავლთ შთაბეჭდავად, ისე, რომ ღიდ ხანს შემორჩეს არა მხოლოდ მესი-
ერებას, არამედ გულსაც. სასურველია, თუ სწავლებისას გამოვიყენებთ თვალ-
საჩინოებას, მაგალითად, პალესტინის რუკას, ბიბლიური ამბის სურათებს,
ეგვიპტისა და ისრაელის ბუნების პეიზაჟებს და ა.შ.

იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს მასწავლებელს. აუცილებე-
ლი არ არის სახალხო სკოლის მასწავლებელს ჰქონდეს საღვთისმეტყველო
განათლება, არამედ მიზანშეწონილია იყოს ყოველმხრივ განათლებული ქრი-
სტიანი, რომელსაც ექნება პედაგოგიური მოღვაწეობის მოწოდება. მასწავ-
ლებლის მთელი სიძლიერე თხრობის ხელოვნებაშია, იგი ისე უნდა მოუყვეს
ბავშვებს ბიბლიურ ამბებს, რომ მთელი კლასი დააინტერესოს, მოსწავლეები
ძალდაუტანებლად კითხვა-პასუხით აქტიურად ჩააბას თხრობასა და ბიბლიის
ტექსტის კითხვაში. ასეთი მეთოდით სწავლება ბავშვებისთვის მეტად სახა-
ლისოა და ისინი იოლად ეუფლებიან ბიბლიური მოთხრობის ვრცელ შინა-
არსს.

საინტერესო მოსაზრებები აქვს ქართველ კლასიკოს პედაგოგს – ია-
კობ გოგებაშვილს რელიგიურ აღზრდაზე. აღსანიშნავია, რომ იგი განლავთ
პირველი კლასიკოსი, რომელმაც რელიგიური და პატრიოტული აღზრდის
საკითხები ჰარმონიულად შეუხამა ერთმანეთს. ცნობილი მკვლევარი გ. თავ-
ზიშვილი წერს: „გოგებაშვილის პედაგოგიურ იდეათა შორის მთავარია ახალ-
გაზრდობის ზნეობრივი გასწავთარება, თუმცა იაკობი სასტიკად ებრძოდა
მისტიციზმს, ვიწრო კლერიკალიზმს, ყოველგვარ ცრუმორწმუნობას და მი-
სი მოთხრობებიც ანტირელიგიური ხასიათისაა, მაგრამ ფორმალურად რელი-
გიის წინააღმდეგ არ გამოდიოდა და ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ რელიგია მა-
ღალ ზნეობრივ კატეგორიად მიაჩნდა“.¹

იგი იზიარებდა პესტალოცის, კ. უშინსკის, ლ. ტოლსტოის და სხვათა
შეხედულებებს და მიაჩნდა, რომ პატიოსანი, კეთილშობილი გრძნობების აღ-
ზრდა მოზარდი თაობის გულში კიდევ უფრო საჭირო და ძვირფასია, ვიდრე
გონების გამდიდრება სხვადასხვა ცოდნით². პედაგოგიურ პროცესში გოგებაშ-
ვილი უპირატესობას ზნეობრივ აღზრდას ანიჭებდა, ხოლო ზნეობის საფუძე-
ლად მას ქრისტიანული რელიგია მიაჩნია. იგი წერდა: „ეთიკის, კაცთმოყვა-
რეობის საძირკველი იყო და არის გულწრფელი სარწმუნოება, ღრმა მორწ-
მუნე კაცი არასოდეს არ ყოფილა სულმდაბალი, ეგოისტი და ვერც იქნება.
იგი ახორციელებს თავის ცხოვრებაში მაღალს სწავლას სახარებისას და
აფენს სითბოს, სიკეთეს თავის გარშემო“³. მისი ასეთი შეხედულება გამოძი-

¹ გ. თავზიშვილი. იაკობ გოგებაშვილი. თბ., 1960. გვ. 76.

² ნ. ვასაძე. პედაგოგიკის ისტორია..., გვ. 302.

³ ვ. ასათიანი. მოზარდი თაობის ჰარმონიული განვითარების პრობლემა XIX
საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველ განმანათლებელთა პედაგოგიურ მემკვიდ-
რეობაში. თბ. 1993, გვ. 318.

ნარეობს არა მისი პედაგოგიური კრედოდან, არამედ იმ რწმენიდან, რომ მაღალი ზნეობა ხელს შეუწყობს ხალხის მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესებას, რაც უფრო მტკიცედ იცავს ხალხს წმინდა ქრისტიანული ზნეობის წესებს, მით უფრო მეტი იქნება წესიერება და რელიგიურობა მის ცხოვრებაში და მით უფრო მაღლა უნდა იდგეს მისი მატერიალური კეთილდღეობა¹.

ი. გოგებაშვილი ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ ბავშვის ზნეობრივი აღზრდა დაფუძნებული უნდა იყოს მშობლიურ ენაზე, რადგან ყოველგვარი მაღალის გრძნობის აღზრდა შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ მშობლიური ენის მეშვეობით². ქრისტიანული ზნეობით აღზრდა ითვალისწინებს გარკვეული რელიგიური წესების შესრულებას, მათ შორის ლოცვას.

როგორც დავინახეთ, მოზარდთა ზნეობრივი განვითარება კლასიკოს პედაგოგთა ნააზრევში რელიგიური აღზრდის ერთ-ერთი მთავარი დანიშნულებაა. ქრისტიანული რელიგიის გარეშე კი ადამიანის ზნეობრივი სრულყოფა წარმოუდგენელია.

LEILA SHEROZIA

PROBLEM OF RELIGIOUS UPBRINGING IN PEDAGOGICS

The article touches upon significance of the religious upbringing in the formation of the person's moral makeup; attitude of the classics of pedagogics towards this problem, which was misrepresented in the Soviet pedagogics. We also tried to throw light upon this problem in the aspect of retrospective and modern theoretical and practical values. The teenagers' moral development in the transactions of the classics of pedagogics is a principal assignment of the religious upbringing. Moral perfection of the human is unthinkable without Christian religion. Communistic system over a period of decades imposed a ban on even mentioning of religion and successfully implanted atheism. And after collapse of the communistic system people gradually began returning to religion. But it is just a little for the compensation of lost. Strengthening of this process is required on the basis of the system of special pedagogical arrangements.

¹ ვ. ასათიანი. მოზარდი თაობის ჰარმონიული..., გვ. 319.

² ვ. ასათიანი. მოზარდი თაობის ჰარმონიული..., გვ. 183.

ავტორები

- **მერაბ ნაჭყებია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **თამილა ზვიადაძე** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **ოთარ მიქიაშვილი** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
- **მარინე კაკაჩია** – პედაგოგიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი, ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანის მოადგილე
- **მარინე ჯღარკავა** – მასწავლებელი (სოხუმის უნივერსიტეტი)
- **მანანა შელია** – პედაგოგიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ირინა ყრუაშვილი** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ციური სუქნიძე** – პედაგოგიკის დოქტორი (სოხუმის უნივერსიტეტის)
- **თამარ ჯოჯუა** – პედაგოგიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **ლელა ქობალია** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი (სოხუმის უნივერსიტეტი)
- **რუსუდან ფიფია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **ტიტე მოსია** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ზუგდიდის ინსტიტუტის სრული პროფესორი
- **ნინო ვახანია** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ინდირა გადილია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **ლუარა სორდია** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
- **ლადო ჭანია** – ფილოლოგიის დოქტორი (სოხუმის უნივერსიტეტი)
- **მარიამ მირესაშვილი** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
- **ლელა მირცხულავა** – სოხუმის უნივერსიტეტის დოქტორანტი
- **ციალა მესხია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ნათია პაპასქირი** – ფილოლოგიის მაგისტრი (სოხუმის უნივერსიტეტი)

- **ნინო ეთერია** – ფილოლოგიის დოქტორი (სოხუმის უნივერსიტეტი)
- **კახაბერ ფიფია** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ნარგიზა გამისონია** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ბეჟან ხორავა** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ზურაბ პაპასქირი** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაციის თავმჯდომარე, გიორგი შარვაშიძის სახელმწიფო პრემიის ლაურეატი
- **ვახტანგ ჭანია** – ისტორიის დოქტორი (ცოტნე დადიანის სახელობის სოხუმის ჰუმანიტარულ-ეკონომიკური ინსტიტუტი)
- **მანანა კუპრავა** – ისტორიის დოქტორი (სოხუმის უნივერსიტეტი)
- **თეიმურაზ პაპასქირი** – ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ჯონი აფაქიძე** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის რექტორი, სრული პროფესორი, გერმანიის ალექსანდრე ფონ ჰუმბოლდტის ფონდის სამგზის სტიპენდიატი, ევროპის არქეოლოგთა ასოციაციის წევრი, გერმანიის არქეოლოგიის ინსტიტუტის წევრ-კორესპონდენტი, საქართველოს ჰუმბოლდტის კლუბის გენერალური მდივანი
- **რევაზ ხვისტანი** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **დაზმირ ჯოჯუა** – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **შოთა კვირტია** – ფილოსოფიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **თინათინ ზალდასტანიშვილი** – ფილოსოფიის დოქტორი, IB ევროკავკასიური უნივერსიტეტის პროფესორი
- **ზაურ ჯინჯოლავა** – იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
- **მიხეილ მამნიაშვილი** – სამართლის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ვეფხვია გვარამია** – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი

- **ჯემალ ჯინჯინაძე** – პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
- **გიორგი ჯინჯინაძე** – პედაგოგიკის დოქტორი (სოხუმის უნივერსიტეტი)
- **კახი კოპალიანი** – ფსიქოლოგიის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ირმა შომახია** – სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **ლია სვანიძე** – ფსიქოლოგიის დოქტორი (სოხუმის უნივერსიტეტი)
- **ბროლისა წულაია** – სოფლის მეურნეობის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **ლელა რეხვიაშვილი** – პედაგოგიკის დოქტორი (სოხუმის უნივერსიტეტი)
- **გურანდა გაბუნია** – მასწავლებელი (სოხუმის უნივერსიტეტი)
- **ლელია შეროზია** – პედაგოგიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი

AUTHORS

- **Merab Nachkebia** – Ph.D. in Philology, Associate Professor of Sokhumi University
- **Tamila Zviadadze** – Ph.D. in Philology, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Otar Mikiashvili** – Doctor of Philological Sciences, Professor of Sokhumi University
- **Marine Kakachia** – Ph.D. in Philology, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Marine Jgarkava** – lecturer lecturer of Sokhumi University
- **Manana Shelia** – Ph.D. in Philology, Associate Professor of Sokhumi University
- **Irina Kruashvili** – Ph.D. in Philology, Associate Professor of Sokhumi University
- **Tsiuri Suknidze** – Ph.D. in Pedagogics, lecturer of Sokhumi University
- **Tamar Jojua** – Ph.D. in Pedagogics, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Leda Kobalia** – Doctor of Philological Sciences, lecturer of Sokhumi University
- **Rusudan Pipia** – Ph.D. in Philology, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Tite Mosia** – Doctor of Philological Sciences, Professor of Zugdidi Institute
- **Nino Vakhania** – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor of Sokhumi University
- **Indira Gadilia** – Ph.D. in Philology, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Luara Sordia** – Doctor of Philological Sciences, Professor of Sokhumi University
- **Lado Chania** – Ph.D. in Philology (Sokhumi University)
- **Mariam Miresashvili** – Doctor of Philological Sciences, Professor of Sokhumi University
- **Lela Mirtskhulava** – Post-Graduate Student of Sokhumi University
- **Tsiala Meskhia** – Ph.D. in Philology, Associate Professor of Sokhumi University
- **Natia Papaskiri** – MA, lecturer of Sokhumi University
- **Nino Eteria** – Ph.D. in Philology, lecturer of Sokhumi University
- **Kakhaber Pipia** – Ph.D. in History, Associate Professor of Sokhumi University

- **Nargiza Gamisonia** – Ph.D. in History, Associate Professor of Sokhumi University
- **Bezhan Khorava** – Ph.D. in History, Associate Professor of Sokhumi University
- **Zurab Papaskiri** – Doctor of Historical Sciences, Professor of Sokhumi University, Chairman of the Abkhazian Organization of Ekvtime Takai-shvili Georgian Historical Society, Winner of Georgian State Prize by Giorgi Sharvashidze
- **Vakhtang Chania** – Ph.D. in History (Sokhumi University)
- **Manana Kuprava** – Ph.D. in History lecturer of Sokhumi University
- **Teimuraz Papaskiri** – Associate Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, vice-dean of the humanities faculty of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
- **Joni Apakidze** – Doctor of Historical Sciences, Rector of the Sokhumi University, Professor, Three-time Stypendiant of Alexander von Humboldt Foundation, Member of European Association of Archaeologists, Secretary Ceneral of the Humboldt-Club of Georgia, Corresponding Member of the German Archaeological Institute
- **Revaz Khvistani** – Ph.D. in History, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Dazmir Jojua** – Ph.D. in History, Associate Professor of Sokhumi University
- **Shota Kvirtia** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor of Sokhumi University
- **Tinatn Zaldastanishvili** – Ph.D. in Philosophy, Professor of IB Euro-Caucasian University -Tbilisi
- **Zaur Jinjolava** – Doctor of Juridical Sciences, Professor of Sokhumi University
- **Mikheil Mamniashvili** – Ph.D. in law, Associate Professor of Sokhumi University
- **Vepkhvia Gvaramia** – Post-Graduate Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Jemal Jinjikhadze** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Sokhumi University
- **Giorgi Jinjikhadze** – Ph.D. in Pedagogics (Sokhumi University)
- **Kakhi Kopaliani** – Ph.D. in Psychology, Associate Professor of Sokhumi University
- **Irma Shomakhia** – Assistant Professor of Sokhumi University
- **Lia Svanidze** – Ph.D. in Psychology, lecturer of Sokhumi University
- **Brolisa Tsulaia** – Ph.D. in Agriculture, Assistant Professor of Sokhumi University

- **Lela Rekhviashvili** – Ph.D. in Pedagogics, lecturer of Sokhumi University
- **Guranda Gabunia** – Lecturer of Sokhumi University
- **Leila Sherozia** – Ph.D. in Pedagogics, Assistant Professor of Sokhumi University

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

მერაბ ნაჭყებია. პრექტორთველური ენის დივერგენციის ქრონოლოგიის საკითხი და ქართველური ენობრივი სამყარო 5

თამილა ზვიადაძე. -ვით თანდებულის ერთი ფუნქციისათვის იმერულში 18

ოთარ მიქიაშვილი. რუსულის კალკებისათვის ილია ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბეში“ 23

მარინე კაკაჩია, მარინე ჯღარაკვა. მეგრული სასოფლო-სამეურნეო ლექსიკა „ყაზაყიში გაზეთის“ მიხედვით 28

მანანა შელია. სიტყვაწარმოების სისტემა და მისი ადგილი თანამედროვე ლინგვისტიკაში 33

ირინა ყრუაშვილი. სიტყვაწარმოების ლექსიკოლოგიური პრობლემები 38

ციური სუქნიძე. სოციოლინგვისტური ფაქტორი უცხოური ენის სოციოკულტურული მასალის ოპტიმიზაციისას 44

თამარ ჯოჯუა. აუდირების ეფექტური უნარ-ჩვევების მაფორმირებელი კომუნიკაციურ სავარჯიშოთა ტიპები ინგლისური ენის სწავლების პროცესში (ინგლისურ ენაზე) 48

ლელა ქობალია. სუბსტანტიური სიტყვათშეერთების და დროის კატეგორიის ტექსტწარმოქმნის ფუნქცია 52

ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ა თ მ ც ო დ ნ ე ო ბ ა

რუსუდან ფიფია. იოანე მინჩის შემოქმედების კვლევის თანამედროვე ასპექტები 58

ტიტე მოსია. ერთი ისტორიული პერსონაჟის წარმოსახვისათვის „ქართლის ჭირში“ 67

ნინო ვახანია. ზოგიერთი მოსაზრება ვაჟა-ფშაველას „გველისმჭამელთან“ დაკავშირებით 79

ინდირა გადილია. ქართული საბავშვო ლიტერატურის კლასიკოსი. შიო მღვიმელი 84

ლუარა სორდია. გალაკტიონ ტაბიძის „დომინოს“ პრობლემატიკა და სახეები 93

ლადო ჭანია. ხვედრი წამებისა 108

მარიამ მირესაშვილი. მხატვრული სახე XX საუკუნის იდეურ-ესთეტიკურ სისტემებში 119

ლელა მირცხულავა. ავტორის ნილაბი გურამ დონანაშვილის მოთხრობაში „ვატერ(პო)ლოო ანუ აღდგენითი სამუშაოები“ 127

ციალა მესხია. გიორგი სააკაძის ფენომენი ვაჟა ეგრისელის პოეზიაში 138

ნათია პაპასქირი. ჩარლზ დიკენსის „დევიდ კოპერფილდის“ ქართული თარგმანის ზოგიერთი ენობრივი თავისებურების შესახებ 154

ნინო ეთერია. კომიკური ფორმები მიხეილ ბულგაკოვის პროზაში (<i>რუსულ ენაზე</i>)	171
--	-----

ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა

კახაბერ ფიფია. ნერონის კავკასიური ლაშქრობის მიზნებისა და მიმართულების საკითხისათვის	177
ნარგიზა გამისონია. პაპების საერო ხელისუფლების წარმოშობის წინაპირობების შესახებ	191
ბეჟან ზორავა. შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთი სანაპირო და აფხაზეთი XIX საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისში	205
ზურაბ პაპასქირი. ღვაწლი დიდი მამულიშვილისა <i>გიორგი შარვაშიძე</i>	220
ვახტანგ ჭანია. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიერ სოჭის შემოერთების საბაბი და მიზეზები	241
მანანა კუპრავა. განათლებისა და კულტურის სახელმწიფო მართვის ისტორიიდან აფხაზეთში 1921-1925 წლებში (<i>გერმანულ ენაზე</i>)	266
თეიმურაზ პაპასქირი. ვ. მოლოტოვის ვიზიტი ბერლინში და ბულგარეთის საკითხი გერმანია-საბჭოთა კავშირის ურთიერთობებში 1940წ. შემოდგომაზე	282
ჯონი აფაქიძე. კოლხური კულტურის გავრცელების საკითხისათვის	290
რევაზ ხვისტიანი. კატაულას წმ. გიორგის ეკლესია	303

პ ო ლ ი ტ ო ლ ო გ ი ა , ს ო ც ი ო ლ ო გ ი ა

დაზმირ ჯოჯუა. 1991 წლის აგვისტოს პუტჩი და საქართველო	320
შოთა კვიციანი, თინათინ ზალდასტანიშვილი. გლობალიზაცია: ვარიანტები საქართველოსათვის	339

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ზაურ ჯინჯოლავა. საქართველოს ორგანული კანონი რეფერენდუმის შესახებ	349
მიხეილ მამნიაშვილი. გამოძიებლის უფლებამოსილების ზოგიერთი კონცეპტუალური საკითხი	355
ვეფხვია გვარამია. ინტერპოლთან ურთიერთობის შიდასახელმწიფოებრივი მექანიზმებისა და კანონმდებლობის ეფექტურობის საკითხისათვის საქართველოში	359

პ ე დ ა გ ო გ ი კ ა , ფ ს ი ქ ო ლ ო გ ი ა

ჯემალ ჯინჯინაძე, გიორგი ჯინჯინაძე. ცნებათა შორის მიმართებების გამოყენება, როგორც მათემატიკის დაწყებითი კურსის თეორიული საფუძვლების სწავლების ინტერდისციპლინარული მეთოდოლოგიის ერთ-ერთი ასპექტი	370
---	-----

კახი კოპალიანი, ირმა შომახია. უფროსკლასელთა სტატუსის დამოკიდებულება თვითშეფასებასთან საქმიან და პირად ურთიერთობებში	385
ლია სვანიძე. თავისუფლებისა და აუცილებლობის ფსიქოლოგიური ასპექტები	399
ბროლისა წულაია. ბუნებისმეტყველების ინტეგრირებული კურსის სწავლების მეთოდისადმი მიდგომის ზოგადი ტენდენცია დაწყებით სკოლაში	408
ლელა რეხვიაშვილი. დასვენებისა და გართობის ორგანიზაცია, როგორც სოციალურ-პედაგოგიური საქმიანობის განსაკუთრებული სახე	413
გურანდა გაბუნია. გონებრივად ჩამორჩენილ ბავშვთა მეტყველების ლოგორიტმული განვითარება	418
ლელია შეროზია. რელიგიური აღზრდის პრობლემა პედაგოგიკაში	424
ავტორები	432

C O N T E N T S

L i n g u i s t i c s

Merab Nachkebia. The Kartvelian Linguistic World and the Problem of Divergence of the Prekartvelian Language	5
Tamila Zviadadze. For the Function of the Last Syllable <i>-vit</i> in Imeretian	18
Otar Mikiashvili. The Georgian Phrases Borrowed from the Russian Language in the Journal of Ilya Chavchavadze “ <i>Saqartvelos Moambe</i> ”	23
Marine Kakachia, Marine Jgarkava. Megrelian Agricultural Vocabulary Basing on the Material of “ <i>Kazakishi Gazeti</i> ”	28
Manana Shelia. System of Present-Day English Word-Formation and Its Position in Linguistics	33
Irina Kruashvili. Lexicological Problems of Word-Formation	38
Tsiuri Suknidze. Socio-Linguistic Factor for Optimization of Socio-Cultural Material of Foreign Language	44
Tamar Jojua. Different Types of Communicative Techniques for the Effective Formation of Listening Skills in the Process of Teaching English	48
Leda Kobalia. Text-Forming Function of the Word-Building and Tense Category	52

L i t e r a r y S t u d i e s

Rusudan Pipia. Modern Aspects of Researching Ioane Minchkh'i's Poetry	58
Tite Mosia. About One Historical Character in “ <i>Davitiani</i> ”	67
Nino Vakhania. Some Considerations about Vazha Pshavela's Poem “ <i>Snake eater</i> ”	79
Indira Gadilia. The Classic of Georgian Children's Literature. <i>Shio Mghvimeli</i>	84
Luara Sordia. Characters and Aspects of Galaktion Tabidze's “ <i>Domino</i> ”	93
Lado Chania. Fate of Torment	108
Mariam Miresashvili. Image in Ideological-Aesthetic Systems of the 20 th Century	119
Lela Mirtskhulava. “Author's Mask” in Guram Dochanasvhili's Story “ <i>Waterpolo or Repair Works</i> ”	127
Tsiala Meskhia. Giorgi Saakadze's Phenomenon in Vazha Egrisel'i's Poetry	138
Natia Papaskiri. About Some Linguistic Peculiarities of the Georgian Translation of Charles Dickens' Novel “ <i>David Copperfield</i> ”	154
Nino Eteria. The Comic forms in Mikhail Bulgakov's Texts (<i>in Russian</i>)	171

H i s t o r y , A r c h a e o l o g y

Kakhaber Pipia. To the Issue of Goals and Directions of Nero's Caucasian Campaign	177
Nargiza Gamisonia. The Preconditions of the Origination of the Secular Power of Popes	191

Bezhan Khorava. The North-Eastern Black Sea Coast and Abkhazia at the Beginning of the 1830's	205
Zurab Papaskiri. The Deeds of Country's Glorious Son. <i>Giorgi Sharvashidze</i>	220
Vakhtang Chania. Reasons and Causes of Annexing Sochi by Georgian Democratic Republic	241
Manana Kuprava. From the History of State Management of Education and Culture in Abkhazia in 1921-1925 (<i>in German</i>)	266
Teimuraz Papaskiri. Molotov's Visit to Berlin (November 1940) and the Issue of Bulgaria in the German-Soviet Relations during Autumn of 1940	282
Joni Apakidze. On the Spreading of Colchian Culture	290
Revaz Khvistani. Kataula's St. George's Church	303

P o l i t i c a l S c i e n c e s , S o c i o l o g y

Dazmir Jojua. 1991 August Putsch and Georgia	320
Shota Kvirtia, Tinatin Zaldastanishvili. Globalization: <i>Alternatives for Georgia</i>	339

L a w

Zaur Jinjolava. Georgian Organic Law " <i>on Referendum</i> "	349
Mikheil Mamniashvili. Conceptual Issues of Investigators' Authorities	355
Vepkhvia Gvaramia. On a Issue of Effective Relationship of Interstate Mechanisms and Legislation with Interpol in Georgia	359

P e d a g o g i c s , P s y c h o l o g y

Jemal Jinjikhadze, Giorgi Jinjikhadze. Application of Relations between Concepts, as One of the Aspects of Inter-Disciplinary Training Methodology of Theoretical Basics of an Initial Course of Mathematics	370
Kakhi Kopaliani, Irma Shomakhia. The Attitude of the Status of Senior Pupils to the Self-estimation in Business and Personal Relations	385
Lia Svanidze. The Psychological Aspects of Free Will and Inevitability	399
Brolisa Tsulaia. General Tendency of Methods of Teaching Natural Science in Elementary School	408
Lela Rekhviashvili. Organization of Rest and Entertainment as a specific form of Social and Pedagogical Activity	413
Guranda Gabunia. Logorhythmic Development of Speech in Backward Children	418
Leila Sherozia. Problem of Religious Upbringing in Pedagogics	424
Authors	432

ავტორებისათვის

„**შრომეუში**“ (კომანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია) გამოსაქვეყნებლად მოტანილი ან გამოგზავნილიმასალა უნდა იყოს აკრეფილი აკადნუსურში (ზომა – 12, ინტერვალი – 1,5). სქოლიო უნდა იყოს ასევე აკადნუსურში (ზომა – 10, ინტერვალი – 1,5). უცხო ენებზე აკრეფილი ტექსტი უნდა იყოს აკრეფილი Times New Roman-ში, ძირითადი ტექსტის ან სქოლიოს შესაბამისი ზომებით. სტატიას თან უნდა ახლდეს რეზიუმე (1000 ასო-ნიშანი, ნახევარი გვერდიდან ერთ გვერდამდე) ქართულ და ინგლისურ ენებზე. სქოლიოს დაკაბადონების წესების შესახებ იხ. „**შრომეუში**“ (კომანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია), ტ. I. თბ., 2007, ვებ-გვერდზე: <http://www.sou.ge>. გამოყენებული ლიტერატურის სიის დართვა საჭირო არ არის.

რედაქციის მისამართი:

ქ. თბილისი, 0186, ჯიქიას ქ. 9,

ტელ.: 54-14-12

e-mail: zpapaskiri@gmail.com

web-site: <http://www.sou.ge>

გამომცემლობის რედაქტორები: **რობერტ მესხი,**
ლელა მირცხულავა

დამკაბადონებელი: **ნუგზარ არჩემაშვილი**

დაიბეჭდა: გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი, ალ. ყაზბეგის 45. ტელ. 39 15 22
E-mail: davideku1@mail.ru